

त्रिजगत्तारकतीर्थकरचवनपीयूषपीनश्रीमत्तपागच्छीयमहोपाध्यायश्रीधर्मसागरोपाध्यायप्रणीता

तपोगच्छीयपरमशुद्धसामाचारीसुरसौधानुपमान्याबाधस्तम्भाभा (

श्रीप्रवचनपरीक्षा (श्रीहीरसूरीयाभिधायी)

कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणः (ग्रन्थकृत्कृताडभिधा) (पूर्वभागः)

मुद्रयित्री-मालवदेशान्तर्गततनपुरीयश्रीऋषभदेवजीकेशरीमलजीत्यभिधाना श्वेताम्बरसंस्था

मुद्रकः-मोहनलाल मगनलाल बद्रामी. "जैनानन्द" प्रिन्टिंग प्रेस, दरिआ महेल, सुरत.

श्रीवीरसंचत् २४६३ विक्रमसंचत् १९९३

काइष्टसन् १९३७

प्रतयः ५००

पण्यं ६-०-०

Printed by:—Mohanlal Maganlal Badami. at the Jainanand P. Press, Surat,
Published by:—Shree Rushabhdevaji Kesharimalji Jain Pedhi Ratlam

पूर्वाधि साध्यादिग्रन्थनामानि

अ
अगम्यमध्यात्मद्वान्त्रिशिका ११
अनुत्तरोपपातिकांगं २१७
अनुयोगद्वारसूत्रं ६, ४३, १८६, ४३४,
४४२, ४५०
" चूर्णिः ४३१-४५१
" वृत्तिः ४३४, ४५०, ४५१
अममतीर्थकृचरित्रं १८७
अष्टकवृत्तिः २९१
अष्टसप्तिः २९६
आ
आचारप्रदीपः २१९

आचारांगसूत्रं ४०, ४८, १६२, २१५,
३३१, ३५४, ३८८, ३५
आचारांगदीपिका ३८६, ३१३
आर्यरक्षितकथानकं ४३१
आवश्यकचूर्णिः १२, १२६, १४४,
१७७, १७८, १७९
१८०, २१४, ४५३,
४५०, ४५२, ३१८
३४०, ३३८, ३७६, ४२१
आवश्यकनिर्युक्तिः १२, २१, २३, २५
३३, ३५, ४०, ५७
६५, ६८, ७८, ८७,

८२, ९२, १२६, १३२, १३८, १४२,
१३३, १५५, १७९, १८०, २७०, ३६४,
१७८, ४५१, ४५३, ४०४, ४१५,
४१३, १४, ६५, ६७, १००, १४०,
१६७, ४५२, ३३८, ३७६, ३७२, ४२०
आवश्यकनिर्युक्तिमूलभाष्यं ४०

ई

ईर्यापथिकीपटत्रिशिका ४२१

उ

उत्तराध्ययनसूत्रं ३७, ११२, १२४, १६५,
२१५, २९०, ३९१,
२९७, ४४२, ४४६,

कालकाचार्यकथा १७६
कुमारपालप्रबन्धः २७२
कुलकराग्रहः २७१
" दृष्टिः ३७१

ग

गणधरसार्धशतकं ३१६, २३९, २४४,
२५६, २६०, २६६,
२६९, २८४, २८५,
३६७, ३७४, ३३२
" दृष्टिः २३९, २४०, २४८,
२५६, २९४, ३३२

गुरुतत्त्वप्रदीपः १७६
गुर्वाचली १४, ३१५, ३१७
च

औ

औपपातिकयज्ञं ३५१

क

कथाकोपः १२९
कर्मग्रन्थदृष्टिः २९६
कल्पनूणिः ४३८, १२९, १६८
" भाष्यं ३४३
" दृष्टिः ३३९, ३४३
" विशेषनूणिः १६८
" सूत्रं ४३६
कल्पसामान्यनूणिः १६८
कल्याणकप्रकरणम् १२९
कल्याणकरांस्तवः ३०४
कायोत्सर्गनिर्गुं १७८, १८०

३१६, ३३९, ४२१

उत्तराध्ययननिर्मुक्तिः ३१०, ३१८

" दृष्टिः १०४, ११३, २१९

उपदेशपदः १३१, १५२

उपदेशमाला ३१, ४०, ५३, ६१, १३४

१४१, १४४, २१३, २२३,

२७०, ४६०, ३७८, ४०१

उपदेशसतिः ३१४, ३१८, ३१९, ३१५

उपमितिभयप्रपंचा १६१, १६६

उपासकदशांग ४३४ ४५३

क

ऋषभदेवचरित्रं २८६, २९०, २९१, ३२८

ओ

ओघनिर्मुक्तिः ६७

चन्द्रग्रहसिः १८७, १८९, १९१, १९१,
१९२, १९३
चन्द्रवेध्यक्रमकीर्णकं ६४
चैत्यवन्दनभाष्यं १६५
ज
जीवाजीवाभिगम० २०७
जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिः ३२६
ज्योतिष्करण्डकः १८८, १९१, १९३,
३२१
ट
टाणाग्रकरणं १२९
टाणाविवरणं १६६
" वृत्तिः ४३९, ४३८
त

तत्त्वतरंगिणी ३२०, ४१४
तत्त्वार्थसूत्रं ३७५
" भाष्यं ३७५
" वृत्तिः ३७५, ३७६, ३७७
तपाकृतप्रति० वृत्तिः ३२२
तपागणद्रूपणशतकं ३१६
तिलकमंजरी १६१
तीर्थोद्गारगाथा ३२१
द
दशवैकालिकं ९७, ९८, १०२, २८५,
३१६, ३४०, ४०३
" निर्युक्तिः १३९, १९५, २१२
" वृत्तिः ४१८
दशाश्रुतस्कंधसूत्रं १८३

" चूर्णिः १८३, ३३९
दिनचर्या ३५६
दीपालिकाकल्पः ५५, ३१९,
दर्शनसप्ततिका २८४, ३०७
द्वात्रिंशिका ४४
ध
धर्मसंग्रहणी २३, ९२, ९३, ९४, ११७
धर्मोपदेशमालावृत्तिः ४१८, १७६
न
नन्दीसूत्रं ३७, ३८
नवपदप्रकरणं ३५६
नवपदवृत्तिः ३८१
नाममाला १७२
निर्वाणकलिका १३५

निशीथसूत्रं ४३६

निशीथचूर्णिः ९५, १४१, १७०, १७६,
१७८, १९६, २१४, ३३४,
३४५, ३८३, ३८७, ३८९,
३९२, ४३८, ४४७, ४५२,
४५६

” भाष्यं १४१, १७७, १७८, १९६,
३३४, ३४१, ३८३, ३८७,
३९२, ४३८

तुरुरपंडिताकथानकं २२२

प

पर्युषणाकल्पः ३१६, ४३६, ४३८, १०,
८५, ८७, १६४, ३२६,
३२७, ३२८, ३४१

पर्युषणाचूर्णिः ३३१, ३३७

पर्युषणादशशतकं ४४३, ४६०, ४६६

पाक्षिकचूर्णिः १७९

” सप्ततिः १८७

पिंडविशुद्धिः ३०८

पौषधाविधिग्रकरणं ३०८, ३३६, ३३३,
३७८, ३८२, ३८४,
४१३

पौर्णमीयकक्षेत्रसमासः २, १८७

पंचकल्पं ६७, २२४, ३७४

पंचवस्तुकः ४४२, ९४, १३५, १३७,

१३८, १३९, १९६, ३५०

पंचाशकं ३१३, १३८, १३९, १५६,

१६१, १६२, ३२८, ३८४,

३७७, ३७१, ४०५

” कवृत्तिः ४०५, ४३५, १४०, २९१,

३२१, ३३०, ३७१

प्रज्ञापनासूत्रं २०७, २१९

प्रतिक्रमणभाष्यं ३२०

प्रभावकचरित्रं २७३, २८३, ३०२, ३२४

प्रवचनसारोद्धारः ६७, ३५६, ३५७, ३५८

” वृत्तिः ३५६, ३५७, ३५८

ब

बृहत्कल्पः १६७, १८६, ३९२, ३९३

बृहत्कल्पचूर्णिः ३९३, ३९५

” भाष्यं १८६, ४०१, ३३०, ३५२

” वृत्तिः ३५२

बृहत्संग्रहणी ४६०

म

भक्तप्रकीर्णकं १२७
भगवती २२, ४२, ४३, १०५, १८५,
३७३, ३७४

म

महानिशीथं १२, १५, ५२, १४६,
१४७, १५१, १७९, १९४,
१९८, २०५, २०६, २०८,
२१०, २१२, २१४, २१७,
२१९, २२३, ४२०, ४१७,

९१८

महावीरचरित्रं १०, १२२, २४६,
२८८, २३३

मुनियुवतचरित्रं २९२

य

यतिदिनचर्या ३३८, ३४७, ४२३
योगशास्त्रश्रुतिः २०, ४४६, ३५२,
३४२

र—रत्नमाला १८९

ल—ललितविस्तरा ४६१

च

चन्दनकरिचुक्तिः १२, ३१८

चागभट्टालंकारः ४२२

विचारवृत्तभा ३२०, ४५७ (x)

विचारामृतसंग्रहः १६७

विधिप्रणा ३८४, ४१२

विनयसामाध्यध्ययनं १३९

विपाकश्रुतं ३८०

विमलनाथचरित्रं १६६

विशेषणवती ५७

विशेषावश्यकभाष्यं १२, ७३, ७६, ७९,
९०, ९७, ९८,
११७, ४५४, ४६२

ज्यवहारसूत्रं २७६, ४३६, ४५२

“ चूर्णिः १७७, १७८

“ भाष्यम् २१९

“ वृत्तिः १७१, १७७, १८४, १९५,

४०१

श

शतपदी ४३६, ४३७, ४३८, ३७४,

१७३, २६९, २८५, ३५७

शृङ्गजमाहात्म्यं १०, १२२, १३६, १७८

आद्धविधिविनिश्चयः १३, ३१९
 आद्धग्रतिक्रमणचूर्णिः ३८२
 " " वृत्तिः २८७, २८८, ३८२,
 ३४३
 आवकप्रतिक्रमणावचूर्णिः ३८२
 ष
 पडशीतिचूर्णिः ३०४
 पडावश्यकचालावबोधः ३५८, ३२१
 पटिशतकं १८५
 " कवृत्तिः ३२१
 स

समवायांगं १८५, २०६, ४०७
 " वृत्तिः ५७
 सम्यक्त्वकौमुदी १३६
 सिद्धान्तस्तवावचूर्णिः ३१६
 सुदर्शनकथानकं २२३
 सूत्रकृदंगं ४४३, ३२०, १८५, २१८,
 ३२१, ३४२
 " निर्युक्तिः १३, १७६, १७७
 " वृत्तिः ३२०, १८४, १८५, ३८५
 " चूर्णिः ३८३
 संघपट्टकः २४१

संघाचारवृत्तिः १३, १४, ४२०
 संदेहदोलावली ३२१, ३५५, ३५६
 " वृत्तिः ३५१, ३५६, ३६०
 संदेहविपौषधी ३१३, ३३१, ३३८
 स्थानकवृत्तिः १२९, ४३९, ४४८
 स्थानांगसूत्रं ६५, ६९, ७०, ७३, १२४,
 २०६, २१६, २५३, ३५३,
 ३८६, ४०२, ४२४, ४६३
 " वृत्तिः ६५, १७६, २६३, ३१२,
 ३८६, ४०२
 ह—हरिवंशः १६६

साक्षिविशेषनामानि

अक्रव्वरः ३१
अजयपालः २७२
अणहिल्लपाटकः २३३, २३८

अतिमुक्तकः २६६
अभयकुमारः २८३

अभयदेवस्वरिः २३३, २३५, २८३,
२३९, २४०, २४२,
२४२, २५०, २६१,
२६२, २५३, २५४,
२५६, २५९, २६१,
२६२, २६३, २६४,
२६५, २६६, २६९,

२८५, २९३, २९४, २९९, १९५,
२९६, २९८, ३००, ३०२-३-४-५-
६-७-३०८-१०-१२-१४-१८-३२१-
२२-२३-२४-२५ २७७

अर्जुनदेवः २७२

अर्जुदाचलः २९२

अल्लावदीनः २७२

अशोकचंद्राचार्यः २४६

अष्टाषदः १२२

आ

आणंदविमलस्वरिः ६, ७, ८, ३००
आणंदस्वरिः ३६०, ३५७, ३६९

आरघट्टः ५
आर्यसुहस्ती २०२
आर्यसुरक्षितस्वरिः ४३१
आषाढाचार्यः २१९

उ

आसिकदुर्गः २३१-२३३-२३४

उज्जयंतगिरिः ११४, ११६

उत्तरा ६८, ८२

उद्योतनस्वरिः ५, २८६, २८७, ३००-

२-८-९-१०, ४१२

उपकोशा २१७

उमास्वातिवाचकः २, १२२, ३५९, १२६,

१४०, ३०२

क

ऋषभजिनः ७, ४९, १२७, ३४८, ४२४
ऋषभदत्तजिनदत्तौ २१९

क

ककक्षरिः
कपिलः ३४७
कपिलकेवली १२२, १६६
कर्कसग्रामः ४३०
कर्णः २७२
कल्की ११

कलिकालसर्वज्ञः ३६८

कालिका २६७, ४३१

कालिकाचार्यः ६, १५, १६, १७६,

१८८, ३६८, ४३६,
४३०, ४४२, ४४३

कुमारपालः २७२

कुमुदचंद्राचार्यः १०४

कुलमंडनस्वरिः १४, ३३७, ३३८, ३१४

कुर्चपुरः २३१, २४३, २४९, २२५

कृष्णब्राह्मणः २८२

केशिकुमारः १६

कौडिन्यकोटवीरौ ६८, ६९, ११४

क्षेमराजः २७१

ग

गिरिनारः ११४

गुणचंद्रस्वरिः २८८

गौतमस्वामी ५६, १२९, १३१, ३०१

साक्षिविशे-
पनामानि

च

चक्रेश्वरी ३१७

चन्द्रगन्धः २४८, २५५, ३०२, ३०८

” कुलं २८६, २९४

चन्द्रप्रभाचार्यः ४, ५, ९, ४९, ११९,

१२०, १२१, १२२,

१२३, १३३, १५१,

१५८, १७४, १७५,

१७८, १८८, १८९,

१९१, १९२, १९४,

२०८, २०९, २५३

चमरेन्द्रः १

चम्पकदुर्गः २६८

चामुण्डराजः २७२

चाण्डिका २६७, २६९
चारित्ररत्नः ३१४
चित्रकूटाचलः २३६, २३८, २४३,
२४७, २५६, २५७
चंदनवाला ८४
छ
छउणयग्रामः ४३०, ४३६
ज
जगचंद्रः ५
जगत्स्वरिः १३६
जमाली ६५, २७०, ३०९
जयसिंहः २७२, १०४, २५२
जाबालपुरः ३६८
जिनकुशलः ३७१

जिनचंद्रस्वरिः २५१, २८५, ३०१
जिनदासः १८०
जिनदत्तः ४, २८६, २८७, २९०, २९२,
२९६, २९९, ३००, २४९,
२४३, २४८, २४८, २५४,
२६६, २६६, २६१, २६३,
२६४, २६५, २६६, २६७,
२६८, २६९, २८५, २८६,
२८९, २९०, ३३०, ३१०,
३२१, ३२२, ३३५, ३६१,
३६२, ३६४, ३६५, ३६६,
३६९, ३७१, ३७३, ३३६,
३५५, ४०२, ४०६
जिनेश्वरस्वरिः २३१-३३-४०-५१-

५९-७०-८२-८३-
८४-८६-८७-८९-९०-
९१-९४-९६-९७,
३०१-६-७-१४-३०५-
३२३, २८७, २८५
जिनपतिस्वरिः २८४, २८५, २८७,
३०८, ३१०
जिनप्रभस्वरिः ३१६, ३१७, ३१८,
३३१, ३३८
जिनभद्रगणिक्षमाश्रमणः ३०२
जिनवल्लभः २३१-३२-३३-३४-३५
३६-३७-३८-३९-४०
४१-४२-४३-४४-४६
४७-४८-४९-५१-५३-५४

५५-५६-५७-६१-६१
६३-६५-६६-६९-८५
०३-९४-९५-९६-९८-९९
३०१-३-४-५-६-७-८
१२-१४-२५-२६-२७
३०-३२-३४-३८-७८-८४
जिनशेखरः २३३-४८-५७-५८ ३०६-

७-८

जिनसुंदरस्वरिः २०३, ३१९
जिनहंसस्वरिः २७१
जिसलमेरुः २८६, २८८, ३१३, ३२१
जंबूस्वामी ६४-४४२
ह-दुदरः ४२०

त

तत्त्वार्थवृत्तिकारः ३७७

तिलकमंजरी १२८

तिलकाचार्यः १२१-२९-४०-५२-

५७-५८-५९-६१-६३-

६४-६५-६६-६८-६९-

७०-७१-७३

तिहुअण्णालः २७२

त्रिशला ३३३

द

दत्तः ११

दमयंती १२८, १६२

दुर्बलिकापुष्पमित्रः १०५

दुर्लभराजः २६९-७१-७२-७३-८३

२८५

दुग्धप्रसन्नस्वरिः ४५-४२४-४४३

देवभद्राचार्यः २३८-३९-४०-४४

४६-४७-४८-४९-५०

५३-५४-५५-५७

देवस्वरिः १०४-१२०-३३८

देवानंदा ८४-३३३

देवेन्द्रस्वरिः ४२०

द्रौणाचार्यः २८५

ध

धन्यरिपिः २२८

धारानगरी २८३

धंधकः २३६

धनेश्वरस्वरिः १७८

धर्मदासः ३००

धर्मदेवोपाध्यायः २४५
धर्मघोषः १३, १४, २९४
" स्वरिः २९३, ४२
धर्मसागरः ६२
न
नरसिंहः २५७, २६८, ४२९, ३०,
३१, ४४१
नागपुरः २३८
नागहस्ती ३०२
नाढा ४३०, ४३१
नाभस्वरिः १२२, १३६, १६६
नाभेयः १२७
नीलादेवी २७२
नुपूरपण्डिता २३३

नेमिचंद्रः २८५
नर्मदासुंदरी १२८
प
पत्तनं २९१
पद्मचंद्रस्वरिः ३०७
पद्मप्रभस्वरिः २९१, २९२
पद्मावती १२०
पल्हकः २३६
पादलिप्तस्वरिः १२२, १३५
पार्श्वनाथः ६०
पाशचंद्रः २५८, ३००
प्रभाचंद्रस्वरिः २०२
प्रसन्नचंद्राचार्यः २३५, ३८, ३९, २५१,
५२, ३०१

ब
बहुदेवश्रेष्ठी २३८
बालमूलराजः २७२
बुद्धिसागरः २८२
भ
भद्रबाहुस्वामी ३०२, ३०८, ३१५, २२८
भरतः ८४, ३४७
भाणकः ५
भाष्यकारः १२, ७९, ३६५, ३५२
भीमः २७२
भूयडराजः २७१
म
मडाहडगच्छः ३०१
मरीचिः ३४७, ३४८

मरूकोटः २३३
मरूदेवी ८४
मलयगिरिः १४, ३०४
मलधारीहेमचंद्रक्षरिः ४५२
महावीरः १, ६४, ८५, २९६, ३०५,
३१८, ३४८
महेन्द्रक्षरिः ४३६, ४३७
माईडग्रामः २३४
मानदेवः २३६
मारूदेवः १२७
मुनिचंद्रक्षरिः ४, १३, १८७, ११९, १२०
मुनिसुंदरक्षरिः ३१५, ३१६, ३१८,
३२४, ३२५
मूलराजः २७२

मृगावती ८४
मेघकुमारः ३०९
मेघजी ६१, ३००
मेढपाटदेशः २३६
मंखलीपुत्रः ८४, २९६, ३००
योगराजः २७१
योधपुरः ३००
रत्नादित्यः २७१
रत्नशेखरक्षरिः २८७, २८८, ३१४
रथवीरनगरं ६६
रामदेवः ३०४
रुद्रपल्लः ३१२, ३०६, २५८
रुद्रग्रामाचार्यः ३२१

ल
लघुकर्णः २७२
" भीमदेवः २७२
लुम्पाकः ५, ४३९, ४६०
लेपः २१८

व
वज्रसेनः ३०१
वज्रस्वामी १४७, २९९, ३०८, ३०९
वटगच्छः ११९
वनराजः २७१
वर्धमानक्षरिः २४९, ५१, ५२, ६१,
६२, ८२, ८३, ८४, ८६,
८७, ९०, ९१, ९४, ९७,
३०१, ३०७, ३०९, ४५०

वह्नुमः २७२
वादिदेवश्रुतिः १०४, ३६९
वाघेला २७२
विक्रमः २७१
विन्दिगः २४४
विजयदानश्रुतिः ८
विद्यामागश्रुतिः १३६
विमलदेवः २७२
विजामतः ३००
वीरः ६३, ८४, १०९, १३१, १४७,
४२४, ४१२, ३३३, १५१, १८८,
२०९, ३०१
वीरकः २३६
वीरदेवः २३६

बुद्धोत्प० भाण्डागारः २९१
वैरिमिहः २७१
ग
अतपदीकारः १७३, १८७, १८४, १३३
अतानीकराजा ८४
अञ्जयः ११४, १२२
आक्यः ४७-३४७
शान्तिश्रुतिः १०४, १२०
शिरोही ५
शिवभूतिः ३, ९, ४३, ६४, ६७, ६८,
६९, ८२, १०४, १०९, ११०,
१११, ३३१

शीलांकाचार्यः ३२१
श्रीधरः २८२
श्रीपतिः २८२
श्रीपतिगणी ३००
श्रुतममुद्रः ३००
म
समुद्राचार्यः १२२, १३५
मरस्वतीभांडागारः २८५
मर्वदेवगणी २४५
मर्वदेवश्रुतिः ५, ३, १
महत्समलः ३, ६६
सामंतमिहः २७१
मारंगदेवः २७२
सिद्धपुरः ३१७

सिद्धसेनदिवाकरः ११८, १२६, १२७,
१३५, २०६, ४६४,
४२०, ३७२, ३७३

” स्वरिः ३५०

मुधर्मस्वामी ५, ६४, ६७, ७७, ३०१,
३०७, ४४२

सुस्थितसुप्रतिगदौ ५, ३०१, ३०२

सुराचार्यः २८५

श्रीमचंद्रः २३८, ३४४, २४५, २४६,
२४७, २५०, २५४, २५५,
२५६, २६०, २६१, २६५, ३०४

श्रीमत्तिलकसूरिः ३१७, ३१८
श्रीमधर्मगणी ३१५, ३१७
श्रीमसुंदरसूरिः ३२३, ३१४

श्रीमत्तिलकः २३३

श्रीधर्मनंदः ३१८

संगमकः ३१८

संघतिलकसूरिः २८४, ३०७

संभूतविजयस्वामी २१७, ३०२

स्थूलभद्रः १२८, २१७

ह

हरिभद्रसूरिः ३४, ६५, १२२, १२६,

१२७, १४०, १६१,
१६२, १६६, १६९,
१७३, १९६, २०६,
२०६, २०९, २१०,
३२०, ३२२, ३३२,
३७१, ३७२, ३८४,
४५९, ४६०, ४६१, ४१८

हर्षभूषणः ३१९

हीरविजयसूरिः ८, ९, ५

हेमचंद्रसूरिः ११, १३६, ३६९, ३२४,
३२२, ३५२

माक्षिपृष्ठांकाः

जन्मजरामरणभयैः
छद्वासमयाद्
सुक्कंवरा य समणा
चडगच्छाओ पुष्णिम
तिविहे आगमे
तित्थं चाउबण्णो
जं रयणिं० भासरासी०
सुनिश्चितं मत्सरिणः
ज्ञाता हि अत्रयः
जे भिक्खू० परपा० पसंसं०
जे जिणवयणुत्तिणं
सत्तेया दिट्ठीओ
उम्ममग्गदेसणाए

२ पयमक्खरं च इक्कं
३ आयरियपरंपराए
४ हुंतेदेन्द्रियरुद्रकाल
५ आज्ञाभंगांतरायोत्था०
६ उपधानप्रतिकान्ति०
७ यत्तप्रासुकमिशंबु०
१० एयं तु जं पंचमंगल०
११ जो कण्णाइ धोणेण य
१२ जे अज्जाए समणा
१३ जम्मं दिक्खा णाणं
१४ तीर्थं नद्यादेरिव संसार०
१५ तित्थं भंते ! तित्थं
१६ जाइस्सरो उ भयवं

१२ दाणन्नपंधनयणं
१३ बालकताणुस्सरणं
१४ तित्थपणामं काउं
१५ कइयावि जिणवरिंदा
१६ अण थोवं वण थोवं
१७ वेइयदब्बविणासे
१८ उस्सुत्तभासगाणं
१९ कालमणंतं च सुए
२० निव्वुइपहसासणयं
२१ पुब्बिं च इण्हि च
२२ पासगस्स नत्थि उव०
२३ संजोगसिद्धीइ०
२४ अपरिच्छियमुअनिह०

सुत्तत्थो खलु पदमो	४२	तेसङ्घी निसदंमि अं	६२	जिताचेलंपरीसहो मुणि०	७४
जंबुदीवे० तित्थं अणुस०	४३	हंतूणं संवमानं	६४	परिसुद्रजुणकुच्छिय०	७५
आगमे तिविहे प०	"	सत्त पवयणनिण्हगायरिया पं० तं०	६५	जह जलमवगाहंतो०	७६
यथास्थितं वस्तु दिशन्०	४४	समुद्घातादि जिनाभिहितं	"	तह थोत्रजुणकुच्छिय०	"
न ह लब्भा तारिसा दद्दुं०	"	पवयणनीहूआणं जं तेसि	"	मणपरमोहिपुलाए०	७९
पंच खलु तित्थयरं०	४५	नैते साधवो नापि गृहस्थाः	"	रणो आणाभंगे इक्कुच्चिय०	८१
दुवसुमुणी अणाणाए	४८	जिणकप्पिआ य दुविहा०	६७	आणाखंडणकारी जइवि०	"
गोपांगनासंगनि०	५१	पत्तं पत्ताबंधो	६८-९४	संघयरं संठाणं उच्चत्तं०	८२
पायात्सदा नः पुरु०	"	सवेवि एगदूसेण निग्गया ६८-७८-९२	६९	रागो वा यदिका द्वेपः	८३
सावयधम्मो य बुच्छिन्नो	५५	तिहिं ठाणेहिं वत्थं धरेज्जा तं०	६९	सम० भ० म० सत्त समणसयाइं	८५
जे ते देवेहिं कया	५७	असंमसाहसवतामस्माकं	"	सिद्धाइं	"
होएणवि देवकया	"	कारणसंभवी	७०	णंताओ पावरासीओ	"
एते च यदन्यथाऽपि०	७७	छहिं ठाणेहिं समणे० आहारं०	"	उद्धंगांभी रांमा०	८७
पुणेहिं चोइया पुरक्क०	७९	से किं तं रोहज्जाणे ?	७३	स० भ० चउदस अजियासयाइं सि०	"

एगा सिद्धिं पत्ता मरु०	८७	सबत्पुत्रहिणा बुद्धा	१०२	रूप्यकचोलकस्थेन	१२५,
मुञ्छा परिग्रहो वृत्तो	८८	तिसु सायबन्धु०	१०५	सदसेण धवलवत्थेण	१२२, "
तग्हा किन्नलिय वत्थुं गंथो०	९०	एकक्रिहवं० सजोगीभव०		तो इट्ठे संपत्ते०	" , १३५,
अनध्ययनचिद्वांसः	९२	कइ परीसहा पं०	१०५	विहिक्कयणं च पमाणं	" "
अणोमिं मोहोदयहेउअभावो०	"	वेयणिल्ले णं भंते ?	१०६	अंगारमइओ दबायरि०	" "
ते हि भग० निरुपमश्रुतिसंह०	"	जं च कामसुहं लो०	१०७	शुम्भं द्रव्यमृक्कथं	" "
माइज वडमहस्सा०	९३	काले विणए बहु०	११०	गात्थेहिं च सवेहिं	१२४
निरतिशयिना० चरणस्य प्रमा-		ओहोवहोवग्गहिअं०	११२	अहन्नं भंते ! तु० स० मिच्छ०	
धयितुमशक्यन्वान्	९४	उच्चारं प्राप्तवणं	"	पडिक्कमामि०	१२५
दुग्गतिग चउक्क पणगं०	"	दयं नाणं किआहीणं	११४	खइयंमि वट्टमाणस्स०	"
किं संजमोवयारं करेइ	९७	इक्कोवि नमुक्कारो०	"	ततो भगवं अणुणं मणसीकरेइ०	
कंसेसु कंसपाणसु०	"	उज्जितसेलसिहरे	११५	(जाय) ठावेत्ताणं अणुजाणेति	१२६
संपन्नमतुगोरसपाणय०	९८	सद्धर्मवीजवपनानघ०	११८	निअदव्वमपुव्वजिणिंद०	१२७
जंपि वत्थं च पायं वा०	"	शुद्धदाण भंननामो० १२२-१२३, १२७,			

न पड्ढा तस्स कया	१२८	केवल्येप स्वयंबुद्धः, श्वे०	१३६	पंच विसया कामेइत्ति० (यावत्)	१४१
नमिविनमिक्कुलान्वयी०	"	प्रतिष्ठाभर्ता यो हि०	"	सर्वविस्तो न भवति	"
कोइ सावगो जिणपडि०	१२९	सर्वतीर्थोदकैः०	"	सामाइअंमि उ कए०	१४२
धम्मिग्राहकप्रमाणेनाव०	१३०	ग्वं सिंहनिपांदाख्यं०	"	सो सद्धो दुविहो०	१४४
आणाइ तवो आणाइ संजमो	१३१	दध्त्थयभावत्थयरूखं	१३७	कञ्चणमणिमोवाणं	"
अप्यागमो किलिस्सइ०	"	जइणोवि हु दध्त्थयमेओ०	"	मेरुतुंगे मणिगणमंडिण० ५० तः	"
उप्पजए वा विगमए वा०	१३२	तंतंमि वंदणाए०	१३८	५८ गाथाः	१४६
संजोगसिद्धीइ फलं	"	ओसरणे वलिमाई	"	दाणाइचउक्केण०	"
सबाओ पाणाइवाआ०	१३३	राया व रायमच्चो०	"	आजम्मनिरतिचारं०	१४७
थूलाओ पाणाइ०	"	जं च चउद्धा भणिओ	१३९	पूअणवसिआए	"
वत्तारि तरगा यं०	१३४	तित्थयरसिद्धकुलगण०	"	तवसंजमेण बद्धुभव०	"
खरिः प्रतिष्ठां कुर्यात्	१३५	भूमसय भाउआणं०	१४०	से भयवो जे णं केइ साहु०	"
निष्फाइअ जयणाए०	"	सक्ख्वाउ०	"	(जाव) वा आलविजा०	१५१
प्रतिष्ठाण्य जिनेन्द्राणां०	१३६	कामी सघरंगणओ०	१४१	चेइअदध्विणासे	१५२

अक्रमिणपवत्तगणं०	१५३	महुराए नयरीए०	१६४	इआणिं सन्नि वाइअ०	१६८
दुविहं धम्मे पं०	"	अतिष्ठां प्रापितः शिष्यः	"	सावगो कोइ जिणपडिमाए पइट्ठवणं	"
पंचहिं ठाणेहिं० महापज्जवमाणे० १५४	१५४-१७१	गुरुरासने प्रतिष्ठाय	१६५	करेइ	१६८
चचारि पुरिमजाया०	१५५	नामजिणा ठवणजिणा०	"	अइगमणंति पच्छइ	"
एणहिं कारणेहिं	"	नामठवणाणं को पइवि०	"	किंचि उस्सगसुत्तं० ११३, १७०	१७१
मवं मावजं जोगं	१५६, १६०,	नामंठवणादविए०	"	सुत्तस्स मग्गेण चरिज्ज०	"
जिणभवणधियं०	१५८	उस्सगनिवारणयं	"	जं सुअमहिज्जइ वहुं०	"
मुक्खलो ताव महग्घो	१५९	पतंगो द्योतयन् विश्वं०	"	जावइआ उस्सग्गा०	"
अ नमो भगवते०	१६०, १६९, १६९-१६९,	प्रदीपरूपमालोक्य०	१६६	कामं सवपणसुवि०	"
न्हाय विलित्तउ चंदणिण०	१६०, १६९	तदा नदीप्रवाहेण०	"	कंकणमुद्दसमुद्दकर०	१७५
वयल्लक कायल्लकं०	१६०	रत्नचूडः विद्याधरः कथयति	"	मार्गशीर्षो वत्सरादि०	१७६
आयपमाणा कप्पा	"	इअ चित्तिउण तो सा गंतूण०	"	तव्वसेण य चउम्मासिआणि	"
जत्थ हिग्गणसुवणं	१६४	ध्यावतरभो डिम्भाः! तरं० गुड०	"	तव्वसेण पक्खियार्इणि०	"
तओ पुणो जच्चकणग०	"	चेइअपूआ राया निमंतणे०	"	अण्ह आगमुत्ताणि०	"

से णं लेवणं गाहावर्द्धं १७६
किंङ्कमस्माकरणे १७७
चउसथल्लुट्टमउकरणे १७८
णणसु चैव चेइआ १७९
जो पडोसवणाणं इत्तरिअंउपाहारं १८०
इत्तरिअंउपाहारं पडोम १८१
पडिअमणं देसिअ १८२
अट्टमिअउइसीसु अरहंता सा १८३
वंदेअथा १८४
संते बलवीरिअपुग्गिमफार १८५
मअं पोसहिअत्ति १८६
यावलीवं विंशेणेण १८७
सागरचंदो कमला १८८
चंपाणं सुदंसणो १८९
पडिअं पडिअत्ति १९०

सधेसु कालपधेसु १८०
फालुगचारी किण्डिअण विजति १८१
तवसेण चउमासिआणि १८२
पुतावरणं परिभायिअण १८३
अण्णह आगमुत्ताणि १८४
उदरस्यपुयाशया कटिस्थं १८५
कूपे क्षिपति १८६
पक्खिअणोसहसहिणरु १८७
पक्खियं पक्खियमेव १८८
विज्जाणं परिचाडी पो १८९
पक्खस्स अट्टमी खल्लं १९०
बहहिं मीलाय १९१
अण्णपालेमाणा १९२
से णं लेवणं गाहावर्द्धं १९३

अपगंथमहत्थं चचीस १९४
अलियमुववायजणयं १९५
चाउदसट्टमीपक्खिणरु १९६
द्वोदिद्विरदो कुआ १९७
प्राचीकयात् १९८
चउगच्छाओ पुणिम १९९
कजयरा खर २००
पाडिअं विद्वं तद्वआ २०१
ता कं ने दिवमाणं आहितात्ति २०२
नंदा भद्रा जया रिक्ता २०३
कं ने तिही आहितात्ति २०४
अंतो पक्खस्स २०५
उचमा सुणक्खत्ता २०६
ता कं माया आहितात्ति २०७

जया नं ते दुवे सूरिआ०	१९३	से भयवं महती एसा निअंतणा	२११	उत्सर्गादपवादो०	२२३
उत्तासगाणं तवोवहाणाइं पडिमाओ १९५		इमं (इचेइयंमि) दुवालसंगं		आमे घडे निहतं०	२२४
श्रुतग्रहणमभीप्सता उपधानं कायं	१९५, २१९,	अणाणाए०	२१२	अत्रोत्सृजनक्रमो न च	२३४
वसे गुरुकुले निचं	१९५, २१९,	आसायण मिच्छतं०	२१३	भूतपूर्वकस्तदुपचारः०	२३५
तवोवहाणमादाय०	१९५	सावगस्स जहन्नेणं०	२१४	पंचहत्युत्तरे होत्था साइणा	
काले विणए बहु०	१९५, २१३	तिवरिसपरिआगस्स०	२१५, २१५	परिनिव्वुडे०	२३७, २४०
दुग्गतिपटणुवथरणा	१९६	आगमचलिआ समणा०	२१६	जिनमवनं जिनविभवं जिनपूजां	२३८
इआणिं उवहाणेत्ति दां-	"	तए णं ग्रन्थे अणगारे० सबट्ट०		संघत्राकृतचैत्यकूटपत्तिनः	२४१
उवहाणं पुण आयंविहाइं	"	उववण्णे	२१७	करेमि भंते ! मामाइअं०	२४५
कालेण निक्खमे मिक्खु०	"	मामाइअमाइआइं०	२१९	पीऊण पाणिअं सरवरण०	२४८
मामाइअंमि उ काए	१९७	खंथाउ पच्छा समुवंति	२२०	सरीरमाहु नावुत्ति०	"
तत्थ एणंमि अट्टुहंमि संपयाणं	१९८	सम्मं धारिजाहि०	२२२	खयं दरिद्रो न परमी०	२५२
एत्थ तं पयं पाएण	२०७	जावइआ उत्सग्गा०	२२३	पंचहिं ठाणेहि० गामाणुगामं	
सम्मदिही जीयो उवइइं	२०८	तग्हा मधाणुणा०	"	दृइज्जितए०	२५४

आयरियउवज्झाए० २५४
अपरदिने जिनशेखरेण० २५७
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति २६५
औष्ठिका आचरणाः० तत्रेदमभि० २६९
दससयचउवीसेहिं नयनि २७१ २६९
सावज्जोगपरिचज्जणाइ० २७०
सत्तेआ दिट्ठीओ
उपरोधेन ततो यूयं १ श्री ७७
(अभयदेवस्वरिप्रबन्धः) श्लोकाः २७९
वच्छा गच्छह अणहिछपट्ठणे० २८३
पय पणमिअ सिरिचीरजिणु० २८५
नंदउ विहिमसुडाउ०
हुं नन्देद्रियरुद्र०
अत्रोन्मन्नक्रमो०

भूतपूर्वकस्तद्वदुपचारः
श्रीमहावीरतीर्थे० तपः-
पट्टिका कारिता
श्रीवर्धमानाभिधस्वरिराजो०
श्रीवीरशासने क्लेशनाशने०
भवजलहिनायसंभवे०
निम्मला साहुसंतई जम्हा
नंदसिहिरुदसंखे०
कृतथ शीलविध्वंसो०
संजओ नाम नामेण०
चंदकुले चंदजसो०
स्वस्ति श्रीनृप० १२९३ वर्षे०
हुंनन्देन्द्रिय०
न चकोरदयितमल०

२८६
"
"
२८८
"
"
"
२९०
२९१
२९२
"
२९३

लोकार्चकूर्चपुर०
कः स्यादंशुधिवारिवाय०
तस्योपसंपद०
चंपाए पालिए नामा
श्रीवीरस्तत्पट्टे० यावत्
जिनहंसस्वरिर्धिव्यमानः
खोलडिओ जिनवह्छभः
मम्मं नमिऊण जिणे०
तच्छुयो जिनशेखरो गण०
जिनवह्छहमरिसो०
जइजा समणे भयवं
यो यथा बुध्यते
पंचहथुत्तरं होत्था०
ममदिट्ठी जीवो उव०

२९४
२९५
"
"
२९९
३००
३०४
३०७
"
३०८
"
३१०
३११

यथा यथा विचार्यत	३११	चउत्थमचिचस्म०	३१६	तवसेण य पक्खिआणि०	३२१
श्रीचिक्रमादित्यनरन्दकालान्	३१२	पुरा श्रीजिनप्रसूरिभिः	३१७	इत्तो अ अहिगस्स य	"
पंडु तदीयेऽभयंदेव०	"	श्रीअनुजययात्रायै ग०	"	छट्ठिसहिआ न अट्ठमी०	"
मरुलगतिः मरुमतिः	३१३	वंदिय वीरं पडिनिअत्तो	३१८	तेरुससहिअं न पक्खियं०	३२२
गच्छः स्वरत्नस्तेषु	"	तन्मध्यपतितस्तद्ग्रह०	"	पन्नरंसमि अ दिवसे	"
वारासवाममणसु चिक्र०	"	उम्मगदेमणाए चरणं	"	हुं नन्देन्दिग्रूरु०	३२३
णाणाओ वडगच्छो०	३१४	खलु सदा जइ केइ निच्छय०	"	आजाभंगान्तरायोत्थ०	३२३-३२४
पुरा श्रीपत्तने गज्यं०	"	नहि नामानाभोगश्छन्नं०	"	उसंभेणं अरहता०	३२७
आजाभंगान्तगयो०	३१५	चउरंगुलप्पमाणं ठ०	३२०	उत्तरासाढाहिं चुए०	"
म्लेच्छाधिपप्रतिविथकं	"	निहिपडणे कायवा०	"	तेणं कालेणं० अभीइपंचमे	"
चाव्यक्रियादशनेन	"	से णं लेवए गाहावई	"	होत्थत्ति०	३२८
गुद्राणाययणराया०	३१६	उदिट्ठमिचउदसी	३२१	पंच महाक्खणा सवेमिं	"
सिगाणं अदुवा ककं	"	साहणं गोअरओ युच्छि०	"	सिअनवमिं सुविहिमुक्खो०	३३०
आयामगं चैव जभीदणं च	"	कालगजेहिं कारणिआ०	"	जो भगवया उमभमाभिणा	"

सेसतिथ्यगरेहि० ३३१
नहि नामानाभोगच्छद्य०
अमहाएणावि विहि यसाहियो० ३३२
पूएइ मूलपडिमपि साविआ०
तओ राइअचरमाये० सज्जायं ३३३
कामी सघरंगणओ० ३३४
अहन्नं भंते० थूलगं पाणा० ३३५
नमुक्कारसुच्चरिअ० ३३६
पोसद्वपुत्ति पडिलेहिमीति०
अण्णयरं वा तहप्पगारं ३३८
वण्णगंधरसाफामा जह दवे ३३९
आयामगं चेव जवोदणं च
मुद्धाणाययणगया ३४०-३६६
सेजं पुण पाणगजायं० ३४०

उसिणोदग तत्तफासुअं० ३४०-३४२
पंचमहत्तयजुत्तो अणलस० ३४१
अहुना वारधोयणं०
कंजिअआयामामइ
गवंगरसमायण०
उसिणोदगतत्तभोइणो० ३४२
शमसंवेगनिर्वेदानु०
भिच्छत्तमसंचइए० ३४३
वसहि कह निसिज्जिदिअ
कविला इत्थंपि इत्थंपि ३४६
तत्थवि मरीइनामा० ३४८
ववहसो वहु (अविहु) वल्लं०
जइ जिणमअं पवज्जह ३५०
वुअं क्षीणफलं त्यजन्ति ३५१

से किं तं रसपरिचाए०
निप्फावचणगमाइं ३५२
आगमोरससंपृक्तं
अवि सइअं वा सुकं वा
भक्तमत्तं कूरमन्धो०
दध्यहद्वितीयातीतं० ३५३
चत्तारि गोरसविग०
गोशालकस्तु उपनन्द० पर्युपिता० ३५४
जे भिक्खु सचेले०
संगरिगाइमि अपडिण्० ३५६
जह किर चवल्यचणया०
फलिआवगे तह संगरं०
नय संगरवीआओ तिल्लु०
दहिण विगयगयाइं घोळ० ३५६ ३५८

पूर्णिमासु च त्रिसृष्वपि चतु० ३५८
 महृपुगलरसयाणं० ३५९
 कालमणंतं च सुग० ३६४
 ने जिणवयणुत्तिण्णं० ३६५
 मामग्री हि कार्यमवयं ३६६
 जिणपूआविग्गको० ३६८
 जिन्दत्तक्रियाकोशच्छेदोऽयं ॥
 संभवइ अकालेऽविहू कुसुमं ३७१
 समतिपविची सत्ता ॥
 आसायणवहल्लापं उक्कोसं० ३७३
 कट० समणा० कंत्तामोहणिजं० ॥
 अमटेण ममाहणं ३७४
 जस्स नं परंपरायं० ॥
 दिग्देवानर्थदण्ट० ३७५

जावदिवसं अहोरत्तं ३७६
 दिवसं अहोरत्तं दुन्नि अहो० ३७७
 जो पुण आहरपोसदी ३७८
 माहूण कप्पणिजं० ॥
 तुण्यतु दुर्जनः ॥
 तण्णं से सुवाहुकुमारं० अट्टमभत्तियं ३८०
 पोसहं० विहरति० ॥
 पइदिणं भत्तपाणेण० ॥
 चाउदमट्टमुद्धिदुपुणि० ३८२ ४१४
 तत्थ जइ देसओ० ३८२
 अयमाउमो निग्गंधं० ३८३
 ने भिक्खु अमणादी दिजा० ॥
 तं सत्तिओ करिजा० ॥
 तओ जइ पारणइत्तओ० ३८४

दंसणवयमामाइअ० ॥
 जुत्तो पुण एस कमो० ॥
 तंतंतरेसुवि इमो० ३८५
 पंचहि ठाणेहि णाइकमत्ति ३८६
 तिविहं च होइ दुग्गं० ॥
 भूमीए असंपत्ते पत्तं वा ३८७
 पंको खलु चिक्खल्लो० ॥
 राणेण वा भयेण वा० ॥
 इति एस अममाणा० ॥
 पुव्वभववेरिएणं० ॥
 उम्माओ खलु दुविहो० ॥
 तिविहे अ उवस्सग्गे० ॥
 अहिगणंमि कयंमि ॥
 अइ वा हेउं वा० ३८८

अद्वोति जीएँ कजं	३८८	मोत्तूण मासकृपं	४०२	यात्राविवाहमण्डनम०	४०९
से भिक्खु० संजयामेव० जाव		कालाइदोसओ पुण अ०	"	भट्टदवयसुद्धपंचमीए०	४१०
दूतिजैज वा	३८८	पंचविहे उवधाए०	"	चउण्हं मासाणं०	"
जे भिक्खु सगणिच्चिआए ३८८, ३८९	३८९	परिहरणा आसेवा०	"	वारसण्हं मासाण्हं०	"
णिग्गंथाणं गणधररूवाणा०		उउवासासुमईता०	४०३	अभिचइटिअचरिसे सावण०	"
१तः १० गाथाः	३८८	संवच्छरं वावि परं	"	क्षये पूर्वा तिथिः कार्या०	४१२
पिअधम्मं णामेमे०	३८९	जइ दक्खिणादिसाए०	४०४	जया पक्खिआए०	"
से गामंसि वा०	३९२	कालस्स य परिहाणी०	"	जइ तंमि दिणे चउहसी	"
दुहत्तो वाधाओ पुण०	"	इह पुण अद्वारूवं०	४०५	जइ फुल्ला कणिआया०	४१५
दुहत्तो वा गाहा०	"	समणे० भ० म० वामाणं		से भयवं जहुत्तविणओवहाणेण०	
एसेव कमो नियमा० (१तः २४) ३९३	३९३	सवीसइराए०	४०६	जहा णं पंच मंगलमहासुक्खवंधंति ४१८	
एसेव गाहा कंठा इत्यादि	"	पंचण्हं मासाण्हं दसण्हं		सामाइअं नाम सावज्जोगपरिवज्जणं	
पह्गामण वसुहि आहार०	४०१	पक्खिणं०	४०७-४१०	(जात्र) एसा विहि सामाइयस्स० ४१८	
पडिबंधो लहुअत्तण०	४०२	तेरसण्हं मासाणं	" "	जइ चेइआई शन्थि०	४२०

श्रुत्वेवमल्पमपि०
 काऊण य सामद्वयं०
 जो एतेमिं सावगो०
 चउवीमन्थाणं भंते ! जीवे
 किं ज्ञेहि०
 एकदण्डानि सप्त स्युः०
 एकत्रामत्यजं पापं०
 कालमर्णनं च सुग् अद्रा०
 पयमस्तरं च इक्कपि०
 उम्मुत्तभामगणं
 मिज्झइ गिहिअन्नसलिंग०
 मद्धर्मवीजवपनानय०
 सामाइअमिउक्क०
 करेमि भंते ! सामा०

४२०

"

"

४२१

४२२

४२३

"

४२४

"

४२६

४२७

४२३

"

किन्तिं लोगोत्तरियं भावावस्मयं ४३४

तस्माहणे जाणि मरीरओहरण० ४३४

नवि वंदणमाणपूअणाए० ४५१

मो एसो जस्स गुणा० ४३५

जं जीअं सोहिकरं० ४३६

जुगप्पहाणेहिं चउत्थी० पव० ४३८

अभिवइडिअंमि वीमा० ४४१, ४३८

एवं च कारणेण कालगा० ४३९

अजकालगेहिं० चउ० प० ४४०

तवसेण य पक्खिआणिवि० ४३९, ४४८

स्वाधिरुहशाखाभंगान्हि० ४४१

प्रवचनं द्वादशांगी० ४४२

प्रवचनं वेच्यधीते० ४४३

अहवा आगमे निविहे० ४४४

पहावतं निगिण्हामि० ४४२

परंपरागतं स्वरिः० स्वरिमंत्रं ददाति ४४३

विमोहअंते अणुकाहयंते० ४४६

एकत्रामत्यजं पापं० ४४७

चत्तारि परमंगाणि० ४४८

कालगजेहिं कारणिआ० ४४९

मोहतिमिरोहस्सरं० ४५०

से किं तं लोउत्तरियं भावा० ४५१

समणेण सावएण य० ४५२

साविगा एगा मिच्छा० ४५३

असइ साहुचेइआण० सा० करेइ० ४५४

पंचमहवयजुत्तो अणलस० ४५५-४५६

अवमाणा दुन्नद्धाजायं ४५७

दुओणअं जाए वेलाए० ४५८

सो अ किर. सामाइअं०
उत्तरिअं नाम पाउरणं०
तए० कुंडकोलिए० धम्म० विहरति ॥
तेणं कालेणं सामी समोसहे ॥
तए० णं से कामदेवे० पोसहं० संपेहेइ ४५३
अवहदुकुसुमसेहर०
अकखे वराडए वा०
अमइ पुत्तस्स अंतेण०

४५२

भरुअच्छिअंमि अ विजए
आयप्पमाणमित्तो०
चउसिरं तिगुत्तं च०
वासत्ताणावरिआ०
न य विच्छिन्नं वामगजानुं०
गुरुविरहंमि अ ठवणा०
इत्थ उ अणमिगगहिअं
आसादपुण्णिमाए०

४५५

॥

॥

४५४

॥

॥

४५८

विषयाऽनुक्रमः ।

पृष्ठांक २

गाथा? श्रीवीरजिनमंगलं

२-७ श्रीआनन्दविमलविजयदानविजयहीरनमस्काराः

(दिगम्बरादीनां नवीनत्वं जीवर्षिचोधितता) सत्यास-
त्यमाध्यस्थं मिथ्यात्वं आनुकूल्ये परमाधार्मिकता ख्या-
त्याऽपि अद्रष्टव्यता अक्षराश्रद्धाने मिथ्यात्वं, तीर्थाभ्यु-

वीसहिं दिणेहि कप्पो०
सुत्तं गणहरइअं०
अपरिच्छिअसुअनिहस०
किइकम्मकरो हवइ साहू
जं जिणवयणुत्तिणं०
जीवकरो भद्रं पइयति
पंचहिं ठा० दुल्लहवोहिअ० कम्मं करेइ ॥
न य पवयणुड्डाहकरे०

४६०

॥

॥

४६१

४६२

४६३

॥

॥

पगतापलापे निह्वता, पौर्णिमीयकानामभिनिधेशिता,
उपकेशनिरासः दीप्पनकश्रावकत्वं

८-९ कुपाक्षिकनामानि तीर्थावाहता १८

१० तीर्थस्य स्वरूपं जिनजन्यता २०

११ जिनस्य जीवविशेषता २१

- १२-१५ केवलित्वे देशकता, जातिस्मरणवत्ताहेतुः अश्रुन्याके- २४
चल्यादि, श्रुतानादिता, गर्भजपरम्परा
१६-३३ परंपरागमः, तीर्थतीर्थकृतोरन्योऽन्यनम्यता, साधु-
सूर्यकशाखाचन्द्रकुलानां तीर्थता, अविवादेऽप्यमांभो- ३२
गिकता, विनयादिश्रुक्ता, महत्कारकलपदृष्टान्तो
३६-३९ नमानां निर्भक्ता, शेषैवलक्षण्यं, अकिंचिन्करन्वर्थाः, ३४
नपागणस्तीर्थ
४०-४४ दुर्गायता महामोहता च दृष्टानां, कुपक्षनाशविचारं ३८
धर्मः हरिकेशियश्रद्धानं
४५-४८ तीर्थस्वरूपोक्तौ हेतुः सूत्रपरंपराश्रयता योग्यताऽ-
योग्यता च चयंनुवत्, मार्यवादधेनुः, कृपाशिक्षा मृत-
गोसंवकाः छिन्नोद्भाविनः
५१-७० पुस्तकजातास्तीर्थवाद्याः, तेषां पंचपरमेष्विष्टामा-
चार्यव्यवहाराचनान्छेदोपस्थापनीयादिज्ञानाद्यागधना-

- दीनां चाभावः, पुस्तकवादिनो न मूरिकुलाः, आगम-
त्रितयवाह्यता अव्यक्तता नामारोपाः ५०
७१-७८ दृष्टानामपि भिन्नमतानि, अहंदादीनां भिन्नता सदृष्टान्ताः ५३
७९-८७ सूत्राणां परेन्वेयता भिन्नाभिन्नत्वे सूत्रार्थसंकेत- ५६
भिन्नता अहंदादिभिन्नत्वसिद्धिः
८८-९६ लुम्पकवर्जाः काचचिन्दुयुताः लुम्पकांजनं च शलाकायुक्तः ८५
९७-१०१ तीर्थतीर्थार्थभासतीर्थव्यस्वरूपविश्रामोपसंहारः ग्रंथ-
कृतेः कालः गुरुश्च कर्तृनामाशीध ६२
तीर्थस्वरूपविश्रामः १
१-२ दृष्टापि प्रवचनद्विष्टतादिमन्तः अव्यक्ताश्च ६५
३-४ दिगंबरमन्तव्यं नग्नस्य प्रवर्त्तकः कालो निमित्तं च ६९
५-६ जिनकल्पस्वरूपं उपकरणानि सवस्त्रन्धसिद्धिः दिगंबर- ७७
निकल्पनचकनिरासः
७-१७ अनुकारितानिरासः ८१
१८ उपकरणाभावे समित्याद्यभावः ८२

१९-२१ स्त्रीपुक्तौ संहननसत्त्वसम्यक्तद्विरतिपरिणामदाना-
दिप्रत्यक्षता जिनजननीत्वं सप्तमीगमनाभावहेतुः ८६

२२-६४ दुर्बलतासमाधानं ऊर्ध्वगतिव्यभिचारः चीवरभा-
वान्मोक्षाभाव इत्यस्य निरासः ब्रह्महेतुता अन्नादिसमा-
नता बल्लगुणाः लज्जाहेतुता संयमांगं परिग्रहत्वाभावः
आद्युतित्वनिरासः बाधाऽभावः दिगंतराणां मोहः ज्ञा-
नेनाभोजनाव्याप्तिः वेदनीयतैजससद्भावो वृक्षदृष्टान्तः
जुगुप्सायां ज्ञानं दुःखहेतुः पर्यायप्रमाणता पश्चाद्भव-
त्वं ज्ञानदर्शनचारित्र्ये उपकाराः विपक्षता नाशनेन ११४

६५-७५ तीर्थरहिता नद्याः पादमूले पल्लवः उपसंहारादि ११८

दिगम्बरनिराकरणविश्रामः २

१-३ तन्मतादिनामगणनिमित्तवर्षाणि १२०

४-६ द्रव्यस्तवहेतुनिरासः भागासिद्धता १३०

७-३१ स्वरिश्रावकृत्यविभागः, मुनिकार्ये भावांगता, प्रतिष्ठा
सुरिप्रोक्ता केवलिकृता च, द्रव्यस्तवानुमोद्यता बलिक्रि-

या उपचारविनयः अन्योऽन्यसापेक्षता सामायिकव-
द्रव्यस्तवः रत्नगजकाञ्चननयनसमः काञ्चनमणीति व-
चः संयमापेक्षं चैत्यकार्यत्यागो मोहः कनकगजरत्नेन-
त्रसमो मुनौ, वासरपूजाऽऽज्ञया

३२-५३ सावद्यहेतुदोषाः निगद्यत्वेऽपि न मुनिक्रिया जिन-
कल्पिवैयावृत्त्यवदाज्ञाभावः अनुमोदना महाव्रते सं-
क्रमः प्रतिष्ठासिद्धिः कल्पभासः मृत्तिकामये न सूत्र-
विधिः प्रतिष्ठाशब्दार्थसिद्धिः कलंकदानादिमयं तिल-
कवचः दोधकत्रिकचर्चा इत्याद्या अकृतिप्रसंगः १७४

५४-८६ पूणिमापक्षः संघवाह्यता पाक्षिकचतुर्दश्यमहचारिता
द्वितीयांगे पूणिमासु चतुर्मासी सर्वचैत्यवन्दनादि पा-
क्षिकं तपः पृथक्प्रसंगः पंचदशदिनोक्तौ सांवत्सरि-
कप्रश्नः पौर्णिमीयकवदमासीयत्वं चतुर्दशीपर्यायता
शब्दद्वयाभावः पूणिमा चन्द्रप्रभमूला ज्योतिष्कमः
दिवसरात्रिपक्षान्तौ आपादे सांवत्सरं कर्कसंक्रान्तौ वा-१९४

८७-१४ उपधानसिद्धिः महानिशीथे तत्प्रामाण्यं महाप्रभावता
अनुपधानेन नन्तसंसारिता आशयाऽध्ययनं अभ्यासाय
आगमव्यवहारेऽनियमः क्रमभदत्तजिनदत्तौ महाश्रुत-
स्कन्धता स्वकृते न योगाः, आलोचनावद्भावशुद्धिः,
योग्याः, कुमते स्मरणेऽपि पापं, निर्युक्तिसूत्रभेदः २३०
इति पौर्णिमीयकमननिराकरणविश्रामः ३
८०-८२ कूर्चपुरीयो जिनेश्वरः द्रव्यदानं जिनवल्लभः गण-
धरमाधेश्वरकोक्तं वृत्तं चित्रकूटचण्डिकामठेऽवकाशः
पट्टकल्याणकोपदेशः व्याघ्रोपमः संघः निरपत्यता वि-
धिसंघः जिनदत्तान् खरतरः द्रव्यमुनिः सोमचन्द्रो
जिनदत्तनामाधिष्ठितः जिनदत्तदेवभद्रजिनवल्लभमसु-
दायविचारः लम्बकर्णाद्युक्तिः जिनशेखरचर्चा रुद्रप-
ल्लीयवर्णनं तीर्थानुक्रुतिः वर्षद्वये जिनदत्तः जारगभ-
सीमन्तं दिग्बन्धः शाखादिच्छेदः जिनवल्लभजिनदत्त-
चैश्याकलं चामुण्डिकौष्टिकखरतरनामानि (१२०४) गू-

जैरभूपावली प्रभावकचरित्रान्तर्गतं वृत्तं तत्पिण्डार्थः द-
र्शनमसतिकावृत्तिगतं शतपद्यामौष्टिकः खरतरपट्टावली
जैमलमैरुशिलालेखाऽऽचारंगद्रीपिकाविचारः महावीर-
चरित्रार्थदीपिकापाठपरावृत्तिः वर्धमानसूरिकृतश्रीक्र-
मचरित्रप्रशस्तिः पद्मप्रसीयमुनिसुव्रतचरित्रमनुदाच-
ललेखः जिनसुन्दरीयदीपालिकाकल्पः अष्टमसतिका-
(११६४) प्रश्नेकपट्टिशतकं प्रकरणाद्युपसंपत् पट्टावली-
भेदाः वीजामतीयो धर्मदासः पाशचन्द्रोक्तिः खरतर-
पट्टावली मृषा तपागणपट्टावली रामदेवगुरुजिनवल्लभः
कल्याणकस्तवनं दर्शनमसतिकापट्टावली जिनपतिर्म-
र्यादाकारकः जड्जाम्तवनं ग्रयोऽनुवादः आचारां-
गदापिकापट्टावली उपदेशमसतिकावचः तपोटनिदा
गणधरसार्धशतकोक्ता निदा मलतन्दुलजलादिसिद्धिः
सिद्धान्तस्तववचः अमृतसमतयः ज्योतिष्करण्डे प्र-
क्षेपः अर्धदीपिकाप्रक्षेपः

८६-८८ अभयदेवदरिर्न स्वातः

८९-९१ स्वतस्वाहता पूर्वचार्योक्तौ

१२-९३ क्रियावचनोत्तरे निदिभेदे

९४ अयथास्थाने पङ्क्तिं

९५-१०३ पदकल्याणकखंडनं

१०४-१०८ रात्रिपौषाधिकान्तयामसामायिकोच्चारखंडनं

१०९-१३९ त्रिः सामायिकोच्चारखंडनं, साधूपधानखंडनं,

कसेहजलनिषेधः, पर्युपितद्विदलखंडनं, मरीनिवचः

पर्युपितशब्दार्थः

१४०-१५० संगरिकाया अद्विदलता, दोलासमीक्षा

१५१-१७७ऊनोत्तरे पङ्क्तिं स्त्रीजिनपूजानिवेधः प्रायश्चित्ती-

तिः आचार्यवचोमानविधिः सिद्धसेनदिवाकरवचनविधिः ३१४

१७८-१९० अपर्वपौषधनिषेधखंडनं तत्त्वार्थभाष्यवचः संवि-

भागेऽतिप्रसंगः प्रायश्चित्ताद्यष्टान्वता प्रतिनियनशब्दार्थः ३८०

१९१-१९३ पौषधे भोजनमिद्विः

३८४

१९४ श्रावकप्रतिमा

१९५-१९७ श्रमणीविहारः

१९८-२०२ मासकल्पविहारः

२०३ गृहिणां पानकाकाराः

२०४-२२२ अयथास्थाने मागघृद्धिचर्चा तिथिक्षयघृद्धिचर्चा ४१६

२२३-२२७ पूर्वयर्षिसिद्धिः

२२८ पार्श्वसुपार्थफणाः

२२९-२३९ उन्मार्गदेशनामार्गनाशौ लोकोत्तरमिथ्यात्वदुष्टता ४२८

इति तत्तरविश्रामः ४

१-८ आश्चलिकोत्पत्त्यादि

९-१६ मुखवस्त्रिकासिद्धिः

१७-५९ पर्युपणाकृतवचसोर्विरोधः अभिधितमासविचारः

पुस्तकाश्रयता मुखवस्त्रिकाप्रकरणोल्लेखः पंचकदान्य-

भातः भेदगणनं पूर्णिमानिचारान्तिदेशः ४६४

इत्याश्चलिकविश्रामः ५

नमः श्रीबीतरागाय

महोपाध्यायश्रीमदुधर्मसागरगणिकृता स्वोपज्ञा

श्रीप्रवचनपरीक्षा ।

(कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणः)

प्रणम्य श्रीमहावीरं, विश्वविश्वार्थदीपकम् । कुपक्षकौशिकादित्यं, स्वोपज्ञं विवृणोम्यहम् ॥ १ ॥
इह हि तावत् प्रारिप्सितप्रकरणस्य निर्विघ्नपरिसमाप्त्यर्थमादौ मङ्गलं वक्तव्यं, तेन देवत्वेन सम्प्रतितीर्थस्याधिपतिं श्रीमहा-
वीरं नमस्कृतुं गाथामाह—

पणमिअ पाणानिहाणं वीरजिणं असुररायकयसरणं । सुरवरसीसविभूसणचरणरयं चारुवयणवयं ॥१॥
'वीरजिणं'ति विशेषेण ईरयति—अेरयति कर्मशत्रूनिति वीरः रागादिजेतृत्वाजिनः वीरश्चासौ जिनश्चेति (वीरजिनः) कर्मधारयः,

वर्त्तमानतीर्थाधिपतिः सान्वर्थनामा श्रीमहावीरोऽपथिमो जिनेन्द्रस्तमित्यर्थः, किं कृत्वा?—‘प्रणम्य’ मनोवाक्कायग्रह्णीभावेन त्रिधा नमस्कृत्येत्यर्थः, किंलक्षणं वीरजिनं?—‘ज्ञाननिधानं’ ज्ञानं—समस्तवस्तुविषयकसाक्षाद्यथार्थविभासरूपं तस्य निधानमिव यः, यथा रत्नानां निधानमाश्रयस्तथा भगवानपि केवलज्ञानात्मकत्वेनातीतानागतवर्त्तमानकालवर्त्तिसमस्तवस्तुप्रकाशरूपस्याश्रय इति ज्ञानातिशयः१, पुनः किंभूतं?—‘असुरराजकृतशरणं’ असुरराजः—चमरेन्द्रस्तेन कृतं शरणं यस्य स तथा तम् । शरणकरणं त्वेवम्—एकदा सद्यस्कोत्पन्नश्चमरेन्द्रः स्वशीर्षोपरिसिंहासनस्थं शक्रं निरीक्ष्योत्पन्नैर्ष्यः शक्राशातनधिया कदाचित् शक्रपराजितः श्रीवीरजिनशरणात् मे मोक्षो भवत्विति श्रीवीरजिनं शरणीकृत्य सौधर्मं गतः, शक्रपराजितो भीतः सन् रक्ष रक्ष वीरेति ससंभ्रमशब्दाकुलः श्रीवीरचरणयोरन्तराल एव ग्रविष्टः, दत्तोपयोगेन शक्रेण श्रीवीरशरणाद् विमुक्त इत्यपायापगमायिशयः२, पुनरपि कीदृशं वीरं?—‘सुरवरशीर्षविभूषणचरणरजसं’ सुरवराणां—शक्रेशानादीनामिन्द्राणां शीर्षाणि—मस्तकानि तेषां विभूषणम्—अलंकरणशीलं चरणयोः—पादयोः रजो—रेणुस्य स तथा तम्, प्रायो मर्त्यानाममर्त्याः पूज्याः, तेषामपि शक्रेशानादयो देवेन्द्राः, तेषामपि भगवान् पूज्य इति पूज्यपूज्यपूज्यत्वात् पूजातिशयः३, पुनरपि कीदृशं?—‘चारुवचनाचर्यं’ति चारुवचनव्रजं, चारुः—प्रधानः स्यात्पदलाञ्छितत्वेनान्यतीर्थिकैरवाध्यो वचनानां—घटपटस्तम्भकुम्भाम्भोरुहादिपदार्थाभिधायकवाक्यादीनां व्रजः—समूहो यस्य स तथा तम्, यद्वा चातुर्गतिक्रानामपि प्राणिनां दुःस्वोपनिपातोपतप्तानां शरणभूतत्वेन चारु—प्रधानं वदने—मुखे वचो—वचनं यस्य स तथा तम्, दुःस्वापगमहेतुत्वेन जिनवरवचनादन्यत् किमपि शरणं नास्ति, यदुक्तं वाचकमुख्यश्रीउमास्वातिवाचकैः—“जन्मजरामरणभयैरुपद्रुते व्याधिपीडिते लोके । जिनवरवचनादन्यत्र नास्ति शरणं कचिल्लोके ॥ १ ॥” इति वचनातिशयः ४ ।

इति मूलातिशयचतुष्टयविशिष्टो भगवान् भवत्येव विघ्नोपधातक इति भावमङ्गलभूतं भगवन्तं श्रीवीरजिनं नमस्कृत्येति गाथार्थः
॥ १ ॥ अथ गाथापदकेन ग्रन्थकर्तुरुपकर्तृन् भावमङ्गलभूतान् त्रीन् स्त्रीन् नमस्कृतुमाद्यस्त्रिस्तुतये गाथायुग्ममाह—
जेणं दूसमसमए कुपक्खवहुले अ भारहे वासे । अच्छिन्नंपि अ तित्थं पभाविअं पुण्णचरिआए ॥ २ ॥
चंदुघ सोमलेसो सयलविहारेण लोअणाणंदो ॥ आणंदविमलसूरी संविग्गो सवविक्खवाओ ॥ ३ ॥

येन भगवता भारते वर्षे अस्मिन् भरतक्षेत्रे 'कुपक्षवहुले' वक्ष्यमाणलक्षणैर्दिगम्बरादिपाशपर्यन्तैः कुमतैर्व्यप्ति 'दुष्पमासमये' पञ्चमारकलक्षणे 'अच्छिन्नमपि' सततप्रवृत्तिमदपि तीर्थं 'चाउव्वणो संघो तित्थ'मिति वचनात् श्रमणादिसमुदायलक्षणं 'पुण्णचर्यया' पवित्रक्रियया 'प्रभावितं' प्रौढिमानं प्रापितम्, अयं भावः—यावज्जीवं पद्याष्टमतपोविधानेन तीर्थकृदाज्ञाप्रवर्त्तनपुरस्सरं सदुपदेश-दानेनानेकैभ्यपुत्रशतप्रव्राजनेन च 'अहो एते जैनप्रवचने महाबुभावाः विद्यमानामपि धनादिसम्पदं परित्यज्य दुष्करक्रियाकारिण' इत्यादिरूपेण सकलजनप्रशंसां प्रापितमिति । अत्राच्छिन्नमिति तीर्थविशेषणेन वक्ष्यमाणानां दिगम्बरादिपाशपर्यन्तानां स्वमति-विकल्पितोपदेशेनात्मसात्कृतस्य श्रमणाभासादिसमुदायस्य तीर्थत्वं निराकृतं, नहि कुपाधिकसमुदायस्तीर्थं भवितुमर्हति, तस्य स्वस्वगताकर्षकशिवभूत्यादिमूलकत्वेन तीर्थक्रादेव सततप्रवृत्तिमच्चाभावात्, तच्चैवं—दिगम्बरस्तावत् श्रीवीरनिर्वाणात् नवोत्त-रादशत (६०९) वर्षातिक्रमे शिवभूत्यापरनाम्नः सहस्रमल्लतः संजातः, यदागमः—“छ्वासासयाइं नबुत्तराइं तइआ सिद्धिं गयस्स वीरस्स । तो वोडिआण दिट्ठी रहवीरपुरे समुप्पत्ता” १॥ इति, अत्र दिगम्बरस्तावदित्थं प्रष्टव्यः—भो दिगंबर ! त्वदुत्पत्तेः पूर्वं श्रीवीरजिनप्रवर्तितं तीर्थमासीन्न वा ? आसीच्चेत् तर्हि वोटिकानुत्पत्तानन्यगत्या श्वेताम्बर एव तीर्थं सम्पन्नम्, अथ नासीत्

तर्हि व्युच्छिन्नं तीर्थं शिवभूतिना प्रादुष्कृतमिति श्रोतुमप्यकल्प्यं, न हि व्युच्छिन्नं तीर्थं तीर्थकरमन्तरेण केनापि प्रादुष्कृतं
शक्यते, तीर्थकराधिक्यप्रसङ्गादित्युभयथाऽपि दिगम्बरस्तीर्थबाह्यः संपन्नः, यत्तु दिगम्बरात् श्वेताम्बरोत्तिरिति त्वदीयं वचः,
तच्च 'सुक्कंवा य समणा निरंभरा मज्झ धाउरत्ताहं । होंतु अ मे वत्थाहं अरिहो मि कसायकलुसमई ॥१॥' इत्यादिश्रीभद्र-
बाहुस्वामिप्रभृतिप्रणीतनिर्गुल्यागमबाधितत्वेन देवानांप्रिय ! प्रलापकल्पमेवेति दिगम्बरसमुदायो नाच्छिन्नं तीर्थमिति बोध्यम्
१॥ एवं पौर्णिमीयकोऽपि श्रीवीरात् १६२९ वर्षे विक्रमात् ११५९ वर्षे श्रीमुनिचन्द्रस्वरिगुरुभ्रातृमात्सर्याच्चतुर्दशीयपक्षनिर्गतात्
चन्द्रप्रभाचार्यात् प्रवृत्तो न तीर्थं, युक्तिस्तु प्रागुक्तैवात्राप्यवतारणीया, चतुर्दशीयपक्षनिर्गतत्वं च तदीयैरप्युक्तं, यदुक्तम्—
दुर्वादिद्विरदाङ्कुशः समयविच्छेणीशिरोमण्डनं, श्रीचन्द्रप्रभस्वरिराद् स भगवान् प्राचीकशत् पूर्णिमाम् । तस्माज्जनवचोऽमृतं भृशमधुः
श्रीधर्मधोपादयः, श्रीभद्रेश्वरस्वरितस्त्वचकलत् शाखा द्वितीया प्रथाम् ॥१॥" इति पौर्णिमीयककृतसंस्कृतक्षेत्रस्समासद्व्युत्तिप्रशस्तौ ।
तथा श्रीअममतीर्थकृचरित्रग्रशस्तावपि तदीयैरेव चन्द्रप्रभाचार्यादेव पूर्णिमाप्रकटनं भणितमिति, तथा—'वडगच्छाओ पुण्णिम
पुण्णिमओ सद्धपुण्णिमंचलया । दोहिवि आगमनामा कुचयरा खरयरो जाओ ॥१॥' तथा सङ्गेन निवार्यमाणोऽपि चन्द्रप्रभाचार्यः
पूर्णिमापाक्षिकं प्रकाशितवानित्यस्मद्वद्वचः । किंच—यथा गुरुभ्रातृश्रीमुनिचन्द्रस्वरिमात्सर्यात् ११५८ वर्षे चतुर्दशीयकाचन्द्र-
प्रभाचार्यात् पूर्णिमापक्षः समुत्पन्न इति प्रसिद्धिः न तथा अष्टकहेतुनाऽष्टकाचार्यतोऽमुकसंवत्सरे पूर्णिमापक्षाच्चतुर्दशीपक्ष इति प्रसिद्धिः
कर्णकोटरपथमवतीर्णा, अत एवाच्छिन्ने तीर्थे विद्यमाने तन्निर्गतः पूर्णिमापक्षस्तीर्थबाह्य एव २॥ तथा खरतरोत्पत्तिरपि विक्रमसंवत्
१२०४ वर्षे श्री(स्त्री)जिनपूजोत्थापकजिनदत्ताचार्यादेव जाता, तत्रापि स एव तावदित्थं प्रष्टव्यः—भोः खरतरेत्यादिप्रश्नोत्तरवचोगर्भा

श्रुक्तिः प्राग्बद्वगन्तव्या, ये त्वाञ्जलिकसार्द्धपौर्णिमीयकागमिकनामानः कुपाक्षिकास्ते पौर्णिमीयकमूलका एवेति निजनिजनाम्ना
विश्रामे वक्ष्यामः, तेन पौर्णिमीयके तीर्थवाह्ये सिद्धे ते तु सुतरां तीर्थवाह्या एवेति 'षट् कुपाक्षिका जीर्णा' इति जनप्रसिद्धिः ६॥
अथायुनिकानां चतुर्णां मध्ये लुम्पाकमतं वि० १५०८ वर्षे लुम्पकलेखकात् प्ररूपणामधिकृत्य प्रवृत्तं, तत्प्ररूपणा च जिन-
प्रतिमानियेयमूलिका, तन्मते वेपथराः पुनः वि० सं० १५३३ वर्षे सीरोहीप्रत्यासन्नारघट्टकवास्तव्यप्राग्वाटज्ञातीयभाणा-
ख्यादेव प्रवृत्ताः, एतदुत्पत्तिर्विस्तरतस्तु एतन्नाम्नाऽष्टमविश्रामे वक्ष्यते, अयं च प्रवचनवाह्यतयाऽऽवालगोपालाङ्गनानामपि प्रतीतः ७॥
एवं कटुकनीजापात्रचन्द्राः स्वस्वनाम्ना मताकर्षका अपि बोध्याः, उपलक्षणादन्येऽप्युपधानाद्यपलापिनस्तथाभूता एवावगन्तव्याः १०॥
एते दशाप्यतीर्थकरमूलकाः न तीर्थं, किंतु मरुमरीचिकायां जलाभास इव तीर्थाभासास्तीर्थवाह्या इति ॥

ननु तपागणोऽपि वि० १२८५ वर्षे श्रीजगच्चन्द्रस्वरितो जातः, सोऽप्युक्तयुक्त्या कथं तीर्थमिति चेद् उच्यते—न हि श्रीजगच्चन्द्रसू-
रिर्वदगच्छात् कुतश्चिन्निमित्ताद् विपरीतप्ररूपणया चन्द्रप्रभाचार्यादिवत् पृथग्भूतः, किन्तु प्रमादवशेन क्रियाशिथिलं साधुसमुदायं
परित्यज्य निजगुर्वक्षया श्रीआणन्दविमलस्वरित् श्रीसुधर्मस्वामिनोऽच्छिन्नपरिपाट्या समागतां दशविधचक्रवालसामाचारीक्रि-
यां कुर्वानं यावत्सीवमाचामाम्लतपोऽभिप्रेतेन कृशाङ्गीभूतं श्रीजगच्चन्द्रस्वरिं दृष्ट्वा राज्ञा तपा इत्याख्या वक्तव्येत्युक्तं, ततः प्रभृति
वदगणस्यैव तपा इत्याख्या प्रससार, न ह्येतावता प्रागुक्तयुक्तिरत्रावतरति, अन्यथा श्रीसुस्थितसुप्रतिबुद्धाभ्यामेव कौटिकनाम्ना
गणाः, ततोऽपि श्रीचन्द्रसूरेभ्यश्चन्द्रगच्छसंज्ञा, ततोऽपि चन्द्रगच्छीयेन श्रीउद्योतनस्वरिणा श्रीसर्वदेवसूरेर्दे स्वरिपदकरणात् श्रीस-
र्वदेवस्वरितो वदगच्छ इति रुडिरित्येवं कौटिकादिगणा अप्यच्छिन्नं तीर्थं न स्युः, तस्मान्नामान्तरप्रादुर्भविऽप्याचारप्ररूपणयोरच्छि-

अथाऽभ्युपगन्तव्या, लोकेऽपि साधुश्रेष्ठिमन्दिराक्षपत्यादिनामान्तरांगवेऽपि न कुलान्तरादेः किञ्चित् नाधिकं, प्ररूपणान्तराभ्या-
च्छिन्नता नात्र गणे केनापि पराकर्तुं क्षमया, अतस्तपागणरांगवेऽपि साध्यादिसाधुदायस्तीर्थं संग्रति भरतक्षेत्रे, नान्य इति बोध्यम् ॥
एतेन वयमागममनुसृत्य प्रवर्त्तामहे, किमस्माकं परम्परया प्रयोजनमित्यादिकाचपि न्यक्तदाशानि परास्ता, परम्परानङ्गीकारात्, पर-
म्परामूलकत्वादागमस्य, यदागमः—“तिष्ठिः आगमे पं०, तं०—अत्तागमे अण्तरागमे परंपरागमे” इति श्रीअनुयोग०, तत्रात्माग-
मानन्तरागमौ गणशरशिन्यान्तावतो व्यञ्जिष्ठौ, तृतीयस्तु परम्परामगः, स च परम्परामन्तरेणासंग्रहीति कथं परम्परानङ्गीकारे
आगमानुसारेण प्रवृत्तिरांगभेदपि, न हि घटानङ्गीकारे तद्वतरूपदीनामपि स्वीकारः सम्भवं स्यात्, किञ्च—स्वगतिविकल्पनयाऽ-
प्यागमानुसारेण प्रवर्त्तने तीर्थनाक्षता त्वनिर्वायेव, नन्वागमानुसारेण प्रवर्त्तितस्य स्वसाधुदायस्यैव तीर्थत्वाभ्युपगमात् कृतस्तीर्थना-
क्षतेति चेत् त्रैलोक्यं, आगममूलकमपि तीर्थं स्यादित्येवं काप्यागमेऽनुपलम्भात् महाप्रदायस्यैव तीर्थत्वाभावित्वाद्, अयं भावः—“तित्थं चाउत्तमणो, संगो
सो पदमण समोसरणो । उण्णसो अ जिणाणं वीरजिणिंदस्त मीअमि।१॥” इति प्रवचनवचनप्रागण्णात्, तीर्थं हि समुत्पन्नकेवलज्ञानात्
तीर्थकरदेव स्यात्, न पुनः कृताश्रित्यपरस्मादेतोः, तेन वयमागमानुसारेण प्रवर्त्तामहे इति वचनं पिता मे कुमारान्नाचारीति
वचनवदवगन्तव्यम्, आगमविरुद्धप्रवृत्तिमतोऽध्यात्मन आगमानुसारेण प्रवृत्तेर्भणनात्, न हि काप्यागमे श्रुतव्यवहारिणा ल्यव-
स्थापितोऽपि साध्यादिसाधुदायस्तीर्थं स्यादित्यादि एष्टं श्रुतं वा, तेन तीर्थं तीर्थकरमूलकमेव, न पुनरागममूलकमितरपुरुषमूलकं वा
स्यादित्यत्र बहु वक्तव्यं, किञ्चिन्नैह तित्थं चाउत्तमणो इत्यादिदशमगाथात् आरभ्य तीर्थलरूपनिरूपणावसरे किञ्चित्केवलपुस्तकमू-
लकलुपाकमतग्ररूपणावसरे न वक्ष्यते इति बोध्यम् ॥ ननु सुहृद्भावेन पृच्छामः—तीर्थाभ्युपगतमपि किञ्चिदागमारांगं वक्ष्यते तत्र

किं कर्तव्यमिति चेद् उच्यते, न हि आगमासंगतमभ्युपगच्छत् तीर्थं स्यात्, न वा तीर्थमागमासंगतमभ्युपगच्छेत्, शीतोष्णस्पर्शयोरि-
वागमासंगततीर्थाभ्युपगमयोरन्योऽन्यं विरोधस्यानादिसिद्धत्वात्, तस्मात् सदोषदृशमेव मरुमरीचिकालजलज्ञानदृष्टान्तेन तीर्थाभ्युप-
गतमागमासंगतमिवाभाति, न पुनर्निर्दोषदृशमपि, अत एव तीर्थाभ्युपगतां पर्युषणाचतुर्थी परित्यज्य पञ्चमीं स्वीकुर्वाणस्तीर्थबाह्य
इत्यञ्चलमतनिराकरणविश्रामे वक्ष्यामः॥ ननु कालकक्षरः पूर्वं तीर्थकृद्गणधरादिमहापुरुषैः पञ्चम्यामेव पर्युषणा कृतेति बुद्धिम-
चलन्य तथा कुर्वतामस्माकं कथं तीर्थबाह्यतेति चेद्, उच्यते—चतुर्थीप्रवर्तककालकक्षरैरारभ्याद्य यावत् चतुर्थ्यां श्रितं तीर्थमच्छिन्नमिति
तत्रापि प्रतीतम्, एवंविधे तीर्थे विद्यमाने तत्प्रतिकूलचारी पञ्चम्याश्रितस्त्वं स्वत एव तीर्थबाह्यः संपन्नो, यो यतः प्रतिकूलाचारवर्ती
स ततो बाल इति तु गोपालस्यापि प्रतीतम् ॥ किंच—श्रीऋषभजिनपरिणयनकालात् पूर्वभाविनां यौगलिकमनुष्याणामपरिणीत-
भ्रातृभगिनीसंबन्धोऽपि दम्पतिभावाश्रितो यथा निर्दोषतया व्यवहियमाणोऽनिन्द्यो भवन्नपीदानीन्तनमनुष्याणां सदोषो यावदपाङ्के-
यहेतुश्च स्यात् तथाऽत्रापि बोध्यं, तेन सार्वजनीनप्रवृत्तौ सत्यां तद्विपरीतप्राचीनप्रवृत्तेः सत्पुरुषाचरिताया अपीदानीमनादरणीयत्व-
मेवेति बोध्यम्, चतुर्थीपर्युषणायाश्च सार्वजनीनत्वं प्रवचने प्रतीतमेव, नहि तदानीं पञ्चमीपर्युषणामाश्रितः कोऽपि पक्ष आसीद्,
अत एव चतुर्थीपर्युषणाश्रितस्य यतो बाह्यत्वं भण्यते तत्पक्षस्यैवाभावादन्यगत्याऽपि चतुर्थीश्रितमेव तीर्थं, ततो बाह्यत्वं च
पञ्चमीपर्युषणाश्रितस्य समुदायस्य स्फुटमेव, तस्य बाह्यत्वव्यपदेशहेतोश्चतुर्थीतीर्थस्य विद्यमानत्वादिति सिद्धम्—‘अच्छिन्नं अपि
तित्थं पभाविजं पुण्णचरिआए’ति ॥ तथा ‘चंदुव’ति स श्रीआणंदविमलस्सरिगुगवरो—युगप्रधानः संविग्नः संविमत्वादि-
गुणैरद्वितीयोऽत एव सर्वविरूपातः—सर्वत्र ख्यातिभाक्, किलक्षणः, चन्द्रवत् सोमलेश्यः, सकलविहारेण लोचनानन्दः, सकले

साधुविहारक्षेत्रेऽस्वलिताप्रतिवद्धविहारेण लोचनानन्दकारि, सकललोकानामिति गम्यम्, चन्द्रोऽपि सह कलाभिर्वर्तत इति सकलः-
संपूर्णो, भावनिर्देशात् सकलत्वेन विहारो-गगनमण्डले चक्रमणं तेन जननेत्राणामानन्दकारीति चन्द्रसाम्यं ॥ यावज्जीवं विंकृत्या-
दिपरित्यागादिनां संविमत्वादिगुणैरद्वितीयपण्डितशिरोमणिः श्रीजीवविगणिवचःप्रबुद्धस्य मे प्रव्रज्याप्रातिपचिहेतुरुक्तः स्वरिः
॥१४॥ अथ ज्ञानसंपद्वेतुत्वेन परमोपकारिणं स्वरिं स्मृतिगोचरीकुर्वन्नाह-
अतो मङ्गलनिमित्तं स्मृतिगोचरीकृत इति गाथायुग्मार्थः ॥२३॥

तस्मात् परं पुन आहिणवसूरो दूरद्विआण बहुतावो । स्वरिविजयदाणस्तूरी नामेणवि कुमयतममहणो ॥१४॥
तस्य-श्रीआणंदविमलसूरेः पदे-पद्वे श्रीविजयदानस्वरिः, स च किंलक्षणः?-'अभिनवस्वरिः' दृश्यमानस्वर्यपिधया विल-
क्षणः स्वर्यः, अथ वैलक्षण्यमेव स्पष्टयति-'दूरद्विअ'ति दूरस्थितानां बहुः-भूयानसहास्तापः-प्रतापजन्यः पराभवो यस्मात् स तथा,
अन्यस्तु द्रष्टृजनानामुदयास्तसमय एव दूरो भवति, तदानीं च न बहुतापः, किंत्वल्पताप इति वैलक्षण्यं, तथा 'नाम्नाऽपि' नाम-
मात्रेणापि 'कुमततमोमथनः' कुगतांधकारनाशकृद्, अन्यस्तु स्वर्यः खोदयेनैव तमो नाशयति, न पुनर्नाममात्रेणापीति वैलक्ष-

ण्यमितिगार्थः ॥१४॥ अथ यदाज्ञासवाप्येदं प्रकरणमारभ्यते तं स्वरिं नमस्कृतुं गाथायुग्ममाह-

तस्मादपि पयंमि विहिणा एगीकाऊण सोमसूरे अ । घडिओ उभयसहावो तेणं स्वरिहीरविजयगुरू ॥५॥
संपद्व तं जुगपवरं पणमिन्ता पणयभावभावणं । सवंधि अ जिअलोए लोअंतं नेहनयणेहिं ॥६॥
तस्यापि-श्रीविजयदानस्वरोरपि 'पयंमि'पदे श्रीहीरविजयस्वरिः विधिना-विधाना घटितो-निष्पादितः, किं कृत्वा?-सोमसू-
रौ-चन्द्रभास्करावेकीकृत्योभयस्वभावो घटितः, अयं भावः-चन्द्रस्वर्योपमितयोः प्रागुक्तस्वर्योर्गुणान् समुदायीकृत्योभयस्वभावो घटित

इत्यर्थः; तेनैव कारणेन श्रीह्रीरविजयगुरुरिति नामा, हीति दुःखहेतुर्विरहिजनस्य शोककारणं इः-कामो यस्मात् स हीः-चंद्रो रविः-
सूर्यस्तयोर्जयो यस्य सः, तयोर्जेतेत्यर्थः, स चासौ गुरुश्चेति, श्रिया युक्तस्तथा श्रीह्रीरविजयगुरुः एवंविधं गुरुं प्रणम्य, किलक्षणं ?-
प्रणम्यस्य भावः-उत्पत्तिर्यस्मात् स प्रणयभावो भावनिर्देशात् स्नेहहेतुत्वमापन्नं-प्राप्तं, समस्तलोकवल्लभमित्यर्थः, किं कुर्वन्तं ?-स्ने-
हलोचनाभ्यां-सस्नेहनयनाभ्यां लोकान् पश्यन्तं, करुणैकरसार्द्रलोचनावलोकनशीलमिति गाथायुगमार्थः ॥५-६॥ अथ श्रोतुजन-
प्रवृत्तिनिमित्तमभिधेयं प्रयोजनं च दर्शयन् गाथामाह-

वीरजिणजम्मसङ्कन्तभासरासिप्पभावओ पउरा । पवयणपूआऽसहणा कुपक्खिआ ते स्मि दंसेमि ॥७॥

तान् कुपाक्षिकानहं दर्शयामि-वागोचरीकुर्वे इत्यन्वयः। 'अस्मदो स्मि अस्मि अस्मिह हं अहं अहयं सिने'ति प्राकृतसूत्रेण स्मि,
अहमित्यर्थः, यत्तदोर्नित्यामिसम्बन्धात् तान् कान् ?, ये 'कुपाक्षिकाः' पक्षः-अङ्गीकारः प्रयोजनं येयां ते पाक्षिकाः उत्सन्नभाषणादिना
कुत्सितास्तीर्यनिन्धाः ते च ते पाक्षिकाश्च कुपाक्षिका इति व्युत्पत्त्या उत्सन्नभाषिणोऽभिमिवेशमिथ्यात्विन इत्यर्थः, वर्तन्त इति
वार्त्तमानिका क्रिया अध्याहार्या, तेन निस्सत्ताकीभूतसंताना जमाल्यादयो न वक्ष्यन्ते, किन्तु विद्यमानसन्तानाः दिगम्बरादि-
पाशपर्यन्ता वक्ष्यन्त इत्यर्थः। अथोत्सन्नभाषिणां स्वरूपभाषणाय विशेषणमाह-'पवयण'ति, किलक्षणास्ते ?-'प्रवचनपूजाऽसहनाः'
प्रवचनस्य पूजाया-अभ्युदयस्यासहना-द्विषः, यतः शिवभूतिचन्द्रप्रभाचार्यादियोजनन्तानुबन्धिकपायोदयिणः प्रवचनपूजा-
भिभूताय एव नवीनमतप्रवर्तका अभूवन्, कथमन्यथा स्वयंसिद्धं सिद्धिसौधसौख्यास्वादकल्पं तीर्थं परित्यज्य नवीनमतकल्पना-
रुशेनात्मानं अकदर्थयिष्यन् ?। ते च कुपाक्षिकाः कियन्तः ?-'पउर'ति प्रचुराः-प्रचुरसंख्याकाः, प्रचुरत्वे हेतुमाह-'वीरजिण'ति

वीरजिनजन्मशब्देन तदुपलक्षितं नक्षत्रमुत्तरफाल्गुनीरूपं ग्राह्यं, तत्र सङ्क्रान्तो-मेपादिराशिचाराणुक्रमेणागतो भस्मराशिः-भस्मरा-
शिनामा क्रूरग्रहः, एकसिन् नक्षत्रे द्विसहस्रवर्षस्थितिभाग, तस्य प्रभावो-महिमा तस्मात्, श्रीमहावीरस्य निर्वाणावसरे जन्मनक्षत्रे
संक्रान्तभस्मराशिमाहात्म्यात् कुपाक्षिकचाहुल्यमित्यर्थः, ननु द्विसहस्रवर्षान्ते श्रीवीरजन्मनक्षत्रात् व्यतिक्रान्ते भस्मराशौ कुपाक्षिक-
प्राचुर्यं भविष्यति उत नेति चेदुच्यते, प्रायो न भविष्यतीति संभाव्यते, यतस्तदानीं निर्ग्रथानां निर्ग्रथीनां च पूजाऽभिष्टुद्धिरुक्ता,
यदागमः-“जं रयणिं च गं समणे भगवं महावीरे जाव सवदुक्खलप्यहीणे तं रयणिं च गं खुदाए भासरासी नाम महग्गहे दोघासस-
हस्सड्डिं समणस्स भगवओ महावीरस्स जम्मनक्खलत्तं संकंते तप्पभिं च गं समणाणं निगंगंथाणं निगंगंथाणं य नो उदिओदिए
पूजासकारे पवत्तई, जया गं से खुदाए जाव जम्मनक्खलत्ताउ वड्ढंते भविस्सइ तया गं समणाणं निगंगंथाणं निगंगंथाणं य उदिओ-
दिए पूजासकारे भविस्सइ”ति श्रीपर्युपणाकल्पे, तादृशी च पूजा कुनृपकुपाक्षिकेषु चलवत्सु सत्सु न संभवति, तेषां च प्रवचनपूजाया
असहिष्णुत्वात्, तत्र कुनृपास्तावत् कल्किराजपुत्रस्य दत्तनाम्नो राज्ञ आरभ्य पञ्चमारकपर्यन्तमसंभविनः, यदुक्तं श्रीहेमाचार्यपादैः-
“पितुः पापफलं घोरं, शक्रशिखां च संस्मरन् । दत्तः करिष्यति महीमहैत्यविभूयिताम् ॥१॥ पञ्चमारकपर्यन्तं, यावदेवमतः परम् ।
प्रवृत्तिर्जिनधर्मस्य, भविष्यति निरन्तरम् । २।” इति श्रीमहावीरचरित्रे श्रीशत्रुञ्जयमाहात्म्ये च, एवं सर्वदेशविसंवादिनो दिगम्ब-
राकारक्तादयः कुपाक्षिका अपि दत्तनाम्नो राज्ञ आरभ्य पञ्चमारकपर्यन्तमसंभविनोज्वगन्तव्याः, द्वयोरपि प्रवचनपीडापूजाभिभवकारि-
त्वेन तौल्यात्, ननु कुनृपा बलवन्तः प्रवचनपूजाया असहिष्णवः सन्तः पराभविष्णवः संभवन्ति, तत्कृतौ तेषां सामर्थ्यं, कुपाक्षिकास्तु
वराकाः प्रायः प्रवचनाद्भीता एव वर्तमानाः कथं प्रवचनपूजां पराभवन्तीति चेत् सत्यं, यद्यपि स्वातन्त्र्यात् किञ्चित्कर्तुमसमर्था एव,

तथाप्येकारिर्मन्त्रीवशात् कुट्टपादिमेरणाद्वारा तथा संभवन्त्येव, यद्वा यथा कुट्टपेभ्यः संभावितशङ्कया प्रवचनप्रभावनाप्रभविष्णवोऽपि कालानुभावाच्चेतोर्दौर्बल्याच्च न प्रवचनं प्रभावयितुं प्रभवन्ति तथा कुपाक्षिकेभ्योऽपि भूयःसंपर्कवशाद्वाक्षिण्यात् तत्कृतोपहासनिन्दादिशङ्कया च प्रवचनप्रभावनाप्रभोऽप्यप्रभवः स्युः, तथा कालानुभावात् । ननु कुपाक्षिकबाहुल्ये सत्यपीदानींतनपूजावत्तदानीमपि पूजासत्कारो भवतु किं बाधकमिति चेदुच्यते, यो हीदानींतनः पूजात्कारः स च भाविनः स्वीतपूजासत्कारस्य बीजभूतो, न पुनः स्वयं स्मृतिः, यतः कुपाक्षिकबाहुल्ये सत्यास्तामन्यो जनः सुमार्गपतितोऽपि भूयान् जनः कुपशसुपक्षयोस्तुल्यधिया प्रवर्तमानः पूजासत्कारं कुर्वन्नपि वस्तुगत्या द्वेषमुद्रां नातिक्रामति, यदाहुः श्रीहेमसूत्रयः—“सुनिश्चितं मत्सरिणो जनस्य, न नाथ ! मुद्रामतिशेते ते । माध्यस्थ्यमास्थाय परीक्षका ये, मणौ च कान्ते च समानुबन्धाः ॥१॥ इत्यगम्यमध्यात्मेति द्वात्रिंशिकायाम्, अतस्तत्कृतः पूजासत्कारोऽप्यकिञ्चित्कर एव, यस्त्वनन्यमनाः सुपक्षमेव कक्षीकृत्य प्रवर्तते स चाल्पीयान् स्वयमप्रशुभेति तत्कृतपूजासत्कारोऽपि न स्फीत इति बोध्यं, तस्मादुदितोदितपूजासिद्ध्यर्थं द्वयोरप्यनयोर्विशेष्यविशेषणभावेऽभ्युपगते न किञ्चिद्बाधकं, वैपरीत्ये तु बाधकमिति स्वयमेवालोच्यम् ॥ अत्राभिधेयं तावत् कुपाक्षिकान् दर्शयामीति साक्षादेवोक्तं, प्रयोजनं च द्वेधा—परमपरं च, तत्र परं प्रयोजनं मोक्षः, अपरं च मोक्षाङ्गं कुपाक्षिकपरिज्ञानं, यतो ज्ञाता हि शत्रवो न परामवंती’तित्वा कुपाक्षिका अपि सम्यक् परिज्ञाय परित्यक्ताः सन्तो न मोक्षमार्गविघ्नकरा भवन्ति, इत्यतः कुपाक्षिकपरिज्ञानं मोक्षाङ्गम्, अज्ञातास्त्वनानादृता अप्यानुकूल्यादिभाषणादिना सुगतिहन्तारः संसारहेतवश्च भवन्ति, यदागमः—“जे भिक्खु वार परपासंडाणं पसंसं करेजा जे आवि निण्हगाणं आययणं पविसिजा जे आवि निण्हगाणं गंथं सत्थं पयं अक्खरं वा परूवेजा जे णं निण्हगाणं संति ए कायकिलेसाइए तवेह वा संजमे-

इ वा णणेइ वा विण्णणेइ वा सुए वा पंडिचेइ वा अभिसुहसुद्धपरिसामज्झगए सिलाहेज्जा सेऽविथ णं परमाहम्मिएसु उववञ्जेज्जा, जहा सुमती”ति श्रीमहानिशीथचतुर्थाध्ययने, तथा “जे जिणवयणुत्तिन्नं वयणं भासंति जे उ मणंति । सम्मादिट्ठीणं तदंसणंपि संसार-
बुद्धिकरं ॥१॥ इति भाष्यकारवचः । किंच-संसारस्य मूलं साधुरूपेणाप्युत्पन्नमापिण एव, यदागमः—“सत्तेआ दिट्ठीओ जाइजराम-
रणगवभवसहीणं । मूलं संसारस्स उ हवंति निगंथरूवेणं ॥१॥ ति श्रीआचक्ष्यकनिर्युक्तौ, तिष्ठतु दूरे कुपाक्षिकपक्षानुरक्तो जनः, यः
कश्चित्थाविधशुभकर्मपरिणत्या श्रीसुधर्मस्वामिनोऽच्छिन्नप्रवृत्तिमानयं तपागण एव तीर्थ, पौर्णिमीयकादयो हि नियमादुत्पन्न-
भाषिणो महामिथ्यादृष्टय इत्येवंरूपेण निश्चयनयानुसारेण सम्यग्दृष्टिरपि व्यवहारतोऽहं पौर्णिमीयकः खरतर आञ्चलिको वेत्यादि-
रूपेणात्मानं ख्यापयन् कुपाक्षिकमार्गपतितः सोऽपि ‘व्यवहारनउच्छेए तित्थुच्छेओ हवइज्वस्स’ मित्यादिपञ्चवस्तुकाद्यागमवचनात्
सन्मार्गपतितानां सम्यग्दृशां द्रष्टुमप्यकल्पः, यदागमः—“उम्मगदेसणाए चरणं नासंति जिणवरिदाणं । वावणंदसणा खलु नहु
लब्भा तारिसा ददूढं ॥१॥” इति श्रीचन्दनकनिर्युक्तौ, एतच्चूर्णिर्यथा—जे पुण जहिच्छालंभं गहाय अण्णेसिं सत्ताणं संसारं नित्थ-
रितुकामाणं उम्मगं देसयंति तत्थ गाहा, उम्मगदेसणाए चरणं—अणुट्ठाणं नासंति जिणवरिदाणं, सम्मत्तं अप्पणो अण्णेसिं च, ते
वावणंदसणा जणा, ते चरणं न सद्दंति, मोक्खो अ विज्जाए करणे अ भगिओ, अण्णेसिं च मिच्छतुप्पायणेण, एवमादिएहि कारणेहि
वावणंदसणा, खलुसदा जइवि केई निच्छयविहीए अवावणंदसणा तहवि वावणंदसणा इव दड्ढा, ते अ ददुंपि न लब्भा, किमंग
पुण संवासो संभुजणा संथवो वा, हुसदो अ विसदत्थो, सो अ ववहिअसंवधो दरिसिओ चेव, न लब्भा नाम न कप्पंति, णाणत्तिगयं ॥
इति श्रीआव० चूर्णौ पत्र० ४६४ संख्ये पुस्तके ३१८ पत्रे, तथा “पयमक्खरंपि इक्कपि जो न रोएइ सुत्तनिदिट्ठं । सेसं रोअंतोऽविहु-

मिच्छद्दिद्वी जमालिङ्गः॥१॥” इति श्रीविशेषावश्यकच० ३४८ पत्रे, तथा “आयरिअपरंपरए आगयं जो उ छेअबुद्धीए । कोवेइ छेअ-
वाई जमालिनासं स नारीही ॥१॥ इति श्रीसूत्रकृदङ्गनिर्युक्तौ, एवमन्यत्रापि जिनोक्तस्य पदमात्रस्याप्यपलापिनोऽप्यभिनिविष्टा बो-
ध्या; आमतां जिनोक्तापलापिनः, तीर्थाभ्युपगतस्याप्यपलपने निहवमार्गानुपातित्वं स्याद्, यदुक्तं *दशमे उज्जितसेलसिहरेति गाथा-
ग्रामाण्ये- “उज्जयंत”ति तात्पर्यात् तद्व्यपदेश इति न्यायादुज्जयन्तपर्वतालंकरणस्य श्रीनेमिनाथस्य स्तुतिविधीयते, वशब्दो विशेष-
पकः, तेनायं जिनस्तुतिवाद्दर्शनविशोधकत्वात् कर्मक्षयादिकारकत्वात् संवेगादिकारकत्वाद् दशसमाचरितत्वात् बहुश्रुताचरित-
त्वात् जीतव्यवहारानुपातित्वाद्भाष्यकारादिभिराख्यातत्वादावश्यकचूर्णिंकृतोऽप्यनुमतत्वात् अनिषिद्धत्वात् पारम्पर्यगितस्यार्थस्य
निषेद्धुमशक्यत्वात् (निषेधे च) निहवमार्गानुपातित्वादाज्ञाप्रकारत्वाच्चेत्यतो युक्त एवायमधिकारः, एवमग्रेतनोऽपीति” श्रीधर्म-
घोषयदिकृतायां संघाचारवृत्तौ, अत्र तीर्थाभ्युपगतस्य दशमाधिकारस्याप्यनङ्गीकारे निहवमार्गानुपातित्वं प्रदर्शितं, न चैवं सत्य-
प्यायुनिकाचार्यं राकारक्तादयोऽभिनिविष्टा नोक्ता इति शङ्कनीयं, आद्वविधिविनिश्चयादौ अभिनिवेशमिथ्यात्वत्वेन भणनात्,
तथाहि-हं नंदंद्रियरुद्र? १५९ कालजनितः पक्षोऽस्ति राकाङ्क्षितो, वेदाभ्रारुण १२०४ काल औष्टिकभवो विश्वार्क १२१३ कालेऽञ्च-
लः । पदव्यर्कपु? २३६ च सार्द्धपौर्णिम इति व्योमेन्द्रियार्क? २५० पुनः, काले त्रिस्तुतिकः कलौ जिनमते जाताः स्वकीयाग्रहात् ॥१॥
इति आद्वविधिविनिश्चये, अत्र स्वकीयाग्रहादित्यनेनाभिनिवेशमिथ्यात्वमपीपामुक्तं, तथा आंचलिकोऽभिनिवेशग्रस्तोऽत्रान्यत्र च बहुषु
स्यानेन निगदितः, तथा श्रीमुनिमुन्दरस्वरयोऽप्याहुः- “आज्ञाभङ्गान्तरायोत्थानन्तसंसारनिर्भयैः सामाचार्योऽपि पाश्चात्यैः, प्रायः,
स्वैरं प्रवर्तिताः ॥१॥ उपधानप्रतिकान्तिजिनार्चादिनिषेधतः । न्यूनिता दुष्पमादोपात्प्रमत्तजनताप्रियाः॥२॥ यत्तत्प्रासुकमिष्टानु-

प्रवृत्त्यादिसुखावहा । वीक्ष्यन्तेऽन्यगोष्पवाचरणालक्षणेज्झिताः ॥३॥” इत्यत्रोपधाननिषेधको राकारक्तादिः प्रतीत एव, आद्वानां प्रतिक्रान्तिनिषेधकः स्तनिकः स्त्रीणां जिनपूजानिषेधकः खरतरश्चत्येते कीदृशाः ?—‘आज्ञाभंगे’त्यादि, तत्राज्ञाभङ्गस्तीर्थकृदुक्तप्रतिषेधेन अंतरायश्च तज्जन्यपुण्यप्रकृतीनां ताभ्यामुत्थः—प्रादुर्भूतो योऽनंतसंसारस्तस्माच्चिर्भया—भयरहिताः, इत्यनेन विशेषेणानाभिनिवेश-मिथ्यात्वभाज एवोक्ताः इति गुर्वावल्यां, तथा श्रीकुलमण्डनसूत्रिभिरपि विचारामृतसंग्रहे “पूर्णिमापाक्षिकप्ररूपकश्चन्द्रप्रभाचार्यः संवेन निवारितोऽप्यभिनिवेशमत्यजन् सङ्घाह्यः कृत” इत्यादि, तथा होइ मंगलपाठिनोऽपि श्रीधर्मघोषसूत्रिभिरभिनिवेशिन उक्ताः, तथा श्रीमलयगिरिणाऽप्यावश्यकवृत्तिं कुर्वता वृत्तिमध्ये ता गाथा हवइ इति पाठत एव लिखिताः, एतच्चिश्चयार्थिना तद्वृत्ति-निरीक्षणीयेति । परमार्थं ज्ञात्वा कदाग्रहाभिनिवेशादिविलसितकल्पितमागमानुक्तं होइचि मुक्त्वा साक्षात्परम्परागतसूत्रान्तर्गतं श्रीवज्रस्वामिप्रभृतिदशपूर्वधरादिवहुश्रुतसंविग्रसुविहितव्याख्यानसमादृतं हवइचि पाठतोऽष्टपट्टिर्णप्रमाणं परिपूर्णं नवकारसूत्रमध्ये तव्यं, तच्चेवं—“नमो अरिहंताणं नमो सिद्धाणं नमो आयरिआणं नमो उवज्झायाणं नमो लोए सवसाहूणं । एसो पंचनसुक्कारो, सवपा-व्यण्णासणो । मंगलाणं च सव्वेसिं, पढमं हवइ मंगलं ९ ॥१॥ अस्य च व्याख्यानं यदेव श्रीवज्रस्वाम्यादिभिः छेदग्रन्थादिमध्ये लिखितं तदेव भक्तिवहुमानातिशयतो विशेषतश्च भव्यसत्त्वोपकारकमिति दृश्यते तथाही”त्यादि श्रीधर्मघोषसूत्रिकृतायां सङ्घाचारवृत्तौ पत्रे २४९ संख्ये पुस्तके १२१ पत्रे, अत्र होइ मंगलमिति पठतां कदाग्रहाभिनिवेशविलासः कथितः, ननु ‘हवइ मंगल’मिति पाठः श्रीवज्र-स्वामिना कृतः, पूर्वं तु ‘होइ मंगल’मित्येव पाठ आसीदिति चेन्मैवं, हवइ मंगलमिति पाठस्यानादिसिद्धत्वात्, नहि काप्यागमे श्रीवज्रस्वामिना पाठः परावर्त्तित इति दृष्टं श्रुतं वा, किंतु श्रीवज्रस्वामिना सूत्रमध्ये लिखितः, यदुक्तं—“एअं तु जं पंचमंगलमहा-

गुणानुपभन्त्य चक्षुषाणां तं महया पवंधेनं अणंतगमपञ्चवेहिं सुत्तस्स य पिहभूआहिं निजुत्तिभासचुण्णीहिं जहेव अणंतणाणंदंसणधरे-
 हिं तित्थयरेहिं चक्षुषाणियं तहेव समासओ नक्खवाणिजंतं आसी, अहडणया कालपरिहाणिदोसेण ताओ निज्जुत्तिभासचुण्णीओ बुद्धि-
 न्नाओ, इओ अ चचंतेण कालगमण्णं महद्दुडिपत्ते पयाणुसारी वयरसामी दुवालसंगसुअहरे समुप्पणो, तेणेसो पंचमंगलमहासुअक्खं-
 भस्स उट्ठारो मूलमुत्तस्स मब्बो लिहिओ, मूलसुचं पुण सुत्तत्ताए गणहरेहिं अत्थत्ताए अरिहंतेहिं भगवंतेहिं धम्मतित्थगरेहिं तिलो-
 अमहिण्हिं वीरजिणिंदेहिं पण्णविजंति बुद्धसंपयाउत्ति” ॥ श्रीमहानिशीथसूत्रेऽध्यने ४। किंच—श्रीवज्रस्वामिकृतत्वेन हेतुनाऽन-
 श्रीकारननमपि महामोक्षहेतुः, सर्वेषामपि गर्हणीयस्य दोषद्वयस्य सद्भावात्, तथाहि—वज्रस्वाम्यकृतेऽपि तत्कृतमिति महापुरुषस्य
 कनरूदानगुणयोगोक्तविरुद्धमित्येको दोषः, ‘जो कण्णाइ धणेण य निमंतिओ जुवणंमि गिहिवइणा। नयरंमि कुसुमनामे तं वयररिसिं
 नमंतामि ॥१॥” इत्यादिस्तुतिचननैः श्रीभद्रबाहुस्वामिप्रभृतिमहापुरुषैः स्तुतो युगप्रधानोऽप्यागमव्यवहारी श्रीवज्रस्वामी सर्व-
 जनप्रतीतः, आगमव्यवहारिणां चाद्या न तीर्थकुदाशतो भिन्ना, अतस्तदाज्ञोहृत्तने तीर्थकृतामप्याज्ञाया उल्लंघनमावश्यकमिति
 द्वितीयोऽपि महादोषः, तस्मादास्तां तत्कृतनिश्चये, तत्कृतसंशयेऽपि ‘हवइ मंगल’मित्येवं भणनीयं स्यात्, कर्ता च श्रीवज्रस्वामी
 अन्यपुंगव न श्रीमहावीरप्रवर्तितं तीर्थम्, एवं न सति यः कश्चिद्वराको नाभ्युपगच्छेत् तस्य महति संकटे पतनं, तथाहि—
 श्रीवज्रस्वामी तदाद्या नैत्युभयमप्यपराध्यत्वेन तीर्थसाभिमतमित्यादिना युष्माकमपि सिद्धं, तथा यदि ‘हवइ मंगल’मिति
 श्रीवज्रस्वामिकृतमिति यौष्माकीणोऽभिप्रायः स्यात् तथापि श्रीवज्रस्वामिकृतत्वेन तीर्थाभिमतत्वेन च तत्तथैवांगीकर्तव्यम्,
 अन्यथा तीर्थवाहता शक्यतेऽपि पराकर्तुमशक्या, तस्मात् यथा श्रीकालकस्तूरिप्रवर्तिता पर्युपणाचतुर्थी तीर्थाभिमता तीर्थवर्हिर्भ-

पनशीला अत्युपगमता, तद्वीर्येण 'ह्रस्व गंगल'मित्यन्यत्र्युपगमनत्वं, तीर्णद्विर्भिनगतीत्यन्यथानि चोच्यते ॥ किं न चतुर्थं तावत्
 श्रीमत्कालकसरिणा प्रवर्तितेति जगदिच्छेति निययेन शाल्यगमता 'ह्रस्व गंगल'मिति युगप्रमाणेनागममङ्गनाकारिणा श्रीमत्काल-
 गमगणि सग्रीकागते । परेण श्रीगार्भनाथस्तानीयस्य केविक्रमासपत्न्यानामसाकं परम्परयातो 'ह्रस्व गंगल'मिति पाठः श्रीनि-
 र्दलीर्णद्वि प्रसारणः केनापि परावृत्तं न कल्पते इति मणामिमानोक्तं निरस्त, " नो जगत्पादं समणा निगंणा निरसि ते
 सोऽक्षम्यावचिज्ज" इति प्रवचनत्वात् । नार, केविक्रमासपत्न्याल्लयस्ते योसाभागात्, श्रीकेविक्रमासपत्न्यानि श्रीगोतगपार्श्वे पञ्चमभागातोऽभा-
 रायिना श्रीगीर्तनीयेन प्रतिपद्यं, तीर्थे च श्रीगीरेण श्रीगुर्मन्नागिन पञ्चद्विधाकं, तस्मात् तीर्थतीर्थनेच्छया श्रीगुर्माग्न्यामपत्न्याल्लय-
 नयेणात्मनः क्लृपापन्नत्वं, श्रीगार्भनाथतीर्थिभ्योऽने प्रयोजनाभागात् । किं-केविक्रमासपत्न्यानि यदि संविज्या श्वभिरा अशानिलयन्
 तर्हि श्रीमद्भगवाद्भस्वाभ्यामप्यनिरागम्यादौ तज्जामान्यद्वन्द्वीर्येणान्, तानि च लेखतोऽपि नोत्कीर्तितानि, तस्मान्कक्षीकेवि-
 क्रमासपत्न्यानां 'ह्रस्व गंगल'मिति संपाद्यते, ननु यद्वृत्तं 'ह्रस्व गंगल'मित्यन्यत्रिधारे तीर्थभावात् स्यात् तद्वृत्तं, केवि-
 क्रमासपत्न्यानां 'ह्रस्व गंगल'मिति संपाद्यते, तथा च यदि होक्वार्गमल्लिङ्गास्तीर्थं तर्हि होक्वार्गमल्लिङ्गाभागीर्येणाप्यश्रीमत्कालक-
 सपत्न्याल्लयता स्यात्, तद्वृत्तान्यथायं च श्रीमद्भगवाद्भस्वाभ्यामपि प्रतिपद्यं तर्हि होक्वार्गमल्लिङ्गाभागीर्येणाप्यश्रीमत्कालक-
 'तं पयस्सिं नांसाभि' इति पननेन श्रीगन्धर्वाणी गण्डुपागमता गणितः सग्रीकमता, तस्मादन्यगमता होक्वार्गमल्लिङ्गाभा-

तीर्थवाण्यामणने न किञ्चिद्वाधकं पश्यामः। काप्यागमे केशिकुमारसंतानीयोऽमुकनामा स्थविरो होइमांगलिकत्वेन प्रतीतो महाबु-
याव इत्याद्यदंगानां, ननु-न हि वयं ह्यहमांगलिकानामतीर्थत्वं वदामः, किंतु वीरतीर्थं तदायत्तमेव जानीमः, परं यदा श्रीकेशि-
कुमारेण श्रीगौतमममीये पञ्चमहाव्रतोच्चारनियतश्चेतवर्णध्रुपेतेनैपथ्यमार्गोऽङ्गीकृतस्तदानीं प्रतिक्रमणादिसामाचार्या होइमंगल-
मिति पाठे न तत्रापि किञ्चिद्भेदः श्रीगौतमस्याप्यभिमतः, अतो न केशिकुमारेण परित्यक्तः, स चास्माकं परम्परागत इति धीर-
स्माक्रमिमिति चेत्, तदयुक्तं, नमस्कारादिपडावश्यकपाठस्य प्रतिक्रमणाच्चनुष्ठानस्य च चतुर्विंशतेरपि तीर्थकृतां तीर्थेषु भेदाभावाद्,
अन्यथा श्रीकृष्णमतीर्थिकानां कोटिगः श्रावकादीनां श्रीअजिततीर्थोत्पत्तिसमये नमस्कारादिपडावश्यकस्य पाठस्यान्यथासंभवे प्राची-
नपाठविस्मरणपुरुस्सरं पुनरन्यथा पाठनं श्रुज्यते, एवं यावत् श्रीवीरतीर्थोत्पत्तिसमयेऽपि, तथा चाच्छिन्नश्रावककुलमर्यादा विलुप्येत,
तस्मान् कुलक्रमायातनियतानुष्ठानातिरिक्ते कश्चिद्भेदोऽपि न दोषाय, तत्रापि नमस्कारपाठस्य नित्यत्वात् तीर्थवर्तिना केनापि
पराकर्तुमशक्यत्वात्, किंच-पाठपरावृत्तिरपि किञ्चिन्निमित्तमासाद्यैव ज्यायसी, यथा चतुर्विंशतिस्तवाध्ययने प्रत्युत्सर्पिण्यादौ
केवलज्ञान्यादिक्रमादिपञ्चनामादिरूपेण तीर्थकृत्वाग्नां पार्थक्यं पाठपरावृत्तिकल्पनायां कारणं, साऽपि कल्पना न तीर्थान्तरमधि-
कृत्यापि, तत्रोक्तकागणाभावाद्, एवमङ्गादिष्वपि यत्र क्वापि तथाविधकारणं तत्रैव पाठपरावृत्तिः कल्पनीया, न पुनः सामायिकादि-
द्रादद्यादौर्पर्यन्तस्य सकलस्यापि श्रुतस्य प्रतितीर्थं पाठपरावृत्तिरेव कल्पनीया, निमित्ताभावे नैमित्तिकस्याप्यभावात्, वस्तुतस्तु
गणधराणां ज्ञानवरणीयादिकर्मशायोपशमवैधिव्यमेव पाठरचनायां हेतुः, तदपि पाठभेदमधिकृत्य नियतानुष्ठानोपयोगिश्रुताति-
रिक्तस्यानेनैवौच्यम्, अन्यथा द्वयोर्वेदानां वा गणधराणां परस्परमावश्यकदिमण्डलीव्यवहारे न स्यात्, श्रावकाणामपि साधु-

समीपे प्रतिक्रमणावसरे व्यामोहस्यानुपरतिरेव स्यादित्येवं पर्यालोचनया यथा श्रीधर्मोपसृग्भिः सङ्घाचारवृत्तौ कथितं तत्तथैव पथ्यमिति श्रद्धाविषयीकार्यमिति ॥ नन्वत्र प्रकरणे देशविस्त्रादिनो राकारक्तादयो दिगम्बरव्यतिरिक्ता नैवोद्दिष्टास्तथा दशमो होइमांगलिकोऽपि कथं नोद्दिष्ट इति चेदुच्यते, पूर्वाचार्यैर्यथा राकौष्ट्रिकादयोऽनभिमतत्वेन तिरस्कृता न तथा होइमांगलिका अपि, तत्र किं निदानमिति चेदुच्यते, राकौष्ट्रिकादयो हि तीर्थभयरहितास्तीर्थानभिमतप्ररूपणया तीर्थस्य प्रातिकूल्यमाचरन्तस्तीर्थैकदेशं साध्वादिसमुदायं विप्रतार्य प्रथमत एव तीर्थाद्विर्भूतास्तीर्थाद्दूस्वर्त्तिनो द्रष्टुमप्यकल्प्यतया तीर्थेन परिहृताः, होइमांगलिकास्तु न तथा, किंतु तीर्थभयशङ्कां मन्यमाना विद्यादिचमत्कारेणान्यतीर्थिकभक्तान् क्षत्रियादीन् प्रतिबोध्य श्रावकीकृतवन्तः, अत एव तेषां टिप्पनकश्रावका इति रूढिः, ते च तीर्थग्रत्यासन्नाः प्रायो न तीर्थप्रातिकूलप्रवृत्तिमन्तः, संप्रत्यपि तथैवोपलभ्यमानाः प्रायो दृश्यन्ते, अत एव तत्कृतानां ग्रन्थानामपि प्रायोऽङ्गीकृतिरेव तीर्थस्य, यतस्ते तीर्थभीत्या प्रायो नोत्सृज्यरचनारसिका इति हेतुना सर्वथा तीर्थेन न तिरस्कृता इति संभाव्यते, तत्त्वं तु बहुश्रुतगम्यम्, अतोऽत्र प्रकरणे तदनुद्देशोऽपि नो दोषावहो, राकादयस्तु जातिदोषेणैव स्वस्वोत्पत्तेरारभ्य स्वस्वबीजावसायिनः तीर्थं प्रति प्रतिपक्षभूता निरन्तरं दुराशया एवेतिकृत्वा तेषामेवोद्देशः फलवान्, ये तु तत्कल्पाः संप्रत्यधिका अपि केचिद्दृश्यन्ते तेऽकिञ्चित्कराः उत्सृज्यमधिकृत्योद्दिष्टतुल्या अत्रैवान्तर्भवनीयाः, तथा च सति सिद्धं—कुपाक्षिकपरिज्ञानमपरं प्रयोजनं, तच्च परप्रयोजनहेतुरितिकृत्वा, परं प्रयोजनं मोक्ष इति स्वत एव सिद्ध्यति, सत्यविकलकारणे कार्यस्य स्वत एव भवनादिति द्वेधापि प्रयोजनमभिधेयकथनेन सूचितमिति बोध्यमिति गार्थाः ॥ ७ ॥ अथ दशानामप्युद्दिष्टानां कुपाक्षिकाणां यथाभवनक्रमेण नामान्यह—

म्वयणय^१ पुण्णिम^२ खरयर^३ पल्लविआ^४ सड्डपुण्णिमा^५ ऽडगमिआ^६ ।
पडिमा^७ मुणिअरि^८ वीजा^९, पासो पुण^{१०} संपई दसमो ॥ ८ ॥

क्षपणको-दिगम्बरः^१ पूर्णिमाशब्देन पाक्षिकत्वेन पूर्णिमामभ्युपगच्छन् पौर्णिमीयकः^२ 'खरहर'त्ति खरतर औष्ट्रिकापरनामा,^३ 'पल्लवो' वक्षान्चलः तमेव सामायिकादौ श्रावकाणामुपदिशतीति पाल्लविकः आञ्चलिकः^४ सार्द्धपौर्णिमीयकः-पौर्णिमीयकमेदविशेषः^५ आगमिकः-त्रिस्तुतिकः^६ 'पडिमाश्रुणिअरि'त्ति प्रतिमा च मुनिश्च प्रतिमासुनी, जिनविम्बसाधू इत्यर्थः, तयोररिः-वैरी, 'द्वन्द्वान्ते श्रूयमाणं पदं प्रत्येकमभिसंवध्यते' इति प्रतिमारिर्लुम्पाकः,^७ मुन्यरिः-कडुकः^८, यद्यपि मुनिवैरिणो दिगम्बरादयो दशापि भवन्ति, तथापि नाध्याभासं स्वकीयं स्वकीयं गुरुं साधुत्वेन प्रतिपन्नाः, कडुकस्तु नास्मदृश्यथमायान्ति मुनय इति नाममात्रेणापि तत्स्वीकारशून्य इति कडुक एव मुनिवैरित्वेन प्रसिद्धः, एवं प्रतिमावैरित्वमपि लुम्पाकमते रुढम्, अन्यथा सर्वेऽपि कुपाक्षिकाः प्रतिमावैरिण एव सन्ति, तत्कथमिति चेच्छृणुत, तीर्थकृत्प्रवर्तितं तीर्थं परित्यज्य तीर्थाभिभूतये नवीनमार्गाविष्करणेन तीर्थकृद्वैरित्वे सिद्धे कथं तत्प्रतिमामंतु सिद्धतीति स्वयमेवालोच्यं, बंध्यो-लुम्पाकमतानिर्गतो बीजारुयनामा वेपथरस्तस्मात्प्रवृत्तस्य मतस्य लोके बीजामतीति रूढिः^९, 'पाशः' पाशचन्द्रो नागपुरीयतपागणानिर्गत्य प्ररूपणया प्रायो लुम्पाकमतसदृशः^{१०}, स च पुनः सम्प्रति वर्तमानो दशमोऽवगन्तव्यः,^{११} संग्रतिशब्देनैतत्प्रकरणकाले दशानामपि विद्यमानत्वमसूचि, अत एव सूत्रोक्तानामपि जमाल्यादीनामग्रहणेऽपि न व्यामोहः, संग्रति तदीयमंतानस्य निस्सत्ताकीभूतत्वेनाकिञ्चित्कत्वादिति गाथार्थः॥८॥ अथ दशानामपि तीर्थात् पार्थक्ये स्वरूपमाह—
पडमिस्तुआण उदए तित्थाओ केडवि निग्गया केडवि । तत्तोवि केडवि मुच्छिमकप्पा पावाण पावयरा ॥९॥

प्रथमानाम्-अनन्तानुबन्धिनां क्रोधादीनामुदये, तीर्थद्वेषिणामुत्सवभाषिणामनन्तानुबन्धिन एव क्रोधादय उदिता भवन्ति, अन्यथा चातीर्थं तीर्थतया तीर्थं चातीर्थतया चितथभणनसंभवात्, 'तीर्थात्' श्रीसुधर्मस्वामिनोऽच्छिन्नसाध्वादिसमुदायात् केचित्-दिग्गम्बरपौर्णिमीयकौष्ट्रिकपाशचन्द्रनामानश्चत्वारोऽनन्तरं तीर्थोन्निर्गताः, केचित्-स्तनिकसार्द्धपौर्णिमीयकागमिकलक्षणास्त्रयः 'तत्तो'चि तस्मान्निर्गतात् पौर्णिमीयकात् निर्गताः, केऽपि 'मूर्च्छिमकल्पाः' संमूर्च्छिमद्वीन्द्रियादिजन्तुकल्पाः, न तीर्थात् न वा तीर्थोन्निर्गतात्, किंतु स्वत एवाकस्मिकनिमित्तका इत्यर्थः, ते के?-लुम्पाककहुबन्धनानामानस्त्रयः, तत्र लुम्पाक-कडुकौ गृहस्थौ, बन्ध्यस्तु लुम्पाकात् निर्गतः, एते दशापि 'पापानां' पापात्मनां मिथ्यादृशां पापतराः-महामिथ्यात्विन इ-त्यर्थः, इति गाथार्थः॥९॥ अथ तीर्थस्वरूपवति तीर्थे सिद्ध एव तीर्थवाद्याः कुपाक्षिका इति वक्तुं शक्यते, अतः प्रथमं तीर्थस्वरूपमाह तित्थं चाउवण्णो संघो तक्कारओ अ तित्थयरो । तेणं तं दुच्छिन्नं तित्थयराणणओ होइ ॥१०॥

तीर्थं तावच्चतुर्वर्णः सङ्घः-साधुसाध्वीश्रावकश्राविकालक्षणाश्चत्वारो वर्णा यत्रैवविधः संघस्तीर्थं भण्यते, प्रथमगणधरो वा, यदुक्तं-"तीर्थं नद्यादेरिव संसारस्य तरणे सुखावतारो मार्गः, तच्च द्वेधा-द्रव्यतीर्थं भावतीर्थं च, द्रव्यतीर्थं तीर्थकृतां जन्मदीक्षा-ज्ञाननिर्वाणस्थानं, यदाह-"जम्मं दिक्खवा णाणं तित्थयराणं महाणुभावाणं । जत्थ य किर निवाणं आगाढं दंसणं होइ॥१॥" भावतीर्थं तु चतुर्वर्णः श्रमणसंघः प्रथमगणधरो वा, यदाह-"तित्थं भंते! तित्थं? तित्थयरे तित्थं? गोअमा! अरिहा ताव नियमा तित्थंकरे, तित्थं पुण चाउवण्णो समणसंघो, पढमगणहरे वा" इति योगशास्त्रद्वितीयप्रकाशवृत्तौ, 'तत्कारकः' तद्रथवस्थापकस्तीर्थकरो, यतस्तीर्थं करोतीति तीर्थकर इति शब्दव्युत्पत्त्यैव सिद्धस्तीर्थकरोऽर्हन्नेव, तेन कारणेन व्युच्छिन्नं तीर्थं तीर्थकरणान्यतो भवेत्, नान्योऽनन्यस्तीर्थकराद-

नन्यस्तीर्थकरानन्यः—तीर्थकर एव तनो भवेत्, व्युच्छिन्नं तीर्थं तीर्थकर इति गाथार्थः ॥१०॥ अथ तीर्थं करोति पूर्वभाषायातो यः कश्चिद्जीवो भवति उत जीवविशेषो वेत्याह—

तित्थयरो पुण तित्थंकरआणाराद्धणेण पुव्वभवे । अस्मिअलिणनामजुओ उप्पज्झइ सोहिजाइसरो ॥११॥

तीर्थकरः पुनस्तीर्थकरादाराधनेन पूर्वभवेज्जितजिननामकर्मयुत उत्पद्यते, प्राग्भवे तीर्थकराराधनजन्यतीर्थकरनामसत्ताकस्तीर्थकरत्वेनोत्पद्यते, सोऽपि सावधिजातिस्मरः—जातिस्मरणावधिज्ञानयुतः, उक्तं च—“जाईसरो अ भयवं अप्परिवडिण्हिं तीहि णाणेहि”ति श्रीआ० नि०, एवंविधजीवविशेषस्तीर्थकरतयोत्पद्यते, न पुनर्यः कश्चिदिति गाथार्थः ॥१॥ अथोक्तस्वरूपोऽपि जीवः किंपर्यायमापन्नस्तीर्थं प्रवर्त्तयतीत्याह—

सोऽपि अ केवलणाणी देवत्तं पाविज्जण पुण्णजसो । पढमाए देसणाए ठविज्ज तित्थंति तित्थयरो ॥१२॥

सोऽपि—पूर्वभाषाजिततीर्थकरनामसत्ताकोऽपि च पुनः केवलज्ञानी सन्—उत्पन्नकेवलज्ञानः सन् देवत्वं प्राप्य—स्वयं देवस्वरूपयुक्तो, न पुनर्गुरुत्वं, तत्र परावत्तं, यतो गुरुत्वं गणधराणां देवायत्तं जंबूस्वाम्यादीनां च गुर्वप्यतिमित्युभयथापि परायत्तमेव गुरुत्वम्, अत एव तीर्थकुलो हि चरणप्रतिपत्त्यवसरे ‘करेमि सामाइअं’मित्याद्युचरन्ति, शेषास्तु करेमि भंते ! सामाइअमित्यादि, सोऽपि किंलक्षणः ?—पुन्ययगाः, वैलोक्यं व्याख्याद्वितीययशस्वीत्यर्थः, प्रथमायां देशनायां—केवलज्ञानोत्पत्त्यनन्तरं या प्रथमा देशना तस्यामेव तीर्थस्थापयन्ति, यत्तु श्रीमद्भगवद्गीतायां द्वितीयदेशनायां तीर्थव्यवस्थितिस्तदाश्वर्यमिति न दोष इति, अमुना प्रकारेण तीर्थकरः स्यादिति गाथार्थः ॥१२॥ अथ यदि केवलज्ञानी तर्हि जातिस्मरणादिना किं प्रयोजनमित्याह—

सुच्चा धम्ममुवएसं नासुच्चाकेवलीवि दिज्जत्ति। धम्ममुवएससावणं जिणस्सवि अणाइपरिवाडी ॥१३॥
श्रुत्वेति पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् श्रुत्वाकेवली-तीर्थकरादिसमीपे धर्मं श्रुत्वा यः केवली जातः स श्रुत्वाकेवली भण्यते,
स धर्मोपदेशं दद्याद्, यदागमः—“सुच्चाणं भंते! इत्यादि यावत् से णं भंते! केवली केवलपण्णत्तं धम्मं आघवेज्जा वा पण्णवेज्जा
वा परूवेज्जा वा, हंता, गो०, पद्माविज्ज वा मुंडाविज्ज वा? तस्स णं भंते! सीसावि पद्मावेज्जा वा मुंडावेज्जा वा, हंता गो०! पद्माविज्ज
वा मुंडावेज्ज वा, से णं भंते! सिज्झइ इत्यादि” श्री भगवती श० ९ उ० ३१ ‘नाश्रुत्वाकेवल्यपि’ धर्ममश्रुत्वा यः केवली जातः
स धर्मोपदेशं न ददातीत्यर्थः, यदागमः—“असुच्चा णं भंते! इत्यादि यावत् केवलवरणाणदंसणे समुप्पजति, से णं भंते! केवलप-
ण्णत्तं धम्ममाघवेज्ज वा पण्णवेज्ज वा परूवेज्ज वा, गो०! णो इण्ठे सम्भे, नन्नत्थ एगणाएण वा एगवागरेण वा, से णं पद्मावेज्ज
वा मुंडावेज्ज वा, णो इण्ठे सम्भे, उवएसं पुण करिज्जा, से णं भंते! सिज्झति जाव अंतं करेति” भगवती श० ९ उ० ३१, एतद्बु-
त्त्यैकदेशो यथा ‘आघविज्ज’त्ति आग्राहयेत् शिष्यान्, अर्घापयेत् वा—अतिपादनतः पूजां प्रापयेत्, ‘पण्णवेज्ज’त्ति प्रज्ञापयेत् भेद-
भणनतो बोधयेद्वा ‘परूवेज्ज’त्ति उपपत्तिकथनतः, ‘नन्नत्थ एगणाएण व’त्ति नेति योऽयं निषेधः सोऽन्यत्रैकज्ञातात्, एकमु-
दाहरणं वर्जयित्वेत्यर्थः, तथाविधकल्पत्वादस्येति, ‘एगवागरेण व’त्ति एकव्याकरणादेकौत्तरादित्यर्थः, ‘पद्माविज्ज’त्ति प्रव्राज-
येत् रजोहरणादिद्रव्यलिंगदानतः ‘मुंडावेज्ज’त्ति मुंडयेत् शिरोलोचनतः, ‘उवएसं पुण करेज्ज’त्ति अमुष्य पार्श्वे प्रव्रजेत्यादि-
कमुपदेशं कुर्यादित्यादि म० श० ९ उ० ३१। एवं केवल्यपि अश्रुतधर्मा धर्मं न कथयति, अतः श्रमणश्रावणयोः परम्परानिमित्तं
जातिस्मरणाद्युपयोगः, जातिस्मरणेन च प्राग्भवे श्रुतधर्मस्य स्मरणात् श्रावणमपि भव्यजनेभ्यो युक्तमेवेति दर्शयति—‘धम्ममुवएस’त्ति।

धर्मोपदेशे त्रिनस्यापि तीर्थकृतोऽपि श्रवणमनादिरिपाटी, त्रिनस्यापि धर्मश्रवणमनादिप्रवाहतः समागतम्, अत एवान्येभ्यो भव्येभ्यः श्रावयन्ति त्रिनेन्द्र इति, एतेन 'स्वयंसंबुद्धाण' मिति वचनान् श्रुतधर्मस्यानादितोऽच्छिन्नपरम्परागतत्वमेव स्यादित्येवं नियमो नास्तीति परमार्थज्ञापि श्रुद्वास्ता, एतत्पदमिह जन्मनि परोपदेशनिरपेक्षत्वसूचकं, प्राग्भवसंवन्धिनोऽच्छिन्नस्य श्रुतस्य विद्यमानत्वात्, तथा प्रथमबोधिकालेऽपि तीर्थकृतीनाः गुरुरूपदेशेन धर्मप्राप्तिमाजोऽपि सुखबोधिभाक्त्वात् स्वयंसंबुद्धा इत्युपचर्यन्ते, यथा पच्यते ओदनः स्वयमेवेति वचनं, न पुनः प्राग्जन्मन्यपि सर्वथा परोपदेशाभाव एव, नयसारजन्मनि श्रीमहावीरजीवस्य गुरुरूपदेशेनैव बोधिलाभात्, यदागमः—“दाणन्न पंथणयणं अणुकंप गुरुण कट्ठण सम्मत्तं । सोहम्मे उववण्णो पलिआउ सुरो महिइहीउ ॥१॥ त्ति श्रीआव० नि० । ननु श्रुतधर्मस्यानादिमत्त्वमवधिज्ञानेनापि संभवति किं जातिस्मरणेनेति चेत्, उच्यते, नरकादुत्पन्नस्य तीर्थकृतस्तथाविधा-वधिज्ञानानुभूतपदार्थाभावाद् अवधिज्ञानापेक्षया जातिस्मरणस्य भूयःकालगोचरत्वाच्च जातिस्मरणेनैव श्रुतधर्मस्याच्छिन्नपरम्परेति । अत एवागमोऽपि 'जाइसरो अ भवयं अप्परिवडिण्हं तीहं णणेहि' न्ति प्रागुक्तः, एतच्चूणो च जातिस्मरणमेव हेतुः, तस्य जहं कम्मइ गुरुइस्सवि जाइस्सरणं तहा किं न? ॥१॥ इति धर्मसंग्र० तद्वृत्तित्थया—कस्यापि पुंसो बृद्धस्यापि तीव्रक्षयोपशमयुक्तस्य बाल्यावस्थायां यत्कृतं तस्यानुस्मरणं भवति, तथा जातिस्मरणमपि, यदुक्तम्—इह लोके जातिस्मरणमपि अनेकभवम्—अनेक-भवविषयकमपि केषांचिदगुणमतामवितथार्थं दृश्यते इति धर्मसंग्र० ४६ पत्रे इति गाथार्थः ॥१३॥ अथ धर्मस्य श्रवणश्रावणयोरना-द्यच्छिन्नपरम्परां दृष्टान्तैः समर्थयन् गाथामाह—

गच्छे जाया गच्छं भरिज ईत्थीति नित्थिरुन्धरी । जणणींखीरं जीण पीअं पार्हे न सा नेन ॥१४॥

स्त्री अपि गर्भे जाता गर्भं भरेत्, या स्त्री गर्भोत्पन्ना स्यात् तैव गर्भं धरति, पुनश्चन्दोऽध्याहार्यः, तथा न पुनः स्त्रीनेपधरी-
रायाकारमाग्रन्ती स्त्रीनेपधरी वा गर्भं भरेत्, यतः आकाशती असंक्षितिरश्वयि स्यात्, असंक्षितिरां केन्विहीवाः स्त्रीनिहयुक्ताः
केनित्पुरुषनिहयुक्ताः केनित्पुरुषाकयुक्ताश्च स्याः, न न सा स्त्री गर्भं धरेत्, तस्याः स्वयं गर्भोत्पन्नत्वात्, तथा स्त्रीनेपधरी
नटरूपा काष्ठादिगयी पुत्तलिका वा सात् साजनि न गर्भभरी, तस्या अगि अगर्भजत्वात्, तथा यया जननीक्षीरं—मातृदुग्धं पीतं सा
नेन—रेन पाययेत् स्वापत्यं प्रति निजक्षीरं दुग्धं, तत्रान्वये मातुगी व्यतिरेके पक्षिणी दृष्टान्तो बोध्यः, दार्ष्टीतिकयोजना त्वेवं—येन
गुरोः समीपे भर्माः श्रुतः स एवान्यान् श्रवयति, नान्य इतिगाथार्थः ॥१४॥ अथ दृष्टान्तेन कार्यकारणभावगमपि दृढयति—
क्लृजं कारणनिअयं न समत्था दृत्थिणीधि गोपमया । तमतित्थं तित्थयरा नच्चाउ मद्दणु भायाधि ॥१५॥

कार्यं कारणनियतं, प्रतिकार्यनियतान्येव कारणानि, न पुनर्यत्किंनित्कारणजातं यत्किंचिदनियतं कार्यं जनयति, जगज्जवस्था-
विप्लवस्य प्रसक्तेः, तत्र दृष्टान्तमाह—न समर्थी—न पन्थी दृष्टिनी—करिणी गोप्रसवा, गां—धेनुं प्रवृत्ते इति गोप्रसवा—धेनुजननी
स्यात्, तथा तीर्थं तीर्थकरादेव, नान्यस्यात् गद्धानुभावादपि, अयं भावः—जगति यद्यत्कार्यं तत् तत्कारणनियतं, न पुनरन्यस्मान्मातृतोऽपि
विकल्पितकारणात्कार्यं स्यात्, तथा तीर्थं तीर्थकरादेव, न पुनर्गद्धानुभावादपि इतरकेवलिनः सकाशात् तीर्थं जायते इतिगाथार्थः ॥१५॥
अथोक्तमर्थं सिद्धान्तसम्मत्या समर्थयितुं गाथायुगमाह—

सिद्धंतोऽधि पमाणं तेमिं जेमिंषि सूरिपरियाडी । पुज्ज पमाणं नियमा जं सोऽधि परंपरामूलो ॥१६॥

एवंविद्यन्तिद्वन्द्वे न्यभावे चट्टमाणओ नित्यं । न न्यओवससे भावे तित्थंयि हविज्ज जिणभणिअं ॥१७॥
 भेषां सिद्धान्तोऽपि प्रमाणं तेषां सूरिपरिपाटी-आचार्यपरम्परा नियमात् प्रमाणं भवेत्, तत्र विशेषणद्वारा हेतुमाह-‘जं सोऽवि-
 चि यद्-यस्मान् नोऽपि-सिद्धान्तोऽपि ‘परम्परासमूलः’ परम्परा-आचार्यपरिपाटी मूलं यस्य स तथा, आत्मागमानन्तरागमपरम्परा-
 गमन्यदणानामागमानां मध्ये आद्ययोगेणधरदिग्यान्तत्वात् संग्रति परम्परागमस्यैव विद्यमानत्वाद्, एवंविधसिद्धान्ते परम्परागमे
 ‘क्षयभावो’ ‘शायिकभावो’ वर्चमानान्गुल्यान् तीर्थं भवेत् केवलज्ञानवतस्तीर्थकराचीर्थं भवेत्, यदागमः-“खड्गंमि वड्डमाणस्स
 निगमं भगरओ जिलवरम्भ । भावे खओवत्तमिण् वड्डमाणेहिं तं गहिअं ॥१॥”ति श्री आ० नि० । नेति पुनरध्याहारात्, न पुनः
 क्षयोपपन्नभावे, वर्चमानादिति प्रायुक्तमत्रापि ग्राह्यं, तीर्थं भवेदिति जिनभणितं-तीर्थकरेणोक्तलक्षणे सिद्धान्ते निगदितम्, एते-
 नानामिः सिद्धान्तमनुसृत्य तीर्थमुद्द्यतमिति कृपाक्षिककदाशाऽपि परास्ता, तेषां परम्पराया अभावात् सिद्धान्तस्यैवासंभवात्, ग्रामाण्य-
 मंभवे न न्यमनोच्छेदागमः, नत्र युक्तिरुक्ता वक्ष्यते चेति गाथार्थः ॥ १६-१७ ॥ अथास्मद्विकल्पितसाध्यादिसमुदायोऽपि तीर्थं
 भविष्यतीति कृपाक्षिककदाशावह्नीविनाशाय हिमानीकल्पामन्तर्युक्तिं सूचयन्नेव तीर्थतीर्थकरयोरन्योऽन्यं संचयस्वरूपमाह-
 तित्थं नन्टु तित्थंकरनमंसिअं तेण तित्थकरपुज्जं । सक्काइदेवसक्खं तेणं सवेसिमवि पुज्जं ॥१८॥

नन्टुनधागणे, तीर्थं तीर्थकरनगसितमेव तेन तीर्थकरपूज्यं, तत्र कथं नमस्यते?, ‘नमो तित्थस्से’त्यादिवचनेन, शक्रादि-
 देवगण-‘इयेन्द्रादिनरलज्जनमशमित्यर्थः, यदागमः-“तित्थपणामं काउं कहेइ साधारणेण सहेण । सुवेसिं सत्ताणं जोअणी-
 शारिणा भयं ॥१॥” श्री आ० नि० । येन कारणेन तीर्थकरपूज्यं तीर्थं तेन कारणेन सर्वेषामपि पूज्यं, पूज्यपूज्यत्वाद्, अत्र

तीर्थतीर्थकरयोरन्योऽन्यं यथाहं नमस्करणीयनमस्कृतं भावलक्षणः संबन्धोऽद्यच्चि, तत्रान्तयुक्तिस्त्वेवं-कुपाक्षिकविकल्पितः समु-
दायस्तीर्थकृन्नमस्करणीयो न स्यात्, तीर्थकृतो हि स्वहस्तस्थापितमेव तीर्थं नमस्कुर्वन्ति, नान्यत्, तच्च तीर्थं यावत्तीर्थस्थिति-
स्तावत्कालं तिष्ठत्येव, तद्वृच्छेदे पुनः तीर्थं तस्य तीर्थकृतो न स्यात्. किन्तु यः कश्चित् तीर्थं व्यवस्थापयति तत्तस्यैव संबन्धि,
नमस्करणीयं च तस्यैव स्याद्, एवं च सति यदि कुपाक्षिकाणां समुदायस्तीर्थं तर्हि तत्तीर्थकराः शिवभूतिचन्द्रग्रभजिनदत्तादय
एव सिद्ध्यन्ति, तदीयसमुदायानां शिवभूत्यादिमूलकत्वाद्, अच्छिन्नतीर्थाभिर्गत्य स्वमतिविकल्पितग्ररूपणया तीर्थविलक्षणसमु-
दायस्य करणात् तीर्थानभिमतत्वाच्चेति युक्तिः कुपाक्षिकाशावल्लीविनाशे हिमान्येवेति गाथार्थः॥१८॥ अथ तीर्थकृत्प्रवर्तितमपि तीर्थं
किमायत्तमित्याह—

तं चिअ समणायत्तं पणत्तं जिणवरेण वीरेण । न विणा तित्थं निग्गंथेहिस्सि पवयणवयणाओ ॥१९॥

चिअत्ति एवकारार्थे, तदेव यत् श्रीवीरेण स्थापितं तदेव श्रमणायत्तं जिनवरेण-श्रीवीरेण प्रज्ञप्तं, चतुर्षु साध्वादिवर्णेषु
प्रथमः साधुरित्यर्थः, तत्र हेतुमाह-‘न विण’त्ति ‘न विणा तित्थं निग्गंथेहि’ति प्रवचनवचनात् निर्ग्रन्थैर्विना-साधुभिर्विना तीर्थं
न स्याद्, यद्यपि चतुर्णां वर्णानामन्योऽन्यात्रुविद्वत्त्वादेकाकी वर्णः कोऽपि तीर्थं न स्याद्, एकस्याप्यभावेऽपि तीर्थव्ययदेशसंभवात्
तथापि साधोर्मुख्यत्वादिति गाथार्थः ॥१९॥ अथ साधुष्वपि स्मरिर्मुख्यः, स च क्रीदशः कथं च स्यादित्याह—

तत्थवि राया स्सूरी सो स्सरिपरंपराह अहिस्सित्तो । सोहम्माओ जंबू जंबूओ पभव इच्चाह ॥२०॥

तत्रापि-साधुपु राजा स्मरिः-आचार्यः, स च स्मरिः स्मरिपरम्परयाऽभिप्रेतः-आचार्यपरिपाठ्यागतेनाचार्येण पदे स्थापितः स्यात्,

न पुनः स्वयमेव गुरिः स्यात्, यदागमः—“राया न होइ सयमेव धारंतो चामराडोवि”ति श्रीउपदे० । छरिपरम्परादृष्टान्तमाह—
“सोइम्माउ”ति श्रीसुधर्मतो जम्बूः, श्रीसुधर्मस्वामिना निजपट्टे श्रीजम्बूस्वामी स्थापितः, जम्बूतः प्रभवः, श्रीजम्बूस्वामिनाऽपि
श्रीप्रभवः स्वपट्टे स्थापित इत्यादि यावत्सम्प्रति श्रीविजयदानसूरिस्थापिताः श्रीहीरविजयसूरयः, एवं परिपाट्या स्थापितः छरिः
प्ररिह्यते, न पुनर्दुम्पाकादिषु कुपाक्षिकेषु विकल्पिता अपीति गाथार्थः ॥ २० ॥ अथ छरिसंततयोऽपि बहुयो भवन्ति, तत्र
मर्मा अप्यच्छिन्नं तीर्थं न वेति शूद्रायां तीर्थव्यवस्थापनायां गतिमाह—

सूरीणा संतईओ सादाकुलसन्निआउ गेगविहा । तासुवि एगा तित्थं सेसा पुण्डणाइसंताओ ॥ २१ ॥

सूरीणां शाखाकुलानि ‘नत्तारि माहाउ चत्तारि कुलाइ’ इत्यागमवचनात् संज्ञा—नाम जाता यासां ताः शाखाकुलसंज्ञिताः अने-
कविधाः अनेकप्रकाराः संततयः संभवन्तीति गम्यं, तास्वप्येका संततित्तीर्थं, श्रीसुधर्मस्वामितो दुष्प्रसहं यावदच्छिन्ना संततिरेकं त्रीर्थं
भवन्तीत्यर्थः, श्रेयाः पुनरनादिसान्ताः, तीर्थकरशिष्यादारभ्याच्छिन्नं प्रवृत्तिमत्त्वेनानादित्वं, विवक्षितं कालमधिकृत्य तथाविधाचारवर्ता-
ममुदायस्यानादिसिद्धत्वं या, गन्तव्यं च यावत्तीर्थवर्त्तित्वाभावात्, अवगते पर्यवसानादिति गाथार्थः ॥ २१ ॥ अथ यत एवं तत आह—

तं थेराचलिभणिअं साहापमुहं तु संपई सधं । नागिंदचंदनिवुइविज्जाहरएसु चंदकुलं ॥ २२ ॥

यतः श्रेयाः संततयोऽनादिमांतास्तत एव स्यविरावलीभणितं—पर्युपणाकल्पस्थविरावल्यां भणितं ‘शाखाग्रमुखं’ शाखाकुलादिकं
मर्मा संग्रलि नास्ति, तेषां च शाखादीनामनादित्वे सान्तत्वमेव सिद्धं, ननु ‘नागभूतं सोमभूतं’मित्यादिनाम्ना सादित्वे सिद्धे कथ-
मनादित्वाभितिवेद, उच्यते, अत्राचारमधिकृत्यानादित्वमुक्तलक्षणमभ्युपगतं, तस्य च तीर्थच्छिष्यात्प्रवृत्तस्य नागकुलादानप्य-

विरहात्, किंस्विदेकसंततिस्तीर्थमित्याह—‘नार्गिदे’त्यादि, नागेन्द्रचन्द्रनिर्वृतिविधाघकुलेषु यथा चन्द्रकुलं तीर्थत्वेनाभिमतं संग्रत्यपि प्रत्यक्षं, शेषाणां त्रयाणां मध्ये निर्वृतिकुलं तु तदानीमेव निर्वृतं, नागेन्द्रविधाघकुले अपि छिन्नप्राये एव, कचित्कश्चित्कुलजः श्रूयमाणोऽपि चारित्रक्रियाया अभावात् केवललिंगधारित्वेनाकिंचित्कर एव, ये तु चन्द्रकुलादपि राकारक्तादयः पृथग्भूताश्चन्द्रकुलत्वमात्मनः ख्यापयन्ति तदयुक्तमेव, नवीनमार्गप्रकाशकत्वेनाभिनिवेशमार्गपतित्वात्तेषामिति गाथार्थः ॥२२॥ अथ दृष्टान्तमाह—
जह मणुअणं एगा अणायणंता य संतई लोए । सेसा अणाइसंता पच्चक्खं चेव दीसंति ॥२३॥

यथेशुदाहरणोपन्यासे, यथा मनुजानामेका संततिरनाद्यनन्ता भवति—आद्यन्तरहिता स्यात्, शेषाः संततयोऽनादिसान्ताः—आदिरहिता अपि सपर्यवसानाः, गर्भजानां हि संततिमपेक्षयानादित्वमेव स्याद्, एवं सत्यपि काश्चन संततयः सपर्यवसाना एव स्युः, एतच्च लोके प्रत्यक्षं दृश्यते, यथा कस्यचिद्देवदत्तस्य चतुर्णां पुत्राणामेकस्य संततिः प्रवर्द्धमाना दृश्यते, शेषाणां मध्ये कस्यचिदेकापत्यपर्यवसायिनी, कस्यचिद् द्वित्र्याद्यपत्यान्ताऽपि स्यादिति गाथार्थः ॥२३॥ अथ स्थविरावल्यां याः शाखाः यानि च कुलानि तेषां परस्परमदूषकत्वेनाविवाद एवासीत् तत्कथमित्याह—

दसविहसामायारीकरणे तह निचकिच्चकिरिआसु । सर्वेसि सामन्नं तेसिं तेणेव अविवाओ ॥२४॥

दशविधसामाचारी “इच्छा मिच्छा तहकारो” इत्यादिरूपा तस्याः करणं तस्मिन्, तथा नित्यकृत्यानि—प्रतिक्रमणप्रतिलेखनादिसाध्वनुष्ठानरूपाणि तदुपायाः क्रियास्तासु, सर्वेषां शाखादीनां सामान्यं—समानता अवैषम्यमासीत्, तेनैव हेतुना तेषामविवादः—अविप्रतिपत्तिरिति ॥ अथ तेषामविप्रतिपत्तौ सांभोगिकत्वमेव कथं न स्यादित्याह—

यद्वृथापरिअपरंपरअंतरिआणं न होइ संभोगो । विणयाइअकम्मं पुण अपणुणं होइ अविच्छेदं ॥२५॥
चरानाथपरम्परान्तरितानां—बहूनामाचार्याणां परम्परया अन्तरितानां—व्यवहितानामन्योऽन्यं संभोगो न भवति, अर्थान्तरितानां संभोगो भवत्येव, अयं भावः—एकस्मिन् गणे भूयांसोऽप्याचार्याः संभवन्ति, ते च परस्परं संभोगिन एव स्युः, यथा श्रीगङ्गागिरिरुद्वलिनौ सांभोगिकौ, एवं न कथंनिहंआदिद्वयवधानेन तत्तदपत्यानां भिन्नभिन्नाचार्यान्तरितानां संभोगो न भवति, निग्रहानुग्रहादावेकस्याधिकाराभावाद्, विनयादिकर्म—परस्परवन्दनासनदानादिकृत्यं अविच्छेदं भवति—तथा करणे विरोधो न भवति, अत्रादिदानं तु जिनाशामहः, अत एव विसंभोगिकानां श्राद्धकुलादिदर्शनेमेव चागमे भणितमिति गाथार्थः ॥२५॥ अथ संभोगादिभूत्ये नौकिकच्छांतमाह—

लोए पुण संभोगो सद्योअराणंपि एगआणाए । चाचाराइरयाणं तवसलाहाइकंवाणं ॥ २६ ॥
नौके पुनः 'संभोगो' नित्यं भोजनादिक्रियामु समतया सम्मत्या प्रवृत्तिः 'सहोदराणां' आतृणामेकाग्रया—एकस्य पित्रादे-
गत्तया 'व्यापारादिरतानां' तदुपदिष्टकार्यकारिणां 'तद्वगलाभाकाङ्क्षणां' पित्राध्यायत्तलाभाद्यभिलाषुकाणां भवति, अयं भावः—यः
कश्चिन् पित्रादिः कुत्रादौ ज्येष्ठस्तदायत्तानां पुत्रादीनामेकस्मिन् गृहे निवासः, तत्र प्रवेशनिर्गमादिनिरन्तरभोजनादिविविध प-
रंपरं गणेशः, व्यापारादिविचारणार्थकलाभादिसमीक्षा चेत्यादि सर्वमपि सर्वसम्मतमेव दृश्यते, एवमेव विवक्षिताचार्यादिशायत्तानां
बहूनामप्याचार्यादीनां संभोगो गृह्यत इति गाथार्थः ॥२६॥ अथ विपरीतानां किं स्यादित्याह—

विपरीता अपणुणं जहः अण्णो गाइसंभवो तेसिं । आयारो पुण एगो कुलवडिओ निजकिचेनु ॥२७॥

‘विपरीताः’ पित्रादेः सकाशात्पृथग्भूताः पुत्रादयोऽन्योऽन्यं यथाऽन्यस्तेषां ज्ञातिसंभवः—स्वगोत्रीयो भवति तत्सदृशः पुत्रादिः, तस्यापि च पित्रादिस्तथैव, अयं भावः—यथा निजजातीयास्तद्गृहे प्रवेष्टुं तद्गृहसंबन्धि वस्तुजातं भोक्तुं दातुं वा न समर्था भवन्ति, तथा पित्रादेः सकाशात्पृथग्भूताः पुत्रादयोऽपीति, आचारः पुनः—नित्यकृत्येषु ‘कुलपतितः’ कुलकर्मायातः एकः, एवकारो गम्यः, एक एव, न तु भिन्नः, एवं जिनप्रवचनेऽपि भिन्नशाखादिपतितोऽपि न नित्यक्रियायां भेदभाग् नवाप्ररूपणामधिकृत्यापि तस्य भेद इति गाथार्थः ॥२७॥ अथ प्रकारांतरेण दृष्टान्तमाह—

अहवेगे सहगारे साहपसाहाइसंभवानपि । पत्तार्हणं वण्णायारासायाभिहाइ समं ॥२८॥

अथैकस्मिन् सहकारे शाखाग्रशाखादिसंभवानामपि पत्रादीनां—पत्रपुष्पफलानां वर्णकाराखादाभिधानादि समं भवति, यथैकस्यां शाखायां पत्रपुष्पफलानां वर्ण आकारः आस्वादोऽभिधानं च यादृशं भवति तादृशमेवापरस्यामपि शाखायां पत्रादीनां स्यात्, न पुनर्भिन्नस्वभावः, एवं तीर्थेऽपि पृथक्शाखादिगतानां मुनिग्रभृतीनामेक एवाचारो, न भिन्न इति गाथार्थः ॥२८॥ अथ तीर्थकल्पद्रुमेणोपमयितुं गाथान्त्रिकमाह—

मंजरि दुचालसंगी फलसरिसो सोहणो अ आचारो । मधुररसासायसमं केवलणाणं सुणेअंघं ॥३०॥

तित्थनमुक्कारसल्लिसितं तित्थंकरेण तं पढमं । तप्फलसायभिलासी अण्णोऽचि तहेव सिंचिज्जा ॥३१॥

सम्यक्त्वपृथ्वीपीठे तीर्थ कल्पद्रुमः, चः पुनरर्थे, शाखादिश्च सूरिप्रमुखाः श्रमणाः, श्रावकवर्गश्च पत्राणि, मञ्जरी तावत् द्वादशाङ्गुथादिः, शोभन आचारश्च फलसदृशः, मधुररसास्वादसमं केवलज्ञानं, शोभनाचारपरिपालनात् केवलावासिः स्यात्, स च मधुरः—

समानादकृत्य एव, तीर्थनमस्कारः 'नमो तित्यस्ते'त्यादिरूपो यस्तीर्थनमस्कारस्तद्रूपं यत्सलिलं तेन सिक्तं तत् तीर्थं प्रथमं तीर्थकृतेन, यदागमः—“नित्यपयामं काउं कहेइ साक्षरणेण सदेणं”ति” आ० नि० (प६६) तत्फलं—तीर्थफलं, तीर्थाराधनेन केवलज्ञानं तु; गदानारः परिपालितो भवतीतिकृत्वा सदानार एव तत्फलं, तस्यास्वादः केवलज्ञानं तस्याभिलाषी अन्योऽपि तथैव मित्रेण—नमःस्त्रादि यावदाग्रयनविधिना सम्यगाराधयेदितिकल्पद्रुमेण सादृश्यं तीर्थस्येति गाथात्रयार्थः ॥२९-३०-३१॥ अथ तीर्थमन्योन्यनिः स्थितिश्च यथा भवति तथैव दर्शयितुं दृष्टान्तमाह—

जह पदमं उत्पत्ती मेऽन्विसेसाउ कप्पकृत्तस्स । वीअपरंपरसंठिइ वीउच्छेए पुणो मेहा ॥३२॥
नह नित्थं नित्थरा पदमं उत्पज्जए न अण्णाओ । सुअपरंपरसंठिइ सुअरिच्छेए पुणो अरहा ॥३३॥

यथा कल्पद्रुमेण प्रथममुत्पत्तिर्मेघविशेषात् कल्पद्रुमहेतुभूतात् मेघात्, तत्स्थितिः पुनर्वीजपरम्परा, वीजपरम्परा भवतीतिकृत्वा, वीजोच्छेदे पुनर्मैघात् प्रागुक्तमेघविशेषादुत्पत्तिरिति दृष्टान्त इति गाथार्थः ॥३२॥ अथ दार्ष्टान्तिकमाह—तथा तीर्थं तीर्थकरात् प्रथममन्यनते, नान्यस्मादपि, तस्य स्थितिः सुरिपरम्परैयव, यदुक्तं—“कइआवि जिणवसिंदा पत्ता अयसमरं पंहं दाउं । आयसिंहिं पयसं भारिज्जं मंसयं गयलं ॥१॥ ति श्रीउप० (१२) यथा स्वयमतथाभूतेनापि वीजमेघकल्पेनार्हता श्रीवीरेण श्रीसुधर्मस्वामी वृहीजगन्नेन न जग्गुनामी तेनापि श्रीप्रभव इत्यादिवीजपरम्परा ज्ञेया, तस्या उच्छेदे पुनस्तीर्थमर्हत एव, न पुनः केवलिनोऽन्यपरस्मान्, कल्पद्रुमास्यापि वीजोच्छेदे हि न यत्किञ्चिन्मेघात्, नवा महतोऽपि सहकारादिविजातीयवृक्षादिति दार्ष्टान्तिकयोजने- निगाथार्थः ॥३३॥ अर्थेन नियमः कथमित्याह—

तित्थं खलु तित्थयरा अणाइजगसंठिई न इहरावि । किं मच्छिआपसूआ हंसी एगावि केण सुआ? ॥३४॥
यद्यपि “तित्थं चाउव्वणो संघो” इत्यादिदशमगाथायां तीर्थकरादेव तीर्थोत्पत्तिरिति दर्शितं तथापि जगत्स्थित्या द्रढयितुं द्विर्येदं सुबद्धं भवतीतिन्यायाच्चाह—“तित्थं खल्विय”त्यादि, तीर्थं तीर्थकरादेवेत्यनादिजगत्संस्थितिः, शाश्वतीयं मर्यादेत्यर्थः, नापीतरथेति, दृष्टान्तमाह—“किं मच्छिअ”ति मक्षिकाप्रसूता एकापि हंसीः, अपिर्गम्यः, केनापि श्रुता?, अपितु नेति जगत्स्थितिः, यथा पक्षित्वेन साम्येऽपि हंसा जननी मक्षिका न भवति, तथा तीर्थं तीर्थकराद्, अन्यस्मान्न भवतीतिगाथार्थः ॥३४॥ अथ सामान्यतोऽपि कार्यकारणनियममाह—

एवं जं जं कज्जं निअयं निअकारणेहिं जह जायं । तं तं तहेव जायइ अन्नह जगसंठिईलोवो ॥३५॥
‘एवं’ प्रागुक्तयुक्त्या यद्यत्कार्यं निजकारणैर्नियतं तत्तत्कार्यं तथैव जायते, अन्यथा जगत्संस्थितिलोपः स्याद्, गोस्वि वृक्षादेरपि वृषभादीनामुत्पत्तिः प्रसज्येतेतिगाथार्थः ॥३५॥ अथ तीर्थस्य सकलजनप्रसिद्धं लक्षणमाह—

जम्हा कुचक्खपक्खो बीहेई जह निवाउ तेणगणो । तं खलु तित्थं तित्थंकरकरठविअं सुणेअव्वं ॥३६॥
यस्मात् ‘कुपक्षपक्ष’उत्सन्नभापिसमुदायो विभेति—माऽसान्निग्रहं कार्पीदित्येवंरूपेण नित्यं भीत एवास्ते, यथा नृपात् स्तेनगणः—चौरसमूहः, तत्तीर्थं तीर्थङ्करस्थापितं ज्ञातव्यमितिगाथार्थः ॥३६॥ अथ दिगम्बरः प्रायस्तीर्थान्न विभेति तत्र हेतुमाह—
जं पुण पायं तित्था खमणो न विहेइ तत्थ तित्थेण । परिचत्तो पढमदिणंमि सब्बाह सव्वंसंबंधा ॥३७॥
यत्पुनः प्रायः क्षणको—दिगम्बरस्तीर्थान्न विभेति तत्र तीर्थेन ग्रथमदिने—नवीनमार्गग्ररूपणावसरे ग्रथम एव दिवसे तीर्थेन

यदित्युक्तः, कुतः ?—‘मर्त्या’ मर्त्यप्रकारेण, सर्वसंवन्धाद्, अयं भावः—अयं च तीर्थवाहः, अतो नालापाद्यपि विधेयमित्येवंरूपेण सर्व-
प्रकारेण सर्वसंवन्धात्परित्यक्तत्वेन य तीर्थात्र विभेति, ‘नहि मृतः पुनस्त्रियते’ इतिन्यायात् सर्वसंवन्धाभावे कुतो भयमिति बोध्य-
मितिगाथार्थः ॥३७॥ अयं शेषाणां दिग्बन्धरापेक्षया वैलक्षण्यं दर्शयन्नाह—

मेवमा अकिंचिदपिआ पदमं तिल्येण कालवलजोगा । पच्छा पसइसुवगया जह वणलेसोवि सुप्पसरो ॥३८॥
शेषाः—पौर्णिमीयकादयो नवापि तीर्थेन प्रथममृतपत्तिसमये अकिञ्चिदुगुणिताः, किमनेन चराकेण तीर्थस्य स्यादित्येवंरूपे-
णाकिञ्चिन्नया निन्निताः, एवं चिन्तनं कुतः ?—‘कालपलयोगाद्’, अवश्यं भाविनी प्रवचनपीडेति हेतुना, कश्चित्कालस्तथा परि-
पन्नो यस्य चलयोगान्नुयादिकेपुंक्षेत्रं जाना तीर्थस्येति, अथ साम्प्रतमपि दिग्बन्धरादिवत् कथं न क्रियते ? तत्र हेतुमाह—‘पच्छे’-
त्यादि, तथाद् अनुक्रमेण प्रमुनिं—प्रमारगपगताः, तीर्थममीपस्था एव वृद्धिं प्राप्ता इत्यर्थः, तत्र दृष्टान्तमाह—‘जह वणे’त्यादि,
यथा ‘व्रज्येजोर्ग’ मृतमवजोऽपि मुग्रसरः—अतिप्रसवान् भवति, अत एव मृतमोऽपि व्रणो न विश्वसनीयः, यदागमः—“अण
भोनं वलभोनं व्रज्जी भोनं कमाय भोनं च । न ह मे वीमसिअं येवपिह तं वहुं होइ ॥” इति श्री आव० नि० (१२०) इति गाथार्थः
॥३८॥ अथानन्तरं यदुक्तं ‘ब्रह्मा कुववपक्खो’ इत्यादि तत्समर्थनपुरस्सरं व्यक्त्या तीर्थं दर्शयति—

ते पुण जम्हा निअमा संसंकिआ तंपि संपयं भरहे । तवगणतित्थं पेअं कणगं च परिकुवपक्खं ॥३९॥
ने पुनः पौर्णिमीयकादयः मत्ताहिताः—समया भवन्ति यस्मान् ‘तंपि’ति अपिरेवार्थं तदेव ‘साम्प्रतं’ वर्तमानकाले ‘तपाग-
यतीर्थं’ नपागम एव तीर्थं तपागणनीयं, ‘भरहे’ इह भगवक्षेत्रे ‘क्षेत्रं’ बोध्यं, किंलक्षणं ? केन कस्मिन् ?—मुवर्णमिव परीक्षा—

प्रत्यक्षं; शुद्धप्ररूपणाग्रवृत्त्यादिना इह भरतक्षेत्रेऽच्छिन्नपरम्परागतमिदमेव दृश्यते, दुष्कराक्रियाकारित्वे, तथाविधस्यापरस्यादृश्यमानत्वात्, तथा कुपाक्षिकपक्षोऽप्यस्मादेव विभेति, यतः कुपाक्षिकसंसर्गोऽपि महापापहेतुः, आस्तामन्यत्, कुपाक्षिकनामाङ्कितो द्रष्टुमप्यकल्प्य इत्येवंरूपेण तपागणसाधव एव सदस्युपदिशन्ति, तथाविधसम्यक्त्वादिगुणालङ्कृतास्तदुपदेशश्रोतारोऽपि केचित् श्रावकास्तथा कुर्वन्त्यपि, अत एव श्रीपत्तने भ० समर्थेन लुम्पाका अपाङ्क्या एव कृता आसन्निति सर्वजनप्रतीतमेव, न चैवं कश्चिदपरस्तथोपदेष्टा श्रूयते इत्येवं परीक्षया प्रत्यक्षम्—अध्यक्षमेवेदं तीर्थं, न चैतत् अस्माभिरेवोच्यते, किन्तु श्रीहरिभद्रस्वरिप्रभृतिवचोभि-रष्टमंविश्रामप्रान्ते ग्रन्थसंमत्या व्यवस्थापयिष्यमाणत्वादिति बोध्यमिति गार्थार्थः ॥ ३९ ॥ अथैवंविधे तीर्थे कुपाक्षिकाः कीदृक्

चेष्टाभाज इत्याह—

एवं तित्थविआरे कसचट्टि परिकुखिअंमि तित्थंमि । ससमइविगप्पिअमए राएण दुरासया दसवि ॥४०॥
‘एवं’ प्रागुक्तप्रकारेण तीर्थविचारे ‘कपपट्टे’ तीर्थविचारलक्षणे कपपट्टे कनकमिव परीक्षिते तीर्थे दशापि कुपाक्षिकाः ‘स्वस्वम-
तिकल्पितमते’ स्वस्वमत्या—निजनिजबुद्ध्या विकल्पितं यन्मतं पाक्षिकं तु पक्षस्यान्ते भवतीति पूर्णिमापाक्षिकं युक्तं तथा स्त्रियोऽपवित्राः
कथं तीर्थकृत्यतिमां पूजयन्तीति स्त्रीणां जिनपूजा न युक्ता मुखवस्त्रिकादिधरणे श्राद्धानां साधुसमतेति श्राद्धानां सामायिकादौ मुख-
वस्त्रिका न युक्तेत्यादिकुविकल्पकल्पनलक्षणया विकल्पितं यन्मतं तत्र रागेण—अभिनिवेशनिवद्धस्नेहेनास्मदीयं मतमेव सर्वोऽपि जन
आश्रयतु नान्यदितिरूपेण ‘दुराशयाः’ दुष्टाध्यवसायिनः, स च दुष्टाच्चसायोऽनन्तरगाथायमेव वक्ष्यते इति गार्थार्थः ॥४१॥ अथ
तेषां दुराशयमाह—

तेनं पदममयं मुणिनायमहापाचरुदपरिणामा । गंतभवभोगकम्मा तित्थमतित्थंति महमोहा ॥४१॥
 येन कारणेन न कृपाधिका निजमतोदयमिच्छति तेन कारणेन 'प्रतिसमयं' समयं प्रति तत्तन्मतानां तिरस्कारकारिणस्तीर्थस्थो-
 च्छेदयेच्छन्ति, आन्मीयपक्षस्य परमविष्णोरुच्छेदं सर्वोऽपि जनः समीहित एवेति जगत्स्थितिः, परामविष्यतः कश्चित् किञ्चित् स्यात्,
 कृपाधिकाणां तु नयाविषयान्नजन्मोपाजिताशुभकृष्टकर्मपरिमाज्जन्यतयाविद्यमवितव्यतावशेन तीर्थमेव परामविष्णुतया संपन्नं,
 नम चोच्छेदं ममीहमाने भावनः गाध्यादीनां विनाश एव समीहितः, सोऽपि न कादाचित्कः, किंतु प्रतिसामयिकः, तेन
 मुनिगणः, उपलक्षणात् माध्यादीनामपि, तेन हेतुभूतेन यन्महत्पापं, यदुक्तं—“चेइयदवविणासे इसियाए पवयणस्स उडुहे ।
 मंजद्वनउत्थंते मूलग्गी चोहिन्यामस्स॥१॥” नि (४१५) तेन पापेन रुद्रः परिणामो येषां ते मुनिघातमहापापरुद्रपरिणामाः, पुनः
 कीदृशाः?—‘महामोहाः’ महा-महान् अनन्तभवगन्धर्वहेतुमोहो-मिश्र्याहं एषां ते महामोहाः, तत् कथमित्युल्लेखमाह—‘तित्थम-
 चित्थं’ तीर्थं-मात्तादियमुदायमतीर्थमिति, अतीर्थं च-स्रक्षसमुदायलक्षणं साध्याभासादिरूपं तीर्थमिति मन्यमाना इति गम्यम्,
 अयं भातः-नै कृपाधिकास्मीर्थमतीर्थनययोगदिगन्ति, अतीर्थं च निजमतिविकल्पितं तीर्थतयेति महामोहविभ्रमं, नातः परं
 पानकमिति चोध्यं, नयाभूतास्ते कीदृशाः संपन्ना इत्याह—‘अगंतं’ त्यादि, अनन्तभवभोगकर्मणः-अनन्तैर्भवेभोग्यानि कर्माणि येषां
 ते नया, अनन्तगंभाराज इत्यर्थः, उग्रश्रमाणिज्जुपरताः मृताः मृतो नियमादनन्तसंसारिण एव स्युः, यदुक्तं—“उस्सुत्तभासराणं
 सोऽनीनो अनासंमगो” नि, नया ‘कालमर्जनं च मृगं अद्वापरिअडुओ अ देवलो । आसायणवहुलाणं उओसें अंतरं होइ॥१॥” ति
 भीष्मा० नि० (८५३) असाश्रतनाबहुल उग्रश्रमायेव चोध्यः, प्रतिसमयं तीर्थघातपातकभाजनत्वाद्, अत एव घोरानुष्ठानं

कुर्वन्नपि जमाल्यादिवत्प्रतिसमयमनन्तसंसारमेव निर्वर्त्तयति, असंख्यातसमयात्मके तन्निजायुषा अन्तर्मुहूर्त्तेन वा प्रतिसमयमनन्तसंसारवृद्धयभावेऽनन्तसंसारसंभवादिति गाथार्थः ॥४१॥ अथ तीर्थप्रेक्षयात् यथा कुपाक्षिका रुद्रपरिणामाः स्युः यथा कुपाक्षिक-
प्रद्रेषात्तीर्थान्तिर्वर्त्तिनो भवन्तोऽपि कथं न स्युरिति पराशङ्कोद्भावनामाह—

णणु तुम्हाणवि दोसो कुपक्खलपक्खंमि दीसई पयडो । तो भे रुद्धज्झाणं हाणिं अण्णेसमाणाणं ॥४२॥
नन्विति परप्रश्ने, ननु भोः तीर्थपक्षपातिनः ! युष्माकमपि, अपिशब्दाद् यथा तीर्थे द्रेषः कुपाक्षिकाणां तथा युष्माकमपि, कुप-
क्षपक्षे द्रेषो दृश्यते 'तो' तस्मात् यथा तीर्थोच्छेदमिच्छतां कुपाक्षिकाणां रुद्रध्यानं तथा भवतामपि हानिम्—अर्थात्कुपाक्षिकाणाम-
न्वेषयतां—कुपाक्षिकोच्छेदमिच्छतां रौद्रध्यानं भवत्येव, विनाशाभिप्रायस्योभयत्रापि तौल्यादिति पराशङ्कति गाथार्थः ॥४२॥ अथ
पराशङ्कामेव पराकरोति—

नेवं वोसुं जुत्तं जं सो तित्थस्स परमरोगुत्ति । तस्सचि हाणिविगप्पो जयडधम्मो केरिसो धम्मो ? ॥४३॥
'एवं' प्राशुक्तं 'ननु तुम्हाण'मित्यादि तद्वक्तुम्—अपिमध्याहृत्य वक्तुमपि न युक्तं, यद्—यस्मात्कारणात् 'सः' कुपाक्षिकपक्ष-
स्तीर्थस्य परमरोगः—उत्कृष्टातङ्क इव, यथोत्कृष्टरोगोऽसह्यवेदनया तीर्थान्तर्गतश्रावकादिसमुदायमादाय तीर्थमेव कृशीकरोति, तच्चाध्यक्षसिद्ध-
तथा कुपाक्षिकपक्षोऽप्युत्सन्नप्ररूपणरूपयाऽसह्यवेदनया तीर्थान्तर्गतश्रावकादिसमुदायमादाय तीर्थमेव कृशीकरोति, तच्चाध्यक्षसिद्ध-
मेव, यतो यावन्तो वक्ष्यमाणाः कुपाक्षिकास्तैस्तीर्थसंगन्धिना एव श्रावकादीन् व्युद्ग्राह्य आस्तां तीर्थेत्याजं प्रत्युतानायलोकवत्
तीर्थप्रतिकूलवर्त्तिन एव निहिताः, 'तस्यापि' कुपक्षिकपक्षस्यापि तीर्थमहारोगस्य हानिनिवृत्त्यो यद्यधर्मस्तर्हि धर्मः कीदृशः स्यात् ? ,

नास्मादुन्यो धर्म इत्यर्थः, अनेन रौद्रध्यानं दूरे, प्रत्युत परधर्म एव तदीयमताहानिविकल्प इति दर्शितम् । अत एव “निब्बुहपहसा-
ननायं त्रयद मया स्वभावेदेगणयं । कुममयमयनामणयं जिणिंदवरवीरसारणयं” १। (नन्दी-२२५) इत्यादिवचोभिः प्रवचन-
नियक्ताऽऽशीरपीतिगायार्थः ॥४३॥ अथ तीर्थहानिं कुर्याद्विक्रहानि चेच्छतोः परस्परं महदन्तरं, तदेव दृष्टान्तेनाह—

किं धिज्जाहउआणं सरिसं हरिणसिजकुवआणेण । असुईलित्तो पाओ चंदणलित्तेण किं सरिसो ? ॥४४॥

‘विगज्जानिध्यानं’ ब्राह्मणकुमारणां ध्यानं ‘हरिकेशियक्षध्यानेन’ हरिकेशिसाधोर्वैयावृत्यकरस्य तिन्दुकनाम्नो यक्षस्य ध्यानेन सदृशं
किं भवेद् ?, अपितु न भवेद्, यतः कुमारध्यानं मुनिहननविषयं, यक्षस्य तु कुमारहननेऽपि मुनिरक्षणेन वैयावृत्यविषयकं, न
पूनः रागेद्वेषप्रभवं, यदागमः—“पुंवि न इद्धि न अणागयं च, मणयदोसो न मे अत्थि कोई। जक्खा हु वेआवडिअं करिति,
नग्गा उ ण्ण निइया कुमारा” ॥१॥ इति श्री उ० (३९-५) वैयावृत्यं हि महानिर्जराहेतुरित्यग्रे चक्ष्यते, तस्माद्धननाभिप्रायसाम्येऽपि
द्रव्योप्यानयोर्भेदहन्तरम्, एवं कृपाक्षिणां तीर्थोच्छेदविषयकध्यानमस्माकं च तीर्थरोगकल्पस्य कृपाक्षिकपक्षस्योच्छेदविषयक-
मिति उच्छेदध्यानगाम्येऽपि एकस्य धर्मध्यानमपस्य रौद्रध्यानमिति, तत्रापि दृष्टान्तमाह—‘असुईलित्तो’ति अशुचिना—पुरी-
षादिद्रव्येण लिप्तः पादः किं चन्दनलिप्तेन पाद्रेन समः स्याद् ?, अपितु न स्यात्, एवं लिप्तत्वेन साम्येऽपि अशुचिलिप्तः पादो
जलेन धौन एव श्रमालुशानप्रयुग्निर्हेतुः स्यात्, चन्दनलिप्तस्तु स्वत एव विक्षेपतः स्याद्, एवं तीर्थोच्छेदध्यानं पुरीषकल्पं कृपा-
क्षिकोच्छेदध्यानं च चन्दनकल्पम्, एवं विमलवाहनध्यानं विदकल्पं सुमद्गलसाधोश्च ध्यानं चन्दनकल्पमित्यादि स्वयमेवालौच्यम्,
एवं न ध्यानं तीर्थयोगनयेन समापत्तिं, यथा आहारविययकध्यानसाम्येऽपि हंसस्य कमलपत्राण्येव संपन्नानि, काकादीनां तु विद-

मांसादीनि, तथा तीर्थकृपाक्षिकयोः परीतिगाथार्थः ॥४४॥ अथोपसंहरन्नेव ग्रथं तीर्थस्वरूपग्रहणे हेतुमाह—
एवं तित्थसरूपं परुविअं तं पसंगओ पढमं । जं जउ भणितुं सक्का कुवक्खिआ बाहिरा समुहं ॥४५॥
'तत्' तस्मात्कारणात्प्रसङ्गतः "पढमिल्लुआण उदये" इत्यादिनवमगाथायां कृपाक्षिकाः केचित् तीर्थाभिर्गता इति तीर्थस्वरूप-
निरूपणं प्रसङ्गत आगतमतः ग्रथमय्—आदौ तीर्थस्वरूपं 'प्ररूपितं' निदर्शितं, यद्—यस्मात्कारणाद्यतस्तीर्थार्थं कृपाक्षिकाः 'खवणये'-
त्यादिगाथोद्दिष्टाः समुत्वं बाह्या भणितुं शक्या भवन्तीति, तीर्थस्वरूपापरिज्ञाने च कृपाक्षिकाणां बाह्यत्वं कुतो मण्यते इति ग्रथं
तीर्थस्वरूपनिरूपणं सप्रयोजनमिति गाथार्थः ॥४५॥ अथ प्रक्रारान्तरेणापि तीर्थस्वरूपं निरूपयितुमुपक्रम्यते—
इहमह कुपक्खपक्खं अब्भासवसेण सुणिअ परिचयती । तह तित्थासयणंपि अ कुल्ला विण्णुत्ति बुद्धीए ॥४६॥

जुत्तिपयारं किंकी दंसेमो जेण दीवरूपेण । तित्थातित्थसरूपं कुडं सिआ थूलमहणोडवि ॥४७॥
'इह' कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणनाम्नि प्रकरणे 'अथे'तिपूर्वपिक्षया प्रक्रारान्तरद्योतने, कुपक्षपक्षमभ्यासवशेन—'पुनःपुनः कर-
णमभ्यास' इति वचनात् पुनः पुनस्तत्स्वरूपश्रवणेन 'ज्ञात्वा' सम्यक् पर्यालोच्य 'परित्यजतु,' एकशः श्रवणेन सहसा तस्यागासंभ-
वात्, संभवे वा कदाचिच्चदमिमुखीभवनस्यापि संभवे अविमृश्य त्यक्तमिति पश्चात्तापस्यापि कस्यापि संभवो दुर्निवारोऽतः पुनः
पुनः श्रवणेनाभ्यस्य त्यागे स्वप्नेऽपि प्रागुक्तदोषासंभवः, तथा तीर्थाश्रयणमपि चाभ्यासवशेन कृतं सत् सुरसमूहेनापि तत्तथात्य-
तमशक्यम्, अतस्तत्राप्यभ्यासः श्रेयानेवेति तीर्थाश्रयणमप्यभ्यासवशेन विद्वः कुर्यादिति बुद्ध्या हेतुभूतया शुक्तिप्रकारं किञ्चिदर्थ-

यामः, येन युक्तिप्रकारेण दीपरूपेण-प्रदीपकल्पेन तीर्थतीर्थस्वरूपं स्फुटं सात्, कस्या-आस्तां ध्वजपद्म, स्फुल्लगतेरपि, तेन कारणेन
स्फुटनिर्देशो पुनरपि भजनमपि-वारं वारं कथनमपि दृश्यते 'इह' अधिकारे अश्विन् प्रकरणे वा, न पुनरुक्तदोषविन्वितानीया, नो-लभ्यते,
न निम्ननिर्णयोऽपि, भाषणं तु दूरे इत्यपिशब्दार्थः, एवं कृतोऽ, यतः सोऽभ्यासः, स च पुनः पुनर्गणनेन शासितिगाथाभ्यासार्थः
॥४६-४७-४८॥ त्रिविधिर्येकं। अथ प्रथमं कुण्ठमात्रस्वरूपमाह-

प्रायः कुपकल्पपह्नो उः सुत्तसरणो हन्निज वयणेणं । सुत्तं पुत्तयसरणं नणु किंन परंपरासारणं ॥४९॥
'प्रायो' बाहुल्येन कुपदपदस्तु वचनेन-वचोमात्रेण, नतु मनसाऽपि, दशशरणो भवेत्, अस्माकं धर्मोद्योग प्रमाणं, न प्रत्ययान्तिक-
मपीत्यादि-वचोमात्रेण दशशरण इत्यर्थः, तत्रैवं प्रष्टव्यं-ननु भोः दशं पुस्तकशरणं किं वा परम्पराधारणमिति निरूपयत्वा, तत्र
पुस्तकमेव शरणम्-आश्रयो यस्य तत्पुस्तकशरणं, परम्परा-अलिङ्घ्यपुरुषप्रवादः सेन धारणं यत्नेति परम्पराधारणमिति, कुपकल्पिना-
हूनमेव प्रश्नद्वारा विकल्पितमिति गार्थार्थः ॥४९॥ अथ प्रथमविकल्पाकृतं दूषयितुमाह-

पुत्तयसरणं सुत्तं फलव न दु होह केवलं किंतु । पुरिसायत्तं पुरिसो पगसत्तत्तोऽनि विस्सिन्निपण्ण ॥५०॥
केवलं पुस्तकशरणं दशं फलयन्न भवेत्, किंतु?-'पुल्लमायत्तं' पुरुषपरत्तन्त्रं, पुरुषोऽपि न यः फलित, किंतु, प्रगल्भानानि विधिद्वारा,
यस्य ग्रहणे दाने च विधिं जानातीति विधिश्च इति गार्थार्थः ॥५०॥ अथ विधिज्ञोऽपि कीदृशः आदित्वाह-

सोऽवि अ दायगगाहंगभावापयोवि जुग्गमाजुत्तो । तेणं तिपईमिन्ना दूग्गत्ताग्गीह दग्गत्ताग्गी ॥५१॥
'सोऽपि च' विधिज्ञोऽपि च दायकग्रहाहङ्गभावापभः, द्युतज्ञानं हि दाम्प्यागेन साध्यं, तत्रैवो दायकोऽप्यसौ ग्राहकज्ञेति, धर्मरूपेण

स्वरूपमापन्नः पुरुषोऽपि 'योग्यतायुक्तः' दायकयोग्यतायुक्तो ददाति, ग्राहकयोग्यतायुक्तश्च गृह्णातीति, पुरुष इत्यत्रैकवचनं दायकेन युक्तो ग्राहको ग्राहकेण युक्तो दायको वेत्येवं विग्रहेण बोध्यम्, अत एव 'पासगस्स नत्थि उवाएसो' चि (आचा. ८-८२) प्रवचनं, तस्य योग्यताया अभावाद्, अथोभयोर्योग्यतायां दृष्टान्तमाह—'तेने' त्यादि, तेन कारणेन येन योग्यतामापन्नस्तेनैव त्रिपदीमात्रात् 'उ-पवेइ वा विगमेइ वा भुवेइ वे' ति मातृकापदमात्रात् द्वादशाङ्ग्या स्वना, तीर्थकृद्गणधरयोर्द्वयोरपि दायकग्राहकयोर्योग्यतामापन्नत्वाद्, आत्तां द्वयोः, एकतरस्याप्यभावे त्रिपदी न फलवती, त्रिपदीदाने योग्यतामापन्नोऽपि भगवान् वीरः श्रीगौतमाधेकादशगणभृदतिरिक्तेषु न द्वादशाङ्गीरचनाहेतुः, न च ग्राहकयोग्यतामापन्ना अपि गणभृतो भगवन्तमन्तरेण त्रिपद्यवाप्तावपि तथासामर्थ्यभाजः, अत एव 'संजोगसिद्धीइ फलं वर्यति' (आच. १०२) प्रवचनवचनम्, अत एव च विद्यमानापि त्रिपदी नेदानीं फलवती, द्वयोरपि दायकग्राहक-योर्योग्यताया अभावात्, किंच-त्रिपदीदृष्टान्तेन केवलं सूत्रं न फलवदित्यपि कुपाक्षिकस्तिरस्करणीयः, केवलसूत्रवादी प्रवचने मिथ्या-द्वगपि भणितः, यदागमः—'अपरिच्छिअसुअनिहसस्स केवलमभिन्नसुत्तचारिस्स। सन्वुज्जमेणवि कयं अण्णाणतवेवंहुं पडइ ॥१॥ (४१५) इति श्रीउपदेशमालायामिति गाथार्थः॥५१॥ अथ योग्यतायामयोग्यतायां चोदाहरणमाह—

वज्जं पि कल्लजणयं सक्कपयत्तेण जुग्गयाजुत्ते । आगासखंडकरणे असमत्थं सक्कवलसुत्तं ॥५२॥

वज्रमपि कार्यजनकं शक्रप्रयत्नेन योग्यतायुक्ते वस्तुनि स्यात्, आकाशखण्डकरणे शक्रेण निजवलमुक्तमप्यसमर्थम्, आकाशस्य खण्डशो भवनायोग्यत्वाद्, एवं पुरुषायत्तमपि सूत्रं दायकग्राहकयोग्यतायामेव फलवत्, नान्यथेति वज्रदृष्टान्त इति गाथार्थः ॥५२॥ अथ पुनरपि सर्वप्रतीतिं दृष्टान्तरान्तरमाह—

धेणू गवि मधुद्धा दोहणकिरिआहकुसलमायत्ता । दुदूपया विवरीआ विवरीअपया उदाहरणं ॥६३॥

‘वा’ अथवा ‘धेणुगवि’ गौगवि ‘दोहनक्रियादिकुलयायत्ता’ दोहनस्य क्रिया, आदियब्दान् पिण्डपयोदान्मुस्थानरक्षणादिकं ग्राह्यं, गव कुम्भयोः निगुणः मक्कागोब्जाशनिक्कन्त्यायत्ता-चग्रगा ‘दुग्धप्रदा’ दुग्धदायिनी स्याद्, विपरीता दोहनक्रियायत्तुकुलयायत्ता ‘निरर्गमप्रदा’ दुग्धदानोपेक्षया विपरीतं तलं प्रददानीत्यत्रोदाहरणमित्यक्षरार्थः॥ भावार्थस्त्वयं-यन्तु पिण्डदानादिकुललो दोहनक्रियादिद्वयलक्षणे न गोः गतायान् दुग्धमवाप्नोति, तत्ताकुललक्षणे गोः शरीरे दुग्धमस्तीति सामान्येन दुग्धज्ञानवान् दुग्धावाप्तिमिच्छन् गवः काल्यदे कर्म्मदानकरणेन लक्ष्मणादिना हनेनेन यत्र काप्यदे अन्नादिना छिद्रकरणेन वा केवलं मूत्रलघिरादिकमेवावाप्नोति, मांसादिभिराशिनश्च गोमानपानकभाग् स्यान्, पिण्डादिदानक्रियायुक्तोऽपि दोहनादिक्रियाग्रन्थः स्वभावसिद्धच्छरणमूत्रादिदानभागः । अत्र मांसाहारसोपेक्षान्ताः प्रतीत एव, तथापि दिग्दर्शनं त्वेवमिह-कश्चित्साध्याहोऽनेकपण्यभृद् धेणुविरहिते द्वीपे गतिग्ननिमित्तं त्रिगमिषुः संधेनुक्तः समुद्रयुतीये त्रिगमिषिते द्वीपे प्राप्तः, तत्र तंतुष्टयथं राक्षे रूप्यकञ्चोलेके पायसं प्रक्षिप्य प्रत्यक्षं प्राभृतीकरोति, अन्मदीयदेनद्वयत्तु इति गत्वा पृष्टो भणति, एकदा च कृतकृत्यो राज्ञो मुक्तकलवननेच्छया राजानं भणितवान्-स्वदेशं राजाजया त्रिगमिषुरित्युक्तं राजोवाच-पायससमस्मभ्यं को दास्यति?, तदनु राजोज्जुरोयेन तेन सा गौर्दत्ता, उक्तं च-एतद्दीपो ग्नौ मया दीयमान आसीदित्युक्त्वा स मांसाहारः स्वदेशं प्रस्थितः, राजा च सा गौधिवज्जालायामनेकविधसर्गुराभेःकुम्भादिगतायवानादिनिषिन्ना पोष्यमाणा गोभयमुन्नादिकरुणावसरे यदा पुच्छमूर्ध्वीकरोति तदानीं राजपुरुषाः रूप्यकञ्चोलेकादिकं पात्रं विधत्ते, तदानीं नर्वास्त्रादिना गोमयादेनैपरीन्यं दद्यादिति स्मृतः सन् समुद्र-

मथ्यात् पश्चादानायितः, सकोपं भणितो- भो ! मामपि त्वं वञ्चितवानित्यादि भणित्वा प्राक्तनव्यतिकरं प्रोक्तवान्, तत् श्रुत्वा सार्थवाहेन भणितं-भो राजन् ! नहि किमपि वस्तुजातं स्वरूपेण सदैव फलवद्भूति, किं तु यथोचितक्रियादिभिरेव, क्रियाश्च सम्यगाम्नायगम्याः, आम्नायोऽपि तन्निष्ठपुरुषादेव लभ्यो, नान्यथेति भणित्वा तेषां शिक्षानिमित्तं स्वयमेव दोहनक्रियायां प्रवृत्तः, भणितवांश्च-अनेनैव विधिनाऽस्माद् वृक्षाद्रसो ग्राह्यो नान्यथेति, पश्चाद् यावत्पायसनिष्पत्तिस्तावत्सर्वमपि विहितवान्, तद्दृष्ट्वा च ते राजपुरुषास्तथैव कृतवन्तोऽवाप्तवन्तश्च समीहितं पायसमिति दृष्टान्तः । इति गाथार्थः ॥ ५३ ॥ अथोक्तं दृष्टान्तं दार्ष्टान्तिकेन योजयितुमाह-

धेणू सुप्तं वच्छा निजुत्ती वित्तिपमुहअणुजोगी । दोहणकिरिआकुसलो उवहाणं पिण्डपयदानं ॥ ५४ ॥
यथा वत्सा दुग्धदानाभिमुखं गां करोति तथाऽर्थदानाभिमुखं सूत्रं निर्युक्तिः करोति, तत्र सूत्रं तावदेतद्, तस्य निर्युक्तिर्वत्सा, तत्रानुयोगः-सूत्रेण सद्द्वैतस्यानुकूलयोजनालक्षणः स विद्यते यस्य सोऽनुयोगी, वृत्तिप्र-
दोहनक्रियाकुशलः वृत्तिप्रसुखानुयोगी, तत्रानुयोगः-सूत्रेण सद्द्वैतस्यानुकूलयोजनालक्षणः स विद्यते यस्य सोऽनुयोगी, वृत्तिप्र-
सुखैः-वृत्तिभाष्यचूर्णिप्रभृतिभिरनुयोगी, वृत्त्यादिना गुरुसमीपेऽधिगतसम्यगाम्नाय इत्यर्थः, यदागमः-“सुत्तथो खलु पढमो बीओ
निजुत्तिमीसिओ भणिओ । तइओ अ निरवसेसो एस विही होइ अणुओगे ॥ ५५ ॥” भग० श्र० ५ उ० २ (१४५) तत्रोपधानं-श्रुतारा-
धनतपोविशेषः तत्पिण्डपयोदानं, गौरपि पिण्डपयोदानादिना प्रशुणीकृतं दुग्धदात्रीति गोपालस्यापि प्रतीतं, न पुनरचारिताऽ-
पीति, एतेन ये केचिद्वोगोपधानादिकमन्तरेणापि पठनपाठनादिकं कुर्वन्ति ते वृणादिदानाभावेन दृश्यमानशरीरशेषमात्रां गां दुह-
न्तीति बोध्या इत्यपि ज्ञापितमिति दार्ष्टान्तिकयोजनेति गाथार्थः ॥ ५४ ॥ अथोक्तं सूत्रं कोपलभ्यते इति दर्शयति-

एवं 'सत्यं सुत्तं तित्थयरपयट्ठिअंमि तित्थंमि । तित्थं पुण अच्छिन्नं वीरस्स य जाव दुप्पससो ॥५५॥
'त्वम्' उक्तश्रान्तेन तीर्थं ध्वं फलवद्, दृश्यते इति गम्यं, तत्रोक्तसामग्र्या विद्यमानत्वात्, तीर्थं च कियत्कालं भवती-
त्याह-तीर्थं पुनरच्छिन्नं यावदुध्ममसूरिन्नावदनवतं वर्त्तते, कस्य ?-वीरस्य, यदागमः-“जंबूदीवे णं भंते ! दीवे भारहे वासे
इमीसे ओनपिणीए देवाणुपिआणं केवइअं कालं तित्थं अणुमजिस्सइ, गोअमा ! जंबूदीवे दीवे भारहे वासे इमीसे ओसपिणीए
मम इक्कीणं ग्राममहस्साइ तित्थं अणुमजिस्सइ”ति श्रीमग० श० २० उ० ८ (सू. ६८०) इति गायार्थः ॥५५॥ अथ परम्परा-
शरणं यत्रमिति द्वितीयं विकल्पं सम्यगितिकृत्वा समर्थयन्नाह—

तेण परंरसरणं सुत्तं तित्थस्स सम्मयं णेअं । सेसा मयगोपासे भमंति पयपाणआसाए ॥५६॥
'नेन' प्रायुक्तयुक्तिप्रकारेण परम्पराशरणं सूत्रं भवति, परम्परा च तीर्थं, तच्च पुरुषपरिपाट्याडच्छिन्नमितिकृत्वा पुस्तकशरणं
न भवति, पुस्तकलिखनकालात् पूर्वं द्वास्याभावापस्या लिलनमश्रुच्छिन्नसंकथं कथं पुस्तकशरणता सूत्रस्येति कुपाक्षिकाणामनिष्टं,
यतः परम्पराशरणं तत एव सम्प्रत्यागमः परम्पराविशिष्टस्वतीय एव, यदागमः-“आगमे । त्रिविहे पंतं-अत्तागमे अणंतरागमे
परंपरागमे”चि श्री अनु० (सू. १४४ व. २१९) तत्राद्यौ गणधरशिष्यान्तौ, वृतीयस्तु तीर्थं पर्यवसायीति, तदेव सूत्रं तीर्थसम्मतं
ज्ञेयं, शेषाः-तीर्थत्रासा वक्ष्यमाणाः कुपाक्षिकाः पयःपानाशया मृतगोः पार्श्वे भ्रमन्ति, उक्तलक्षणयोग्यताया अभावाद्, आस्तां
पयःपानाशार्थिः दूरे, लोकनिदास्पदमेव भवन्तीति गायार्थः ॥५६॥ अथ वक्ष्यमाणयुक्त्या कुपाक्षिकान्मुपगतं सूत्रमेव न भवति,
किंतु द्वाभावा एव, न च तन्मूलस्याभासत्वे सति सिद्धतीति तन्मूलस्याभासत्वमाह—

छिन्नुन्माविअतित्या तित्याभासाहठवणमइनिपुणा । पासंता पासंता पासेअद्या पयत्तेणं ॥५७॥
छिन्नं-दुटितमित्तिबुद्धिपूर्वकमुद्भावितं-प्रादुर्भूतं तीर्थं येस्ते छिन्नोद्भाविततीर्थाः, न च दिगम्बरस्य छिन्नत्वबुद्धिर्नासीदिति शङ्कनी-
छिन्नं-दुटितमित्तिबुद्धिपूर्वकमुद्भावितं-प्रादुर्भूतं तीर्थं येस्ते छिन्नोद्भाविततीर्थाः, न च दिगम्बरस्य छिन्नत्वबुद्धिर्नासीदिति शङ्कनी-
यं, गुरुणोक्तं-सम्प्रति जिनकल्यो व्युच्छिन्नः, तत् श्रुत्वा मयि विद्यमाने कथं व्युच्छिन्नो भण्यते इति भणित्वा निर्गतः, अहं व्युच्छिन्नमपि
जिनकल्यं प्रकटीकरोमीतिबुद्ध्या जिनकल्यत्सकमेव तीर्थं विकल्पितमिति शिवभूतेरपि तथास्वभावानपायात्, किलक्षणास्ते ?-
'तीर्थाभासस्थापनमतिनिपुणाः' तीर्थाभासस्थापने या मतिस्तया निपुणाः, असतोऽपि वस्तुतः सङ्कतवस्तुसमाबुद्धिजननसामर्थ्यं
निपुणत्वमन्तरेण न भवतीति, यदुक्तं- 'यथास्थितं वस्तु दिशन्वीक्षा, न तादृशं कौशलमाश्रितोऽसि। तुरङ्गशृङ्गाण्युपपादयद्भूयो, नमः
परैर्म्यो नय(नच)पण्डितेभ्यः॥' इति द्वात्रिंशिकायां । नचैतद्वर्णनं लाक्षणिकमिति वाच्यम्, अत्रापि तथैवाभ्युपगमात्, ते च के ?-पाशा-
न्ताः-दिगम्बरादिपाशपर्यन्ताः, प्रतिविश्रामं व्यक्त्या वक्ष्यमाणाः, किलक्षणाः ?- 'प्रास्यन्तः' प्रकर्षेणास्त्रानां-प्राणानां प्रकृते ज्ञानादिभाव-
प्राणानामन्तो-विनाशो येषां ते तथा, उन्मार्गदेशनादिना क्लिष्टकर्मोपाजनेनानन्तकालस्य बोधेः संभवात्, यद्वा प्रकर्षेणास्त्रानां-
भावप्राणानां तदुपदेशवर्त्तिनां तदनुकूलप्रवृत्तिमतां वा अन्तो येभ्यस्ते तथा, अन्येषामपि दुर्लभबोधिहेतवः, स्वयं नष्टाः पराना-
शयन्तीत्यर्थः, अत एव किलक्षणाः ?-प्रयत्नेन दृश्याः- दर्शनीयाः, चर्चीदिमहत्प्रयोजनविशेषे तैः सह वचनप्रवृत्तिः कर्त्तव्या,
नान्यथा, प्रवचने- 'न ह लब्धा तारिसा ददद्दु' मित्यादिना तदर्शनस्य पातकहेतुत्वेन भणितत्वात्, तच्च प्राग्दर्शितमिति गार्थार्थः
॥५७॥ अथ पुनरपि युक्तिदादर्थहेतवे प्रासङ्गिकमाह-
तेसुवि पुण्णिमपुसुहा पुत्थयसरणा परंपरासुन्ना । साहारणं सरूवं तेसिं पासंगिअं भणिमो ॥५८॥

‘तेष्वपि’ दिग्भ्रमादिष्वपि पूर्णिमाप्रभुत्वाः ‘पुस्तकशरणाः’ पुस्तकमेव शरणं येषां ते तथा, परम्पराश्रय्याः, किमस्माक पर-
म्परा प्रयोजनं?, पुस्तकलिखितसिद्धान्तं शरणीकृत्य प्रवर्त्तमहे इत्यसमीक्ष्यभाषिणः, तेषां प्रासङ्गिकं—साधारणस्वरूपं भणाम इति
गाथार्थः ॥५८॥ अथ ते तीर्थमध्यवर्त्तिनो न भवन्तीत्याह—

स्नेहभ्रमावच्छिन्ना अच्छिन्ना जाव दुष्पसहस्वरी । तेहिंतो ते भिन्ना जं ते पुत्थाड नो जाया ॥५९॥

सौधमार्पत्यान्यच्छिन्नानि यावदुष्प्रसमह्वरिः, व्युच्छिन्ने च तीर्थे तीर्थक्रमन्तरेण केवलितनाऽपि तीर्थं प्रकटीकर्तुमशक्यमिति प्राक्
प्रपञ्चितं, पूर्णिमादयस्तु श्रीसुधर्मार्पत्येभ्यो भिन्ना एव, तत्र हेतुमाह—‘जं ते’ ति यस्मात् ते श्रीसुधर्मार्पत्यानि न पुस्तकाज्जाताः,
यो यथोत्पद्यते तज्जातीयस्तेनैव विधिना, यथा गर्भजाद्गर्भजोत्पत्तिर्न पुनः संसृच्छिन्नादपि, यां तु गर्भजात् संसृच्छिन्नोत्पत्तिः सा च
न तदपत्यव्यवहारहेतुः, अपत्योत्पत्तिप्रकाराद्भिन्नप्रकारेणोत्पत्तेः, न हि मातृशरीरोत्पन्नाऽपि पद्मदी भगिनीव्यवहारविषयः,
भगिनीयुत्पत्तिप्रकाराद्भिन्नप्रकारेणोत्पत्तेः, एवं पूर्णिमादिष्वपि योज्यं, तदेवं तीर्थे समुत्पन्ना अपि पौर्णिमीयक्रादयो न साधुव-
त्समुत्पन्नाः, किंतु पुस्तकमूलकत्वेन भिन्नप्रकारेणोत्पन्नाः, यथा मातुः शरीरे पद्मदीति गाथार्थः ॥५९॥ अथ पुस्तकशरणानां
यन्न संभवति तद्दर्शनाय गाथाद्वयेन दिशमाह—

पंच परमेष्टि दसविह साप्तायारी अ पंच ववहरा । वायणजुगगजुगगा जुगगणवि वायणंमि विही ॥६०॥

हेअभोवट्टावणिअप्पसुहुच्चारइ पाणमार्दणं । आराहणाइविहओ पुत्थयदिट्ठीण नहु हुंति ॥६१॥

पुस्तकयादिनां पञ्च परमेष्ठिनस्तीर्थाभिमतानां संभवन्ति, तन्मते चार्हदादीनां भिन्नत्वादिति, ‘पंच खलु तिथ्ययं’मित्यादि-

गाथासु वक्ष्यते, तथा 'दशविधसामाचारी' 'इच्छामिच्छे'त्यादिदशप्रकारा गुरुशिष्यसंबन्धे सत्येव संभवति, तथा पञ्च व्यवहाराः—
आगमश्रुताज्ञाधारणाजीतलक्षणा न संभवन्ति, तत्रापि श्रुतजीतौ केवलगुर्वायत्तावेव, कथं पुस्तकायत्ताविति, तथाऽयं वाचना-
योग्योऽयं च नेति वाचनायोग्यायोग्यविचारो न संभवति, पुस्तकस्य तत्रासामर्थ्यात्, न हि पुस्तकं योग्यमयोग्यं च विवेचयितुं
शक्नोति, तथा वाचनायां विधिः—उद्देशसमुद्देशादिलक्षणो गुरुकमायातो न पुस्तकसाध्यः, तथा छेदोपस्थापनीयं चारित्रं गुरुमन्तरेण
न संभवत्येव, गुरुणैव सामायिकोच्छेदपूर्वकं तस्यारोप्यमाणत्वाद्, आदिशब्दात् सामायिकादीनामपि यथासंभवमायोज्यं, तथा
ज्ञानादीनामाराधनविधयोऽपि योगाद्यनुष्ठानपूर्वकमध्ययनाध्यापनादिलक्षणाः पुस्तकदृष्टीनां 'न हु'नैव, संभवन्तीति क्रिया
सर्वत्रापि संबन्धनीया, विस्तरजिज्ञासुना तु मत्कृतपर्युषणाददशशतकटीकाऽवलोकनीयेति गाथायुग्मार्थः ॥६०—६१॥ अथ
पुस्तकचादिनो यदेव पुस्तके लिखितं तदेव ग्रमाणं, न पुनः परम्परायातमपीति वदन्ति, तदसम्यक्, यतः कापि पुस्तकेऽपीत्यं
लिखितं नास्ति यत्पुस्तकलिखितादन्यदसम्यग्, यद्वा पुस्तकं दृष्ट्वा ये धर्मं प्ररूपयिष्यन्ति ते सम्यक्तयाऽवगन्तव्या इत्यपि कापि
पुस्तके लिखितं, यद्वोच्छिन्नं तीर्थममुकादाचार्यात् प्रकटीभविष्यतीत्यपि कापि नास्ति, कथमेते धाष्टर्मवलम्ब्य पुस्तकं शरणं
प्रपद्यन्ते ?, एवं 'पिता मे कुमारब्रह्मचारी'ति न्यायमापन्नानामध्यक्षसिद्धमेव मृषाभाषित्वं, यतो वयं पुस्तकलिखितप्रमाणवादिन-
इत्येवं वाचाटा अपि पुस्तकालिखितमप्यनन्तरोक्तं स्वीकुर्वन्ति, परिहरन्ति च पुस्तकलिखितमपि दशविधसामाचारीपञ्चव्यवहारा-
दिकमच्छिन्नतीर्थं दुष्प्रसभं यावदित्यादि च ॥ एवं सत्यपि पुस्तकवादित्वे लौकिकदृष्टान्तमाह—
ववहारिअकुलवडिओ आयारो घरउवक्खरो सयलो । किं लेक्खगंमि लिहिओ? ता कह सूरीण कुलवडिओ? ॥६२॥

आचारान्तरादपि न्यायहाङ्गिकुलक्रमायातः, उपलक्ष्यान् राजकुलक्रमायातोऽपि ग्राह्यः, आचारः—प्रवृत्तिनिवृत्तिरूपः
गुणोपपन्नः—प्रीतिप्रमोदनां नानामनननादीनि ग्रयनागतभोजनभाजनादीनि च याचत् क्षीपुत्रपुत्र्यादयश्च गोमहिष्यादयश्च सक-
लोऽपि किं लेख्यकं लिखितो लभ्यते?, अपितु न लभ्यते, नहि स्वरिकुलपतित आचारः कथं पुस्तके लिखितः संभवेत्?, न च
गतस्य लेख्यकं न संभवतीति गङ्गातीरमिष्टाचरः, नहि राजकुलाचारादि लिखितानुसारेणैव प्रवर्तते, किं तु परम्परायात्मेव,
एवं प्रवर्तनेऽपि बोध्यं, यत् किञ्चिद्विखिनं दृश्यते तदपि परम्परागताचारस्यैकदेशो बोध्यः, तेन केवललिखनानुसारेण प्रवृत्ति-
नाशनमभाजनमेव, एवं नल्यापि यः कश्चिदिदम्यपुत्रो लेख्यकं दृष्ट्वा यदेव लेख्यकं लिखितं तदेव स्वीकृत्यं, शेषं तु नात्मीयमिति
नृप्या गुह्यनिष्ठास्य परित्यजन् केन कीदृशो भण्यते?, तथा पुस्तकादिनोऽपि केवलमृत्वादिनो वा बोध्या इति गाथार्थः ॥६२॥

अथ सिद्धान्त्यादिनमात्मानं त्र्यायन् महाभूयामायेवेति ज्ञापनाय प्रथमं सिद्धान्तस्वरूपमाह—

अन्तागमरासाओ सुनिओ वीओ अणंतरागमओ। तत्तो सवणपरंपरसमागओ तइअ आगमओ ॥६३॥

अन्तागमरासाओ 'नारुःश्यान् तइअपदेज' इति न्यायादात्मागमवतः सकाशात् श्रुतो द्वितीयोऽनन्तरागमो भवति, 'ततो'
द्वितीयागमपार्शात् श्रवणपरम्परासमागतस्त्वतीय आगमकः, परम्परागमक इत्यर्थः, स च द्वितीयागमसकाशात् श्रवणसमुत्थोऽपि
पुनरागमपरेण तीर्थपर्यवगायीति सिद्धान्तक्रमः, न पुनः प्रथमाभावे द्वितीयो द्वितीयाभावे च तृतीयो भवतीति गाथार्थः ॥६३॥

अन्तः क्रमसिद्धे सिद्धान्ते सिद्धान्तवादी कथं ग्रन्थविषयीकार्यं इति दर्शयति—

तृतिपरंपररहिओ पुन्ययलिहिओ अ जो उ सिद्धंतो। तिण्ह खलु आगमाणं केरिसओ केण नमेणं? ॥६४॥

स्वरिपरम्परारहितः पुस्तकलिखितश्च सिद्धान्तः त्रयाणामागमानां केन नाम्ना कीदृशः?, किमात्मागम उतानन्तरागमः परम्परागमो वेति परस्योदीरणेति गाथार्थः ॥६४॥ अथैवं पृष्ठः परः कीदृग् स्यादित्याह—

एवं खलु पुच्छिओ सो वेसातणउव्व जणयममुणंतो । कोऽवि अ होहि अवत्तं संगेई एलमूउव्व ॥६५॥

एवमन्तरोक्तप्रकारेण, खलुरवधारणे, पृष्ठः सन् स क्षुपाक्षिको जनकमजानन् 'वेस्यातलुज इव' पण्याङ्गनापुत्रवत् कोऽपि च 'होही'ति भविष्यतीत्यव्यक्तं सिद्धान्तं संज्ञयति, किंवद्?—एडमूकवद्, अयं भावः— यथा एडमूकः केनचित् कथञ्चित् संज्ञाविशेषेण पृष्ठः सन् वक्तुमशक्तः सन् करादिना संज्ञां करोति, परं तथा संज्ञां करोति यथाऽन्येषां सम्यग्वस्तुपरिज्ञानं भवति, अयं तु सिद्धान्तमव्यक्तमेव संज्ञयति, यथा वेस्यापुत्रो जनकं ब्रुवाणो हि कोऽपीत्यव्यक्तं भाषते, दृष्टान्तद्वयेन एडमूकवेद्यातनूजकल्पः क्षुपाक्षिकः सिद्धान्तवादी प्रदर्शितः, आस्तां क्षुपाक्षिकस्तथा आचारहीनोऽपि ब्रुवाणस्तथैव भवति, यदागमः—“दुवसुमुणी अणाणाए तुच्छए गिलायइ वत्तए”ति श्रीआचारंगे लोकवि० (उ० ६ सू-१०१) एतङ्गीकादेशो यथा—क्वचित्संशीतिविषये केनचित्पृष्ठोऽपरिज्ञानात् ग्लायति वक्तुं, ज्ञानसमन्वितो वा चारित्रिकः पूजासत्कारभयात् शुद्धमार्गप्ररूपणावसरे ग्लायति यथावस्थितं प्रज्ञापयितु”मित्यादि आ०, इति गाथार्थः ॥६५॥ अथैवमागममव्यक्तं ब्रुवाणस्य किं स्यादित्याह—

जह आगमो अवत्तो विगप्पिअत्थो तहेव तम्मूलं । तित्थयरोवि अवत्तो तं तयवच्चाइ अवत्ता ॥ ६६ ॥

क्षुपाक्षिकाणां विकल्पितार्थः—निजनिजमतानुसारेण विकल्पितोऽर्थो यस्यैवंविध आगमो यथाऽव्यक्तः, विकल्पितार्थो हि सिद्धान्तो जासगर्भ इव सज्जनपर्यधव्यक्त एव स्यादित्यर्थः, तथा तन्मूलं तीर्थकरोऽप्यव्यक्त एव, यथा केनचित्पृष्ठं ननु भोः एता-

द्वगर्थवान् सिद्धान्तस्तव केन गुरुणा पाठित इत्युक्ते विकल्पितार्थप्ररूपकं देवदत्तादिना कल्पितं निजगुरुं वक्तुमक्षम एव स्यादिति जगत्स्थितिः, एवं तन्मूले चाव्यक्ते तदपत्यान्यप्यन्यक्तान्येव, अत एवागमे निह्नुवा अव्यक्ता इति भणितं प्राक् प्रदर्शितमिति गाथार्थः ॥६६॥ अथ पुस्तकवादिनां कर्त्तृर्थकर इत्याह—

उसभाईजिणणामारोवेणणेगहावि एगजणो । निअनिअमयाइभूओ पुत्थयसिद्धंततित्थयरो ॥६७॥
पुस्तकसिद्धान्तस्य तीर्थकरो निजनिजमतार्कर्षकः शिवभूतिचन्द्रप्रभादिरेकजनः—एक एव जन एकजनः अनेकधा—अनेकस्वरूपः, केन ?—ऋषभादिजिननाम्ना समारोपेण ‘अतस्सिस्तदध्यवसाय आरोप’ इति वचनात् शिवभूत्यादावेकस्मिन्नेवानेकेषां तीर्थ-कृतमुपलक्षणाद् गणधरादीनां च नाम्नामारोपः कृतः तेन हेतुभूतेनेति गाथार्थः ॥६७॥ अथ नाम्नामारोपस्तेन किं जातमित्याह—

तेणं तित्थाभासे तित्थयरो तित्थतित्थकरनामा । सवप्पयारपावो भिन्नो भिन्दुत्ति विण्णेओ ॥६८॥
येन कारणेन ऋषभादिजिननाम्नामारोपस्तेनैव कारणेन तीर्थाभासे—कुपाक्षिकवर्गे तीर्थकरस्तीर्थतीर्थकरनामा भवति, तीर्थे यस्तीर्थकरस्तस्यैव नाम यस्य स तीर्थतीर्थकरनामेत्यर्थः, यत एव नाम्नामारोपः कृतः अत एव पृष्टाः सन्तो देवोऽहन्नित्यादि भाषते, तथा चारोपितनाम्ना कुपाक्षिकाभिमततीर्थकृत्कीदृशः ?—‘सर्वप्रकारपापः’ सर्वात्मना पापभूत इत्यर्थः, स च प्रति कुपाक्षिकं भिन्न एवेतिकृत्वा भिन्नो भिन्नो बोध्यः, यथा दिगम्बराणां शिवभूतिः पौर्णिमीयकानां चन्द्रप्रभाचार्य इत्यादिरिति गाथार्थः ॥६८॥
नृन्नेवमारोपः कथं भवतीति पराशङ्कामपाकरोति—

सवेहिं सदेहिं सवपयत्थावि हुंति अहिलप्पा । आरोवेण जहिच्छिअसंकेओ जेणमणिवारो ॥६९॥

आरोपेण सर्वेऽपि पदार्थाः सर्वैः शब्दैरभिलाष्याः भवन्ति, येन कारणेन यथेप्सितसंकेतो—यथारुचि विकल्पितः संकेतो ह्यनिवार्य इति गाथार्थः ॥६९॥ अथ यथेप्सितसंकेते उदाहरणमाह—

जह चेदअसहेणं णाणं साहू अ साहिपमुहाइं । लुंगविगणपिआइं तेणं ते तम्मए अत्था ॥७०॥

यथेत्युदाहरणोपन्यासे, चैत्यशब्देन ज्ञानं साधुश्च शास्त्रिप्रमुखाणि 'वृक्षादीनि 'लुम्पकविकल्पितानि' लुम्पकेन संकेतविषयीकृतानि, तेन कारणेन तन्मते चैत्यशब्देन तेऽर्था बोध्याः, यथा वर्द्धमानादिनाम्ना लोके निजनिजपुत्रादीनामभिसंधारणं भवति तथा लुम्पकमतीयानां चैत्यशब्देन ज्ञानादीनामभिसंधारणं भवति, अत एव तेषां सिद्धान्तो न जैनसिद्धान्तः, किंतु लुम्पकमतसिद्धान्त एव, वस्तुगत्या तु अर्थ एव सिद्धान्तः, स च भिन्न एवेति गाथार्थः ॥७०॥ अथ प्रस्तुतं कुपाक्षिकेषु योजयितुं गाथापञ्चकमाह— एवं खलु तित्थयरं इत्थीमुत्तिंनिसेहगं खमणा । पुण्णिमिआ पुण पुण्णिमपक्खिअदक्खं जिणं विंति ॥७१॥

इत्थीणं जिणपूआपडिसेहपरायणंपि खरयरया । अंचलिआ अंचलयं परूवयंतंपि सड्डहाणं ॥७२॥

फलपूआइनिसेहं कुणमाणं सड्डहपुण्णिमो अरिहं । सुअदेवीथुइपमुहं पडिसेहंतं तु आगमिआ ॥७३॥

जिणपडिमाइनिसेहोवएसकुसलं लवंति लुंपागा । तित्थद्वंपि पमाणं वयंतमारिहंतमवि कडुओ ॥७४॥

वीजो वण्णविहीणो पडिमं मोत्तूण लुंपगं सचं । अणुमित्तकम्मबंधं धम्ममभासंतमवि पासो ॥७५॥

एवं प्रायुक्तसंकेतादिप्रकारेणारोपे संति, खलुवधारणे, क्षपणकाः स्त्रीमुक्तिनिषेधकं तीर्थकरं भणन्ति, पौर्णिमीयकाः पुनः 'पूर्णिमाया-क्षिकदशं' पूर्णिमायां पाक्षिकव्यवस्थापने यो दक्षस्तं जिनं ब्रुवन्ति, तथा पर्वीतिरिक्तादिने पौषध (स स्त्रीणां जिनपूजायाश्च) निषेधपरायणं

खरतराः, आञ्जलिकाः श्राद्धानां सामायिकादावञ्चलं-पण्डवं प्ररूपयन्तं तीर्थकरं, फलपूजादिनिषेधं कुर्वन्तमहन्तं सार्द्धं पीठं भीयकाः, श्रुतदेवतास्तुतिप्रमुखं प्रतिषेधयन्तमागमिकाः, जिनप्रतिमानिषेधोपदेशकुशलं लुम्पाका जिनं लपन्ति, तीर्थार्द्धं-श्रावकश्राविकालक्ष-णमपि प्रमाणं वदन्तमहन्तं कडुकाः, 'बीजो' बीजालयो वर्णरकारादिभिर्द्रव्यश्रुतहेतुभिरपि हीनः प्रायोऽतिमूर्खः प्रतिमां मुक्त्वा लुम्पाकं सत्यं-लुम्पाकमते प्रतिमानङ्गीकारस्तदसत्यं, शेषं तु सत्यमेवेति वदन्तमहन्तम्, अणुमात्रमपि कर्मवन्धो यत्रैवंविधं धर्ममाधमाणं प्रायोऽहन्तं वदतीति दशानामपि निजानेजविकल्पाल्हास्तीर्थकृतो भिन्नाभिना एवेति गाथापञ्चकार्थः ॥ ७१-७२-७३-७४-७५ ॥ अथ गाथापञ्चकोपसंहारमाह—

एवं सवहुवक्त्रा पण्डिवण्णा भिण्णाभिण्णतित्थयरं । परमत्था सिवभ्रइप्पमुहे ते तारिसे नड्ढे ॥७६॥

सिद्धवि य तन्मग्गाराहणपुष्पा य एवमवि सेसां । तित्थभिहाणाभासा भासाभासा य किरियासु ॥७७॥

एवं प्रागुक्ताः सर्वे कुपाक्षिकाः भिन्नाभिन्नतीर्थकरं प्रतिपन्नाः, ते च तीर्थकराः 'परमार्थात्' वस्तुगत्या शिवभूतिप्रमुखा एव, नान्ये, तथाविधप्ररूपणाविशिष्टा न तीर्थसम्मता ऋषभादयः, विशेषणभेदे च विशिष्टस्यावश्यभेदाद्, एकनामवाच्याश्चानेकेऽपि पदार्था भवन्ति, अतो नाम्नामनेकार्थताऽपि, तत्र विशेषप्रतिपत्तिविशेषणैरेव स्यात्, यथा 'गोपाङ्गनासङ्गनिवद्धरङ्गो, गीर्वाणयेयाङ्गणो जिनोऽव्यादि' त्यत्रापदवाच्यार्थविशेषणेन जिनशब्देन नारायण एवावगम्यते, न तु जैनाभिमतोऽहन्, तथा 'प्रायात्सदा नः पुरुषोत्तमो यो, जितेन्द्रियोऽनङ्गरङ्गहेतु' रित्यत्रोत्तरपदे वाच्यार्थविशेषणान्वितेन पुरुषोत्तमशब्देनार्हत्वेन, न तु नारायणः, एवं सर्वत्रापि नाम्नामभेदेऽपि विशेषणभेदाद्देहः, अन्यथा जगद्भवस्थामङ्गः स्यात्, न हि भूपतिनामा रोरः कश्चित् तन्नामवतो राज्ञो राज्य-

संभोगी स्यादिति गार्थः ॥७६॥ अथार्हद्वत्सिद्धादयोऽपि कुपाक्षिकाणां भिन्नाः एवेति दर्शयति—सिद्धा अपि तन्मार्गाराधनपूर्वा ये ते तेषां सिद्धत्वेनाभिप्ताः, ते च भिन्ना एव, न हि जैनैर्ये सिद्धा अभ्युपगतास्ते तथाभूताः, किं तु कुपाक्षिकविकल्पितक्रियातो विपरीता या जैनक्रिया तदाराधनयेति, 'एवमपि' अपरेवार्थे एवमेव, शेषाः—आचार्यादयोऽपि भिन्नाः, ते चाभ्यक्षसिद्धा एव, किं लक्षणास्ते ?—तीर्थाभिधानाभासाः—तीर्थे यान्यभिधानानि—साधुसाध्वीश्रावकश्राविकारूपाणि तथा देवोर्द्धन् सुसाधुगुरुः केवलिभाषितो धर्म इत्यादिना, एतैर्नामभिहेतुभूतराभासो तेषां ते तथा, नाम्ना साम्येनैव तीर्थसाम्यं विभ्रतीत्यर्थः, तथा भाषया इदं सामायिकमयं च पौषध इदं च प्रतिक्रमणमित्यादि यावत्पञ्च महाव्रतानि द्वादशाणुव्रतानीत्यादिरूपया आभासो येषां ते तथा, कासु ?—क्रियासु, तीर्थप्रवर्त्तितनाम्ना साम्यभाजोऽत एव तद्वदाभासन्ते इति क्रियासु भाषाभासाः, ननु कुपाक्षिकाणां क्रिया किमकामनिर्जराहेतुरुक्तज्ञानकण्डं वेति चेद्, उच्यते, सा क्रिया नाज्ञानकण्डं, नाप्यकामनिर्जरा, किं तु क्रियामात्रमुपवेशनोत्थानादिरूपमुच्यते, तदपि प्रतिसमयमनन्तसंसारहेतुरिति प्रागुक्तमिति गार्थः ॥७७॥ अथोक्तप्रकारेण सिद्धान्तस्यापि भिन्नत्वे सिद्धेऽपि विशेषतो दृष्टान्तेनैव भिन्नत्वं दर्शयितुमाह—

निअनिअमयठिइहेऊ अन्थो सधेसि सम्मओ नड्ढो । सिद्धंतस्सवि सुद्धो पाढो वसहुव परंततो ॥७८॥
सर्वेषामपि मते सिद्धान्तस्यार्थो निजनिजमतस्थितिहेतुः, एवमर्थकल्पनेनास्माकं मतस्थितिर्नान्यथेति विकल्पः तदनुसारेणार्थो विकल्पितः, यथा चैत्यशब्देन साधुरित्यादि, जिनप्रतिमाया अर्थकरणेन लुम्पकमतमुच्छिन्नं स्याद्, अतः स्वमतस्थितिहेतुरेवार्थो विकल्पितः, यत्र तु व्यक्तशब्देन जिनप्रतिमा तत्रार्थस्यान्यथाकर्तुमशक्यत्वेन सूत्राणामेव त्यागः कृतो, यथा श्रीमहानिशी-

थोपदेशमालादिकं, शुद्धपाठस्तु वृषभवत्परतन्त्र इत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—प्रथमस्तावत्कुपाक्षिकैर्नवीनविपरीतप्ररूपणादिकं विहितं, पश्चात्सिद्धान्तपाठस्तु यथास्थित एवाभ्युपगतः, तत्परावृत्तिकरणे शक्त्यभावात्, यस्य शक्तिरासीत् तैः पाठपरावृत्तिरपि विहिता, यथा दिगम्बरेण, अर्थस्य तु परावृत्तिः सर्वैरपि कर्तुं शक्यते, यथा चैत्यशब्देनास्माभिर्ज्ञानमुच्यते, नतु जिनप्रतिमा, वृत्त्यादाविवमर्थो नास्ति, किंतु जिनप्रतिमैव, ततः दीकादिकमस्माभिर्नाङ्गीक्रियते इत्याद्यसमञ्जसवादे समुत्सुकीभवन्ति, सिद्धान्तस्तु सूत्रार्थोभयात्मकः, स च तैर्नाभ्युपगतः, यस्तु केवलपाठः स च वृषभवत् परतन्त्रो, यत्र नीयते तत्र यातीतिगाथार्थः ॥७८॥ अथ पाठो वृषभवत् परतन्त्रस्तेन प्रकृते किं संपन्नमित्याह—

तेन विचरीअत्थं भासिज्जंतं विअत्तभासाए । न य पुक्करेइ सुत्तं आगरिसपुरिसगयणुगइ ॥७९॥
येन कारणेन पाठः परतन्त्रस्तेन कारणेन विपरीतार्थतया भाष्यमाणं सूत्रं व्यक्तभाषया न च पूरकुरुते, तत्र विशेषणद्वारा हेतु-
माह—किंभूतं सूत्रं ?—‘आगरिसे’त्यादि आकर्षकपुरुषगत्यनुगति, रज्ज्वादिना गृहीत्वा पुरो गन्ता आकर्षकस्तस्य या गतिस्तस्या
अनु—पश्चाद् गतिर्यस्य तदाकर्षकपुरुषगत्यनुगति सूत्रम्, आकर्षको यत्र यत्र नयति तत्र यातीति वृषभोपमं सूत्रं, यो यथा विक-
ल्पार्थं करोति तदेवार्थमनुगच्छति, अतः केवलसूत्रपाठस्तु सिद्धान्त एव न भवति, किंतु सूत्रार्थोभयात्मक इति गाथार्थः ॥७९॥
अथ केवलपाठः कीदृक् स्यादित्याह—

तेणेवागमपाढो न य ववहारप्पवायगो समए । भिन्नो वाऽभिन्नो वा भिन्नो निअमेण भिन्नत्थो ॥८०॥
येन कारणेनागमपाठो वृषभकल्पस्तेन कारणेनागमपाठो ‘न च’ नैव ‘व्यवहारप्रवादकः’ प्रवृत्तिनिवृत्तिरूपं व्यवहारं प्रवद-

तीति व्यवहारप्रवादकः, स न भवति, क ?-समये-जिनशासने, पाठः किलक्षणो ?-भिन्नो वा अभिन्नो वा, उभयथापि 'भिन्नार्थो' भिन्न एव, सम्यग्व्यवहारप्रवर्तको न भवतीत्यर्थः, अत एवागमपुरस्कारेण प्रवृत्ता अप्यमी भिन्नाभिन्नमार्गप्रादुर्भूतचरिः, येन कारणेनार्थभेदे सिद्धान्तो भिन्न एव, अयं भावः-पाठभेदेऽपि यद्यर्थस्याभेदस्तर्हि नियमाध्यवहारप्रवृत्तिरभेदेनैव स्यात्, वस्तुगत्या सिद्धान्ताभेदेऽर्थभेद एव निदानम्, अत एव पाठतो भिन्नान्यप्यर्थतो भेदाभावमास्त्रि प्रकरणान्यपि सूत्राणीव प्रमाणानि सम्यग्दृशां, उभयोरपि व्यवहारप्रवादाने भेदाभावाद्, अर्थभेदे हि सर्वत्रापि भेद एवेत्यर्थः, इति गाथार्थः ॥ ८० ॥ अथ किंस्वरूपः सिद्धान्त इत्याह-

सुत्तत्थोभयरूवो सिद्धतो सुअहराण निअमेण । सुत्तं पुण संकेहअनिनायरयणामयं सुमयं ॥ ८१ ॥

नियमेन 'श्रुतधराणां' बहुश्रुतानां 'सिद्धान्तः' सूत्रार्थोभयरूपः, न पुनः केवलं सूत्रपाठः सिद्धान्तः, यतः सूत्रं संकेतितनिना-दरचनामयम्-अमुकशब्देनामुकं वाच्यमित्येवं संकेतिता ये निनादाः-शब्दास्तेर्या रचना गद्यपद्यात्मिका तन्मयं, सुमतम्-अतिशयेन सम्मतं, पूर्वमर्थेन सह शब्दानां संकेतमवगम्य पश्चात्सूत्ररचनेतिकृत्वा शब्दो यो यत्र संकेतितः स तद्वाचकतया स्वीकर्तव्य इति गाथार्थः ॥ ८१ ॥ अथ संकेतः कतिविध इत्याह-

संकेओ पुण दुविहो अणाइसिद्धो अ धुत्तसुत्तो अ । पढमो जिणिंढभणिओ बीओ भणिओ कुचक्खेहिं ॥ ८२ ॥
संकेतः पुनर्द्विविधः-अनादिसिद्धो धूर्तसुक्तश्च, प्रथमो जिनेन्द्रभणितः, द्वितीयः कुपाक्षिकैरिति गाथार्थः ॥ ८२ ॥ अथ दृष्टान्तमाह-
जह पक्खिअं पि सद्दो चउदसि संकेहओ जिणिं दुत्तो । पुण्णिमतिहिं संकेओ निम्मविओ कुमयवग्गेण ॥ ८३ ॥
यथा पाक्षिकमिति शब्दः चतुर्दशीसंकेतितो जिनेन्द्रेणोक्तः, अत्र जिनेन्द्रभणनेनानादिसिद्धोऽपि संकेतः केवलज्ञानवता भगवता

श्रीर्वीरेण ज्ञापित इत्यर्थः सूचितः, पूर्णिमातिथौ च कुपाक्षिकवर्गेण संकेतो निर्मापितः, मुग्धजनविप्रतारणबुद्ध्या नवीनः संकेतो चिह्नितः, यथाऽऽधुनिकवर्णिजेरैकादश गणनीया इति शब्दे पलायनं संकेतितं, कचिदेकात्रिंशच्छब्देनानुचितं, पञ्चात्रिंशच्छब्देनोचितं, तथा नवनवतिपाटकशब्देनैकसंख्या संकेतिता, एवमष्टनवतिशब्देन द्विसंख्या, यावत्पञ्चानुपूर्व्याऽङ्कानां न्यूनत्वे संख्याधिक्यं संकेतितं, तथा कुपाक्षिकैः स्वमतव्यवस्थापनाय पाक्षिकशब्देन पूर्णिमा यावत् खरतरेण “सावयधम्मो अ बुच्छिन्नो” (दीपा०) इत्यत्र श्रावकधर्मः—प्रतिमास्वरूपो ग्राह्य इति विकल्पितं, तच्च तदीयानां प्रमाणं, न पुनस्तीर्थस्य, ततो विलक्षणत्वादिति गार्थार्थः॥८३॥

अथात्मीयः शङ्कते—

ननु चेत्ति आयरियप्पमुद्दा पचक्खतित्थआभासा । तित्थाउ हुंति भिन्ना कहण्णु अरिहंतसिद्धावि ? ॥८४॥
इअ चे चुचइ निअगा आयरिआ तेसि वंदणिज्जत्तं । जो पणवेइ पुरओ भवाणं तेसि सो अरिहा ॥८५॥
सिद्धंनोवि समत्थो पुत्तययलिहोअवि तित्थठवणाए । पुरिसपरतंतरहिओ जो भासइ तेसि सो अरिहा ॥८६॥
सिद्धावि तदुवणसा उचलद्धा हुंति तेसि सद्धेज्जा । एवं गोअममाई गणहरवग्गोअवि विण्णेओ ॥८७॥

ननु भो अमीपामाचार्यादयो हि तीर्थाङ्गिन्नास्तद्वदाभासरूपा अध्यक्षसिद्धाः, नु वितर्के, अर्हत्सिद्धावपि कथं भिन्ना इति पूर्वपश्चादङ्गिति गार्थार्थः ॥८४॥ अथोत्तरमाह—इति चेदुच्यते, ये निजका—आत्मीयाः कुपाक्षिकमुख्या मताकर्षकाः तेषां वन्दनीयत्वं गन्दनादियोग्यत्वं भव्यानां पुरस्तात् (यः) प्रज्ञापयति स तेषां—कुपाक्षिकाणामर्हन्, तीर्थसम्मत्तस्त्वहन् कुपाक्षिका द्रष्टुमप्यकल्प्या इति श्रुवाण इत्यनयोर्भेद इति गार्थार्थः ॥८५॥ अथवा प्रकारान्तरेणोत्तरमाह—पुस्तकलिखितोऽपि पुरुषपरतन्त्ररहितः सिद्धान्त-

स्तीर्थस्थापनाय समर्थ इति यो भाषते तेषां सोऽहं न, न चैतादृशस्तीर्थस्थपणतोऽहं निति भिन्न इति गाथार्थः ॥ ८६ ॥ अथ सिद्धविषये उत्तरमाह—तेषां—कुपाधिकाणां सिद्धा अपि तदुपदेशाद्—विकल्पिततीर्थकरोपदेशादुपलब्धाः श्रद्धया भवन्ति, ते च भिन्न एवेति गाथार्थः ॥ ८७ ॥ अथोक्तकुपाधिकेषु विवेकमाह—
तेसुचि लुपगवज्जा पायं खलु कायबिंदुजुअनयणा । निम्मलनयणसमाणा दीसंति सुविज्जापरिचज्जा ॥ ८८ ॥

परं सुवैद्यपरित्याज्याः, तादृशरोगस्यासाध्यत्वात्, तथा लुम्पकवर्जा अपि, यतस्ते प्रतिमां तु वयमप्यङ्गीकुर्मः, शेषमेदस्तु सामाचारीविशेषादकिञ्चित्कर एव, तथा च यथाऽयं तपागणस्तथा वयमपीति धार्ष्ट्यमाश्रिताः साधूपदेशमपि न समीहन्ते, कथं तेषां तत्प्रतीकारः?, तेन काचविन्दुरोगकल्पं तथा धार्ष्ट्यं तदीयश्रद्धानदृष्टावसाध्यं, नचैवं लुम्पकस्यापीत्यनन्तरं वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ॥ ८८ ॥ अथ पृथक्कृतस्य लुम्पकस्य स्वरूपमाह—
लुपकनयणातंकाणेगविहा तेण केह सज्झावि । तेसुचि कोह सुहंजणसज्झो से अंजणं एगं ॥ ८९ ॥

लुम्पकनयनातद्धा अनेकविधा—नानाप्रकारास्तेन केऽपि रोगविशेषाः साध्या अपि, तेनपि कोऽप्यञ्जनसाध्यः, 'से' तस्या-
अनमेतद्—वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ॥ ८९ ॥ अथ गाथापंचकेनाञ्जनमाह—
ससुसरणे चजरुवो तित्थयरो तत्थ तिणिण रूवाहं । जह सम्मयाहं पडिमा निअमेणं सम्मया होह ॥ ९० ॥

नित्ययरजीवरहिआ पडिमा पडिरुवगाई तह चेव । नित्ययरागारवसा बुद्धी नित्ययरचिसयत्ति ॥९१॥
पडिमाणवि समाणं गंधोदयपुष्पबुद्धिमाईहिं । जह देवा तह मणुया दंसणसुद्धिं उवलहंति ॥ ९२ ॥
जलयलयकुसुमरासिं अम्भयरुवं विउवणं काउं । जाणुप्पमाणबुद्धिं करिंति देवा संगंधुदयं ॥ ९३ ॥

एवं जहसत्तीणः सावयवगोऽपि पुष्पमाईहिं । पूणह अ पुण्णहा नित्ययरागारविंवाइं ॥९४॥
समवसरणे चतुरूपस्तीर्थकरो, धर्मोपदेशनां करोतीति गम्यं, यदागमः—“जे ते देवेहिं कया तिदिंसि पडिरुवगा जिणवरस्स । तेमिपि तप्यभावा तयाणुल्लवं हवइ रुवं” १॥ श्रीआव० नि० (५५७) तथा “दानशीलतपोभावभेदाद्धर्मं चतुर्विधम् । मन्ये युग-पदाख्यातं, चतुर्वर्गोऽभवद्भगवान् ॥ १ ॥” इति नीतरागस्तोत्रे, तथा “वप्रत्रयं चारु चतुर्मुखांगते” त्यादिनाऽतिशयोऽपि देवकृतो नाममा-लयां भणितः, ननु समवायाङ्गे वैजतिशयाः प्रोक्तास्तेषु चतुर्मुखाङ्गता नोक्ता अतः कथं श्रद्धयेति चेत्, मैवं, यतस्ते नियताः, अनियता-स्त्वन्येऽपि, यदुक्तम्—“होऊगवि देवकया चउतीसाइसयवाहिरा कीस । पागांरुवुहइ अण्णसरिसावि भोगम्मि ? ॥ १ ॥ चउतीसं कि-रणिअया ते गदिया सेसया अणिअयत्ति । मुत्तम्मि न संगहिया जह लद्धीओ अणिययाओ ॥ २ ॥” इति श्रीविशेषणवत्त्याम् । अत एवातिशयानां चतुर्निशत्वेन सत्त्वानियमेऽपि वैचित्र्यादेव समवायाङ्गद्वत्तौ “एते च यदन्यथाऽपि दृश्यन्ते तन्मतान्तरमवगन्तव्य”-मिति भणितं, अत एव प्रवचनसारोद्धारादौ चतुर्मुखांगतान्तर्भविनवातिशया भणिताः । तत्र यदि लुम्पाकस्य तीर्थकरसंनधीनि श्रीणि रूपाणि सम्मतानि तर्हि नियमेन प्रतिमा सम्मता, यथा तीर्थकरजीवरहिता प्रतिमा तथैव श्रीणि प्रतिरूपकाण्यपि तीर्थकर-जीवरहितानीत्यर्थः, अथ तीर्थकराकारवशात्तेभ्यस्तीर्थकरविषया बुद्धिरिति चेच्चिरं जीव, प्रतिमायामपि समानं, तथा समवसरणे

गन्धोदकपुष्पवृष्ट्यादिभिर्देवाः—शक्रादयो दर्शनशुद्धिं—सम्यक्त्वमैर्मल्यह्वयपलभन्ते तथा मनुजा अपि—श्रावकश्राविकादिरूपा जिनभवने तथा कुर्वाणा दर्शनशुद्धिं लभन्ते, देवकृत्यं किमित्याह—‘जलथलय’मित्यादि, जलथलयजकुसुमराशि—जले स्थले च जातानि यानि कुसुमानि तेषां राशिम् अभ्रकरूपां—चार्दलाकारां विकुर्वणां कृत्वा जानुग्रमाणां वृष्टिं कुर्वन्ति देवाः, अत्रात्राकारेण विकुर्वणा, न पुनः कुसुमानि विकुर्वितानि, आगमे ‘जलजस्थलजे’ति पाठश्रवणात्, वृष्टिं किलक्षणा ?—‘सगन्धोदकां’ प्रथमं गंधोदकवृष्टिं कृत्वा पश्चात् कुसुमवृष्टिमित्येवम्—अमुना प्रकारेण यथाशक्त्या श्रावकवर्गोऽपि तीर्थकाराविगानि पुण्यार्थं पुष्पादिभिः पूजयतीति लुम्पक-चक्षुणोऽञ्जनमिति गाथापञ्चकार्थः ॥ ९०—९१—९२—९३—९४ ॥ अथाञ्जनप्रक्षेपनिमित्तं शलाकामाह—
तेसिं वंदणपमुहं जिणचंदणसमफलंति णो भिच्चं । तह जिणपडिमाचंदणमंजणखेवे सिलागेसा ॥९५॥

‘तेषां’ त्रयाणां जिनप्रतिरूपकाणां वन्दनप्रमुखं जिनवन्दनसमफलं जिनवन्दनाद्यभिग्रहनिस्तारकं चेति प्रवचने प्रतीतं, नो भिन्न-फलं, तथा जिनप्रतिमावन्दनम्, अञ्जनप्रक्षेपे एषा शलाकेति गाथार्थः ॥९५॥ अथ किं संपन्नमित्याह—
एणमंजणेणं नीरोअं चक्खु जस्स नो जायं । से कायधिनुचक्खु उविव्खणिज्जं व दुस्सज्जं ॥९६॥

एतेनाञ्जनेन यस्य लुम्पकविशेषस्य चक्षुर्नीरेणं न जातं ‘से’तस्य कानचिन्दुचक्षुरुपेक्षणीयमसाध्यत्वाद्, अथवा दुःसाध्यं—बहु-प्रयाससाध्यं, तद्विधिरपि लुम्पकमतनिराकरणविश्रामे वक्ष्यते इति गाथार्थः ॥९६॥ अथ तीर्थतीर्थासयोरुपसंहारमाह—
एवं जुत्तिविसाणं सम्मं अब्भसिअ तित्थआभासं । मुणिज्जण तित्थसरणं कुणंतु भघा हु भग्गट्टा ॥९७॥

एवमुक्तप्रकारया युक्तिद्वयया सम्यग् अभ्यस्य तीर्थाभारं—कृपाक्षिकवर्गे ज्ञात्वा, परिहृत्येत्यर्थोद्देश्यं, भव्यास्तीर्थशरणं कुर्वन्तु,

किमयं ?-भद्रार्थं-मङ्गलयेति गार्थायः ॥९७॥ अथ तीर्थस्वरूपोपसंहारमाह—

एवं नित्यस्वरूपं समम् मुण्डिण सुकयअभासो । विण्णू कुवक्खकोसिअसहनिरोहं सुहं कुणई ॥९८॥

‘एवं’ प्रागुक्तप्रकारेण तीर्थस्वरूपं सम्यग् ज्ञात्वा सुकृताभ्यासो विज्ञः-पण्डितः कुपक्षकौशिकशब्दनिरोधं सुखं यथा स्यात्तथा करोति, कौशिकशब्दो हि जनानामशुभहेतुस्तन्निरोध एव श्रेयान्, तेन कुपक्षकौशिकोऽपि तीर्थस्वरूपे निरूपिते निरुद्धशब्द-प्रसरो भवतीति गार्थायः ॥९८॥ अथ विश्रामोपसंहारमाह—

एवं कुपक्खकोसिअसहस्सकिरणंमि उदयमावण्णे । दसवि कुवक्ख्वा विसरा विगयप्पसरा मुणेयव्वा ॥९९॥

‘एवं’ प्रागुक्तप्रकारेण कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे उदयं प्राप्ते दशापि कुपक्षाः विस्वरा-उत्स्रवभाषकत्वेन विरुद्धः-अश्राव्यः स्वरो-निनादो वेगां ते विस्वराः, अर्थात्कौशिका इत्यर्थः, ‘विगतप्रसराः’ विगतः प्रसरो-गमनागमनादिक्रियारूपो येषां ते तथा ज्ञेयाः-पण्डितैर्बोद्ध्या इति गार्थायः ॥९९॥ अथेदं तीर्थस्वरूपं कस्मिन् संवत्सरे कस्मिन् गुरौ विद्यमाने सति कथितमिति प्रदर्शनाय गाथामाह—
नवहृत्तयकायरायंकिअसममहिमंमि चित्तसिअपक्खे । गुरुदेवयपुण्णुदए सिरिहीरविजयसुगुरुवारे ॥१००॥

संवत्सरपक्षे त्वेवं-नवहस्तशब्दौ क्रमेण नवकाद्विकसंख्याभिधायकौ, कायाः-पृथिव्यादयः समयभाषया षडिति षट्संख्यावाची कायशब्दः, राजा-चन्द्रः स चैकत्वसंख्यावाची ज्योतिर्विदां प्रतीतः, एतैः शब्दैः ‘अङ्गानां वामतो गति’रिति वचनात् क्रमेण येऽङ्काः १६२९ ते जाता यासु ता नवहस्तकायराजाङ्किता एवंविधाः समाः-संवत्सरात्तासां महिमा-नामग्रहणादिना ख्यातिर्यसिन्नेवंविधे चैत्रसितपक्षे-मधुमासस्य गुरुपक्षे, तत्रापि श्रीहिम्न रविजयसुगुरुवारे-श्रिया-शोभया हिनोति-वर्द्धते सुगुरुत्वात् यः स श्रीहिम्न रवेः-

सूर्यस्य जयो यस्मात् स रविजयः, सूर्यबृहस्पत्योः परस्परं मैत्रीसद्भावात् बृहस्पतेः सकाशाद्रवेर्जयो भवत्येव, ततो विशेषणसमासः, एवंविधो यः सु-शोभनो गुरुः-बृहस्पतिस्तन्नाम्ना वारस्तस्मिन् श्रीहिद्गरविजयसुगुरुवारे, किलक्षणे ?-‘गुरुदैवतपूर्णोदये’ गुरुदैवतः-पुण्यं पूर्णं च अर्थाद् दशमी, चैत्रशुक्लपक्षे पञ्चमीदशमीपूर्णातिथयोः पुण्यनक्षत्रयोगात्, तयोरुदयो यत्र स गुरुदैवतपूर्णोदयस्तस्मिन्, सं० १६२९ वर्षे चैत्रसितदशमी १० तिथौ बृहस्पतिवारे पुण्यनक्षत्रे चन्द्रे चरति सतीति भावार्थः, गुरुपक्षे पुनर्व्याख्याने यथा-श्रीहीरविजयसुगुरुवारे-सुविहिताग्रणीश्रीहीरविजयसूर्यश्वरीश्वरराज्ये प्रवर्त्तमाने, किलक्षणे ?-‘नवहृत्ये’ त्यादि, नवहस्ताः प्रमाणं यस्यैवंविधः कायः-शरीरं यस्य स चासौ राजा च नवहस्तकायराजः-श्रीपार्श्वनाथस्तेनाङ्कितः-अवच्छिन्नोऽर्थात् यः कालस्तेन समः-सदृशो महिमा यत्र स तथा तस्मिन्, अत्समासान्तेन नवहस्तकायराजाङ्कितसममहिमे, यद्वा नव हस्ताः प्रमाणं यस्यैवंविधो राजते इत्येवंशीलो राजी-शोभनशीलः कायः-शरीरं यस्य स प्राकृतत्वाद्विशेषणस्य परनिपातस्तेनाङ्कितः-चिह्नोक्तोऽर्थात् श्रीपार्श्वनाथस्तस्य महिम्नः समो महिमा यत्र स तथा तस्मिन्, श्रीपार्श्वनाथराज्यसदृशमहिम्नि श्रीहीरविजय-सूरिराज्ये इत्यर्थः, अयं भावः-श्रीऋषभाद्यपेक्षया हीनकालसमुत्पन्नोऽपि श्रीपार्श्वनाथः सर्वजनेष्वादेयनामा यथाऽभूत् न तथा ऋषभादयः, एवं वज्रस्वाम्याद्यपेक्षया श्रीवीरजन्मनक्षत्रसंक्रान्तभस्मराशिमाहात्म्यात् कुट्टपकुपाक्षिकबाहुल्येनातथाविधकालोत्पन्नोऽपि श्रीहीरविजयसूरिर्यथा माहात्म्यभाग् न तथा वज्रस्वाम्यादयः, न चैतद्वर्णनमात्रं, किंतु पारमार्थिकमिति प्रदर्शनाय विशेषणद्वारा हेतुमाह, किलक्षणे श्रीहीरविजयसुगुरुवारे ?-‘चित्रसितपक्षे’ चित्रम्-आश्चर्यं यथा स्यात्तथा कुपाक्षिकमुख्यानामपि निजकुपक्षपरित्यागपुरस्सरं सितः-श्वेतः शुद्ध इतियावत् पक्षः-अङ्गीकारो यत्र वारके स तथा तस्मिन्, अयं भावः-कुपाक्षिकमु-

ख्याः मपरिकरा ऋ० मेवजीप्रभृतयो नगरमुख्ये अहम्मदावादे म्लेच्छमुख्यमुद्गलाधिपतिपातिसाहीश्रीअकचरसाधिकमहामहः
पुरस्सरं यथा प्रवज्यादिकं प्रतिपेदिरे न तथा प्राचीनार्थराज्येषु, यद्यपि कश्चिद् कदाचित्प्रवज्यादिकं स्वीकुर्वाणो दृष्टः श्रुतोऽपि
परं तन्मृन्यास्तृक्तयुक्तया श्रीहीरविद्यमुरिराज्ये इति चित्रम्, एवमपि कुत इति विशेषणद्वारा हेतुमाह, यतः किलश्रणे श्रीपूज्यवार्त्तके?—
'गुरुदेवतपूर्णोदये' गुरु-महत् तत्र तदेवं-भाग्यं गुरुदेवं, तदेव गुरुदेवकर्ममिति स्वार्थे कः, तस्य पूर्णः-अन्यून उदयः तीर्थकृत्नाम-
कर्मोदयवत् प्राग्जन्मोपाजितशुभप्रकृतिविपाकानुभवनं यत्र स तथा तस्मिन् गुरुदेवकर्मोदये, तत्र न केवलं गुरोरेव पुण्यप्रकृ-
त्युदयः, किंतु तद्भक्तानामपि, तथाहि-गुरुपक्षे तावत् नहि गुरुणां तथाविधपुण्यविपाकानुदये कृपाक्षिककुटुम्बव्याकुलेऽपि काले
श्रीस्वम्भतीर्थं प्रभावनामृतेनैव कोटिसंख्याद्रव्यव्ययः संभवति, नत्रा चरणविन्यासे प्रतिपदं रौप्यकसौवर्णिकमोचनं मौक्तिक-
स्नानिकादिरचनमित्यादिना तीर्थकृत्यप्रतिमः पूजोदयः संभवति, तद्भक्तपक्षे तु तथाविधेऽपि काले तद्भक्तानां यात्रा ज्ञानदर्श-
नचार्त्रिणाणि पिण्डीकृत्य निर्मितैकमूर्त्तिनां श्रीगुरुणां ये भक्ताः श्रावकास्तेषां प्राग्जन्मोपाजितशुभकर्मप्रेरणया भाविन्या च तथा-
विधप्रवितव्यतयैव तथा भक्त्युद्वासाः संभवति, यदागमः-पुण्येहि चोद्वा पुरस्कृत्येहि सिंरिभायणं भविअसत्ता । गुरुमागमेसिभदा
देवयमिव पञ्जुवागंति॥१॥ चि (उपदे १०१) गाथार्थः॥१००॥ अर्थतत्प्रकरणकर्तृनामगर्भितामाशीरभिधायिकां गाथामाह—
इअ सासणउदयगिरिं जिणभासिअधम्मसायराणुगयं । पाविअ पभासयंतो सहस्सकिरणो जयउ पत्तो ॥१०१॥
इति-अमुना प्रकारेणैव-अध्यक्षसिद्धः सहस्रकिरणः 'पदेकदेशे पदसमुदायोपचारात्' कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणो जयतु-जीयादि-
लाग्रीरुपदर्शितेनिरावन्यः, आशीरपि तत्कृत्योद्वावनपुरस्सरमेव भवतीत्याह, किं कुर्वन् जयतु?—'प्रभासयन्' प्रकाशं कुर्वन्, अर्थात्

जीवलोकम्, अन्योऽपि सूर्यो लोकं प्रकाशयन्नेवाशीर्भाग् भवति तथाऽयमपि, प्रकाशमपि किं कृत्वा करोतीत्याह—‘सासणे’त्यादि,
शासनं—जैनतीर्थं तद्रूपो यः उदयगिरिः—उदयाचलो निपथ इत्यावत् तं प्राप्य—तच्छिखरमासाद्य, अन्योऽपि सूर्यो निपथशिख-
रमासाद्य प्रकाशं कुरुते तथाऽयमपि जैनतीर्थं प्राप्यैव प्रकाशयति, नान्यथा, किलक्षणं शासनोदयगिरिं ?—‘जिनभाषितधर्मसाग-
रानुगतं’ जिनेन—अर्हता भाषितो यो दानादिलक्षणो धर्मस्तद्रूपो यः सागरः—समुद्रस्तं प्रत्यनुगतः—प्राप्तः संबद्धोऽनुकारी चेत्यर्थः,
निपथोऽपि समुद्रसंबद्धो भवति, उभयतोऽपि समुद्रस्पर्शीत्यर्थः, अथवा तमनुकारी—समुद्रराट्शः, यथा सूर्यः समुद्रे मण्डलानि कुरुते
तथैव निपथेऽपि, यदुक्तं—‘तेसङ्घी निसङ्घंमि अ दुनि अवाहा दुजोअणंतरिआ । एगुणवीसं च सयं सूरस्स य मंडला लवणे ॥१॥’ इति,
अथ निपथापेक्षया समुद्रे सूर्यस्य भूयांसि मण्डलान्यतः समुद्रोपमयोपमितो निपथः । अत्र धर्मसागर इति प्रकरणकर्तुर्नामापि सूचितं
बोध्यमिति गाथार्थः ॥१०१॥

इअकुवक्खकोसिअसहस्सकिरणंमि पवयणपरिक्खावरनामंमि तित्थसरूचनिरूपणनामा पढमो विस्सामो समत्तो॥

इति श्रीमत्तपागणनभोनभोमणिश्रीहीरविजयसूरीश्वरशिष्योपाध्यायश्रीधर्मसागरगणि-
विरचिते कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे श्रीहीरविजयसूरिदत्तप्रवचनपरीक्षापरनाम्नि
प्रकरणे तीर्थस्वरूपनिरूपणनामा प्रथमो विश्रामो व्याख्यातः

अथ प्रकृतं विवक्षुराह—

अत्र पण्यं दंसेमो चित्थरओ किंचि जं च सामन्ना । भणिअं तित्थसरूवे दसस्सरूवं पसंगेणं ॥१॥

अथ 'प्रकृतं' कुपाशिकास्तीर्याद्धिन्ना इति भव्या जानंत्विति कुपाशिकस्वरूपनिरूपणं प्रकृतं—प्रारब्धं तत् किंचिद्विस्तरतो दर्शयामः, तत्किं?—यत् प्रमत्तेन दशस्वरूपं सामान्यात् तीर्थस्वरूपे—तीर्थस्वरूपनिरूपणविश्रामे भणितं, प्रसङ्गस्त्वेवं—तीर्थस्वरूपनिरूपणमन्तरेण ततो बालाः कुपाशिका इति वक्तुमशक्यमिति तत्स्वरूपनिरूपणं प्रासङ्गिकमिति गाथार्थः ॥१॥ अथ 'तित्थं चाउव्वण्णो' इत्यादिदशमगाथात आरभ्य 'एवं जुत्तिदिमाए' इत्यादिसप्तनवतितमगाथापर्यन्तं तीर्थस्वरूपं निरूपितम्, एवंविधे तीर्थे सिद्धे तन्प्रत्यनीकानां दशानामपि तीर्थान्तर्वर्तिनां सर्वथा हेतवे सिद्धेऽपि व्यक्त्या तत्स्वरूपं विवक्षुः प्रथमं साधारणस्वरूपमाह—

दसवि अ एण पवयणप्पओसभावा पवयणओ भट्ठा । गुरुपरतंतविरहिआ उम्मग्गपरूवणारसिआ ॥२॥

दशापि चैते—प्रागुद्दिष्टाः 'खवणये'त्यादिना दिगम्बरादिपाशपर्यन्ताः प्रवचनतो भट्टाः—जैनप्रवचनतो भट्टाः, जैनप्रवचनाब्ज्युतास्तीर्थाद्गूर्वर्त्तिन इत्यर्थः, कुत इति हेतुमाह—'पवयण' इति प्रवचनग्रन्थेऽप्यभावात्—जिनशासनविषयकद्वेपोदयात्, एतत्प्रवचनमस्मत्पराभवकारि माऽस्मद्वृक्षपथमवतरतु, किंतु निस्सत्ताकीभवत्वित्येवंरूपेणानन्तानुबन्धिद्वेषजन्यरुद्रपरिणामसद्भावादिति तात्पर्यं तत्रापि विशेषणद्वारा हेतुमाह, यतस्ते कीदृशाः?—'उन्मार्गप्ररूपणारसिका' उन्मार्गः—क्षीयुक्तिनिषेधः चतुर्दशीपाशिकनिषेधः पर्वानिरिक्तदिनपौषयनिषेधः सामायिकादौ श्राद्धमुखवत्त्रिकानिषेधः जिनविघ्नानां पुरः फलादिपूजानिषेधः श्रुतदेवतास्तुतिनिषेधः जिनप्रतिमानिषेधः संप्रति गुरुदृग्पथावतारनिषेधः परम्परागतप्रायोगवहुविधनिषेधः जिनपूजादिषु साधूपदेशनिषेधः ० प्रमुखल-

क्षणः तस्य प्ररूपणा-तद्व्यवस्थापनाय कुयुक्तयुद्धावना तत्र रसिका-अहोरात्रं तदेकव्यनपरायणाः अहमहमिकया व्यसनिनः, एवं-
विधा अपि कुत इत्याह-यस्मादुरुपरतन्त्रविहिताः-परतन्त्रशब्देनात्र भावनिर्देशात् पारतन्त्र्यं तेन शून्या इत्यर्थः, न हि स्त्रीयुक्ति-
निषेधादिप्ररूपणां शिवभूत्यादयः स्वकीयस्वकीयगुरुभ्योऽप्य कृतवन्तः, किंतु गुरुपदेशमन्तरेणैव निजमतिविकल्पनया प्रादु-
ष्कृतवन्तः, स्वस्वमतप्ररूपणमधिकृत्य न कस्यापि शिष्या इत्यर्थः, अत एव तेषां स्वस्वशिष्यापेक्षयापि गुरुत्वव्यपदेशः केवलं
कलङ्क एव, शिष्यत्वाविनाभाविन एव गुरुत्वस्य सद्भावात्, अयं भावः-यो यो गुरुः स स कस्यापि शिष्यत्वेनासीदेवेत्येवं-
रूपेण शिष्यत्वाविनाभाव्येव गुरुः, यदागमः-“हंतूण सवमाणं सीसो होऊण ताव सिक्खवाहि । सीसस्स हुंति सीसा न हुंति सीसा
असीसस्स ॥१॥”ति श्रीचन्द्रवेद्यकर्मकीर्णके, अत्र दृष्टान्तः श्रीसुधर्मस्वाम्येव, स च श्रीमहावीरस्य शिष्यः सन्नेव श्रीजम्बू-
स्वाम्यादीनां गुरुरपि, ननु यथा भगवान् महावीरः स्वयं कस्याप्यशिष्यः सन्नेव श्रीसुधर्मस्वाम्यादीनां गुरुस्तथाऽमी अपि भवन्तु को दोष
इति चेन्मैवं, शिवभूत्यादीनां देवत्वापत्तेः, यो यो देवः स च न कस्यापि शिष्य इत्येवंरूपेण शिष्यत्वाभावाविनाभाविन एव देवत्वमित्येवं
देवलक्षणेपेतत्वात्, नन्वमीषां देवत्वमेवास्त्वाभितिचेत् चिरं जीव, यतो जैनप्रवचने ग्रन्थुत्सर्पिण्यादौ चतुर्विंशतिरेव देवत्वेन प्रती-
तास्तीर्थकृतो भवन्ति, ते चास्यामवसर्पिण्यां ऋषभादिवीरावसानाः संभूता एव, अमी च तेभ्योऽधिकाः, अतः प्रवचनवाह्याः स्वत
एव मत्साध्यकोटिमारूढाः किंच-मादृक्सुहृद्वचसा श्रीसुधर्मस्वामिनोऽपत्यत्वमात्मनः ख्यापयन्तस्ते निवारणीयाः, यतस्तथा ब्रुव-
णानां तेषां स्वरूपस्यैव हानेः, मन्मांतृत्वबंध्यत्वयोरिव सुधर्मापत्यत्वस्वतन्त्रप्रणेतृत्वयोर्विरोधात्, तथा च दृष्टान्तासिद्धिः, नहि
श्रीवीरः कस्यापि देवस्य गुरोर्वा स्वात्मनोऽपत्यत्वमाख्यापयतिस्मेत्यादियुक्तिभिर्विचार्यमाणानां शिवभूत्यादीनां गुरुत्वं तदप-

त्यानां न कौण्डिन्यादीनां शिष्यत्वं विज्ञायित एव, यतस्ते स्वात्मनः श्रीमधुर्मस्वाम्यपत्यत्वं ख्यापयन्तो न तीर्थकृतो नापि गुरुर्यो, गुरुभान्नन्त्याभावेनैव नवीनमताधिकरणान् कस्यापि शिष्यत्वाभावादिति भावार्थः, यत्तु तेषां परस्परं गुरुशिष्यत्वव्यवहारस्तन्मर्मरानीकृत्यायां जलज्यवद्वावत्तदाभामत्वेनैव बोध्यः, अत एवागमेऽपि—“सत्त पवयणनिहृगायरिआ पं०, तं०-जमाली”त्यादि (सगुणि पं० गनदं पवयणनिहृगाणं सत्त धम्मायरिया हुत्था, तं०-जमाली० इति पाठः स्थानाङ्गे ५८७ सूत्रे ४१० पत्रे) तन्मतादि-मूलकत्वेनैवाद्, वस्तुगत्या देवाभासत्वेऽपि गुर्वाभासत्वेन लोके गुरुशिष्यव्यवहारात्, नन्वेवं वोटिकादिपाशपर्यन्ताः किं स्वतीर्थिका उच्यन्तीर्थिका बोध्यन्ते ? अथवाऽन्यथैवेति चेद्, उच्यते, नैते स्वतीर्थिका उत्सृज्यप्ररूपणायास्तीर्थवाहत्वात्, यदुक्तं “समुद्वा-नादि जिनाभित्तं वस्त्वन्यथा प्ररूपयन् प्रवचनवाणो भवती”ति श्रीस्थानाङ्गवृत्तौ (५८७ सू. उपक्रमे) सप्तनिहृवाधिकारे, न वा परतीर्थिकाः, याक्यादिपरतीर्थिकाक्रियानभ्युपगमात्, किं त्वमी अव्यक्तशब्देनान्यथैव वाच्याः एतेऽव्यक्ता इति, यदाहुः श्री-हरिभद्रनृरियादाः—“पवयणनीहृगाणं जं तेसिं कारियं जहिं जत्थ। भजं परिहरणाए मूले तह उत्तरगुणे आ॥१॥”ति निर्युक्ति-गाथा(७८७)व्याख्यायां “नैते साधवो नापि गृहस्थाः नापि अन्यतीर्थिकाः यतस्तदर्थाय कृतं कल्प्यमेव भवत्यतोऽव्यक्ता एते” इति गार्थायः इति श्रीआ० नि० ६० (३२६ पत्रे) इति गार्थायः ॥२॥ अथ केऽमीयामादिकर्चरः ? कोऽमीयामुत्पत्तिकालः ? का ताऽमीयां प्ररूपणां रे को वाऽस्याः प्रतीकारः ? किं निमित्तं चामीयां तीर्थवाहभवनमित्यादि यथाऽऽम्नायं विभिन्निपुः ‘यथोद्देशं निर्दिष्टं’मिति न्यायान् प्रथममुद्दिष्टस्य दिगम्बरस्य वक्तव्यतामाह—

नन्थ य नमणो रमणो दुग्गद्वणिआइ जेण वणिआण । न सुणइ मुत्तिं मुत्तिं केवलणो कवलभोइस्स ॥३॥

तत्र च-तैषूद्दिष्टेषु च 'क्षपणको' वोढिको 'रमणो' भर्त्ता, कस्याः ?-दुर्गतिवनितायाः' दुर्गतिः-नारकादिकुगतिस्तद्रूपा या व-
निता-स्त्री तस्या इत्यर्थः, चकारोऽन्येषामपि कुपाक्षिकाणां दुर्गतिवनिताभर्तृत्वसूचकः, अथ दिगम्बरस्य दुर्गतिवनिताभर्तृत्वे हेतु-
माह-'जेण'ति येन कारणेन वोढिको वनिताया मुक्तिं न मन्यते, सकलकर्मक्षयलक्षणां मुक्तिं स्त्रियो न प्राप्नुवन्तीत्युपदेशेन
स्त्रीमुक्तिनिषेधकः, तथा कवलभोजिनः-तथाविधवेदनीयकर्मोदयात् शुद्धेदनोपशमनाय कवलाहारं गृह्णानस्य केवलिनः, चका-
रमभ्याहृत्य मुक्तिं च-भोजनं, केवलिनं कवलाहारो न भवतीत्युपदेशेन प्रतिषेधयति, अत्र यद्यपि सिद्धावस्थं केवलिनमादाय तीर्थ-
स्याप्यपसिद्धान्तः स्यात् तन्निराकरणाय दिगम्बरस्य वादिनः केवलिनः कवलभोजित्वमसिद्धमिति तद्वारणाय च कवलभोजित्व-
विशेषणत्यागेन 'कायजोगिस्स'ति काययोगिन इति विशेषणं वक्तुं युक्तं, तथापि जैनस्य नियमेन केवलिनः कवलभोजित्वं सिद्ध-
मेवास्तीति ज्ञापनार्थमेतद्विशेषणं न दोषहेतुरिति गाथार्थः ॥३॥ अथ नगनाटमतस्यादिकर्चारं तदुत्पत्तिकालं तीर्थाद्बहिर्भवननिमित्तं
च प्रदर्शयितुं गाथामाह—

तस्सुप्पत्ती नवहिअल्लघाससएहिं वीरनिवाणा । रहवीरपुरे कंवलकोहाओ सहस्समल्लाओ ॥४॥
'तस्य' वोढिकस्योत्पत्तिः-प्रादुर्भावः श्रीवीरनिर्वाणात् नवाधिकपदशतवर्षे ६०९ व्यतीतै रथवीरनगरे जातेत्युत्पत्तिकालः
प्रदर्शितः, कस्माज्जातेत्याह-'सहस्स'ति सहस्रमल्लाद्-राजमान्यसहस्रमल्लाभिधानशिवभृत्यपरनाम्नः पुरुषादिति, अनेन दिगम्बर-
मतस्यादिकर्त्ता प्रदर्शितः, सहस्रमल्लात् किलक्षणात् ?-'कम्बलक्रोधात्' कम्बलो-रत्नकम्बलस्तन्निमित्तः क्रोधो यस्य स तथा तस्माद्,
अनेन विशेषणेन तीर्थबहिर्भवननिमित्तं कम्बलक्रोधः प्रदर्शितः, तच्चतिकरस्त्वेवम्-इहैव भरतक्षेत्रे रथवीरपुरं नाम नगरं, तद्वहिश्च

दीपकाभिधानमुद्यानं, तत्रार्थकृष्णानामानः स्वरयः समागताः, तस्मिन् नगरे सहस्रमल्लो राजसेवकः, स च राजप्रसादाद्विलासान्
कुर्वन् नगरमध्ये पर्यटति, रात्रिं प्रहरद्वयेऽतिक्रान्ते गृहमागच्छति, तदैतदीयभार्या तन्मातरं भणति-निर्वेदिताहं त्वत्पुत्रेण, न
सन्नेप रात्रौ वेलायां कदाचिदप्यागच्छति, तत उज्जागरकेण बुभुक्षया च बाध्यमाना प्रत्यहं तिष्ठामि, ततस्तया प्रोक्तं-वत्से !
यत्नेन तर्हि त्वमद्य स्वपिहि, स्वयमेवाहं जागरिष्यामि, ततो बध्वा तथैव कृतम्, इतरस्यास्तु जाग्रत्या रात्रिप्रहरद्वयेऽतिक्रान्ते
शिवभूतिना समागत्य प्रोक्तं-द्वारमुद्घाटयत, ततः प्रकुपितया मात्रा प्रोक्तं-दुर्णयनिधे ! यैवैतस्यां वेलायां द्वाराण्युद्घाटितानि
भवन्ति तत्र गच्छ, न पुनरेवं त्वत्पृष्ठलग्नः कोऽप्यत्र मरिष्यति, ततः कोपाहङ्काराभ्यां प्रेर्यमाणोऽसौ निर्गतः, पर्यटता चोद्घाटि-
तद्वारः नाभूपाश्रयो दृष्टः, तत्र साधवः कालग्रहणं कुर्वन्ति, तेषां च पार्श्वे तेन वंदित्वा व्रतं याचितं, तैश्च राजवल्लभो मात्रादि-
भिर्ममुक्कलितश्चेति व्रतं न दत्तं, ततः खेलमल्लकाद्रक्षां गृहीत्वा स्वयमेव लोचः कृतः, साधुभिर्लिङ्गं समर्पितं, विहृताश्च सर्वेऽप्यन्यत्र,
कालान्तरेण पुनरपि तत्रागताः, ततो राज्ञा शिवभूतये बहुमूल्यं कम्बलरत्नं दत्तं, तत आचार्यैः शिवभूतिरुक्तः-किं तवानेन साधूनां
मार्गादिचनेकानर्थहेतुना गृहीतेन ? ततस्तेन गुर्वप्रतिभासेनापि संगोप्य मूर्छया तद्विधूतं, गोचरचर्यादिभ्यश्चागतः प्रत्यहं तदसौ
गंगमालयति, नतु किञ्चिदपि व्यापारति, ततो गुरुभिर्मूर्च्छितोऽयमत्रेति ज्ञात्वा अन्यत्र दिने तमनापृच्छयैव बहिर्गतस्य परोक्षे
कम्बलरत्नं पाठयित्वा साधूनां पादग्रोच्छनकानि कृतानि, ततो ज्ञातव्यतिकरः कषायितोऽसौ तिष्ठति, अन्यदा च स्वरयो जिनक-
ल्पिकान् वर्णयन्ति, तद्यथा-“जिणकप्पिआ य दुविहा पाणीपायां पडिग्गहधरा य । पाउरणमपावरणा इक्किा ते भवे दुविहा ॥१॥
दुग ? तिग २ चउऊ ३ पणगं ४ नव ५ दत्त ६ इक्कासेव ७ वारसगं ८ । एए अहुविगप्पा जिणकप्पे हुंति उवहिस्स ॥२॥त्ति”

(आव० वृत्तौ प्रव० ४९३-४९४ पंचकल्पे) अनयोरर्थस्त्वेषम्-इह केषाञ्चिज्जिनकल्पिकानां रजोहरणं सुखवत्तिका चेति द्विविध उपधिः१ अन्येषां तु कल्पेन सह त्रिविधः२ कल्पद्वयेन सह चतुर्विधः३ कल्पत्रयेण सह पञ्चविधः४ केषांचित् रजोहरणं सुखवत्तिका चेति द्वयं "पत्तं पत्तावंधो पायद्वयणं च पायकेसरिआ। पडलाइं रयत्ताणं गोच्छगो पायनिओगु ॥१॥"ति (ओवनि० ६६९) सप्तविधः पात्रनिर्योग इत्येवं नवविधः५ कल्पेन तु सह दशविधः६ कल्पद्वयेन सहैकादशविधः७ कल्पत्रयेण सह कैपाञ्चित् द्वादशविध उपधिज्जिनकल्पिकानामिति, तदेतच्छ्रुत्वा शिवभूतिना प्रोक्तं-यद्येवं तर्हि किमिदानीमौघिक ओपग्रहिकश्चैतावानुपधिः परिगृह्यते१, स एव जिनकल्पः किं न क्रियते१, ततो गुरुभिरुक्तं-जम्बूस्वामिनि व्यवच्छिन्नोऽसौ, संहननाद्यभावात् साम्प्रतं न शक्यो कर्तुं, ततः शिवभूतिना प्रोक्तं-मयि जीवति स किं व्यवच्छिद्यते१, नन्वहमेव तं करोमि, परलोकार्थिना हि स एव निष्परिग्रहो जिनकल्पः कर्त्तव्यः, किं पुनरनेन कषायमूर्च्छादिदोषनिधिना परिग्रहानर्थेन१, अत एव श्रुते निष्परिग्रहत्वमुक्तम्, अचेलकाश्च जिनेन्द्राः, अतोऽचेलतैव सुन्दरेति, ततो गुरुणा प्रोक्तं-हन्त यद्येवं तर्हि देहेऽपि कषायभयमूर्च्छादयोः दोषाः कस्यापि संभवन्तीति सोऽपि व्रतग्रहणानन्तरमेव त्यक्तव्यः ग्रामोति, यच्च श्रुते निष्परिग्रहत्वमुक्तं तदपि धर्मोपकरणेष्वपि मूर्च्छा न कर्त्तव्येति मूर्च्छया अभाव एव निष्परिग्रहत्वमवसेयं, न पुनः सर्वथा धर्मोपकरणस्यापि त्यागः, जिनेन्द्रा अपि न सर्वथैवाचेलकाः, 'सर्वेऽपि एगदूसेण निग्गया जिणवरा चउवीस'मित्यागमवचनात् (आव० २२७) तदेवं गुरुणा स्वविरैश्च यथोक्ताभिर्विध्यमाणाभिश्च युक्तिभिः प्रज्ञाप्यमानोऽपि तथाविधकषायमोहादिकर्मोदयात् न स्वाग्रहाविबुद्धोऽसौ, किंतु चीवराणि परित्यज्य निर्गतः, ततश्च बहिरुद्याने स्थितस्योत्तरानाम भगिनी वन्दनार्थं गता, सा च त्यक्तचीवरं तं आतरमालोक्य स्वयमपि चीवराणि त्यक्तवती, ततो भिक्षार्थं नगरमध्ये प्रविष्टा

गणिकया श्रद्धा, नत इत्थं विवक्षां चीभत्सामिमां दृष्ट्वा मा लोकोऽस्मासु विराङ्गीदित्यनिच्छन्त्यपि तया परिभ्रापिताऽसौ, स
तत्र व्यनिकरोज्ज्वला शिवभूतये निवेदितः, ततोऽनेन विवक्षा योषिन्नितरां चीभत्साऽतिलज्जनीया च भवतीति विचिन्त्य प्रोक्ताऽसौ-
निष्ठ न्यमिन्यमपि, न त्यक्तव्यं त्वयैतद्वद्वं देवतया हि तवेदं प्रदत्तमिति, ततः शिवभूतिना कौण्डिन्यकोट्टवीरौ शिष्यौ दीक्षितौ, ताभ्या-
मानार्ये शिष्यलक्षणा परमया प्रवृत्तेति चोटिकदृष्टेरूपचिरिति गार्थार्थः ॥४॥ अथ दिगम्बरमतप्रकरणमधिकृत्य मूलप्रकरणमाह—
तन्मममूलप्रकरणमुत्तराणं यस्मत्साहणं जं च । तंपिअ परिगृहो खलु सुच्छाभयदोसहेउत्ति ॥५॥

तस्य-दिगम्बरस्य मते मूलप्रकरणं-प्रथम एव भाषणं 'जं च'ति चोऽप्यर्थे व्यवहितः संवध्यते, यद्वर्मसाधनमप्युपकरणं-रजो-
द्रव्यादिनतुर्गोपकरणलक्षणं तदपि परिग्रहः, खलुखधारणे, परिग्रह एव, तत्र विशेषणद्वारा हेतुमाह-'सुच्छ'ति, तत्परिग्रहः कुतो?,
गतमदपकरणं मून्धोभयद्वेपहेतुरिति, ममेदमित्येवंरूपेण रागानुपद्भो मूच्छो, चौरादेरुपहरणसमुत्थं भयं, तदनुपकारिणि च द्वेषः, तेषां
हेतुव्यक्तलक्षणमित्यर्थः, यन्मादेवं तन्नादुत्सर्गतो वज्रधारणं साधूनां न युक्तं, 'जिताचेलपरिसहो मुणि'ति वचनाद् वस्त्राभावे सत्ये-
वास्त्येवपरीक्षो जितो भवेन्, यथागमे-"तिहि ठाणेहि वर्यं धरेजा, तं०-हिरिपत्तिअं? दुगुंछावत्तिअं? परीसहवत्तिअं?" (स्या०
?७? ग्र०) इति वगयाणमुक्तं, तत्र लज्जादिसाहस्यतामसादृशामसंभवीति दिगम्बराभिप्रायमा-
हः पूर्वपक्ष इति गार्थार्थः ॥५॥ अथ दिगम्बरविकल्पितं पूर्वपक्षं प्रतिबन्धैव दूषयितुमाह—

देहाहारप्पमुदं परिहरणिज्जं वन्निज्ज तरस्समए । अहंवा णाणाह जओ पुरिसविसेसे सद्धोसंति ॥६॥

देहः-नारीगमाहारः-अयानादिलक्षणशतुर्विधस्तत्प्रमुखं-तदादि, आदिशब्दान् श्रव्याऽऽमनवसत्यादिपरिग्रहः, तदपि तन्मते-दिगम्बरमते

परिहरणीयं स्यात्, तत्राभ्युक्तदोषाणां सुतरां संभवाद्, आत्मान्यद्, अथवा ज्ञानदर्शनचारित्र्याण्यपि त्याज्यानि भवेद्युः, यतः पुरुषविशेषे
ज्ञानाद्यपि सदोष-त्वद्विकल्पितदोषभाग, तत्कथमिति चेच्छृणु, भो नयाट ! त्वया वस्त्रं नाभ्युपगम्यते तत्र कारणं किं ? जिनानु-
पदिष्टत्वं वा ? उत मूर्च्छाहेतुत्वं वा ? भयहेतुत्वं वा ? क्रोधादिहेतुत्वं वा ? दुर्भ्यनिहेतुत्वं वा ? परीपहसहनार्थं वा ? प्रवचनगौरवं
वा ? अर्हदभ्युपगतत्वं वा ? जिनकल्पिकानभ्युपगतत्वं वा ? इति नव विकल्पाः, आद्यो विकल्पो नाल्पदोपावहः, लज्जादिरक्षानिमित्तं
वस्त्रधारणस्य जिनैरनुज्ञातत्वाद्, यदागमः—“तिहिं टाणेहिं वत्थं धारेज्जा, तं०—हिरितत्तिअं ? दुगुंछावत्तिअं ?” इति
श्रीस्थानागे (सू. १७१) एतद्व्यतिर्यथा-द्वीः—लज्जा संयमो वा प्रत्ययो—निमित्तं यस्य धारणस्य तत्तथा, जुगुप्सा—लोकविहिता निन्दा
सा प्रयोजनं यस्य तत्तथा, एवं परीपहाः—शीतोष्णदंशमशकादयः प्रत्ययो यत्र तत्तथे” इति, एतच्च त्वयाऽपि प्रागभ्युपगतं, परं
कारणिकमित्यादि यदुद्भावितां तत् शून्यहृदयत्वात्सम्यक् नोपलक्षितं, तथाहि—वयमपीत्यमेव द्रमः—त्रिभिरेव कारणीः साधुर्वस्त्रं
धरेत्, परं यानि कारणान्युक्तानि तानि कारणानि जिनकल्पाद्योग्यानां निरतिशयिनां च साधूनां सततं संभवत्येव, ततो धार-
णीयमेव वस्त्रं, यद्विवा कुत्सापरीपहार्थं न तत् ध्रियते तथापि संयमनिमित्तमवश्यं धरणीयमेव, अन्यथा शीतकालेऽग्निज्वालनादिना
महाऽसंयमापत्तेः, यच्चोक्तम्—‘असमसाहसवतामस्माकं कारणमसंभवी’ इति तर्हि भवादृशमादास्यहणमपि न युक्तं, तस्यापि कारणिकत्वाद्,
यदागमः—“छहिं टाणेहिं समणे निगंथे आहारमाहारेमाणे नाइणमह, तं०—वेअण ? वेयावचेर इरिअट्ठाण् अइ संजमट्ठाण् ॥ ४१ ॥” इति (सू. ५००) श्रीस्थानागो, अस्य व्याख्या—‘छहिं’ इति कण्ठ्यं, नवरमाहारम्
पाणवत्तिआण् ५ छट्ठं पुण धम्मच्चिताण् ६ ॥ ४१ ॥ तत्राशनादिकमाहारयन्—अभ्यवहरन् नातिक्रामत्याशां, पुष्टालम्बनत्वाद्, अन्यथा त्वत्तिक्रामत्येव, रागादिभावात्, तद्यथा—

‘विद्यमं’ गात्रा, वेदना च-क्षुर्वेदना? वाचायादि कृत्यकरणं? वेदनान्वैयावृत्त्ये, भुङ्क्षीत वेदनोपशमनार्थं वैयावृत्त्यकरणार्थं चेति भावः; इयं-गमनं तस्या विशुद्धिः-युगमात्रनिहितदृष्टित्वमीर्याविशुद्धिस्तस्यै च ईर्याविशुद्ध्यर्थमिम्, इह च विशुद्धिशब्दलोपादीनां पयमिन्मुक्तं, बुभुक्षितो दीर्याशुद्धावशक्तः स्यादिति तदर्थमिति, चः समुच्चये, संयमः-प्रेक्षोत्प्रेक्षाप्रमार्जनादिलक्षणस्तदर्थं, तथेति कारणं कारणान्तरमनुवये, प्राणाः-उच्छ्वासादयो बलं वा तेषां तस्य वा वृत्तिः-पालनं तदर्थं, प्राणसंधारणार्थमित्यर्थः, पणं पुनः कारणं धर्मनिन्नायै, गुणनानुप्रेक्षार्थमित्यर्थः, इत्येतानि पट् कारणानीति । किंच-आहारकारणापेक्षया बलवत्तरमेव, यतो वनपरित्यागे ललादिमनुव्यधर्मरहितो लोके देवतायतोऽयमनालाप्यो द्रष्टुमप्यकल्प्य इत्याद्युपेक्षैव परिह्रियते, आहारपरित्यागे नाहो मन्नानुभावोऽयं तपस्वी यावत्पर्युपासनाहं इत्यादित्यतिमान् प्रवचनगौरवहेतुर्भवेत्, तस्मादुद्भावयवाद्याच्छादनेन मनुष्य-धर्मगत्यापनहेतुं यद्यमुपादाय परिहर परिणामानुचितमाहारविधिमिति सुहृद्भ्यः सत्यमेवेति बोध्यम्? अथ मूर्च्छानिमित्तं हि चन्मिनिकृत्वा यद्योपादानं नाभिमतमिति द्वितीयविकल्पश्चेत् तर्हि वयं पृच्छामः-भो नम्राट्! निजशरीरे तव मूर्च्छां जस्ति नत्रा?, अस्ति चेत्तर्हि शरीरवद्वन्नमपि तवास्तां, न्यायस्य समानत्वात्, नास्ति चेत्सुतरां वल्ले मूर्च्छां न स्यात्, न ह्यवाप्ते कल्पतरावमूर्च्छितः कल्पतरावकारिण्यां वृणादियुक्तौ मूर्च्छितः कोऽपि संभवेद्, अयं भावः-प्रायोऽनन्तकालेनापि दुर्लभं रत्नकोटिशतैरपि क्रयेणालभ्य-मनेककोटिद्रव्यव्ययेनापि परिपालनाहं तत्परिपालननिमित्तं बहुमूल्यचतुर्वस्तुविनाशेऽपि प्रमोदास्पदं वस्त्राद्यनेकाद्यवस्त्वपेक्षयाऽन्तरां निरकालस्यापि न अधिकष्टकर्मकरात्तात्रिवातातपशीताद्युपद्रवेभ्यः परित्रायमाणं लक्षपाकादितैलोद्घर्तनजलधावनादिना परिशील्यमाणं शर्करापानपुरस्तरमिष्टान्नपानादिभण्यभोजनविधिना परिपाल्यमाणं, किं बहुना?, स्वर्गापवर्गाधिनेकामीशार्थसाधक-

त्वेन कल्पतरुकल्पं मानुषं शरीरं, तत्रापि यदि तव मूर्च्छा नास्ति हन्त तर्हि शरीराद्यपेक्षयाऽत्यन्तनिस्सारे कतिपयदिनान्तेऽवश्यं स्वयमेव विनश्यरे क्षणमात्रेणैवाशितस्कराद्युपद्रवहते प्रायः क्रयविक्रयादौ सुलभतरे स्थूले बाले वस्त्रादिवस्तुनि मूर्च्छां तु दूरापास्तैव, एवं सत्यापि यदि वस्त्रादौ तव मूर्च्छा स्यादेव तर्हि शरीरे तु सुतरां विशेषेणैव भविष्यति, शरीरार्थमेव वस्त्राद्युपादानात्, न हि दुग्धादिहेतोर्गवादेर्निमित्तमेव वृणादिकमुपकुर्वन् वृणादौ मूर्च्छावान् गवादौ चाभूच्छित्तः केनापि वक्तुं शक्यते, गवादिमूर्च्छाज-
न्याया एव वृणादिमूर्च्छायाः सद्भावात्, तेन गवादौ या मूर्च्छा सा वास्तवी वृणादौ चोपचरिता बोध्या, एवं नगनाटमते शरीरमू-
च्छापूर्वविक्रमवस्त्रादौ मूर्च्छा संभवति, नान्यथेतिकृत्वा यदि शरीरे न मूर्च्छित्तत्तर्हि वस्त्रवत्यपि शरीरे सुतरामभूच्छित्त इति, ननु वस्तु-
गत्या विचारे शरीरे मूर्च्छाऽस्तीति वयमपि जानीमः, परं शरीरं त्यक्तुं न शक्यते इति चेत् सत्यं, 'जं सकृद् तं कीरद्' इति प्रवचन-
वचनाद्, आहारविधिस्तु त्यक्तुं शक्यते, त्यक्तुं शक्यते य एव स एव त्यज्यताम्, आहारविधिमन्तरेण शरीरस्थितिरेव न स्यादिति चेत्
माऽस्तां, को दोषः?, शरीराभावे संयमाभावान्मोक्षः कथं साध्यते इति तत्किं मूर्च्छाविषयोऽपि शरीरं मोक्षसाधनतया त्वयेष्यते?,
अनन्यगत्या इष्यतेऽपीति चेत् तर्हि वस्त्रेण किमपराद्धं? यन्मूर्च्छाविषयत्वेन साम्येऽपि तावन्महता यत्नेन शरीरं परिपाल्यते
वस्त्रं च परित्रियते, किंच-भोजनमपि मूर्च्छाविषयो न वेत्यादिविकल्पोद्भावेनेन प्रागुक्तयुक्त्या तिरस्करणीयं, तथा गुरुणा शिष्यः
शिष्येण च गुरुरपि परिहरणीयः स्याद्, एवं तीर्थे तीर्थकृति ज्ञाने दर्शने चारित्रे चापि भाव्यं, सर्वत्रापि ममेदमित्येवंरूपेण मूर्च्छाया
अनिवार्यत्वादित्यलंविस्तरेण २। अथ भयहेतुत्वमिति वृतीयो विकल्पः, सोऽप्यतिदुष्टः, गतर्घ्वकण्टकसर्पसिंहादिज्वरातिसारादिभ्यो
भोजनमैषजालाभादिभ्योऽतिभोजनादिभ्यो दुष्टजनेभ्यः पवनपावकपानीयादिभ्यश्चानेकधा शरीरहेतुकभयसंभवाच्छरीरस्याप्यवश्यं

त्यागापने; तथा निद्रादिप्रमादद्वयेन विस्मरणादिभयेहेतुर्ज्ञानं, अङ्कादिना विनाशभयेहेतुर्दर्शनं, प्रमादाचरणादिना मालिन्यभयेहेतुत्वादिभिरिति ज्ञानाद्यपि परिहरणीयं स्यात्. आस्तामन्यद्-भोजनेऽप्यजीर्णादिभयं भवत्येवेति भोजनमपि परिहरणीयं संपद्येत ३।, अथ त्वं क्रोधादिहेतुरिति चतुर्थो विकल्पः सोऽप्यकिञ्चित्कर एव, शरीरादेरपि क्रोधादिहेतुत्वेन त्यागापत्तेः, तत्कथमिति चेत् शृणु, आत्मापन्यन् परमहो अयं पापात्मा कुलवधूनामप्यत्राच्यं दर्शयन् न लज्जत इत्यादितथाविधाऽऽर्यजनोक्तिस्तत्र कर्णपथमवतीर्णा नैव क्रोधोत्पत्तिहेतुर्ज्ञायते, तन्निदानं च न प्ररूपतया वीभत्सं त्वदीयं शरीरमेव, तदभावे च तथाविधोक्तेरेवासंभवात् कुतः क्रोधादेरुत्पत्तिः?, एवमाहारविचायपि वाच्यं, तत्राप्यमनोऽज्ञाहाराप्तौ त्वद्विकल्पितान्तरायपाते चानुपयोगिपुरुषविषयकः क्रोध उत्पद्यत एव, न चैतदगंभीरं वाच्यं, दग्गमगुणस्थानकं यावत्साधोरपि संज्वलनक्रोधादेरुदयात्, तन्निमित्तं चोक्तं कारणजातमेव, नाभ्यद्, एवं ज्ञानादायपि भाव्यं, ननु ज्ञानान् क्रोधोत्पत्तिः कथमिति चेत्तर्हि वस्त्रात् क्रोधोत्पत्तिः कथमिति वयं पृच्छामः?, तत्र वस्त्रापरगणे चौरादिविषयकः क्रोधो वस्त्रनिमित्तक एवेति ममाशय इति चेत् तर्हि कश्चित्पाण्डित्यादिगुणैर्विख्यातः कश्चिद्राजसभादावपरपरिज्जिनेन पराम्नोऽग्रशज्जनां प्राप्तः स्वजेतरि पण्डिते क्रोधभाक् स्यात्, तत्र क्रोधनिदानं श्रुतज्ञानमेव, अनधीतस्य तथापराभृतेरेवागंभान् कुतः क्रोधादिः?, एवं परयादिज्ञेये मानहेतुरपि ज्ञानमेव, ततः श्रुतमपि नाध्ययनीयं स्यात्, बाहुवल्यादिदृष्टान्तेन चारिवर्गमपि मानहेतुः, कथमन्यथा भ्रातृवन्दनभीत्या वयं यावत्कायोत्सर्गे तस्यौ, तन्मानकारणं च चारिवमेव तदप्यनुपादेयं स्यात्, तथा चरित्रादिक्रममपि कस्यचिन्मानहेतुत्वेन वस्त्रादिवन्नोपादेयं संपद्येत दिगम्बरमते इत्यलं प्रपञ्चनेति ४। अथ दुर्ध्यानहेतुत्वं चेति विकल्पः गोऽप्यनुत्पन्न एव, तथाहि--“से किं तं रोदुज्ज्ञाने?, रोदुज्ज्ञाने चउबिहे पं०, तं०-हिंसाशुन्रवी? मोसाशुन्रवी? तेआ-

णुवंधी३ सारस्वतणाणुवंधी४” ति० श्रीस्थानाङ्गे (८०४ सू०) तत्र संरक्षणं—सर्वैर्मरिणाद्युपायैस्तस्करादिभ्यो निजवित्तस्य संगोपनं तस्यानुबन्धः—सातत्येन यत्र रौद्रध्याने तत्तथा, एवं संरक्षणानुबन्धो रौद्रध्यानस्य चतुर्थो भेदः, स च वल्लवतामवश्यं भावाद् दुर्गतिहेतुः, अतः शस्त्रादिवद्वस्त्राद्यपि साधुना न ग्राह्यमिति दिगम्बराभिप्रायः, सोऽप्ययुक्तः, देहादिष्वपि जलज्वलज्जलनमलिम्बुचश्चापदाहिकण्टकविषादिभ्यः संरक्षणानुबन्धस्य तुल्यत्वाद्, अतो देहादयोऽपि त्याज्या भवेयुः, अथेह देहादेर्मोक्षसाधनाङ्गत्वाद् यतनया तत्संरक्षणानुबन्धविधानं प्रशस्तं न दोषायेति चेत् तर्हि प्रवचनप्रसिद्धेन यतनाप्रकारेणैवापि वस्त्रादौ संरक्षणानुबन्धविधानं कथं न प्रशस्तम् ? अथ वस्त्रादिमूर्च्छावितो लोकस्य भवभ्रमणकारणं वस्त्रादि प्रतीतं, तच्च साधूनां नोचितमिति चेत् मैवं, यतो लोके शयनासनपानभोजनगमनावस्थानमनोवाक्कायचेष्टादयोऽप्यसंयतानामप्रशस्ताध्यवसायहेतुत्वेन संसारहेतवः, त एव संयतानां प्रशस्ताध्यवसायहेतुत्वेन मोक्षायैव संपद्यन्ते, तस्माद्वस्त्रादिस्वीकारेऽपि नेतरजनवत्साधूनां त्वदुद्भावितदोषलेशोऽप्यनुयुज्यते ५॥ अथ परीषहसहनार्थं वस्त्राभावोऽस्माकमिति षष्ठो विकल्पः सोऽप्यतितुच्छः, तथाहि—‘जिताचेलपरीसहो मुनि’ त्विवचनाद्वस्त्राभावे सत्येवाचेलपरीषहो जितो भवतीति दिगम्बराशयः, तत्र दिगम्बरस्तावदित्थं प्रष्टव्यः—भो नम्राट ! किं चेलभोगमात्रेणाप्यजिताचेलपरीषहो मुनिर्भवति? येन भवता सर्वथा वस्त्रपरित्यागः क्रियते, आहोश्चिदनेपणीयदोषदृष्टवस्त्रपरिभोगेण ? आद्यपक्षे यदि चेलपरिभोगमात्रेणापि साधुना आचेलव्यपरिषहो जितो न स्यात् तर्हि भक्तादिपरिभोगमात्रादपि जितश्रुतिपपासादिपरिषहो मुनिर्न स्यात्, ततश्च यदि एषणीयादिगुणसंपन्नानादिकं भुञ्जानोऽपि श्रुतिपपासादिपरीषहजेता जगति न कश्चिदपि सिध्येत्, आसतामन्ये, निरुपमधृतिसंहननाः सत्त्वैकनिधयो जिनेन्द्रा अपि भगवन्तः सम्यगेषणादिगुणसंपन्नानादिकं भुञ्जानास्त्वदभिप्रायेण न श्रुतिपपासादिपरीषहजेतारः संभवन्ति,

अथोद्गमादिदोषविग्रहप्रमुक्तं विशुद्धमेपणीयं मत्तपानादिकं रागादिदोषरहितः सन् सेवमानोऽपि जितपिपासादिपरीपहो मुनिर्भण्यते तर्हि योजनं विधिर्भक्तादिषु यतः स विधिर्विषयेऽपि भण्यमानः क्वापि नष्टो ? येन तथाविधवस्त्रपरिभोगाजिताचेलपरीपहो मुनिर्न स्यात्, यन् नान्धनामनेलम्यमुक्तं तत्र वस्त्रे न सत्यमिति चागमे लोके च रूढं, तथाहि—इहाचेलकर्म द्विधा—मुख्यमौपचारिकं च, तत्र मुख्यं तीर्थकृतं कस्यापि जिनकल्पिकस्य न, नत्र तीर्थकृतां प्रत्रय्याप्रतिपत्तिसमये वामस्कन्धस्थोपरि देवेन्द्रोपनीतदेवदूष्यवस्त्रापगमे स-
पिया वरगभावान् मुख्यद्वयैवाचेलकत्वं, जिनकल्पिकस्य तु कस्यचित्तथाविधलब्धिमतो जिनकल्पप्रतिपत्तेः रजोहरणमुखवस्त्रिकाति-
रिक्तोपकरणाभावात् सर्वथा यत्नाभावादेवाचेलकत्वं मुख्यमेव, उक्तशेषसाधूनां तूपचरितं, यतस्ते परिशुद्धजीर्णादिवस्त्रं मूच्छीदिरा-
क्षिन्नेन परियुजानाः सत्यपि वस्त्रेऽप्येला एव भण्यन्ते, यदागमः—“परिशुद्धजुण्णकुच्छिअथोचानिअयणभोगभोगेहिं । मुणिणो मुच्छा-
रहिआ संतेहिं अचेलया ढंति ॥९॥ (वि० २५९९) अस्या व्याख्या—मुनयः—साधवो मूच्छीरहिताः सद्भिरपि चैलरूपचारतोऽचेलका-
भवन्ति, कथंभूतैर्भेलरित्याह—‘परिशुद्ध’चि लुप्तविभक्तिदर्शनात् परिशुद्धैः—एपणीयैः तथा जीर्णैः—बहुदिवसैः कुत्तिसतैः—असारैः स्तो-
कैः—गणनाप्रमाणतो हीनस्तुच्छैर्वा अनियतैः—कादाचित्कासेवनैः अन्यभोगभोगैः—लोकरूढप्रकारादन्यप्रकारेण भोगः—आसेवनं,
प्रकारान्दुषणस्य मध्यपदस्य लोपाद् अन्यभोगस्तेनान्यभोगेन भोगः—परिभोगो येषां तानि तथा, तैरित्येवंभूतैश्चैलैः सद्भिरप्युपचा-
रतोऽचेलका मुनयो भण्यन्ते, एवंभूतं चाचेलकत्वं लोकेऽपि प्राप्तमेव, यथा कटीवस्त्रेण वेष्टितशिरसो जलावगाढरुपस्यचेलकत्वव्यप-
देशः एवं नाथोरपि कच्छाचन्याभावात् कूर्परस्यासम्यग्भाव एव चोलपट्टकस्य धारणात् मस्तकस्योपरि प्रावरणाद्यभावाच्च लोकरूढ-
(प्रक्षारादन्य)प्रकारेण चेलभोगो द्रष्टव्यः, तदेवं ‘परिशुद्धजुण्णकुच्छिअ’ इत्यादिविशेषणविशिष्टैः सद्भिरपि चैलैस्तथाविधवस्त्रकार्यकर-

णात् तेषु मूर्च्छाधिभावाच्च मुनयोऽचेला व्यपदिश्यन्त इतीह तात्पर्यं, न चान्यथा परिभोगेणचेलकत्वव्यवहारोऽप्रतीतो भविष्यतीति श-
ङ्कनीयं, “जह जलमवगाहंतो बहुचेलोऽवि सिस्वेद्विअकडिल्लो । भण्णइ नरो अचेलो तह मुणओ संतचेलवि ॥१॥” (वि० २६००) ति
विशेषावश्यकभाव्यवचनल्लोकव्यवहारेऽपि प्रतीतत्वात्, तथा जीर्णादिभिरपि वल्लैरचेलत्वव्यवहारो यथा—“तह थोवजुणकुच्छिअ-
पूर्वाद्धं सुगमं, ‘जह तूरे’ त्यादि दृष्टान्तः यथा इह काऽपि योषित् कटिवेष्टितजीर्णबहुच्छिद्रैकशाटिका काञ्चित्कोलिकं वदति—त्वस्व
भोः शालिक!—शीघ्रो भूत्वा मदीयपोतीशाटिकां निर्माण्य ‘ददस्व’ समर्पय, नम्रिका वर्तेऽहं, तदिह सवस्त्रायामपि योषिति नाग्न्य-
वाचकशब्दप्रवृत्तेः, तस्मादुपचरितमेवाचेलक्यं संयमोपकारी, न पुनः सर्वथा वस्त्राभावः, तेनाचेलतापरीपहोऽपि तदेवेति बोध्यं ६।
नापि प्रवचनगौरवार्थमित्यापि विकल्पः श्रेयान्, वस्त्राभावे प्रवचनखिसाया एवाध्यक्षसिद्धत्वादौरवं तु दूरापास्तमिति ७। अथ
तीर्थकुटनभ्युपगन्तृत्वमिति विकल्पः सोऽप्यश्राव्यः, यतस्तीर्थकराः सर्वेऽपि निरुपमधृतिसंहननाः छग्रस्थावस्थायामपि ज्ञानचतु-
ष्टयोपेताः अतिशयसत्त्वसंपन्नाः अच्छिद्रपाणयो जितसमस्तपरीपहा भवन्ति, तस्मात्तेषां वस्त्राद्यभावेऽपि संयमविराधनादयो दोषा
न भवन्ति, अतस्तीर्थकृतां वस्त्रादिकं संयमोपकार्यपि न स्याद्, अकिञ्चित्करत्वात्, यच्चैकं देवदूष्यवस्त्रमादाय तीर्थकृतः प्रव्र-
जन्ति तत् सवल्लो धर्मो मया प्रज्ञापनीय इति ज्ञापनार्थम्, एतेन तीर्थकृतां सर्वथा वस्त्राभाव एवेति दिग्गम्बराभिप्रायोऽपि तिरस्कृतः,
यावत् तदेवदूष्यवस्त्रसंधारणं तावत्कालं सचला अपि भगवन्तो भवन्तीति, किंच—तीर्थकृतदुक्तौ छाग्रस्थे धर्मोपदेशशिष्यप्रव्रजनाङ्गा-
ध्ययनादिकमपि व्युच्छिद्येत, तीर्थकृतां तदभावात् ८। अथ जिनकल्पिकानभ्युपगन्तृत्वमित्यापि न चारु, यतो जिनकल्पिका

अपि ने नथावियन्नाध्यमन्तस्त एव वधं न विश्रति, अणाम्नु वधवारिण एव, अत एव जिनकल्पिकानामुत्कर्षतो द्वादशविध उपधिः प्राग्दर्शितः १। इति वध्याभावप्रगाथनाय दिग्बन्धोद्भावितविकल्पनवकं निरस्तमिति गाथार्थः ॥६॥ अथ दिग्बन्धः शङ्कने— मीमो गुरुअणुदारी स्वेणावि अणणदा कद णु सीमो ?। तेण वयं जिणसीसा गुरुवि अम्हाण जिणणाहो ॥७॥ नेवं जुनं जत्तो सीमो गुरुवयणसंठिओ निवे। सुगुरुवि हिउवणसी अहिअस्स निवारगो सीसे ॥८॥

शिव्यस्मावद्वर्णेषां, आचारंण तु भवन्वेत्यपि शब्दाद्भोष्यं, 'गुर्वनुकारी' गुरुसदृशो भवेत्, नु इति वितर्क, अन्यथा कथं विषयः?, गुर्वनुत्तरः शिष्यो भवेदित्यर्थः, नेन कारणेन वयमेव जिनशिष्याः, अस्माकमपि जिननाथो गुरुरिति दिग्बन्धराजय इति गाथार्थः ॥७॥ अथ दिग्बन्धराजयं निगच्छेति—गुर्वनुकारी शिष्य इति वक्तुं न युक्तं, शिष्यत्वमेव तव व्याहन्येन, न त्वहं न शिष्यत्वमात्मनः न्याययति, नं तु तीर्थकृच्छ्रित्यमिति कथं तदनुरूपेति दूषणं माता मे वन्द्येति न्यायकल्पमुपेक्ष्यापि गुरुशिष्ययोः स्वरूपमाह—'सीमो' नि शिष्यो नित्यं गुरुत्वनाशितो गुर्वावातत्यः स्यात्, गुरुरपि हितोपदेशी अहितनिवारकश्च स्यात्, यदुक्तं—'हिताहितप्राप्तपरिहासोपदेश गुरु' इति गाथार्थः ॥८॥ अथ गुरोरपि स्वरूपेण द्वैविध्यमाह—

सो नवि नुत्ता जिणणाहेअरमेआ आइमो अ देवगुरु। वीओ म्वन्तु सीसगुरु वीरस्सुहम्ममाइणाणण ॥९॥

'मो' नपि' गुरुपि शिष्या, जिननाथवरभेदाद्-अहंसाधुभेदान्, तत्रादिमो 'देवगुरु' देवः सन् हिताद्युपदेशको देवगुरुः, परोप-
देशमन्तर्गतं नयं मयुदः तन्, अमुकस्य तीर्थकृतादेः शिष्य इत्येवंरूपः सन् पारन्त्येण हिताद्युपदेशकः शिष्यगुरुः, 'वीरमुधर्मादि-
ब्रानेन' भीर्निगनुधर्मन्यामिष्टान्तेनेति गाथार्थः ॥९॥ अथ श्रीवीरश्रीमुधर्मस्वामिनोः सर्वथा सादृश्याभावे हेतुमाह—

अरिहंतस्सुवयारी संजमजोएस्तु नेव वत्थाई । इअरेसिं उवयारी तेणं णो सरिसया दुण्हं ॥१०॥
अर्हतः संयमयोगेषूपकारी वल्लपानादिर्न भवति, इतरेषां-सुधर्मादिसाधूनां भवति, तेन तीर्थकृता सह साम्यं न साधोरिति-
गाथार्थः ॥१०॥ अथाहंन् कीदृशः कीदृशाश्च साधव इत्याह—

तेणं अरिहा रहिओ सलिंगपरलिंगगारलिंगेहिं । तस्सणुरूवं रूवं धरिउं सम्मं न साहूणं ॥११॥
येन कारणेन तीर्थकृतां वल्लाघनुपयोगः तेन कारणेनाहंन् स्वलिङ्गपरलिङ्गगृहस्थलिङ्गै रहितः स्यात्, तत्र स्वलिङ्गं रजोहर-
णादि परलिङ्गमन्यतीथिकलिङ्गं पिच्छिकादिकं गृहस्थलिङ्गं तु प्रतीतमेव, एभिर्विप्रमुक्तस्तीर्थकृद्भवति, यदागमः—“सवेडवि एगदू-
सेण निग्गया जिणवरा चउवीसं । न य नाम अणालिंगे णो गिहिलिंगे कुलिंगे वा ॥१॥ (आ० २२७) इति, तस्याहंतोऽनुरूपं-सदृशं
रूपं धर्तुं न सम्यग्-सत्यं युक्तमिति गार्थः ॥११॥ अथ तीर्थकरानुकरणे हितशिक्षामाह—

जइ जिणवरअणुकरणे वीसासो हुज्ज ता इमं सव्वं । परिहर धम्ममुवएसं छउमत्थे सीसकरणाइ ॥१२॥
यदि तीर्थकरानुकरणे विश्वासस्तर्हि एतद्-वक्ष्यमाणं सर्वं परिहरेत्यन्वयः, एतत्किमित्याह—छात्रस्थे-छात्रावस्थायां
धर्मोपदेशं शिष्यकरणादि न परिहर, यतः तीर्थकराः छात्रावस्थायां न धर्मोपदेशं कस्यचित्प्रव्रज्यां च ददति, आदिशब्दादसु-
कस्य वयं शिष्याः अस्माकं चायं गुरुस्त्वित्यादिव्यवहारोऽपि परिहर्त्तव्यः, तीर्थकृतां तथाव्यवहाराभावात्, तथा आचार्यपदग्रहणं
सन्नाद्यध्ययनाध्यापनादि पुनः पुनर्लोचकरणं चेत्याद्यापि त्याज्यं, तेषां तदभावादितीगाथार्थः ॥१२॥ अथ प्रकारान्तरेणापि तीर्थ-
करानुकृतिं दूषयितुमाह—

श्रीप्रव-
चनपरीक्षा
रविश्रामे
॥ ७८ ॥

उत त्रिगवराणुकरणे वीसासो दृष्ट भवओ नियमा । ता किं तस्सुवणसे विसासो ? न उण निउणमण ! ॥१३॥
पूर्वाद्दे मुगमं, यदि जिनवराणुकरणे विश्वासः ता-तर्हि तस्य-जिनस्योपदेशे पुनर्न किं विश्वासः?, तत्रावश्यं विश्वासः कर्तव्यः,
न निपुणमने ! इति संबोधनं, यदा जिनस्योपदेशे किलक्षणे?—निपुणानां-दक्षाणां मतः—सम्मतो विध्याद्यपेक्षया बलभो निपुणमत-
मस्मिन्निति गाथार्थः ॥१३॥ अथाहदृष्टमाह—

उवणसो पुण एवं जिणकण्णो संगयं समुच्छिन्नो । जेणं सो नवपुवी पडिवज्जइ पढमसंघयणी ॥१४॥
उपदेशः पुनरेवं यत्साम्प्रतं जिनकल्पः समुच्छिन्नः—सम्यक् प्रकरणोच्छिन्नः, तत्र हेतुमाह—येन कारणेन तत्प्रतिपत्ता श्रुतमधिकृत्य
नवपूर्वी—नवपूर्वपरः, अर्थात्किञ्चिद्वृत्तान्यपि नव पूर्वाणि यस्येति, प्रथमसंहननी—वज्रपभनाराचसंहननी, एतद्वदयं चाधुना
नाम्नीति कारणभावात्कार्यस्याप्यभावः प्रदर्शित इति गाथार्थः ॥ १४ ॥ अथ यत्सामग्र्यभावे यन्नास्ति यत्सामग्रीसद्भावे च
यदस्ति तद्वर्गयितुमाह—

नस्सामग्गिअभावा जिणकण्णो नत्थि अत्थि थेराणं । कण्णो तित्थपवित्तीहेज्ज उवगरणपरिकलिओ ॥१५॥
तस्य—जिनकल्पस्य सामग्र्या उक्तक्षणाया अभावाज्जिनकल्पो नास्ति, सम्प्रतीति गम्यं, श्रुतसंहननादिसामग्र्यभावात्, तन्निमित्तस्य
जिनकल्पस्योच्छेद इत्यर्थः, ननु कस्मिन्काले व्युच्छिन्न इति चेद्, उच्यते, जम्बूस्वामिनि निर्वृत्ते जिनकल्पो व्युच्छिन्नः, यदुक्तं
भाग्यकारेण—“मण? परमोहि? पुलाए? आहारग? खर्वग? उवसमे? कण्णे? संजमतिग? केवलि? सिज्झणा य? जवुंमि
नुच्छिन्ना” ॥१॥ (वि० २५९३) अस्या अर्थः—मनःपर्यायज्ञानं? परमावधिः? पुलकलब्धिः? आहारकशरीरं? क्षपकश्रेणिः?

उपशमश्रेणिः ३. जिनकल्पः ७ परिहारविशुद्धिद्वयसंपरायथाख्यातलक्षणं संयमत्रिकं केवली ९ मोक्षगमनलक्षणा सिद्धिश्च ०, सर्वेऽप्येते पदार्थाः जन्मसूत्रमिति व्युच्छिन्नाः, जन्मसूत्रमिति यावत्प्रवृत्ताः, न तत्तरेति श्रीविशेषावश्यकभाष्यवृत्तौ ३६३ पत्रे । अथ कारणसद्भावे तीर्थेषु अच्छिन्नप्रवृत्तिहेतवः स्थविरकल्पिका एव साधवो भवन्ति, तेपामेव धर्मोपदेशप्रव्रज्यादानादावधिकारः, न पुनर्जिनकल्पिका इति चतुर्दशोपकरणानि जघन्यपदेऽपि स्थविरकल्पे भवन्ति, तैः परिकलितः—सहितः स्थविरकल्पो भवतीति जिनोपदेश इति भाथार्थः ॥१५॥ अथोपदेशकरणे दृष्टान्तमाह—

यथा वैद्योपदेशं कुर्वाणो रोगी कुणमाणो लहइ इच्छिअं लच्छिअं । जह तह तस्सवि चरिआपमुहं णो अणुहरंतोऽवि ॥१६॥
हरन्—वैद्यानुकारं कुर्वन् रोगाद्विमुच्यते, प्रत्युत वैद्योपदेशमकुर्वन् वेपादिना तदनुकारं कुर्वन् भण्डिक इत्यभिधीयते, वैद्योऽप्ययमनुचित इतिकृत्वा परिहरतीति भाथार्थः ॥१६॥ अथोपनयमाह—
एवं जिण्णिदआणं कुणमाणो लहइ निव्वुइट्ठाणं । आगिइमणुहरंतो विचरीएणंनसंतावं ॥१७॥
एवं—प्रागुक्तदृष्टान्तेन द्रव्यवैद्येन भाववैद्यस्य जितेन्द्रस्याज्ञामेव कुर्वाणो निर्वृतिस्थानं—मोक्षास्पदं लभते—प्राप्नोति, किं कुर्वन्?—

आकृतिमनुजगत्, आकाशजुकारं परित्यजत्, अपिगम्यः, तीर्थं क्रुदनुकारमकुर्वन् पीत्यर्थः, गुरुशिष्यसंचन्य आज्ञाया एव प्राथ-
न्याद्, अयं भानः—यथा द्रव्यवैद्योपदेशेनैव प्रवर्त्तमानो रोगी नीरोगतां भजते तथा जिनाज्ञया प्रवर्त्तमानो हि तदनुकाररहितो
मोक्षमात्रं नि, अन्यथा विपरिणो—वैपरिण्यं कुर्वन्नाज्ञासमतिक्रम्य नष्टवत्तदनुकारं कुर्वन्नापि अनन्तसंतापम्—अनन्तकालं यावत् क्लेशं नर-
काक्षो न नरो, यतः—“एतौ आगाभेन इव हृदि अ होइ निगहो लोण । सद्यः शुभाणभवे अणंतसो निगहं लहइ ॥१॥” इति, अत एवास्ता-
मन्यद्, जिनं न्द्राज्ञापरमं बुद्धो जिनं न्द्रमेव महाविभूत्या पूजयन्नपि तिरस्करीयः, यदुक्तम्—“आणाखंडणकारी जइवि तिकालं
महाविभूतेण । एण्ढ वीअसायं सांणि निथयं तस्स ॥१॥” चि अत एव हे नरनाट ! तव च तीर्थं करशिष्यत्वात् तदाकारादिकं प्रमाणं
नहि नदपदेशोऽपि प्रमाणमास्नां, तथा किं नागयत्रतस्वीकारेणात्मानं विगोपयसि?, नहि नाग्यादित्रतरूपं कष्टमेवात्मनो कर्मक्षय-
कारणं, किंतु जिनजित, नदुक्तं—“विशिष्टकष्टम्य कर्मक्षयं प्रत्यकारणन्याजिनाज्ञाया एव कर्मक्षयं प्रति कारणत्वात्,” तस्माच्चतुर्दशोपकार-
जोविशिष्टं तीर्थं क्रुदपदिष्टमन्माक्रमप्यनीष्टं म्यविरक्तन्यिकमागमेव स्वीकृतिं गायार्थः ॥७॥ अथोपकरणाभावे दीपदिशं दशयन्नाह—
उत्तरगराणामभावे न हंति समिद्धं संजसो कत्तो? । नयभावा उ नराणं तुभ मय नेव निद्याणं ॥१८॥

नन्नाज्ञापरकरणाभावे नमिनयः—इयं भार्पणादानपाणिष्ठपनिकालक्षणाः पञ्च नमितयो न भवन्ति, तदभावाच्च कुतः संयमः?,
संयमाभावाच्च नत भवे नराणां—पुरुषाणाम्, अपिगम्यः, रीणाभिच पुरुषाणामपि निर्वोणं नैव संभवेदित्यक्षयार्थः, भावार्थस्तु संक्षेपेण
नरो—एगानो रीतानपराधवाग्निमृत्पृष्ठे तयाविथश्रुतिसंस्तननादिवलग्नितः साधुर्दुतंर गच्छन्नागच्छेथ नेयमिमितः स्यात्,
यताभावे च संनक्तनचुदध्यादिकं गलनादिभयान् न्वरितंर गृह्णानो भुञ्जानोऽप्यनेयणाममितः स्यात्, भाजनाभावे च केवलमूमी

श्रीप्रव-
चनपरीक्षा
रविश्रामे
॥ ८२ ॥

प्रश्रवणसिद्धानादि कुर्वन् वर्षाकाले विशेषतोऽनेकजन्तूपघातकः कथं पारिष्टापनिकासमितः?, एवं कुर्वाणः केनाप्युदीरितः सम्यग्-
वक्तुमशक्तो भाषासमितो न स्यादेव, आदाननिक्षेपणासमितस्तु वक्ष्यपात्रादिसद्भावे सत्येव संभवतीति पञ्चानामपि समितीनामभावः
प्रदर्शितः, उपलक्षणात् मनोवाक्यायुक्तयोऽपि सुतरां न संभवन्ति, 'तदभावात्' समित्याद्यभावात् संयमाभाव इत्यादि, वस्त्राद्युप-
करणसद्भावे च ये गुणास्ते स्त्रीनिर्वाणव्यवस्थापनावसरे वक्ष्यामः इति गाथार्थः॥१८॥ अथ यदा शिवभूतिना नयभावोऽभ्युपगतस्त-
दानीमुत्तरानाम्न्याः स्वभगिन्या वक्ष्यपरिधानमनुज्ञातम्, एवं च सति यदि स्त्रीणां मुक्तिं प्ररूपयति तदा सवस्त्रनिर्वस्त्रयोरविविशेषापन्या
स्वकीयनयभावस्य केवलं क्लेशतैवापद्येतेति विचिन्त्य स्त्रीणां मुक्तिर्निषिद्धा, अतो वस्त्राभावविषयकमूलग्ररूपणानन्तरं स्त्रीमुक्त्यभावप्र-
रूपणेति कृत्वा चतुर्विंशत्या गाथाभिः स्त्रीणां मुक्त्यभावे युक्तिं तत्प्रतीकारं च विभणिषुः प्रथमगाथामाह—

इत्थीमुत्तिअभावे जुत्तिं जंपेइ दुब्बला अबला । तन्नो जुत्तं जम्हा दुब्बलया केण धम्ममेण ? ॥१९॥

अवलाः—स्त्रियो दुर्बला—बलरहिताः मुक्तिसाधनबलशून्याः, अतः स्त्रियो न मुक्तिभाजः, अत्र प्रयोगः—स्त्रियो न मुक्तिभाजः पुरुषा-
पेक्षया दुर्बलत्वात्, नपुंसकवादिति स्त्रीमुक्त्यभावे युक्तिं 'जंपेइ' चि कथयतीति दिगम्बरेण पूर्वपक्षितम्, अत्र तत्प्रतीकारं सिद्धान्तमाह—
'तन्नो' चि तत्रागुक्तं न युक्तं, यस्मात् केन धर्मेण दुर्बलता?, न केनापीत्यर्थ इति गाथार्थः॥१९॥ अथ केनापि धर्मेण दुर्बलता
न भवतीति समर्थयति—

संघयणं पुण पढमं सत्तं सम्मं च विरइपरिणामो । अण्णं पि धम्मकम्मं दीसइ तीसेऽवि दाणाई ॥२०॥

संहननं पुनः प्रथमं—वर्ज्यभनाराचं मोक्षाङ्गं, तच्च तासामपि भवत्येव, यदागमः—'संघयणं संठाणं उच्चत्तं चेव कुलगरेहिं स-

मे ।"ति श्रीभारतवैदिकनि० (१६०) तथा सच्चं—माहसचचं, पगीपहसहनादौ स्वप्राणव्यपरोपणं यावद्धैयं, तदपि तासामसदृशं लोकैऽपि प्रतीतिः—“गगो वा यदिना द्वेपः, कोऽपि लोकोत्तरः स्त्रियाः । ददाति रागिणी प्राणानादत्ते द्वेषिणी च सा ॥१॥” इति, अत एव काश्चन स्त्रियः एतौ मूने नदुत्तरेण गतीन्वल्यातिहंत्वाभिमानेन वा चक्षावपि निरुद्धं प्रविशन्तीति तवापि प्रतीतिं, तथा सम्यक्तत्वं यथाधर्मस्तुष्टानं, न च तामां नालीति चेत्, भवं, प्रथमसंहननादिसमन्वितायाः मनुजगतेरेव क्षायिकसम्यक्तचनिमित्तत्वेनोक्त-
नान्, नकारः नमुचयार्थः, तथा विरतिः—मर्षविरतिलभ्याः परिणामः—अध्यवसायः, सोऽपि तासां युक्त एव, अन्यथा त्रिविध-
महाराज्या तीर्थतीर्थकरयोः मरूपस्यैव हान्यापत्तिः, यतस्तीर्थं चतुर्वर्णः श्रमणसद्वस्तत्कर्त्ता तीर्थङ्करश्चेति स्वरूपस्याभिमतत्वात्,
न चाल्लयपानेन यथाज्यातनारिवमेव मोक्षाहं, तत्र स्त्रीणां न संभवतीति वाच्यं, क्षायिकसम्यक्तचवध्याख्यातचारित्रस्याप्यविरु-
द्धत्वात्, नामग्राह्यनीन्यात्, तथा ‘अन्नं पि’ति अन्यदपि दानादिकं, दानशीलतपोभावनालक्षणं ‘धर्मकर्म’ धर्मकृत्यं ‘तस्याः’
श्रिया दृश्ये, इत्येवंवितागण्या धर्मकृत्यमाश्रित्य न पुरुषेभ्यो दुर्बलता, किंतु पुरुषसमैवेति गार्थः ॥२०॥ अथ पुरुषापेक्षया
धर्मं दादयेमपि स्त्रीणां संभवतीति दर्शयति—

स्त्रियगमराणं जगणी इन्थीचन्गंमि तेण जिणधम्ममे । थीणं तिबो रागो तेणेव न सत्तमीगमणं ॥२१॥

तीर्थं कृतां जननी नाचन्नीगरे—जीजानो वर्तते, स्त्रीजनान् वर्त्तिनी तीर्थं करमाता, तेन कारणेन पुरुषापेक्षया स्त्रीणां जिनधर्मे
गीत्रो गतः, पुरुषापेक्षया विदोपतर इत्यर्थः, यत एवं तेनैव कारणेन, अथवा इत्येत्थेऽप्येते, तेन कारणेन स्त्रीणां सप्तमीगमनं—सप्त-
मनरकराधिल्याप्तुना चिनालीत्यर्थः, भावार्थस्त्वयं—ज्ञानादिलक्षणस्य धर्मस्याधारस्तावतीर्थं, तद्व्यवस्थापकस्तु तीर्थकरः, तीर्थ-

स्याच्छिन्नप्रवृत्तिहेतवस्तु गणधरादिसाधवः, तन्मातरः स्त्रिय एव भवन्ति, मातृणां च निजापत्येष्वकृत्रिमः स्नेहः स्यात्, तेन पि-
त्राद्यपेक्षया मातरः स्वापत्यानि सातिस्नेहं परिपालयन्तीति जगत्स्थितिः, अत एव श्रीकृष्णभजिने प्रव्रजिते पुत्रस्नेहे शोकाश्रुविमो-
चनाव क्षामलोचना मरुदेवी प्रत्यहं भरतं प्रति-हे भरत ! मत्पुत्र कृष्णो निरशनो निर्वसनो निर्यानो वनवासी वने एकाकेव परिभ्रमति,
करोऽपि, आस्तां जन्ममाता, कुक्षिधरमात्रेणापि देवानन्दा ब्राह्मणी श्रीवीरवन्दनार्थमागता श्रीवीरं निरीक्ष्य निनिमेषतया पश्यन्ती-
रोमाञ्जिताऽतिस्नेहेन स्तन्यपयःश्रावेणार्द्रकञ्चुकी संजज्ञे इति प्रवचने प्रतीतम्, एवं तीर्थकरमातृणां तज्जातीयानामन्यासामपि स्त्रीणां
तीर्थकरे तीर्थकरापत्येषु साधुषु तीर्थकरभाषिते च श्रुतचारित्र्यादिधर्मे तीव्रो रागो युज्यते, एतच्च संग्रति प्रत्यक्षमपि लक्ष्यते, कासांचित्
स्त्रीणां पुरुषापेक्षयाऽधिकतरस्यापि धर्मरागस्योपलभ्यमानत्वात्, प्रत्यपलापस्य केनापि कर्तुमशक्यत्वात्, नचैवं संग्रत्युपलभ्यते
परं पूर्वं नासीदिति शङ्कनीयं, तीर्थकरवारकेऽपि तथैवोपलभ्यमात्, तथाहि-छात्रस्थये भगवता श्रीवीरेण द्रव्यतः कुलमापाः क्षेत्रतो
देहल्या एकं पादमारत एकं पादं च परतः कृत्वा कालतो भिक्षाचरेषु निवृत्तेषु भावतो राजसुता दासत्त्वमापन्ना मृण्डितशिरोऽाष्ट-
भोपवासिका हर्षकोणस्थितान् कुलमापान् रुदती दास्यति तदा सम पारणकमिति घोराभिग्रहे कृते चतुर्षु मासेषु गतेषु कौशाभ्यां
शतानीकराजस्य मृगावती नाम राज्ञी कदा भगवतः पारणकं भावीति भगवति तीव्ररागेण प्रत्यहं चिन्तापरा तथ्यवादिनं निमित्तज्ञं
पृष्टवती, न पुनः कोटिशः संख्येष्वपि श्रावकेषु विद्यमानेषु कोऽपि श्रावकः पृष्टवान्, तत्र कारणं किं रागोऽन्यद्देति स्वयमेव विचा-
रणीयं, तथा भिक्षामलात्वा चलमाने भगवति वीरे चन्दनबालैवारुदत्, न चैवं कोऽपि श्रावकः श्रूयते, तथा महल्लिपुत्रमुत्ततेजो-

नेष्ट्यात्तत्परन्तानिमाययो चीरस्य चाथा मंजजनप्रर्नता, तद्वाधोपग्रमनाय श्राविका रेवत्येवौपधचिन्तां कृतवती, आद्रास्तु कोटिशः-
मंज्यास्तत्रापि निश्चिता एवापन, तत्रापि धर्मगगतात्तम्यमेव काणं संभावनीयमिति सिद्धं कासांचिन्वीणां पुरुषापेक्षया धर्मरा-
गेनाचिरमपि, अत एव श्रीमहावीरस्य माह्व्यः माधुर्य्यो द्विगुणा एव मोक्षं गताः, यदागमः—“समणस्स भगवजो महावीरस्स
मन ममनमयाडं गिद्धाहं, न उद्धन अत्रिआमयाडं मिद्धाहं”ति, श्रीपर्युरणाकल्पे, एवं श्रीक्रपभादीनामपि बोध्यं, ननु स्त्रियो जनतो-
द्विगुणाणां भवन्ति, यदागमः—“जनाओ पावगनीओ, जया उदयमागया। तथा इत्थित्तणं पत्तं, समं जाणाहि गोअम ॥१॥”ति
धेनवागगमपि गम्भं, एवंविधाः नित्यः कथं मुक्तिरयोग्या इति चेत्, भवम्, अत एव पुरुषेभ्यस्तानां धर्मे दाढ्यकल्पनायाः प्रामा-
न्यात्, नोक्तैर्द्व्यैकः सुभटः आभ्यां धैरिभ्यां गमाक्रान्तमन्योर्जयी बलवान् भण्यते, नदपेक्षया पञ्चजयी तु महाबलवान् एवमनन्ता
अपि यापयकृषीर्निमित्त्य मृत्नि, माजः नित्यः पुरुषेभ्यो धर्मेजनिदाइयेभाज इति सिद्धं, न चैवं पापेन तानां समसीगमनं, यद्वा उन्प्रे-
क्ष्यते हे ह्य ! मन्वृक्षी मनुष्यओ मज्जानीयानां स्त्रीणां गमनरूपासनं निवारयेति जननीयाचित इव भगवान् मातृभक्त्यैव स्त्रीणां
गमनीगमनं निवारितवानिति, अथ क्षणकः ग्रहणे—ननु भोः पुरुषापेक्षया स्त्रीणां बलवत्त्वमुक्तं तत्किं सर्वेभ्यः पुरुषेभ्यः सर्वमां
र्गानां अथवा कतिपयपुरुषेभ्यः सर्वानां स्त्रीणां उन सर्वेभ्यः पुरुषेभ्यः कतिपयस्त्रीणां किंवा कतिपयपुरुषेभ्यः कतिपयस्त्रीणामिति चे-
त्, गन्धं, धो नसात् ! न्यामपि वयमपि पृच्छामः, न्याग्रपि स्त्रीणां या दुर्वलता प्रोक्ता मा किं सर्वेभ्यः पुरुषेभ्यः सर्वमां स्त्रीणा-
मित्यादिपरदुर्गतिव्यवस्थानुष्ठये कस्मिन् विकल्पे निशाम्यति ?, आद्यविकल्पत्रये प्रत्यक्षवाद्यगंभवेन चतुर्थविकल्प एवास्माकममिमत्
इति चेत् तर्हि तस्मात्कल्पव्यगमेन पञ्चोऽगमिनः, आत्मा कतिनित्पुरुषेभ्यः कतिचिन्वीणां बलवत्त्वमिति, ननु स्त्रीणामेवावला इ-

त्यभिधानं कथमिति चेद् भो नम्राट ! तवाभिप्रायं कथय, पश्चाद्वयमपि भगिष्यामः, मुक्तिगमनयोग्यशुभाध्यवसायाभावादूर्ध्वगमन-
सामर्थ्याभावादबला इत्यभिधीयन्ते इति चेद्वयमपि सप्तमनकगमनयोग्यक्लृष्टपरिणामाभावादधोगमनशक्त्यभावादबला इत्यस्माकं
श्वेतवाससामभिप्रायः, अत एव लोके पापकातराः स्त्रियो न संग्रामाद्भुपयोगिन्य इति प्रतीतमेव, न च पापकातरा धर्मेऽपि तथैवे-
ति शङ्कनीयं, तीर्थकरादिषु व्यभिचारात्, तेषां पापकातरत्वेऽपि धर्मे शौर्यदर्शनादित्यलं प्रपञ्चेनेति गाथार्थः ॥२१॥ अथ प्रागुक्तं
विस्मृतमिव नम्राटः शङ्कते—

अहं दुब्बलयां मणसा जेण न गच्छंति सत्तामिं पुहविं । ता कहं खवगस्सेणिं पडिवज्जिअ मुत्तिमुवहंति ? ॥२२॥
अथ स्त्रीणां मनसा—मनोवीर्येण दुर्बलता येन कारणेन ताः—स्त्रियः सप्तमीं नरकपृथिवीं न यान्ति, ता—तस्मात् क्षपकश्रेणिं
प्रतिपद्य मुक्तिं कथमुपयान्ति ? , न कथमपीति दिगम्बरपूर्वपक्षोद्भावनेति गाथार्थः ॥२२॥ अथ येषां सप्तम्यां गमनशक्तिस्तेषामेव
मुक्तावपीति दिगम्बराभिप्रायारूढां व्याप्तिं व्यभिचारेण दूषयितुमाह—

अहगमणे जस्स सत्ती उद्धं सत्तीवि तस्स चैवत्ति । नेवं नियमो बलदेववासुदेवेषु वभिआरो ॥२३॥
यस्य जीवविशेषस्याधोगमने शक्तिस्तस्योर्ध्वगमनेऽपीति व्याप्तिः शीतोष्णस्पर्शयोरिव बाधग्रस्ता, यथा ब्रह्मदत्तस्याधोगमने
शक्तिर्नोर्ध्वगमने मनागपि, चित्रसाधूपदेशसहस्रेणापि मोक्षहेतुचारित्रानु-त्तेः, अथ यस्य जातिविशेषस्याधोगमने शक्तिस्तज्जाती-
यस्यैवोर्ध्वगमनेऽपि शक्तिरित्यपि व्याप्तिः कथञ्चिद्बाधग्रस्ता—कथञ्चिद्व्यभिचारग्रस्तेति नैवं नियमः, दृष्टान्तमाह—‘बलदेवे’त्यादि,
बलदेवजातिविशेषस्याधोगमनशक्त्यभावेऽप्यूर्ध्वगमनशक्तिः, वासुदेवजातिविशेषस्याधोगमनशक्तिसद्भावेऽपि न मनागप्यूर्ध्वग-

मनशक्तिः, यदागमः—“उद्धंगामी रामा केशव सवे अहोगामी”ति (४१५) श्रीआ०नि०, एवमधोगमनशक्तिश्चून्या अपि स्त्रियो बलदेववदूर्ध्वगतिगामिन्यो भवन्त्येव, ननु यद्यपि नाधोगतिगमनशक्त्युपेता बलदेवादयो भवन्ति तथापि ते पुरुषा एव भवन्ति, पुरुषत्वजात्या च बलदेवसमानजातीया इतरे पुरुषा अधोगतिशक्त्युपेताः, अतो बलदेवा अप्युपचारात्तत्सामर्थ्यभाज उपचर्यन्ते एवेति चेद्, उपचर्यतां नाम मनुजत्वजात्या स्त्रीसमानजातीया इतरे मनुजास्तथाशक्त्युपेता अतः स्त्रियोऽप्युपचारात्तथाशक्तिभाज इति, युक्तेस्तौल्यात्, तस्माद्बलदेववत् स्त्रीणामपि मुक्तिर्युक्तिसिद्धा, सिद्धान्तसिद्धापि ‘समणस्स भगवधो महावीरस्स चउहस अज्जि आसयाइ सिद्धाइ’ति (पर्यु०) तथा ‘एगा सिद्धिं पत्ता मरुदेवी नाभिणो पत्ती’ति (आव० १६६) तथा मत्स्यानामधोगमने यावत्स-
मन्यामपि शक्तिः ऊर्ध्वं तु सहस्रारदेवलोकादवर्गिणेति मत्स्येव्यपि व्यभिचारः, एवमधोगमनशक्त्यभावेऽपि ऊर्ध्वगमनशक्तिभाजो जिनेन्द्रगणधरादिचरमशरीरिणो बोध्याः, तेषां तथास्वभावाद्, अतस्तेव्यपि व्यभिचारः स्फुट एव, अयं भावः—वासुदेवानामधोगमने शक्तिर्नोर्ध्वं मनानागपि, बलदेवानामूर्ध्वं, नाधो मनानागपि, मत्स्यानामधो महती लधीयसी चोर्ध्वं, स्त्रीणामूर्ध्वं महती लधीयसी चाधो-
गतिरिति सम्यक् पर्यालोच्य नाधोगमनशक्तिरूर्ध्वगतिनियामिका, बलदेववासुदेवयोर्व्यभिचारात् इति गाथार्थः ॥ २३ ॥ अथाधोगतौ तुल्यसामर्थ्ये सत्येवोर्ध्वगतौ तुल्यसामर्थ्यमिति दिगम्बरेणोपदर्शिता व्याप्तिः सर्वथा प्राशिक्षित्यितुमाह—

सरिसव^१सउणि^२चउप्य^३सपि^४तथी^५जलयराण^६सज्जीणं । वीआइनिरयगमणं कमेण उड्डं तु समगमणं ॥ २४ ॥
सरीसृपाः—सुजपरिसर्पाः शङ्खनयः—पक्षिणः चतुष्पदाः—सिंहादयः सर्पाः—उरःपरिसर्पाः स्त्रियः—स्त्रीरत्नादयः जलचराः—मत्स्या-
दयस्तेषां संज्ञिनाम्, असंज्ञिनां तु रत्नप्रभायाः परत उत्पादासंभवात्, द्वितीयादिनरकगमनं क्रमेण भवति, यथा सरीसृपाः

उत्कर्षतोऽपि द्वितीयायां चालुकाप्रभायामुत्पद्यन्ते, नाधः, शकुनयः पङ्कप्रभायां यावदुत्पद्यन्ते नाध इत्यादि, यावत् मत्स्याः सप्तम्या-
मपीति, ऊर्ध्वं तु सर्वेषामपि समं गमनं, सहस्रारं यावत्सर्वेषामप्युत्पादात्, अतः सरीसृपादीनामधोगमने वैषम्येऽपि ऊर्ध्वगमने
शक्तिसाम्यमेवेति दिगम्बरोद्भाविता व्याप्तिनिर्मूलमुत्पलितैवेति गार्थः ॥२४॥ अथोक्तं प्रकृते योजयति—

एवं धीपुरिसाणं भेअंमि अहोगं च अहिगिच्च । उद्धंगमणे भेओ नत्थि ल्थित्तेण थीसुत्ती ॥२५॥
'एवं' प्रागुक्तसरीसृपादिदृष्टान्तेनाधोगतिमधिकृत्य स्त्रीपुरुषयोर्भेदेऽपि—वैषम्येऽपि ऊर्ध्वगमने भेदो नास्ति, तेन कारणेन स्त्रीणां
मुक्तिरस्तीति युक्तिरातुरस्य कटुकौषधपानकलपाऽनिच्छतोऽपि दिगम्बरस्य गलविलग्नेति गार्थः ॥२५॥ अथ स्त्रीणां चारित्रानङ्गी-
कारे त्रिविधसङ्घपत्त्या पादोनं तीर्थं संपद्येतेति विचारबाह्यो दिगम्बरः शङ्कते—

अबला चीवरचरिआ चीवरचरिआण होइ ममकारो । ममयापरिगहो खलु तेणं नो धीण चारित्तं ॥२६॥
अबलाः—तुच्छसत्त्वाः स्त्रियः 'चीवरचरिअ'ति चीवराणि—चस्त्राणि तैर्वृता—आच्छादिताः भवन्ति, चीवरावृतानां च ममकारो,
ममता च परिग्रहः, येनागमः—“मुच्छा परिगहो बुत्तो”ति, तेन कारणेन परिग्रहवत्त्वेन स्त्रीणां चारित्रं न भवतीति गार्थः ॥२६॥
अथ चरणाभावे किं स्यादित्याह—

चरणाभावा मोक्खो इत्थीणं नत्थि तत्थ को दोसो ? । नहि सामग्गिअभावा कज्जं उप्पज्जए किंचि ॥२७॥
चरणाभावात् स्त्रीणां मोक्षो नास्ति तत्र को दोषः ? , कोऽपि नास्तीत्यर्थः, हिः—यस्मात् सामग्र्यभावात्—अविकलकारणाभावात्
किञ्चिद् घटादिकं कार्यमुत्पद्यते, तथा चारित्राभावात् स्त्रीणां मोक्षाभाव इति गार्थः ॥२७॥ अथ दिगम्बरपूर्वपक्षं दूषयितुमाह—

जइ इत्थीणं वत्थं सहजायं ता तउच्च नो दोसो । अहं बंभवयहेऊ तोऽणुणं सव्वविरईण ॥२८॥

यदुक्तं ब्रह्मवृता हि नार्यः, तत्र वस्त्रं किं स्त्रीणां सहजातं ब्रह्मव्रतहेतुर्वा ? आद्यः पक्षः प्रत्यक्षवाधितः, नहि स्त्रीणां वस्त्रं त्व-
ज्जत् सहजातं दृष्टं श्रुतं वा, तथात्वेऽपि त्वगिव वस्त्रं परिग्रहो न भवेत्, द्वितीयपक्षे चारित्रस्यानुगुणम्-अनुकूलं वस्त्रं, न हि यद्
ब्रह्मव्रतहेतुस्तच्चारित्राभावहेतुः, शीतोष्णस्पर्शयोस्विविरोधात्, तथा च सिद्धं-चीवरधारणमेव चारित्रहेतुः, किंच-भो नगनाट !
अवलानामम्बरपरिभोगः किं तीर्थकृदुपदिष्ट उत तव मताकर्षकशिवभूतिना प्ररूपितः अशक्यपरित्यागकृतो वा ? आद्ये तावद्ब्र-
ह्मवृतानामेव मुक्तिः सिद्धा, यतः “प्रेक्षावतां हि प्रवृत्तिः स्वार्थकारुण्याभ्यां व्याप्ते”तिवचनात् परमप्रेक्षावन्त्वेन परमकारुण्यभाजो
भगवन्तो नावलानां मुक्त्युपघातकमुपदिशन्ति, तथात्वे ह्यास्तां तावदन्यत्, लोकनिन्द्या अप्यहन्तो भवेयुः, द्वितीये तु स्त्रीभिः
शिवभूतेः किमपराद्धं ? येन पापात्मना वस्त्रदानेनावलानां मुक्त्युपघातो विहितः, न ह्यान्तरवैरमन्तरेण कश्चित्थाविद्योत्कृष्टसंपद्धि-
घातको भवेत्, अथ शिवभूतिर्नैव वस्त्रदानं स्त्रीणां ब्रह्मचर्यपालननिमित्तमेव विहितमिति चेद् आयातोऽसि स्वयमेव अस्मदुक्तमार्गेण,
यतो यद् ब्रह्मचर्यादिपालनहेतुस्तत्संयमं प्रति हेतुरेवेतिसिद्धं निष्परिग्रहताहेतुर्वस्त्रपात्रादिरिति, अशक्यपरित्यागकृत इति तृतीयोऽपि
विकल्पः तुच्छः, प्रत्यक्षवाधात्, बाल्यावस्थायामिवान्यास्वप्यवस्थासु वस्त्राहिल्यस्य सार्वजनीनत्वात्, अथ कादाचित्कमेव वस्त्रसा-
हित्यमुच्यते तर्हि पुरुषाणामपि गार्हस्थ्ये वस्त्रसाहित्यस्य सद्भावात् पुरुषाणामपि मुक्त्यभावप्रसक्तेः, अथ कादाचित्कमपि प्रब्रज्या-
प्रतिपत्त्यनन्तरमेवोच्यते इति चेत् तर्हि अर्शोभगङ्गदरादिषु तद्ब्रजमात्रोपयोगिनि वस्त्रे मूर्च्छया अभावाद् दोष इति चेत् चिरं जीव,
तर्हि शीतातपघातदंशमशकादिबाधितस्य शरीरस्य तच्चिकित्सामात्रोपयोगिनि वस्त्रे कुतो मूर्च्छेति विचार्य मोक्षसाधनस्य शरीरस्यो-

पटम्भकं वस्त्रं धर्मोपकरणं, न मृच्छाविषयः परिग्रहः, किंतु तदतिरिक्तस्यासंयमनिमित्तस्य मृच्छाविषयत्वमागमे प्रतीतं, तदेव परि-
ग्रहः, नहि प्रासादनिष्पादनाभिप्रायवता आवर्केण तदर्थमेव स्वायत्तीकृतं कनकादिकं स्वगृहकरणोद्यतेन स्वायत्तीकृतस्वापत्तेयेन
समानं त्वयाऽपि गीयते, यतस्तयोरेकं धर्मोपटम्भकत्वेन मोक्षाङ्गपरं चाश्रवहेतुत्वेन संसारकारणम्, एवं वस्त्रमपि संयमार्थमसंयमार्थं
च गृहीतं न समस्वभावं भवति, नन्वेवं कनकादिकस्यापरिग्रहत्वापत्त्या जगति किमपि परिग्रहो न स्यात्, तथात्वे च दत्ताञ्जलिरेव
परिग्रहापरिग्रहविचारयेति चेद् अहो वेदगर्भं भवतः, नहि वयं स्वरूपेण सत् कनकादिकं किमपि वस्तुजातं परिग्रहमपरिग्रहं वा ब्रूमः,
किंतु यन्मृच्छाविषयः संयमोपधाति तत्परिग्रहः, यदागमः—तम्हा किमस्ति वस्तु गन्धोऽगंधो व सत्त्वा लोए? गन्धोऽगंधो व मओ
मुच्यममुच्छाहिं निच्छयओ ॥१॥ वत्थाइ तेण जं जं संजमसाहणमरागदोसस्स । तं तमपरिग्रहो धिअ परिग्रहो जं तदुवघाई ॥२॥”
(२५७३-४) इति श्रीविज्ञोपाचक्षयक-भाष्ये, एतद्वैकिकदेशो यथा—तस्मात् किं नाम तद्वस्त्वस्ति लोके यद् आत्मस्वरूपेण सर्वथा
ग्रन्थोऽग्रन्थो वा, नास्त्येवैतदित्यर्थः, ततश्च ‘मृच्छा परिग्रहो बुत्तो, इअ बुत्तं महेसिणे’ति वचनात् यत्र वस्त्रदेहाहारकनकादौ मृच्छा
समुत्पद्यते तन्निश्चयतः—परमार्थतो ग्रन्थः, यत्र तु सा नोपजायते तदग्रन्थ इति । एतदेव व्यक्तीकरोति—‘वत्थाइ तेणे’त्यादि,
तेन—तस्मात्, शेषं सुगममिति श्रीवि० टीका । तथा च वस्त्रपात्रादिकं संयमोपकरणं, तथाऽत्रैवाऽग्रे वक्ष्यते इति, गाथार्थः ॥२८॥
अथानन्तरगाथायां स्त्रीणां वस्त्रपरिमोगः किं तीर्थं क्रुदुपदिष्टो वेत्यादिविकल्पत्रयीत्रिशूल्याहतो व्याकुलीभूतः पलायनदिशमलभ-
मानो दिगम्बरः स्त्रीणां ब्रह्मावतधरणाय वस्त्रधारणमित्युक्तवान्, तच्च सर्वविस्तेरुत्कृलमेवेत्यस्मदीयं वचः श्रुत्वा दिगम्बरेण किं
कर्त्तव्यमित्युपदेशमाह—

तां जहं देहं संजमभारुहणतथमत्रमाहं हि । पोसिज्जा तह नियमा पालेहि वि चीवरार्हं हि ॥ १९ ॥

यस्मात्प्रामुक्तं तव प्रमाणं 'तां तस्मात् यथा देहं-शरीरं संयममारोहनार्थमत्रादिभिः-अशनपानखादिमस्त्रादिभिः पुष्णीयाः तथा 'चीवरार्हं' इति चीवरदिभिः, आदिशब्दात् यावच्छरीरोपष्टम्भकं वसतिपात्रादिकं तस्यापि ग्रहः, वस्त्रपात्रवसत्यादिभिः संयमं पालयेत्यर्थः; अन्यथा अशनादिकमपि शरीरक्षानिमित्तं न ग्राह्यम्, अयं भावः-यथा तवेष्टसंयमहेतुशरीरस्य स्थितिहेतवे अशनादिकं गृह्यते तर्हि तादृक्शरीरपरिपालननिमित्तं वस्त्रादिना किमपराद्धं ? तस्माद्यथा क्षुधादिपीडितं शरीरं न संयमहेतुस्तथा शीतातपदंशमशकादिपीडितमपीति बोध्यमिति गाथार्थः ॥ २९ ॥ अथ वस्त्रपात्रधरणे ये गुणास्तान् दर्शयितुमाह-

लोआणुवत्तिधम्मो लज्जा तह बंभचेररक्खा य । सीआतवदंसमसगपीडारहिअस्स सज्झाणं ॥ ३० ॥

वस्त्रधरणे लोकानुवृत्तिधर्मः प्रथमो गुणो लोकप्रतीतः, तत्र लोको-मत्स्यलक्षणो, नतु तिर्यगादिः; तस्य लज्जादिनिमित्तं वस्त्रधारणासंभवात्, तस्यानुवृत्तिः-अनादिसिद्ध आचारस्तल्लक्षणो धर्मः सत्यापितः स्यादित्यर्थः; तथा 'लज्जा' ति लज्जा-व्रीडा संयमो वा, अर्थात्सा रक्षिता भवेद्, वस्त्राभावे च रासभाविद्विशेषेण लज्जारहित्यं स्यात्, लज्जारहितस्य च कुतश्चात्रिपालनं ?; चकारः समुच्चयार्थः; ब्रह्मव्रतरक्षा च-वस्त्रावृतस्य लज्जया ब्रह्मचर्यं स्याद्, अन्यथा वदवाददर्शनात् वाडवस्येव स्त्रीदर्शनाल्लङ्घनादिविकृत्या प्रवचनोद्ब्रह्मब्रह्मसेवादयो बहवो दोषाः सर्वजनविदिता भवेयुः; तथा वस्त्रैः शीतोष्णकालादिषु शीतातपदंशमशकैर्वा पीडा तथा रहितस्य सद्भयानं-धर्मशुक्लक्षणं स्याद्, वस्त्राभावे च क्षुधाद्यनाकुलस्यापि दुर्ध्यानम्-अमित्रणादिसेवाभिप्रायेण दुर्ध्यानं, तत्सेवने चासंयमः स्यादिति गाथार्थः ॥ ३० ॥ अथ पुनरपि गुणानाह-

पवयणस्त्रिंसा परवर्गगमोहुदयवारणं च वत्थेहिं । तसथावरणा जयणा पत्तेहिं तहेव विण्णेआ ॥३१॥
प्रवचनस्त्रिंसा-अहो एते गुण्डाः ! पापात्मानः अस्मदीयपुत्रीवध्वादीन् स्वजनान् प्रत्यवाच्यं दर्शयन्तोऽपि न लज्जन्ते, अतो मा-
सद्गुहादौ प्रविशन्तिवचोभिः प्रवचनहीला, तथा 'परवर्गस्य' पुरुषापेक्षया परवर्गः-स्त्रीवर्गस्तस्य मोहोदयः, प्रायः स्त्रीपुरुष-
योरयमेव स्वभावः यद्वत्त्वानावृतं परवर्गं दृष्ट्वा मोहोदयो भवत्येव, ततः प्रवचनस्त्रिंसा च परवर्गवेदोदयश्चेति द्वन्द्वस्तयोर्निवारणं व-
स्त्रैरेव स्यात्, अन्येऽपि वस्त्रादिसाधुनेपथ्यजन्याः पर्पद्मग्रासिंहतवो रूपवस्त्रादय आचार्यगुणाः स्वधिया योज्याः, ननु जिनेन्द्र-
जिनकल्पिकादयो वस्त्रादिरहिता एव भवन्ति, तेषां च कथमेते गुणा इति चेत् मैवं, जिनेन्द्रादीनामपि लोकानुवृत्त्यादिकारणसद्भावे
वस्त्रसद्भावस्यैवास्माकं सम्मतत्वात्, तत्कथमिति चेत् शृणु जिनेन्द्रा अपि गृहस्थावस्थायां बालभावे तदतिक्रमे च यथोचितं वस्त्रा-
लङ्कारविभूषिता एव भवन्ति, प्रव्रज्याप्रतिप्रत्यवसरे तु देवेन्द्रोपनीतदेवदूष्यवस्त्रं सवस्त्रपात्रो धर्मो मया प्रज्ञापनीय इति वामस्क-
न्धोपरि धरन्ति, यदागमः-“सध्वेऽवि एगदूसेण निग्गया जिणवरा चउवीसं”ति श्रीआच० नि० (२२७) परिधानभावस्तु तेषां
सत्यपि नाग्रे पुण्योत्कर्षोदयात् कुत्सनीयत्वाभावात् प्रत्युत सुभगत्वाच्च, उक्तं च-“अनध्ययनविद्वांसो, निर्द्रव्यपरमेश्वराः । अनलङ्कार-
सुभगाः, पान्तु युष्मान् जिनेश्वरा ॥१॥” इति, किंच-जिनेन्द्राणां गुह्यप्रदेशो वस्त्रैरेव शुभप्रभामण्डलेनाच्छादितो न चर्मचक्षुषां
दृग्गोचरीभवति, यदुक्तं-“अणोसिं मोहोदेयहेउअभावो सुहाणुवंधाओ । गुत्तिंदिअया य गुणा अणन्नतुह्वा सुणेअवा ॥१॥ (१११६)
इति श्री धर्मसंग्रहणीसूत्रे, तद्वृत्तिर्यथा-अन्येषां च-स्त्र्यादीनां तद्रूपदर्शनानन्तरं मोहोदयहेतुत्वाभावः, गुप्तेन्द्रियेति गुप्तलिङ्गता,
चकारोऽनुक्तसम्यक्चये, तेनान्येऽपि निश्चिद्रूपाणिपात्रादयो द्रष्टव्याः, तथा चोक्तं-“ते हि भगवन्तो निरुपमधृत्सिंहननाः गूढेन्द्रियाः

स्वप्नभ्रमण्डलाच्छादितदेहाः ज्ञानातिशयसंपत्समन्विताः निश्छिद्रपाणिपात्राः जितपरिषहा” इत्यादि, एवरूपादिगुणा अनन्यतुल्या ज्ञातव्याः । इति श्रीधर्मसंग्रहणीवृत्तौ । तस्माद्वस्त्रपरिधानादिनिमित्तं जुगुप्सनीयावाच्यावयवादिदर्शनं, तच्च तीर्थकृतां न संभवति, अतः ‘कारणाभावात्कार्यस्याप्यभाव’ इति न्यायात् वस्त्रपरिधानेऽपि तीर्थकृतां न लोकानुवृत्त्यादिगुणविलोपः, लोकैरपि वस्त्रपरिधानं मुख्यवृत्त्या असम्भवावयवगोपननिमित्तमेव क्रियते, मर्त्यामिर्त्यलोकस्य लज्जया लज्जनीयावयवगोपनस्वभावाद्, अत एव लोकाभाणकोऽपि—‘अहो अधो नमस्य मस्तके मौलिक’मिति, शरीरादिशोभा तु क्षुधाद्युपशमनाय क्रियमाणे भोजने अशनाद्यनुसारेण माधुर्याद्यास्वादशरीरपुष्ट्यादिरिव गुह्यावयवेष्वच्छादितेषु स्वत एव सिद्ध्यति, न पुनः प्रथमतस्तदर्थमेव प्रवृत्तिः, पात्रभोगस्तु तीर्थकृतां सर्वथा न स्यात्, यतस्ते ह्यच्छिद्रपाणयस्तीर्थकराः तेषां भोजनावसरे चन्द्रादित्यौ यावच्छिखा गच्छति, न बिन्दुरप्यधः पतति, चतुर्विधज्ञानबलाच्च संसक्तांसंस्क्तमन्नं सत्रसमन्नसं च जलादिकं ज्ञात्वा निर्दोषमेवोपाददते इति तीर्थकृतां पात्रधारणे न कश्चिद् गुणः, ये तु जिनकल्पिकास्ते द्विविधा—लब्धिमन्तोऽलब्धिमन्तश्च, तत्र लब्धिरपि कर्मणां क्षयोपशमवैचित्र्यवशात् केषांचित्पात्रविषया केषांचिद्वस्त्रविषया केषांचिदुभयविषयाऽपि, तत्रापि येषां पात्रविषया तैः पाणिपात्रतयैव भवितव्यं, पाणिनैवाशनादावाहीयमाणे न कापि संयमविराधना, नापि प्रवचनजुगुप्सा, प्रत्युत प्रवचनप्रभावना, सा च लब्धिरेवं “माइज्ज वडसहस्सा अहवा मायंति सागरा सवे । एआरिसलद्धीओ सो पाणिणडिग्गही होइ॥१॥” इति, ते च वस्त्राणि विभ्रति, तद्विषयकलब्ध्यभावात्, तत्रापि सामर्थ्यानुसारेण कश्चिदेकं कल्पं कश्चिद् द्वौ कश्चिन्नीन् कल्पान् विभ्रति, तेषां च क्रमेण रजोहरणमुखवस्त्रिकोपेतानि त्रीणि चत्वारि पञ्च वोपकरणानि भवन्ति, एवं वस्त्रानावृता अपि ये नशा न दृश्यन्ते ते वस्त्रविषयकलब्धिमन्तः, वस्त्रजन्यकार्यविषयकलब्धिभाज इत्यर्थः, तेषां

वत्तत्कार्यस्य लब्धयैव कृतत्वाद्वाभावात्, नहि कश्चिदप्यादित्योद्योतिते वस्तुनि प्रदीपमपेक्षते, प्रदीपकार्यस्य क्षयैर्नैव कृतत्वात्, तत्रापि शीतादिसहनसामर्थ्यमपेक्षणीयं, पात्राणि न विभ्रति, तद्विषयकलब्धभावात्, तेषां चोपकरणानि नैव भवन्ति, नियत-
सप्तसंख्याकेषु पात्रनियोगोपकरणेषु विकल्पाभावात्, ये तु वत्तत्पात्रोभयविषयकलब्धिमन्तो न ते पात्रं न वा वत्तत्पात्राणि विभ्रति,
द्रव्योऽपि प्रयोजनाभावाद्, उभयजन्यस्यापि कार्यस्य लब्धयैव कृतत्वात्, तेषामुपकरणे रजोहरणमुखवस्त्रिभालक्षणे भवतः, ये
त्वलब्धिभाजस्तैरवश्यं वत्तत्पात्राद्युपकरणं धर्तव्यमेव, यदुक्तं—“निरतिशयिना वत्तत्पात्रादिकमन्तरेण चरणस्य प्रसाध्ययितुमश-
क्यत्वा”दिति श्रीधर्मसंग्रहणीवृत्तौ २२६ पत्रात्मके पुस्तके १९२ पत्रे, तेषां च मध्ये सामर्थ्यानुसारेण कश्चिदेकं कल्पं धरति
तस्य दशोपकरणानि, यस्तु द्वौ कल्पौ विभ्रति तस्यैकादश, यस्य कल्पत्रयं तस्य द्वादशोपकरणानि भवन्ति, यदुक्तं—“पत्रोपत्ता-
बंधोऽपयद्वर्णं च द्वायकेमरिआ १५ पडलाहं ५ रयचाणं ६ गुच्छगओ ७ पायनिलो गो ९ ॥१॥ ‘पायनिलो’गु’त्ति पात्रपरिकरः ‘तिचेव
य पच्छागा १० रयहरणं ११ चेव होह मुहपत्ती १२। एसो दुवालसविहो उवही जिणकप्पिआणं तु ॥२॥” ‘पच्छाग’त्ति प्रच्छादकाः
कल्पाः, द्वौ सौत्रौ एकस्त्वौर्णिक इति त्रयः कल्पाः, एवमुपकरणभेदस्यै विकल्पा जिनकल्पे भवन्ति, यदुक्तं—“दुगर तिग ३ च-
उफ ४ पणगं ५ नव ९ दस १० इकारसेव ११ चारसगं १२। एण अहु विगप्पा जिणकप्पे हुंति उवहिस्स ॥१॥ पुत्तीरयहरणोहिं दुविहो २
तिविहो अ इककप्पजुओ ३। चउहा कप्पदुगेणं ४ कप्पतिगेणं तु पंचविहो ५ ॥२॥ दुविहो तिविहो चउहा पंचविहोविहु सपायनिजोगो।
जायइ नवहा दसहा इकारमहा दुवालसहा ॥३॥ इति (पञ्चवस्तु ० ७७२-३-४) एवंविधो हि जिनकल्पः संप्रति व्युत्थितः, यत्का-
लोत्पन्नः सिद्ध्यति तत्कालोत्पन्न एव जिनकल्पं प्रतिपद्यन्ते, नान्यः, संप्रति तथास्वरूपाभावात्, संग्रत्येकः स्यविरकल्प एव, तद्वान्

पुनर्जयन्यतोऽपि चतुदशोपकरणवानेव, तानि चोपकरणाणि द्वादश जिनकल्पोक्तान्येव, मात्रकं १३ चोलपट्टकश्चेति १४ चतुर्दश, य-
दुक्तं—“एष चैव दुवालय मत्तग अइदेग चोलपट्टो उ । एसो चउदसरुवो उवही पुण थेरकपंमि ॥ १ ॥ इति (पं० ७७९) तत्र
मात्रकं सर्वयतिसाधारणवस्तुग्रहणयोग्यः पात्रविशेषः, स्थविरकल्पे उत्कृष्टपदिकोपकरणचिन्तायां तु शीताद्यसहिष्णून् तपस्विबालला-
नादीन् प्रतीत्य यावत्संयमनिर्वाहहेतुर्द्विगुणोऽप्यधिको वा उपधिः श्रीनिशीथचूण्यध्यागमोक्तोऽवगन्तव्यः, एवमुक्तप्रकारेण
जिनकल्पकाः स्थविरकल्पिकाश्चेत्युभयेऽपि प्रागुक्तगुणहेतवे वस्त्राणि विश्रति, अन्यथा प्रवचनखिन्नादयः स्त्रीजनस्यात्मनश्च मोहो-
दयादयो बहवो दोषाः स्युः, ननु परित्यक्तसर्वसङ्गानां साधूनां लोकाणुवृत्त्या लज्जया वा किं प्रयोजनं ?, प्रत्युत तयोः परिहरणी-
यत्वादिति चेत्, मैवं, पापोपादानहेतूनामेव लोकाणुवृत्त्यादीनां परिहर्तव्यत्वात्, न पुनः संयमहेतूनामपि, प्रत्युत तेषामुपादेयत्वाद्,
अन्यथा कथं त्वयाऽपि नग्राटेन जलशौचमुखाविवरकवलप्रक्षेपादिकं विधीयते, तस्यापि लोकाणुवृत्त्यन्तःपातित्वात्, ननु भवतु यत्कि-
ञ्चिद् वस्त्रपरित्यागे, निःस्पृहता तु भवत्येव, सा च चारिजानुगुणा कथं भवतां नाभिमतिति चेत्, सत्यं, धर्मोपकरणातिरिक्तपरि-
त्यागेनैव निःस्पृहताऽस्माकं संमता, न पुनर्धर्मोपकरणपरित्यागेऽपि, अन्यथा तवापि कमण्डलुपिच्छिकादि परिहरणीयं स्यात्, अथ
शीतादिसहनार्थं वस्त्रं परिह्रियते इति चेत् परिह्रियतां नाम तदर्थं, परमवान्ध्यावयवगोपननिमित्तं तु धर्चव्यमेव, न हि तावन्मा-
त्रोपयोगिवस्त्रधरणे शीतादिसहनान्तरायः स्यात्, नन्वास्माकीनब्रह्मव्रतधैर्यज्ञापनाय नाग्न्यव्रतमस्माकमिति चेत्, सत्यं, तर्हि ला-
वण्याद्विगुणोपेताभिः सुन्दरीभिः सह संवासासन्नशयनादिकमपि युज्येत, तस्यापि ब्रह्मचर्यधैर्यज्ञापनाय विशेषतो हेतुत्वात्, किंच-
नमस्य ते वैश्यादिजनोपान्त एवोपवेशनादिकं युक्तं, भाण्डकचेष्टायाः तत्रैव युक्तत्वात्, न पुनः कुलस्त्रीमध्येऽवगन्तव्यं दर्शयतस्त-

वावस्थानं युक्त, लोके तव तासां चातिनिन्दनीयत्वाद्, यदि वेद्याजनोपात्तोपवेशने ब्रह्मव्रतगुप्तिभङ्ग इति चेत् तर्हि नवमगुण-
स्थानकं यावत्साधूनामपि वेदोदयो नियतः, तीर्थं तावत् षट्सप्तमगुणस्थानकर्यत्तिसाध्यायत्तं, तेषां च साधूनां नगभावे तथाविध-
स्त्रीदर्शनादिना सागारिकविकृतिसंभवे कथं ब्रह्मचर्यगुप्तिस्थितिः?, कथं वा न भवचनोद्वाह इत्यादिकं नेत्रनिमीलनपुरःसरं रहसि
विचार्य हे आर्य! परिहरानार्यचिह्नं, किंच-लोकभाषया यद्भाष्यं सागारिकादिकं तन्नीचजातीयोऽपि क्वचित्क्रोधाविष्टोऽपि कलहादौ
प्रयोजनविशेषे प्रतिपक्षं प्रत्यग्रीतिहेतवे चागोचरीकुर्वन् दृष्टः, परमुक्तकारणामिद्विद्विषि कुलस्त्रीजनस्यापि दृग्गोचरीकारयस्तु त्वमेव
धृष्टो दृष्ट इत्यलं तव कुविकल्पनया। एवं सत्यपि यदि तव वस्त्रं न क्वचित्साहिं पिच्छिकावत् मयूरपिच्छग्रथिततथाविधरचनया सह रिकया
वा तथाविधकाष्ठकौपीनेन वा सागारिकं तु संगोपनीयमेवेतिभावः॥

अथ जीवरक्षोहेतुत्वेन यथा संयमोपकारकं वस्त्रं तथाऽऽह-‘तस्यथावराणं’ति त्रसस्थावराणां यतना-रक्षा वस्त्रैरेव स्याद्, वस्त्रप-
दसुपलक्षणपरं तेन वस्त्रनिष्पन्नरजोहरणादिपरिग्रहः, रजोहरणादिभित्तसस्थावरजन्तुयतना स्यादित्यर्थः, तथाहि-शयनोपवेशनादि-
क्रियां चिकीर्षुणा शय्यासनादिगतकुन्थुपिपीलिकादिप्रमार्जनं तावदवश्यं कर्तव्यम्, अन्यथा तद्गतानेकत्रसघातस्तवापि सम्मतः,
तत्प्रमार्जनं च रजोहरणेनैव कर्तुं शक्यते, यद्यपि प्रमार्जननिमित्तं पिच्छिका त्वयाऽप्यभ्युपगता परमुभयकालं विरलीकृत्य प्रतिले-
खयितुमशक्यत्वेन तद्गतपनकादिविराधनासंभवात् सैवायतनाहेतुः, तथाऽनादृत्युत्वेन भाषमाणस्य सुखविवरे सहसा भक्षिकादिप्र-
वेशस्तवाप्यव्यक्षसिद्धः, सर्वज्ञवचनप्रामाण्याच्च सुखनिर्गतेनिःश्वासादिना असंख्यातजीवात्मकवादवायुकायिकविराधना सुखवस्त्रे-
कामन्तरेण निवारयितुं न शक्यते, दंशमशकादिभिरभिद्रुयमाणस्य सहसा कण्डूयनादि कुर्वतो दंशमशकादिविराधना, शीतादिना-

ऽभिद्रूयमाणस्याश्रिकायादिसेना, अतोऽनेकत्रसंस्थावरविराधना, महिकाधूत्रिकादिपातेऽपकायविराधना चेत्यादिदोषाः अनावृतशरीरस्य संभवन्ति, तन्निवारणं च न वक्ष्येति चेन्न शक्यं, तथा ज्वरादिनाधितनोस्तव वक्ष्याभावे गुप्तदवरकसद्विरिकादिगृहस्थोपकरणप्रतिषेधव्या गृहस्थतुल्यतैव, प्रतिलेखनानेह गुप्तदवरकसद्विरिकादौ त्रसाद्यनेकजन्तुविराधना अवचनमालिन्यं चेत्यादिदोषप्रतिहतनिमित्तं कल्पयित्वा, यदागमः—“किं संजभोवयारं करोइ वत्थाइ जइ नई सुणसु। सीअत्ताणं ताणं जलणतणगयाण सत्ताणं॥१॥” (२५७५) इत्यादि श्रीविशेषावश्यकभाष्ये तद्वृत्तौ च सविस्तरमिति बोध्यम्। अथ पात्रैः संयमोपकारमाह—“पत्तेहि” न्ति पात्रैः—पतद्गृहादिभिः तैश्च—चस्त्रवदेव त्रसंस्थावरयतना विज्ञेया, तथाहि पात्राभावेन भोजने क्रियमाणे सस्निग्धा दुग्धादिविन्दवोऽधः पतन्ति, तत्र च पृथिव्यां विद्यमानानां पिपीलिकादीनां सद्य एवोपधातः अविद्यमानानां च तद्रन्धाद्याकृष्टानां पिपीलिकादीनां समागमनं, समुदिताश्च जन्तवः कथंचित् कस्यापि पादादिन्यासेन सद्य एव युगपद्विपद्यन्ते, मक्षिकाद्यर्थमागतेभ्यो गृहगोधादिभ्यश्च सकाशात् महानसंयमः, कुण्डिकादिमण्डापनेऽपि गृहस्थभाजनव्यापारणमसंयम एव, यतस्तदप्रतिलेखितं सत् पनककुन्ध्यादिसंसक्तं सचिच्च जलादिसंसक्तं वा भवेत्, कदाचिदेवं दोषाभावे न मनसः शुद्धिः, तद्व्यापारनन्तरं च पतितविन्दूनां गृहस्थकृतायां परिष्ठापनायां प्रागुक्तप्रकारेण जन्तूनामुपधातः, सचिच्चजलादिना पात्रधावनादौ बहवो दोषा इति कुण्डिकादिकं नासंयमनिवारकं, प्रत्युत केवलमसंयमहेतुरिति, अत एव गृहस्थपात्रभोगोऽनगाराणामयोग्य एव, यदागमः—“कंसेसु कंसपाएसु, कुडमोएसु वा पुणो। भुंजंतो असणपाणां, आयारा परिभस्सइ ॥ १ ॥” इत्यादि श्रीदशैकालिके (२५९) तथा पाणिभ्यां भुञ्जानस्य द्राक्षादिगतत्रसजन्तुयतना न स्यात्, तथा गलनादिभयेन दध्यादिद्रववस्तुनि त्वरितं भुज्यमाने तद्रतजन्तुविपत्तिः स्यात्, तथा पात्राभावेऽशना-

द्यानयनेन बालगलानादीनां वैयावृत्त्यासंभवात् तेऽनुकम्पिता न भवेयुः, यदागमः—“संसत्तसत्तुगोरसपाणयपाणीअपाणस्खत्थं । परिगलणपाणधोयणपच्छाकम्माइआणं च ॥ १ ॥ परिहरत्थं पत्तं गिलाणवालादुवग्गहत्थं च । दाणमयधम्मसाहण समया वेवं परोप्परओ ॥२॥”(२५७८-९) श्रीविशेषाच० इतिगाथार्थः ॥३१॥ अथ वत्सपात्रादिकं साधूनां परिग्रहो न भवतीति दृष्टान्तद्वारा पराशङ्कामपाकर्तुं गाथामाह—

संजमनिमित्तमित्तं उवगरणं तं परिग्रहो न भवे । जह रयणासयजिणवरपडिमा तइंसणमईणं ॥३२॥
संयमनिमित्तमेव—संयमनिमित्तमात्रं चारित्रपरिपालनार्थं यदिति गम्यं यदुपकरणं—रजोहरणादि पात्रनिर्योगपर्यन्तं परिग्रहो न भवेत्, यदागमः—“जं पि वत्थं व पायं वा, कंवलं पायपुंछणं । तं पि संजमलज्जही, धरंति परिहरंति अ ॥१॥ न सो परिग्रहो बुचो, नायपुत्तेण ताइण”ति श्रीदशैव० (२४७॥*) यथेति दृष्टान्तोपन्यासे, यथा रत्नमयजिनप्रतिमा परिग्रहो न भवति, केषां?—‘तदर्शनमतीनां’ प्रतिमायामाराध्यत्वेन जिनेन्द्र इव दर्शनं—श्रद्धानं तत्पूजिका मतिः—मतिज्ञानं येषां ते तथा तेषामेवेत्यर्थः, न पुनर्लुम्पाककल्पानामनार्थजनानामपि, यतस्ते तादृशीं प्रतिमां विक्रीयाजीविकामपि कुर्वन्ति ततस्तेषां परिग्रह एवेतिगाथार्थः ॥३२॥ अथ संयमपरिपालननिमित्तादतिरिक्तं किं स्यादित्याह—

सेसं पुण अहिगरणं सुच्छाविसओ परिग्रहो होइ । जह पिच्छिआकमंडलुदेहप्पसुहं तुहं भणिअं ॥३३॥
शेषं—धर्मोपकरणव्यतिरिक्तं पुनरधिकरणमेव, तच्च परिग्रहो भवति, कुतः?—यतो मूर्च्छाविषयः, यदागमः—“सुच्छा परिग्रहो बुचो, इअ बुचं महेसिण”ति यथेति दृष्टान्तोपन्यासे, यथा ‘तुहं’तव नगाटस्य पिच्छिकाकमण्डलुदेहप्रमुखं भणितं, तीर्थकृद्भिः

परिग्रहयोग्यं, ननु पिच्छिकादिकमन्माकं यमोत्तरणमेव कथं परिग्रह इति चेत् निरं जीव, यमोत्तरणं परिग्रहो न भवतीति
प्रवृत्तन्मती व्यपमेव तदादिगिगङ्गान्योन्यायेनान्योन्यायमेवाश्रितः, अकुलपोतन्यायस्त्वेवं-महान्मुद्रमध्यगतपोतहृत्स्तम्भात्
रक्षितं नृहृत्तिरेव उद्दिनः नन् अन्यत्रादिकमुपवेगन्नानमनुपलभमानः पुनः तत्रैवागत्योपविशति, एवं त्वमपि पिच्छिकाक-
मन्नुद्देशरग्नौकं विवशः श्रेयान्गन्ध ध्रियमाणान्तुद्गोपकरणवन् तत्रापि परिग्रहो नवेति केनचिदुदीरितः अन्यत्रत्युचरदाना-
नमशो यमोत्तरणं परिग्रहो न स्यादिति श्रेयं, परमार्थं यान्युत्तरणानि तानि शुभध्यानादिविघातकानां शीतातपादीनां निवा-
रकानां नाग्यनेतुप्राप्तं कुतुम्भनित्तैरापराकृत्येन प्रायुक्तप्रकारेण त्रमादिजनुराहंतुत्वेन च तीर्थकृदुपदिष्टत्वात् संयमपरिपालनहेतु-
तोऽन्येननिवर्तनानि च, तत्र तु पिच्छिकाकमण्डुप्रभृतीनि न संयमहेतवो नाप्यसंयमनिवारकाणि, प्रत्युत तीर्थकृदनुपदिष्टत्वेना-
दिकमन्नादाग्यमहेतव एव, तीर्थकृदनुपदिष्टत्वं तु तत्रापि सम्मतं, न हि पिच्छिकादिकं तीर्थकृद्विरुपदिष्टं धृतं वा न चास्तामन्य-
यन्किञ्चिन् परं पिच्छिका नावन् प्रमात्रेनाहेतुर्नैव ध्रियते, सा कथमधिकरणमिति चेद्, उच्यते, न हि पिच्छिका तावत्केवलप्रमार्ज-
नहेतव एव ध्रियते, किन्तु मायुल्लिङ्गयिया, न च पिच्छिका मायुल्लिङ्गम्, अन्यतीर्थिकानामपि पिच्छिकाया दृश्यमानत्वात्, तस्मा-
त्तीर्थकृदनुपदिष्टत्वेनाधिकरणमेव पिच्छिका, किञ्च-पिच्छिका यदि मायुल्लिङ्गं स्यात्तर्हि दिगम्बरमात्रस्यापि युज्यते, यथा श्वेता-
म्बरनाभमात्रस्यापि रजोद्वयमुपवर्गिके, न चैवं दिगम्बरमने, यतो दिगम्बराणां चत्वारो भेदाः, तथाहि-काष्ठासङ्घो मूलसङ्घो
गोप्यगङ्घो माधुर्यगङ्घोति, तत्र मूलगङ्घे मयूरपिच्छिका काष्ठासङ्घे च चमरीगोवालपिच्छिका गोप्यसङ्घे च पिच्छिका गोप्या, मायु-
रगङ्घेन च मयूरयो पिच्छिका नाद्यतेति तेन दिगम्बरस्य पिच्छिकाकमण्डुदेहादिकं परिग्रह एवेतिगाथार्थः॥३॥ अथ वक्ष्यामृतानां

स्त्रीणां केवलज्ञानं न स्यादिति दिग्गन्धराकृतकदल्याः कृपाणकल्पां गाथागाह—
जइ चीवरवरिआणं न केवलं तं हवे तथावरणं । उत्पण्णंपि कयाइ चीवरजोगे विलिइज्जा ॥ ३४ ॥

यदि चीवरावृतानां—वस्त्राच्छादितशरीराणां केवलज्ञानं न भवेत्, तर्हीति गम्यं, तर्हि तद्—वस्त्रं परिहितवस्त्रं 'तथावरणं'ति तस्य—केवलज्ञानस्यावरणम्—आच्छादनकारणं संपद्येत, केवलज्ञानावरणीयकर्मतया परिणतं, यद्यदावृणोति तत्तस्यावरणं, यथा श्रुतज्ञानमावृणन् श्रुतज्ञानावरणीयकर्मप्रकृतिरिति 'यद् विद्यमानं सत् यस्योत्पत्तिं प्रतिवध्नाति तत्तथाभूतं सत्तदुत्पन्नमपि विनाशयती'ति—कृत्वा उत्पन्नमपि केवलज्ञानं कदाचिचीवरयोगे—वस्त्रसम्बन्धे विलीयेत—विनाशं प्राप्नुयात्, तन्न न संभवति, अतो दिग्गन्धराकृतमालजालमिति गाथार्थः ॥ ३४ ॥ अथ प्रागुक्तमनिष्टमपीष्टापस्या स्वीकुर्वन्तं क्षणकं दूषयितुमाह—
एवं चिअ कप्पिज्जइ चीवरवरिआण जइ न सुअणाणं । घोसिज्जंतं हज्जा लुप्पिज्जा अहन्व भणिअंपि ॥ ३५ ॥

चिअशब्दोऽप्यर्थे, एवमपि कल्प्येत यदि सवस्त्रस्य परिहितवस्त्रस्य घोष्यमाणमपि श्रुतज्ञानं न भवेद्, अथवा भणितमपि वस्त्रवतो विच्छेद्येत, श्रुतज्ञानस्यापि ज्ञानत्वेन केवलज्ञानसाम्यात्, केवलज्ञानस्येव श्रुतज्ञानस्याप्युत्पत्तिविनाशयोरविशेषात्, ननु श्रुतज्ञानं तावत् क्षायोपशमिकं, तस्य सवस्त्रस्यापि संभवो न विरुध्यते, केवलज्ञानं तु धायिक, तच्च वस्त्रादौ ममतावतः कथं स्यादिति चेत्, भवं, देहेऽपि तथासंभवात् देहिमात्रस्यापि तद्भावापत्तेः, तस्माद् ज्ञानस्य स्वस्यावरणापगमे स्वस्योत्पत्तेर्विलीयसाऽपि पराकर्तुमशक्तेः श्रुतज्ञानादिवद् केवलज्ञानमपि सवस्त्रस्य भवत्येव, वस्त्रस्य च ज्ञानावरणात्मकत्वाभावादिति गाथार्थः ॥ ३५ ॥ अथ वस्त्रादिधर्मोपकरणं न केवलं केवलज्ञानावरणमेव न भवति, अपितु केवलज्ञानोत्पत्ताद्युपकारकमपीति गाथात्रयेण दिदर्शयिषुः प्रथमगाथासाह—

तन्महा केवलणापं पाणावरणकृत्वयंमि सो अ पुणे । सुहृक्षाणा सुहृक्षाणं पायं बाहाविरहिअस्स ॥३६॥
बाहा पुण णेगविहा तथभावोऽणेगकारणेहिं भवे । कत्थवि असणार्हिं कत्थवि वत्थाइवत्थूहिं ॥३७॥
इअ विण्णेयं धम्मोवगरणअहरितु परिगहो होइ । अण्ह असणार्हिं सरिरपोसो तुमं दोसो ॥३८॥
यस्मात्प्राप्तुकुत्तिसमूहात् न वत्तं केवलज्ञानावरणं तस्मात् केवलज्ञानं केवलज्ञानावरणस्य—ज्ञानावरणीयमूलप्रकृतिविशेषस्य
क्षये—सर्वथाऽपगमे सति संभवति, 'सोऽपि' ज्ञानावरणीयकर्मक्षयोऽपि 'शुभध्यानात्' शुक्लध्यानविशेषात्, शुक्लध्यानमपि 'प्रायो'
बाहुल्येन 'बाधाविरहितस्य' शरीरादिपीडाशून्यस्य मनुजस्य संभवति, प्रायोग्रहणात् स्कन्दलाचार्यशिष्यगजसुकुमारदीनामन्यथा
दर्शनेऽपि न दोष इति गाथार्थः ॥ ३६ ॥ अथ द्वितीयगाथामाह—

बाधा पुनरनेकधा—अनेकप्रकाराः स्युः, तदभावोऽपि—अनेकविधबाधानामभावोऽपि अनेककारणैर्भवेत्, प्रति कार्यं कारणानामपि
भिन्नत्वात्, तदेव स्पष्टयति—'कत्थवि'ति कुत्रचित् क्षुधादिपीडिते पुरुषविशेषे क्षुधाजन्यपीडाया अभावोऽशनादिभिरेव स्याद्, ओ-
दनादीनामेव तत्कारणत्वात्, एवं पिपासाजन्यबाधा पानीयेनैवोपशाम्यति, न पुनरोदनादिना, तथा शीतातपदंशमशकादिजन्यायाः
बाधाया वस्त्रादिभिरेवोपशमः, ननु शीतातपादिपीडानिवारणं वस्त्रादिप्रावरणं तावदुक्तं, कथं पुनः पात्रमपीति चेद्, उच्यते, भिक्षा-
चर्या गतः साधुरुष्णमन्नं पानं वाऽवाप्य पाणिना भुञ्जानः पिवंश्च पाणिमुखवद्वाहादिना बाध्यते, तन्निवारणं तु पात्रेणैव भवेत्,
यतस्तथाविधमन्नं पानं वा पात्रेणैवोपादाय संयमाबाधया भुङ्क्ते पिवति च, पात्रमन्तरेण तादृशमन्नादिकं ग्रहीतुमक्षमस्तत्परित्य-
ज्यान्यदन्नादिकमन्वेपयतोऽन्नामे संयमबाधा स्याद्, भूयसा कालेन लाभेऽपि स्वाध्यायध्यानादिः उपहन्येत, असंयमनिवारणं तु

पात्रजन्यं प्रागेव न्यगादि, विचारधूम्यादिगमने तु नियमात् पात्रोपयोग इति गार्थः ॥३७॥ अथ तृतीयगाथासाह—
'इति' अमुना प्रकारेण प्रागुक्तयुक्तया धर्मोपकरणव्यतिरिक्त एव परिग्रहो भवति, न पुनर्धर्मोपकरणमपीति द्वेय-बोध्यम्, अन्य-
परिग्रहमणहेतुत्वाद्व्यादिवत्, न च शरीरं ममताविषयो न भविष्यतीति शङ्कनीयं, स्वसंवेदनवेद्यत्वात्, तन्मूल एवान्यत्रापि ममकार-
इति प्रागुक्तम्, अत एव शरीरममकारोऽपि साधूनां निषिद्धः, यदागमः—“सबत्थुवद्दिणा बुद्धा संरक्खणपरिगहे । अवि अप्पणोवि
देहंमि, नायरंति ममाइजं ॥१॥”ति श्रीदशवै०, अथ शरीरमन्तरेण संयम एव न स्यात्, अतः कथं तत्पोपोऽस्माकं दोष इति चेत्
सत्यं, तर्हि संयमहेतोः शरीरस्य परिपालनमिति चेन्न वस्त्राद्यपि किं न स्वीकरोमि ?, अज्ञानादिवदत्रापि युक्तेः साम्यादिति गार्थार्थः
॥३८॥ (त्रिभिर्विशेषकं) अथ नयाटनाटके स्त्रीणां मुख्यभावमिष्टापन्नैव प्रसाधयन् गाथासाह—
‘तुह सासणि’ति तव दर्शने कष्टवि नत्थि इत्थीणं । तं खलु मोहाभावा सो तारिंस्सि नेव संभवह ॥३९॥

खलुवधारणे मोहाभावात्—मोहनीयकर्मक्षयादेव, ‘सो’ति स मोहनीयकर्मक्षयः ‘तारिंस्सि’ तासां स्त्रीणां न संभवति, गार्थार्थः
॥३९॥ अथ मोहक्षयाभावे हेतुसाह—
देवगुरुसुहृदपलोअणहच्छाण आगयाण इत्थीणं । पढमं मिहनिरिक्खणमिह हुज्जा तं महामोहो ॥४०॥

‘देवगुरुसुखप्रलोकनं’ देवगुरुर्बोद्धुस्वस्य निरीक्षणं तस्येच्छया, वयं देवगुरुमुखं दृष्ट्वा निष्पापा भवाम इति देवगुरुमुखनिरीक्षणो-
॥४०॥

त्कण्ठया, आगतानां स्त्रीणां 'प्रथमम्' आदितः 'इह' त्वदीयमठादौ 'मेण्डू' मेहनं पुरुषलिङ्गं तस्य निरीक्षणं भवति, द्वयोरपि नम-
त्वात्, मेण्डूदर्शनं महामोहो, महामोहनीयोदयहेतुत्वाद्, अयं भावः-जगत्स्वाभाव्यादनादिकालाभ्यासाच्च नाग्नये सति स्त्रीपुरुषयोः
प्रायो गुह्यप्रदेश एव दृष्टिपातो भवति, नान्यत्रेति प्रतीतिः सर्वजनानामनुभवसिद्धैव, पुरुषलिङ्गदर्शने च स्त्रीणां वेदोदयान्महामोहः
अतः स्त्रीणां मुक्त्यभावस्त्वदर्शने युक्त एवेति गाथार्थः ॥४०॥ अथ वस्त्रधरणे अधरणे च द्वयोरपि लाभमलामं च दर्शयन्नुपसंहारमाह—
तम्हा तुमं पि वत्थं इत्थी अणुकं पयाइ जइ धरसि । ता दुण्हवि निवाणं अन्नह दुण्हं पि दुग्गइओ ॥४१॥

'तस्मात्' प्रागुक्तयुक्तिनिचयात् यदि 'स्त्रीष्वनुकम्पया' महिङ्गदर्शनतो मा स्त्रीजनस्य मोहोदयो भवत्विति स्त्रीजनविषयक-
कृपया त्वं वस्त्रम्, अपिशब्दाद्यथा स्त्रियो वस्त्राणि विभ्रति तथा त्वमपि वस्त्रं धारिष्यसि 'ता' तर्हि 'दुण्हं' द्वयोरपि स्त्रियास्तव
च 'निर्वाणं' मुक्तिः स्यादेव, अन्यथा-वस्त्राधरणे द्वयोरपि 'दुर्गतयो' नारकादिक्लृप्तिसतगतयो, बहुवचनमनन्तशस्त्र गमनसूच-
कम्, अत एव भवभ्रमणमित्यर्थः, स्त्रीणां दुर्गतयस्तु त्वलिङ्गदर्शनेन वेदोदयाद् दुर्ध्यानात्, तव तु स्त्रीदुर्गतिहेतुमाग्नग्ररूपकत्वेनेति
गाथार्थः ॥४१॥ अथ नम्राटनाटकमाश्रितानां मूढत्वमाविष्कुर्वन्नाह—

न सुणइ मूढो लोओ धम्मं पुच्छंतमेव जो गुज्झं । दंसेइ तस्स पासे धम्मो ता कहिमहम्मो अ ! ॥४२॥
'मूढः' अज्ञानावृतो लोकः, हे नम्राट ! त्वन्मार्गाश्रितो लोको न जानाति यत् को धर्मो मुक्तिसाधक इति, 'धर्म' धर्ममार्गं च
'पुच्छन्तमेव' प्रश्नं कुर्वन्तमेव यः प्रष्टव्यपुरुषो गुरुलक्षणो 'गुह्यं' गोपनीयलिङ्गोपस्थादिकं दर्शयति तस्य पार्श्वे यदि 'धर्मः'
धर्मप्राप्तिः स्यात् 'ता' तर्हि 'कहिं'ति कुत्रान्यत्राधर्मः?, न कापि, किंतु त्वत्समीप एवाधर्मः, हे नम्राट ! त्वमेव पापात्मा मूर्तिमा-

नधर्म एवेतिगाथार्थः ॥४२॥ ॥इति स्त्रीश्रुक्तिव्यवस्थापना ॥ इति चतुर्विंशत्या गाथाभिः स्त्रीश्रुक्तिव्यवस्थापिता । श्रीमदण-
हिल्लपत्तने श्रीजयसिंहदेवराजसभायामनेकविद्वज्जनसमक्षं श्रीवादेवसूत्रयश्चतुरशीतिवादलब्धजयाभिमानिनं दिगम्बरचक्रवर्तिनं
कुमुदचन्द्राचार्यं निर्जित्य पत्तने दिगम्बरप्रवेशं निवारितवन्तः, तत्र वादे स्त्रीश्रुक्तिव्यवस्थापननिमित्तं श्रीदेवसूत्रिभिश्चतुरशीति-
विकल्पा उद्भाविताः, ते चामी-इह खलु यस्य यत्रासंभवो न तस्य तत्र कारणावैकल्यं, यथा शुद्धशिलायां शाल्यदुरस्य, अस्ति च
तथाविधद्वीपु सुक्तेः कारणावैकल्यं, न चायसिद्धो हेतुः, यतोऽस्यासिद्धत्वं किं द्वीपां पुरुषेभ्योऽपकृत्यमाणत्वेनाहोभिनिर्घणस्थाना-
द्यप्रसिद्धत्वेन निर्वाणसाधकप्रमाणाभावेन वेत्यादि श्रीशान्तिस्तूरिकृतायां श्रीउत्तराध्ययनद्वृत्तौ लिखिताः सन्ति ततो बोध्याः,
इह तु ग्रन्थगौरवभयान्न लिखिता इति ॥ अथोत्पन्नादिव्यज्ञाना अर्हन्तो न भिक्षार्थं व्रजन्ति साध्वानीतान्नादिशुक्तौ च सप्तविधः पात्र-
निर्योगोऽवश्यमभ्युपगन्तव्यः स्यात्, तथा च नाग्यव्रतं स्त्रीश्रुक्तिनिषेधश्चेत्युभयमपि दत्ताञ्जल्येव स्यादिति विचिन्त्य शिवभूतिना
केवलिनो श्रुक्तिनिषिद्धा, अत एकादशभिर्गाथाभिः केवलिश्रुक्तिं व्यवस्थापयन् प्रथमगाथामाह—

जं केवली न मुंजइ किं कारणमित्थ केवलं णाणं । अहं वेअणिआभावा ? पढमविगप्पो न जुस्सिज्जुओ ॥४३॥

यत्केवली न शुक्ले 'इत्थ'ति अत्र किं कारणं ? किं केवलज्ञानं अथवा 'वेदनीयाभावो' वेदनीयकर्ममनुदयो वा ? तत्र प्रथमविकल्पः
केवलज्ञानं स न युक्तियुक्तः, विचार्यमाणो युक्तिविकल इति गाथार्थः ॥ ४३॥ अथ श्रुक्तिरिक्तत्वं दर्शयति—

पत्तिज्जइ सुअणाणी जो जो जम्हा उ होइ अहिअयोरो । सो अप्पं अप्पत्तरं मुंजइ नियमेण भावेण ॥४४॥

केवली केवलज्ञानमाहात्म्यान् शुक्ले इति तदा प्रतीयते यदि यो यस्मात् श्रुतज्ञानाधिकोऽधिकतरोऽधिकतमो वा भवेत् सोऽ-

तपमलपतरमलपतमं च भुङ्क्ते, केन स्वरूपेण ?—नियतभावेन—व्याप्तिस्वरूपेण, अव्यभिचारेणेत्यर्थः ॥१४४॥ अथ प्रागुक्तमिष्टापस्या स्वीकु-
र्वन्तं नम्राटं दूषयितुमाह—

दीसह बहु भुजंतो बहुस्सुओ कोऽवि अप्पमण्णाणि । दुण्णिणवि बहु अप्पं वा भुजंता केह दीसंति ॥१४५॥

कोऽपि बहुश्रुतो बहु—प्रभूतं भुञ्जानो दृश्यते, श्रूयतेऽपि च दुर्बलिकापुष्पमित्रः बहुतरघृतभोजीति, कोऽपिशब्दो लालाषण्टा-
न्यायेनात्रापि सम्बन्धात् कोऽप्यज्ञानी अल्पं—तुच्छं भुञ्जानः, ‘द्वावपि’ बहुश्रुतालप्यश्रुतौ बहु भुञ्जानौ अल्पं वा भुञ्जानौ दृश्येते
‘केह’ चि केचिदित्यध्यक्षसिद्ध एव व्यभिचार इति गाथार्थः ॥१४५॥ अथ वेदनीयामावं दूषयितुमाह—

वीए आगमवाहा अरिहंताणंपि वेअणिज्झदुगं । संतुदयं पुण सायाबंधो भणिओ जिणिंदेहि ॥१४६॥

द्वितीयविकल्पे आगमबाधा, यतः ‘अर्हतामपि’ पुण्योत्कर्षोदयवतामपि तीर्थकृतां सत्ता चोदयश्च सत्तोदयमितिसमाहारः,
तदधिकृत्येत्यध्याहार्य, ‘वेदनीयद्विकं’ सातासातलक्षणं भवति, बन्धमाश्रित्य पुनः सातबन्धः जिनेन्द्रैर्भणितः, यदाह—“तिसु
सायबंधु” चि एकादशादिजिषु गुणस्थानकेषु सातस्यैव बन्ध इति गाथार्थः ॥१४६॥ अथ सति कारणे कार्यस्यावश्यंभावादिति केव-
लिनोऽपि क्षुधायाः कारणमाह—

केवल्लिणोऽविअ वेअणितेअसउदया छुहाहआ हंति । अप्पणह भवत्थसिद्धाणमंतरं सबहा न हवे ॥१४७॥

केवल्लिनोऽपि वेदनीयसहकृततैजसशरीरोदयात् क्षुधापिपासे भवतः, अन्येऽपि शीतोष्णादयः परीषहा वेदनीयोदये भवन्ति,
यदागमः—“एणाविहबंधगस्स षं भंते ! सजोगिभवत्थकेवल्लिस्स कइ परीसहा पं० १, गोअमा ! एकारस परीसहा पं०, नव पुण वेदंतिचि”

श्रीभगवतीश० ८-उ० ८। एकादश परीपहास्त्वेवं—“चेअणिज्जे णं भंते !” कस्मै कति परीसहा समोअरंति ? गो०! एकारस परीसहा समोअरंति, तं०—“पंचेव आणुपुवी चरिआ सेआ वहे अ रोगे अ। तणफासे जहमेव य इक्कारस वेअणिज्जंभि ॥ १ (१२-५८*) ॥” इति श्रीभगवत्यां श० ८ उ० ८। ‘अण्णहं’ति अन्यथा वेदनीयकर्ममुदयात् क्षुधाद्यभावाच्च भवत्येकैवल्लिनां सिद्धानां च परस्परं सर्वथा ‘अन्तरं’भेदो न स्यात्, तच्च तवाप्यनिष्टं इति गार्थार्थः ॥ ४७॥ अथ दृष्टान्तद्वारेण केवलिनो मुक्तिप्रसाधनाय गाथाद्वयमाह—
जह जलसित्ता म्मक्ख्वा सचेअणा जाव आउअं हंति । अहवा लहंति बुद्धिं तयभावे नेव उभयंपि ॥ ४८॥
एवं केवलिनोऽपि अ सरीरिणो मुत्तिविरहिआ देहे । थिरभावं बुद्धिं वा लहंति नेवत्ति विण्णेअं ॥ ४९॥
यथा जलसित्ताः वृक्षाः सहकारादयः यावदायुस्तावत्सचेतनाः—सजीवास्तद्बुद्धजीवा बुद्धसम्बद्धा भवन्ति, अथवा पुनर्वृद्धिं लभन्ते, शाखाग्रशाखापुष्पफलादिभिः समृद्धिभाजो भवन्ति, ‘तदभावे’ जलसेचनाद्यभावे तदुचिताहाराद्यभावे ‘उभयमपि’ सचेतनत्वं बृद्धिसत्त्वं चेति न स्याद्, उपनयनमाह—एवं केवलिनोऽपि च शरीरिणो मुक्तिविरहिता ‘देहे’ शरीरे स्थितिभावं स्थैर्यं नैव लभन्ते, शरीरात्पृथक् भवन्तीत्यर्थः, तथा बृद्धिं साधिकवर्षाष्टकः कश्चित्संजातकेवलः तदवस्थ एव भवेत्, शैशवावस्थमेव स्यात्, ‘पुद्गलेरेव पुद्गलोपचय’ इतिवचनात्, आहाराभावे (सचेतनस्य) तनोः शरीरस्य दृष्टेरसंभवादिति गार्थार्थः ॥ ४८-४९॥ अथ नयाटविकल्पितं दूषयितुं प्रथमं तद्विकल्पितमाह—

बुद्धिंअे अणंनजीवे पासंतो केवली कहं भुंजे ? । अण्णं तडणंतमुत्तो अमुईभावं समावण्णं ॥ ५०॥

अनन्तजीवान् निगोदनाकादिगतान् छेदनभेदनाद्यनन्तवेदनापचान् ‘पडयन्’ माक्षात् निरीक्षमाणः केवली कथं भुंजे ? तथा-

विधानपि जीवान् पश्यन् केवली यद्याहारव्यापारवान् स्यात्तर्हि तज्जीवविषयकानुकम्पा कथं स्यात्?, न कथमपीतिकृत्वा तज्जीव-
दुःस्वार्त्तः सन् केवली कवलान् मुखे न ग्रक्षिपतीत्यर्थः, तथा 'अण्णं तं' ति अन्नपदमुपलक्षणपरं तेनान्नपानादिकं पुनः 'अण्णंतखुत्तो'-
त्ति अनन्तकृत्वः—अनन्तशो वारान्, अशुचिभावं' निन्द्यपर्यायं समापन्नं—सम्यक्प्रकारेण निश्चयेनापन्नं, तादृशमशनादिकं पश्यन्
कथं केवली तान् कवलान् भुङ्क्ते?, न कथमपीत्यर्थः, इति केवलिसुत्तयभावे विकल्पद्वयी दिग्गम्बराशयारूढेति गाथार्थः ॥५०॥
अथ प्रथमं विकल्पं दूषयितुमाह—

तन्नो जुत्तं जेणं अण्णंतदुहकारणं भवे णाणं । पुढिं निअदुहदुहिओ पच्छा जगदुहदुही जुगवं ॥ ५१ ॥

अनन्तदुःखविह्वलान् जीवान् प्रत्यक्षं पश्यन् केवली कथं भुङ्क्ते इति यदुक्तं तन्नो युक्तं, येन कारणेन 'ज्ञानं' केवलज्ञानमनन्त-
दुःखकारणमापद्येत, तत्कथमित्याह—'पुढिं' ति केवलज्ञानोत्पत्तेः पूर्वकाले 'निजेन—आत्मीयेन दुःखेनार्थात्म-
भाविना छेदनभेदनाद्युद्भूतेनासातवेदनीयेन दुःखित आसीत्, 'पश्चात्' केवलज्ञानोत्पत्त्यनन्तरं 'जुगवं' ति युगपत्—समकालं
'जगदुःखदुःखी' जगतां—चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकावर्तिनां प्राणिनां यानि दुःखानि तैर्दुःखी—दुःखभाग् जातः, तन्निदानं तु केवल-
ज्ञानमेव संपन्नं, तच्च न कस्याप्यभिमत्तं, केवलज्ञानस्यानन्तानन्दहेतुत्वाद्, आस्तां केवली वीतरागः, छद्मस्थवीतरागोऽप्यनन्त-
सुखभाग् भवति, यदुक्तं—“जं च कामसुहं लोए, जं च दिव्वं महासुहं । वीअरायसुहस्सेयं, णंतभागं पि नग्घइ ॥ १॥” ति । किंच—
केवली वीतरागः दुःस्वार्त्तं जीवं पश्यन् तदनुकम्पया स्वयमपि दुःस्वार्त्तः स्यात् तत्र निदानं किं रागो वा भयं वा?, नाद्यो, वीत-
रागत्वस्यैव ज्ञानेः, नापि भयं, मोहनीयस्य समूलमुन्मूलितत्वात् तत्प्रकृतिभूतस्य भयस्याभावात्, तस्मान्नघाटरटितमकिञ्चित्कर-

मिति गाथार्थः ॥ ५१ ॥ अथ केवलिनः स्वरूपमाह—

तस्मद्वा मोहविमुक्तो सकलं कर्म फलं तयणुहरं । पट्टपाणिं पासन्तो तंमुत्तोऽणंतसुह पाणी ॥ ५२ ॥
तस्मात्कारणात् मोहविमुक्तः—सर्वथा क्षीणमोहनीयः ‘ज्ञानी’ केवलज्ञानी, ‘प्रतिप्राणि’ प्राणिनं प्राणिनं प्रति प्रतिप्राणि ‘स्वकृतं कर्म’ शुभशुभं वा स्वयं २ कृतं ज्ञानावरणादिकर्म ‘फलं’ फलमपि तत्कर्मजन्यविपाकोऽपि ‘तदनुहरं’ तत्कर्मनुसारि, ‘कारणानुरूपं कार्य’मिति वचनात्, शुभं वा अशुभं वा कर्मजन्यं फलमपि स्वस्वकृतकर्मनुरूपमित्यर्थः, तथास्वरूपं पश्यन् ‘तद्विमुक्तः’ ताभ्यां कर्मतद्विपाकाभ्यां विप्रमुक्तः— स्वयं ततः पृथग्भूतः ‘अणंतसुह’ति अनन्तं सुखं यस्य सः अनन्तसुखो, लुप्तविभक्तिकमिदं वियो-
पणमिति गाथार्थः ॥५२॥ अथानन्तशोऽशुचिभावमापन्नमादिकं कथं केवली भुङ्क्ते इति द्वितीयं विकल्पं दूषयितुमाह—

पञ्जाओऽवि पमाणं पचड्डमाणो हु न उण इअरोचि । सिंहासणे निसण्णो भम्मकहं कहइ जह अरिहा ॥५३॥
‘पर्यायोऽपि’ प्रतिक्षणभाविवस्तुस्वभावः सोऽपि ‘प्रवर्त्तमानो’ वर्त्तमानकालवर्त्ती ‘प्रमाणं’ व्यवहारविषयो भवति, न पुनरि-
तरः—अतीतानागतरूपः, तस्य विनष्टानुत्पन्नत्वेन प्रकृतकार्यानुपयोगित्वात्, न हि भूतभावीन्द्रपर्यायोऽपि गोपालक इन्द्रतया व्य-
वहियते, तत्कार्याकरणत्वाद्, अन्यथा देवादभ्य आगतानां मनुष्याणां चारित्रानुपपत्तेः, देवादीनां विरतिपरिणामस्याप्यसंभ-
वाद्, वर्त्तमानपर्याय एव व्यवहारविषयो भवतीत्यत्र दृष्टान्तमाह—‘जहे’त्यादि, यथा ‘सिंहासने निषण्णः’ स्थण्णरत्नमयसिंहासनो-
पविष्टोऽर्हन् धर्मकथां कथयति, अयं भावः—यथा वार्त्तमानिकपर्यायमेक्य स्वर्णादिसिंहासनस्थो भगवान् धर्मकथां कुरुते, तथा वार्त्त-
मानिकपर्यायमधिकृत्य शाल्यादिभोजनमपि क्रियतां, युक्तेरुभयत्रापि साम्यात्, ननु मनुष्योचितकुत्सितकवलभोजित्वे केवलिनोऽपी-

रजनशान्त्यं स्यात्, तन्न मच्चेतसि प्रतिभासते इति चेत्, तर्हि तीर्थकृताभितरजनवज्रन्मादिविधिरपि स्वीकर्तव्यो न स्याद्, भोज-
नापेक्षया स्त्रीकुक्षिसंभवादेरत्यन्तकुत्सनीयत्वात्, अतस्त्वाद्विकल्पितमनल्पपापीय इत्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥५३॥ इति केव-
लिभुक्तिव्यवस्थापना ॥ अथ नद्याटमतं कथमेतावद्बुद्धिमुपागतमित्याकाङ्क्षायां गाथामाह—

स्विवभूदप्यभवमयं एधं कालाणुभावधो बुद्धं । भूढाण पुराणंतिअ भंतिकरं णंतभवहेऊ ॥५४॥

एतद्विदानीमेवानन्तरं लेशतो दर्शितं शिवभूतिप्रभवं मतं 'कालानुभावतः' श्रीवीरजन्मनक्षत्रसंक्रान्तभस्मग्रहकृपितकलिकाला-
नुभावतो भूयसां जनानां निमज्जनस्यभावत्वाच्च बुद्धिं गतं, मूढानां तन्मतवासिनां 'पुरातन'मिति जीर्ण—क्षेताम्बरेभ्यः पूर्वं प्रवृत्त-
मिति आन्तिकरं—भ्रमजनकमनन्तभवहेतुः—चातुर्गतिकानन्तसंसारपरिभ्रमणकारणं स्वस्य परेषां च तदभिमुखानामिति गाथार्थः ॥५४॥
अथ पुरातनआन्तिरपि नद्याटवचनादेव जायते अतस्तद्वचनपद्धतिमाविष्करोति—

नगिणो पभणइ पढमं अम्हे अम्हेहिं निजगाया तुम्हे । तेणं तित्थं अम्हे तित्थाड वाहिरिआ ॥५५॥

'नज्जो' दिग्भ्रमरः 'पभणति' पृच्छते प्रथमं—तीर्थप्रवृत्तिकाले आदिभूता 'अम्हे'ति वयं 'तुम्हे'ति यूयं, 'अम्हेहि'न्ति अस्मत्
'निजगाय'ति निर्गताः, प्रथमे वयं यूयं चास्मन्निर्गता इत्यर्थः, तेन कारणेन श्रीवीरप्रवर्तितं तीर्थमस्मदीयसमुदाय एव, यूयं तु
तीर्थवाह्या इति दिग्भ्रमराभिप्राय इति गाथार्थः ॥५५॥ अथ प्रागुक्तप्रकारेण दिग्भ्रमरस्य मुद्रागर्वविध्वंसनाय गाथाष्टकेन तस्यैव
तीर्थवाह्यतामाविष्कुर्वन् प्रथमगाथामाह—

तं मिच्छा जं पच्छा सिअंवरा दिअंवरेहि उत्पण्णा । जण्णं किरिआजुत्तं तित्थं तित्थंकरा धिंति ॥५६॥

यदिगम्बरेभ्यः श्वेताम्बराः पञ्चादुत्पन्नास्तन्मिथ्या-असत्यं, यद्-यस्मात् तीर्थं हि तीर्थकृत्यवर्त्तितं “तित्थं चाउव्वण्णो संघो सो पढमए समोसरणे”ति (३-२६५) वचनात् साध्यादिलक्षणं, तच्च क्रियायुक्तं भवति, तत्र क्रिया तावत् ज्ञानाद्याराधनरूपा, तथा युक्तं-सहितं तीर्थकरा भाषन्ते इतिगार्थः ॥५६॥ अथ जिनीक्तां क्रियामाह—
सा पुण किरिआ तिविहा गाणुवयारो अ दंसणुवयारो अ दंसणुवयारो अ तथा उवयारो राहणा तेसिं ॥५७॥

तत्रोपचारशब्दस्य कोऽर्थ इत्याकाङ्क्षयामाह-उपचारस्तेषां-ज्ञानादीनामाराधना-तीर्थकृदुपदेशेन तदनुकूलप्रवृत्तिरित्यर्थ इति गार्थः ॥५७॥ अथ ज्ञानस्योपचारमाह—
तत्थ य गाणुवयारो परंपरुवहाणजोगपमुहेहिं । तुह सासणि सो न सुओ नामेणवि सुमिणपत्तेणं ॥५८॥

तत्र ज्ञानादिषु ज्ञानोपचारो यथा-“काले१ विणए२ बहुमाणे३ उवहाणे४ तह चैव अनिहवणे५ । वंजण६ अत्थ७ तदुभाए८ परम्परा तावत् श्रीसुधर्मस्वामिनोऽद्ययावदच्छिन्नपरिपाटी, न पुनः स्वच्छन्दप्रवृत्तिभागभ्यः शिवभूत्यादिस्यः प्रवृत्ता, तत्संतान-प्रवाहरूपेत्यर्थः, तथा परिपाट्या अर्थादगता ये उपधानयोगाः-श्रुताराधनतपोविशेषाः, तत्रोपधानानि श्रीआवश्यकश्रुताराधनहेतवे श्रावकआविकानामेव, योगास्तु कालिकोत्कालिकश्रुताराधनतपोविशेषाः साधुसाध्वीनामिति, तत्र श्रावकोपधानविधेर्दिग्दर्शनं त्वेवं-पञ्चचत्वारिंशदाचाम्लतपःपुरस्सरसुद्देशानुज्ञादिक्रियया कृतमहानिशीथयोगानुष्ठानस्य साधोः समीपे श्रद्धावान् श्रावको नन्दिवि-

विषूयकद्वादशोपवासैः श्रीपञ्चमङ्गलमहाश्रुतस्कन्धस्याराधनं करोति, तत्रापि प्रतिदिनक्रिया तावदच्छिन्नाचार्यपरिपाठ्या । समागता अग्रगन्तव्या, एवं द्वितीयोपधानादिषु श्रीमहानिगीथोक्तविधिनाऽऽराधनविधिरवगन्तव्यः, साधुवर्गस्य तु श्रीआवश्यकश्रुतस्कन्धस्याचाम्लादितपोविशिष्टैरष्टभिर्दिनैराराधनं, श्रीदशैकालिकश्रुतस्कन्धस्य पञ्चदशभिर्दिनैः, श्रीउत्तराध्ययनस्याष्टाविंशत्या दिनैः श्रीआचाराङ्गस्य पञ्चाशता दिनैः श्रीसूत्रकृदङ्गस्य त्रिंशता दिनैः श्रीस्थानाङ्गस्याष्टादशभिर्दिनैः श्रीसमन्वायाङ्गस्य त्रिभिर्दिनैः श्रीभगवत्यङ्गस्य पद्दिनाधिकैः पद्भिर्मसैः श्रीज्ञाताधर्मकथाङ्गस्य त्रिंशता दिनैः श्रीउपासकदशाङ्गस्य चतुर्दशभिर्दिनैः अन्तकृदशाङ्गस्य द्वादशभिर्दिनैः अनुत्तरोपपातिकस्य सप्तभिर्दिनैः श्रीप्रश्नव्याकरणस्य चतुर्दशभिर्दिनैः श्रीविपाकश्रुताङ्गस्य चतुर्विंशत्या दिनैश्च यथोक्तक्रियाविशिष्टैरेवाराधनं स्यात्, एवमुपाङ्गच्छेदग्रन्थकीर्णकादिष्वपि स्वस्वाराधननियततपःक्रियाविशिष्टैर्बोध्यं, एवं श्रुतागमनविधिस्तत्र दिगम्बरस्य शासने-त्वदीयदर्शने, आस्तां साक्षात्, स्वप्नगतेनापि नाम्ना न श्रुतो-न श्रवणप्रथमागतः, गगनमक्षणादिकमसंभन्यपि स्वप्ने संभवतीतिज्ञापनायेदं दर्शितमितिगार्थः ॥५८॥ अथ दर्शनोपचारमाह—

दंसणुषयारऽरिहंतासायणाचायओ न सो तुम्हं । जेणं जिणपडिमाहिं सह वासो सायणामूलं ॥५९॥
दर्शनं-सम्यक्तं तस्याराधनं तीर्थकृदाशतनात्यागतो भवति, स च त्यागस्तव कथमपि न संभवति, अयं भावः-सम्यक्तत्वं तावत् सर्वविदुषदिष्टपदार्थसार्थस्य यथावच्छृद्धानं, तच्च तव दुरापं, यत आस्तामन्यत्, पदार्थसार्थान्तर्गता तीर्थकराशतना परिहार्यत्वेन श्रद्धाय परिहर्त्तव्या, सा च त्वया तथा श्रद्धानविषयीकृत्य न परिह्रियते, प्रत्युतोदीर्य विधीयते, तत्कथमित्याशङ्कयामाह-‘जेणं’ति येन कारणेन तत्र जिनप्रतिमाभिः सहवास आशातनामूलं वर्त्तते, कुतः सम्यक्त्वाराधनमितिगार्थः ॥५९॥ अथ चरणोपचारमाह—

चरणुचयारो पंचहिं समिर्दहिं होइ तीहिं गुत्तीहिं । सो पुण तुह भमरीए भड्डो दिड्डो मए सकुलं ॥ ६० ॥
चरणोपचारः—चारित्राराधना ईयसमित्यादिभिः पञ्चभिः समितिभिः मनोगुण्यादिभित्तिस्तुभिर्गुप्तिभिश्च भवति, स च तव
मते ‘अमयी’ भिक्षाचर्या भ्रष्टो—अंशमापन्नो मया साक्षात्प्रत्यक्षं दृष्टः, प्रत्यक्षापलापस्य केनापि कर्तुमशक्यत्वादिति गार्थार्थः॥६०॥
अर्थ, समित्याद्यभावं दर्शयन्नाह—

जह जामाहअपमुहा पाहुण्या अण्णउत्थिआ अहवा । उद्धिद्धमोअणाई सुंजंति तेहेव तुम्हंए ॥ ६१ ॥
यथा जामातृग्रमुखाः प्राचूर्णका अथवा अन्यतीर्थिकाः ‘अद्यास्मद्गृहे भोक्तव्य’मित्याद्यादरवचनरञ्जिता ‘उद्धिं’तन्निमित्तमेवो-
पस्कृतं यदोदनादि यावद्भोजनोपयोगि शाल्यादि सकलवस्तुजातं तद्भुङ्क्ते तथैव त्वमपि, अस्मद्गृह एव गोचरी कर्तव्येति निमित्त-
परञ्जितः प्राचूर्णक इव एकत्र भुञ्जानः कथं समितिगुप्तिभाक्?, न कथमपीत्यर्थः, समितीनामभावत्वेवं—सदोषमाहारं भुञ्जान-
स्यानेषणीयभोजित्वात् कथं तद्विरोधिनी एषणासमितिः?, अनेषणीयं भुक्त्वा च निर्दोषभोजित्वमात्मनः ख्यापयन् असत्यभाषित्वात्
न मापासमितिमान्, आदाननिक्षेपणासमितिस्तु संयमोपकारिवस्त्रपात्रादिधर्मोपकरणमुपदधत एव भवति, यदागमः—“ओहोवहो-
वग्गहिअं, भंडगं दुविहं सुणी । गिण्हंतो निक्खिंवंतो वा, पउजिज्ज इमं विहिं ॥१॥ चक्षुसुसा पडिलेहिचा, पमजिज्ज जयं जई। आइए,
निक्खिखिविजा वा, दुहओवि समिए सया ॥२॥ (७। ९३३-४)त्ति” तथा पञ्चमीसमितीरुच्चारणाहारपर्यन्तं परिष्ठापयत एव भवन्ति,
यदागमः—“उच्चारं पासवणं, खेले सिंघाणजल्लिअं । आहारं उवहिं देहं, अण्णं यावि तहाविहं॥१॥ विच्छिन्नं दूरमोगाढे, नासन्ने विल-
वजिए । तसपाणवीअरहिए, उच्चारइणि वोसिरे ॥ २ ॥”त्ति (७। ९३५-६) श्रीउत्तरा० २४ । भोजनावसरे धृतादिसंप्रत्यक्षरद-

आदिमिद्व्यधृतये गृहस्थैः कुण्डिकादिकं मण्डयित्वा भुक्त्यनन्तरं गृहस्थैरेव उच्छिद्यसिक्थादिकं परिष्ठापयतस्तत्र परिष्ठापनिका-
यमितिर्दृष्टौरेव, तथा ईर्यासमितिस्तु गृहस्थाचारवतस्तत्र न संभवत्येव, एवं समितिपञ्चकाभावे कुतो मनोवाक्कायगुप्तयोऽपि?, ननु
तर्हि तीर्थकृतामपि समित्यादीनामभावः संपद्यते, तेषामपि वस्त्रपात्राद्यभावेन समितिपञ्चकासंभवादिति चेत्, मैवं, तेषां तथाक-
ल्पत्वेन प्रागुक्तयुक्त्या वस्त्रपात्राद्यभावेऽप्यसमितिनामभावात्, तत्रापिपक्षभूतानां समितीनामेव सद्भावात्, यथा सिद्धानां प्रत्या-
न्यानाभावेऽप्यनाश्रयित्वात्तत्रापिपक्षभूतः संवर एव सिद्ध्यति, वस्तुतस्तु उक्तलक्षणाः समितयः साधूनुदिश्योपदिष्टास्तीर्थकृद्भिः,
तीर्थकरवर्णने तु कथञ्चित्साधुसाम्यात्तीर्थकृतमप्युक्ता द्रष्टव्या इतिगार्थः ॥६॥ अथ न केवलं प्रवचनगम्येनैव ज्ञानाद्युपचारेण
हीना नयाटाः प्रवचनबाह्याः, किंतु प्रकारान्तरेणापीति दर्शयति—

भोअणनेवत्थेहि अ पचक्खं अण्णउत्थिआ नगिणा । नगिणा गाणाईहि गाणीहि ते सुणेयवा ॥६२॥

भोजनं तावदेकत्र गृहे उद्दिष्टौदनादीनां भक्षणं, नेपथ्यं पिच्छिकाकमण्डुप्रभृतिभिर्यतिरूपधरणं, ताभ्यां चिद्धीभूताभ्यां साक्षा-
दन्यतीर्थिका एव दृश्यन्ते, यस्मादेवं तस्माद् 'ज्ञानिभिः' षड्विंशतैः नयाटाः ज्ञानदर्शनचारित्र्यै रहिताः—ज्ञान्या एव ज्ञातव्याः
इति गार्थः ॥६२॥ अथ कीदृशा नयाटाः किमायत्तं च तीर्थमित्युपसंहारमाह—

एवं किरिआहीणा नगिणा गाणेण नित्थवाहिरिआ । सेअंवरहेहि नित्थं जुत्तेहि गाणकिरिआहि ॥६३॥

'एवम्' अमुना प्रकारेण क्रियाहीनो—ज्ञानाद्युपचाराहितो नेपथ्यादिरहितश्च ज्ञानेन ज्ञान्यो यथावस्थितवस्तुपरिज्ञानविकलः सन्
जीनप्रवचनबाह्यो नयाटः स्फुट एव, ननु उक्तलक्षणो ज्ञानाद्युपचारो हि श्वेताम्बराम्युपगतगमे वर्तते, न पुनरस्मदभ्युपगतगमे-

ऽपीतिचेदहो देवानुप्रिय ! अत एव त्वदीयागमोऽपि न सर्वज्ञमूलकः, किं तु शिवभूतिना तच्छिष्याभ्यां च कौण्डिन्यकोट्टवीराभ्यां प्रवर्तितनिजमतानुसारेण परिकल्प्य निबद्धः, सर्वज्ञोपदिष्टे ह्यागमेऽवश्यमुक्तोपचाराणां सद्भावात् । अथ कैस्तीर्थं प्रवर्तते इत्युत्तरार्द्धेनाह-तीर्थं संग्रति श्वेताम्बरैरेव भवति, तैरपि न नाममात्राधारिभिः, यतो नाम्ना श्वेताम्बरा अपि वक्ष्यमाणा राकौष्ट्रिकादयो नाममात्रेणैवास्मदभ्युपगतमेवागममभ्युपगम्यापि निजनिजमतिविकल्पितार्थोद्भावेन बहुजनान् व्युद्ग्राहयन्तस्तीर्थप्रद्वेषेण त्वचोऽपि ह्निष्टपरिणामाः त्वद्वचैऽपि तीर्थवाह्या एव वक्ष्यन्ते, अतस्तीर्थप्रवर्तकैः श्वेताम्बरैः ?-“ज्ञानक्रियाभ्यां युक्तैः” ज्ञानचारित्रसंयुक्तैः, न पुनरेकतरेणापि विकलैः, तैस्तीर्थार्थप्रवृत्तेः, यदागमः-“हयं गाणं किआहीणं, हया अण्णाणओ किआ” इति (३-१०१) इति गाथार्थः॥६३॥ इति गाथाएकेन नद्याटस्तीर्थवाह्यः प्रदर्शितः, अथ प्रकारान्तरेणापि तथा दर्शयितुं युक्तिमाह-अहवा सद्यपसिद्धं सिंजुजयउज्जयंत तित्थदुगं । जस्स य तं आयत्तं सो संघो वीरजिणत्तिन्धं ॥६४॥

अथवेति प्रकारान्तरोद्योतकः, शत्रुञ्जयः प्रतीतः उज्जयन्तगिरिः-गिरिनारिषर्धतः एतत्तीर्थद्वयम्, आसतां जैनाः, तदतिरिक्ता अपि जैनसंबन्धीति वदन्ति, सर्वेषां सम्यग्दृशां मिथ्यादृशां चाचालगोपाङ्गनानामपि प्रसिद्धं, तत्तीर्थद्वयं यस्य सङ्ख्यायत्तं-निश्रया वर्तते स संघः-श्रमणादिसमुदायलक्षणो वीरतीर्थमिति गाथार्थः ॥६४॥ अथैतत्तीर्थं नद्याटस्यापि भविष्यतीति शङ्कानिरासाय गाथामाह-उज्जितगिरिविवाणं सासणासुरिकहणमित्थं संजायं । जो मण्ह नारीणं सुत्ति तस्सेव तित्थमिणं ॥६५॥

‘उज्जयन्तगिरिविवादे’ दिगम्बरैः सह परस्परमात्मीयत्वेन कलहे समुत्पन्ने ‘शासनसुरी’ जिनशासनाधिष्ठायिका तस्याः कथ-नमित्थं संजातं-यो नारीणां सुत्ति मन्यते तस्येदं तीर्थं, तत्र संप्रदायस्त्वेवं-पुरा यदा इदं श्रीमदुज्जयन्तमहातीर्थमाशाम्बरैः श्रीश्र-

मणसहपाथार्थदुद्दालयितुमारब्धं तदा सहस्य कायोत्सर्गानुभावेन कम्पितासना शासनदेवता नृपपर्यदि दूरादानीतकन्यकामुखेन “इक्षोऽजि नम्रुह्वरो निणवरवसहस्स चद्रमाणस्स । संसारसागराओ तारेइ नरं व नारिं वा ॥१॥” इति गाथानन्तरं—“उज्जितसेलसिहरे दिग्गहा णाणं निमीहिआ जस्म । तं धम्म चक्कवड्ढिं, अरिठ्ठनेमिं नमंतामि ॥१॥” चि गाथां चैत्यवन्दनान्तर्गतां कृत्वा समर्पयत्, तत्र भृत्येयं सकलसंघेन पठ्यमानेयमागादिति गाथार्थः ॥६५॥ अथ विवादे शासनसुरीकथनानन्तरं नगनाटाः कीदृशा जाता इत्याह—

नत्तो विस्रच्चित्ता ग्वमणा पासंडिआ विगयआसा । निअनिअठाणं पत्ता पब्भट्ठा दाणमाणेहिं ॥६६॥
‘नतो’ विवादानन्तरं विगता—नष्टा संज्ञा—जिज्ञासितवस्तुविषयज्ञानलक्षणा यस्मात्तद्विसंज्ञमेवंभूतं चित्तं येषां ते विसंज्ञचित्ताः, कांदिशीका इत्यर्थः, ‘क्षपणका’ इति नाम पाखंडम्—अज्ञानिप्रणीतमार्गमाश्रिता ये ते पाषण्डिकाः, विगता—नष्टा इदमस्मदीयं तीर्थे भविष्यतीतिरूपा आशा—कदाशा येषां ते विगताशाः, पुनः ?—दानमानाभ्यां प्रप्रष्टाः, नैते पात्रबुद्ध्या दानार्हाः, नवा गुण-वच्चेनाभ्युत्थानार्हा इत्येवं जनोक्तिविषया जाताः सन्तो ‘निजनिजस्थानं’ मठादिलक्षणं प्राप्ता इति गाथार्थः ॥६६॥ अथ दिगम्बरैः सह संभावितमाविवाहभञ्जनाय सङ्घेन यत्कृतं तदाह—

मा पडिमाण विवाओ होहित्ति विंचित्तिऊण सिरिसंघो । कासी पल्लवचिंधं नवीणपडिमाण पयमूले ॥६७॥
प्रतिभासंवन्धी कलहो मा भूदित्यमुना प्रकारेण ‘विचिन्त्य’ पर्यालोच्य श्रीसङ्घो ‘नवीनप्रतिमानां’ अद्यप्रभृतिनिर्मियमाणानां निनप्रतिमानां ‘पदमूले’ पादसमीपे ‘पल्लवचिह्नं’ वक्ष्यपट्टलिकालक्षणं लाञ्छनमकार्षीत्, कृतवानिति गाथार्थः ॥६७॥ अथ श्रीस-
ङ्घकृत्यमधिगत्य दिगम्बरो यद्वधात्तदाह—

तं सोऽकणं रुद्धो दुद्धो खमणोऽवि कासि नगिगच्छं । निअपडिमाणं जिणवरविगोवणं सोऽवि गयस्सन्नो ॥६८॥
तत्-श्रीजिनेन्द्रप्रतिमानां पदमूले श्रीसङ्घकृतं पल्लवचिह्नं ज्ञात्वा दुष्टः क्षणको 'रुद्धः' कोधाविष्टः सन् सङ्घं प्रति किञ्चित्कर्तुम-
शक्तो जिनवरविगोपनमर्थचिह्नतुः- 'निजानां' स्वायत्तानां जिनप्रतिमानां नग्नत्वं दृश्यमानलिङ्गाद्यवयवत्वमकार्थीत्, स 'विग-
तसङ्घो' नग्नत्वाकरणेन जिनेन्द्रविगोपनं भविष्यति नवेति विचारणाश्चन्यः, अयं भावः-अहोऽस्मान्निश्चितप्रतिमाकारतो भिन्नाका-
रकरणाय यदि श्रीसङ्घेन पल्लवचिह्ननमकारि, करिष्यामस्तर्हि वयमपि श्वेताम्बरप्रतिमातो भिन्नत्वकरणाय किञ्चिद्विह्नमिति विचिन्त्य
मेवेति गार्थार्थः ॥६८॥ अथ सुगन्धजनग्रत्यायनाय तच्चिह्नमाह-

तेणं संपइपसुहप्पडिमाणं पल्लवंकणं नत्थि । अत्थि पुण संपईणप्पडिमाण विवायकालाओ ॥६९॥
येन कारणेन विवादे समुत्पन्ने पल्लवचिह्नं प्रतिमासु संवृत्तं तेनैव कारणेन 'सम्प्रतिप्रमुखप्रतिमानां' विवादात् पूर्वकालभाविनीनां
त्रिखण्डाधिपतिसंप्रतिनृपप्रभृतिनिर्मापितानां जीर्णप्रतिमानां 'पल्लवाङ्कनम्' अञ्चलचिह्नं 'नास्ति' न विद्यते, 'अस्ति' विद्यते पुनः

श्रित्य (दिगम्बरैः) सह विवादकालादिति गार्थार्थः ॥६९॥ अथ विवादकालात्पूर्वं किमासीत्तदाह-
पुर्विं जिणपडिमाणं नगिणत्तं नेव नविअ पल्लवओ । तेणं नागारेणं मेओ उभएसि संभूओ ॥७०॥
'पूर्वं' विवादात्पूर्वकालं जिनप्रतिमानां नैव नग्नत्वं, नापि च पल्लवकः-अञ्चलचिह्नं, तेन कारणेन आकारेण जिनप्रतिमानासु-

भवेयां-श्वेताम्बरदिगम्बराणां भेदो-भिन्नत्वं 'न संभूतो' नासीत्, सदृश आकार आसीदितिगाथार्थः ॥७०॥ अथ चोटिकमत-
स्वरूपं तत्परूपणापूर्वकनिराकरणे हेतुं च दर्शयन् गाथाद्वयेनोपसंहारमाह—

एअं चोटिअकुमयं पडिअं तित्याउ दूरतरदेसे । णो तित्थं वाहेइ वणगिरिअग्गी जहा नयरं ॥७१॥

तद्द्विअ पचट्टमाणं विवायहेउत्ति मुणिअ भणिअंति । थूलमईणं एसा जुत्तिदिसा वंसिआ णेआ ॥७२॥

यद्यप्येतद्वोटिककृपणं प्रवचनलिङ्गाभ्यां सर्वथा साधर्म्याभावेन शाक्यादिवचचीर्थाद्वरदेशे पतितं, न वाधते तीर्थं, यथा राकौ-
ष्ट्रिहादयस्तीर्थान्तर्वाचिनां श्रद्धादीनां शङ्कोत्पादकत्वेन तीर्थवाधाकारिणो न तथाऽयं दिगम्बर इति, तत्र दृष्टान्तमाह-यथा 'वन-
गिर्यग्निः' अरण्यपर्वतवर्चिवाहूनिर्न नगरं वाधते. दूरतरवर्चित्वात्, प्रत्यासन्नस्तु प्राकृतजनतृणकुटीं ज्वालयन् वाधते, तर्हि किम-
र्थमेतन्मतप्ररूपणं कुनमित्याशङ्कामपाकरोति-'नद्द्विअ'त्ति तथापि च प्रवर्त्तमानं-विद्यमानमेतत्, न पुनर्जमाल्यादिवनिःसत्ता-
कीभूतम्, अत एव कदाचिद्विवादहेतुर्भवतीतिज्ञात्वा भणितमिति न दोषः, अथ विवादे समुत्पन्ने एतावद्गुणनेन किं स्यादित्याह-
'थूलमईणं'ति स्थूलमतीनां-मचोऽप्यल्पमतीनां न पुनर्धर्मसंग्रहणीविशेषावश्यकादिवृत्तिनिष्णातमतीनां विदुषामपि 'एस'त्ति
एषा युक्तिदिशा दर्शिता दोषा-ज्ञातव्या, स्थूलमतिभिन्नया युक्तिदिशा नशाटास्तिस्करणीया इति गाथायुग्मार्थः ॥७१-७२॥
अथाधिकारोपसंहारमाह—

एअं कुवकल्लकोसिअसदसमकिरणमि उदयमावण्णे । चक्खुप्पद्दाचरहिओ कहिओ अ दिअंचरो पडमो ॥७३॥

'णं' प्रागुक्तप्रकारेण कृपक्षकौशिकमहस्रकिरणे उदयं प्राप्ते 'चक्खु'त्ति चक्षुः-स्वकीयं लोचनं तस्य यः प्रभावो-महिमा नीला-

दिरूपग्रहणशक्तिस्तेन रहितो-विकलः प्रथमो दिगम्बरः कथितः, अयं भावः-उदिते हि सहस्रकिरणे यथा कौशिको निजचक्षुः-
प्रभावरहितो भवति, अयं हि जगत्स्वभावो यत्तामसशङ्कुनिकुलस्य सूर्यकिरणा अतिश्यामतया भासन्ते, यदाह श्रीसिद्धसेनदेवा-
करः-“सद्धर्मबीजवपनानघकौशलस्य, यल्लोकबान्धव ! तवापि खिलान्यभूवन् । तत्राद्भुतं खगकुलेष्विह तामसेषु सूर्याशवो मधुक-
रीचरणावदाताः ॥१॥” इति, तथा कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणसंज्ञितेऽस्मिन् प्रकरणे कुपक्षाणां पुरस्तादुद्भाविता कुपाक्षिकविशेषो दि-
गम्बरः निजचक्षुः-कुश्रद्धानरूपा कुदृष्टिस्तत्प्रभावरहितो भवति, तस्य स्वमतिकल्पिताः कुयुक्तयो न स्फुरन्ति, अथवा कुदृष्टिरेव
सति कथित इति प्रदर्शनाय गाथामाह—

नवहन्त्यकायरायंकिअसममहिमंमि चित्तसिअपक्खे । गुरुदेवयपुण्णुदए सिरिहीरविजयसुगुरुवारै ॥७४॥

इअ सासणउदयगिरिं जिणभासिअधम्मसायरणुगयं । पाविअ पभासयंतो सहस्सकिरणो जयउ एसो ॥७५॥

अथैतत्प्रकरणकर्तृनामगर्भितामाशीरभिधायिकां गाथामाह-इअ सा० व्याख्या प्राग्वत् ॥७५॥

इति श्रीमत्तपागणभोनभोमणिश्रीहीरविजयसूरीश्वरशिष्योपाध्यायश्रीधर्मसागरगणि-

प्रकरणे दिगम्बरनिराकरणनामा द्वितीयो विग्रहो विख्यातः (ग्रंथ १०००)

अथ पौर्णिमीयमतनिरसनस्तृतीयो विश्रामः

अथ पौर्णिमीयकमतं विभक्तिपुः किंनमा पौर्णिमीयकमताकर्पकः कस्मात् गणात् कस्मिन् संवत्सरे किंनिमिचाभिर्गते इति-
प्रापनाय गाथाभाह—

अहं चंदस्पदसूरिस्पभवं पुणिममयं वडगणाओ । एगारइगुणसट्टीवरिसे गुरुवंधुऽमरिसेणं ॥१॥

‘अथ’ ति चोटिकवक्तव्यतानन्तरं क्रमप्राप्तं चोटिकोत्पत्तेर्भूयसा कालेनापि विद्यमानापत्यकमिदमेव जातमिति गम्यं, किंलक्षणम्—
‘चन्द्रप्रमग्नरिग्रभवं’ चन्द्रप्रभाचार्यात्समुत्थम्, अनेन विशेषणेन तन्मताकर्पकश्चन्द्रप्रभस्वरिः प्रदर्शितः, ‘वडगच्छात्’ बृहदच्छान्नि-
र्गत इति निर्गमगणोऽपि दर्शितः, कस्मिन् संवत्सरे?—‘दकादशैकोनपाष्टिर्वे’ एकोनपष्टयधिकैकादशशतवर्षातिक्रमेऽर्थोद्विक्रमसंवा-
त्सरतः, अनेनोत्पत्तिसंवत्सरः प्रदर्शितः, केन हेतुना?—‘गुरुवन्ध्वमर्पेण’ गुरुवन्धुः—श्रीशुनिचन्द्रस्वरिस्तस्यामर्पेण—मत्सरेणेति
गणान्निर्गमेहेतुः सूचित इतिगाथार्थः ॥१॥ अथामर्पकारणप्रदर्शनाय गाथाद्वयमाह—

गुरुभाया मुणिचंदो सत्रिगो आसि सूरिपयपत्तो । कस्सइ तेण पइट्टं करिज्जमाणं सुणिअ रुसिओ ॥२॥

नम्मद्विदंस्समई भणइ पइटा न साहुणो किच्चं । दवत्थओत्तिजुत्ति जंपत मंहंतसदेण ॥३॥ युग्मं

चंद्रप्रभाचार्यस्य गुरुभाता—सतीर्थ्यः आचाम्लादितपोऽनुष्ठानकष्टेन संविग्नो बहुश्रुतो गणनायकतां प्राप्तः श्रीशुनिचन्द्रस्वरिरासीत्,
नेन कस्यचिन्महद्विकस्य आद्वस्य प्रतिष्ठां क्रियमाणां श्रुत्वा रुष्टः—कोधाविष्टश्चन्द्रप्रभाचार्यः तस्याः प्रतिष्ठाया महोत्सवविध्वंस-

नमतिः सच प्रतिष्ठा साधोः कृत्यं न भवति, किंतु श्रावककृत्यमिति भणति, किं कुर्वन् ?-भो लोकाः ! प्रतिष्ठा द्रव्यस्तव इति युक्तिं जल्पन् महाशब्देन, नाहस्वरेणेत्यश्वसार्थः ॥

पौर्णिमीय-
कोत्पत्तिः

भावार्यस्त्वयं-तदानीं किल राजश्रीकर्णचारके श्रीचन्द्रप्रभारिः श्रीशुनिचन्द्रारिः श्रीमान् देवदारिः श्रीशान्तिद्वारिश्रेति चत्वारोऽप्येकगुरुशिष्याश्चारित्रिणोऽभूवन्, तेषां मध्ये रामधिक्षानादिगुणैः सर्वजनपदविख्यातः श्रीशुनिचन्द्रारिः, अन्यदा प्रति शोक्तवान्-भोः पूज्या ! मदीयमनोरथसफलीकरणाय प्रतिष्ठाकृते श्रीशुनिचन्द्रारिनाज्ञापयतेति, महान्तमुपरोधं न कृतवान्, चन्द्रप्रभाचार्यश्चिन्तितवान्-मयि दृढे सत्यपि कथं श्रीशुनिचन्द्रारिः प्रतिष्ठां करोतीत्यभिमानत्यागाधमः तन्महोत्सवविध्वंसाय भो चतुरश्रावक ! विधिना प्रतिष्ठां कुरु, न सागमे साधोः प्रतिष्ठां कृत्यमुक्तं, किंतु द्रव्यस्तवत्वेन श्रावकस्यैव युक्तमित्यादियुक्त्या श्रीशुनिचन्द्रारिमत्सरेण मतभेदकरणाय सं० ११४९ वर्षे अद्य रात्रौ मम पणावत्या आपत्योक्तं-श्रावकप्रतिष्ठा पूर्णिमापादिकं चेत्यनादिसिद्धं त्वं श्रूयसेति वचसा मया पूर्णिमापादिकं करिष्यते, द्वितीया पूर्णिमा प्रकाशिता, ततः श्रीसहो न प्रवचनोपघातकं वचनं मा द्रुहीत्याक्रोशितोऽपि प्रत्युक्तवान्-यदि पञ्चावत्योक्तं न प्रगाणीक्रियते तर्हि सा मयि कुर्यातीति वचसा सहोक्तमप्रति-पद्यमानोऽसावभिविशीतिरुत्वा रात्रौ कृत इति व्यतिक्रवान् चन्द्रप्रभाचार्यो मत्सरेण प्रथमं श्रावकप्रतिष्ठां प्ररूपितवानिति गाथाद्वयार्थः ॥ २-३ ॥ अथ चन्द्रप्रभाचार्योद्भावितानुमानग्रयोगघटितां गाथामाह—

जिणपट्टिमाण पइढा न साहुकजं तु दवथयभावा । अह्वा सावज्जत्ता कुसुमेहिं जिणिंदप्यव ॥४॥
जिनप्रतिमाप्रतिष्ठितपक्षः, न साधुकार्यमिति साध्यं, तुशब्दात् श्रावकेणैव कार्यमिति द्वितीयमपि साध्यं बोध्यं, द्रव्यस्तव-
भावात्-द्रव्यस्तवत्वात् सावधत्वाच्चेति हेतुद्वयम्, अत्र सावधत्वादिति हेतुर्न चन्द्रप्रभाचार्योद्भावितः, किंतु तिलकाचार्योद्भावितः,
तिलकाचार्यस्तु तदन्ययीतिकृत्वा प्रसङ्गतोऽत्र लिखितोऽपि हेतुः 'तिलगो कुवक्त्वतिलगो'ति त्रयस्त्रिसप्तगाथात आरभ्य निरा-
करिष्यते, कुसुमेजिनेन्द्रपूजेवेति दृष्टान्त इति गार्थः ॥ ४ ॥

वचनमपह्नाण दधिणं थओवि जिणभत्ति भम्ममिच्चं वा । दूसइ न किंचि किचं मुणिउच्चिअपइट्टकिबेसु ॥५॥
अथ स एव तावदित्यं प्रष्टव्यः-भो चन्द्रप्रभाचार्य ! अद्य यावदच्छिन्नं तीर्थभासीत् न वा ? नेति वक्तुमशक्यत्वेनासीदित्येव
वक्तव्यं, तत्र तीर्थं साधुप्रतिष्ठामाश्रितमुत श्रावकप्रतिष्ठां वा ? यदि साधुप्रतिष्ठामिति ब्रूये तर्हि किं त्वं तीर्थवास्तवभवेनात्मानं
कुरुष्यसि ? अथ पूर्वमाविधिरेवासीदिति चेत् तर्हि विधिं कुर्वणोऽपि त्वमच्छिन्नपरम्परायाततीर्थवाहाः संपन्न इति विधेरिहैवैतत्फलं
प्राप्तं. परत्रान्माद्विधेः किं फलं भावीति स्वयमेव किमिति न पर्यालोचयसि ? अथ पूर्वं श्रावकप्रतिष्ठैवासीत्, परं कियता कालेन चैत्व-
वासिनिः साधुप्रतिष्ठा व्ययस्यापि तेति चेत् तर्हि एतद्वचनं त्वयैवाप्तेनोक्तमस्माभिः श्रद्धेयं उत त्वयश्चकमन्यत्किमप्यस्ति ? आद्य-
पक्षे दिव्यकरणमन्तरेण त्वय्यास्तत्वमेव को गर्हभीक्षीरपायी श्रद्धातीति पल्लवमादाय दर्शयतां, द्वितीये तत्राङ्कं त्वदुत्पत्तेः पूर्वं
प्रतिष्ठितानु प्रतिमासु अमुकेन श्रावकेणेयं प्रतिमा प्रतिष्ठितेत्यादिवर्णयित्री उतागमो वा आप्तजनप्रवादो वा ? नाद्यः, कस्यामपि
प्रतिमायां तयावर्णयित्वा अनुमलन्धेः, परं यत्र कापि जीर्णप्रतिमासु वर्णयित्री तत्राप्तुक्त्वरिभिः प्रतिष्ठितममुकविम्बमित्यादिरूपेण

तद्वार्थिकव वणावित्युपलभ्यते, नापि द्वितीयः, क्वाप्यागमे अमुकश्रावकेण प्रतिष्ठा कृत्येन उपलब्धेः, प्रत्युत “बुहदाणं मंतनासोऽ
जिणआहवणं३ तहेव दिसिवंधो४। नेलुम्मीलणं५ देसणं६ गुरुअहिगारा इहं कप्पे ॥१॥” इति श्रीपादल्लिसद्धरिवचः, तथा—रूप्यक-
बोलकस्थेन, शुचिना मधुसर्पिणा । स नेत्रोन्मीलनं कुर्यात्स्वरिः स्वर्णशलाकये ॥१॥ इति श्रीउमास्वातिवाचकवचः, तथा “सदसेण
धवलवत्थेण वेद्विअं वासधूववत्थेहिं । अभिमंतिअं तिवारं स्वरिणा स्वरिसंतेणं ॥२॥ इत्यार्यश्रीसमुद्राचार्यवचः, तथा “सदसेण
रययस्स वड्डिआए गहिअमहू धिरसणो स्सरी ॥२॥ इति श्रीहरिभद्रस्वरिवचः, तथा “तो इहं संपत्ते
रणो । कज्जा जिणविंवाणं तं च सविसयं हवइ करणे ॥१॥ अच्छीनिलाडसंधिखु हियाएविय सिरपयाइ एवण्णे ।
तिष्ठाकल्पादिवचांसि त्वदुक्तवचोबाधकान्येवोपलभ्यन्ते, नापि तृतीयः, इत्यादिप्रवचनप्रमाणपुरुषविरचितस्वप्र-
प्रतिष्ठा व्यवस्थापितेति तीर्थप्रवादानुपलब्धेः, प्रत्युत श्रीशत्रुञ्जयमाहात्म्यश्रीमहावीरचरित्रादौ श्रीशत्रुञ्जयाष्टापदादिषु श्री-
नाभस्तूरिकपिलकेचलिप्रभृतिसाधुभिः प्रतिष्ठा कृत्येवं प्रवाद उपलभ्यते, इत्यादिप्राञ्जल्युक्तिलेशेनापि तिरस्कृत्यार्हे चन्द्र-
प्रभाचार्ये सत्यपि यावच्चतुर्द्धावितानुमानाभासादिरचना तत्रतिपक्षभूतैरनुमानादिभिर्न निराक्रियते तावत्केपाञ्चिन्मुग्धानां दुर्विद-
ग्धानां च शङ्कापिशाचीपराभूतिनर्पितेति विचिन्त्य तत्पराकरणायोपक्रम्यते, तथाहि—प्रतिष्ठा न साधुकृत्यं, द्रव्यस्तवत्वात्, कुसुमादिना
जिनपूजावदितिप्रथमानुमाने द्रव्यस्तत्वादिति पदद्वयात्मकस्य हेतोर्द्वयोरपि शब्दयोर्वैकल्पिकपर्यायानुद्धान्य दूषयितुं गाथासाह—
‘अंगारमइओ दबायरिओ सयाऽप्रबो’न्ति वचनात्, ‘द्युमं द्रव्यमृक्कथ’ मित्यादिवचनाच्च द्रव्यं किमप्रधानमुत द्रविणं चेति

विकल्पद्रव्यी द्रव्यशब्दविषयिणी, स्ववोऽपि किं जिनभक्तिः ? प्राकृतत्वाद्विभक्तिलोपः धर्ममात्रं वेति विकल्पद्रव्यी स्वविषयिणी, तथा न द्रव्यस्तत्त्वं नाम किमप्रधानजिनभक्तित्वं वा अप्रधानधर्मत्वं वा द्रविणजिनभक्तित्वं वा द्रविणधर्मत्वं वा ? उपलक्षणाद् 'द्रव्यं हि भावकारण' मितिवचनाद्भावस्तत्कारणत्वं वेत्यादिविकल्पजालपतितश्चन्द्रप्रभाचार्यविकल्पितोऽनुमानमीनो मरणातिथिः संपन्नः सन् 'मुनीनां' साधूनामनुचितानि-जिनोपदिष्टत्वेन योग्यानि प्रतिष्ठाकृत्यानि "युद्धाण? मंतनासो? जिणआहवणं? तदेव दिसिंबघो?। नेनुम्मीलण? देसण? गुरुअहिगारा इहं कप्पे ॥१॥" इत्यादि पद कृत्यानि तेषु किञ्चिदपि कृत्यं न दूषयति, अर्था-द्रव्ययतीत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं-जिनप्रतिष्ठा न साधुकृत्यं, द्रव्यस्तवत्वादिति कोऽर्थः ? अप्रधानजिनभक्तित्वात्, तत्र जिनभक्तौ तावदप्राधान्यं किं जिनानुपदिष्टत्वात् उतोपदिष्टेऽप्यापवादिकत्वात् सारम्भत्वात् श्रावकधर्मन्तर्भूतत्वाद् वा ? आद्ये श्रावकेणापि कथं कर्तव्या स्यात् ? जिनानुपदिष्टस्य धर्मानुष्ठानस्य श्रावकाणामप्यनुचितत्वाद्, अथ जिनोपदिष्टत्वेऽप्यापवादिकत्वादप्राधान्यमिति द्वितीयो विकल्पश्चेत् तर्हि 'कारणणि कोऽपवाद' इतिवचनात् तत्र कारणं किं प्रतिष्ठाकृतिमन्तरेण स्यातुं गन्तुं वक्तुं भोक्तुं वा न शक्यते ? ऐहिकार्थसिद्धयभावो वा स्वर्गाद्यनवाप्तिर्वा श्रावकधर्मन्यूनता वा ? नाद्यौ पक्षौ, प्रत्यक्षवाधात्, प्रतिष्ठा-कृतिमन्तरेणापि स्थित्यादिक्रियैहिकार्थसिद्ध्योरुपलम्भात्, न तृतीयः, आगमवाधात्, प्रतिष्ठाभन्तरेणानेकेषां तिर्यग्मनुष्याणां स्वर्गावाप्तेः श्रवणात्, चतुर्थे त्वदोषकृत्यसंपन्नोऽपि यदि प्रातिष्ठां न करोति तर्हि श्रावकधर्मन्यूनता, तत्कृतौ च पूर्णैवेति प्रतिष्ठायाः श्रावकधर्मपरिपूर्णताहेतुत्वं संपन्नं, तस्या अप्यप्रधानभक्तित्वं स्यात्तर्हि प्राधान्यं कस्योच्यते इति पर्यालोच्य नापवादिकत्वेन हेतुना जिनभक्तेः प्राधान्यं सिद्ध्यति, अथ सारम्भत्वादिति तृतीयोऽपि विकल्पश्चेत्तर्हि प्रतिष्ठा किं चतुर्विधाहारोपवासप्रत्याख्यानवदेक-

स्वभावैकक्रियात्मिका उत्तानेकस्वभावक्रियाकलापात्मिका वा ? , नाद्यः पक्षोऽध्यक्षवाधात् , द्वितीये किं सर्वा अपि क्रियाः प्रतिष्ठायाः सारम्भाः सचितजलफलकुसुमादिसाध्या उत काश्चन ? , नाद्योऽध्यक्षवाधात् , नेत्रोन्मीलनादिक्रियाणां निरारम्भत्वेन सर्वजनप्रतीत-
त्वान् , अथ काश्चन सारम्भाः काश्चन निरारम्भाश्चेति चेत्तर्हि यासु क्रियायु सारम्भत्वं ताः क्रिया अधिकृत्य तव भते जिनभक्तेः प्रा-
धान्यं सिद्ध्यत् , परं यासु निरारम्भत्वं ता अधिकृत्य प्राधान्ये सिद्धे अग्रधानजिनभक्तेरिति त्वदुपन्यस्तो हेतुर्भागासिद्धिस्तो बोध्यः ,
वाद्योऽपि , तदंगे साधुकृत्यत्वस्यानपायादिति सारम्भत्वमप्यप्राधान्यहेतुर्न स्यात् , अथ साधुधर्मपेक्षया श्रावकधर्मो न प्रधानः ,
यदागमः—“भारत्थेहि च सर्वेहि, साहवो संजमुत्तर” चि ॥ श्रीउत्तरा० (१०८*) श्रावकधर्मान्तर्भूता च जिनविम्बप्रतिष्ठा, अत इयं
जिनभक्तिरग्रधानभूतैवेति चेत् तर्हि श्रावकधर्मान्तर्भूतापि जिनविम्बप्रतिष्ठा साधुसापेक्षा निरपेक्षा वा ? , साधुनिरपेक्षैवेति चेदहो
देवानुप्रिय ! श्रावकधर्ममात्रस्यापि साधुसापेक्षत्वे प्रतिष्ठया किमपराद्धं ? यतः सा साधुनिरपेक्षैवोच्यते, तत्कथमिति चेत् शृणु, कश्चि-
द्विवेकी श्रावकः साधुधर्मं प्रत्यसमर्थः सम्यक्त्वमूलद्वादशव्रतरूपं श्रावकधर्मं प्रतिपद्यते, तत्र साधोरपेक्षाऽवश्यं वक्तव्या, सा चैवं-स
श्रुतिः स्मृतिः साधुसापेक्षया नियोजितककुड्मलो विनयावनतोत्तमाङ्गः स्मरिं प्रदक्षिणयति, सुगन्धादिना पूजयति नमस्यति वन्दते
सौति च, पश्चात्सकलामपि नन्दिसामग्रीं प्रगुणीकृत्य गुर्वज्ञया गुरुभिरनुज्ञातप्रदेशे स्थित्वा गुरुबहुमानपरायणो गुर्वज्ञया ईर्या-
पथिकीं प्रतिक्रम्य क्षमाश्रमणपूर्वं सुखवस्त्रिकां प्रतिलिख्य च क्षमा० इच्छकारि भगवन् ! तुम्हे अहं श्रीसम्यक्त्वसामायिकश्रुतसामा-
यिकदेशविरतिसामायिकआरोवावणी देवे वंदावेहेत्यादिगुर्वज्ञां प्रतीच्छन् गुरुभिः सह देवानभिवन्दते, ततो द्वादशवर्तवन्दनपूर्वकं

नन्दिग्रन्थवर्णनमिति नमविद्यन्त्युद्धवाप्तमानं कायोत्सर्गं विधाय नन्दिग्रन्थाने नमस्कारत्रयं गुरुमुखाच्छृणोति, श्रुत्वा च गुरु-
गुणेन सम्यक्त्वं द्वादश व्रतानि चोचरति, गुरुषुपि श्रावकमस्तके चर्द्धमानाभिमुष्टिभिर्वासिनिक्षेपं कुर्वन् 'अहन्नं भते ! तुम्हाण समीवे
मिच्छन्ताओ पडिक्कमामी' त्याद्यालापकादिश्रावणेनोच्चारयति, तदनु सप्त क्षमाश्रमणानि, नन्दि प्रदक्षिणयतश्च श्रावकस्य मस्तके
स्मरिर्वंदमानाभिमुष्टिभिर्वासिनिक्षेपं करोति, श्रावकोऽप्यान्मानं कृतार्थं धन्यं च मन्यमानस्तं वासं प्रतीच्छति, ततो गुरुमुखेन यथा-
दानमुपवागादितपः करोति, नृदिश्च तं पुरस्कृत्य श्रावकधर्मोपबृंहणानिमित्तं तदुत्साहपरां धर्मदर्शनां विदधाति, ततः श्रावकस्तीर्णोऽहं
संसारममृष्टमित्याशान्मानं मन्यमानो यथाशक्ति तत्पूजामानोद्वादि श्रावकश्रावकश्राविकादीनां यथोचितद्विषयदानं च सङ्गसमे-
तधैत्यपरिपाटिमपि विदधाति, किं वदुना ? यथा यथा प्रवचनप्रभावना भवति तथा तथा प्रवर्तते, एवमेकादशोपासकप्रतिमाप्रति-
पत्तिर्गर्प भावनीया, आस्तामन्यन्, नमस्कारसहितप्रत्यारुपानयटिकाद्वयमानसामाधिकाद्युचरन्नापि साक्षिकं गुरुमुखेनैवोचरति,
किमद् पुनः प्रतिष्ठा नाधुनिरपेक्षति, ननु कुतुमादिभिर्जिनपूजा साधुनिरपेक्षेव दृश्यते, तथा प्रतिष्ठाऽप्यास्तामिति चेत् तर्हि णक्षि-
कादिक्कपोपगहणं नन्दिवागादिनिरपेक्षं दृश्यते तद्वन्त्यस्यत्तपूर्वक्कदादशव्रतोच्चारोऽप्यास्तां, युक्तेस्तौल्यात्, तस्माद्र्मोष्ठानमाने
मस्त्य एव कारणादिविधिनन्वयणीयः, किंतु परस्परगमनानुसारेण यथाऽऽम्नायं कस्यचित् कचित् कश्चिदपेक्षाऽनपेक्षा वाऽभ्युपगन्त-
व्या, तेन एतुमादिद्रव्यपूजाविधौ गुरुद्वन्द्वार्थेकत्वेनैव गुरुप्रापेक्षत्वमभ्युपेयम्, एवमन्यत्रापि यथासंभवमायोध्यं, किंच-तत्रा-
निप्रायेण द्रवस्त्वगमान्येऽपि श्रावकेण किमुपकृतं यत्प्रत्यक्षवाद्युच्चारसमये श्रावकमस्तके वायक्षेपं तत्कर्णयोः सूत्रालापकश्रावणं
स्मरिरेव करोति, तौर्गहता न किमपराद्धं नैत्रलोकायपूजयायामपि तत्प्रतिमायां वानक्षेपमन्त्रन्यासं श्रावक एव करोति, न पुनः

स्वरिः, परं ज्ञायते त्वया भगवतः कोऽप्यपराधस्तथा कृतो येन भगवता सर्वथा दूरीकृतः, किंच-भो चन्द्रप्रभाचार्य ! यदि तुभ्य-
मेवं रोचते तर्हि स्थापनाचार्यप्रतिष्ठायां शिष्यप्रव्राजने स्वरिपदाने च वासक्षेपं श्रावक एव करोतु, अन्यथाऽर्द्धजरतीयन्यायमनु-
सरतस्तव महति संकटे पतनं स्यात्, अथ श्रावकप्रतिष्ठितस्थापनाचार्यस्य पुरस्तात् साधूनां प्रतिक्रमणादिकाः क्रियाः न शुद्ध्यन्ति
श्रावकवासक्षेपेण च शिष्यः साधुः स्वरिश्च न स्यात्, तर्हि श्रावकप्रतिष्ठितायाः प्रतिमायाः पुरस्तात्कथमीर्याप्रतिक्रान्तिपुरस्सरं देव-
वन्दनादिकाः क्रियाः साधवः कुर्युः, कथं वा श्रावकप्रतिष्ठिता प्रतिमा तीर्थकरकल्पा भवेदित्याद्यपि किं न पर्यलोचयसि ?, ननु
शिष्यमस्तके वासनिक्षेपः सिद्धान्ते भणितः, यदागमः—“खड्गंमि वट्टमाणस्स निगगयं भगवओ जिणवरिंदस्स । भावे खओवसमिण
वट्टमाणेहिं तो गहिअं ॥१॥” श्रीआव० नि० (३-७३५) एतच्चूर्णिर्यथा-ततो भगवं अणुणं मणसीकरेइ, ताहे सक्को वयरामए
थाले दिव्वगंधंघिकाणि चुण्णाणि छोहूण सामिं उवयतो, ताहे सामी सीहासणाओ उट्टित्ता पडिपुणं सुद्धिं केसराणं गेण्हति, ताहे
गोअमसामिप्पमुह्हा इक्कारसवि गणहरा ईसीओणया परिवाडिणं ठंति, ताहे देवा आउज्जगीअसद्धं निरुंभंति, पुवं तित्थं
गोअमसामिस्स देवेहिं गुणेहिं पज्जेवेहिं अणुजाणमिच्चि चुण्णाणि सीसे छुभति, ततो देवताणिचि चुण्णवासं च पुप्फवासं
च वासंति, गणं च सुहम्मसामिस्स धुरे ठावेत्ताणं अणुजाणेति’त्ति श्रीआवश्यकचूर्णौ ४६४ संख्ये पुस्तके १८० पत्रे इति-
चेत् तर्हि प्रतिष्ठायामपि समानं, श्रीसिद्धसेनश्रीहरिभद्रोभास्वानिवाचकप्रभृतिमहापुरुषप्रकृतप्रतिष्ठाकल्पादिपु स्वरिकृत्यत्वेनैव वा-
सनिक्षेपादेरुक्तत्वाद्, अथास्माकं चूर्णिरेव प्रमाणं, न पुनः प्रतिष्ठाकल्पादिरिति चेत्तर्हि चूर्णिकारस्य प्रतिष्ठाकल्पकर्तारः सम्मता अस-
म्मता वा ?, नान्योऽयमस्तत्त्वाद्, आद्ये सुतरां प्रतिष्ठाकल्पानां ग्रामाण्यं सिद्ध्यति, अन्यथा माता मे वन्द्येति न्यायः संपद्यते,

न हि चूर्णिकारं प्रमाणतयाऽभ्युपगम्य चूर्णिकारेण प्रमाणीकृते पुरुरे प्रामाण्याभावं नक्तुं शक्यते, अथ श्रीसिद्धसेनश्रीहरिभद्र-
शूरप्रभृतिभिरेव कृता अपी प्रतिष्ठाकल्पा इति नास्माकं सम्यगासथेति चेत्तर्हि संप्रत्यङ्गोपाङ्गनिर्युक्त्यादिकमपि श्रीसुधर्मस्वाम्यादि-
कृन्मिति कथमान्वेति, युक्तः नमानत्वाद्, अथ प्रतिष्ठाकल्पोक्तो विधिः कापि नोपलभ्यतेऽतो नासथेति चेत्तर्हि प्रतिष्ठैव नाङ्गीक-
रन्त्या, अनुपलब्धस्याप्यङ्गीकारं यजविपाणस्याप्यङ्गीकारापत्तेः, अथ नाममात्रेण प्रतिष्ठा सिद्धान्ते समुपलभ्यते, यदुक्तं—“निथद्व-
मपुर्वाजर्णिदभवणजिणविचवरपड्डानु । विश्रइ य पत्थपुत्थय सुत्तिथित्थयत्तपूआनु ॥१॥” (२७-३०६) इति श्री भक्तप्रकीर्णके
इति चेत्तर्हि नाममात्रेणैव प्रतिष्ठा श्रद्धया तथैवोपलम्भात्, न पुनर्वैदिकायवाकाष्टादशस्नात्रादिविधिरपि, तस्य काव्यनुपलम्भाद्, अथ
प्रतिष्ठाकल्पे न विधिरुपलभ्यते इति चेदलं विवादेन, नेयु सूरैरेव पद कृत्यान्युक्तानि, एवमुक्तयुक्त्या श्रावकधर्मान्तिर्भूताया अपि
प्रतिष्ठायाः साधुनापेक्षान्वं मिदं न किञ्चिदनुपपन्नं, यतो यथा श्रावकधर्मेऽपि सम्यक्त्वमूलद्रादशव्रतोचारे प्रतिमाद्युचारे च अह-
त्वां भवे ! इत्यादिर्यावद्वापनिर्दोषादिकं साधुकृत्यं नक्षभक्त्यादिकं च श्रावककृत्यं तथा प्रतिष्ठायामपि ‘शुद्धाण? मन्तनाभो?’ इ-
त्यादीनि पद कृत्यानि शूरिसंन्योनि ज्ञेयमशेषं तु द्रव्यव्ययादिमाध्यं मचित्तजलफलपुष्पादिमाध्यं च श्रावककृत्यमेव, तथा चैकस्या
अपि प्रतिष्ठायाः क्वचिदंशं साधुकृत्यत्वेन साधुधर्मान्तिर्भूतत्वं क्वचिदंशे श्रावककृत्यत्वेन श्रावकधर्मान्तिर्भूतत्वं चैवभयमपि न विरु-
ध्यते, तथा चानुमानं वाच्यः स्फुट एव, साधुकृत्यत्वेन सिद्धेऽपि प्रतिष्ठाकृत्ये तदभावसाधनात्, न चैकस्य कार्यस्योभयस्वभावत्वं
कथं संभवतीति शङ्कनीयम्—एकस्मिन्नेव पुत्रे मातृपुत्रीत्वपितृपुत्रत्वयोरिवाप्यशसिद्धान्ताद्, अत एव कथमंशद्वयस्य नामभेयो मारुदे-
नोभेलभिषानद्वयमभ्यविरुद्धं. ननु यदि कदाचिदाचार्यादिनामभ्यभावे तीर्थकृदभिमुखीभूय तीर्थकृत्यप्रतिमां वा पुरस्कृत्य किञ्चि-

ब्रूतादिकं श्रावकः प्रतिपद्यते यत्र वा शासनदेवतापितलिङ्गः श्रत्येकमुद्धादिशरित्रं प्रतिपद्यते कथं तत्र वासनिक्षेपादिद्वारिकृत्यमिति केत्सत्यम्, आचार्याधिभावे कारणवशात् स्वयमेव त्रतादिकं प्रतिपद्यमानः परलोकाराधको भवति. न पुनस्तथा शासनप्रवृत्तिः, तस्याथागमोक्तद्वारिसापेक्षत्वाद्, अत एव कारणिकतथाविधचरितानुपतितदमयन्तीतिलकमद्धारिणर्मदासुन्दरीदृष्टान्तेनागमोक्तविधिं परस्मिन् पूर्वशेखरो भण्यते, न हि चरितानुवादमुत्पत्य विधिवादः प्रवर्तते, तथा प्रवर्तने च श्रीवीरदृष्टान्तेन जीवतोर्मतापित्रोः पुत्रस्य प्रव्रज्या अग्राह्या स्यात्, श्रीगौतमदृष्टान्तेन कौतुकविलोकननिमित्तमेकाकिनाऽप्याचार्येण राजान्तःपुरे गमनमेकाकिन्या च राज्या सह विजनप्रदेशे च संनरणं कर्त्तव्यं स्यात्, श्रीस्थूलभद्रदृष्टान्तेन वैश्यागृहे चतुर्मासिककरणं न दोषभाग् भवेत्, अतिमुक्तदृष्टान्तेन मुचिकपाालिनिरुद्धजले पतद्ग्रहप्लावनं शुल्लकैः कर्त्तव्यं स्यात्, तथा च प्रवचनमर्यादा दत्ताञ्जलि-कृत्यं श्राविकाया एवोपपद्यते, न पुनः श्रावकस्यापि, तत्रापि लग्नशुद्ध्याद्यन्वेणं वेदिकायवारकादिकरणमप्युच्छिन्नसंकथं भवेत्, ननु श्रावकस्यापि कापि प्रतिष्ठाकृत्यमुक्तमस्ति, यदुक्तं—“न पश्या तस्मात् कया दाणं दाऊण सयलसंघस्य । तेणेव दुःखसंभारो भवे भवे होइ अइगुरुओ ॥१॥” इति स्तवने इति चेत्सत्यं, प्रतिष्ठायां प्रागुक्तश्रुत्या कथंचित् श्रावकस्यापि तत्कर्तृव्यवहारस्याविरुद्धत्वाद्, यथा मम्यत्त्वमूलद्वयव्रतानि श्रावकेणोचरितानीति, एवं सत्यपि यदि स्तवनवचोमात्रमवलम्ब्य श्रावकप्रतिष्ठाव्यवस्थापनसमीक्षा स्यात् तर्हि “नमिनिमिकुलान्वयिभिर्धियाधरनामकालकाचार्यैः। काशहदारुये नगरे प्रतिष्ठितो जयति जिनद्वयम् ॥१॥” इति स्तवनवचनात्परिप्रतिष्ठाऽपि कथं न समीक्षते?, तस्मात् कथंचिच्छ्रावककृत्यत्वमपि प्रतिष्ठाया न विरुद्धम्, एतेन ‘कोइ सावगो

त्रिणपडिमाणं पदमपइदृमाणं करंडं इत्यादीनि कल्पचूर्ण्यादिचवनानि तथाऽन्यान्यपि च स्थानककथाकोशकल्याणकप्रकर-
णोपमिनिभयप्रपञ्चादिसंचर्यानि कृपाश्रितिलकनिलकाचार्येण स्वमतिविकल्पितप्रतिष्ठाकल्पे सुगंजनभ्रान्तिजनकान्युद्धावि-
तानि नानि निगन्तानीनि चोद्यम् उक्तयुक्तैः सर्वत्राप्यवतागत्, क्वचिच्चान्यथाभिप्रायेण चूर्ण्यादिषु विद्यमानस्यान्यथाभिप्रायवता तिल-
काचार्येण चिलन्वितस्य द्रव्यमन्वत्त्वादिति हेतोरप्रधानभक्तित्वादिति प्रथमो विकल्पश्चन्द्रप्रभाचार्यस्य पाशकल्पः संपन्न इति प्रदर्शितं १,
अथ त्रिणप्रतिष्ठा न माधुकृत्यप्रधानधर्मन्त्वादिति द्वितीयो विकल्पश्चेत्तत्रापि घर्मेऽप्राधान्यं किं जिनानुपदिष्टत्वमित्यादिप्रथमविक-
ल्पोद्भाविनविकल्पलालकचलितत्वाद्किंचित्करं एव २, अथ त्रिणप्रतिष्ठा न साधुकृत्यं द्रविणजिनभक्तित्वादितितृतीयो विकल्प-
धर्मोऽप्ययुक्तः, तथाहि—द्रविणेन—मौर्वर्णिकादिधर्मेनार्थान् द्रविणलभ्येन स्रक्चन्दनादिपूजोपयोगिवस्तुजातेन जिनभक्तिः सा
द्रविणजिनभक्तिमन्मया भावो द्रविणजिनभक्तित्वादिति हेतुः संपन्नः, स हेतुः प्रतिष्ठाक्षणे पक्षे वर्त्त-
मानः किं श्रावकोनितकृत्यमात्रवर्त्तो निगमने उतानार्योचितकृत्यमात्रवर्त्तो वा ? नाद्यः, सिद्धसाधनात्, प्रति-
ष्ठायां देशेन श्रावकोचितकृत्येषु श्रिकृत्यत्वानभ्युपगमान्, द्वितीये स्तुतिदानादिषु पदसु श्रिकृत्यत्वेन सिद्धान्तसिद्धेषु श्रिकृत्य-
त्वाभावाभावे स्फुट एव वाद्यः, हेतुश्च तदंशे ग्रन्थे नाश्रुयमिव स्वरूपासिद्धः, स्तुतिदानादिषु श्रिकृत्येषु द्रविणजिनभक्तित्वाभावात्,
भर्त्ताये हेतोर्भावादिद्विग्रहो वाभयः यतः प्रतिष्ठोपयोगिकृत्यमात्रवर्त्तोतिहेतुकृत्यमानः श्रिकृत्येष्ववर्त्तो भागेनासिद्धः, तदंशे
श्रिकृत्यन्वाभावोऽपि नाभयितुं शक्यते, तदभावस्य साधुकृत्यत्वस्य सिद्धान्तसिद्धानात्, सिद्धान्तमिदं चस्तुति तदभावमाध-
नायानुमानस्याप्रयत्नं गति द्रविणजिनभक्तित्वादिनिवृत्तीयोऽपि विकल्पोऽकिञ्चिन्कारणवेति ३. एवं द्रविणधर्मन्त्वादिति चतुर्थोऽपि

विकल्पस्त्वदाशावह्नीपछवनहेतुर्न स्यात्, तस्यापि स हेतुः किं श्रावकोचितकृत्यवर्तीत्यादिविकल्पत्रिकज्वलनज्वालाकलापकवलित-
त्वाद्, एवमुपलक्षणसूचितं भावस्तवहेतुत्वादित्यपि पूर्वोक्तविकल्पत्रिककवलितोऽसमर्थ एव, एतेन चतुर्थगाथायां 'अहवा सावज्ज' नि-
पदेन यो द्वितीयो हेतुः सावधत्वादिति सोऽपि निरस्तो बोध्यः, स्वरिकृत्यांशो सावधत्वाभावेन स्वरूपासिद्धेरिति गाथार्थः ॥५॥ अथ
'भंगेसु चउसु भागासिद्धो हेऊ अ सज्जवञ्जोऽवि । जं देसेणं दुण्हवि अहिगारो इह पइहाए ॥६॥ अथ
चतुर्थं भङ्गेपूक्तलक्षणेण हेतुर्भागासिद्धः, चः पुनः साध्यवन्ध्यञ्च-वाधितः, अपिशब्दाद्विवक्षया कचिदंशतो वाधो हेतुश्च स्वरू-
पासिद्ध इत्याद्यपि बोध्यं, कुत एवं ?- 'यत्' यस्मादिह-प्रतिष्ठायामध्यक्षसिद्धे प्रतिष्ठाकृत्ये देशेन, न पुनः सर्वथा, द्वयोरपि-स्वरि-
श्रावकयोरप्यधिकारः, हे गौतम ! प्रतिष्ठाविधावेतावत्कृत्यं श्रावककरणार्हमेतावच्च स्वरिकरणार्हमित्येयरूपेण श्रीचीरोपदिष्टत्वादित्य-
क्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं-जिनप्रतिष्ठा न साधुकृत्यं द्रव्यस्तवत्वादिति कोऽर्थः ?-सास्मभजिनभक्तित्वाः स्त्रावकधर्मन्तर्भूतत्वाद्, उभ-
यथाऽपि श्रावकोचितकृत्यमात्रवर्तित्वेन पक्षैकदेशे वर्तमानाद्भागासिद्धः, यथा पक्षाग्रफलं सचित्तपरिहाराणां न भोक्तव्यं, सर्वात्मना
जीवप्रदेशैर्व्याप्तत्वात्, जलाग्री शीतार्त्तं न सेव्यौ उष्णस्पर्शाधिकणत्वाच्चेत्यादयो भागासिद्धा हेतवः, तथा प्रतिष्ठायां श्रावकवदेशतः
साधोरप्यधिकारात् साधुकृत्यत्वमपि सिद्धान्तसिद्धं, तथा च सति तदभावसाधने वाध एव, 'धर्मिग्राहकप्रमाणेनावधृते साध्ये
तदभावसाधने वाध एव' तिवचनात्, यदा च द्रव्यस्तवत्वं नाम द्रव्यपूजात्वमिति विवक्ष्यते तदा स्वरूपासिद्धो हेतुः स्यात्, नहि
प्रतिष्ठा द्रव्यपूजोच्यते, प्रतिष्ठामहसि जिनपूजाऽद्य क्रियते इति लोकव्यवहारस्याप्यभावात्, प्रतिष्ठितानां पूजाभिप्रायेण कुसुमा-

दिभिः क्रियाविदोः एजोन्यतः, अन्यथा प्रतिष्ठाया वैयर्थ्यमापद्येत, अप्रतिष्ठिताया अपि प्रतिमाया द्रव्यपूजाहत्वात्, यदंशे स्वरिकृत्यत्वं तदंशे दूर्यकृत्यत्वमाधेने चायः, क्रियामात्रे च साधनेऽंशतो चाथ इत्याद्यनुमानप्रयोगनिपुणैः स्वयमेव भाव्यमिति गाथार्थः ॥६॥ अथ प्रतिष्ठायां किं स्वरिकृत्यं किं च श्रावककृत्यमिति स्पष्टयितुं गाथामाह—

तन्मयं त्रिमणारंभं जिणभणिअं तंमि सूरिअहिगारो । संसेसु अ अहिगारो गुरुवएसा गिह्दीणंमि ॥७॥
'नत्राणि' प्रतिष्ठायांमपि 'अणारंभं' निरारम्भं क्रियाकाले सचिचानुपयोगि तदपि यद् जिनभणितम्, अनेन विशेषणेन निरारम्भमपि जिनानुपदिष्टं न मोक्षान्नमिति ज्ञापितं, हितवचने जिनाज्ञाया एव प्राधान्याद्, यदुक्तं—“आणाइ तवो आणाइ संजमो तहय दाणमाणए । आणारहिओ धम्मो एलालपूलव पडिहाइ ॥१॥” इति जिनाज्ञामन्तरेण स्वबुद्ध्या सुन्दरमप्यसुन्दरमेव, यदागमः—“अण्णागमो किलिस्सइ जइवि करेइ अइदुकरं तु तवं। सुंदरबुद्धीइ कयं बहुयंमि न सुंदरं होइ ॥१॥” इति श्रीउपदे० (४१४) “तंमि”ति तस्मिन्निरारम्भे जिनभणिते सूत्रेः—आचार्यस्योपलक्षणाद्रुपाध्यादेरपि परिग्रहः, तस्याधिकारो जिनाज्ञा, शेषेषु च गुरूपदेशाद् ‘गृहिणामपि’ श्रावकताणामपि, उपलक्षणात् श्राविकाणामपि, स्वस्वकृत्येषु अधिकारः, प्रतिष्ठाकलपोक्तविधिना क्वचित्कृत्येषु श्रावकाणां क्वचिच्च श्राविकाणामप्यधिकार इत्यर्थः, गुरूपदेशादित्यनेन यादृच्छिकप्रवृत्तिः श्रावकश्राविकाणामपि नोचिचेति ज्ञापितं, अन्यथा काणकुप्पादयः श्रावकाः श्राविकाश्च वन्द्याविधवाद्योऽप्यधिकारिण्यो भवेयुः, न च तेषामधिकारः, प्रतिष्ठाकल्पादौ निषिद्धत्वादिति गाथार्थः ॥७॥ अथ स्वरिश्रावकयोरुक्तकृत्यं सव्यक्तं सदृष्टान्तं च विभणिपुर्गाथायुग्ममाह—

युइदाणभंननासो जिणआहवणं तहेव दिसिचंधो । नेत्तुम्मीलण देसण गुरुअहिगारा जिणुवइट्टा ॥८॥

रहजत्तण्हवणपमुहं सावयकिचं सच्चित्तमाईहिं । जह गणहरपगठवणा जिणिंदेविंवावारा ॥९॥ युग्मं
स्तुतिदानादयः पद गुरोरधिकारा जिनोपदिष्टाः । 'रहजत्ते'त्यादि, रथयात्रास्नपनप्रमुखमशेषं शेषं श्रावककृत्यं, तत्र हेतुमाह-
'सच्चित्ते'त्यादि प्रायः श्रावककृत्यं सच्चित्तादिभिर्द्रव्यैः स्यात्, तानि च साधूनां न स्पर्शविषयोऽपि, तथैव जिनाह्वेति चोच्यते,
अथोत्तरार्द्धेन दृष्टान्तमाह--'जहे'त्यादि, यथा गणधरस्य पदस्थापना 'जिनेन्द्रदेवेन्द्रव्यापारात्' तीर्थरुहेवेन्द्रक्रियाभ्यां भवति, न
पुनः केवलेन तीर्थकृता, न वा शक्रेण, किंतु ? , उभाभ्यामेव, तत्र जिनेन्द्रकृत्यं निरवधानं, शेषं तु देवेन्द्रादिसुरकृत्यं सच्चित्तादिद्रव्य-
साध्यमपि, तथाहि--प्रथमसमवसरणे चन्दनकर्णूरादिसर्वोत्तमसुगन्धद्रव्यनिष्पन्नेन दिव्यवासेन वज्रमयं स्थालं भृत्वा कराभ्यामा-
दाय देवेन्द्रः समायाति, भगवान् श्रीवीरस्तु रत्नसिंहासनादुत्थाय शक्रहस्तगतस्थालाद् घनतरनिविडां वारागुष्टिं भृत्वा २ क्रमसिं-
तगौतमादिमस्तकेषु "उपज्ञाणं वा विगमणं वा धुवणं वा" इत्यनुज्ञात्रिकं कुर्वन् प्रत्येकं वासगुष्टिकं प्रक्षिपति, अन्ये च बहवो देवा
देव्यश्च भक्तिभरोच्छसितमानसा विस्मयोत्फुल्लनयनाः तीर्थकृद्रणधरादिदर्शनेनात्मानं धन्यं मन्यमाना दिव्यचन्दनादिसुगन्धवास-
गुष्टिं जलस्थलसमुद्रादिदिव्यकुसुमगुष्टिं च गौतमादीनामुपरि कुर्वन्ति, न चैतत्कृत्यं जिनेन्द्रदेवेन्द्रयोरन्यतरेण कर्तुं शक्यते,
त्रैलोक्यपूज्योऽपि श्रीवीरजिनेन्द्रो गौतमादीनां मस्तके शक्रानीतवासमन्तरेण किं प्रक्षिपति ? , आनीतमपि वासं निजपद्मधर-
तया व्यवस्थापनीयानां गणधराणां गणधरपदस्थापनानिमित्तं श्रीवीरमन्तरेण कः करोति ? , भगवद्वासक्षेपानन्तरं देवानामपि
पूज्यो भवति गणधरादिसाधुवर्ग इति ज्ञापनाय देवदेवीभिर्विना कुसुमादिगुष्टिं के कुर्वन्तीत्यादिव्यतिकरेण संयोग एव फलवान्,
यदागमः--"संजोगसिद्धीइ फलं वर्यति, न हु एगचक्केणरहो पयाइ" इति (आव० नि० १०२) एतद्दृष्टान्तेन दार्ष्टान्तिकयोजना त्वेवं

क्षायां, प्रतिष्ठाकृत्यमपि युरि, श्रावकयोरन्यतरं कर्तुमशक्यं, जवन्यविधावपि श्रावकानीतवासमन्तरेण प्रतिमानां मस्तके मन्त्रन्यासं न कर्तुं दक्षिणकर्णे च किं प्रक्षिपति ?, आनीनमपि चासं दुरीणामपि जिनेन्द्रबुद्धाराधनीयानां जिनप्रतिमानां मस्तके कः प्रक्षिपति ?, न चैवं सामान्यनायकृत्ना प्रतिष्ठा सूर्यप्रमाणं भविष्यतीति शङ्कनीयं, स्वहस्तदीक्षितसाधुरिव सामान्यसधुदीक्षितसाधुरिवि-
शेषेण प्रमाणीभवन्नि स्वप्रतिष्ठितप्रतिमेव साधुप्रतिष्ठिताप्यविशेषेण प्रमाणमेवेतिप्रसिद्धेः, न पुनर्महाद्विकेनापि श्रावकेण दीक्षितः साधुः स्यात्, एवं श्रावकप्रतिष्ठिताप्रतिमात्रपि प्राज्ञशेखरं चन्द्रप्रभाचार्यं विहाय नान्यस्य कस्यापि प्रमाणं भवेदित्यादि नेत्रे निमील्य तयोर्लोचन्यमिति गाथायुग्मार्थः ॥ ८-९ ॥ अथ सिद्धावलोकनन्यायेन चन्द्रप्रभाचार्यस्याशङ्कामाह—

अहं भावन्त्ययहेतुं ददधथओ न य सुणीण मओ जुत्तो । जणं सुणीण मगो सिद्धफलो भावथयरूपो ॥१०॥

अथ भावस्तवहेतुद्रव्यस्तनः, न च मुनीनां न युक्तः, यद्-यस्मात्, नमित्यलङ्कारं, मुनीनां मार्गो भावस्तवरूपः 'सिद्धफलः' निदं फलं द्रव्यस्त्वस्य भावस्तवलक्षणं यस्य न तथेति गाथार्थः ॥१०॥ अथ मुनीनां मार्गो भावस्तवरूपः कुत इत्याह—

आरंभककुसंभावो क्तन्थवि नत्थित्थ पुण्ण जिणआणा । देसाणो सारंभो सावयधम्मो अ दधथओ ॥११॥

अरंभ-गुणिमार्गो कृत्वापि आरम्भेण-श्रुथिव्यादिप्रियाधनया क्लृप्तभावः-आविलस्यभावो नास्ति, तत्कुतो ?, यतो मुनिमार्गो जि-
नावा एतां गच्छेत्, 'गवाओ पाणाइवायाओ वेरमण'मित्यादिद्वयेण जिनोपदिष्टमार्गः, सर्वात्मना मुनिभिरद्वीकरणात्, चः पुनः, 'श्रावकमार्गो द्रव्यस्तनः', कुतो ?, यतः न 'देवाओ' देशेन-अंशेनाज्ञा यत्र स तथा, तत्कुतो ?, यतः सारम्भः श्रुथिव्याधारम्भा-
व्यवसायकृत्वापि इत्यर्थः, अयं भावः-जिनेन्द्रैक्यगमनः साधुमार्ग एवोपदिश्यते, तत्राशक्तस्य 'भूलाओ पाणाइवायाओ वेरमण'

इत्यादि यथालुचिप्रतिपन्नतमार्गः श्रावकधर्मो निगद्यते, अयं च मार्गः सर्वविरतिसमुद्रापेक्षया गोपदकल्पः, यदागमः—चत्वारि-
तरगा पं०, तं०—समुद्रं तरामित्तेगे गोपतितं तरती”त्यादि,(स्थान० १०-३५९) अत्र समुद्रप्राया सर्वविरतिः, गोपदप्राया च देश-
१। अथ द्रव्यस्तवे साधोराधिकारो न युक्त इत्यत्र सम्प्रतिमाह—
यतः—भावच्चणमुग्गविहारया य दवच्चणं तु जिणपूआ । भावच्चणाउ भड्ढो हविज्ज दवच्चणुज्जुत्तो ॥१२॥

‘भावार्चनं’ भगवतां पारमार्थिकपूजनमुग्रविहारिता, चस्यावधारणार्थत्वात् उद्यतविहारितैव, द्रव्यार्चनं तु, तुशब्दो भावार्चना-
पेक्षया गौणत्वसाधकः, तत्किं ?—‘जिनपूजा’ माल्यादिभिर्भगवदर्चना, भावार्चनाद्भ्रष्टः—सर्वसङ्गत्यागं कर्तुमशक्तो भवेत् द्रव्यार्च-
नोद्युक्तः, तत्परम्परपुण्यानुबन्धिपुण्यैकनिबन्धनतया तस्यापि भावार्चनामूलवीजभूतत्वादिति, सर्वसङ्गपरित्यागलक्षणं (भावार्चनं),
तच्च साधुमार्ग एव, तद्विलक्षणस्तु श्रावकमार्गो द्रव्यार्चनमिति श्रीउपदेशमालायामप्युक्तमितिगार्थः ॥ १२ ॥ अथोक्तं
मिथ्यापत्त्या दूषयितुमाह—
एवं ते जइ बुद्धी सिद्धं अम्हाण सम्मयं सबं । मुणिकज्जंसे भावत्थओ अ होउत्ति तुह वयणा ॥१३॥

हे चन्द्रप्रभाचार्य ! यद्येवं—प्रागुक्तप्रकारेण ‘ते’ तव बुद्धिः—मतिः स्यात् तर्हि अस्माकं सर्वं सम्मतमेव—त्वदुक्तमस्माकमपीष्टमेव,
तत्कथमित्याह—‘मुणिकज्जंसे’ति प्रतिष्ठायामपि मुनिकार्यांश्चे स्तुतिदानमन्त्रन्यासादिसाधुर्चर्व्याहंश्चे भावस्तवः, चकारोऽवधा-
रणे, भावस्तव एव, ‘होउ’ति भवतु, तव वचनात्, त्वयैवोक्तं—सर्वोऽपि मुनिमार्गो भावस्तव एव, मन्त्रन्यासादौ मुनिमार्गत्वं तु

इदानीमेव किञ्चिदर्थयिष्यते, अत्र तत्र वचनादिति भणनेनाम्नाकं तु जिनाज्ञया द्रव्यस्तवत्वेऽपि साधुकर्तव्यताया अनपायादि-
त्यग्रे दर्शयिष्यते इति आपनार्थमिति गार्थायः ॥१३॥ अत्र नेत्रोन्मीलनादिकं तु मुनिकृत्यमेवेति दर्शयति—
मुनिर्गच्छं पुनः हरिभद्रोमासाईपट्टकल्पेसु । विहिवाण चरिण पुण केवलिकविलाइनिम्मविअं ॥१४॥

मुनिकायं पुनः श्रीहरिभद्रोमास्वातिवाचकप्रतिष्ठाकल्पेषु, उपलक्षणाद्रहुवचनाच्च श्रीसिद्धसेनदिवाकरश्रीपादलिस-
त्तमगिलागाइर्भनविहिपुहं । जिणनेत्तुन्मीलणयं करेज्ज वण्णं निसंतिस्था ॥१॥ अच्छीनिलाडसंधिसु हिअएवि अ सिरपयाइए वण्णे ।
रययम्म चट्टिआए गदिअमहू थिरमणो खुरी ॥२॥ इति श्रीहरिभद्रस्वरिकृतप्रतिष्ठाकल्पे, तथा “रूप्यकचोलकस्थेन, शुचिना मधुसर्पिषा ।
(नन) नेत्रोन्मीलनं कुर्यात्, धरिः स्वर्णशिलाकये ॥१॥” इति श्रीउमास्वातिवाचकप्र०, तथा “थुइदाण १ मंतनासो २, इति श्रीपा-
दलिसत्तुरिप्र० तथा ‘मदसेण घवलवत्थेण वेढिअं वासधुवत्थेहिं । अदिमंतिणं तिवारं खुरिणा खुरिमंतेणं ॥१॥” इति श्रीसमुद्र-
सूरीः, तथा ‘धरिः प्रतिष्ठां कुर्यादि’ति निर्वाणकलिकायामित्यादिप्रतिष्ठाकल्पवचनात्साधुकृत्यं विधिवादेनव सिद्धं, तथा
“निष्काइअ जयणाए जिणभवणं सुंदरं तहिं विवं । विहिकारिअमह विहिणा पड्डविजा असंभतो ॥१॥ (११२९) इति पञ्चवतुक-
शब्दे, अस्या वृत्तिः—निष्पाद्य यतनया—परिणतोदकादिग्रहणरूपया ‘जिनभवनं’ जिनायतनं सुन्दरं ‘तत्र’ भवने विम्बं भगवतो
विधिकारितं मद्र अथच विधिना वक्ष्यमाणेन प्रतिष्ठापयेद् असंभ्रान्तः—अनाकुलः सन्निति गार्थायः” इति श्रीहरिभद्रस्वरिकृतवृत्तौ पत्रे
१०४, अत्रापि विधिवादेन श्रावकस्य प्रतिष्ठापनश्रुतं, तथा चरितानुवादेनापि यथा ‘चरिए पुणे’त्यादि, चरितानुवादे कपिल-

केवलयादिनिर्मितं, तथाहि “केवल्येण स्वयंशुद्धः, श्वेताम्बरशिरोमणिः । कर्त्ता प्रतिष्ठां कोऽप्येव, पुण्यानामुदयस्तव ॥ १ ॥ तत-
श्रावन्तिनाथेन, प्रार्थितः कपिलो मुनिः । प्रत्यष्टात्प्रतिमां मन्त्रपूर्वं चूर्णं विनिक्षिपन् ॥२॥” इति श्रीदेमाचार्यकृतश्रीमहावीरच-
रित्रे ११ सर्गे, तथा “प्रतिष्ठाप्य विनेन्द्राणां, प्रतिमा निर्मिता नवाः । विधिना स्मरिन्मन्त्रैः, गुरुणा ब्राह्मचारिणा ॥ १ ॥ इति सम्यक्तत्त्वकौ-
मुद्यां तृतीयप्रस्तावे तृतीयकथायां, तथा “प्रतिष्ठामर्हतां यो हि, कास्येस्मरिन्मन्त्रतः । सोऽर्हत्प्रतिष्ठां लभते, यथा वापस्तथा फलम् ॥ १ ॥
इति बुद्धच्छत्रुञ्जयमाहात्म्ये, तथा “सर्वतीर्थदैकैः सर्वोपधीभिर्देवताहृतैः । श्राद्धोक्तविधिना भूपः, प्रतिष्ठामप्यकारयत् ॥ १ ॥
वासाक्षताः स्मरिन्मन्त्रेणाभिमन्त्र्य पवित्रिताः । शिप्ता ध्वजेषु दण्डेषु, चैत्यनिम्बेषु स्मरिभिः ॥ २ ॥ इति वि० सं० ४७७ वर्गे निष्पञ्चे-
त्ततः ॥ १ ॥ इति श्रीश० अष्टापदप्रासादप्रतिष्ठाधिकारे, एवमनेकेष्वपि चरित्रेषु भरतादीनां श्रीनाभद्वरि श्रीविद्यासागरस्मरिप्रभृति-
भिः प्रतिष्ठा कारयितृत्वेन प्रयोगा दृश्यन्ते, न पुनः स्वयं प्रतिष्ठाकर्तृत्वेनेति । तथा जीर्णप्रतिमास्वयि ‘श्रीजगत्स्मरिभिः प्रतिष्ठितं
श्रीमहावीरं विम्ब’मित्यादिरूपेण स्मरीणां विम्बानां च नामपरावृत्त्यापि स्मरिचोपलभ्यते, न पुनः काप्यमुक्तश्रावकेणेदं विम्बं प्रति-
ष्ठितमित्याद्युपलभ्यते, एवं प्रासादग्रशस्त्यादावपि बोध्यम्, एवं विधिवादचरितवादाभ्यां प्रतिष्ठा मुनिकार्यत्वेनैव सिद्धा, न चैवं
क्रियैव प्रतिष्ठोच्यते, सा चोक्तप्रकारेण स्मरित्यत्वेनैवागमसिद्धा, सा च तवाभिप्रायेण भावस्तवतैवाविवादेन साधुकर्तव्यतया
प्रतिष्ठा सिद्धेतीष्टापचिरस्माकमिति गाथार्थः ॥ १४ ॥ अथ द्रव्यस्तवत्वेन हेतुना प्रतिष्ठाकृत्यं साधोर्नोचितमितिवचनं कीदृशित्याह—

द्वयत्वात्तत्तात्वं पट्टक्रियं न सादृशं समं । अण्णाममूलमूलं चयणमिणं भण्डं मृदमणो ॥१५॥
द्रव्यस्त्वन्न इतिकृत्वा गाभूनां प्रतिष्ठाकृत्यं न सम्यग्-न युक्तमिति, इदं वचनं मृदमनाथन्द्रप्रभाचार्यो भणति, तद्वचनं कीदृगं ?
'अज्ञानमूलमूलम्' अज्ञानमूलं-ज्ञानावरणीयं कर्म तरयापि मूलं-मोहनीयं, तदप्यभिनिवेशरूपं मिथ्यात्वमोहनीयं बोध्यं, सर्वे-
तामपि कर्मणो मोहनीयमूलकत्वाद्, अज्ञानमूलमूलमिति अभिनिवेशमिथ्यात्वमूलकमित्यर्थ इति गाथार्यः ॥ १५ ॥ अथ तथा
चतुर्गुणं तु ज्ञयात्—

द्वयन्ध्रोऽपि समः पंडितिन्द्रो सगदा न सादृशं । अणुमोअणादृखो काउरसग्गे सुणीणंपि ॥१६॥
'समं' जिनशरणे गाभूनां द्रव्यस्त्वः सगदा न प्रतिपिद्धः, यतोऽनुमोदनादिरूपः कार्योत्सर्गे मुनीनामपि भणितः—चंदन-
पत्रिधाण् पृथक्चनिआण् नकारचनिथाण् इति चचनरनुमोदनालक्षणो द्रव्यस्त्वः गाभूनामप्यगमे भणितः, स च तेनाज्ञेन न ज्ञातः,
न च द्रव्यग्नोऽनुमोदनादगो भावस्त्वो भविष्यतीतिगद्वनीयं, द्रव्यस्त्वोऽपि कृतकारितानुमतिभिर्विभजनीयः, तथा चानुमो-
दनादगोऽपि द्रव्यस्त्वो भवत्येव, अयं भावः—केवलो द्रव्यस्त्वः कसापि न संभवति, न चाकेवलो भावस्तत्रोऽपि, किंत्वन्योऽन्या-
नुममनुविद एव, यदुक्तं—“द्रव्ययभावत्ययस्त्वं एवंपि होइ दद्वयं । अण्णममणुविदं निच्छयओ भणिअविसयं तु ॥१॥ (१२०९)
इति पञ्चमन्युक्तं, तेन भव्यविधिना पुष्पादिकृतां जिनैन्द्रपूजामालोक्य तत्कर्तुंस्त्वादप्रवर्द्धनार्थं पूजाजन्यफलप्राप्त्यर्थं च धन्योऽयं
जिनैन्द्रपूजाकर्तृत्यादिगोभिर्गुणमोदनालक्षणोऽभिज्ञो द्रव्यस्त्वः साभूनामपि, यदुक्तं—“जइणोवि हु दवत्ययमेओ अणुमोअणेण
अन्धियं । एवं न इत्य जेवइअ मूदं तंनचुचीण् ॥१॥ (१२१०) इति 'तंनचुचीण्' ति तंत्रयुक्त्या—सिद्धान्तप्रक्या, तन्त्रयुक्ति-

स्त्वेवं-कायोत्सर्गे मृनीनामपि 'वंदणवत्तिआए' इत्यादिसिद्धान्तः, यदुक्तं- "तंतमि वंदणाए पूआसकारहेउमुस्सणे । जइणोऽविहु निदिदो सो पुण दबत्थयसरूवो ॥१॥" इति गाथार्थः ॥१६॥ अथाऽस्तां साधुः, जिनेन्द्रस्याप्यनुमोदनालक्षणो द्रव्यस्तवोऽस्तीति दर्शयति-
'अन्यजनो' जिनेन्द्रापेक्षयाऽन्यः साधुजनो दूरे आस्तां, साधुजनस्यानुमोदना तु भवत्येव, परं जिनेन्द्रस्यापीत्यर्थः, तत्कथ-
मित्याह- 'बली' त्यादि, समवसरणे बलिप्रमुखमनियेधादनुमोदनाविषयो भवति, स च द्रव्यस्तव एव, यदुक्तं- "ओसरणे बलिमाई
णवेह जं भगवयावि पडिसिद्धं । तो एस अणुणाओ उचिआणं गम्मई तेणं ॥१॥ ण य भगवं अणुजाणइ जोगं मोक्खविगुणं कयाईवि ।
नय तयणुगुणोवि तओ बहुमेओ होइ अणोसिं ॥२॥ इति पञ्चाशके (२७५-२७६) (पंच. १२१३-१४) 'ओसरणे' चि सम-
वसरणे-देवसंस्कृतभगवद्भाष्यानुभूमौ बल्यादि-उपहारप्रभृति, आदिशब्दादन्धमाल्यादि (ल्यगीत) बाद्यपरिग्रहः, 'न' नैव, चशब्दो
द्रव्यस्तवादैन्यस्य समर्थनकारणान्तरस्य समुच्चयार्थः 'इह' आगमे लोके वा 'यद्' यस्मात्कारणाद्भगवतापि-जिनेनापि, तेन हि किल नि-
रतिचारचारित्रितया नियेधनीयं स्यादित्यपिशब्दार्थः, [न] प्रतिषिद्धं-[न] निवारितं 'ता' इति ता-तस्मात्कारणादेपः-द्रव्यस्तवो,
बल्यादिविधानस्य द्रव्यस्तवत्वाद्, अनुज्ञातोऽनुमत इति गम्यते-अवसीयते, 'अप्रतिषिद्धमनुमत' मिति वचनाद्, उचितानां-तद्योग्यानां
गृहस्थानां, राजादीनामित्यर्थः, तेन भगवता-जिनेनेति, आह च- "राया व रायमच्चो तस्सासइ पउरजणवओ वावि । दुब्बलिवंडिअ-
बलिछडिअंतं दुलाणाहयं कलमा ॥१॥ भाइअणुणाणिआणं अखंडफुडिआण फलगासरिआणं । कीरइ बली सुराविअ तत्थेव छुहंति
गंधाई ॥२॥ (आव० नि-५८ ४-५) इत्यादीति गाथार्थः ॥१७॥ अथ कचिद्वर्तव्यरूपोऽपि द्रव्यस्तवो जिनाज्ञेति दर्शयति-

प्राणाद्विगमयविहिणो चउहा उचयारविणयस्त्वो जो । सो दव्यथाणणो कायवो सवसाहणं ॥१८॥
 'ज्ञानादीनां' ज्ञानदशानचारिप्रचाररूपाणां विनयविधयश्चतुर्धा, तत्रोपचारो-लोकव्यवहारः पूजा वा प्रयोजनमस्येत्यौपचारिको
 भाक्तिरूपो यः न 'द्रव्यस्त्वानन्यः' द्रव्यस्तत्रादन्यो न भवति, द्रव्यस्तत्र एवेत्यर्थः, स च साधूनां कर्तव्यः-कर्तव्यतया जिनैर-
 पदिष्टः, यदुक्तं-“जं न चउहा भणिओ विणओ उचयारिओ अ जो तत्थ । सो तित्थयरं नियमा न होइ दव्यथा अण्णो ॥१॥ एअस्स
 उ मंसाउगहेऊ तहं हंदि वंदणाएवि पूअणमाउचारणमुवचणं होइ जइणोजवि ॥२॥ इति पञ्चाशोके (२८१-२८२) (पंच० १२१९-२०)
 एनरुत्तुनियंथा 'जं न च०' व्याख्या-यद्-यस्मात्कारणात्, चशब्द उपपत्त्यन्तरसमुच्चयार्थः, चतुर्धा-चतुर्भिः प्रकारैः ज्ञानदर्शन-
 चारित्र्योपचारलक्षणेभिः-साधूनां विधेयतया वर्णितो विनयसमाध्यव्ययनादौ विनयः-कर्मविनयनसमर्थोऽनुष्ठानविशेषः,
 'तन्यं' चित्तं-नेष्टु चतुर्णु विनयेषु मध्ये उपचारो-लोकव्यवहारः पूजा वा प्रयोजनमस्येति औपचारिको-भक्तिरूपः, तुशब्दः पुनरर्थे,
 य इति विनयः न-इत्यसौ तीर्थकर-अहंदिपत्रे नियमाद्-अवश्यंभावेन न भवति-न वर्तते द्रव्यस्तत्रात्-पूजादेः अन्यः-अपरो, द्रव्य-
 स्तत्र एतामाचिनिमानः, तस्माद्द्रव्यस्तत्रानुविद्धो भावस्तत्र इति प्रकृतम् ॥ औपचारिकविनयस्वरूपं चेदं-“तित्थयरसिद्धकुलगणसंघ-
 किरिअनम्मणाणणाणीणं । आयरियथैरुवज्झायगणीणं तेरस्स पयाणि ॥१॥ अणसायणा य? भत्ती? चहुमाणो? तहय वण्णसंजे-
 ल्ला? । तित्थयरार्हं तेरस्स चउगुणा हुंति वाचणा ॥२॥ (दश० नि० ३२७-८) इति गाथार्थः ॥ यदि द्रव्यस्तत्रादन्यो नासौ ततः
 किमित्याह-‘एअस्स द०’ व्याख्या-एतस्य तु-एतस्यैव द्रव्यस्त्वस्वौपचारिकविनयस्य 'संपादनहेतुः' संपादनार्थं 'तह चैव' चि-
 नथैव-नेनैव प्रकारेण कायेनमंगलगणलक्षणेन वन्दनायां-चैत्यवन्दनायां, तुशब्दः पूरणे, 'पूजानाद्युच्चारणं' पूजाप्रभृतिपदाभिधानम्,

आदिशब्दात्सकारादिपरिश्रहः, उपपत्ति-संगतं भवति-वर्त्तते यतेरपि-भावस्तववतो, न केवलं गृहिण एवेतिगाथार्थः। इति पंचा-
वृत्तौ, नचैवं पुष्पादिभिरपि साधूनां द्रव्यस्तवस्य कर्त्तव्यताऽपचिरितिशङ्कनीयं, तथैव जिनाज्ञायाः सद्भावात्, तथाकरणे च कृत्स्न-
संयमस्य हानिः स्याद्, एतच्च सविस्तरं किञ्चित् पंचाशके 'सकृत्खाल' (२८४)ति गाथायामुक्तमस्ति ततो ज्ञेयमिति, इह तु विस्त-
रभयाबोक्तं, द्रव्यस्तवस्य कारितत्वं तु उपदेशद्वारा प्रतीतमेव, एवं कृतकारितानुमतलक्षणस्य द्रव्यस्तवस्य क्वचित्कथञ्चित्साधुकर्त्तव्य-
तया सिद्धेर्यदि प्रतिष्ठाऽपि भावस्तवहेतुतया द्रव्यस्तत्वेनाभिमता तर्हि भवदुक्तयुक्त्या द्रव्यस्तववत्प्रतिष्ठाऽपि तदन्तर्गता साधुकृ-
न्यासादिविधिं स्वरिकर्त्तव्यतया कथमकथयिष्यन्?, तीर्थकृदाज्ञामन्तरेण तथा कथने तेषां तीर्थवाह्यताऽभविष्यत्, तथा च तत्कृता-
ग्रन्थास्तीर्थसम्मततया नाप्रवर्तिष्यन्, यथा कुपाक्षिकतिलकाचार्यकृतः प्रतिष्ठाकल्पः, नच तिलकाचार्यकृतावश्यकदृष्ट्यादयो-
ऽपि प्रवचन्ते इतिवाच्यं, प्रवचनपरमार्थविद्भिस्तत्कृतेस्तिरस्कृतत्वात्, तिलकाचार्यकृतेः ग्रामाण्ये 'भरतः स्वयं प्रतिष्ठितवा'निति
'धूमस्यभाउआणं' (आव. सू. भा-४५) गाथाव्याख्यानं भणितं, तच्चानागमिकमेव, तदभ्युपगमे च श्रीहरिभद्रसूरिप्रभृति-
कृतीनामग्रामाण्यापस्या तीर्थमपि परिहरणीयं स्यात्, तस्मात् तीर्थतिलकाचार्ययोः परस्परं विपरीतप्ररूपिणोरेकतरपरिहारस्यावश्य-
द्रव्यस्तवो भावस्तवस्तु साधुमार्ग इति कथं नियतवाक्यमित्याशङ्क्यापरिहाराय गाथामाह—
अण्णुण्णं साविक्खा दोवि थया सावयाण बहुदव्वो । बहुभावो साह्णं वचहारो बहुथचा णेओ ॥१९॥

द्वावपि स्तवौ-द्रव्यस्तवभावस्तवान्योऽन्य-परस्परं सापेक्षौ, भावस्तवो द्रव्यस्तवं विहाय न केवलः क्वापि तिष्ठति, न वा द्रव्यस्तत्रः केवलो भावस्तवं विहाय क्वापि तिष्ठति, किंतु सामानाधिकरण्येन द्वावपि तिष्ठतः, तथा च साधुश्रावकयोः साम्यं मा भवत्वित्याह-श्रावकाणां बहुद्रव्य इति-भूयान् द्रव्यस्तवोऽर्थात् स्वल्पो भावस्तवः, साधूनां बहुभावो-भूयान् भावस्तवोऽर्थादल्पो द्रव्यस्तवः, व्यवहारो बहुस्तवाद्-व्यवहारप्रवृत्तिः पुनर्यो यत्र भूयान् तदनुसारेणैव बोध्या, तेन श्रावकधर्मो द्रव्यस्तवात्मको भावस्तवात्मको यतिमार्ग इति नोपदेशमालावचनविरोध इति गार्थः ॥१९॥ अथ बहुधर्मानुसारेण व्यवहारे दृष्टान्तमाह-जह सावयाण धम्मो सबो आरंभकलुसिओवि तहिं । सामइअं भावथओ इअरो दब्बुत्ति ववहारो ॥२०॥

यथा श्रावकाणां धर्मः सर्वोऽप्यारम्भकलुषितः-आरम्भाध्यवसायमलिनस्तत्रापि सामायिकं भावस्तव इतरो-जिनभवनजिन-विम्बादिनिर्माणदिक्कुसुमादिपूजापर्यन्तो धर्मः 'द्व'त्ति पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् द्रव्यस्तव इति व्यवहारो बहुत्वमधिकृत्यैव, अयं भावः-यथा कुसुमादिपूजाध्यवसायो ह्यारम्भाध्यवसायकलुषितः तथा सामायिकाध्यवसायोऽपि धनधान्यपुत्रकलत्रादिम-त्वभावयुक्तस्य अप्रत्याख्यातानुमत्यारम्भस्य सामायिकेऽप्युद्दिष्टभोजिनः श्रावकस्यारम्भाध्यवसायकलुषित एव, यदागमः-“कामी सधरंगणओ थूलपइण्णा सि होइ दइवा । छेअणभेअकरणा उद्दिक्कंडं पि से भुंजे ॥१॥” इति श्रीनिशीथभाष्यम्, एतच्चूर्णिरिव-पंच विसया कामेइत्ति कामी, गृहश्चाङ्गना च गृहाङ्गने सह गृहाङ्गनाभ्यां यः स गृहाङ्गनकः, थूलपइण्णा-देसविरइत्ति वुत्तं भवति, साहूणं सबविरई, वृक्षादिच्छेदने पृथिव्यादिभेदने प्रवृत्तः, सामायिकभावादन्यत्र, जं च उद्दिक्कंडं तं कडसामइओवि भुंजइ, एवं स सर्वविरतो न भवति इति श्रीनिशीथचूर्णो उ० १५ पत्रे, (११-१५-२७५, २९१) एवं सर्वत्रापि साम्ये सत्यपि सामायिकं

भावस्तवः, इतरः—कुसुमादिभिर्जिनपूजा 'दब्धु'चि पदैकदेशे पदसमुदायोपचाराद्रव्यस्तव इति व्यवहारो बहुत्वमधिकृत्यैव, यतः सामायिकवान् श्रावको बालवृष्या भूयोभिरनुष्ठानैः साधुसमानो दृश्यते, अत एव कृतसामायिकः श्रावकः साधूपमामपि लभते, यदागमः—“सामाहंमि उ कए समणो इव सावओ हवइ जम्हा । एएहिं कारणेहिं बहुसो सामाहं कुञ्ज ॥१॥ चि” (आव. सू० २० नि. ८०१) श्रीआवश्यकनि०, न चैवं वस्तुगत्या श्रावकधर्मस्यारम्भकलुपितत्वेन केवलं द्रव्यस्तवत्वमेव भविष्यतीति शङ्कनीयं, द्रव्यस्तवभावस्तवयोरन्योन्यानुविद्धत्वेन प्रागेव भणितत्वात्, किंच—सामायिकादौ क्रियामधिकृत्य साध्वनुकृतिमात्रेण व्यवहार-विषयो भावस्तवः, सर्वविरतिमतामुपष्टम्भकत्वेन कारितानुमितिरूपो वस्तुगत्या भावस्तवः श्रावकाणामित्यल्पत्वं, बहुत्वं च 'निअद-वथया' इत्यादिगाथाभिर्गजदृष्टान्तेन वक्ष्यत इति गाथार्थः ॥२०॥ अथ श्रावकाणां द्रव्यस्तव एवेत्यत्र व्यवहारे युक्त्यन्तरमाह—
ववथओ खल्ल राया तयणुचरो सावग्गण भावथओ । समणाणं विवरीआ पहाण भावेण ववहारो ॥२१॥
श्रावकाणां खल्लः—अवधारणे द्रव्यस्तव एव राजा—भूपतिस्तदनुचरो—द्रव्यस्तवलक्षणस्य राज्ञोऽनुचरः—सेवको भावस्तवः, श्रम-णानां, तु गम्यः, साधूनां तु विपरीतौ—राजा भावस्तवः तदनुचरो द्रव्यस्तव इति, व्यवहारस्तावत् प्रधानभावेनेतिकृत्वा श्रावक-धर्मो द्रव्यस्तव एव, साधुधर्मो भावस्तव एवेति व्यवहारो न दोषावहो, लोकेऽपि राजा गच्छतीत्यादिव्यवहारः स्फुट एवेति गाथार्थः ॥२१॥ अथ श्रावकमार्गे भूयान् द्रव्यस्तवोऽल्पीयांश्च भावस्तव इति प्रदर्शनाय सदृष्टान्तां गाथामाह—
नियदवथया अप्पो सदावसिद्धो सरूवबहुकंतो । रययामग्गयंकंचणनयणं च गिहीण भावथओ ॥२२॥
गृहिणां—श्रावकाणां स्वकीयद्रव्यस्तवाद्भावावस्तवोऽल्पः—स्तोकः, किलक्षणः ?—स्वभावसिद्धः, श्रावकधर्मस्य तादृक् स्वभाव एव,

न पृथगीकारिकः, अर्थाऽपि भावस्त्वः पुनः कीदृशः ? - 'स्वरूपवद्विकान्तः' स्वरूपेण - चस्तु स्वभावेन बहुकान्तः - अतिशयेन मनो-
हरः, द्रव्यस्त्वनापेक्षया जतिगुणद्वय इत्यर्थः, अथ द्रव्यस्त्वभावस्तवयोरुत्पन्नत्वज्ञापनाय दृष्टान्तमाह - 'रयग्यामण' त्यादि, रजतं - रूप्यं
नमयः - नक्षत्राद्यौ यो गजो - हस्ती तस्य काञ्चननयनं - सुवर्णमयलोचनं तद्वत्, रूप्यमयहस्तिनो हेममयलोचनकल्पो भावस्तवः
आनक्तानामित्यर्थः, अयं भावः - देशविरहितक्षणो धर्मस्तावद्भजतुल्यः, स च द्रव्यस्तव भावस्तवाभ्यां विभज्यमानो रजतशरीरतुल्यो
द्रव्यस्त्वः, भावस्त्वः पुनः काञ्चनलोचनमदृशः, काञ्चनलोचनमपि न सर्वात्मना, किंतु काञ्चनरसरसितत्वेन काञ्चनलोचनमि-
वावभासमानं शास्त्रम्, अन्यथा नाधुश्चावकर्मयोरुत्पत्तयेवान्तरं स्याद्, विद्यते च महद्, एवं च सति यद्यपि स्वभावतः
गुणमितिगुणद्वयं भवति तथाप्युक्तदृष्टान्तरात् नयनप्रमाणं सुवर्णं गजशरीरतुल्यस्य रजतपुञ्जस्य मूल्यं न लभते, तस्मात्स्व-
भावात् उत्तमत्वेऽपि मूल्यमाश्रित्यानुत्तमत्वमेव, स्वल्पत्वाद्, एवं श्रावकर्म बहुवित्तव्ययायाससाध्यग्रासादप्रतिमाप्रतिष्ठायात्रा-
माधर्मिकत्वात् नम्यादिलक्षणो द्रव्यस्त्वो भूयस्त्वात् प्रवचनोत्सर्पणादिहेतुत्वादन्वेषां चाभिन्नग्रन्थिकानामनुमोदनादिना ग्रन्थिभेद-
हेतुत्वादिभ्रान्तियानां चान्यसाहप्रवर्तनेन बोधेनैर्मूल्यहेतुत्वात् पूज्याप्रवृत्तिहेतुत्वाद्दर्मानभिमुखीभूतानामपि धर्माभिमुखीकरणहेतुत्वा-
दित्याद्यनेकहेतुभिर्यथा सुगतिसाधको भवति न तथा सामायिकादि, यतः सामायिकेऽपि साध्यनुकृतिमात्रेणैव भावस्तवत्वात् स्वभा-
वात् उत्तमत्वेऽप्यल्पत्वाद् लपप्रयामगाध्यन्वाद्द्विष्यद्विक्रममृतिभिरपि कर्तुं शक्यत्वाच्च, नचैवं सामायिकादिकरणे निरुत्साहता भवि-
ष्यतीतिगद्वर्नीयं, यतो महति ग्रासादादिद्रव्यस्त्वत्वे सामर्थ्याभावाद्यदि सामायिकादिक्रमपि न करोति तर्हि तेनापि वञ्चितः सखुभ-
गप्रश्नो भवति. किंन - यदि सामायिकादाधुलाहप्रवृद्धार्थं ग्रासादाद्यपेक्षया सामायिकादौ भूयान् लाभ उपदिश्यते तर्हि ग्रासादादि-

कं तु मूलत एवोच्छिन्नसंकथं भवेद्, आस्तामन्यत्, साधुदानादिकमपि विलीयेत, वत्सादिदानाद्यपेक्षया सामायिकमेकं सुखसाध्यं महाफलं चेति विमुच्य को मूढात्मा दानादौ प्रवेत्तत ? न च साधुदानाद्यपेक्षया सामायिकं बहुफलं न भविष्यतीति शङ्कापि विधेया, यतो देवा अपि तीर्थकरसाधुदानादिरञ्जिता 'अहो दानमहो दान'मित्यादिहर्षप्रादुर्भूतवचोभिदातारमभिबुवन्तः कोटिशः कनकदृष्टि-प्रमुखाणि पञ्च दिव्यानि कृतवन्तः, न तथा क्वापि कदाचिदप्येकस्यापि सौवर्णिकस्य मोचनं सामायिकादौ कृतवन्त इति स्वयमेव पर्यालोच्यं, किंच-ग्रासादप्रतिमादयो हि साध्वीनां मोक्षाध्वगानामध्वनि धर्मप्रपाः, तासां च व्युच्छेदे कोटिशो जनानां धर्मपिपा-सितानामनुपकारितया महापातकमिति तदनुत्साहोऽपि न कर्तव्यः, तस्मात् यथाशक्ति यथोचितं यथावसरं च परस्परवाधया सर्वमपि धर्मानुष्ठानमनुष्ठेयं, न च सामायिकाद्यपेक्षया प्रवचनप्रभावना गरीयसी न भविष्यतीति शङ्कनीयं, प्रवचनप्रभावनाहेतवे सामायिककरणाभावस्याप्यनुज्ञातत्वाद्, यदागमः-“सो सङ्गो दुविहो-इडिहंपत्तो अणिइडिहंपत्तो अ, जो सो अणिइडिहंपत्तो सो चेइघरे साहुसमीवे घरे पोसहसालाए वा जत्थ वा वीसमइ अच्छति वा निवावरो सबत्थ करेइ सबं, घउसु ठणेसु नियमा कायबं, तंजहा-चेइयघरे साहुमूले पोसहसालाए वा घरे वा, आवस्सयं करेतो'ति इत्यादि यावत् 'साहुसक्खिअं सामातिंतं करेति-करेमि भंते ! सामाइअं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि दुविहं तिविहेणं जाव साहू पच्चुवासामित्ति काज्जण, जइ चेइआइ अत्थि तो पढमं वंदति, साहुणं सगासाओ रयहरणं निसिज्जं वा मग्गति, अह घरे तो से उग्गहिअं रयहरणं अत्थि, तस्स असति पोत्तस्स अन्तेण, पच्छा इरिआचहिआए पडिक्कमइ, पच्छा आलोइत्ता वंदति आयरिआदी जहारायणिआएत्ति, पुणोऽवि गुरुं वंदित्ता पडिलेहित्ता निविहो पुच्छति पढइ वा, एवं चेइएसुवि, असइ साहुचेइआणं पोसहसालाए सग्गिहे वा, एवं सामाइअं आवस्सयं वा करेति, तत्थ नवरि गमणं नत्थि, भणइ जा-

श्रीप्रव-
चनपरीक्षा
रविश्रामे
॥१४५॥

वनिअमेणं समाणेसि । जो सो इड्ढिपत्तो सो किर एंतो सविट्ठीए एति तो जणस्स अचायरो हेति, आदिआ य साहुणो सपु-
रिसपरिणहेण, जइ सो कयसामाइओ एति ताहे आसहत्थिमादिजणेण य अहिगणं पवड्ढति, ताहे ण करेति' न्ति श्रीआचर्यक-
चूर्णी, अत्र महाद्विकस्य राज्ञः सर्वध्याङ्गमने जनसथा साधुजनादरश्च सामायिकापेक्षया बहुलासहेतुः, तेनैव तदकरणाज्ज्ञा-
'न करेइ'त्तिपदेन बोध्येतिगाथार्थः ॥२२॥ अथ 'कञ्चणमणिसोवाण' मित्याहुपदेयामालावचनात् प्रासादाद्यपेक्षया तपःसंयमो
महान् भणितः, स च सामायिकारूप एवेति पराशङ्कामपाकरोति—

जं पुण कंचणमणिसोवाणांति अ वयणमगमे भणिअं । तत्थऽहिओ मुणिधम्मो तवसंजम न उण इअरोऽवि ॥२३॥
यत्पुनः 'कंचणमणिसोवाण' मित्यादि चागमे भणितं अत्राधिको-विशिष्टतरो मुनिधर्मः—सर्वविरतिरूपस्त्वपःसंयमो, न पुनरिव-
रोऽपि—देशविरतिसंबन्ध्यपीतिशब्दार्थः, भावार्थस्त्वयं—कंचणमणिसोवाणं धम्मसहस्त्वसिअं सुवण्णातलं । जो कारिज्ज जिणहरं तओऽवि
तवसंजमो अहिओ ॥१॥ (४९४) इतिगाथां शरणीकृत्य प्रासादप्रतिमाप्रतिष्ठापूजाद्यपेक्षया निरारम्भसामायिकादिधर्मानुष्ठानं
महाफलमिति कस्यचिदपरमार्थज्ञस्य संकल्पः संपद्यते अतस्तविराकर्तुं प्रथमतोऽस्या एव व्याख्यातमाह—“ननु द्रव्यार्चनभावाच्च-
नयोः किमभ्यधिकतरमिति, अत्रोच्यते—'कंचण०' व्याख्या—काञ्चनं सुवर्णं मणयः—चन्द्रकान्ताद्यास्तथाधानानि सोपानानि यस्मिन्
तत्तथा, स्तम्भशतसहस्रोच्छ्रितमनेन विस्तीर्णतामुद्भावयति, सुवर्णप्रधानं तलं यस्य तत्तथा, सर्वसौवर्णिकमित्यर्थः, यः कारयेत्—नि-
र्मापयेत् जिनगृहं—भगवद्भवनं 'ततोऽपि' तथाविधजिनगृहकारापणादपि, आत्सामन्यस्मात्, किं?, तपःसंयमोऽधिकः—समर्पणतरः,
तत एव मोक्षावाप्तेरिति, यत एवं तस्मात्सति सामर्थ्ये भावार्चने यतितव्यं, केवलमङ्गीकृते तस्मिन् प्रसादो न विधेयः, अन्यथा

महानर्थाय स्यादित्यादि यदागमभगितं तत्सर्वं सर्वविरतिमधिकृत्य बोध्यं, न चाणुविरतिमपि, एतद्व्याख्यान एव तथोपलम्भात्, लापनिकायामपि द्रव्यार्चनभावाच्चर्चनयोः पूर्वाक्तयोरेवाधिकृत्वात्, तथा द्रव्यार्चनपरस्योत्कर्षतोऽप्यन्युतोपपातः, भावार्चनापरस्य तु यावन्मोक्षावाप्तिः, यदागमः—“तंजहा—येरुतुगे मणिगणमंडिए कंचणमए परमरम्मे । नयणमणाणंदयरे पभूअविचाणसाति-सए ॥५०॥ सुसिलिद्धविसिद्धसुलुच्छंदसुविभत्तसन्नि(भचिसुणि)वेसे । बहुसिंहपचंधाधयाउले पवरतोरणसणाहे ॥५१॥ सुविसाल-सुविच्छिणो पए पए पट्थिअव्वयरिसी(सिरी)ए । मधमधमंधंतडज्झंतअगरुकप्परंचंदणासोए ॥५२॥ बहुविहविचित्तबहुप्फमाइपूरारूहे सुपूए अ । निचपणचिरणाडयसयाउले महुरगुरवसदाले ॥५३॥ कुट्टंतरासयजणसयसमाउले जिणकहाखिचचित्ते । पकहंतकहगण-च्चंतछत्तगंधवत्तूरनिग्घोसे ॥५४॥ एमादिगुणोवेए पए पए सबमेइणीवट्टे । निअभुजविटत्तपुणज्झएण नायागएणं अत्थेण ॥५५॥ कंच-णमणिसोवाणं धूमसहस्ससिए सुवण्णतले । जो कारिज जिणहरे तओवि तवसंजसो अणंतगुणो ॥५६॥ तवसंजमेण बहुभवसमज्झिअं पावकम्ममल्लेवं । निह्विज्जणं अइरा अणंतसोक्खवं चए मोक्खवं ॥५७॥ काउंयि जिणाययेहिं मंडिअं सवमेअणीपट्टं । दाणा-इचउक्केणं सुद्धुवि गच्छेज्ज अच्चुयगं ॥५८॥ न परओ गोयम ! मेहि”त्ति, परंपरओ० इत्यादि श्रीमहानिशीथे तृतीयाध्ययने, अत्र मेरुगिरिवदुच्चानित्यादिविशेषणविशिष्टान् सुवर्णमयप्रासादान् कारयित्वाऽपि दानशीलतपोभावनाचतुष्केणापि अच्युतकल्पादूर्ध्व-पपातो निपिद्धः, तपःसंयमेन तु यावन्मोक्षप्राप्तिः, अतस्ततोऽपि तपःसंयमोऽधिकः, सच साधुमार्ग एव बोध्यो, न पुनः श्रावक-मार्गान्तर्भूतः सामायिकपौषधादिरूपः, यतः श्रावकसंबन्धी तपःसंयमः दाणाहचउक्केणोतिपदेन श्रीमहानिशीथे भणितः, “कंचणम-णिंसोवाण”मिति गात्रान्याख्यायाम् आस्तामन्यस्मादित्युपेक्षावचनेनैव प्रासादापेक्षया सामायिकधर्मस्थापकपर्यन्तमेव सूचितम्, अन्यथा

‘कंचनमणिनीयान’ भित्तिदिगायाख्याने ‘आजम्भनिरतिनारं पोसहधम्मं गुरुण पयमूले । जो कुणइ सुद्धभावो तओवि तवसंजमो
अहिउ ॥१॥ ति गाथामरुथयिअण्, तन्न नोक्तं, कुत इतिपर्यालोचनया व्यवहारतः श्रावकधर्मे प्रासादप्रतिमादिकं तथा
नृपानिपूजादिभूय न प्रननगौरवहेतुमंशाफलं, न तथा सामायिकादि, अत एव श्रीवज्रस्वाम्यपि कुसुमादिद्रव्यपूजाभिमित्तं
विदाप्रयोगेन धीदेवनाप्रभृतिस्मयीं गत्वा कुसुमान्यानीय श्रावकेभ्यो दत्तवान्, साधवोऽपि कायोत्सर्गे “पूअणवत्तिआए” ति
पाटोन्नारोण पूजाप्रत्ययिकफलमभिलपितवन्तो, न पुनः ‘पोसहवत्तिआए’ ति वचसा पौष्यादिप्रत्ययकं फलं, किंच—साधुकायोत्स-
र्गपन्थिपरुत्तुपेक्षया कुसुमादिनाऽहत्पूजानत्ययकं फलं महत्संभाव्यते, अन्यथा साधोरपि “पूअणवत्तिआए” इत्यादिवाक्पद्धत्या
नृपाभार्यानाया असंभवाद्, ननैवं मारम्भोऽपि धर्मो निरासम्भधमपेक्षया शोभनः संपद्येत, तच्च न युक्तमिति शङ्कनीयं, प्रागुक्त-
मज्झिम्मेन कथञ्चिन्नोभनतया त्रपीष्टत्वादित्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥२३॥ अथ प्रासादापेक्षयाऽधिको यस्तपःसंयमो भणितः
न च गार्ग्यसंबन्धेन्यत्र युक्तिमाह—

नं तेषा संजमेणं मुत्तिसुद्धसंपयावि इअरेणं । अञ्चुअकप्पो भणिओ महानिसीहंसि फुडमेअं ॥२४॥
यद्—यस्मात्तस्मात्तानेन—संयमेन मुक्तिसुखसंपदपि भणिता श्रीमहानिशीथे ‘कंचणमणिसोवाण’मित्यादिगाथायां, “तओवि त-
नमंजमो अर्जनगुणो” ति भणितं, तेन तपःसंयमेन “तवसंजमेण बहुभव” इत्यादिगाथायां मुक्तिसुखप्राप्तिर्भणिता इत्यनन्तरगाथा-
व्याख्यायां प्रदर्शितं, तन्न साधुतपःसंयममन्तरेणासंभवि, इतरेण—तद्व्यतिरिक्तेन प्रासादादिधर्मकृत्येनान्युतदेवलोकं यावदतिरु-
क्ता. एतन्न धीमहानिशीथे स्फुटमित्यत्र विचारणया येन तपःसंयमेनान्युतादृशं गतिर्भवति स एव ब्राल इतिगाथार्थः ॥२४॥

अथ श्रावकमार्गे भावस्तवापेक्षया द्रव्यस्तवस्य प्राधान्यमपीति दर्शयति—
जं सावयदव्यथो बहुमुल्लो अप्पमुल्लो भावथओ । रुवमणुणोऽवि तओ णेगंतं भणइ वीरजिणो ॥२५॥
यद्—यस्मात् श्रावकद्रव्यस्तवो बहुमूल्यः, अल्पमूल्यो भावस्तवः, स च भावस्तवो रूपेण मनोज्ञोऽपि द्रव्यस्तवमूल्यापेक्षयाऽल्पमूल्यः
ततोऽनेकान्तः भणति वीरजिन इत्यक्षरार्थः, श्रावकधर्मे द्रव्यस्तवो रूपस्वरूपोऽपि गजशरीरतुल्यो, महापुण्यप्रकृतिजनकत्वेन
स्वर्णसरसितलोचनकल्पभावस्तवापेक्षया महानित्यर्थः, (भावस्तवस्तु) रूपमनोज्ञोऽपि स्वर्णतुल्योऽपि मूल्येनाल्पो, न हि
लोचनप्रमाणं स्वर्णं गजकल्पेन रजतपुञ्जेन सह सममूल्यं भवति, तेन मूल्यमपेक्ष्य स्वर्णापेक्षयाऽपि रजतमुत्तमं स्वर्णं चानुत्तमं, स्वर्णं
च धात्वपेक्षयोत्तमत्वेऽपि मूल्यापेक्षयाऽनुत्तममिति, अत एवैकमपि वस्तु कथञ्चिदुत्तमं कथञ्चिच्चानुत्तममपीति नैकान्तं भगवान्
श्रीमहावीरो भणति—द्वृते इति गार्थार्थः ॥२५॥ अथोक्तयुक्त्या किं संपन्नमित्याह—
तेणं सइ सामत्थे चेइअप्पमुल्लं महंतकज्जं पि । चइऊण य सामइअं जुत्तं भंतित्ति संतसिआ ॥२५॥

येन कारणेन प्रासादादिविधानादिद्रव्यस्तवापेक्षया सर्वविरतिरूपभावस्तवोऽनन्तगुणो भणितः तेन कारणेन सति सामर्थ्ये प्रा-
सादिनिष्पादनसामर्थ्यां सत्यां चैत्यप्रमुखं महदपि कार्यं त्यक्त्वा सामायिकमेव युक्तं भावस्तवत्वादिति कस्यचिज्ज्ञान्तिः साऽपि 'सं-
त्वात्', न पुनः सामायिकादिकार्यनिमित्तमपि, किंच—प्रतिष्ठादिनिमित्तं यथा स्वरिप्रभृतयो महापुरुषा अपि देशान्तरतोऽप्यायाता-
आयान्ति च न तथा सामायिकादिनिमित्तमपि, तथा प्रायश्चित्तग्रन्थेऽपि प्रमादतः प्रतिमादिविनाशे यथा प्रायश्चित्तविधिरुक्तो

न तथा सामायिकादिविराधनेऽपि, तथा साधुचैत्यादिवन्दननिमित्तं साधुसाध्वीश्रावकश्राविकाः समुदायीभूय गच्छन्त्यागच्छन्ति च न तथा कञ्चनापि पौषधिकं प्रतिमाधरं श्रावकमुद्दिश्यापि, अतो ज्ञायते श्रावकधर्मे चैत्यादिविधापनं महत्कार्यमिति पर्यालोच्य न स्थूलधिया भवितव्यं, न चैवं चैत्यादिविषयकः सर्वोऽपि विधिः पौषधाद्यपेक्षया महानितिशङ्कनीयं, सत्यपि गृह-चैत्यचिन्तादिकारके पुत्रादौ प्रतिदेवसिकाचारमात्रभूतजिनपूजादिनिमित्तमपि पौषधपरित्यागे पाक्षिकादिनिर्यतपौषधमात्रस्याप्युच्छे-दापत्तेः, तस्माद्यो द्रव्यस्तवः प्रवचनप्रभावनाहेतुः बहुद्रव्यबहुकालसाध्यः तदर्थं सामायिकादिपरित्यागो युक्तः, न पुनस्तादितर-द्रव्यस्तवार्थमपि, लोकेऽपि स्वभावतोऽनुत्तममपि मूल्यत उत्तमं गद्याणकसहस्रप्रमाणं यद्रजतं तन्निमित्तं स्वभावत उत्तममपि मूल्य-तोऽनुत्तमं मापप्रमाणं सुवर्णं परित्यजन्तो दृश्यन्ते, न पुनः सार्द्धमापप्रमाणरजतनिमित्तं मापप्रमाणं सुवर्णमपि कोऽपि त्यजति, स्व-रूपमूल्याभ्यामप्युत्तमत्वात्, परम्पराया अपि तथैव दृश्यमानत्वादित्यलं प्रपञ्चेनेति गाथार्थः ॥ २६॥ अथ साधूनां द्रव्यस्तवोऽल्पो भूयोऽथ भावस्तव इति प्रदर्शयन् दृष्टान्तमाह—

भावयया दध्वाओ सहावसिद्धो सरूवलङ्कृतो । कणगगयरययलोअणकल्पो अप्पोऽवि मुणिधम्ममे ॥२७॥
साधुधर्मे—साधुमार्गे भावस्तवात् द्रव्यस्तवः स्वभावसिद्धो, न पुनरौपाधिकः, स्वस्वरूपेणाल्पतरो वा, अल्पोऽपि किंदृष्टान्तगम्य इत्याह—‘कणगगंगे’त्यादि, कनकमयगजस्य सर्वात्मना सौवर्णमयहस्तिनो रजतलोचनकल्पः, साधोः सर्वविरतिलक्षणो धर्मो द्रव्य-स्तवभावस्तवाभ्यां विभज्यमानो भावस्तवस्तावत् गजोपमया सुवर्णदेहप्रमाणः, द्रव्यस्तवस्तु रजतलोचनप्रमाण इति गाथार्थः ॥ २७॥
अथ श्रावकधर्मे द्रव्यस्तवो महानलपीयांश्च साधुधर्मे कथमिति गाथाद्वयेन दर्शयितुं प्रथमगाथामाह—

सचित्तवित्तजणिओ दवथओ जो हविल्ल जावंतो । सो सङ्गहाणमणुमओ सवपयारेण सव्वोऽवि ॥२८॥

चेइअवेयावच्चं उवएसणुमोअणेहिं साहूणं । पायं जिणंदमणिअं न सयंकरेण सङ्गुह्व ॥२९॥

सच्चितं-श्रुथिव्यादिवनस्पतिपर्यन्तं सुवर्णचन्दनादिकं प्रासादयतिमादिनिर्माणहेतुभूतं वस्तुजातं वित्तं-द्रविणं सौवर्णिकादि धनं ताभ्यां जनितो यावान्-यो द्रव्यस्तवो भवेत् स श्राद्धानां सर्वोऽपि, अमुको द्रव्यस्तवः श्राद्धजातीयानां नोचित इत्येवंवचन-स्याप्यसंभवात् सकलोऽपि 'सर्वप्रकारेण' मनोक्कायकृतकारितैः अनुमतः-अनुज्ञातः श्रावकधर्मे युक्त इत्येवंरूपेण तीर्थकृतोपदिष्टः, तस्मा-च्छ्रावकधर्मे द्रव्यस्तवो महानिति गाथार्थः ॥२८॥ अथ साधुधर्मे द्रव्यस्तवोऽल्पः कुत इत्याह-'चेइअ०' व्याख्या-चैत्यवैयाघ्रन्य-मुपदेशानुमोदनाभ्यां साधूनां प्रायो-बाहुल्येन, प्रायोग्रहणात्कारणविशेषे क्वचिदौचित्येन कृतिरूपेणापि जिनेन्द्रभणितम्, औपचारि-कविनयलक्षणो द्रव्यस्तवस्तु प्रागुक्त एव, न पुनः श्राद्धवत् सर्वः सर्वप्रकारेणेति स्वल्पत्वं द्रव्यस्तवस्येति गाथार्थः ॥२९॥ अथ परः शंकरे-णणु निरवज्जो वासो पूआ तेणेव किं न साहूणं ? । तंपि अ पमाणमम्हं जइ जिणआणापइइहुव ॥३०॥

पूआ पइट्ठिआणं पडिमाणं पूअणंति बुद्धीण । सा वीरेण निसिद्धा लिंगीण महानिसीहंमि ॥३१॥
वासः-चन्दनचूर्णं निरवद्यस्तेन वासेन हेतुभूतेन साधूनां पूजा किं न ?, कथं न भवतीत्यर्थ इति पूर्वपक्षः, यथालिङ्गितमेवोत्तर-माह-'तंपि'त्यादि तंपि अस्माकं प्रमाणं-सम्मतमेव, यदि प्रतिष्ठावज्जिनाज्ञाऽभविष्यत्, यथा प्रतिष्ठा साधुना कर्चयेत्यादिरूपेण जि-नाज्ञा प्राग्दर्शिता तथाऽचित्तवासेन जिनप्रतिमामपि साधुः पूजयेदिति जिनाज्ञा स्यात्, सा च नास्तीति नास्माभिविधीयते, जिनाज्ञाया एवास्माकं प्रामाण्यादिति गाथार्थः ॥३०॥ अथ निरवद्येनापि वासेन जिनपूजनं नोचितं तर्हि कथं जिनप्रतिष्ठाऽपीति पराशं कामपाकुर्वन्नेव

श्रीप्रव-

चनपरीक्षा

शिवश्रामे

॥१५१॥

जिनाज्ञामाह-प्रतिष्ठितानां प्रतिमानां पूजनमिति बुद्ध्या-अहं जिनेन्द्रं पूजयामीति धिया पूजा भवति, न पुनरप्रतिष्ठितानां प्रतिमानामपि, प्रतिष्ठाया वैयर्थ्यार्पतेः तादृशी च पूजा वीरेण-श्रीवीरजिनेन्द्रेण लिङ्गिनां-साधुलिङ्गधारिणां निषिद्धा, कुत्र ?-श्रीमहानिशीथे, तथाहि-‘से भयवं ! जे णं केइ साह वा साहुणी वा निगंथे अणगारे दवत्थयं कुज्जा से णं किमालविज्जा ? गोअमा ! जे णं केइ साह वा जाव दवत्थयं कुज्जा से णं अजएइ वा असंजएइ वा देवभोगेइ वा देवच्चणेइ वा जाव णं उम्मग्गपइहिएइ वा दूळिङ्गअ-सीलेइ वा कुसीलेइ वा सच्छंदायरिएइ वा आलविज्जा’ (स्र. ३८) इति श्रीमहानिशीथे पञ्चमाध्ययने, ननु पूर्वमौपचारिकविनयरूपो द्रव्यस्तवः साधूनामप्युक्तः, इदानीं च श्रीमहानिशीथोक्तसम्मत्या सर्वथा द्रव्यस्तवो निषिद्धः, तथा च कथमन्योऽन्यं संगतिरिति चेत् सत्यं, श्रीमहानिशीथोक्तोत्सर्गवचनस्यापवादिकविशेषवचनान्दन्यविषयकत्वात् दोषः, तेन स्तानादिपूर्वकपुष्पादिभिः पूजा-भिप्रायेण द्रव्यस्तवस्य साधूनां निषिद्धत्वमिति बोध्यमिति गाथार्थः ॥३१॥ अथ चन्द्रप्रभाचार्योक्तमुपसंहरन्नाह-

इय चंदप्पह भणिओ दवत्थयहेउ दूस्सिओ किंची । अह तस्स पक्खवाहं तिलगविगप्पं पि दूस्सेमि ॥३२॥

इति-प्रागुक्तप्रकारेण चन्द्रप्रभाचार्यमणितो द्रव्यस्तवहेतुर्दूषितः, अथ तस्य-चन्द्रप्रभाचार्यस्य पक्षपातितिलकाचार्यविकल्पमपि दूषयाम इति गाथार्थः, भावार्थस्तु जिनप्रतिमाप्रतिष्ठा न साधुकृत्यं, द्रव्यस्तवत्वादित्यादिरचनादिरूपेण प्राग् प्रदर्शित इति गाथार्थः ॥३२॥ अथ तिलकाचार्यविकल्पमाह-

तिलगो कुवक्खतिलगो सावज्जत्तेण सड्ढकिक्खमिणं । इअ साहंतो साहइ अप्पस्सव मूढक्खकित्तं ॥३३॥

तिलकः-तिलकाचार्यः किलक्षणः ?-‘कुपक्षतिलकः’ कुपाक्षिकाणां-स्वनिकागमिकादीनां तिलक इव, तत्पक्षपातित्वेन तल्ललाटे

द्रव्यस्तव-
भावस्तवौ

तिलककृत्यः, इदं विवादापन्नं प्रतिष्ठाकृत्यं सावद्यत्वेन हेतुना श्रावककृत्यं, प्रयोगस्त्वेवम्—प्रतिष्ठा श्रावककृत्यं सावद्यत्वादिनपु-
जार्थः ॥१३॥ अथ तिलकस्य पूर्वचक्रित्वमेव दर्शयितुमतिप्रसङ्गमाह—
जं जं सावज्जं तं जं सङ्कटं हविज्जं कायं । तां मुणिघायप्पमुहा महासंवा तंस्स जिणंआणां ॥१४॥

सावद्यत्वेन हेतुना श्रावककृत्यत्वे साव्यमाने, व्याप्तिग्रहस्त्वेव—प्रतिष्ठा श्रावकैरेव कर्त्तव्या, सावद्यत्वाद्, यद्यत् सावद्यं तद्यदि
श्रावकैरेव कर्त्तव्यं भवेत् 'ता' तर्हि मुनिघातप्रमुखा महाश्रवाः—सावद्याः श्रावकस्यैव जिनाज्ञा भवेत्, यतो मुनिघातोत्सङ्गरूपण-
देवद्रव्यापहारसंयत्यब्रह्मसेवाग्रवचनोद्धादयो महाश्रवाः, इतराश्रवापेक्षया महापापहेतुत्वाद्, यदांगमः—“चेइअदवविणासे इसि-
थाए पवयेणस्स उड्डाहे । संजहंचउत्थंभगे मूलगी वोहिलाभस्स ॥१॥”ति (उपदेशपद. ४१५) तेषु सावद्यत्वंस्य हेतोः सत्त्वात्,
श्रावकैरेवेत्येवकारेण नियमाच्छ्रावककर्त्तव्यतापत्तौ जिनाज्ञा भवेत्, तथा च तं मतेजनार्थकर्त्तव्यताया दत्ताञ्जलितैव, अथ महा-
अर्थं कुसुमादिजिनपूजा दृष्टान्ततया तेनोपन्यस्तां, तत्र सावद्यत्वादिति हेतुर्नस्तीतिप्रदर्शनाय प्रथमं जिनपूजायां अभिलाषः
कीदृशः कर्त्तव्य इत्याह—
तत्तत्विआरे पूआं सावज्जन्ति अ निदुदुरं वयणं । सारंभो गिहिधम्मोऽणारंभो समणंघम्मो अ ॥१५॥

तत्त्वविचारे—वस्तुगत्या विचारे कुसुमादिजिनपूजायां सावद्यतया निर्वचनं तन्निदुरं वचनम्, अनुचितभाषणमित्यर्थः, यतो

यद्यपि किञ्चिदारंभो द्रव्यतो दृश्यते तथाऽपि शुभाध्यवसायान्महती निर्जरा महंश्च पुण्यप्रकृतिबन्धो भवति, यस्तु द्रव्यतः किञ्चिदारम्भजन्योऽल्पीयानशुभबन्धः स चाल्पतरत्वाद्बन्धः स तज्जन्यफलानुदयात् तत्कर्मवर्गणानामतिरूक्षत्वेन तत्क्षणादेव विलयाच्च न विवक्ष्यते, अत एव किञ्चित्सारम्भोऽपि जिनपूजालक्षणो द्रव्यस्तवो जिनैः श्रावकाणामनुज्ञातः, यदागमः—“अकसिणपवत्त-
गाणं विरयाविरयाण एस खलु जुत्तो। संसारपयणुकरणे दक्षय कूचदिडुत्तो॥१॥”ति श्रीआव० नि० (आ० भा० १९६) ननु तर्हि द्रव्यस्तवे कूपदृष्टान्तो न युक्तः, तत्र कूपखननानन्तरमेव जलनिर्गमे मलापगमः, अत्र पूजां कुर्वत एवारम्भसंभवमालिन्यापगम इति चेत्, मैवं, कूपखननजनितं मालिन्यं कूपजलेनैवापनीयते इत्येवंरूपेण देशत एव दृष्टान्तात्, नहि दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोः सर्वधर्मसाधर्म्ये केनापि दृष्टं श्रुतं वा, तथा जगद्रथं वहराभावाद्, अन्यथा द्वयोरेकत्वापत्त्या उपमानोपमेययोरेव हान्यापत्तेः, तस्माच्छ्रावकधर्मः सा-
वध इति निष्ठुरवचनं न वक्तव्यं, किंतु सारम्भः श्रावकधर्म इति वक्तव्यं, निरारम्भश्च श्रवणधर्म इति, अत एवागमे “दुविहे धम्ममे पणत्ते, तं०—अगारधम्ममे अणगारधम्ममे”ति, न पुनः ‘सावज्जधम्ममे’ति पाठः, यत्तु क्वचिद्द्रव्यस्तवे सावधत्वव्यपदेशः स द्रव्यतः किञ्चिदारम्भजन्यरूक्षाल्पराजः स्पर्शलक्षणमालिन्यनिर्देशपरो, न तु नरकादिगतिभोग्यपातकनिर्देशपरोऽपि, ननु त्रिविधत्रि-
विधप्रत्याख्यानवतां साधूनां सारम्भो द्रव्यस्तवः कथमनुमोदनीयः? तद्गतारम्भस्याप्यनुमोदनापत्तेरिति चेत्, मैवं, सामायिकादि-
श्रावकधर्ममात्रस्याप्यनुमोदनीयत्वापत्तेः, कुतसामायिकादीनामप्युद्दिष्टभोजित्वेनारम्भकलुषितत्वात्, तस्मात्साधूनां तद्गतारम्भो नानुमोदनाविषयः, किंतु तज्जन्यः श्रावकधर्म एवेति गार्थाः ॥३५॥ अथ कुसुमादिपूजायाः वस्तुगत्या सावधत्वाभावेन साधुक-
र्तव्यतया कथं नानुज्ञेति पराशक्तुमुद्भाव्य तिरस्कुर्वन्नाह—

पूआ सावज्जति अ वयणं जह होइ निट्ठुरं वयणं । ता साहूणवि जुत्ता सयंपि एयंपि दुव्वयणं ॥३६॥
शङ्कावचनं, एतदपि दुर्बचनम्—अजल्पनार्हमितिगार्थः ॥३६॥ अथ कथं परोक्तं वचनं दुर्बचनमिति दर्शयन्नाह—
नेवं जं निरवज्जं तं समणेहिं सयंपि करणिजं । बारसवयसामाअसुच्चारो जं न साहूणं ॥३७॥
यद्यविरवद्यं तत्तत्साधुभिः स्वयमपि करणीयमित्येवं नियमो नास्ति, हेतुमाह—‘जं’ति यद्—यस्मादास्तां सारम्भो, निरारम्भत-
योपवर्णितोऽपि द्वादशव्रतसामायिकपौषथश्राद्धप्रतिमाद्युच्चारः साधूनां नास्तीति व्यभिचार इतिगार्थः ॥३७॥ अथ महाव्रतिनाम-
भूत्वा अणुण्णं पिअ वेआवच्चं पि किं न जिणकप्पे? । तम्हा जिणिं दआणा पमाणमिह केवलं तत्तं ॥३८॥

अथवा ‘जिनकल्पे’ जिनकल्पमार्गे ‘अन्योऽन्यमपि’ जिनकल्पिकानां परस्परमपि ‘वैयावृत्त्यम्’ अशनादिदानसंवाहनादिरूपं
‘किं ने’ ति केन हेतुना जिनैर्निर्दिष्टं? तत्र सावद्यसंभवाया अप्यसंभवात्, तस्मात्कारणादिहेति—जिनकल्पेऽन्यत्र वा ‘जिनाज्ञा’
एवकारोऽव्याहार्यो जिनाज्ञैव प्रमाणं केवलं, नान्यत्स्वमतिविकल्पनादि किंचिदपि सुंदरमपीत्यक्षरार्थः, भावार्थत्वयम्—शोभनमप्य-
नुष्ठानमुपदिष्टमपि पुरुषविशेषं प्रतीत्य प्रतिषिद्धं दृश्यते, तच्चैवं—“पंचहि ठाणेहिं समणे निगंथे महानिज्जे महापज्जवसाणे भवति,
तं०—अगिलाए आयरिअवेआवच्चं करेमाणे” (१०—३९७) इत्यादि सामान्योक्तमपि पुरुषविशेषं प्रतीत्य निषिद्धं, यथा जिनकल्प-
कानां परस्परं वैयावृत्त्यादि, यदागमः—“चत्तारि पुरिसजाया पं०, तं०—करोति नाममेगे वेयावच्चं नो पडिच्छति इत्यादि४ (१०—३२०)

इति स्थानाङ्गे चतुर्थस्थानके तृतीयोद्देशके, अत्र चतुर्थे मङ्गे जिनकल्पिकः, स च वैयावृत्यं न करोति न वा प्रतीच्छतीति, तथा द्वितीयमङ्गे स्थविरकल्पिका अप्याचार्यग्लानादयो, वैयावृत्यं प्रतीच्छन्ति न कुर्वन्तीति, अत एवावश्यकनिर्मुक्तावपि, व्याख्येयव्याख्यानयोरभेदात् निर्युक्तिशब्देन तद्वृत्तिग्राह्या, अस्ति च तत्रेच्छाकारसामाचारीवर्णने इयं गाथा “एएहिं कारणेहिं तुंवीभूओ अ होइ आय-रिओ । त्रेयावचं न करे कायब्रं तस्स सेसेहिं ॥१॥ति, एवमभ्युत्थानवन्दनसत्कारसन्मानपृच्छाप्रतिपृच्छाव्याकरणादिष्वपि योज्यं, तस्माज्जिनैव केवलं प्रमाणं, नान्यत्किमपि, परस्परं वैयावृत्यादेरपि सावद्यत्वापत्तेरिति गार्थाः ॥३८॥ अथ पूजायाः सावद्यत्वस्वीकारेऽतिप्रसङ्गरूपदोषमाह—

अण्णह सा साह्णं पूआ अणुमोअणोवएसेहिं । णो जुत्ता जं तेसिं सावज्जं सबहाहेयं ॥३९॥

अन्यथा पूजायाः सावद्यत्वस्वीकारेः श्रावकैः पुष्पादिना विहिता सा पूजा साधूनामुपदेशानुमोदनाविषयो न स्याद्, यतः कारणात्तेषां साधूनां सावद्यं-सपापमनुष्ठानं सर्वथा-सर्वग्रकारेण “सबं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि” इत्यादिवचोभिः मनोवाकायकृतकारितानुमतिभिर्हेयं-त्याज्यं वर्तते, नहि साधवः सावद्यमुपदिशन्ति, न वाऽनुमोदन्ते, अत्रह्यसेवादेरप्युपदेशादिविषयत्वापत्तेः, न चायं दोषः सारम्भपक्षेऽपि भविष्यतीति शङ्कनीयम्, आरम्भस्यानन्यगत्या पूजाकारणत्वाद् अवद्यस्य च तथा स्वभावाभावात्, तस्मात् सत्यप्यारम्भे तज्जन्यफलाभावात् पूजाया निरवद्यतैव, साधोः स्वयं कर्तव्यतानियेधे तु युक्तिरुक्ता, वक्ष्यतेऽनन्तरमिति गार्थाः ॥३९॥ अथोपसंहरन्नेव साधुकर्तव्यतानियेधे युक्तिमाह—

तम्हा महव्वएसुं संकतोऽणुव्वयाइगिहिधम्मो । जइ संकंता पंचममहव्वए किं न ता पुअम? ॥४०॥

तस्माद् यदि यथेत्यध्याहार्यं यथा महात्रतेषु अणुत्रतादिदृष्टिधर्मः संक्रन्तस्ता-तर्हि तथेत्यध्याहार्यं तथा पञ्चममहात्रते पूजा किं न संक्रान्ताः, अपितु संक्रान्तेत्यर्थ इतिगाथार्थः ॥४०॥ अथ द्रव्यपूजा यथा पञ्चममहात्रते संक्रान्ता तथा दर्शयन्नाह—

आणाइ दव्वपूआ दव्वच्चाएण देसरूवेण । सो सच्चदव्वचाए जिणआणाए समोअरई ॥४१॥

द्रव्यपूजा हि दिव्यकुसुमचन्दनादिद्रव्यसमृदायसाध्या, सा चाज्ञया देशरूपेण द्रव्यत्यागेन भवति, देशतो द्रव्यव्ययेनैव स्यादित्यर्थः, आज्ञाऽपि तीर्थकुटुपदेशरूपा, न पुनः कुसुमादिद्रव्यव्ययमात्रेण, उत्सन्नभाषिणामपि तीर्थकुटुपूजाकृतिप्रसक्तेः, नवैवं, यतो द्रव्यपूजा हि भावपूजाकारणं-भावस्तवहेतुः, भावस्तवो हि चारित्रं, यदुक्तं-“जिणभवणविठवण जत्ता पूआ य सुत्तओ विहिणा । दव्वत्थउत्ति णेअं भावत्थयकारणत्तेणं ॥१॥ इतिपञ्चाशके (२४७) तच्चोत्सन्नभाषिणामनन्तेनापि कालेन दुरापम्, अनन्त-कालस्थितिहेतुस्तु कुपाक्षिकाणां पूजापि भगवति उत्सन्नसंयुक्ता, आस्तां कुसुमादिपूजा, प्रव्रज्याऽप्यनन्तसंसारहेतुस्तथावस्तुस्वभावाद्, युक्तयस्तु ग्रथमविश्रामे तीर्थस्वरूपव्यवस्थापनावसरे दर्शिता, एतच्च जमाल्यादीनामेवेति प्रवचने प्रतीतमेतत्, कुमतं हि क्रिया-बलेन वद्धते इति पूजादिक्रियैव चैषामन्येषां वाऽनुमोदनादिविषयत्वेनानर्थहेतुरपि, तस्मात्कुमतं यथाऽऽ क्रियाशिक्षितं तथाऽऽ प्रवच-नस्य तस्य च हितमेवेति मतिमता मन्तव्यं, स देशतो द्रव्यत्यागः, सर्वद्रव्यत्यागे “सद्वाओ परिगहाओ वेरमण”मितिजिनाज्ञैव सर्वपरिग्रहत्यागात्मके पञ्चममहात्रते समवतरति, अयं भावः-यदि साधूनां कुसुमादिद्रव्यस्तवो निर्जराङ्गमभिव्यक्तर्हि सर्वज्ञाः सर्व-परिग्रहत्यागं साधूनां नाकारयिष्यन्, कारितवन्तश्च सर्वपरिग्रहत्यागं साधूनामतः सर्वपरिग्रहत्यागान्तर्भूतोऽपि द्रव्यस्तवः पृथक् क्रि-यमाणस्तीर्थकुटुपूजाशतनैवाज्ञाबाह्यत्वादितिगाथार्थः ॥४१॥ अथ प्रतिमाप्रतिष्ठा श्रावकैर्गैव कर्तव्या सावद्यत्वाद्द्रव्यस्तवपूजादिवदिति

तिलकाचार्योद्भावितस्यानुमानस्य तद्विपरीतसाधकं तत्प्रतिपक्षभूतमनुमानमाह—

जिणपडिमाण पइठ्ठा कायवा मुनिगुरूहिं जगसक्खं । तेलुक्खपूअकारणभावा गणहरपइठ्ठव्व ॥४२॥

जिनप्रतिमानां प्रतिष्ठा जगत्समक्षं मुनिगुरुभिः कर्तव्या, अनापवादिकत्वे सति त्रैलोक्यपूजाकारणभावात्—त्रैलोक्यपूजाहेतुत्वाद्गणधरप्रतिष्ठावद्—गणधरपदस्थापनावादित्यनुमानप्रयोगः, व्याप्तिग्रहस्त्वेवं—यद्यत्रैलोक्यपूजाकारणं तत्तन्मुनिगुरुणैव विधेयं, यथा गणधरपदप्रतिष्ठा, तत्र हेतुसाध्ययोर्द्वयोरपि सच्चात्, प्रकृतसाध्यसिद्ध्यर्थं मुनिगुरुः—स्वरिः दृष्टान्ते तीर्थकृदिति, न पुनर्गृहीकृत्य त्रैलोक्यपूज्यत्वहेतुर्भवति, यत्तु क्वचिच्चरितानुवादे तथा दृश्यते तद्विव्याप्तुभावाद्यात्मकमौपाधिकमेवावगन्तव्यं, दिव्यानुभावस्तु विधिवादे विचारक्षोदक्षमो न भवति. यथा अविरतदेवतापिप्तलिङ्गः साधुलिङ्गधारी कश्चित् साधुर्त्रैलोक्यस्याप्याराध्यो भवति, न तथा द्वादशत्रयतधारकश्रावकापिप्तलिङ्गात्साधुः स्यात्, तथाऽनादिसिद्धजगत्स्वभावात्, जगत्साक्षिकमितिपदेन प्रतिष्ठाकृत्यं न रहोवृत्त्या विधेयं, किंतु राजामात्यादिसमस्तमहर्द्धिकजनसमक्षं, यतः समस्तजनसाक्षिकं प्रतिष्ठाकृत्यं समस्तस्यापि लोकस्याराध्यत्वेनाभिमतं स्यात्, तत्रापि साधुना कृतमविवादेनैव समस्तानामपि सम्मतं, साधोः समस्ताभिमतत्वादितिगार्थः ॥४२॥ अथ सत्प्रतिपक्षितं तिलकाचार्योद्भावितमनुमानं कीदृशं जातमित्याह—

पडिवक्खलऽणुमाणसरप्पहओ तुह हेउसउणि गयपक्खो । सिद्धंतपक्खजुत्तो हेउसरो जयउ अम्हाणं ॥४३॥

प्रतिपक्षानुमानं—परोद्भावितानुमानसाध्याद्विपरीतसाधकानुमानं तदेव शरो—बाणस्तेन ग्रहतः—आहतः—तुहे’ति—हे तिलकाचार्य ! तव त्वदीयो हेतुः सावद्यत्वादितिरूपस्तदूपः शकुनिः—पक्षी, किलक्षणो ?—गतपक्षः—छिन्नपक्षो जातः, अन्योऽपि पक्षी परप्रयोगेऽग्रे-

रितबाणग्रहतो विगतपक्षोऽसमर्थः च्युतप्राणो वा भवति, तथा त्वदनुमानप्रहतो बोध्यः, यत एवं ततो-
ऽस्माकम्-असत्संबन्धी त्रैलोक्यपूजाकारणत्वादितिहेतुबाणो जयतु, किलक्षणः ?-सिद्धान्तपक्षयुक्तः-अनेकप्रतिष्ठाकल्पादिप्रवच-
नानुयायी, अपरोऽपि बाणः सिद्धाः-परिकर्मणा संस्कृताः येऽन्ता-अन्तिमावयवास्तेषु पक्षाः-पतत्राणि यत्र स तथा, पतत्रमन्त-
रेण बाणस्याप्यगतेः, त्वदनुमानपक्षिहन्ता सिद्धान्तपक्षयुक्तोऽसदीयो बाणो जयत्विति समुदायार्थः ॥४३॥ इति चन्द्रप्रभाचार्य-
तिलकाचार्यविरचितान्यनुमानानि हेत्वाभासग्रस्तानि न श्रावकप्रतिष्ठाव्यवस्थापनाय समर्थानीति ज्ञापयित्वा साधुप्रतिष्ठाव्यवस्थापना-
यानुमानानि आगमसम्मतयश्च प्रदर्शिताः॥ अथ कालानुभावात् केषांचिन्मतिमांघ्राच्चिलकाचार्यकृतप्रतिष्ठाकल्पमालोक्य शब्दकोत्पद्यते
तत्पराकरणाय गाथामाह-

जो पुण तिलगायरिओ कुवक्खमुक्खो मयाणुराएण । लविओ कप्पाभासे असुणंतो धम्मपरमन्थं ॥४४॥
यः पुनस्तिलकाचार्यः कुपक्षमुख्यो महाऽज्ञानान्धः स्वमतानुरागेण समतदाढ्यहेतवे एव ग्रन्थकर्तृत्वाच्छेषकुपाक्षिकापेक्षया प्रसिद्धः,
यद्वा कुपाक्षिकाणां मध्ये मूर्खः, मूर्खत्वं प्रतिष्ठाकल्पादिग्रन्थरचनायां स्वयमनुमानादिप्रयोगकरणाशक्तः परकृतानामनुमानप्रयोगाणां
दूषणभूषणान्यजानन्नेव राकामताकर्पकचन्द्रप्रभाचार्येण क्रोधाविष्टेन श्रावकप्रतिष्ठाव्यवस्थापनायोद्भाविता ये हेत्वाभासास्तानेवान्ध-
युद्धवचिजचातुर्याविष्करणाय निजकृतितयाऽलिखिष्यत्तर्हि मूर्खत्वमप्यस्य नाज्ञास्यद्, यतः-‘मुक्खो ताव महग्घो सोणं काळण
सयलमज्झमि । जाव न खसरवसंपुसब्बं फुप्फुसखसफसं कुणद्द॥१॥’ ‘त्ति, नचैवं विपश्चितां गतिः, यदास्माकीनेन पूर्वजेन क्रोधाना-
मोगादिना परवशीभूतेन यत्किंचित्कृतं कारितं प्रकाशितं वा तत्सर्वमपि प्रमाणीकृत्य विपश्चित्परीदि व्यवस्थाप्यते, तद्व्यवस्थापने

च स्वकीयं मौख्यमेवाविष्कर्तव्यं स्यात्, न ह्यनुमानाभासो बलीयसाऽपि पुरेण ग्रामाणिकपर्षदि परवादिजयायोद्भावितः स्वात्मनः शरणं भवितुमर्हति, किं खड्गाभासेनाप्यर्ककाष्ठेन वैरिसैन्यं जेतुं शक्यते? इत्यादि स्वयमेव बोध्यं, मतासुराणेतिपदेन तिलकाचार्यस्य राकाशाखापतितत्वं द्वात्रिं ॥ 'लुविउ'चि लपितो यत्तत्प्रलपितः, कुत्र?—'कल्याणभासे' कल्पशब्देनेह प्रतिष्ठाकल्पस्तद्बदाभासते अप्रतिष्ठाकल्पोऽपि प्रतिष्ठाकल्पतया आभासते इति प्रतिष्ठाकल्याणभासस्तस्मिन्, किं कुर्वन्, ?—'धर्मपरमार्थमजानन्' धर्मस्य-श्रुतचारित्रात्मकस्य परमार्थो-रहस्यं सामान्यविशेषोत्सर्गापवादात्मकं न ज्ञातवानित्यर्थः।

अथ तिलकाचायप्रलपितं ग्रादुक्कुतं तद्विकल्पिता प्रतिष्ठाकल्पपीठिका (दर्श्यते) यथा-उंनमो भगवते श्रीपञ्चमङ्गलाय ॥ येनास्त्ररहितेनापि, विषमास्त्रो त्रिनिर्जितः । महावीरः स वः पायाह्लोकोत्तरपराक्रमः ॥१॥ सर्वोत्तमसमाधीर्णज्ञानचारित्रदर्शनाः । गुरवः सुखमेधन्तां, सिद्धिश्चीसंगमोद्यताः ॥२॥ साधूनां आवकाणां च, विधिर्यत्र निरुच्यते । स निष्कन्दितसंदेहश्चिरं जीयाञ्जिनागमः ॥३॥ एवं समाहितस्वान्तः, स्मृत्यर्थं भविनां सदा । जिनचिम्बप्रतिष्ठानविधिमाविष्करोम्यहम् ॥४॥ इह च प्रथममेव केचिदुत्तमप्ररूपिणो यथाच्छन्दाः स्वात्मप्रत्यनीकाश्चिरपरिचितापारसंसारकान्तासंचारविरहभीरवः सिद्धिर्सीमान्तिनीपरिरम्भयोग्यभोग्यविकलाः कुगतिवनिताङ्गपरिष्वङ्गवद्धरङ्गाः स्वीकृतनिष्प्रपञ्चमहाव्रतानां व्रतिनां प्रतिष्ठाकारत्त्वमुपवर्णयन्ति तदसंगतं, यतः प्रतिष्ठाकारस्येदं स्वरूपं निरूप्यते-यथान्हायविलित्तउ चंदणिण गंधसुगंधिअ देह। परिहाविअसिअसदसजुल गुणगणरयणह गेह॥१॥

“तत्स्वखणि दक्षखणि करि धरिअ कंकणकडहसणाहु। सुंदरसुंदारयणजुय दक्षखिण करतरुसाहु॥२॥ सुदुतु पड्डाकार तहिं वणिणअइ जय-

वंतु । जो नवि नाहिअमयकलिओं न कुदंसण दीसंतु ॥३॥ तत्र 'व्यच्छक कायछकं अकप्पो गिहिभायणं। पल्लिकं निसिजाए सिणाणं सोभवज्जणं ॥१॥ इत्यागमात् साधूनां स्नानं शरीरे चन्दनविलेपनं गन्धैः सुगंधीकरणं शोभाङ्गत्वान्नैव युज्यते, तथा "आ-
यपमाणा कप्पा अड्ढाइजा य वित्थडा हत्था" इत्यागमेषु प्रमाणोपेतवद्वापरिधानेन साधोश्चेलकत्वस्थापनादखण्डसदशव-
ह्वपरिधानमपि न युज्यते । तथा—“जत्थ हिरण्ण सुवण्णं हत्थेण पराणंयपि णो छुप्पे । कारणसमल्लिअंण्डि गोअम ! गच्छं तयं
भणिमो ॥१॥ इत्यागमेन साधोः सुवर्णस्पर्शनमात्रमपि निषिद्धं, तत्कथं कङ्कणसूत्राद्यलंकारमङ्गीकरिष्यति?, अतः प्रतिष्ठाकारलक्षणं
सर्वमपि साधोर्विरुद्ध्यते, श्रावकस्यैवोपपद्यते, ततस्तेनैव प्रतिष्ठा कार्या, अत्र चार्थे अनुमिमीहे—जिनविम्बप्रतिष्ठा श्रावकैर्णव
कर्तव्या, द्रव्यस्तवरूपत्वात्पुष्पपूजादिवद्, द्रव्यस्तवत्वं चास्याः “जिणभवणविंठावणजत्तापूआइ सुत्तओ विहिणा । दवत्थउत्ति
णेअं भावत्थयकारणत्तेणं ॥१॥” इति वचनात्, तथा सावधरूपत्वादितिहेतोः जिनप्रतिष्ठा श्रावकैर्णव कार्या, सावधरूपत्वं चास्या
एवं—शुद्धिं कृत्वा प्रतिष्ठाकारश्चन्दनमभिमन्त्र्य स्वहस्तेन विरेपनं करोति, अभिमन्त्रितधूपोत्पादनं स्वहस्तेन करोति,
पुष्पवासयुक्ताभिमन्त्रितमदनफलबन्धनं स्वहस्तेन करोति, प्रत्यग्रवस्त्रेण प्रतिमाच्छादनं तदुपरि चन्दनच्छदामोचनं पुष्पक्षेपं नानाग-
न्धयुक्तसप्तधान्यक्षेपणं च स्वहस्तेन करोति, ततो लयसमये त्रिपञ्चसप्तवारान् सर्वाङ्गं प्रतिमां स्पृशेत्, पुनर्वासनिक्षेपणं पुष्पारोपणं
च प्रतिष्ठाकारः स्वहस्तेन करोति इति सर्वप्रतिष्ठाकल्पेषूक्तत्वा'दिति कृपाक्षिकतिलकतिलकाचार्यः स्वमतानुरगेण श्रावकप्रतिष्ठा-
व्यवस्थापनाय यत्तत्प्रलपन्नुन्मत्तकेलिसदृशीं प्रतिष्ठाकल्पाभासपीठिकामुत्सन्नविड्भुतमुखचञ्चूनां चिरंजीविनां विश्रामकृते कृतवान्,
तत्र सामान्यतस्त्वावदित्थमभिधातव्यं—

ननु भो तिलकाचार्य ! एवं शुद्धिं कृत्वा प्रतिष्ठाकारश्चन्दनमभिमन्य स्वहस्तेन विम्वस्य विलेपनं करोतीत्यादिरूपः प्रतिष्ठा-
विधिस्त्वया कुतो लिखितः ? किं सिद्धान्तादुत पूर्वाचार्यविरचितप्रकरणेभ्यो वा अथवा पूर्वभाष्यस्तपरिज्ञानहेतोर्जातिस्मृत्यादेर्वा
स्वमतिविकल्पनाद्वा ? नाद्यः, कापि सिद्धान्ते त्वल्लिखितविधेरनुपलम्भाद्, द्वितीये प्रकरणान्यपि चरित्रादिरूपाणि उत प्रतिष्ठावि-
धेरेव प्रतिपादकानि ? नाद्यः, आस्तामन्यत् त्वयैव प्रतिष्ठाकल्पे नामग्राहं निदर्शितानि यान्युपमितिभवपञ्चादीनि चरित्ररूपाणि
प्रकरणानि तेभ्यपि कापि त्वदुक्तविधेर्यन्धस्याप्यभावाद्, न हि कापि केनापि तिलकमञ्जर्यादिशङ्कर्यन्तेन प्रथममभिमन्त्रित-
चन्दनेन विम्वं लिप्तं, न चाभिमन्त्रितधूपोत्पादनमित्यादि यावन्मन्त्रन्यासनेत्रोन्मीलनादि कृतं, तावन्मात्रस्यैव तत्रोपदेशार्हत्वाद्,
अथ प्रतिष्ठाविधेः प्रतिपादकानि प्रतिष्ठाकल्परूपाणि प्रकरणीतीति चेत्तर्हि ते प्रतिष्ठाकल्पास्तत्र प्रमां गम्यमाणं वा ? आद्ये विवादस्य
दृष्टाञ्जलितैव, तेषु प्रतिष्ठाकल्पेषु यानि कृत्यानि श्रावकस्य तानि श्रावकस्यैवाभ्युपगन्तव्यानि, यानि च साधोस्तानि च साधोरेवेति
नष्टा त्वदभीष्टा श्रावकप्रतिष्ठा दूरमिति । इह च प्रथममेव केचिदुल्लेखप्ररूपिणो यथाञ्छन्दाः स्वात्मप्रत्यनीकाश्चिरपरिचितापारसंसार-
कान्तासंचारविरहभीरव इत्याद्यनार्यदुर्वचनैः साधुप्रतिष्ठाव्यवस्थापकानां तीर्थसम्मतानामपि श्रीहरिभद्रसूरिप्रभृतिपूर्ववहरीणां
महाशातनां कृत्वा सूरिप्रतिष्ठाभिधायकेभ्यस्तत्कृतप्रतिष्ठाकल्पेभ्यः शेषप्रतिष्ठाविधिं च स्वकृते प्रतिष्ठाभासे लिखन् पुनः साधुप्रति-
ष्ठोत्थापनाय श्रीहरिभद्रसूरिप्रभृतिवृत्तानामेव पञ्चाशकादिग्रन्थानां सम्मतिं दर्शयन् हे निर्लेज ! तिलकाचार्य त्वं कीदृशः किंसंज्ञो
भण्यते ? परं 'निस्थानिकायाः सपत्न्याः पितृगृहं स्थानक'मिति लोकाभाषणकस्त्वया सत्यापित इति, किंच-भो तिलकाचार्य ! सर्व-
प्रतिष्ठाकल्पेषूप्रकृत्वादिति वचसा ये त्वयैव प्रतिष्ठाकल्पाः सम्मतितयोद्भाविताः तत्र कापि मन्त्रन्यासनेत्रोन्मीलनादिकमपि श्रावक एव

करोति, न पुनः साधुरित्यादि लिखितं दृष्टं न वा ? नेति चेत्तर्हि तव पितुः किं याति यत्तमेव कण्ठागतान्नं यावद् बाढस्वरेण प्रतिष्ठा-
 श्रावकेणैव कर्त्तव्या साधोस्तत्रानधिकरादित्यादि जल्पसि, अथ प्रतिष्ठाकल्पा अप्रमाणमिति चेत् तृणां श्रीहरि-
 भद्रसूरिप्रभृतीनामनामत्वापत्त्या तत्कृतपञ्चाशकादिग्रन्थानां सम्मतितयाऽनुद्भावनापत्तेः त्वद्विकल्पितप्रतिकल्पाभासस्यापि निर्मूलता-
 पत्तेश्च, अथ तृतीयो विकल्पश्चेत् न पूर्वभवाभ्यस्तपरिज्ञानहेतोर्जातिस्मृत्यादेरिति दिव्यकरणप्रत्यायनीयत्वेनाकिंचित्करत्त्वान्न सदसि
 वक्षुमपि कल्प्यः, अथ स्वमतिविकल्पनादिति योऽन्त्यः सोऽंलज इवास्पृश्यः, नहि स्वमतिविकल्पितं कस्यापि विश्वासहेतुः, तस्मात्
 स्वयं प्रतिष्ठाकल्पाभासमपि कुर्वता त्वया तन्मूलभूताः श्रीहरिभद्रसूरिप्रभृतिभूताः प्रतिष्ठाकल्पाः प्रमाणीकर्त्तव्याः, अन्यथा सर्व-
 प्रतिष्ठाकल्पेषूपेक्षत्वादिति वक्षुमप्यशक्यत्वात्, तत्प्रमाणीकरणे च त्वद्विकल्पितप्रतिष्ठाकल्पोऽर्धजरातीयन्यायमापन्नो न श्रवणार्हो-
 ऽपि, तथा च सिद्धमनायासेनैव साधुप्रतिष्ठाकरणमिति गाथार्थः ॥४४॥ अथोक्तार्थसंग्राहकं गाथान्निकमाह—
 ननु तुह पट्टकप्ये विहि लिहिओ आगमा पगरणेहि ? । पढमो तुहंऽपणिट्ठो बीए चरिअं च विहिमंतं ॥४५॥
 दमयंतीपमुहाइं जाइं चरिआइं तएवि बुत्ताइं । तेसुवि तुह लिहिअविही न दीसई आससिंणुव ॥४६॥
 विहिमंतं पुण पगरणं पट्टकप्यो हविज्ज जइ तुम्हं । ता अम्हाणवि इट्ठं सूरिपइडा जिणुवइडा ॥४७॥
 ननु तव प्रतिष्ठाकल्पे लिखितो विधिः आगमात् प्रकरणेभ्यो वा ? प्रथमतस्तवाप्यनिष्टः, आचाराङ्गादिषु त्वदुक्तविधेरनुपलम्भात्,
 द्वितीये प्रकरणमपि चरितं विधिमद्वा ? प्रथमे दमयन्तीप्रमुखानि यानि चरितानि त्वयाऽप्युक्तानि सम्मतितयेति तेष्वपि तव
 लिखितो विधिर्न दृश्यते, अथशृङ्गवद्, यथा तुरङ्गशृङ्गमदृश्यं तथा त्वदुक्तो विधिश्चरित्रप्रकरणेषु न दृश्यते, यदि तव विधिमत्प्रति-

ष्टादिविप्रतिपादकं पुनः प्रकरणं प्रतिष्ठाकल्पस्ता-तर्हि अस्माकमपीष्टं, स्वरप्रतिष्ठा जिनोपदिष्टा सिद्धेतिगाथात्रयार्थः ॥४५॥४६॥४७॥
अथ फलितार्थमाह—

तम्हा जत्थ नवीणं चिंचं निम्मविअ मट्ठिआइमयं । महिअं अहिग्गहीहिं तत्थ विही नेव सत्थुत्तो ॥४८॥

यस्मात्कारणात्प्रतिष्ठाकल्पोक्तो विधिः 'स्वरिः प्रतिष्ठां कुर्यादि' त्यादिवचोभिव्यङ्ग्यः प्रमाणं तस्मात्कारणात् मृत्तिकादिद्रव्य-
मयं—मृत्तिकागोमयादिपुद्गलात्मकं 'विम्बं' जिनप्रतिष्ठा 'अभिग्रहिभिः' जिनविम्बं नमस्कृत्यैवाशनादि भोक्तुं कल्पते, नान्यथेत्यभि-
ग्रहचन्द्रः कचिन्कदाचित्प्रयोजनविशेषे विम्बसामग्र्यभावे 'निर्मापितं' निष्पादितं तत्र शास्त्रोक्तो विधिः—प्रतिष्ठाकल्पोक्तो विधिर्न-
भवेत्, नहि विधिप्रतिष्ठां चिकीर्षन् कोऽपि मृत्तिकादिद्रव्येण जिनविम्बं करोति, तादृशस्य विम्बस्य जलस्पर्शमात्रेणैव विनश्वर-
स्वभावात् कुतः स्नात्रादिविधिकरणसंभवः?, किंतु स्वाभिग्रहपरिपालननिमित्तं मृत्तिकादिना तीर्थकृदाकृतिं विधाय चैत्यवन्दनशुद्ध्यर्थं
नमस्कारमात्रेण स्थापना क्रियते, सा च तथाविधभवितव्यतायोगादेवतया तीर्थतया प्रवृत्ता सर्वेषामपि सम्मता जातेतिबोध्यं, नचैवं
शास्त्रोक्तो विधिर्लुप्येतेतिगाथार्थः ॥४८॥ अथ तिलकाचार्यः स्वप्रतिष्ठाकल्पे प्रतिष्ठादिशब्दानामर्थं यथा तथा प्रलपन् बहुजनानां
भ्रान्तिजनकः अतस्तच्छङ्कापराकरणार्थं प्रतिष्ठाशब्दस्य कोऽर्थ इत्याह—

सेसहिगारि पइडा पइठिअपडिमाणमासणट्ठवणा । अहिगारइपवित्ती जह लट्ठिपइट्ठिआ य धया ॥४९॥

'शेषाधिकारे' नवीनप्रतिष्ठाकरणदतिरिक्ताधिकारे यत्र कोऽपि प्रतिष्ठाशब्दो दृश्यते तत्र प्रतिष्ठां तावत् प्रतिष्ठितानां जीर्ण-
प्रतिष्ठानामासनस्थापना, ग्रासादसिंहासनादिकं नवीनं निष्पाद्य पूजानिमित्तं तत्रोपवेशनमिति प्रतिष्ठाशब्दार्थः, तत्कुत इत्याह—अधि-

कारात्-प्रकरणविशेषार्थप्रतिपत्तिः-अर्थाभ्युपगमो भवति, तत्र दृष्टान्तमाह-‘जहे’त्यादि, यथा लष्टिप्रतिष्ठिता ध्वजा, लष्टौ-दण्डे प्रतिष्ठिता-न्यस्ता यथा ध्वजेत्यर्थः। यदागमः-“तओ पुणो जच्चकणगलद्धियपइड्डिअंसमूहनीले’त्यादि श्रीपर्युषणाकल्पे, तथा “भरंहंतपइड्डाए महुरानयरीए मंगलाइं तु। गेहेसु चचरेसु अ छन्नवइगामअद्धेसु॥१॥त्ति महुराए नयरीए घरे कए पढं अरंहंता पइड्डवि-
जंति मंगलनिमित्तं, जइ न करेति घरं पडइ”त्ति, अत्र ब्राह्मणक्षत्रियादिगृहेषु न्यसनमात्र एव प्रतिष्ठाशब्दार्थः, एतेन प्रतिष्ठा-
प्रतिष्ठान२ प्रतिष्ठापन३ संस्थापन४ स्थापना५ दिशब्दानामेकार्थतां विकल्प्य परस्परपर्यायवाचिता तिलकाचार्येण प्रतिपादिता
साऽपि निरस्ता, प्रतिष्ठादिशब्दानां पर्यायवाचित्वेन विपश्चित्प्रयोगादर्शनात् । किंतु ‘अधिकारवशादर्थप्राप्ति’रितिन्यायात् कचित्प्रति-
ष्ठाशब्दः शोभावाची, यथा “प्रतिष्ठां प्रापितः शिष्यो, गुरुणा गुरुविद्या” कचिदाधाराधेयसंबन्धवाचको यथा-“गुरुरासने
प्रतिष्ठाप्य, शिष्यानध्यापयत्यमून्” तथाऽऽगमप्रयोगोऽपि-“तओ पुणो जच्चकणगलद्धिपइड्डिअ”त्ति, तथा णिगन्तप्रयोगेणापि, यथा
‘अपूजेयेत् प्रतिष्ठाप्य, चैत्येऽर्हत्प्रतिमां सुधीः।” कचिच्च प्रतिष्ठाप्यविषयकाभिमान्निवृत्तवासक्षेपमन्त्रन्यासादिक्रियाविशेषवाचको,
यथा “सूरिः प्रतिष्ठां कुर्यादि’त्यादि, एवं प्रतिष्ठानशब्दोऽपि प्रायः स्थित्यर्थोभिधायकः, प्रतिष्ठापनशब्दस्तु णिगन्तप्रयोगात्स्फुट
एव भिन्नार्थः, नचैवं प्रतिष्ठाप्रतिष्ठानशब्दयोः प्रतिष्ठानमिति निरुक्तेरभेदः, प्रतिष्ठन्तं प्रयुक्ते इति प्रतिष्ठापनमिति निरुक्तेरेव
भेदस्तेन प्रतिष्ठापनशब्दो णिक्प्रत्ययनिष्पन्नत्वेन प्रतिष्ठाप्रयोजककर्तृक्रियाविशेषवाचकः, एतेन ‘जं न परिड्डविअ’ मित्यस्य शब्दस्य
यच्च परित्यक्तमितिपर्यायो वृत्तिकृता दत्तो न पुनः परित्याजितमिति सम्मतिः प्रतिष्ठानप्रतिष्ठापनशब्दयोरेकार्थताभिधानाय तिल-
काचार्येण प्रदर्शिता साऽपि निरस्ता, धात्वन्तरमासाद्य णिगन्ताणिगन्तप्रयोगयोस्तुल्यार्थोभिधायकत्वस्य दृष्टत्वाद्, यथा संभा-

वयतीतिगिगन्तप्रयोगेणाप्यगिगन्तप्रयोगः शङ्कते इति तुल्यार्थः, न पुनरेकधातुप्रयोगेऽपि गिगन्तागिगन्तयोरविशेषः, प्रयोजक-
प्रत्ययस्य वैयर्थ्यापत्तेः, नन्वेकधातुप्रयोगेऽपि क्वचिद्विन्नार्थानभिधानं यथा स्थापनशब्दस्य पर्यायः प्रतिष्ठेतिचेत्, मैवं “उपस-
र्गेण धात्वर्थो, बलादन्यत्र नीयते” इति वचनात् प्रतिना सोपसर्गस्य धातोः केवलधात्वपेक्षया भिन्नार्थाभिधायकत्वेन वस्तुगत्या
भिन्नत्वाद्, अत एवात्मनेपदिकः परस्मैपदिको वा धातुः प्रयोजनगिगन्तप्रत्ययप्रयोगादुभयपदिको भवति, वस्तुगत्या स्थापनशब्दो
लक्ष्यवस्त्वाकृतिमात्राभिधायकः, तथाहि “नामजिणा जिणनामा ठवणजिणा पुण जिणिदपडिमाओ । दव्वजिणा जिणजीवा भाव-
जिणा समवसरणत्था ॥१॥ इति (चैत्यवन्दनभाष्यं) तथा “नामठवणणं को पइविसेसो?, नामं आवकहिअं, ठवणा इत्तरिआ वा
होअ”ति तथा “नामं ठवणादविए खित्तदिसातावखित्तपणवए । सत्तमिआ भावदिसा होइ अट्टारसविहा उ ॥१॥” ति । क्वचि-
द्भावादस्थापनारोपणेऽपि, यथा “उम्मग्गनिवारणयं सम्मग्गट्ठावणं च भवणं । एसाई जं विहिअं अणुसोएइ तमप्पहिअं ॥१॥”
(आराधना) इति । ननु क्वचित्स्थापनाशब्दस्य पर्यायः प्रतिष्ठेत्युपलभ्यते तत्र किं कर्तव्यमितिचेच्छृणु, क्वचित्क्वचिद्व्युत्पत्त्याऽ-
प्येकार्थतां विभाव्य छन्दोऽनुवृत्त्या धर्मधर्मिणोरभेदोपचारमङ्गीकृत्य वा ग्रन्थकाराणां तथा प्रयोगसंभवेऽपि सर्वत्रापि स्थापनाशब्देन
प्रतिष्ठा वाच्येति न पूत्करणीयम्, अनन्तरोक्तयुक्त्या तिलकाचार्यस्य गलपादुकाभ्यायोत्पत्तेः, क्वचित्कस्यचिच्छब्दस्य कञ्चित्पर्यायं
दृष्ट्वा सर्वत्रापि तथा पर्यायकरणे “पतङ्गो द्योतयन् विश्वं, कस्य नानन्दकारणम् ?” तथा “प्रदीपरूपमालोक्य, पतङ्गो नाशमाश्रितः”
इत्युभयत्रापि पतङ्गशब्दस्य स्वर्गपर्यायकरणप्रसक्तेश्च, तस्मात्कापि कविप्रयुक्तानां स्वगपतङ्गादिशब्दानां स्वर्गदिशब्दैः पर्यायं दृष्ट्वा
सर्वत्रापि तथा पर्यायकरणाभाववत् स्थापनाशब्देन सर्वत्रापि प्रतिष्ठापर्यायो न युक्तः, प्रयोगानुसारेण पतङ्गादिशब्दवदस्याप्यनेका-

थता भाव्या, अन्यथा “तदा नदीप्रवाहेण, पाटिताद्विकटात्तटात्। युगादिदेवप्रतिमा, प्रकटाऽभूत् प्रभावयुक् ॥ १ ॥ तां प्रेक्ष्य हर्षयुक्तोऽसौ, स्नपयामास वारिणा। पीठं कृत्वा मृदोतुङ्गं, स्थापयामास तत्र ताम् ॥ २ ॥” इति श्रीविमलनाथचरित्रे, अत्र तिलकाचार्याभिप्रायेण स्थापयामासेति प्रतिष्ठां कृतवानिति वक्तव्यं स्यात्, तच्चाध्यक्षवाधितं, स्वकीयाग्रहं विद्युन्यालोचयन्तु, तिलकाचार्यः प्रदर्शितासु उपमितौ ‘स्नचूडविद्याधरः कथयती’त्यादि, “यावद्विद्याधराणामवतारणार्थं महाभवनं विधाय प्रतिष्ठितं तेन भगवता युगादिदेवस्य विम्बं” ठाणाविवरणे “इअ चिंतिऊण तो सा गंतूण य सरवरं निययेदं। पक्खालिअ संठविआ पडिमं ता वंदए देवं ॥१॥” हरिवंशग्रन्थे इत्यादिरूपासु सम्मतिषु कापि विवादापन्नायाः प्रतिष्ठायाः सूचकमभिमन्त्रितवासक्षेपमन्त्रन्यासादिकं किमपि विद्यते न वा ? प्रथमोऽध्यक्षवाधितः, द्वितीये प्रतिष्ठैव तत्र नावबुद्ध्यते, तदवबोधकलिङ्गाभावात्, तर्हि कुतस्तत्राकाण्डकूष्माण्डकल्पः श्रावकस्तत्कर्त्ता प्रविष्टः, तथा च संपन्नम् ‘अखाते तटाके मकरप्रवेश’ इति लोकाभाणक इति, अस्माभिस्तु “शुणिकजं पुण हरिभद्” इत्यादिचतुर्दशगाथायां प्रागुक्तायां सम्मतितथोपदर्शितासु सर्वास्वपि कपिलकेवलाना श्रीनाभस्रिप्रभृतिभिरभिमन्त्रितवाससेपादिकं प्रतिष्ठासूचकं विद्यत एव, तेन तिलकाचार्यप्रदर्शिताः सम्मतयो देवतायत्तप्रलपितकल्पा बोध्याः इति सामान्यतस्तिलकाचार्यस्तिरस्कृत इति गार्थार्थः ॥४९॥ अथ व्यक्त्याऽपि किञ्चिदाह—

कत्थवि कलंकदाणं कत्थवि सदाणमणणहा लवणं। कत्थवि पवयणपरमत्थभावसुणणंपि तिलगवयं ॥५०॥

तिलकाचार्यवचः क्वचित्कलङ्कदानं—प्रवचनस्य कलङ्कदानात्मकं, क्वचिच्छन्दानां प्रतिष्ठास्थापनादिलक्षणानामन्यथा लपनम्—अपर्यायभूतानामपि पर्यायरूपतया प्रलपनं, क्वचित्परमार्थभावशून्यं—पूर्वापिसंबन्धपर्यालोचनविकलमपीति, प्रतिष्ठाकल्पाभासे इति

प्रकरणाद् बोध्यमित्यक्षरार्थः । भावार्थः पुनरेवं-कलङ्कदानं त्वेवं-स्वकृतावश्यकवृत्तौ 'भरतः स्वयं प्रतिष्ठितवानि'ति लिखित्वा प्र-
तिष्ठाकल्पे च श्रीआवश्यकवृत्तिं सम्मतितयोद्भावितवान्, श्रीहरिभद्रस्वरिकृतावश्यकवृत्तौ च तद्रन्धस्याप्यभावाद्, एवं च सति
“धावत२ भो डिम्भाः ! तरंगिणीतीरे गुडशकटं विपर्यस्त”मित्यादि धूर्तवाक्यवचिलकाचार्यवाक्यमपि बोध्यं, अथ शब्दानाम-
न्यथाभाषणं यथा दमयन्त्यां शक्रावतारे एकविम्बमाश्रित्य शक्रचक्रवर्त्तिवासुदेवादयः प्रतिष्ठां चक्रिरे इत्याद्युक्तं, तत्र कालभेदेन
युगपद्वा ? उभयथापि प्रतिष्ठाया विवादापन्नाया असंभवाद्, यतः प्रथमे विकल्पे प्रतिष्ठितस्य विम्बस्य पुनः प्रतिष्ठाकरणेऽन-
वस्थानाद्, यावत्कथितस्थापनाभङ्गापत्त्या स्वरूपहानेश्च, द्वितीयोऽप्यसंभवी, नहि चक्रवर्त्तिवासुदेवौ युगपदेकत्र मिलतः, तयोरेक-
क्षेत्रे युगपदुत्पत्तेरभावात् तस्मात्, शक्रचक्रवर्त्तिवासुदेवादयः प्रतिष्ठां चक्रिरे इति क्वचित् प्रासादे संस्थाप्य तद्विम्बं पूजितवन्त
इत्यर्थे युक्त्युपभेदे प्रतिष्ठाकल्पोक्तविधिना प्रतिष्ठा कृतेत्यन्यथा भणनं तिलकस्येति बोध्यं, अथ पूर्वोपरसंबन्धापर्यालोचना-तथा
“चेइअपूआ रायानिमंतणे सन्नि वाइ खवग कही । संकिअ पत्त पभावण पउत्तिकजा य उड्डाहो ॥१॥” इति बृहत्कल्पप्रथमोद्दे-
शकभाष्यस्य द्वारगाथा, तत्र सन्निवाइअपदस्य चूर्णिर्यथा-“इआणिं सन्नि वाई अ एए दोवि दारे एगढेवक्खवोणइ,” एमेव य सन्नी-
णवि जिणाण पडिमासु पढमपट्टवणे । मा परवाई विग्घं करिज्ज वाई अ ओविसइ ॥१॥ सावगो कोइ पढं जिणपडिमाए पइट्ठाणं
कोरेइ, तत्थ साहुणो आगए ददूहण चिंतेइ-जइ ताव इमे भगवंतो अरिहतो पूअं ददूहं इति तदेवं ममाउ अल्लाहि पण्णाहे(एत्ताहे)निच्चमेव
पूअं करेमि, एवं सावगस्स भावबुद्धी भवति, अहं न पविसंति संजया, नत्थिच्चि विपरिणामो भवति-किं एएसिं पूआ कीरइ से नत्थि, वाइ-
णा य पविट्ठेण इमे गुणा-परवाइनिगहं ददूहं भवंति-नवधम्ममाण थिरत्तं, पभाचणा सासणे अ बहुमाणो । अभिगच्छंति अ विउसा अवि-

गृहपूजा य सेआए ॥ ॥ कण्ड्या, सेयाइति अविघ्नपूआए कयाए सपक्खपरपक्खवाणं इहलोए अ सेअं, इहलोए असिवाइउवइवा न य भवति, परलोइअं तित्थगरपूआए दरिसणसुद्धी निव्विआ भवति”ति कल्पविशेषचूर्णिः, कल्पसामान्यचूर्णौ च-सावगो कोइ जिनपडिमाए पइहुवणं करेइ”ति पाठः, अथ तिलकाचार्यः प्रवचनपरमार्थानिभिज्ञः प्रयोजकप्रत्ययान्तेन प्रतिष्ठापनशब्देन केवलस्य प्रतिष्ठानशब्दस्यैकार्थतां विकल्प्य श्रावकः प्रतिष्ठां करोतीति दूते, परसुभयत्रापि प्रतिष्ठाया अधिकारस्यैवाभावात्, किंतु रथानुयात्राया एवाधिकारः, तथाहि-अइगमणंति पच्छदं, अस्य चूर्णिः-सीसो पुच्छति-अणुजाणेण किं गंतव्वं न वत्ति, आयरिओ भणइ-जइ निक्कारणं गच्छति तो आणाइणो दोसा, इमेहिं करणेहिं तत्थ पविसिअं, तत्रेति अनुयाने, अनुयानशब्दस्यायमर्थः-अनु-पश्चाद्रथस्य पुरादिस्थानेषु परिश्राम्यतो यानं-गमनमाचार्यादीनां यत्र पर्वणि तदनुयानं, रथयात्रेत्यर्थः, तत्र काणि कारणाणि अ ?, ‘चेइअ’ दारगाहा, सा चैवं-चेइअपूआ रायानिमन्तणं सन्निवाइ धम्मकही । संकिअ पत्त पभावण पवित्तिकजा य उट्ठाहो ॥१॥त्ति चेइअ पूआ रायानिमन्तणं च दोउवि दारे एगडे वक्खवाणेइ, पविसंते इमे गुणा भवंति-‘सद्धा’ गाहा, सा चैवं-सद्धा बुद्धी रण्णो पूआइ थिरत्तणं पभावणया । पडिघाओ अणत्थाणं अत्था य कया भवंतित्थ ॥१॥”त्ति कंठा, सन्निचिति-श्रावको वाइत्ति वादी, एए दोवि दारे एगडे वक्खवाणेइ, एमेव य सन्नीणवि जिणपडिमासु पठमपहुवणे । मा परवाइ विगधं करिअ वाई अओ विसइ ॥१॥त्ति, कंठा, सावओ कोई जिणपडिमाए पइहुवणं करेइ”ति, कोउपि, रथयात्राकरणसमर्थो, न सर्वोउपि, श्रावको-निर्ग्रन्थोपासकः प्रथमम्-आद्यं जिनप्रतिमायाः प्रतिष्ठापनं न्यासमारोपणमितियावद् रथे इति प्रक्रमदावगम्यं, प्राथम्यस्यान्यथानुपपत्त्या, नूतने रथे करोति-विधत्ते इति श्रीकल्पचूर्णिः, इत्येवमर्थतिलकाचार्येण मूलतो नावगतः, अतः परमार्थानिभिज्ञः स इति । किंच-निजप्रतिष्ठाकल्पे कापि म्लेच्छैः कापि

श्राविकया कापि देवेनेत्याद्यानियतं वचो भणित्वाऽपि 'न्हायविलितु चंदणिणु' इत्यादि दोधिकयोक्तलक्षणाः श्रावक एव प्रतिष्ठां करोतीति तिलकाचार्यवचो गर्हभीक्षीरपानकल्पं तच्छ्रेतृणामिति बोध्यमिति गाथार्थः ॥५०॥ अथ तिलकाचार्यविकल्पितप्रतिष्ठाकल्पस्य मूलमुद्भाव्य दूषयन्नाह—

दोहगतिगमुवजीविअ पइठ्ठकप्पो कुवक्खतिलगेण । रइओ पुवायरिएवयणविरोहो महामोहो ॥५१॥

'दोधकत्रिकं' 'न्हायविलितु चंदणिणु गंधसुगंधिअदेहु । परिहाविअ सिअसदसजुअल गुणगणरणह गेहु ॥ १ ॥ इत्यादि प्रागुक्तं दोधकत्रिकं तिलकाचार्याभिप्रायेण महाशास्त्रं तदुपजीव्य-तच्छरणीकृत्य तिलकाचार्येण प्रतिष्ठाकल्पो रचितः, कीदृशः?—पूर्वाचार्याणां—श्रीहरिभद्रस्वरिप्रभृतीनां वचनानि—तत्कृतप्रतिष्ठाकल्परूपाणि तैः सह विरोधो यत्र स तथा, एकारश्छन्दोऽनुवृत्त्या अलाक्षणीको बोध्यः, यत एवं तस्मात् कीदृशो?—महामोहो—महान्-अनन्तसंसारहेतुत्वात् गरीयाच् मोहो—मिथ्यात्वमोहनीयं यस्माद्, यद्वा महामोहः—अभिनिवेशमिथ्यात्वं, तद्धेतुत्वात् तत्कृतप्रतिष्ठाकल्पोऽपि महामोह एवेति गाथार्थः ॥५१॥ अथ दोधकत्रिकमधिकृत्यापि कीदृशस्तिलकाचार्य इत्याह—

दोहगतिगपरस्सथं न सुणइ कह सुणइ गणहराण वयं । रयणायरंगमियरं उस्सग्गवचायरयणाए ॥५२॥

दोधकत्रिकपरमार्थं तिलको न जानाति, तथाहि—प्रतिष्ठाकारस्तावत्कृतस्नानश्चन्दनादिविलेपनेन सुगन्धीकृतदेह इत्यादिविशेषणविशिष्टः श्रावक एव संभवति, न पुनः स्वरिः, तस्य स्नानार्देर्निषिद्धत्वाद्, यदागमः—'वयच्छकं कायच्छक' मित्यादि, सिद्धान्तबाधायपत्या न साधुः प्रतिष्ठाकारः, किंतु श्रावक एवेति तिलकाचार्यस्य कुविकल्पना, सा चैवं तिरस्करणीया—भो तिलकाचार्य ! सामान्यविधिना

विशेषविधेर्बाधितुमशक्यत्वाद् बाधगन्धस्याप्यभावात् तैव सम्यक्परिज्ञानाभावात्; तथाहि-यद्यपि त्रिविधेन ब्रह्मव्रतधारिणां महाव्र-
तिनां शुचित्वं स्वभावसिद्धमेवास्ति, तथापि प्रतिष्ठादिप्रयोजनविशेषमुद्दिश्य तावन्मात्रकार्योपयोगि हस्तपादादिधावनलक्षणं लोक-
प्रतीतिविषयं शुचित्वं त्वार्पवादिकं न सामान्यसाध्याचारविधिना बाधितुं शक्यते, किंतु विशेषविधिना सामान्यविधिर्बाध्यते,
'उत्सर्गादपवादो बलीया' नितिन्यायात्, न चैतदयुक्तं, कार्यविशेषे कारणविशेषस्य सर्ववाप्युपलम्भाद्, अत एव किञ्चि उत्सर्ग-
सुत्तं^१ किञ्चि अववायसुत्तं^२ उत्सर्गववाइअं^३ अववाउत्सर्गिअं^४ उत्सर्गुत्सर्गिअं^५ अववायाववाइअं^६ ति, तत्थ इमं उत्सर्ग-
सुत्तं-गोअरगपविट्ठोअ न, निसीइज्ज कत्थई। कहं च न पवंधिज्जा, चिट्ठित्ताण व संजए॥१॥^१ इमं अववाइअं-कप्पइ निगंथाण वा निगं-
थीण वा आमे तालपलंवे भिण्णे पडिगाहिच्चएत्ति^२, उत्सर्गववाइयं-णो कप्पइ णिगंथाण^२ वा राओ विआले वा सिज्जासंथारयं पडि-
ग्गाहिच्चए, नक्तथ एगेण पुव्वपडिलेहिएणं सिज्जासंथारएणं^३, अववायउत्सर्गिअं-कप्पइ निगंथाण वा^२ पक्के तालपलंवे भिन्ने पडि-
गाहिच्चए, सेऽवि विहिभिण्णे, णो चेव गं अविहिभिण्णे, अववाएण गहणे पत्ते अविहिभिन्नस्स पडिसेहं करेइ एस उत्सर्गो^४,
इमं उत्सर्गस्सर्गिअं-जे^० असणं वा^४ पढमाए पोरिसिए पडिगाहिच्चा पच्छिमं पोरिसिं उवायणाविति उवायणावितं वा साइ-
ज्जति, से आहच्च उवायणाविण्णिं सिआ जो तं भुज्जति भुजंतं वा साइज्जति^५, अववायाववाइअं जेसु अववाओ सुत्तेसु निबद्धो तेसु
चेव सुत्तेसु अत्थओ पुणोऽवि अणुणापवित्तिए अववायाववाइआ सुत्ता, जओ सा वित्तिआ अणुणा सुत्तथाणुगया^६॥ इतिश्रीनि-
शीथचूर्णो उ०^१ ६ इतिपडिचिधसूत्ररचना, सा च तिलकाचार्यमते व्यर्थेव स्यात्, तस्मात् केवलं किञ्चिदुत्सर्गसूत्रमपवादसूत्रं वा दृष्ट्वैव न
प्रवर्तनीयं निवर्तनीयं वा, किंतुत्सर्गापवादघटितं तदर्थमालोच्यैव, यदागमः-“सुत्तस्स मग्गेण चरिज्ज भिक्खू, सुत्तस्स अत्थो

जह आणवेइ'त्ति (५१०*) दशवैकालिके, तद्वृत्तिः—यथा किं बहुना ? सर्वत्रैव सूत्रस्य मार्गेण चरोद्भिस्तुः, आगमोद्देशेन प्रवर्त्ते-
तेति भावः, तत्रापि नौघत एव यथाश्रुतग्राही स्यात्, अपितु सूत्रस्यार्थः पूर्वापराऽविरोधी तंत्रयुक्तिघटितः पारमार्थिकोत्सर्गापवादगर्भो
यथाऽऽज्ञापयति—नियुक्ते तथा प्रवर्त्तेत, नान्यथे'ति दश० वृ० । तथा “जं सुअमहिज्जइ वहुं सुत्तथं च निउणं न याणेइ । कप्पे वव-
हारंमी न सो पमाणं सुअहराणं ॥१॥ति व्यवहारवृत्तौ, न चान्यत्र स्यादपवादः, परं शुचित्वादावपवादो न भविष्यतीति शङ्कनीयम्,
उत्सर्गमात्रस्याप्यपवादसापेक्षत्वाद्, यदागमः—“जावइआ उस्सग्गा तावइआ चेव हुंति अववाया । जावइआ अववाया उस्सग्गा
तेत्तिआ चेव ॥१॥”त्ति, नवरं मैथुनवर्जः, यदुक्तं—“कामं सबणएसुवि उस्सग्गवायधम्मया जुत्ता । मोत्तुं मेहुणधम्मं न विणा सो
रागदोसेहि ॥१॥”ति, यच्चोक्तं—कनककङ्कणमुद्रिकादिपरिधानं न युक्तं तदप्ययुक्तं, यतस्तावन्मात्रकालं परिधीयमानं भूषणं न वि-
भूषणहेतुः न वा परिग्रहः, तथा परिणामाभावात्, परिणामविशेषेण तु नाम्नोऽप्यन्यथाभूतत्वाद्, यथा रथादिकं तीर्थकृद्द्वन्द्व-
निमित्तं प्रगुणीकृत्य प्रवर्त्तितं सत् धर्मयानमुच्यते, साम्प्रतं तु यद्यपि चन्दनरसेन तदाकृतयो यथास्थानं विधीयन्ते तथापि काल-
विशेषे पुरुषविशेषस्य तथा तत्परिधानमप्यस्माकं सम्मतमेव, यच्चोक्तं—‘साधूनां न रूपवचं’, तदप्यसारं, रूपवचनेन साधुनेपथ्यस्यैव
प्रतिपादनाद्, यदागमः—‘चत्तारि पुरिसजाया पं०, तं०—रूपसंपन्ने नाममेगे नो गुणसंपन्ने’ तद्वृत्तौ—रूपं सुविहितसाधुनेपथ्यरूपं
भणितं, तेन तृतीयभङ्गे ‘रूपसंपन्नेवि गुणसंपन्नेवि’तिलक्षणे सुविहितनेपथ्यसनाथः साधुरुक्तः, चतुर्थे तु ‘नो रूपसंपन्ने’तिलक्षणे
गृहस्थादिरुक्तः, तेन रूपसंपन्नोऽपि साधुरेव, न गृहस्थ इति बोध्यं, यत्तु सर्वप्रतिष्ठाकल्पेषु यत्प्रतिष्ठाकारकलक्षणमुक्तं तत् साधुषु न घटते
अतः श्राद्ध एव प्रतिष्ठाकारो युक्त इति तिलकाचार्येणोक्तं तत्र स एव तावदित्थं प्रष्टव्यः, ननु भोः तिलकाचार्य ! यान् प्रतिष्ठाकल्पान् वा-

लुमात्रेणोपजीव्य न्यया प्रतिष्ठाकल्पमासो विदितस्तेषु प्रतिष्ठाकल्पेण यथा प्रतिष्ठाकारकलक्षणमुक्तं दृष्टं तथा लक्ष्यतया काश्चित्प्रतिष्ठाका-
रोऽपि दृष्टः श्रुतो नवा ? इष्टश्चेत् स किं साधुः श्रावको वा ? नान्त्यः, कापि श्रावकेण प्रतिष्ठा कर्त्तव्येत्येवंरूपेणानुपलम्भान्, साधुश्चेत्तर्हि
प्रतिष्ठाकल्पोक्तलक्षणोपेतं साधुना प्रतिष्ठा कर्त्तव्येत्येवं बुधाणाः प्रतिष्ठाकल्पकारकाः श्रीहरिभद्रप्रमृतयोऽनुद्भवापका इति तु श्राष्ट-
र्थमवलम्ब्यमानैस्त्वन्यतुभिरपि वक्तुमशक्यत्वात्, शुद्धभाष्यैकैस्तैर्लक्ष्यतयोक्तस्यापि साधोः प्रतिष्ठाकारकलक्षणमवलम्ब्यलक्ष्यभूते वपि
श्रावकेषु तदगोपयनस्तर्वाण्युद्भवापित्वात् स्वास्येनैवात्मनः कृपाक्षिकतिलकत्वमुद्बोधोपिब्रमिति चोच्यं, किंच-लक्ष्यानुसारेण लक्षण-
कल्पना ज्यायसीति मध्येप्रामाणिकाभिमतं, परं लक्षणानुसारेण लक्ष्यकल्पनाकुक्षरी राकान्वयिगृहे गृह नृत्यन्ती दृष्टा, तस्माद्यथा
द्वयोरपि लक्ष्यलक्षणयोः प्रतिष्ठाकल्पोक्तयोर्मन्व्यात् साधुलक्षणं धर्मिणं परित्यज्य प्रतिष्ठाकारकलक्षणं धर्ममन्यत्र रोपयसि तथा यथा-
रुचि किञ्चिदन्यदेव प्रतिष्ठाकारकलक्षणं विकल्प्य प्रतिष्ठाकारं साधावेव किमिति नारोपयसि ? धर्मिपरित्यागापेक्षया धर्मपरित्यागे
लाघवात्, धर्म्यज्ञेज्यतीर्थैकरपि सह विप्रतिपत्तेरभावात्, तथाहि-यथा हरिद्वारादयोऽन्यतीर्थैर्कंदवत्वेनाभ्युपगताः जैनैस्तु न
तथा, परमभयेपामपि धर्मितया तेऽभिमता गन्, एवमुपभादयोऽपि जैनैर्दवत्वेनाभ्युपगताः, शैर्पस्त्वन्यथेति, धर्मितया तमयेपामन्य-
भिमता एव, नहि लोकेऽपि कोऽप्यतिमूर्खोऽपि द्रुक्षां खट्वामालोक्य पादच्छेदं विधत्ते, यतः शरीरानुमानेन शय्याया अन्यथाक-
रणं श्रुतं, न पुनः शय्यानुसारेण शरीरावयवानामपि न्यूनताकरणं दृष्टं श्रुतं वा, त्वं तु नतोऽप्यधिको, यदन्यथैव विधायान्यानभ्युप-
दिशन्नसि, किंच-‘न्द्वाणविलित्तु चंदणिणु’ इत्यादिदोषकविक्रेण व्यक्तया अनुक्तोऽपि श्रावकः कल्पितस्तर्हि “कंकणमुद्गममुद्गर मुद्-
असंमज्जिअदेदु । मद्मअज्जिअवत्थजुअल जणवच्छह जह मेदु ॥ १ ॥ मुत्तरएदुअपयपउम मुहनेवत्थमणादु । मुवयनं पमन्नमणु, कुणइ

पड्डं साहु ॥२॥ इति दोधकद्विकेन साक्षादुक्त एव साधुः कथं न स्वीक्रियते ? किंच-श्रावकोऽपि त्वया द्वादशव्रतधारी तद्दिनव्र-
त्तचारी कृतोपवास इत्यादिविशेषणैर्गुणरत्नालङ्कृतो भणितः, सोऽपि यदि विशेषतः संवरान् परिगृह्यते तर्हि कृतस्नानचन्दनविले-
पनकनकङ्कणमुद्रालङ्कृतशरीराद्यपेक्षया अकृतस्नानादिकोऽभूषितश्च वरीयान्, अथ प्रतिष्ठानिभिन्नं स्नानविलेपनादिकं न संवर-
मालिन्यहेतुः, किंतु तत्कार्यप्रसाधकत्वेन गुण एवेति चेत् तर्हि साधुना किमपराद्धं ? तावत्कार्यमात्रोपयोगि शौचादिकर्म कुर्वणोऽपि
साधुः साधुरेव, तत्कृतचारित्रमालिन्याद्यसंभवाद्, एतेन दमयन्त्यादिनिर्दर्शनमपि निरस्तं, श्राविकायास्तुलक्षणलक्षणाप्यसं-
भवात्, नहि श्राविका सदशत्रययुगलवत्येव स्यात्, कञ्चुकाद्यभावे तीर्थकृदाशतनापत्तेः, किंच-भोः तिलकाचार्य ! शास्त्रं तु
दोधकविकं तदप्यज्ञातकर्तृकं, तच्छरणीकृत्य श्रीहरिभद्रस्वरिप्रमुखवचांस्यप्रमाणीकुर्वणस्य त्वं दाक्ष्यं त्वय्येव विश्रान्तं भवतु,
माऽन्यत्रेत्यस्मदशीः । एवं दोधकत्रिकाभिप्रायमप्यजानानस्ति तिलकाचार्य उत्सर्गपिवादरचनया रत्नाकरवत् समुद्रवद्भीरुमलब्ध-
मध्यं गणधरवचोऽर्थात्तदभिप्रायं कथं जानाति ?, न कथमपीत्यर्थः, तस्मादलमालजालेन त्वत्प्रतिष्ठाकल्पेनेति । एतेन ज्ञानपदी-
कारोक्तमपि निरस्तं बोध्यं, तत्रापि तिलकाचार्यकृतप्रतिष्ठाकल्पसमानकल्पनाया विद्यमानत्वाद्, अत्रैवंविधकिञ्चिद्विस्तरकथनेन
राकासाद्धराकाञ्चलिकागमिककटुकत्रन्ध्यापाशलक्षणाः पडपि कुपाक्षिकास्तिरस्कृताः, तेषां प्रायस्तीर्थप्रद्वेषेण साधुप्रतिष्ठानिषेधपरत्वेन
तिलकाचार्यकृतप्रतिष्ठाकल्पाभास एव शरणमभूत्, स चागमयुक्त्या तिरस्कृत इति गाथार्थः ॥५२॥ अथ गृहिप्रतिष्ठायां प्रसङ्गतो
लोकाप्रसिद्धमपि दोषमाह—

न सुणइ मूढो पडिमा पडिआ सावएण तप्पुरओ । इरिआपमुहं किरिअं कुणंति कह साहुणो निउणा ? ॥५३॥

मूढः—पूर्वापरविचारणाशून्यश्चन्द्रप्रभाचार्यो न जानाति, यदि श्राद्धेन प्रतिष्ठिता प्रतिमा जगत्पूज्या स्यात्तर्हि तत्पुरतः—तस्याः—श्रावकप्रतिष्ठितायाः प्रतिमाया अग्रे, तां निश्रीकृत्येत्यर्थः, निपुणा—दक्षाः साधन इयंप्रतिक्रान्तिपूर्वकविधिवद् देववन्दनादिकां क्रियां कथं कुर्वति ?, श्रावकप्रतिष्ठितस्थापनाचार्यस्य पुरत इव तस्या अपि पुरतो न कुर्वन्तीत्यर्थः, अन्यथा क्षरिप-
दस्थापनादेरपि श्रावककर्तव्यताऽऽपत्तेरिति गाथार्थः ॥५३॥ इति चन्द्रप्रभाचार्यस्य प्रथमप्ररूपणाविषयीभूतगृहस्थप्र-
तिष्ठा निराकृता, अथ मूलप्ररूपणादोपमुपसंहरन्नेवापरदोषोत्पत्तये हेतुमाह—
एवं आगमजुतिं अवह्रीलिअ अपणहा कर्हितस्स । नय लोओ अणुरत्तो अण्णंपिअ सो विच्चित्तिज्जा ॥५४॥

एवं—प्रागुक्तप्रकारेणागमयुक्तिं—सिद्धान्तयुक्तिमवह्रीत्य—अविगणय्यान्यथा—श्रावकप्रतिष्ठाक्षुणं विपरीतमार्गं कथयति चन्द्रप्र-
भाचार्यो लोको नानुरक्तः, तद्वचसि सविश्वासेन रागवान् जातः, न चन्द्रप्रभाचार्ययित्तो जात इत्यर्थः, पश्चादिति गम्यं, पश्चाच्छ्राव-
कप्रतिष्ठाव्यवस्थापनेन कोऽपि जनस्तीर्थात् पृथक्भूत्वा मदायत्तो न संपन्न इति विचिन्त्य ‘अत्रापि’ति अपिरेवार्थे, अन्यदेव, च
पुरनर्थे, स चन्द्रप्रभाचार्यो विचिन्तयेत्, स्वायत्तपृथक्प्रसुदायकरणार्थं मयाऽन्यत्किञ्चिद्व्यभिचिन्तयमिति गाथार्थः ॥ ५४ ॥ अथ तथा
विचिन्त्य यत्कृतं तदाह—

पच्छा पुण्णिमपक्खिअमयमभिनिवेसओ अ संठविअं । संघे निवारयंते संघेण तओ कओ वार्हि ॥५५॥

पश्चात्—प्रागुक्तपर्यालोचनतोऽनु—पश्चादन्यदाऽऽवसरविशेषे विक्रमत एकोनपष्टयधिकैकादशशतसंवत्सरातिक्रमे १५९ पूर्णिमा-
पाक्षिकमभिनिवेशतः—अभिनिवेशमिथ्यात्ववशात्संस्थापितं, मूढानां पुरस्तात्प्ररूपितमित्यर्थः, कस्मिन् सति ?—अच्छिन्नपरम्परायाते

सङ्घे-तीर्थं निवारयति, भो इत्थं मा प्ररूपयेत्यादिवचोभिराक्रोशं ददति, ततः-तस्मात् सङ्घेन बाह्यः कृतः, सङ्घोक्तमनङ्गीकुर्वन् तिर-
स्कृत इति गाथार्थः ॥५॥ अथ पूर्णिमापक्षव्यवस्थापने कुयुक्तिमाह—

पक्वस्स मज्झमद्धंमि मासस्स य मज्झ पुण्णिमं भणिअं । तेणं पुण्णिमपक्खिअमेवं जुत्तिपि जंपेइ ॥५५॥

अष्टमी पक्षस्य मध्यं मासस्य च मध्यं पाक्षिकं भणितं, तेन कारणेन पूर्णिमापाक्षिकम्, एवं युक्ति-युक्त्याभासं कुयुक्तिमिति-
यावत्, जल्पतीति गाथार्थः ॥५६॥ अथ चन्द्रग्रभाचार्योक्तां कुयुक्तिं प्रतिबन्धा दूषयितुमाह—

जइ एवं चउमासं चउहिं मासेहिं तेहिं तिगुणेहिं । वारसमासा वच्छरपत्तीऽविअ पुण्णिमासु हवे ॥५७॥

यद्येवं त्वदुक्तप्रकारेण पूर्णिमायां पाक्षिकं तर्हि चतुर्भिर्मसैश्चतुर्मासिकं, तैश्चतुर्भिर्मसैस्त्रिगुणैर्द्वादश मासाः स्युः, तथा च पूर्णि-
मासु, अपिः एवार्थे, पूर्णिमास्वेव वत्सरप्राप्तिः-संवत्सरप्राप्तिर्भवेदिति गाथार्थः ॥५७॥ अथानन्तरोक्तप्रतिबन्धा यज्जातं तदाह—

आसाढपुण्णिमाए कत्तिअमासे व अहव फग्गुणए । पज्जोसवणा जुत्ता तुब्भ मए न उण भइवए ॥५८॥

तथा च पर्युषणापि आपाढपूर्णिमायां युक्ता स्याद्, अथवा 'मार्गशीर्षो वत्सरादि'रिति नाममालावचनात् कार्तिकपूर्णिमायाम्,
अथवा लौकिकटिप्पनकं चैत्रादिमासकं भवति तदपेक्षया फाल्गुनपूर्णिमायां वा पर्युषणा युक्ता, हे चन्द्रग्रभाचार्य तव मते, न
पुनर्भाद्रपदमासे, तत्रापि चतुर्थ्या पर्युषणाऽयुक्तेतिगाथार्थः ॥५८॥ अथ प्रतिबन्धा उपसंहारमाह—

तम्हा जह वच्छरिअं भइवए पक्खिअंपि चउदसिए । इअ सासणसंकेओ अणाइस्सिद्धो सुणेअवो ॥५९॥

तस्मात्कारणादथवा वत्सरिकं-सांवत्सरिकं पर्युषणापर्वं भाद्रपदे तथा पाक्षिकमपि चतुर्दश्याम् इति-अमुना प्रकारेण

‘शासनसंकेतः’ क्षायिकादिभावसङ्केतवञ्जनप्रवचनसङ्केतोऽनादिसिद्धो ज्ञातव्यः, न पुनश्चतुर्थ्यां पर्युपणानयनवत् केनचिदाचार्येण प्रवृत्त्या नियमितः, कापि प्रवचने तथानुपलम्भाद्, यच्चाचार्येणापि प्रवृत्तितं तीर्थसम्मतं च तत्कापि प्रकरणादिप्रवचने प्रतीतमेव लभ्यते, यथा निशीथचूर्णिठाणावृत्तिकालकाचार्यकथाप्रभृतिषु श्रीकालकसूरिणा पञ्चमीतश्चतुर्थ्यां पर्युपणापर्व प्रवृत्तितं। तथा “तवसेण य चउम्मासिआणि चउइसीए आयरिआणि, अण्ह आगमुत्ताणि पुण्णिमाए”ति इत्यादिवचसा चातुर्मासिकं चतुर्दश्यामाचरितमित्युपलभ्यते, न पुनः कापि तवसेण य पङ्खिआणीत्यादि, यतु कापि ठाणावृत्तौ ‘तवसेण पक्खिआणी चउइसीए’ इत्यादि लिखितं दृश्यते, तत्र राकारक्तेन केनचित्पाठः परावृत्त्य लिखितो, जीर्णदर्शेषु तथानुपलम्भादित्याधस्मदीयचिरन्तनाचार्यैरपि गुरुतत्त्वप्रदीपादौ ज्ञापितमस्ति, तत्साक्षिकास्तु धर्मोपदेशमालावृत्तिः श्रीकालकाचार्यकथाः सर्वा अपि, यतस्तासु ताडीयपुस्तकलिखितासु चिरन्तनासु पत्तनीयपुस्तकभांडागारसंवन्धिनीपु बह्वीपु “तवसेण य चउम्मासिआणि चउइसीए आय-रिआणी”ति लिखितमस्ति, किंच पाठपरावृत्तेर्व्यञ्जकमपि “अण्ह आगमुत्ताणि पुण्णिमाए”नि पदमेव, यतो यदेवागमे पूर्णिमायासुपलभ्यते तस्यैव चतुर्दश्यामानयनं युक्तं, यथा पञ्चमीतश्चतुर्थ्यां पर्युपणानयनम्, आगमे च पूर्णिमायां चतुर्मासकस्यैवोपलम्भो, न पुनः पाक्षिकस्य, यतः ‘से णं लेचए गाहावई’ इत्यादिद्वितीयाङ्गसूत्रस्य वृत्त्यैकदेशे “तथा पौर्णमासीषु च तिसृष्वपि चतुर्मासकतिथिष्वित्यर्थः” इत्यग्रेतनगाथायां सम्मतितया वृत्तौ वक्ष्यतेऽत्र, यदि पूर्णिमायां पाक्षिकमभविष्यत्तर्हि। पूर्णिमात्रिकं वृत्तिकारो नाग्रहीष्यत्, सकलेऽप्यागमे चतुर्मासकपूर्णमाव्यतिरिक्तपूर्णमासु चतुर्थतपोऽपि व्यक्त्या नास्तीति सूक्ष्मधिया पर्यालोच्यमिति गाथार्थः ॥५९॥ अथ चतुर्दश्यां पाक्षिकमित्यत्र चतुर्दशीपाक्षिकयोः परस्परं पर्यायतायां हेतुमाह—

जतय य पक्ष्वाखिसदो चउदसिसदो न तत्थ निदिहो । निअयतवायभिहाणे अणुण्णं तेण पज्जाओ ॥६०॥
यत्र च व्यवहारवश्यकचूर्ण्यदौ पाक्षिकशब्दस्तत्र चतुर्दशीशब्दो नास्ति, चकाराद्यत्र चतुर्दशीशब्दो न तत्र पाक्षिकशब्दः,
कुत्र इत्याह—‘निअय’ति नियततपआद्यभिधाने, चतुर्धादिनियततपोवक्तव्यतायामित्यर्थः, तेन कारणेन ‘अणुण्णं’ति पाक्षि-
कचतुर्दशीशब्दयोरन्योऽन्यं—परस्परं भावनिर्देशात् पर्यायः—पर्यायता इति गाथार्थः ॥ ६० ॥ अथ पूर्णिमा पाक्षिकं न भव-
तीत्यत्र युक्तिमाह—

चउमासपुणिमातिगमुचइहं वीअअंगि लेवस्स । एवं चेव विवेगो चउदसिसहंमि नो दिहो ॥६१॥
द्वितीयाङ्गे—अत्रकृदङ्गनाम्नयङ्गेऽर्थात्तद्वृत्तौ लेपस्य—लेपनाम्नः श्रावकस्यार्थात्तदधिकारे चतुर्मासकपूर्णिमात्रिकमुपदिष्टं—कथि-
तम्, ‘एवं चेव’ति एवं प्रकारेण चतुर्दशीशब्दे विवेकः—पृथक्करणं न दृष्टः क्वाप्यागमे, एताश्चतुर्दश्यश्चतुर्थादितपोनियता इत्यादि-
रूपेण न दृक्पथमागताः, तस्मात्पूर्णिमायां पाक्षिककृत्यं—चतुर्थतपःपाक्षिकातिचारालोचनादिकं न भवतीत्यर्थ इति गाथार्थः ॥६१॥
अथ येषु ग्रन्थेषु पाक्षिकशब्दस्तेषु च न चतुर्दशीशब्दस्तन्नामग्राहमुपदर्शयन्नाह—

चवहारवित्तिचुण्णीपीहि तह निसीहभास्माईसु । जिणर्विवसाहुवंदणुवल्लिखिअं पक्खिअं भणिअं ॥६२॥
व्यवहारवृत्तिचूर्ण्योः पीठे तथा निशीथभाव्यादिषु ‘जिनविम्बसाधुवन्दनं’ चैत्यपरिपाटी साधुवन्दनं च, उपलक्षणाच्च चतुर्थतपः
पाक्षिकप्रतिक्रमणं च, तैरुपलक्षितं—चिह्नीकृतं पाक्षिकनाम्ना पर्वदिनं भणितं—तीर्थकृदुपदिष्टं, तथाहि—“किङ्कम्मस्साकरणे काउस्सग्गे
तहा अपडिलेहा । पोसहिअतवो अ तहा अवंदणे चेइसाहुणं॥१॥” तत्र पोसहिअतवोचि पदं व्याख्यानयति—चउत्थछट्टमकरणे अट्टमि

पक्खवचउमासिवरिसे अ। लहु गुरु लहुगा गुरुगा अवंदणे चेइसाहूणं ॥२॥ अत्र यथासहं पदयोजना, सा चैवम्-अष्टम्यां चतुर्थस्याकरणे 'पक्षे' पाक्षिके चतुर्थस्याकरणे चतुर्मासि पठस्याकरणे सांवत्सरिके अष्टमस्याकरणे प्रायश्चित्तं, तथा एतेष्वष्टम्यादिषु दिवसेषु चैत्यानाम-मन्यान्यवसतिगतसुसाधूनां चावन्दने प्रत्येकं प्रायश्चित्तं, चशब्देन, "एएसु चैव चेइआ साहुणो वा जे अण्णाए वसहीए ठिआ ते न वंदंति पच्छित्त"मिति, व्यवहारपीठचूर्णो, तथा 'जो पजोसवणाए इत्तरिअपाहारं आहारेइ आहारितं वा साइजति'त्ति श्रीनिशी-थक्खे उद्दे० १० "इत्तरिअपाहारं पजोसवणाए जो उ आहारे। तयभूइबिंदुमादी सो पावति आणमादीणि ॥१॥ उत्तरकरणं एगगया य आलोअ चेइवंदणया। मंगल धम्मकहाविअ पव्वेसु अ तवगुणा हुंति ॥२॥ अट्टमछट्टचउत्थं संवच्छरि चाउमासि पक्खे अ। पोसहिअतवे भणिए वित्तिअं असहू गिलाणे अ ॥३॥ इतिश्रीनिशीथभाष्ये, तत्र "इत्तरिअं" गाहा, इत्तरिअं नाम थोवं एग-सित्थमवि अट्टलंवणादि वा, अहवा आहारं 'ततामिच्च' सादिमे मिरीअचुण्णगादि 'भूतिमिच्च' भूतिरिति यत्प्रमाणमहुप्रदेशनीसं-दंशकेन भस्मोपगृह्यते, पानके विन्दुमात्रमपि, आदिग्रहणतो स्वादिमपि थोवं जो आहारेति पजोसवणाए आणादिदोसे पावेति, पव्वेसु तवं करितस्स इमो गुणो भवति-"अट्टम"गाहा, पजोसवणाए जो अट्टमं न करेति चाउम्मासिए छट्टं न करेति पक्खिए चउत्थं न करेति तो पच्छित्तं, तम्हा एते दोसा तम्हा जहाभणिओ तवो कायवो, 'वित्तिअ'ति नं करेज्जावि अववायस्स, असहू न करेज्जा, गिलाणो वा न करेज्जा गिलाणपडिआरगो वा, सो उववासं वेयावच्चं च काउं असमत्थो, एवमादिएहिं कारणेहिं पजोसवणाए आहारंतोडवि सुद्धो"त्ति श्रीनिशीथचूर्णो उ० १०, आदिशब्दादावश्यकचूर्णिरपि, यथा-पडिकमणं देसियं राइयं च, दिवसओ देवसिअस्स राओ राइअस्स पक्खिअं पक्खिअस्स चाउम्मासिए चाउम्माइअस्स संवच्छरिए संवच्छरिअस्स"त्ति, एवमन्यत्रापि यत्र क्वापि पाक्षिककृत्यं

पाक्षिकप्रतिक्रमणादि तद्विशिष्टः पाक्षिकशब्दनिर्देशो न तत्र चतुर्दशीशब्द इति गायार्थः ॥६२॥ अथ पाक्षिककृत्योपलक्षितचतुर्दशीशब्दप्रतिपादकग्रन्थसम्प्रतिप्रदर्शनाय गायामाह—

आवस्सयचुण्णीए महानिसीहे अ पक्खचुण्णीए । पक्खिअतवपप्पुहेहिं जुत्तावि चउइस्सो वुत्ता ॥६३॥

श्रीआवश्यकचूणौ श्रीमहानिशीथे पाक्षिकचूणौ च पाक्षिकतपःप्रमुखैयुक्ता, अपिरेवार्थे युक्तैव, चतुर्दशी 'वुत्त' इति उक्ता, तथाहि—“अट्टमिचउइसीसु अरहंता साहुणो अ वंदेअवा” श्रीआवश्यककायोत्सर्गनियुक्तिचूणौ, तथा 'संते बलवीरि-
अपुरिसकारपरकमे अट्टमिचाउइसीणाणपंचमीपजोसवणाचाउम्मासिए चउत्थछट्ठछट्ठे न करिज्जा पच्छित्तं' इति श्रीमहानिशीथेऽध्य-
यने७, तथा “इच्छामि खमासमणो ! पिअं च मे' इत्यादि, गुरु भणइ—एअं पोसहिअत्ति अट्टमिचउइसिउववासकरणं इति पाक्षि-
कचूणौ, तथा विक्रमतः सप्तसप्तत्यधिकचतुःशतसंवत्सर४७७ संजातेन श्रीधनेश्वरस्वरिणा श्रीशत्रुञ्जयमाहात्म्ये तृतीयसर्गे चतु-
र्दश्यामेव पाक्षिकमनादिसिद्धमुक्तं, तथाहि—“यावज्जीवं विशेषेण, सोऽष्टमीं च चतुर्दशीं । प्रत्याख्यानपौषधादितपसाऽऽराधयत्यलम् ॥१॥ तथा—“स चाष्टमीचतुर्दश्योः, पूर्वणोस्तपसः क्वचित् । चाल्यते निश्चयान्नैष, कृतयत्नैः सुरैरपि ॥१॥ तथा—‘जगौ नृपतिरप्येवं, शृणु रम्भे ! महाव्रतम् । चतुर्दश्यष्टमीपर्व, तातेनोक्तं समास्ति नः ॥१॥’ तथा ‘त्रयोदश्यां च सप्तम्यां, लोकबोधाय भामिनि ! । अयं हि पटहोद्घोषो, मददेशात्प्रजायते ॥१॥ चतुर्दश्यष्टमीपर्व, त्रैलोक्ये देवि ! दुर्लभम् । करोति यो जनो भक्त्या, स याति परमं पदं ॥२॥ तथा—अष्टम्यां पाक्षिके पक्षिमुगसिहादिशावकाः । अप्याहारं न गृह्णन्ति, येऽर्द्धमेण वासिताः ॥१॥ तथा—चतु-
र्दश्यष्टमीपर्व, दृढधर्मः स धर्मवान् । नित्यमाराधयामास, श्रियुगादिजिनाङ्घ्रिवत् ॥१॥ इत्यादयोऽनेके श्लोका भिन्नाधिकारप्रतिबद्धाः,

तेष्वपि यत्र पाक्षिकशब्दो न तत्र चतुर्दशीशब्दो, यत्र च चतुर्दशीशब्दो न तत्र पाक्षिकशब्दः, अतोऽनयोः परस्परपर्यायित्वेति चतुर्दश्यां पाक्षिकशब्दस्य संकेतोऽज्ञादिसिद्ध एव । तथा 'सागरचंदो कमला सागरचंदो अट्टमिचदसीसु सुण्णघरेसु मसाणेसु एग- राइअं पडिमं ठाति" श्रीआव० चूर्णो, तथा "चंपाए सुंदसणो सिद्धिपुत्तो अट्टमिचउदसीसु चचरेसु उवासगपडिमंपडिवज्जति, सो महादेवीए पत्थिज्जमाणो निच्छइ"ति श्रीआव० कायोत्सर्गनिर्युक्तिचूर्णो, तथा "सवेसु कालपवेसु सुपसत्थो जिणमए जहाजोग्गो अट्टमिचउदसीसु अ निअमेण हविज्ज पोसहिओ ॥१॥ श्रीआव० चूर्णो, क्वचिच्च अट्टमिपन्नरसीसु अत्ति पाठस्तत्रापि ठाणावृत्तिग- तपाठवत् कुपाक्षिकविज्ञानं संभाव्यते, यद्वा पन्नरसीति पदं चतुर्दश्या उपलक्षकम्, अन्यथा 'से णं चाउदसिअट्टमिपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं सम्मं अणुपालित्ता भवती"ति आआवश्यकचूर्णो श्राद्धप्रतिमाधिकारे भणितं तेन सहास्या गाथाया विसंवादः स्याद्, यद्वा माद्रसितपञ्चमीतोऽपरभाद्रसितपञ्चम्यां संवत्सरवत् पूर्वचतुर्दशीतो द्वितीयचतुर्दश्यां पञ्चदशदिनसंभवात् पञ्चदशीश- ब्देन चतुर्दश्येव बोध्या, अन्यथा जिनदासश्रावकव्यतिकरालापकेन सह संवादो न स्यात्, तथाहि-फासुगचारी किणिऊण दिज्जति, एवं पोसिज्जति, सो अ सावओ अट्टमिचउदसीसु उववासं करेइ, पुत्थयं च वायइ, तेऽवि तं सोऊण भइया जाया उवसंता सणिण- णो, जदिवसं सावओ न जिमेइ तद्विवसं तेवि न चरंति"ति श्रीआवश्यकपरीपहनिर्युक्तेचूर्णो, श्रीहारिभद्रीयवृत्तौ च, एतेन "तद्वसेण चउमासिआणि चउदसीए आयरिआणि, अण्णहा आगमुत्ताणि पुणिमाए"ति सम्यक्प्राटे विद्यमानेऽपि क्वचित् 'तद्वसेण य पक्खिआईणि चउदसीए आयरिआणि'ति पाठं दृष्ट्वा पूर्णिमापाक्षिशब्दापि व्युदस्ता, प्रवचने पूर्वापरसंबन्धेन पर्यालोच्यैव विचा- रणायाः क्षोदक्षमत्वाद्, यदुक्तम्--"पुद्वावरेण परिभाविऊण सुत्तं पयासिअव्वंति । जं वयणपारत्तं एअं धम्मत्थिणो लिंजं ॥१॥"ति ॥

सा पर्यालोचना त्वेवम्—“अण्णह आगमुत्ताणि पुण्णिमाए”त्ति पदं प्रवचनेन सङ्गतीक्रियमाणं यदेवागमे पूर्णिमायासुपलभ्यते इत्यादि प्रागुक्तं बोध्यं, किंच-चतुर्थतपश्चैत्यपरिपाटीप्रमुखपाक्षिककृत्यविशिष्टायाः पूर्णिमायाः काव्यागमेऽनुपलम्भेन तवसेण पक्खिआइणि चउइसीए आयरिआणि’त्ति वाक्यं, “अण्णह आगमुत्ताणि पुण्णिमाए”त्ति पदेन सह अग्निना सिञ्चेत्यादिवाक्यवदसङ्गतमेव स्यात्, तस्मात् ‘तवसेण य चउम्मासिआणि चउइसीए आयरिआणि’त्ति जीर्णपाठ एव स्वभावसिद्धः, क्षोदक्षमत्वात्, पूर्णिमायां चतुर्मासिकस्यैव सिद्धान्तसिद्धत्वात्, तथासिद्धत्वं च ‘तम्हा दोसदेहिं’त्ति वक्ष्यमाणगाथाव्याख्यायां द्वितीयाङ्गसंमत्या दर्शयिष्यते, किंच—‘आगमुत्ताणि पुण्णिमाए’त्ति पदं पूर्णिमापाक्षिकाभिप्रायेण प्रमाणीक्रियते तर्हि पूर्णिमातः पूर्णिमायां मासेन संभवात् मासिकं वक्तव्यं स्यात्, न पुनः पाक्षिकमित्यलं प्रपञ्चेनेतिगाथार्थः ॥६३॥ अथानन्तरोक्तगाथायासुत्तराद्धेन यदुक्तं तस्य तात्पर्यमाह, अथवाऽनन्तरोक्तगाथाद्वयस्य तात्पर्यमाह—

तेणं चउइसीए पक्खिअसदेण होइ पज्जाओ । न पुणो पुण्णिमदिवसे तवपमुहं पक्खिअं कज्जं ॥६४॥

येन कारणेन पाक्षिककृत्यविशिष्टा चतुर्दश्यागमे भणिता, अथवा येन गाथाद्वयोक्तसम्मतिप्रकारेण पाक्षिकचतुर्दशीशब्दयोः पर्यायवाचितोक्ता, तेन कारणेन चतुर्दश्याः पाक्षिकशब्देन पर्यायो भवति, न पुनः पूर्णिमादिवसे तपःप्रमुखं पाक्षिककृत्यं, भणितमागम इति गम्यं, तेन कारणेन पूर्णिमादिवसे पाक्षिकशब्देन पर्यायो न भवतीत्यत्रापि संवध्यते इति परमार्थ इतिगाथार्थः ॥६४॥ अथ राकारक्तः शङ्कते—

अहं सावयअहिगारे चउपधीमज्झगत्तिक्काज्जं । कप्पिज्झइ निअमेणं तवपमुहो पक्खिओऽवि विही ॥६५॥

अथ श्रावकाधिकारे च चतुष्पर्व्यन्तर्वर्त्तिनी पूर्णिमासीतिकृत्वा अनुक्तोऽपि तपःप्रसुखः पाक्षिको विधिर्नियमेन कल्प्यते इति पूर्वपक्षः, अत्र 'उदरस्थपुत्राशया कटिस्थं पुत्रं कूपे क्षिपती'ति न्यायमापन्नेन राकारक्तेनाशङ्कितं, यतश्चतुर्दशी पाक्षिककृत्यविशिष्टा सिद्धान्तोक्तां च परित्यज्य तादृशी पूर्णिमा भविष्यतीतिकल्पनात्तर इतिगाथार्थः॥६५॥ अथ पूर्वपक्षितस्यातिप्रसंगेन दूषयितुमाह-
ता चउदसितवजुत्तो छट्टो बुत्तोऽपि किं न पक्वतवो । जह चउदसितवजुत्तो चउमासदिणमि छट्टतवो॥६६॥

यद्येवं प्रागुक्तं 'ता' तर्हि चतुर्दशीचतुर्थतपोयुक्तं पाक्षिकतपोऽपीत्युपवासद्वयलक्षणः पष्टुः कथं नोक्तः?, दृष्टान्तमाह—'जहे'-
त्यादि, यथा चतुर्दशीतपोयुक्तं चतुर्मासकदिने पष्टतप उक्तं, किं चतुष्पर्वी तावच्छ्रावकधर्ममाश्रित्योक्ता?, साधुधर्ममाश्रित्य तु
अष्टमीचतुर्दश्यावेव, पाक्षिकपर्व तु श्रावकसाध्योः साधारणमित्यपि विचार्यमाणे चतुर्दश्येव पाक्षिकत्वेन सिद्ध्यति, चतुष्पर्वीमध्य-
वर्त्तिनी पूर्णिमेत्यादिविचारणा स्वगलपादुकाकल्पेति गाथार्थः ॥६६॥ अथ पुनरपि राकाशङ्कामाह—

अह चउमासगदिवसा पनरसदिवसेहिं पक्खिपडिकमणं । तेणवि पुण्णिमदिवसे पक्खिअकज्जं पि जुत्तिजुअं॥६७॥

अथ चतुर्मासिकदिनात्—चतुर्मासिकप्रतिक्रमणात् पञ्चदशभिर्दिनैः पाक्षिकप्रतिक्रमणं भवति, तेनापि कारणेन पूर्णिमादिने
पाक्षिकप्रतिक्रमणादिकं युक्तियुक्तमितिगाथार्थः ॥६७॥ अथ परोक्तमतिप्रसङ्गेन दूषयति—

जह एवं संवच्छरिअपडिक्खमणाउ पक्खपडिकमणं । पन्नरसदिणेहिं जुत्तं पत्तं ता पंचमी पक्खो ॥६८॥

यद्येवं त्वदुक्तयुक्तिश्चेत्तर्हि सांवत्सरिकप्रतिक्रमणात्पाक्षिकप्रतिक्रमणं पञ्चदशभिर्दिनैरेवेति युक्तं 'ता' तस्मात् 'पञ्चमीपक्षः'
पञ्चम्यां पाक्षिकं ग्रासम्, उभयत्रापि युक्तेस्तौल्यादितिगाथार्थः ॥६८॥ अथ युक्तयन्तरमाह—

जह पक्ष्विअं पि पुण्णिम अमावसा यत्ति तिहिदुगं हज्जा । ता तुह नामं पि इमं पक्ष्वे पक्ष्वे हवइ भिन्नं ॥६९॥
यदि पाक्षिकं पूर्णिमा अमावास्या चेति तिथिद्वयं स्यात् तर्हि तव न मापि पक्षे पक्षे भिन्नं स्यादिति गार्थः ॥ ६९ ॥ अथ
पक्षे २ नाम्नो भिन्नत्वं कथमित्याह—
सिअपक्ष्वे पुण्णिमिओ कण्हेऽमावासिओत्तस्वरनामा । अण्णह तुह नामं मि अ अलिअं तह पक्ष्विअभिहाणे ॥७०॥

‘सितपक्षे’ शुक्लपक्षे पौर्णिमीयकः, पूर्णिमायां पाक्षिकपर्वणः करिष्यमाणत्वात्, कृष्णे पक्षे अमावास्यायक इत्यपरनामा वक्तव्यस्त्वं,
तस्मिन् पक्षे अमावास्यायामेव पाक्षिकस्य करिष्यमाणत्वाद्, अन्यथा यदि नामद्विकं न स्यात्तर्हि तव नाम्न्यलीकं—मृषाभाषणं भवेत्,
पाक्षिकपर्वणपरतन्त्येणैव तत्राभिधानस्य सम्मतत्वाद्, अन्यथा पौर्णिमीयकोऽहमित्यपि नोद्घोषणीयं, तथा पाक्षिकाभिधानेऽपि मृषा
स्याद्, अयं भावः—कृष्णे पक्षेऽमावास्यायां पाक्षिकं कुर्वाणः अहं पूर्णिमायां पाक्षिकं करोमीत्यतोऽहं पौर्णिमीयक इति ब्रुवाणः स्फुट
एव खनामिन् पाक्षिकपर्वणामिन् चेत्युभयथाऽपि मृषाभाषी स्यादिति गार्थः ॥७०॥ अत्र सूत्रव्याख्यानेऽपि पाक्षिकशब्देन चतु-
र्दशी व्याख्यातेति दर्शयति—

जह पक्ष्विअपज्जाओ चउदसिसहेण देसिओऽवि तहा । न च पुण्णिमसहेण दसाइचुण्णिप्पमुहसमए ॥७१॥
यथा पाक्षिकपर्यायथतुर्दशीशब्देन देशितो, दृश्यते इति गम्यं, न तथा पूर्णिमाशब्देन पाक्षिकपर्यायः कृतः, केत्याह—‘दशाचू-
र्णिग्रमुखसमये’ दशाश्रुतस्कन्धचूर्णिग्रमुखसिद्धान्ते, तथाहि—“पक्ष्विअपोसहिएसुं समाहिपत्ताणं” ति श्रीदशाश्रु ० सूत्रं, एतच्चूर्णिरेवं-पक्-
खियं पक्ष्विअमेव, पक्ष्विअपोसहो पक्ष्विअपोसहो, चाउदसिअड्ढमीसु वा, समाहिपत्ताणं” ति श्रीदशा ०, अत्र ग्रथमन्याख्याने पक्ष्विअं

पञ्चस्त्रिअमेवेति सावधारणवाक्येन केवलचतुर्दश्या एवं ग्रहणं कृतं, द्वितीयव्याख्याने च पाक्षिकपदमष्टम्या अप्युपलक्षकमित्यभि-
प्रायेण अष्टमिचतुर्दशीसु वेत्यष्टमीसंयुक्ताया एव चतुर्दश्या ग्रहणं कृतमिति बोध्यम्, अन्यथा द्वितीयव्याख्याने निरन्वयं स्यात्,
तद्व्याख्यानस्य व्याख्येयपदस्य सूत्रेऽनुपलम्भात्, त्वदभिप्रायेण पाक्षिकशब्दस्य व्याख्यानं नाष्टमी न वा चतुर्दशी संभवति,
तस्मात्प्रथमव्याख्यानं केवलचतुर्दश्यभिप्रायकम्, अन्यथा पर्यायान्तरमकृत्वा एवकारग्रहणासंभवाद्वाख्यानसंभवाच्च, नहि कोऽपि
सूत्रव्याख्याता घटशब्दस्य घट इति श्रुवाणो व्याख्यातृत्वं भजते, द्वितीयव्याख्याने चाष्टम्युपलक्षिता चतुर्दशी गृहीतेतिवक्ष्यमा-
णसूत्रकृदङ्गचिप्रदीपमादाय दशाचूर्णिरेवावलोकनीया, त्वदभिप्रायेण तु द्वितीयव्याख्यानं अष्टमिपन्नरसीसु वेति घटते, तच्च नोक्त-
मिति नेत्रे निमील्य विचारणीयम्, आदिशब्दाद्व्यवहारवृत्तिरपि, यथा—विज्ञाणं परिवाडी पक्षे पक्षे यदिति आयरिआ । मासद्व-
मासिएणं पक्षं पुन होइ मज्झं तु॥१॥ आचार्याः पूर्वेणि विद्यानां परिपाटीर्ददति, विद्याः परानर्चन्त इति भावः, अथ पक्षं
किमुच्यते, तत आह—मासार्धमासयोर्मध्यं पर्व पुनर्भवति, एतदेवाह—“पक्षस्त्वस अष्टमी त्वलु मासस्स य पक्षस्विअं सुणेअब्बो अण्णापि
होइ पक्षं उवरागो चंदस्सराणं ॥१॥ अर्द्धमासस्य—पक्षात्मकस्य मध्यमष्टमी, मासस्य मध्यं पाक्षिकं—पक्षेण निर्वृत्तं, तच्च कृष्णचतुर्द-
शीरूपमवसातव्यं, तत्र प्रायो विद्यासाधनोपचारभावादिति व्यव० वृ० उ०६, अत्र वृत्तिकृता कृष्णचतुर्दशी विविच्य व्याख्याता
तद्विद्यासाधनाधिकाराद्, अन्यथा सामान्येन चतुर्दश्येव व्याख्याता स्याद्ग्रन्थान्तरसम्भतेस्तथैव दृश्यमानत्वादित्यपि नेत्रे निमील्य
रहोवृत्त्या विचार्यमितिगार्थः ॥७१॥ अथ पुनरपि युक्त्यन्तरमाह—

चाउइसदुसुहिदुपुणममासिणि सुपसुहजिणवयणं । न य कत्थवि चाउइसिअदुमिपकुखिअपसुहवयणं ॥७२॥

“चहृहि सीलव्यगुणवेरमणपञ्चकुलाणपोसहोववासेहि चाउदसइसुद्धिदुण्णमासिणीसु प्रडिपुणं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणा”
इत्यादिकं श्रीभगवत्यादिगतं जिनप्रवचनं, विद्यत इति क्रियाऽध्याहार्या, अत्र गाथायां ‘पुण्णमासिणिस्सु’ति ह्रस्वत्वं गाथानुलो-
म्यादवसातव्यं, तद्वत्कुत्रापि “चाउदसइसुद्धिमिपक्खिएसु”ति प्रमुखवचनं न च दृष्टमिति गार्थाः ॥७२॥ अथैवंपाठात्किं संपन्नमित्याह—
जम्हा दोसहेहिं दुन्नि तिहीओ जिणिंद भणिआओ । तम्हा चउदसिपक्खिअसक्खी लेवोऽवि सूअगडे ॥७३॥
यस्मात् द्वाभ्यां शब्दाभ्यां द्वे तिथी जिनेन्द्रभणिते, उद्दिष्टपूर्णिमाशब्दाभ्याममावास्यापूर्णिमालक्षणं तिथिद्वयं भणितं, तच्च
पादिकं न भवति, तस्माच्चतुर्दश्येव पादिकम्, अत्रार्थे साक्षी तावत्सूत्रकृदङ्गे ‘लेवोवि’ लेपनामा श्रावकोऽपि, यतस्तत्र द्वाभ्यां शब्दाभ्यां
पादिकव्यतिरिक्तास्तिथयो गृहीताः, तथाहि—“से गं लेवए गाहावई समणोवासाए अहिगयजीवाजीवे’त्ति” द्वितीयाङ्गसूत्रदेशस्य
वृत्तिरियं, तथा—चतुर्दश्यष्टम्यादिषु तिथिषूद्दिष्टासु—महाकर्याणकसंचन्धितया पुण्यतिथित्वेन प्रख्यातासु तथा पौर्णमासीषु च तिसृ-
ष्वपि चतुर्मासकतिथिधित्वार्थः एवंभूतेषु धर्मदिवसेषु सुष्ठु—अतिशयेन प्रतिपूर्णे यः पौषधो—व्रताभिग्रहस्तं प्रतिपूर्णम्—आहारश-
रीरव्रत्सर्याव्यापाररूपं पौषधमनुपालयन् संपूर्णश्रावकधर्ममनुचरति ॥ इति श्रीसूत्रकृदङ्गे द्वितीयश्रुतस्कन्धेऽध्ययने ७ लेपश्रा-
वकवर्णनाधिकारे इति गार्थाः ॥७३॥ अथ द्वाभ्यामपि शब्दाभ्यां पादिकत्वेनाभिमतयोस्तिथ्योर्ग्रहणे को दोष इत्याकाङ्क्षायां
सूत्रगतिभङ्गलक्षणं दोषमाह—

सुत्तंमि एगअत्थो णो जुत्तो णेगसइवयणिज्जो । अत्पगंगंथमहत्थं सुत्तं जंपंति जेण जिणा ॥७४॥

सूत्रे एकोऽर्थः—पादिकादिलक्षणोऽनेकशब्दवाचनीयः—नैकैरुद्दिष्टपूर्णिमादिलक्षणैः शब्दैर्वक्तव्यो न युक्तः, यतः सूत्रं तावद-

ल्यग्रन्थं महार्थं च जिना ब्रुवन्ति, शब्दैरल्पमर्थेन च महदित्यर्थः, यदागमः—“अप्यगन्थमहत्थं बत्तीसादोसविरहिअं जं च । लक्खण-
जुत्तं सुत्तं अट्ठहि अ गुणेहि उव्वेअं ॥ १ ॥” (३-८८०) तत्र द्वात्रिंशदोषा अमी—“अलिअमुवघायज्जणयं निरत्थयमवत्थयं छलं
दुहिलं । निस्सारमहिअमूणं पुणरुत्तं वाहयमजुत्तं ॥ १ ॥ कमभिण्ण वयणभिन्नं विभत्तिभिन्नं च लिंगभिन्नं च । अणभिहिअमपय-
मेव य सहावहीणं ववहिअं च ॥ २ ॥ कालजइच्छविदोसो समयविकुद्धं च वयणमित्तं च । अत्थावत्तीदोसो नेओ असमासदोसो
अ ॥ ३ ॥ उवमारूवगदोसो निदोसपयत्थसंधिदोसो अ । एए अ सुत्तदोसा बत्तीसं हुंति नायबा ॥ ४ ॥ (३-८८१-२-३-४) इति
श्रीअनुयोगद्वारवृत्तौ, तथा “निदोसं सारवंतं च, हेउजुत्तमलंकिअं । उवणीअं सोवयारं च, मिअं महुरमेव य ॥ १ ॥ (२-५१*३-८८५)
इति कल्पभाष्यपीठेऽपि सूत्रलक्षणम्, एतादृक्सूत्रलक्षणयुक्तं सूत्रं नानेकशब्दैरेकस्मिन्नर्थे वाच्ये सति संभवति, प्रत्युताल्पार्थमहा-
ग्रन्थत्वेन वैपरीत्यात्, तस्मादमावास्यापूर्णिमाभ्यां यथा पाक्षिकं वाच्यतया निर्दिष्टं तदपेक्षया एकेनैव पाक्षिकशब्देन पाक्षिकं वक्तुं
युक्तम्, अयं भावः—पूर्णिमाऽमावासे यदि पाक्षिकतिथी अभविष्यतां तर्हि सूत्रकारो गणधरः सर्वत्र भवतु मा वा क्वचित् पाक्षिकशब्द-
प्रयोगमदास्यत्, तथाच “चाउइसट्ठमीपक्खिएसु पडिपुणं पोसह” मित्याद्यभणिष्यत् तच्च कापि नोक्तम्, अतो न पूर्णिमामावास्ये
पाक्षिकं, ननु तर्हि चतुर्दशीशब्दस्थाने पाक्षिकमित्येव कथं नोक्तमिति चेदुच्यते, पाक्षिकचतुर्दशीशब्दयोः पर्यायरूपत्वेनैकस्वरूपत्वादे-
कशब्दवाच्यत्वाव्यभिचारादितागार्थः ॥ ७४ ॥ अथ प्रायः सुखावबोधां युक्तिमाह—

चउदसिपक्खिअतित्थं अच्छिन्नं अज्ज जाव वट्ठइ । जं तस्स मूलमणं पवहओ नत्थि तित्थयरा ॥ ७५ ॥
चतुर्दश्यां पाक्षिकम् अर्थात् पाक्षिककृत्यं तत्र तीर्थं, तदाश्रितं तीर्थमित्यर्थः, कथम्? अद्य यावदच्छिन्नमिति, अच्छिन्नं, न पुनस्तुटि-

तं सत् केनापि संहितं, यत्तदो नित्याभिसन्ध्यात्, तस्मात्तन्मूलं—चतुर्दशीपाक्षिकमूलं, तीर्थकराद् अन्यः प्रवर्तको नास्ति, चतुर्दशी-
पाक्षिकप्रवर्तकस्तीर्थकृदेव, अनादिसिद्धमित्युपदेशद्वारेतिगार्थः ॥७५॥ अथ पूर्णिमापाक्षिकस्यापि मूलं तीर्थकृद्भविष्यतीति परा-
शङ्कापराकृतये गाथाम्बह—

पुणिमपक्षिअमूलं चंदप्पहसन्निओ तुहंपि मओ । लिंगं पक्खिअसत्तरि मुणिचंदकया तयट्ठाए ॥७६॥
पूर्णिमापाक्षिकमूलं चन्द्रप्रभसंज्ञितः—चन्द्रप्रभाचार्यनामा तवापि सम्मतः—प्रतीतः, यतः—“दुर्वीदिद्विरदाङ्कुशः समयविच्छेणी-
शिरोमण्डनं श्रीचन्द्रप्रभस्वरिराद् स भगवान् प्राचीकशत्पूर्णिमा”मित्यादिपौर्णिमीयककृतसंस्कृतक्षेत्रसमासवृत्तौ, तथा राकारक्त-
कृताममतीर्थकृच्चरित्रेऽपि, तथा शतपदीकारेणापि बृहद्रच्छात्पूर्णिमापक्षश्चन्द्रप्रभाचार्यदिवोक्तः ततश्चात्मन उत्पत्तिरिति, तत्र
लिङ्गं—चिह्नं ‘तयट्ठाए’ति तदर्थं—तस्मै इदं तस्य प्रतिबोधनिमित्तं श्रीमुनिचन्द्रस्वरिः—तदुरुभ्राता तेन कृता पाक्षिकसप्ततिरेव, यदि
पूर्णिमामूलं चन्द्रप्रभो नाभविष्यत्तर्हि कथं तत्प्रतिबोधनिमित्तं पाक्षिकसप्ततिकामकरिष्यदितिगार्थः ॥ ७६ ॥ अथ पूर्णिमा-
मूले युक्त्यन्तरमाह—

चउदसिपक्ख्वा पुणिमपक्खो इह निग्गओत्ति विक्खायं ।
पुणिमपक्ख्वा चउदसिपक्खोऽवि न वयणग्गधोऽवि ॥७७॥
यथातथाशब्दयोरध्याहाराद् यथा चतुर्दशीपक्षात्पूर्णिमापक्षो निर्गत इति विख्यातं, “वडगच्छाओ पुणिम पुणिमओ सदह-
पुणिमंचलया । दोहिनि आगमनामा कुचयरा खरयो जाउ ॥१॥” चि बृद्धसंप्रदायात्सर्वजनप्रतीतं, न तथा पूर्णिमापक्षाच्चतुर्दशी-

पक्षोऽपीति युक्तिः सुखावबोधेतिमाथार्थः ॥७७॥ अथैवं सति पूर्णिमापक्षे किं संपन्नमित्याह—

तमहा पुष्णिमपक्षे छिन्नं तित्थं हविज्जा निअमेणं । एवं सेसमएसुवि भाविज्जा सुहुमबुद्धीए ॥७८॥
यस्माच्चतुर्दशीपक्षात्पूर्णिमापक्षो निर्गतस्तस्मात्पूर्णिमापक्षे नियमेन तीर्थं छिन्नं भवेद्, अयं भावः—श्रीवीराचद्विकल्पितकालक-
स्त्रिग्रभृतेर्वा चन्द्रप्रभाचार्य यावच्चतुर्दश्यां तीर्थमासीत्, तच्च पूर्णिमापक्षे तीर्थं न भवत्येवातस्तन्मते तीर्थस्य व्युच्छेदः संपन्नः,
अथ तदानीं तत्तीर्थमेव, तर्हि तस्मिन् तादृक्स्वरूपेण विद्यमाने पूर्णिमापक्षस्य तीर्थबाह्यताऽनायाससिद्धा, अच्छिन्ने तीर्थे तदनभि-
मतप्ररूपेणातस्ततः पृथग्भवनाद्, एवम्-अमुना प्रकारेण शेषमतेष्वपि-औष्ट्रिकादिपाशपर्यन्तेष्वपि छिन्नं तीर्थं ज्ञातव्यं, तेषामभि-
प्रायेण स्वस्वमतोत्पत्तेरेव स्वाभिमततीर्थप्रवर्चनात्, न पुनस्तीर्थकरादारभ्याच्छिन्नप्रवृत्तिस्तेषां संभवतीतिमाथार्थः ॥ ७८ ॥ अथ
नश्यतोऽपराधिनस्तृणावरणंकल्यां कुयुक्तिमपाकर्तुमाह—

जोइसकरंडपमुहे पडिवाइकमा तिहीण णामांइ । तत्तो पसिद्धपक्खिअपघनिमित्तं जिणुत्तांइ ॥७९॥
ज्योतिष्करण्डप्रमुखे-ज्योतिष्करण्डचन्द्रप्रज्ञप्तिस्वर्यप्रज्ञायादौ 'प्रतिपदादिक्रमात्' प्रतिपदमादौ कृत्वा क्रमेण यत्ति-
थीनां नामानि 'तत्तो' ततो जैनप्रवचने प्रसिद्धपाक्षिकपर्वनिमित्तं-चतुर्थतपोविधानविशिष्टप्रवचनप्रसिद्धपाक्षिकपर्वपरिज्ञानार्थं जिने-
नोक्तानीत्यक्षरार्थो, भावार्थस्त्वयं-पाडिचइ विइय तइआ चउत्थि तह पंममी अ छट्ठी अ । सत्तमिअट्ठमि नवमीदसमी इकारसी चेव ॥१॥
वारसि तेरसि चाउइसी अ निट्ठवणिआ उ पंनरसी । किण्हमि अ जुण्हमि अ एआओ तिही सुणेअवा ॥२॥ इति ज्योतिष्करण्डे
(१०१-१०२) तथा दशमचतुर्दशे ग्रामृतके "तां कंहं ते दिवसाणं णामधेज्ज आहिताति वदेज्जा ? ता एगमेगस्स णं पक्खस्स

पन्नरस दिवसा पण्णत्ता, तंजहा-पडिवयदिवसे जाव पन्नरसीदिवसे, ता एतेसि णं पन्नरस नामधेजा पण्णत्ता, तंजहा-पुवंगसिद्धे १ मणोरमे २ मणोहरे ३ जसभदे ४ जसोधरे ५ सवकामसमिद्धे ६ इंदे ७ मुद्धाभिसिच्चे ८ सोमणसे ९ धणंजए १० अत्थसिद्धे ११ अभिजाते १२ अचासणे १३ सतंजए १४ अग्गिवेसोवसमे १५ दिवसाणं नामधिजाइं । ता कंहं ते राईओ आहिजत्ति वदेजा १, ता एगमेगस्स णं पक्खस्स पण्णरस राई पण्णत्ता, तंजहा-पडिवाराई १ विइआराई २ जाव पण्णसीराई १५, ता एएसिं णं पन्नरसण्हं राईणं पण्णरस नामधेजा पं०, तं०-उत्तमा १ सुणक्खत्ता २ एलावच्चा ३ जसोधरा ४ सोमणसा ५ सिरिसंभूता ६ विजता ७ वेजयंती ८ जयंती ९ अपराजिता १० इच्छा ११ समाहारा १२ तेआ १३ अभिनेआ १४ देवाणंदा निस्ता १५, रयणीनामधेज्जाइं”ति श्रीचन्द्रप्रज्ञप्तौ, एवं सूर्यप्रज्ञप्तावपि (२४-४८) एवंविधेष्ववागमेषु क्रमेणोक्तानि यानि नामानि तानि सम्मतितयोद्भाव्य पक्षान्ते भवं पाक्षिकमिति व्युत्पत्त्या पञ्चदश्यां पाक्षिकमिति चन्द्रप्रभाचार्यस्य वाग्विलासः, स च स्तन्यपानार्थिनो मातरं परित्यज्य पितरं परिधावमानस्य चेष्टेव विपश्चितासु पहास्यहेतुः, यतो मातृस्तनकल्पं चतुर्थतपःप्रभृतिपाक्षिककृत्यविशिष्टचतुर्दशीज्ञापकं प्रागुक्तमागमकदम्बकं तदाश्रयभूतं तीर्थं च परित्यज्य तदाशापूर्णेऽजागलस्तनकल्पं ज्योतिःशास्त्रानुगततिथिक्रममात्रज्ञापकं ज्योतिष्करण्डादिकं प्रति धावति, तस्माद्धे चन्द्रप्रभाचार्य ! ज्योतिष्करण्डादौ तिथिक्रममवलम्ब्य पञ्चदश्यां पाक्षिकमिति श्रुगालकृदाशा परिहर्त्तव्येति गार्थाः ॥७९॥ अथ ज्योतिष्करण्डादौ तिथिक्रमः किमर्थमित्याह—

किंतिह जोइससत्थे अणाइसिद्धो तिहिक्रमो एवं । तेणिच नंदे १ भदे २ जए अ३ तुच्छे अ४ पुण्णात्ति ५ ॥८०॥
किंत्विह जगति ज्योतिःशास्त्रे लौकिके रत्नमालादौ लोकोत्तरे च चन्द्रप्रज्ञप्त्यादौ एवं-प्रागुक्तप्रकारेण प्रतिपदादिरचना-

रूपेण क्रमः-परिपाटिनादिसिद्धः, यत एवं ततः किमित्याह-‘तेणिब’चि प्राकृतत्वाद् ध्रस्वत्वे तेनैव कारणेन नन्दा? भद्रा? जया? रिक्ता? पूर्णा? इत्यादि, एवंक्रम इति लालघण्टान्यायेनेहापि संबध्यते, एवं क्रमो भवति, तत्र लौकिके-“नन्दा? भद्रा? जया? रिक्ता? पूर्णा? चेति त्रिरन्विता । हीना? मध्यो? १० तत्मा? ५ शुक्ला, कृष्णा तु व्यत्ययात्तिथि ॥१॥”रित्यादि, लोकेतरे “ता कंह ते तिही आहितेति वदेज्जा?, तत्थ खलु इमा दुविहा तिही पणत्ता, तंजहा-दिवसतिही राइतिही अ, ता कंह ते दिवसतिही आहितेति वदेज्जा?, ता एगमेस्स पक्खस्स पण्णरस दिवसतिही पणत्ता, तंजहा-णंदे? भदे? जए? तुच्छे? ४ पुण्णे? ५ पक्खस्स पं-जमी, पुणरवि नंदे? ६ भदे? ७ जए? तुच्छे? ८ पुण्णे? १० पक्खस्स दसमी, पुणरवि नंदे? ११ भदे? १२ जए? ३ तुच्छे? १४ पुण्णे? १५ पक्खस्स पण्णरसी, एवं तिगुणा तिही सधेसिं दिवसाणं । कंह ते राइतिही आहिताति वदेज्जा?, ता एगमेगस्स णं पक्खस्स पण्णरस राइतिही पं०, तं०-उगवती? १ भोगवती? २ जसवती? ३ सबड्ढसिद्धा? ४ सुहणामा? ५ पुणरवि उगवती? ६ भोगवती? ७ जसवती? ८ सबड्ढसिद्धा? ९ सुहणामा? १०, पुणरवि उगवती? ११ भोगवती? १२ जसवती? १३ सबड्ढसिद्धा? १४ सुहणामा? १५, एवं तिगुणा एआ तिहीउ सवासिं रा-तीणं”ति (२४-४९) श्रीचन्द्रग्रहस्तौ दशमे पञ्चदशे ग्राभृतग्राभृतके पत्र? ४५, एवं सूर्यग्रहस्तौ दशमे पञ्चदशे ग्राभृतग्राभृत-तके? ४३ पत्रे अयमेव पाठोऽवगन्तव्यः, अत एव लौकिके लोकेतरे च टिप्पनकव्यवहारप्रवृत्तिरपि प्रतिपदादितिथिक्रमेणैव, व्युच्छि-न्नेऽपि जैनटिप्पनके संप्रति टिप्पनकप्रवृत्तिरेव तत्साक्षिणी, तस्मात्प्रतिपदादितिथिक्रमः पाक्षिकविचारे अकिञ्चित्कर एवेति गार्थाः ॥८०॥ अथोक्तयुक्त्या किं संपन्नमित्याह-

तेणं पक्खस्संतो पण्णरसी तत्थ पक्खपडिकणं । जुत्तंति मइविगण्णो मिउव सिंहाउ संतसिओ ॥८१॥

येन कारणेन ज्योतिष्करणडादौ तिथिक्रमो न पाक्षिकविचारोपयोगी तेन कारणेन पक्षस्यान्तः पञ्चदशी भवति तत्रैव च पाक्षिकप्रतिक्रमणं युक्तमिति चन्द्रग्रभाचार्यस्य कुविकल्पः सिंहान्मृग इव संवासितः—वासं नीत इति । यत्तु 'अतो पक्षस्वे'ति पाक्षिक-
मृत्रपदमवलम्ब्य पक्षस्यान्ते पूर्णिमायां पाक्षिकप्रतिक्रमणं युक्तमिति तन्महदज्ञानं बोध्यं, यतस्तत्रान्तशब्दो मध्यार्थवाची, तेन पक्ष-
स्यान्तः—मध्ये वाचनादिविषयं यदवद्यं विहितं तदालोचनीयमिति भणितम्, अन्यथा पूर्णिमाप्रतिपदोर्मध्ये यत्पातकं तदेवालोचितं
स्यात्, न पुनः पञ्चदशदिनसंवन्ध्यपीति गार्थार्थः ॥८१॥ अथ चन्द्रग्रहस्याद्यनुसारेण पाक्षिककल्पने दूयणान्तरमाह—

किंचिद् पक्षस्संतो देवसिओ राइओ व तुब्भ मए । दुहओ तुह गलपासो दुण्हंपंतो विआलेडवि ॥८२॥

'किं चे'ति दूयणाभ्युच्चये, चन्द्रग्रहस्याद्यनुसारेण पक्षस्यान्तो देवसिको रात्रिको वा तत्र मतः—अभिमतः?, द्विधापि—उभयथापि
तत्र गलपाशः, यतः कारणाद् द्वयोरपि देवसिकरात्रिकयोरप्यन्तो विकालेऽपि—मध्याह्नादावपि भवेदित्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—भोश्च-
न्द्रग्रभाचार्य ! जैनप्रवचने पक्षस्तावद्विविधः कथितः पुंवंगसिद्धेः मणोरमे २ इत्यादिप्रागुक्तो देवसिकः पक्षः, उत्तमा? सुणक्खत्ता २
इत्यादिप्रागुक्तो रात्रिकः पक्षश्चेति द्वैविध्यं, तत्र तत्र देवसिकोऽभिमतो रात्रिको वा उभावपि वा ?, आद्ये रात्रिकपक्षेण किमपराद्धं ?,
यत आगमे द्वयोरप्यविशेषणोक्तयो रात्रिकं पक्षं परित्यज्य देवसिकोऽभ्युपगम्यते, एवं रात्रिकाभ्युपगमेऽपि देवसिकेन पक्षेण किम-
पराद्धमित्यादि बोध्यम्, अथोभावप्यभिमतविचिच्छिं पाक्षिकप्रतिक्रमणे अप्युभे एवाभ्युपगन्तव्ये स्यातां, तथा चैकस्मिन्नेव दिवसे
पक्षद्वयापत्त्या तदन्ते पाक्षिकप्रतिक्रमणकरणे पाक्षिकप्रतिक्रमणद्वयापत्त्या प्रवचनमयदिभङ्ग एव, किंच—चन्द्रग्रहस्याद्यनुसारेण
पाक्षिकत्वाभ्युपगमे टिप्पनकाद्यवलोकेनेन कदाचित्प्रातः कदाचिन्मध्याह्णपराह्णे वा देवसिकस्य रात्रिकस्य वा पक्षस्य पर्यवसानात्

पाक्षिकग्रतिक्रमणमपि कालानियमेन कर्त्तव्यमापद्येत, एवं रात्रावपि भाव्यम्, एवं युक्त्या चन्द्रग्रभाचार्यस्य सर्वत्रापि गलपाश इति
गाथार्थः ॥८२॥ अथैवमुक्तेऽप्यभिनिवेशमत्यजन्तमतिग्रसन्नेन दूषयितुमाह—

अण्णहं सावणपमुहा मासा अहिणंदणाइणामेहिं । भणिआ तेणासाढे पुण्णिम पज्जोस्सचणपधं ॥८३॥

अन्यथा यदि चन्द्रग्रज्ञायाद्यनुसारेणैव पक्षस्यान्ते पाक्षिकग्रतिक्रमणमभ्युपगम्यते तर्हि चन्द्रग्रज्ञायाद्यनुसारेणैव सांवत्सरिक-
पत्रापि आपाढपूर्णिमास्यमेव कर्त्तव्यमापद्येत, तथाहि—“ता कहं मासा आहिताति वदेजा १, ता एगमेगस्स णं संवच्छरस्स दुवा-
लस मासा पं०, तेसिं दो नामधेज्जा भवंति—लोइआ लोउत्तरिआ य, तत्थ लोइआ णामा सावणे १ भइवाए २ अस्सोए ३ कत्तिए ४
मगसिरे ५ पोसे ६ माहे ७ फग्गुणे ८ चित्ते ९ वइसाहे १० जेठामूले ११ आसाढे १२। लोउत्तरिआ णामा अभिणंदणे १ पइहे २ विजए ३
पीतिवद्धणे ४ सिज्जंसे ५ सिवे ६ सिसिरे ७ हेमवं ८ वसंतमासे ९ कुसुमसंभवे १० णिदाहे ११ वणविरोही १२ रति, श्रीचन्द्रग्रज्ञासौ
दशमस्यैकोनविंशतितमे त्राभृतग्राभृत्के, एवं सूर्यग्रज्ञावपि बोध्यम्, (२८-५३) एवं च सति संवत्सरान्ते भवं सांवत्सरिकमितिब्युत्प-
त्या आपाढे मासे पूर्णिमायां पर्युपणापर्वं सांवत्सरिकातिचारालोचनादिक्रियाविशिष्टं कर्त्तव्यं स्यादितिगम्यम्, अयं भावः—यदि
चन्द्रग्रज्ञायादिकं शरणीकृत्य पञ्चदश्यां पाक्षिकमभ्युपगम्यते, अभ्युपगम्यतां तर्हि तदेव शरणीकृत्यापाढसितपूर्णिमायां पर्युपणा-
पर्वपि, अथ पर्युपणा न तथेतिचेत्तर्हि पाक्षिकमप्यास्तां, अथ पर्युपणापर्वं भाद्रपदे पञ्चम्यामित्यागमे दृश्यते तथा परम्परापीति
चेत्तर्हि पाक्षिकमपि चतुर्दश्यामागमे पूर्वनिर्दिष्टे दृश्यते, तथा परम्पराऽपीति स्वीक्रियतामिति प्रतिबन्दीनदी दुस्तरितिगाथार्थः ॥८३॥
अथ प्रकारान्तरेणाप्यतिग्रसङ्गमाह—

अहवा कङ्कडसंकंतिदिणे य संवच्छरी अ पडिक्कमणं । तुब्भ मए संसिद्धं चंदप्पणत्तिपमुहेहिं ॥८४॥
 ‘अथवे’ति प्रागुक्तापेक्षया प्रकारान्तरद्योतकः, कर्कसंक्रान्तिदिने सांवत्सरिकप्रतिक्रमणं तव मते चन्द्रप्रज्ञायाद्यागमैः सिद्धं,
 ‘तुब्भ मए’चिपदेन नास्माकं मते सिद्ध्यतीत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—चन्द्रप्रज्ञायादौ कर्कसंक्रान्तौ संवत्सरपर्यवसानं कथितं, तथाहि
 “जयां णं ते दुवे सूरिआ सव्वोहिरमंडलं उवसंक्रमिता चारं चारंति तथा णं’ एगं जोअणसयसहस्सं छच्च सट्ठे जोअणसए अण्ण-
 मणस्स अंतरं कट्ठु चारं चरंति, तथा णं उत्तमकट्ठपचा जाव राती भवति, जहणेणं दुवालस जाव दिवसे भवति, एस णं पढमे छम्मा-
 सस्स पजवमाणे, ते पविसमाणा सूरिआ दोबं छम्मासं अयमाणे पढमंसि अहोरचंसि बाहिराणंतरं मंडलं उवसंक्रमिता चारं चरंती-
 त्यादि यावत् ‘तया णं उत्तमकट्ठपचे जाव दिवसे भवति, जहणिआ दुवालमुहुत्ता राई भवति, एस णं दोचे छम्मासे, एअस्स णं दोच्च-
 स्स छम्मासस्स पजवमाणे, एस णं आइचे संवच्छरे, एस णं आइच्चस्स संवच्छस्स पजवमाणे” इति श्रीचन्द्रप्रज्ञासौ चतुर्थप्राभृतकप्रान्ते
 पत्र १०, एवं सूर्यप्रज्ञासवपि (२८-१५) अथ यदि तत्र सांवत्सरिकं नाभिमतमस्माकमिति चेत् तर्हि पाक्षिकमपि पञ्चदश्यां कथम-
 भिमतमिति, युक्तेस्तौल्यादिति गार्थः ॥८४॥ अथोक्तयुक्तेरुपसंहारेण तात्पर्यमाह—

तेणिव पज्जोसचणा भइचयंपंचमीइ रूढत्ति । तह चउदसिदिणि पक्खिअपवं सव्वणुसंबुत्तं ॥८५॥
 येन कारणेन ज्योतिष्करणचन्द्रप्रज्ञायादिषु यस्तिथिमासादीनां क्रमः प्रतिपादितः स चोक्तयुक्तिभिः पाक्षिकादिपर्वविचारेऽनु-
 १ एवं खलु एतेषु चाणं णिग्लममाणा एते दुवे सूरिया ततोऽन्तराओ तदाणंतरं मंडलाओ मंडलं संक्रमेमाणा २ पञ्च २ जोयणां
 पणतीसं न एगट्ठिभाए जोयणस्स एगमेगे मंडले अन्नमन्नस्स अंतरं अभिवद्धेमाणा २ सव्ववाहिरं इति च पाठः संप्रति लभ्यमाने पुस्तके

पयोगित्वेनाकिञ्चित्कर एव तेन कारणेनैव यथा भाद्रपदपञ्चम्यां पर्युषणा रूढा-प्रवचने सर्वजनप्रतीता इत्यमुना प्रकारेण तथा चतुर्दशीदिने पाक्षिकं पर्व सर्वज्ञैः समुक्तं, सम्यक् प्रकारेण भणितमित्यर्थः, एतेन बालचेष्टितकाचपिच्यकल्पं स्तनिकशतपदीकारोक्तमपि तिरस्कृतमिति बोध्यमितिगार्थः ॥८५॥ अथ चतुर्दशीं परित्यज्य पुनरपि चन्द्रप्रभाचार्यस्तत्प्रतिबद्धं किं त्यक्तवानित्याह—

चउदासिपक्खियभीओ परिहरइ महानिसीहसुत्तंपि । तेणं उवहाणविही चत्तो उस्सुत्तरत्तेणं ॥८६॥

चतुर्दशीपाक्षिकभीतः श्रीमहानिशीथस्त्रमपि परिहरति स्मेति गम्यं, परिहरति स्म—त्यक्तवानित्यर्थः, श्रीमहानिशीथस्वीकारे चावश्यं पाक्षिकं चतुर्दश्यामभ्युपगन्तव्यं भवेत्, तत्र स्पष्टमेव पाक्षिकं चतुर्दश्यामुपलभ्यते, तच्च प्रागुक्तमिति बोध्यं, येन कारणेन श्रीमहामिशीथं त्यक्तं तेन कारणेनोत्सन्नरक्तेन—तीर्थकृत्कुपापलापपातकासक्तेन चन्द्रप्रभाचार्येणोपधानविधिः—श्राद्धानां नमस्कारादिश्रुताराधनतपोविशेषविधिः, अपिर्गम्यः, सोऽपि त्यक्त इतिगार्थः ॥८६॥ अथ श्रीमहानिशीथव्यवस्थापनाय युक्तेर्वक्ष्यमाणत्वादुपधानविषये चन्द्रप्रभाचार्यः कथं ग्रहव्य इत्याह—

णणु उवहाणाभावो पडिसेहां अहव भणियभावाओ ? ।

पढमो असिद्धिरक्खसिगसिओ अचरो अ दुविगप्पो ॥८७॥

ननु भोश्चन्द्रप्रभाचार्य ! त्वया श्राद्धानामुपधानाभावः प्ररूप्यते तत्किं प्रतिषेधात्—सिद्धान्ते प्रतिषेधोपलम्भाद् अथो भणित्यभावात्—सिद्धान्ते उपधानोक्तेरभावादिति विरूपपद्धयी ग्रहव्या, तत्र ग्रथमो विकल्पोऽसिद्धिराक्षसीग्रस्तः, तत्र ग्रयोगो यथा—उपधानोद्बहनं श्राद्धानां नोचितं, प्रवचने प्रतिपिद्धत्वाद्, आलोचनायां पाण्मासाधिकतपोवदिति, अत्र प्रवचनप्रतिपिद्धत्वमसिद्धं, क्वापवागमे

निर्गन्धानुपलब्धेः, अपरः चः पुनरर्थे सिद्धान्ते भणित्यभावलक्षणो द्वितीयो विकल्पः, किलक्षणः १-द्विविकल्पः, वक्ष्यमाणौ द्वौ विकल्पो यस्य स तथा, द्विविध इत्यर्थः इति गार्थः ॥८७॥ अथ द्वितीयविकल्पस्य द्वैविध्यमाह—
नामं पि नत्थि किं वा करिज्जमाणो विही न सिद्धंते । पढमुब होइ पढमो जं उवहाणंति समवाए ॥८८॥

अथ सिद्धान्ते उपधाननामापि नास्ति उत क्रियमाणविधिर्नास्ति, तत्र प्रथमो विकल्पः प्रागुक्तप्रथमविकल्पवदसिद्धिराक्षसी-प्रस्तः, यतः समवाये-समवायाङ्गे उपधाननामास्ति, समवायाङ्गे उपासकदशाङ्गस्वरूपप्ररूपणाधिकारे साक्षादेव श्रावकाणांमुपधानान्युक्तानि, तथाहि-उत्तासगाणं च सीलव्यवेरमणगुणपञ्चखाणपोसहोववासपडिवज्जणयाओ सुअपरिगहो तवोवहाणां पडिमाओ” इति समवायाङ्गसूत्रे पत्रे ३७ सर्वपत्र ५० (११-१४२) अत्र वृत्त्येकदेशो यथा-श्रुतपरिग्रहास्तपउपधानानि-प्रतीतानि, उपलक्षणाद्वयवहारवृत्तावपि यथा ‘श्रुतग्रहणमभीप्सता उपधानं कार्य’मिति, तथा “वसे गुरुकुले निचं, जोगवं उवहाणवं । पिअं करे पिअंवाई, से सिक्खं लद्धुमरिहति (७-३४०*) श्रीउत्तराध्याये ११, तद्वृत्त्येकदेशो यथा योजनं योगोः-व्यापारः, स चेह प्रक्रमाद्धर्मगत एव तद्धान्, अतिशयने मतुए, यद्वा योगः-समाधिः सोऽस्यास्तीति योगवान्, प्रशंसायां मतुए, उपधानम्-अङ्गानङ्गाध्ययनादौ यथायोगमाचामलतपोविशेषस्तद्धानिति श्रीउत्त० बृहद्बृत्तौ, तथा ‘तवोवहाणमादाय, पडिमं पडिवज्जओ । एवंपि विहरओ मे, छउमं न नियट्ठइ ॥१॥ (७-८१*)ति ॥ श्रीउत्तरा० २, एतद्वृत्त्येकदेशो यथा-तपो भद्रमहाभद्रादि उपधानम्-आगमोपचाररूपमाचामलादि आदाय-स्वीकृत्य चरित्वेतियावदित्यादि श्रीउ० बृ०, तथा-काले विणए बहुमाणे उवहाणे तहा अनिह्वणे । वंजण अत्थ तदुभए अट्ठविहो णाणमायारो ॥ १ ॥ (द० नि० १८६) इति द्वारगाथायां चतुर्थद्वारगाथा-यथा-

दुग्गतिपण्डपुवधरणा उवहाणं जत्थ जत्थ जं सुत्ते । आगाढमणागाढे गुरु लहु आणादसगपडिआ ॥१॥ इति श्रीनिशीथभाष्यम्-एत-
च्छूर्णिर्यथा-इआणि उवहाणेत्तिदारं, तं दद्या भावा य, दवे उवहाणगादि, भावे इमं-दुग्गति गाहा ॥ दुट्टा गती दुग्गती दुक्खं
वा जंसि विज्जाति गतीए एसा दुग्गती, विपमेत्यर्थः, कुत्तिस्ता वा गतिदुग्गतीः, पतणं पातः, तीए दुग्गतीए पतंतमप्पाणं
जे धरेति तं उवहाणं भण्णति, तं च जत्थ जत्थत्ति-एस्स सुत्तवीप्सा जत्थ उद्देसगे जत्थ अज्झयणे जत्थ सुअक्खलंधे
जत्थ अंगे कालुक्कालिअंगाणंगेसु नेआ, जमिति जं उवहाणं णिवीतितादितं तत्थ सुत्ते-श्रुते कायवमिति वक्खसेसं भवति
'आगाढाणागाढ'त्ति जं च उद्देसगादिसुत्तं भणितं तं सवं समासओ दुविहं भण्णति, आगाढमणागाढं वा, तं च आगाढसुअं भगव-
तिसुआइ, अणागाढमायारमाती"त्यादि श्रीनिशीथचूर्णों, तथा-"उवहाणं पुण आयंविलाई जं जस्स वण्णिअं सुत्ते । तं तेणेव उ देअं
इहरा आणाइआ दोसा ॥१॥ (५७९) इतिपंचवस्तुकद्वये, अस्या वृत्तिः-उपधानं पुनराचामाम्लादि यद्यस्याध्ययनदेवर्णिणितं सूत्र
एव-आगमे तदध्ययनादि तेनैव तु देयमितरथा-अन्यथादाने आज्ञादयो दोषाश्चत्वार इतिगार्थः ॥ इतिश्रीहरिभद्रस्वरिकृतवृत्तौ
सर्वपत्र १५२ पुस्तके पत्रे ५१, एवं दशवैकालिकनियुक्तावपि "काले विणए बहुमाणे उवहाणे" इत्यादि, न चैतत्साधूनामेवोक्तमि-
ति वाच्यं, श्रुताराधनतपोविशेषस्य यथासंभवं यथाज्ञं वोभयोरपि सम्मतत्वात्, नहि सामायिकादिपण्डध्ययनात्मकस्य श्रीआवश्य-
कश्रुतस्कन्धस्य अध्ययनमधिकृत्य द्वयोरप्यधिकारादेकस्य श्रुताराधनतपोविशेषो युक्तो नेतरस्येति वक्तुं शक्यते, तस्माच्छ्रुतस्कन्धस्य
तदध्ययनानां चाराधनं निशीथचूर्ण्यादिषु साधूनुद्दिश्योक्तमप्युपलक्षणात्तदनुयायिनः श्रावकस्यापि यथाज्ञं युक्तमेव, यथा "कालेण
निश्चरमे भिक्खू" इत्यादावनुक्ताऽपि साध्वी साध्वनुयावित्वात् परिगृह्यते, अन्यथा कालादिरष्टधा ज्ञानाचारः साधूनामेव संपद्यते,

न पुनः श्रावकाणामपि, न चेदमेवास्तामिति वाच्यं, साधूनामप्यविधो ज्ञानाचारः श्रावकाणां चोपधानवर्जः सप्तधेति क्वाप्यागमे विविच्य व्यक्तेरनुपलम्भात्, परं देशविरतिसर्गविररयोराधनतपोविधौ भेदो यथा 'सामाहंमि उ कए समणो इव सावओ हवइ जम्हा' इत्यत्र साधुसाम्येऽपि न सर्वथा साम्यं, किंतु देशेन, तद्वशाच्च तमुद्दिश्य कृतमप्यन्नादिकं भुङ्क्ते श्रावको, न पुनः साधुः, एवमन्योऽपि भूयान् भेदः, एवं साधूनां श्रीआवश्यकश्रुतस्कन्धस्याष्टदिनात्मको योगः श्रावकाणां च वक्ष्यमाणः श्रीमहानिशीथोक्तो विधिरुपधानसंज्ञितः, यद्यप्युपधानशब्देन सामान्यतः श्रुताराधनतपोविशेषो भण्यते तथापि विविच्यमानो मुनीनां योगपरपर्यायमुपधानं श्रावकाणां तु पर्यायवियुतमेवोपधानमिति बोध्यं, नन्वेवमाराधनविधिभेदः कथमिति चेज्जिनाज्ञाया अर्चनीयत्वात्, किंच-उद्दिष्टमोलित्वेनारम्भपरिग्रहवतां कश्चिद्धेदो वक्तव्यः, स च पर्यालोच्यमानोऽयमेव, दृश्यते च लोकेऽपि समानरोगोपशान्तावपि कालपुरुषवयःप्रत्युपेक्षणया औषधादिपथ्यविधौ भेदः, परं पथ्यं तुभयोरपि देयमेव, किंच-एक एवाराध्यो भिन्नभिन्नाराधकापेक्षया भिन्नस्वभावेनैव परिणमति, यतो विद्यमानोऽहं न साध्वानीतमेवाहारं भुञ्जानः साधुमपेक्ष्याहारभोक्तृतया परिणतः पूजास्वादकतया तु देवादिक्रमपेक्ष्यैव एवं बोध्यः, नहि येनैव विधिना साधुना प्रतिमा आराध्यते तेनैव विधिना श्रावकेणापीति, प्रवचनमर्यादाभङ्गापत्तेरित्यलं प्रपञ्चेनेति द्वितीयविकल्पे उपधानमिति नामापि सिद्धान्ते नोपलभ्यते इति प्रथमो विकल्पोऽसिद्धताग्रस्तो दर्शित इति गाथार्थः ॥८८॥ अथ द्वितीयविकल्पसंवन्धिनं द्वितीयविकल्पं दूषयितुमाह—

नहि कतथवि सिद्धंते सवंसविही लभिज्ज कीएवि । चिइए महानिसीहे स्रआ उवहाणकिरिआए ॥८९॥
क्रियमाणोऽपि विधिः किं सकलः सूचारूपो वेति चेत्तसि विकल्प्य प्रथममसंभवेन दूषयति- 'नही'ति नहि क्वाप्यागमे कस्या

अपि क्रियायां 'सर्वांशविधिः' सर्वप्रकारेण सर्वोऽपि विधिरुपलभ्यते, तथात्वे च गुरुपरिपाद्या वैकल्यापत्तेरिति पूर्वार्द्धेन ग्रथसो विकल्पोऽसंभवेन दूषितः, अथ द्वितीयः सूचालक्षणश्चेत्तर्हि सुस्थं संपन्नं, यतः श्रीमहानिशीथे उपधानक्रियायाः श्रावकाणामपि श्रुताराधनतपोऽनुष्ठानस्य सूचाऽस्त्येव, अथाहि- 'तत्थ एसिं अट्ठहं पि संपयाणं गोअमा ! जे केइ अणोवहाणेण सुपसत्थं गाणम-हीअंति अज्झायंति चा अहीअंते वा अज्झायंते वा समणुजाणंति ते णं महापावकम्मा, महंति सुपसत्थणाणस्सासायणं कुब्बंति (१०) से भयवं ! जइ एवं ता किं पंचमंगलस्स णं उवहाणं कायवं ? गोअमा ! पढमं णाणं ततो दया, दयाए अ सबजगजीवपाणाभूअ-संचाणं अत्तसमदरिसिच्चं जाव (इत्यादि यावत्) सवुत्तमं सोत्तंति, ता सबभेवेअं गाणाओ पव्वत्तिआ जाव (इत्यादि यावत् ?) इ-माए विद्दीए पंचमंगलस्स णं विणओवहाणं कायवं, तंजहा-सुपसत्थे चेव तिहिकरणमुहुत्तनक्खत्तजोगलगससीवले विप्पमुक्क-जांयाइमयासंकेण संजायसद्दासंवेगसुत्तिवत्तरमहंतुल्लसंतसुहज्जवसायाणुगयभत्तिवहुमाणपुवं निणिआणदुवालसभत्ताट्टिएण चेइआ-लए जंतुविरहिओगासे भत्तिंभरुच्छसिअसरोमावलीए पफुल्लवयवयण(णयण)सयवत्तपसंतसोमाथिरदिट्ठी नवनवसंवेगसमुच्छलं-तसंजायवहलघणनिरंतरअचितपरमसुहपरिणामविसेसुल्लासिअजीववीरिआणुसमयविवडंतपमोअसुचियुद्धसुनिम्मलविमलथिरददयरं-तकरणेणं खितिनिहिअजाणुसिअउत्तमंगकरकमलमउलसोहंतंजलिपुडेणं सिरिउसमाइपवरवरधम्ममित्थगरपडिमाचिंचविणिवेसिअणय-णमाणसेगगतगयज्जवसाएण समयणू दढचरित्तादिगुणसंपओववेथा गुरुसदत्थत्थाणुव्वाणकरणेकनद्धलक्खवत्ताहिअगुरुवय-णविणिगयविणयादिबहुमाणपरिओसाणुकंपोवलद्धं अणेगसोगसंतावुवेगमहावाहिवेअणाघोरदुक्खदारिद्रकिलेसगेजजम्मजरामर-णगन्भनिवासाइट्टसावगागाहभीमभवोदहितरंडगभूयं इणमो मयलागममज्जवत्तगस्स मिच्छत्तदोसोवहयविसिद्धद्वीपरिकप्पि-

अकुम्भेण अत्राघटमाणासेसहेउदिट्टं तजुतीविद्धं सणिक्कपचलोपट्टस्स पंचमंगलमहासुअक्खंधस्स पंचज्झयणे गच्छूलापरिक्खित्तस्स पव-
रपवयणदेवताहिट्ठिअस्स तिपदपरिच्छिन्ने गालावगसत्तक्खरपरिमाणं अणंतगमपज्जवत्थपसाहगं सबमहामंतपवरविज्जाणं पवरवीअ-
भूअं 'णमो अरिहंताणं' ति पढममज्झयणं अहिज्जेअंबं, तदिअहे अ आयंविलेणं पारेअंबं, तदेव वीअदिणे अणेगाइसयगुणसंपओववेअं
अणंतरभणिअत्थपसाहगं अणंतरुत्तेणेव कमेण दुपयपरिच्छिन्ने गालावगपंचक्खरपरिमाणं 'नमो सिद्धाणं' ति वीअमज्झयणं अहि-
ज्जेअंबं, तदिअहे आयंविलेण पारेअंबं, एवं अणंतरभणिएणेव कमेणं अणंतरुत्तत्थपसाहगं तिपदपरिच्छिन्ने गालावगसत्तक्खरपरिमाणं
'नमो आयरियाणं' ति तइअमज्झयणं आयंविलेण अज्जेयंबं, तथा य अणंतरुत्तत्थपसाहगं तिपयपरिच्छिन्ने गालावगसत्तक्खरपरिमाणं
'नमो उवज्झामाणं' ति चउत्थमज्झयणं अहिज्जियंबं, तदिअहे य आयंविलेण पारेअंबं, एवं 'णमो लोए सबसाहणं' ति पंचममज्झयणं पंचम-
दिणे आयंविलेण, तदेव तयत्थाणुगामिअं इक्कारसपयपरिच्छिन्नं तिपआलावगतिचीसक्खरपरिमाणं 'एसो पंचनमुक्कारो, सबपावप्पणास-
णो । मंगलाणं च सबेसिं, पढमं हवइ मंगल ॥१॥' मिति चूलंति, छट्टसत्तट्टमदिणे तेणेव कमविभागेण आयंविलेहिं अहिज्जिअंबं, एवमेव
पंचमंगलमहासुअक्खंधं सरवणयसहिअं पयक्खरविंदुमत्ताविसुद्धं गुरुगुणोववेअगुरुवइट्टं कसिणमहिज्जित्ताणं तथा कायंबं जहा
पुद्धानुपुधीए पच्छाणुपुधीए अणाणुपुधीए जीहग्गे तरेज्जा, तओ तेणेवाणंतरभणिअतिहिकरणसुहुत्तनक्खत्तजोगलग्गससीवलजंतुविर-
हिए ओगासे चेइआलग्गाइकमेण अट्टमभत्तेण समणुज्जाणावेऊण गोअमा ! महया पबंधेण सुपरिफुडं निउणं असंदिद्धं सुत्तत्थं अणेगहा
सोऊण अवधारंअवमित्यादि यावत् एअं तु जं पंचमंगलमहासुअक्खंधस्स वक्खवाणं तं महया पबंधेणं अणंतगमपज्जेहिं सुत्तस्स य
पिदब्भुआहिं निजुत्तिभासचुण्णीहिं जहेव अणंतणाणदंसणधरेहिं तित्थगरेहिं वक्खवाणिअं तहेव समासओ वक्खवाणिअंतं आसि,

अहणया कालपरिहाणिदोसेण ताओ निज्जुत्तिभासच्चुणिओ वोच्चिन्नाओ (१६) इओ वच्चंतेण कालसमएणं महिड्डीपत्ते पयाणुसारी वयरसामी नाम दुवालसंगसुअहरे समुप्पण्णे, तेणेअं पंचमंगलमहासुअक्खंधस्स उद्धारो मूलसुत्तमज्जे लिहिओ, मूलसुत्तं पुण सुत्ताए गणहरेहिं अत्थत्ताए पुण अरहंतेहिं भगवंतेहिं तित्थगरेहिं तिलोगपूइएहिं वीरजिणिंदेहिं पण्णविअंति, एस बुड्ढसंपयाओ (१७) एत्थ य जत्थ जं पयं पएणाणुलगं सुत्तालावगं न संपज्जइ तत्थ तत्थ सुअहरेहिं कुलिहिअदोसो न दायबोत्ति, किंतु जो सो एअस्स अच्चित्तचिंतामणिक्कप्पभूयस्स महानिसीहसुअक्खंधस्स पुवायरिसो आसि तहिं चेव खंडाखंडीहि उधेहिआइएहिं हेऊहिं यहवे पत्तगां परिसडिआ तहावि अच्चंतसुमहत्थाइसयंति इमं महानिसीहसुअक्खंधं कसिणपवयणस्स परमसारभूअं परं तन्तं महत्थंति कलिऊण पवयणवच्छल्लएणं बहुभवसत्तोवयारिअंति काउं तहा य आयहिअट्टाए आयरियहरिभेणं तत्थायरिसे दिट्ठं सवं समतीए सोहिऊणं लिहिअंति, अण्णेहिंपि सिद्धसेणदिवायरयुड्ढवाइजक्खसेणेदेवगुत्तजसवद्धणखमसमणसीसरविगुत्तनेमिचंदजिणदासगणिखवगसच्चसिरिपमुहेहिं जुगप्पहाणसुअहरेहिं बहु मणिअमिणंति (१८) से भयवं ! जुहुत्तविणओवहाणेणं पंचमंगलमहासुअक्खंधं महिज्जित्ताणं पुवाणुपुवीए पच्छाणुपुवीए सरवंजणमत्ताविंदुअक्खरविसुद्धथिरपरिचिअं काऊण महरा पवंधेण सुत्तत्थं च विण्णाय तओ णं किमहिजा !, गोअमा ! इरिआवहिअं, से भयवं ! केणं अट्टेणं एवं बुद्धइ ? जहा णं पंचमंगल महासुअक्खंधम-हिज्जित्ताणं पुणो इरिआवहिअं अहीए, गोअमा ! जे एस आया से णं जया गमणागमणाइपरिणए अणेगजीवपाणभूअसत्ताणं अणु-वउत्तपमत्ते संबट्टणअवदावणकिलामणं काऊण अणालोइअपडिक्कंतं चेव असेसकम्मक्खयट्टाए किंचि चिइवंदणसज्जायज्जाणाइएसु अभिरमेजा तया से एगगगचित्तसमाही हवेजा नवा, जओ णं गमणाइअणेगअणवावारपरिणामासत्तचित्तयाए केइ पाणी तमेव भा-

यांतरमन्त्रदिङ् अ अट्टदुहदुहज्जवसिए कंचि कालं खणं विरत्तेजा, ता तस्स फलेण विसंवएजा, जया णं कर्हिंचि अण्णाणमोहपमायदोसेण
सहसा एगिदिआदीणं संघट्टणपरिआवणं वा कयं हवेजा. तथा य पच्छा हा हा हा हा दुट्ठु कयमग्हेहिंति घणरागदोसमोहमिच्छत्तअण्णाणी-
धेहिं अदिट्ठपरलोगवाएहिं कूरकम्मनिग्घिणेहिंति परमसंवेगमावणो सुपरिप्फुडं आलोइत्ताणं निंदित्ताणं गराहित्ताणं पायच्छित्तमणु-
चरित्ताणं निस्सल्ले अणालचित्ते असुहकम्मक्खयट्ठा किंचि आयहिअं चिइवंदणाइ अणुइजा, तथा तयट्ठे चैव उवउत्ते से भवेजा,
जया णं से तयट्ठे उवउत्ते भवेजा. तथा तस्स णं परमेग्गचित्तसमाही हवेजा, तथा चैव सब्बजगजीवपाणभूअसत्ताणं जहिट्ठफलसंपत्ती
भवेजा, ता गोअमा ! अपडिक्कंताए इरिआवहिआए न कप्पइ चैव काउं किंचिवि चिइवंदणसज्जायज्जाणाइअं फलासायणमभिकं-
खुगाणं, एणं अट्टेणं गोअम ! एवं बुचइ, जहा णं गोयमा ! ससुत्तोभयपंचमंगलं थिएपरिचिअं काऊणं तो इरिआवहिअं अज्जाए
(१९) से भयवं ! कयराए विहिए तमिरिआवहिअं अहीए ? गोअम ! जहा पंचमंगलमहासुअक्खवंधं (२०) से भयवमिरियावहिअ-
महिजित्ताणं तओ किमहिजा ? गोअम ! सकत्थयाइअं चैइवंदणविहाणं. णवरं सकत्थयं एगट्ठमवत्तीसाए आयंविलेहिं अरिहंत-
त्थयं एगेणं चउत्थेणं पंचहिं आयंविलेहिं, चउवीसत्थयं एगेणं छट्ठेणं एगेणं चउत्थेणं पणवीसाए आयंविलेहिं, णाणत्थवं एगेणं
चउत्थेणं पंचहिं आयंविलेहिं, एवं सर्वजणमचविंदुपयच्छेयपयक्खवरिसुद्धं अविचामेलिअं अहिजित्ताणं गो०तओ कसिणं सुत्तत्थं
विणोयं, जत्थ य संदेहं हवेजा तं पुणो २ वीमसिअ नीसंक्रमवधारिऊण णीसंदेहं करेजा (२१) एवं सुत्तथोभयचिइवंदणविहाणं अ-
हिजित्ताणं तओ सुपसत्थे सोहणे तिहिकरणमुहुत्तनक्खत्तजोगलग्गससीचले जहासत्तीए जगगुरूणं संपाइअपूओवयारेण पडिलाहि-
असाहुवग्गेण य भत्तिभरनिव्वभरेणं रोमंनंकंअपुलइजमाणतणू सहरिसात्रिसिट्ठनयणारविंदेणं सद्धासंवेगविवेगपरमवेग्गमूलं विणिह-

यधरागदोसमोहमिच्छत्तसलकलंकेण सुविमुद्धसुनिम्मलविमलसुभसुभराणुसमयसमुल्लसंतसुपसत्थज्झवसायगाएण पवयण (भुवण)-
गुरुजिणिंदपडिमाविणिवेसिअनयणमाणसेणं अणणमाणसेगगचिचयाए धण्णोऽहं पुण्णोऽहंति जिणवंदणाइसहलीकयजम्मोत्ति इइ
मणमाणेणं विरइअकरकमंजलिणा हरिअतणवीअंजंतुविरहिअभूमीए निहिओभयजाणुणा सुपरिफुडसुविइअनीसंकयजहत्थसुत-
त्योभयं पए पए भावेमाणेणं दढचारित्तसमयन्नुअप्पमायाइअणेगगुणसंपओवएण गुरुणा सद्धिं साहुसाहुणीसाहम्मिअसेसंबंधुव-
ग्गपरिरिएणं चेव पढमं चेइए वंदेअन्वे, तयणंतरं च गुणइडेअ साहुणो, तहा साहम्मिअजणस्स णं जहासतीए पाणावाए जाए
णं सुमहग्घयमउअचोक्खवत्थपयाणाइणा वा महासम्माणो कायन्वो, एआवसरंमि सुविइअसमयसारेण गुरुणा पबंधेण अक्खेवनि-
क्खेवाइएहिं पबंधेहिं संसारनिन्वेअजणणिं सद्धासंवेगुप्पायगं धम्मदेसणं कायन्वं (२२) तओ परमसद्धासंवेगपरं नाऊण आजम्मा-
सिग्गहं च दायन्वं, जहा णं सहलीकयसुलद्धमणुस्सभव ! भो भो देवाणुप्पिआ ! तए अजप्पमिइं जावजीवं तिकालिअं
अणुदिणं अणुत्तावलेगगचित्तेण चेइए वंदेअन्वे, इणमेव भो मणुअत्ताओ असुइअसासयखणभंगुराओ सारंति, तत्थ पुव्वणहे ताव
उदगगणं न कायन्वं जाव चेइए साहु अ ण वंदिए, ता मज्झणहे ताव असणकिरिअं न कायन्वं जाव चेइए साहु अ ण वंदिए,
तहा अवरणहे चेव तहा कायन्वं जहा अवंदिएहिं चेइएहिं णो वि(संज्ञा)आलमइकमेजा (२३) एवं चाभिग्गहबंधं काऊण जावजीवाए,
ताहे अ गोअमा ! इमाए चेव विजाए अहिमंतिआ सत्त गंधमुट्ठीओ तस्सुत्तमंगे नित्थारगगपरगो भवेज्जासुत्ति उच्चारेमाणेणं गुरुणा
स्वेत्तन्वाओ, अउम् णमुट भगवओ अरहओ सइज्झउ मए भगवती महई महाविज्जआ अउम् वईएए२ महआवईए जयवईए मएणव-
ईए० जयअंतए अपरआज्झए मव्वाहा, उपचारो चउत्थभत्तेण साहिज्जति, एआए विजाए सब्वगओ नित्थारगगपरगो होइ, उव-

ट्टायणाए वा गणिस्स वा अणुणाए वा सत्त चारा परिजवेअन्वा, नित्थारगपारगो होइ, उत्तमदठपडिवण्णे वा अभिमंतिजइ, आरा-
हगो भवति, विग्यविणायगा उचसमंति, सरो संगामे पविसंतो अपराजितो भवति, कप्पसम्मत्तीए मंगलवहणी खेमवहणी इवइ,
तहा साहुसाहुणिसमणोवासगसद्धिगा सेसा सम्मत्तसाहम्मिअजणचउबिहेणं पि समणसंवेण नित्थारगपारगो भवेजा, धम्मो संबु-
ब्बलत्तणोसि तुमंतिउचारेमाणेणं गंधमुदठीओ घेतन्वाओ, तओ जगगुरूणं जिणिंदाणं पूएगदेसाओ गंधइदामिलाणसियमल्ल-
दामं गहाय सइत्थेणं उभयत्वंधेसुमारोवयमाणेणं गुरुणा मीसंदेहमेवं भाणिअन्वं, जहा भो भो जम्मंतस्संविअगुरुगुरुयपुण्णाय-
न्मारसुलदुसुविदत्तसुसहलमणुअजम्म देवाणुप्पिआ ! ठइअं च निरयतिरिअगइदार् तुब्भंति, अवंधगो अ अयसअकित्तिनीआगो-
त्तकम्मविसेसाणं तुमंति, भवंतरगयस्सावि न दुल्लहो तुब्भं पंचनसुक्कारो भाविजम्मंतरेसु, पंचनसुक्कारप्पभावओ अ जत्थर उवव-
अआ तत्थ तत्थ उत्तमा जाई उत्तमं च कुलरुवारोगासंपयंति, एअं निच्छइओ भवेजा, अण्णं च पंचनसुक्कारपभावओ ण भवइ
दासत्तणं न दारिइदुहगहीणजोणिअत्तं ण विगलिदिअत्तंति, किं बहुएणं ? गोअमा ! जे केइ एआए विहीए पंचनसुक्कारादिसु-
अण्णाणमहिज्जित्ताणं तदत्थाणुसारेण पयओ मन्वावस्सगाइणिच्चाणुदठणिजेसु अदडारसीलंगसहस्सेसु अभिरसेजा से णं सरागत्ताए
जइ न निब्बुडे तओ नेविज्जणुत्तादीसुं चिरमभिरमिज्जेह उत्तमकुलप्पसुइ उकिदठलदठसव्वंगसुंदरत्तं सव्वकलापत्तदठजणमण्णं-
दयारित्तणं च पाधिऊण सुरिंदोवमारिद्धीए एगंतेणं च दयाणुकंपापरे निव्विक्कामभोगो सद्धम्ममणुडेऊणं विहुअरयमलो सिल्लिज्जा
(२५) से भयवं ! किं जहा पंचमंगलं तहा सामाइअमाइअमसेसं पि सुअण्णाणमहिज्जिणेअन्वं ? गोअमा ! तहा चैव विणओवहाणेण-
महीअन्वं, नवरमहिज्जिणितुक्कामेहिं अट्ठविहं चैव णाणायारं सव्वपयत्तेणं कालाई रक्खेजा, अण्णहा महासायणंति इत्थादि यावत्

(२६) से भयं ! सुदुक्करं पंचमंगलमहासुअक्खंशस्स. विणओवहाणं पणत्तं, महती अ एसा निजंतणा कहं बालेहिं कज्जति ? गोअमा ! जे णं केइ ण इच्छेज्जा एअं निअंतणं अविणओवहाणेण चेव पंचमंगलाइसुअणाणमहीज्जति अज्जावेइ वा अज्जावयमा- णस्स वा अणुणं वा पयाइ से ण भवेज्जा पिअधम्मे ण हवेज्जा ददधम्मे ण भवेज्जा भत्तिज्जुए हीलिज्जा सुत्तं हीलिज्जा अत्थं हीलिज्जा सुत्तथोभए हीलिज्जा अत्थं हीलिज्जा सुत्तं हीलिज्जा सुत्तथोभए जाव णं गुरुं से णं आसाएज्जा अतीताणागयवट्ठमाणे तित्थये, आसाएज्जा आयरिअउवज्जायमाहुणो, जे णं आसाएज्जा सुअणाणमरिहतसिद्धसाहू से तस्स णं सुदी- हआलमणंतंसारसागरमाहिंडेमाणस्स तासु तासु संकुडविअडासु चुलसीइलक्खपरिसंखाणासु सीओसिणमिस्सजोणीसु तिमिरंधयार- दुगंधामिज्झविलीणखारसु चोज्झसंभपडिहत्थं वसजलुपूअदुद्धिणविलिचिछरुहिरचिछखल्लचिक्खिछदुधंसणजंवालपंकवीभच्छघोरग- न्भवामेसु कटकटंतचलचलस्स टलटलटलस्स रजंतसंपिंडिअंगमंगस्स सुहरं निअंतणा, जे उणं एअं विहिं फासेज्जा णो णं मणयंयि अइअरेज्जा जहुत्तविहाणेणं चेव पंचमंगलपभिइसुअणाणस्स विणओवहाणं करेज्जा से णं गोअमा ! णो हीलिज्जा सुत्तं णो ही- लिज्जा अत्थं णो हीलिज्जा सुत्तथोभए, से णं णो आसाएज्जा तिकालमाधितित्थये, णो आसाइज्जा तिलोगसिहरवासी विहूअ- यमले सिद्धे, णो आसाएज्जा आयरिअउवज्जायमाहुणो, सुदुयंरं चेव भवेज्जा पिअधम्मे ददधम्मे भत्तिज्जुत्ते एगंतेणं भवेज्जा सुत्तत्थाणुरंजिअमाणससद्धासंवेगमावणो, से एस णं ण लभेज्जा पुणो२ भवचारगे गन्धवासाइअं अणेगहा जंतणंति (२७) णवरं गो- अमा ! जेणं बाले जाव अविणायपुण्णपावाणं विसेसो ताव णं से पंचमंगलस्स णं गोअमा ! एगंतेणं अओगे, ण तस्स पंचमंगलस्स णं महासु-यक्खंशस्स. एगमवि आलावगं दायव्वं, जओ अणाइभवंतरसमअिआसुहक्कम्मरासिदहणट्ठमिणं लभित्ताणं न बाले सम्ममारा-

हेजा, लहृअं च आणेति, ता तस्म केवलं धम्मकहाए गोअमा ! भत्ती समुप्पाइज्जइ, तओ णाऊण पिअधम्मं दढधम्मं भत्तिजुतं ताहे जावइअं पच्चकुलाणं निव्वाहेअं समत्थो भवति तावइअं कारवेज्जइ, राइभोअणं च दुविहं तिविहं चउन्विहेण वा जहासत्तीए पच्च-
रुखाविज्जइ (२८) इमा गोअमा पनयालाए नमुक्कारसहिआणं चउत्थं, चउवीसाए पोरिसीहिं वारसहिं पुरिमइढोहिं दसहिं अवइढोहिं छाहिं निव्वीइएहिं चउहिं एगट्टाणेहिं दोहिं आयंविहेहिं एगेणं सुद्धञ्जायंविहेणं अव्यावत्ताए रोइज्जाणविगहाविरहिअस्स सज्जाएगगचि-
त्तस्स एगमेव आयंविलं मासक्खमणं विसेसिज्जा, तओ अ जावइअं तवोवहाणगं वीसमंतो करिजा तावइअं अणुगुणेऊण जाहे जाणेज्जा जहा गं एत्तिअमित्तेणं तवोवहाणेणं पंचमंगलस्स जोगीभूओ ताहे आउत्तो पाढिज्जा, ण अण्णहत्ति (२९) से भयवं ! पभू-
अकालातिक्कमं एअं जइ कयाइ अवंतराले पंचत्तमुवगच्छे तओ नमुक्कारविरहिए कहमुत्तमट्टं सोहेज्जा ?, गोअमा ! जंसमयं चेव सुत्त-
त्योवयारनिमित्तेण अगदभावत्ताए जहासत्तीए किंचि तवमारमेज्जा तंसमयमेव अहिअसुत्तथोभयं दडुव्वं, जओ णं सो तं पंचनमुक्कारं मुत्तन्योभयं ण अविहीए गिण्हं, किलु तहा गिण्हे जहा भवंतरेसुं पि ण विप्पणस्से, एअज्जवसायत्ता आराहगो भवेज्जा (३०) से भ-
यवं ! जेण उण अण्णेसिमहीयमाणं सुआवरणक्खओवसमेण कण्णहाडित्तेण पंचमंगलमहीअं भवेज्जा सेऽवि अ किं तवोवहाणं करेज्जा ?, गोअमा ! करिज्जा, से भयवं ! केणं अट्टेणं ?, गोअमा ! सुलहवोहिलाभनिमित्तेणं, एवं चेआइं अकुवमाणे णाणकु-
मीले " (३१) ति । इति श्रीमहानिशीथे तृतीयाध्ययने व्यवक्राणां कालादिव्यष्टसप्त्याचारेषु महाचारत्वेनोपधानं, तद्विधिं यत्नारूपेणोक्त इति गाथार्थः ॥८॥ अथैवमुपधानविधौ सिद्धे राकारक्तदीनां दुर्वर्चनमुद्राव्य दूययितुमाह—
अहं महानिमीहं तुम्हं न पमाणं तं पि किं सजुद्धीए । पुवायरिअवगण व ? वुच्चिज्जइ आइमो अहमो ॥९॥

अथ महानिशीथमूत्रमेव नासाकं प्रमाणमिति यत्तदाशङ्कदुर्वचनं, तत्रैवं प्रष्टव्यं-ननु भो राकारक्त ! तदपि-अग्रामाण्यमपि किं स्वबुद्ध्या उत पूर्वाचार्यवचनेन वा ? श्रीहरिभद्रस्वरिप्रभृतिप्रसिद्धपूर्वाचार्यवचसा वा उच्यते, तत्रादिमः-स्वबुद्ध्येति प्रथमो विकल्पोऽधमो-नीचः, अल्पज्ञस्याप्यनुपादेय इत्यर्थः, नहि निजमतिविकल्पना कस्यापि प्रमाणं स्यात्, सर्वज्ञवचसामेवास्तेयत्वा-द्वितीयाथार्थः ॥२०॥ अथ पूर्वाचार्यवचसेति द्वितीयविकल्पे दोषमाह-

नीए जाचयमिस्त्वं जह भणिअं तं तएवि भणिअं व भणणं तित्थासायण महादोसो ॥२१॥
द्वितीयविकल्पे यावन्मात्रं यथा भणितं, पूर्वाचार्यैरिति बोध्यं, तत्तावन्मात्रं त्वयाऽपि भणितव्यम्, ऊनमधिकं वा भणनं तीर्थाशा-तनालक्षणो महादोषः, तीर्थेन यद्यथाऽभ्युपगतं तदन्यथाभणने तस्याज्ञातना महती, अनन्तसंसारहेतुत्वादिति गाथार्थः ॥२१॥

अथ श्रीमहानिशीथमधिकृत्य पूर्वाचार्यभणितमाह-

हरिभद्रवयणमेअं पुढायरिआण चउत्थमउञ्जयणे । कतिपयपयाण सम्मं सद्धा नो तेणममहं वि ॥२२॥
हरिभद्रवचनं श्रीहरिभद्रस्वरिवचनमेतद्-वक्ष्यमाणं, किं ?-श्रीमहानिशीथे चतुर्थाध्ययने कतिपयपदानां श्रीसिद्धसेनदिवा-करग्रभृतीनां सम्यक्श्रद्धानाभावः केषांचित्तु सम्यक्श्रद्धानाभावः, केषांचित्तु सम्यक्श्रद्दा-नमित्यर्थः, यदुक्तं "अत्र चतुर्थाध्ययने बहवः सैद्धान्तिकाः कांश्चिदालापकान् न सम्यग् श्रद्दयति, एवं तैश्चरद्धानैरसाकमपि न सम्यक्श्रद्दानमित्याह श्रीहरिभद्रस्वरिः, न पुनः सर्वमेव चतुर्थाध्ययनमन्यानि वाऽध्ययनानि, चतुर्थाध्ययनस्यैव कतिपयैः परिमितैरांलापकैश्चरद्धानमित्यर्थः, यतः स्थानसमवायजीवाभिगमग्रहापनादिषु न कथंचिदिदमाचचख्ये यथा प्रतिसंतापस्थलमस्ति

तत्र गुहावासिनसु मनुजास्तेषु च परमाधार्मिकाणां पुनः२ सप्ताष्टवारान् यथाश्रद्धुपपातः, तेषां तैर्दारुणैर्वज्रशूलारथरक्षसंपुटेर्दलितानां
परिपीड्यमानामपि संवत्सरं यावत्प्राणव्यापत्तिर्न भवति, बृद्धवादस्तु पुनर्यथा तावदिदमार्थं सूत्रं, विकृतिर्न तावदत्र प्रविष्टा, प्रभू-
ताश्चात्र श्रुतस्कन्धे अर्थाः, सुष्ठुतिशयेन सातिशयानि गणधरोक्तानि चेह वचनानि, तद्वचं स्थिते न किञ्चिदाशङ्कनीयं” इति श्री-
महानिशीथे चतुर्थोध्ययनसमाप्त्यनन्तरं पूर्वोक्तार्थैर्लिखितमिति बोध्यमिति गाथार्थः ॥ ९२ ॥ अथ महानिशीथं सूत्रं कीदृशं
श्रीहरिभट्टेणाप्युक्तमित्याह—

तेणेव महानिशीहं महत्पभावंति वणिणअं तत्थ । तेणं हरिभट्टवया भदं सेसं असेसं वा ॥९३॥
तेनेव—श्रीहरिमट्टरिणैव महान् प्रभावो यस्य तत्तथा वर्णितं, कुत्र ?—यत्राश्रद्धानं भणितं तत्रैव, यद्यपि श्रीहरिभट्टाश्रद्धानं
पूर्वोक्तार्थैरेव लिखितं, न पुनः स्वयं तेनैव, तथापि पूर्वोक्तार्थोक्तमपि तदुक्तमेवेति चेतस्यवधृत्य विचार्यमाणं न दोषावहमिति,
कथं वर्णितमित्याह—“एत्थ जं पयं पणणुलुगं सुत्तालावगं न संपज्जइ तत्थ तत्थ सुअहरेहिं कुलिहिअदोसो न दायवोत्ति, किंतु
जो सो एअस्स अचित्तचित्तामणिक्कप्पभूअस्स महानिशीहसुअस्सखंधस्स पुब्बायरिसो आसि तहिं चेव खंडाखंडीए उदेहिआइएहिं हेज्जहिं
बहवे पत्तगा परिसडिआ, तहवि अचंतसुमहत्थाइसयंति इमं महानिशीहसुअस्सखंधं कसिणपवयणस्स परमाहार(मसार)भूअं परं तत्तं
महत्थंति कलिज्जण पवयणवच्छत्तणेण बहुमब्वसत्तोवयारिअंतिकाउं तहा य आयहिइयाए आयरिअहरिभट्टेणं जं तत्थ आयरिसे
दिट्ठं तं सबं समतिए साहिज्जण लिहिअंति, अण्णेहिंपि सिद्धसेणदिवायरबुद्धवाइजस्सखेसेणदेवगुत्तजसवद्धणखमसमणसीसरविगु-
त्तनेमिचंदजिणदासगणिखमगसच्चसिरिप्पमुहेहिं जुगप्पहाणसुअहरेहिं बहुमणिअमिणंति । इति श्रीमहानिशीथे तृतीयाध्ययने, यत्

एवं श्रीहरिभद्राचार्येणैव वर्णितं तेन कारणेन श्रीहरिभद्रवचसः—श्रीहरिभद्रस्य विचरणाद्भद्रं—भद्रहेतुत्वाच्छ्रेयं—चतुर्थीव्ययनगतकति-
पयालापकच्यतिरिक्तं चतुर्थमध्ययनं शेषाणि च सप्तम्यध्ययनानि वा, अथवा अशेषमपि—संपूर्णमपि भद्रमेव, यतः श्रीहरिभद्रस्य-
रिणैव बृद्धसंप्रदायगतानामाचार्याणां विवादापन्नानामपि कतिपयपदानां श्रद्धानमेव भणितं, परं न ते दूषिताः, अतः स्वकीयश्रद्धा-
नस्यापि न सम्यग् श्रद्धानमितिपदेन संशयारूढत्वमेव ज्ञापितं, परं न श्रीमहानिशीथचतुर्थीव्ययनगतकतिपयालापकानामप्रामाण्यमेव
ज्ञापितं, प्रत्युतान्येषां श्रद्धाने गणधरकृतमेतत्तद्व्यमित्यादिवचोर्भिर्हेतुज्ञापितः, किंच—कर्मणां क्षयोपशमवैचित्र्यात्कस्यचिन्महतोऽ-
प्यश्रद्धानेऽन्येषामप्यश्रद्धानमेव युक्तमिति वक्तुमप्ययुक्तं, गुरुनियोगादपि मिथ्याश्रद्धानस्याप्यागमे भणितत्वाद्, यदागमः—“सम्म-
दिष्टी जीवो उच्यते पश्यणं तु सहहृद्। सहहृद् अ असत्त्वात् अणभोगा गुरुनियोगा वा॥१॥” इति श्रीउत्त० नि० (१६३) अत एव चतुर्थीव्य-
यने बहवः सैद्धान्तिकाः कांश्चिदालापकान् न श्रद्ध्यति, एवं तैरश्रद्धानैरसाकमपि न सम्यग् श्रद्धानमिति वचोक्तं, न पुनरन्यैरपि न श्रद्ध्य-
मिति भणितं, न वा ते तथा श्रद्दालवो दूषिता इति स्वरूपमपि पर्यालोच्यमिति गाथाः॥१॥१॥ अथ राकारक्तत्रयचनपद्धतावाच्यमाह—

चित्तं हरिभद्रवचं गणधरवचयणात् सुंदरमिदुत्तं । चंदप्यहेण सेसं गणधरवचयणेहिं सह चत्तं ॥१५॥

‘इहे’ति नास्माकं राकास्तत्तानां श्रीमहानिशीथविषयकं सम्यक् श्रद्धानमित्याद्यधिकारे गणधरवचनाद् अपिर्गम्यस्ततोऽपि सुन्दरं-
प्रशस्तं श्रीहरिभद्रस्यैवैव—वचनमुक्तं—भणितं, केन ?—चन्द्रग्रमाचार्येण, एवं भणित्वाऽपि शेषम्—अश्रद्धानातिरिक्तस्थलोक्तं श्रीमहा-
निशीथवर्णनात्मकम् अर्थात् श्रीहरिभद्रस्यैवैव—वचनं, न केवलं, किंतु ?—गणधरवचनैः सहेति, अयं भावः—इहेति—चतुर्दशीपा-
क्षिकमीत्या श्रीमहानिशीथस्य न नास्माकं प्रमाणमित्याद्यस्तत्रालापवारे गणधरवचनादपि—श्रीमहानिशीथवचनादपि श्रीहरिभद्रस्यैव-

वचः मुन्दरं चन्द्रप्रभाचर्योक्तम्, अन्यथा कतिपयालापकानां सम्यग् श्रद्धानं नास्माकमित्येतावन्मात्रमन्यथाभिप्रायेणोक्तमप्युच्च-
कर्णवलयदिनेवान्यथाभिप्रायमुद्भाव्य तत्प्रागासंभवात् शेषं तैरश्रद्धानैरस्माकमपि न सम्यग्श्रद्धानमित्येतावन्मात्रं यत्स्वरिणोक्तं तदति-
रिक्तं यन् श्रीमहानिशीथगुणवर्णनादिकं तदपि त्यक्तं, नहुक्तमाहात्म्यं श्रीमहानिशीथं यथा सूरः प्रप्राणं तथाऽस्माकमपीति भणि-
तवान्, न पुनः केवलं स्वरिवचस्त्यक्तं, किंतु गणधरवचनैः सहेति, गणधरवचनानि श्रीहरिभद्रस्वरिवचश्चेति सर्वमपि चन्द्रप्रभाचा-
र्येण त्यक्तमिति चित्रम्-आश्चर्यमित्यर्थः इतिगार्थः ॥९४॥ अथ कुपाक्षिकाणां गणधरवचने आस्ता नास्तीतिदर्शयति—
जइ म्वल्लु कुवक्कन्विआणं गणद्धरवयणाउ हुल्ल सइहणं । हरिभद्रासइहणं भणिअव्वमकिंचि ता तेहिं ॥९५॥

अथ कुपाक्षिकाणां गणधरवचनानां श्रद्धानं भवेत् ता-तर्हि हरिभद्राश्रद्धानं-हरिभद्रसूरैर्यत्कतिपयाश्रद्धानं ततैः-कुपाक्षिकैरकिं-
चिद् अमारमिति भणितव्यं भवेत्, गणधरवचनापेक्षया अकिञ्चित्करत्वादितिगार्थः ॥९५॥ अथाकिंचिद्गणने हेतुमाह—

हरिभहेणवि भणिअं गणद्धरवयणं मद्दनिमीहं नं । कहमित्थमसइहणं अम्हणं सम्मयं समए ॥९६॥

यद्-यस्मात्कारणान्महानिशीथं गणधरवचनं हरिभद्रेणापि-श्रीहरिभद्रसूरिणाऽपि भणितं, 'बृद्धयादस्तु पुनर्यथा तावदिदमार्प-
म्रं, विकृतिर्न तावदत्र प्रविष्टा, प्रभूताश्चात्र श्रुतस्कन्धे अर्थाः सृष्टु अतिशयेन सातिशयानि गणधरोक्तानि चेह वचनानि, तदेवं स्थिते न
किंचिदागङ्गनीय'मित्यन्वरूपेण तत्रैव निगदितं, तदित्यध्याहार्यं, तस्मात्कारणाद्'इत्थं'ति अत्र कतिपयालापकेष्वप्यश्रद्धानं श्रीहरि-
भद्रसूरैरितिगम्यम्, अस्माकं सम्मतं समये-प्रवचने कथं स्यात्?, न कथमपीत्यर्थः, यतो हरिभद्रेणापि श्रीमहानिशीथं गणधरोक्तं भणितं,
न पुनः तत्रापि किंचिदन्यकृतमित्यादि भणितं, तत्र यदि श्रीहरिभद्रस्यान्येषामपि तदनुयायिनामश्रद्धानं तर्ह्यस्माकं किम्?, इत्येव

हेतुः कुपाशिकैर्वक्तव्यो भवेद् यदि गणधरवचनात्सा सादिति गार्थः ॥९६॥ अथ राकारक्तं प्रति हितोपदेशमाह—

हरिभक्तसवि देशे न सम्मसद्गृणवयणसवणेणं । जह् सयलं परिचत्तं मद्गानिसीहं मद्गसुत्तं ॥९७॥

तद् अम्हाणवि वयणं तस्सवि तित्थस्स सम्मयं सुणिउं । पडिवज्जसु तं सुत्तं सेसमसेसंव जह्इच्छं ॥९८॥

हरिभद्रस्यापि देशे—श्रीमहानिशीथश्रुतस्कन्धस्य चतुर्थाध्ययनेऽपि कतिपयालापकलक्षणे न सम्यक्श्रद्धानभितिलक्षणं यद्वचनं तस्य श्रवणेन सर्वमपि—निखिलमपि महासूत्रं—सर्वसूत्रातिशायि श्रीमहानिशीथं परित्यक्तं यथा तथा—तेन प्रकारेणास्माकमपि तस्यापि श्रीहरिभद्रसूत्रेऽपि तीर्थसंमतमपि वचनं श्रीमहानिशीथं परमसूत्रं प्रवचनसारभूतमित्यादिरूपेणोद्घोष्यमाणं श्रुत्वा—निश्चय्य तत्सूत्रं श्रीमहानिशीथाख्यं प्रतिपद्यस्व—प्रमाणत्वेन स्वीकुरुज्ज, कीदृशं ?—‘क्षेपं’ चतुर्थाध्ययनगतकतिपयालापकव्यतिरिक्तम्, अक्षेपं वा संपूर्णं वा ‘यथेच्छम्’ इच्छामनतिक्रम्य, एवं न सति गणधरवचनं श्रीहरिभद्रवचनं अस्मदीयवचनं च सर्वमपि स्वीकृतं भवेद्, अन्यथा यथा कतिपयपदाश्रद्धानमिति परोक्तं श्रुत्वा सकलमपि श्रीमहानिशीथं त्यक्तं तथा श्रीमहानिशीथं नास्माकं प्रमाणमिति परोक्तं श्रुत्वा क्षेपसूत्राण्यप्यङ्गोपाङ्गादिलक्षणानि परिहर्तव्यानि स्युः, गणधरकृतसूत्रत्वेन सर्वत्राप्यविशेषाद्, देशाश्रद्धाने सर्वश्रद्धानस्य युक्तेस्तौल्यादिति हितोपदेश इति गार्थायुग्मार्थः ॥९७॥९८॥ अथ यः कश्चिदोक्तेश्चालप्रभृतिः श्रीहरिभद्रं प्रमाण्यन् अपि महानिशीथं न प्रमाणयति तत्स्वरूपमाह—

हरिभक्तं पमाणं भणिऊण मद्गानिसीहमपमाणं । जो भासइ सो मायासेवंधानायमावणो ॥९९॥

ननु चतुर्दशीयैकरपि कैश्चित् श्रीमहानिशीथं न प्रमाणीक्रियते, तत्र किं निदानमिति चेदुच्यते चतुर्दशीपाक्षिकाभ्युपगमभीतिवत्

नैत्यथ्यतिपरित्यागमीतिर्विद्यमानत्वात्, प्रायः स्वाभ्युपगतमार्गं दूषयच्छास्त्रं न कस्यापि प्रमाणीस्याद्, अत एव प्रतिभाम्युपगमभयेन लुम्पाक्रेनाप्येतन्नाभ्युपगम्यते, यत्तु चैत्यवासाभावेऽपि साम्प्रतीनानां केषांचिन्महानिशीथानङ्गीकारभाषणं तच्चैत्यवासिवचनानुवाद एव बोध्यः, न पुनः परमार्थमवगम्याप्येतद्भाषणमिति गाथार्थः ॥९॥ अथ श्रीमहानिशीथपरित्यागाभिप्रायेण पुनरपि राकारक्तः शङ्कते-
न नु उच्यतामाभावे मंगलमार्गं जं च अञ्जयणं । जिणवरपमुहासायण अणंतसंसारयाहेऊ ॥१००॥

‘उपधानाभावे’ उपधानोद्धहनमन्तरेण ‘मंगलार्गं’ति पञ्चमङ्गलमहाश्रुतस्कन्धादीनामध्यनं यत् तत् जिनवरप्रमुखानाम्-अर्ह-
रिस्रदानायोपाध्यायपसाधूनामाशातना अनन्तसंसारहेतुर्भवेद्, यदुक्तं-“से भयवं ! महती एसा निअंतणा कंहं बालेहिं कज्जति ?,
मोअमा ! जे णं केइ न इच्छेजा एअं निअंतणं, अविणओवहाणेणं चेव पंचमंगलाइसुअणमहिजेइ अज्जावेइ वा अज्जावयमाण-
स्स वा अणुणं पयाइ, से णं न हवेजा पिअधम्मे न भवेजा ददधम्मे न भवेजा भत्तिजुए, हीलिज्जा सुतं हीलिज्जा अत्थं ही-
लिज्जा मुत्तत्थोभए हीलिज्जा गुरुं जाव णं से गुरुं आसाएज्जा अतीताणागयतित्थयरे आसाएज्जा आयरिउवज्जायसाहुणो, जे
णं आसाएज्जा सुअणमरिहतसिद्धसाहू से तस्स णं सुदीहयालमणंतसंसारसागरं आहिंइमाणस्स” इत्यादि प्रागुक्तम्, अस्यालाप-
कस्य संक्षेपार्थस्त्वेवं-यः कथित्प्राणी पञ्चमङ्गलादीनि सूत्राण्युपधानोद्धहनमन्तरेणाधीतेऽध्यापयति अध्यापयन्तमन्यमनुजानीते स
आशातयति सूत्रार्थोभयरूपमागमं गुरुं त्रिकालभावितीर्थकरसिद्धाचार्योपाध्यायसाधूंश्च, तत्राशातनाप्रत्ययं तत्कर्म वध्नाति येन च-
तुरादीतियोनिलक्षसंभवानि नानादुःखान्यनुभवब्रनन्तसंसारं परिभ्रमति, यस्तूपधानोद्धहनपूर्वकमेतान्यधीते स आशातनाजन्यकर्म-
बन्धरहितः मुलभवोधिको भूत्वा संसारोच्छेदं विधत्ते, तथा यावत्प्राणी पुण्यपापयोर्विशेषं न जानीते तावत्तस्य पञ्चमङ्गलं न

देयमित्यग्रानुपधानिनो नमस्काराध्ययेनन्तसंसारितोक्तेति गाथार्थः ॥१००॥ अथ पूर्वपक्षिणोऽभिप्रायमाह—

जह एअंपिअ वयणं सम्मं ता निअमणंतसंसारी । सवो सावयवगो चउपंचविज्जिओ हुज्जा ॥१०१॥
यद्येतत्प्रागुक्तं वचनं सम्यग्भवेत् ता-तर्हि नियमाचतुष्पञ्चविवर्जितः सर्वोऽपि श्रावकश्चाविकावर्गोऽनन्तसंसारी भवेदित्यक्ष-
रार्थः, भावार्थस्त्वयं—प्रायः श्रावककुलोत्पन्नानामुपधानवहनमन्तरेणैव नमस्काराध्ययनादि दृश्यते, तेषां तदध्यापकानां चानन्त-
संसारिता कथं युक्तेति गाथार्थः ॥१०१॥ अथ पूर्वपक्षमुपसंहरन्नेव सिद्धान्तमाह—

तेणं खलु तं मुत्तं अपमाणं अम्हमेस संकणो । इअ चे पवयणपरमत्थसुण्णचित्तस्स चिट्ठेअं ॥१०२॥
तेन कारणेन प्रागुक्तलक्षणेन तत्त्वज्ञं—श्रीमहानिशीथमप्रमाणमेपोऽस्माकं—राकारक्तानां संकल्प इति पूर्वपक्षोपसंहारः, सिद्धान्तमाह—‘इअ चे’ इति चेदुच्यते एवं प्रागुक्तं प्रवचनपरमार्थद्वयचिन्तस्य चेष्टा, यथा देवतायत्तस्य यथा तथाऽविमृश्य जल्प-
तथेष्टा—वाक्याययोः क्रियाविशेषो परेषामुपपत्तये हेतुत्वाऽस्यापीति गाथार्थः ॥१०२॥ अथ प्रागुक्तं कथमित्यत्र हेतुमाह—

जमिणं दुवालसंगं गणियिडंगं पाणिणो अणाणाए । पुह्वाइविराहिता भमंतण्णंते भवे चोरे ॥१०३॥
यद्—यस्मात्कारणादिदं द्वादशाङ्गं—सामायिकादिद्विष्टिवादपर्यन्तं गणियिष्टकं अनाज्ञया—जिनाज्ञामन्तरेण विराध्य ‘प्राणिनो’
जीवाः साध्वादयोऽनन्तान् भवान् नारकादिरूपान् घोरान्—दुःखगहनात्मकान् भ्रमन्ति—पर्यटन्ति, यदागमः—“इमं (इच्छेइयंमि)
दुवालसंगं अणाणाए विराहेत्ता अतीते काले अणंता जीवा चाउरंतसंसारं कंतारं परिअड्डिसु, अणागए काले परिअड्डिसंति, पड्ड-
प्पन्ने काले संखेज्जा जीवा जाव परिअड्डंति” इति गाथार्थः ॥१०३॥ अथाज्ञाया अभावोऽनाज्ञेति कृत्वा

का आनेत्याह—

आयारो मल्लु आणा तत्थवि उवहाणमिह महायारो । तयभावे जाऽणाणा महइ आसायणा समए ॥१०४॥
आचारः—कालाद्यष्टप्रकारो ज्ञानाचारः, यदुक्तं—“काले विणए बहुमाणे उवहाणे तहा अनिहवणे । वंजणमत्थतदुभए अट्ठविहो
णाणमायारो ॥१॥” श्रीदश० नि० । खलुरवधारणे, तत्रापि—कालादिष्वष्टस्वप्याचारेष्विह—प्रवचने उपधानं महाचारः, सम्यग्दर्शना-
द्युच्चारणपेक्षया महानाचारः, तद्भावे—उपर्युक्तकारणेन उपधानाभावे अनाज्ञा या सा महती आशातना समये इति गाथार्थः ॥१०४॥
अथ हेतुहेतुमद्भावेन उक्तं समर्थयति—

तेणं तीणं जुत्तं अणंतभवममणमेव जीवाणं । जं दीसइ अज्झयणं विणावि तं तत्थिमं वुच्छं ॥१०५॥
उपधानाभावोऽनाज्ञा, सा च महती आशातना, तेन कारणेन तया—आशातनया जीवानामनन्तभवप्रमणमेव युक्तम्, आशातना-
यास्तद्वेतुत्वाद्, यदागमः—“आसायण मिळत्तं आसायणवज्जणा उ सम्मत्तं । आसायणानिमित्तं कुवइ दीहं च संसारं १॥” इत्यु-
पदेगमालायां (४१०) तद्विनापि—उपधानोद्बहनं विनापि यदध्ययनं सामायिकादिश्रवणां दृश्यते तत्रेदं वक्ष्ये—अनन्तरगाथायां
भणिल्यामीतिगाथार्थः ॥१॥ अथ वक्ष्ये इति यदुक्तं तदाह—

उवहाणवहणआमाजुत्ताणं जुत्तमेव अज्झयणं । जहं जा ज्जजीवणिशं अहिज्ज पव्वज्जआसाए ॥१०६॥
उपधानवहनाज्ञा—मति सामर्थ्यं सति च प्रस्तावे उपधानोद्बहनं करिष्यामीतिरूपा तया युक्तानामुपधानश्रद्धानपूर्वकतद्वहनाशा-
कलितचेतनामव्ययनं—सामायिकादिश्रवणां पठनं युक्तमेव, दृष्टान्तमाह—यथा प्रव्रज्याशया—दीक्षाग्रहणेच्छया यात्रा पङ्जीवनिकं—

नमस्कारादिपङ्क्तीवनिकायपर्यन्तमध्यापयेच्छ्रुतमितिगम्यं यदुक्तं [निशीथचूर्णौ]—सावगस्स जहन्नेणं तं चेव, उगोसेणं छल्लीच-
णिया सुत्तओवि अत्थओवि, पिण्डेसणज्जयणं न सुत्तओ, अत्थओ पुण उल्लावेण मुणइ' आग्रइयकचूर्णौ (३. १९० चूर्णौ) ॥१०६॥
अथोपधाननहनाशयाऽपि उपधानविधिमन्तरेण कियच्छ्रुतमभ्येतव्यमित्याह—

जं जीए किरिआए उवओगी तं तयट्टमाणन्ति। तेणमुवहाणजोगं अहिज्जा अब्भासबुद्धीए ॥१०७॥

यद् यस्याः क्रियाया उपयोगि—तद्धेतुभूतं तदर्थ—तस्याः क्रियाया निमित्तं तत्—तावन्मात्रमध्येतव्यमित्याज्ञा, नाधिकं, तेन
कारणेनाभ्यारानुद्ध्या, तद्धेतुभूतक्रियाशुद्ध्यर्थमित्यर्थः, उपधानयोग्यं—यावदुपधानोपयोगि तदधीयेतेति गार्थार्थः ॥१०७॥ अथो-
पधानोपयोगि श्रुतमुपधानमन्तरेणाप्यधीयेतेत्यतः किं संपन्नमित्याह—

तेण उवहाणकिरिआ पोसहपमुहावि जुज्जाए तेसिं। एवं सेहेऽवि सुअं आवस्सअजोगकिरिअट्टा ॥१०८॥

येन कारणेनोपधानोद्दहनाशया नमस्कारादि श्रुतमभ्यस्यते तेन कारणेन पौपधप्रमुखाद्युपधानक्रियाऽपि युज्यते तेषां श्राव-
काणां, तथाविधश्रुताभावेन पौपधादिक्रियाया एवासंभवात्, ननु श्रीमहानिशीथे तपोमात्रमेवोपधानमुक्तं, कथं तर्हि पौपधादि-
क्रियानिमित्तमभ्यास इति चेदुच्यते, यद्यपि श्रीमहानिशीथे पौपधादिक्रिया साक्षान्नोक्ता, तथापि यथासाधोयोग्येतिशाशयिक्रिया-
वत्त्वं सर्वप्रतीतं तथा श्राद्धानामप्युपधानेषु विलोक्यते, तच्च निराशम्भत्वादितुणैरेव, ते च सम्यक् पौपधस्वीकार एव स्युर्नान्यथा,
अत एव पूर्वार्च्यग्रणीतेषु सामाचार्यादिप्रकरणेषूपधानविधौ च साक्षादेव पौपधादिर्दृश्यते, न च सामाचारीग्रन्थो नास्माकं प्रमाण-
मिति वाच्यं, यतो योगविधिरपि सामाचारीग्रन्थेऽप्युपलभ्यते, न पुनः क्वापि सिद्धान्ते, तथा च योगविधिरपि परिहर्तव्य आ-

पथेन, तस्मान्नादानामुपधानेषु षोडशग्रहणादिविधिर्योगविधिवत् प्रमाणयितव्य इति सिद्धं नमस्काराद्यभ्यासः षोडशक्रियाहेतुत्वेन नमस्कारादिश्रुताराधनहेतुरेव, एवं श्राद्धवच्छेदेषु नवदीक्षितशिष्येऽपि श्रीआवश्यकयोगक्रियार्थ-श्रीआवश्यकश्रुतस्कन्धाराधन-क्रियानिमित्तमेव सामायिकादिषड्जीवनिकापर्यन्तं श्रुतं मतं-सम्मतं, ज्ञेयमिति गम्यमिति गार्थार्थः ॥१०८॥ अथोपधानोद्बहना-क्रान्त्या सामायिकाद्यध्ययनमभ्युपगम्यते तर्हि कथं नाचाराङ्गादिष्वपीत्यतिप्रसङ्गं निवारयन्नाह—

जं आवससयवंधो उचजुल्लङ् निअपरेसि किरिआसु । दीबुब तेण पढमं अहिकिज्जइ न उण सेससुअं ॥१०९॥
यद्-यस्मादावश्यकश्रुतस्कन्धो निजपरयोः क्रियासु-श्रीआवश्यकश्रुतस्कन्धतदतिरिक्तश्रुताराधनक्रियासुपयुज्यते-उपयोगी-भ्यान् तेन कारणेन दीपनप्रथममधिक्रियते, उपधानयोगोद्बहनात् तत् पूर्वमेवाभ्यस्यते, न पुनः शेषश्रुतम्-आचाराङ्गादिश्रुतमित्यश्रमार्थः, भावार्थस्त्वयम्-आवश्यकश्रुतस्कन्धो ह्यभ्यस्तः आवश्यकश्रुतस्कन्धस्यैवाराधनहेतवे यान्युपधानानि तत्संचन्धिनीपु-क्रियाश्रमयोगी स्याद्, अन्यथा तद्विधेरेवासंभवात्, तथा परक्रियासु श्रीआचाराङ्गप्रमुखाखिलश्रुताराधनहेतुयोगक्रियास्वपि, तत्र दृष्टान्तमाह-यथा प्रदीपः, स हि स्वपरविषयप्रकाशनक्रियोपयोगी अहं प्रदीपं घटादिकं च पश्यामीति प्रदीपघटादिदिदृक्षुणा संलग्नमे प्रथमं प्रदीप एवाधिक्रियते, प्रथमं प्रशुणीक्रियते(च), प्रदीपमन्तरेणोभयोरपि प्रकाशासंभवात्, न पुनस्तद्वच्छेषमाचाराङ्गादिश्रुत-प्रधानयोगाभ्यां पूर्वमभ्यसनीयं, यतो नाचाराङ्गादिश्रुतं श्लोपधानक्रियोपयोगि नवा परोपधानक्रियोपयोगि, किंच-आचाराङ्गाद्य-ध्ययनं प्रवर्तितस्यापि वर्षत्रयपर्यायाद्यतिक्रमेऽनुज्ञातं, यदुक्तं-“तिवरिसपरिआगस्स समणस्स निगंथस्स कप्पति आयारपकप्पना-ममज्झयणं उद्दिशिणं, चउवरिसपरिआगस्स० नि० सुत्तगडे नाममंगे उ० पंचवासपरिआगस्स सम० नि० दसाकप्पववहारा-

नामज्ज्ञायणा उद्दिशिच्चए, अद्भुतासपरिआगस्स० नि० ठाणसमवायए णामं अंगे उ०, दसवास० परि० सम० नि० कप्पइ विवाह-
पण० अंगे उ० इत्यादिवावत् वीसतिवासपरि० सम० निगंगं सधसुआणुवाई भवति”त्ति। श्रीव्यवहारसूत्रे (१३-१०उ० २२-३६)
एवं च सति कथं तथाविधं श्रुतमुपधानाद्युपयोगीति, सामायिकादिद्विप्राणां तथास्वभावाद्, अत एवाधीतसामायिकार्यिकादिद्विप्राणामेव
साधूनां योगोद्बहनविधिरनादिप्रवाहपतितो दृश्यते, अनादित्वं चतुर्दशीप्रवर्त्तकाचार्याभिधानाभावदेतत्प्रवर्त्तकस्याप्याचार्यस्याभि-
धानाभावादिति नातिप्रसङ्ग इति गाथार्थः ॥ १०९ ॥ अथोपधानरूपसूत्रोपचारक्रिया सर्वेषां नियता उत नेत्याकाङ्क्षायामाह—
सुत्तोवयारकिरिआ सुअववहारीण तित्थकरकहिआ। आगमववहारीणं बलिआणं नेवमवि निअमो ॥११०॥

सूत्रोपचारक्रिया-उपधानरूपा ‘श्रुतव्यवहारिणां’ आगमादिव्यवहारपञ्चक्रमध्ये द्वितीयव्यवहारमाश्रितानाम्, एवकारोऽध्याहार्यः,
तेषामेव, ‘तीर्थकरकथिता’ जिनेन्द्ररूपदिष्टा, आगमव्यवहारिणाम्-अवधिमनःपर्यायकेवलज्ञानचतुर्दशदशनवर्षपूर्वभृतमेवमुपधान-
क्रिया कर्त्तव्येत्येवं न नियमः, अपिशब्दात्पुरुषविशेषं प्रतीत्य भवत्यपि, नियमाभावे हेतुमाह-‘बलिआणं’ति यतस्तेषां किल-
क्षणानां?—वलिकानाम्-आगमव्यवहारिणो बलिष्टाः-शेषव्यवहारापेक्षया चलवन्तः, यदागमः-“आगमबलिआ समणा निगंगं”त्ति
(१०-४२१) श्रीस्थानाङ्गे इति गाथार्थः ॥११०॥ अथागमव्यवहारिणः स्वरूपमाह—

जं आगमववहारी सुअनिरिक्खो पडुच्च कं पि नरं। अज्झाविज्जुवह्राणं विणेव जह धण्णमणगारं ॥१११॥

यद्-यस्मादागमव्यवहारी ‘श्रुतनिरपेक्षः’ श्रुतस्य-आचाराङ्गादेर्निर्गताऽपेक्षा-तदनुसृत्य प्रवृत्तिर्यस्य स तथा, कमपि-कश्चि-
नरं-साध्वादिलक्षणं प्रतीत्य-आश्रित्योपधानं विनैवाध्यापयेद् यथा धन्यमनगरं-धन्यर्पिनामानं योगोद्बहनमन्तरेण श्रुतोक्तविध्यपे-

क्षया प्रक्रान्तरविधिना वा एकादशङ्गीमध्यापितवन्तः स्थविराः, यदागमः—“तए गं धणो अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स तहास्सुवाणं थंराणं अंतिग्गं सामाहुअमाहुअइं इक्कारस्स अंगाइं अहिज्जति२ संजमेणं तवस्सा अप्पाणं भावेमाणे विहरति’ इत्यादि यावत् ‘मसिआग्गं संलेहणाग्गं नयमामपरिआओ जाव कालमासे कालं किञ्चा उड्डं चंदिमजावनवेगेविज्जविमाणपत्थडे उड्डं दूरं वीतीवत्तिता सत्तट्टसिद्धे विमाणे देवनाग्गं उववणे”ति श्रीअनुत्तरोपपातिके (१६३०-३-४-५) अत्र नवमामपर्यायेऽपि धनयिरेकादशाङ्गधरः कथितः, स न श्रुतव्यवहारानुगतयोगानुष्ठानवान् संभवति, तावता कालेन योगानुष्ठानासंभवात्, तथा “तिव्वरिसपरिआगस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पति आयाग्गकप्पनाममज्झयणमुहिसिन्ना” इत्यादिपर्यायप्राप्तेरप्यसंभवात्, तेन यथाऽत्र पर्यायप्राप्त्यभावेऽपि तद-
क्षयनं तथा योगाद्यभावेऽपि, यद्वा आगमव्यवहारिणा अन्यः कोऽपि योगविधिः कारितो भविष्यति, परं न स श्रुतव्यवहारि-
णाऽनुष्ठेय इति तात्पर्यमिति गार्थाः ॥१११॥ अथागमव्यवहारापेक्षा श्रुतव्यवहारिणो न युक्ता, तदपेक्षायां च दोषमाह—
न तद्वा मुअववहारी तयविकखे अण्णहोवणसिज्जा । वेसाघरचउमासं सीसं संभूअविजउव ॥११२॥

यथा आगमव्यवहारिणा श्रुतमध्यापितं तथा तदपेक्षः—आगमव्यवहारापेक्षः श्रुतव्यवहारी न स्याद्, अन्यथा—तदपेक्षायां संभूतविजयवन्धित्यं प्रति वेज्यागृहे चतुर्मासिकमुपदिशेत्, यथा आगमव्यवहारिणा श्रीसंभूतविजयस्वामिनोपकोशागृहे चतुर्मासं श्रीस्थूलभद्रस्योपदिष्टं तथा श्रुतव्यवहारिणाऽप्युपदेष्टव्यमापद्येतेत्यर्थः, तच्च सर्वेषामप्यसम्मतमिति गार्थाः ॥११२॥ अथ पुनरपि श्रीमहानिग्रीथेऽग्रामाण्यं व्यवस्थापयितुं शक्नुते—

नणु जह म्हानिसीदे उवहाणाविही तद्वा न अण्णत्थ । कत्थवि दीसइ तेणं हविज्ज अपमाणमम्हाणं ॥११३॥

ननु भो यथा श्रीमहानिशीथे उपधानविधिर्न तथा अन्यत्र कुत्रापि दृश्यते तेन कारणेनास्माकमप्रमाणम्, अर्थात्तन्महानि-
शीथमिति गार्थः ॥११३॥ अथोत्तरमाह—

जइ एवं ता. सचं परिहरिअं सुअं पि तुज्झ मए । लेवो वासगपभुहा पायमिक्किस्सुत्ता ॥११४॥
यद्येवं प्रागुक्तं तर्हि तत्र मते सर्वमपि श्रुतं परिहर्तव्यं भवेत्, तत्कथमित्याह—लेपोपासकप्रमुखाः—श्रीसूत्रकृदङ्गद्वितीयश्रुतस्क-
न्धोक्तलेपश्रावकप्रमुखाः प्रायो—बाहुल्येनैकैकसूत्रोक्ताः—एकैकस्मिन् सूत्रे पठिताः सन्ति, नहि लेपश्रावकवर्णनमन्यत्र तथोपलभ्यते,
तथा च द्वितीयाङ्गमपि परिहर्तव्यम्, एवमाचाराङ्गादयोऽपि, न ह्याचाराङ्गोक्तः सर्वोऽपि विचारः सर्वत्रोपलभ्यते, तथोपलम्भे च
सर्वेषामप्यैक्यापत्तेरित्यादि स्वयमेव पर्यालोच्यमिति गार्थः ॥११४॥ अथ प्रवचनस्वरूपमाह—

तम्हा जिण्णिदसासजमयरिअपरंपरानुवट्ठिजं । तेणिव सूअबहुहा कस्स यऽसूआवि सूरिपहा ॥११५॥
तस्मात्कारणाज्जिनेन्द्रशासनमाचार्यपरम्परानुवर्त्तनीयं, आचार्यपरम्परामन्तरेण न किमप्यनुष्ठानं श्रुतं वा भवेत्, किंतु तदा-
यत्तमेव, तेन कारणेन सूचा—शास्त्रेषूपधानादिक्रियाणां नामोचारादिना सूचनं 'बहुधा' अनेकप्रकारा स्यात्, कस्यचित् क्रियाविशे-
पस्यासूचा—सूचनाभावः, सापि 'सूरिपथा' सूरिरेव पन्था यस्याः सा तथा, यद्यप्यागमे नोपलभ्यते तथापि सूरिपरम्परया समा-
गता, अयं भावः—कचित् किञ्चिन्नाममात्रेणोपलभ्यते तदेव क्वचित्किञ्चिद्विस्तरेणेत्यादि, किञ्चिच्च नाम्नाऽपि नोपलभ्यते, तस्य
केवलं सविस्तरक्रियाकलणस्येव परम्परैव मूलं, नान्यदिति गार्थः ॥११५॥ अथ प्रकृतमाह—

आयारो उवहाणं सूआमित्तेण णंगसुत्तेसु । किंचिवि वित्थरवयणं महानिसीहिंमि को दोसो ? ॥११६॥

उपधानमाचरो-ज्ञानाचारः, मय मृचामात्रेणानेकेषु मन्त्रेषु “वसे गुरुहृले निचं, जोगवं उवहाणवं” इत्यादिरूपेषु, किंचिदि-
स्तरवचनं महानिशीथं, तत्र को दोषो?, न कोऽपीतिगार्थः ॥११६॥ अथ योगोपधानविषये उदाहरणान्याह—

जोगे आसाढारिअमीसपमुहावि हुंतुदाहरणं । उवहाणि उसभदत्तो जिणदत्तो भायरा वोऽवि ॥११७॥
योगे आपाढाचार्येशिण्यप्रमुखाः उदाहरणं भवन्ति, तच्चत्तिकरस्तूत्तराध्ययनटीकातोऽवसेयः, आदिशब्दादाचामाम्लतपो-
ऽभिग्रहणासंलयेयाध्ययनाद्येतुमाधुरपि, उपधाने च ऋषभदत्तजिनदत्तौ द्वावपि आतरो आचारप्रदीपाद्युक्तौ बोध्यावितिगार्थः
॥११८॥ अथ प्रकारान्तरेणैव पूर्वपक्षी ग्राह—

मृअक्वंधे अज्झयणा इचाई आगमे कमो दिट्ठो । अज्झयणे सुअखंधो महानिसीहिति तं न मयं ॥११८॥
श्रुतस्कन्धे अध्ययनानि इत्यादिः क्रमः आगमे-अङ्गादौ दृष्टः, श्रीमहानिशीथेऽध्ययने सामायिकलक्षणः श्रुतस्कन्धः नमस्का-
रलक्षणः सामायिकाध्ययनैकदेशो नमस्कारः सोऽपि महाश्रुतस्कन्धतया तत्र भणित इति तत् श्रीमहानिशीथं न मतं-सम्मतं
नाम्नाकमिति पूर्वपक्षाग्रय इतिगार्थः ॥११८॥ अथोत्तरमाह—

उअ चे पण्णवणाण पयंमि उद्देशया पया तेसु । लेसापयंमि साविअ कहं पमाणं तुहं होइ? ॥११९॥
‘इअ’ इतिचेचिदि प्रज्ञापनायां लेख्यापदे उद्देशका भणिताः, तेषूद्देशेषु च पदा इति प्राकृतत्वात् पुंस्त्वं पदानि विभक्त्यन्तानि
प्रतीनान्येवेति कथं सापि च-प्रज्ञापनाऽपि च तव प्रमाणं भवेत्?, न कथमपि, क्रमभङ्गादितिगार्थः ॥११९॥ अथ नमस्कारस्ता-
न्यवैशुनाभ्यन्तरभूतः, यतः सर्वस्यापि श्रुतस्यायं सामायिकश्च, ‘सामाहअमाइआइं इक्कारस अंगाइ’न्ति वचनात्, सामायिकश्च

तावदध्ययनरूपं तस्याप्यादिभूतं नमस्कारखंडं, तच्चाध्ययनैकदेशरूपं कथं श्रुतस्कन्धः?, श्रुतमात्रे ग्रथमतयाऽध्ययनीयाहत्वाद्वेति पराशयं चेतसि कृत्वा गाथामाह—

सव्वभंतंरभूओ पंचनमुक्कार तेण तहभूओ । भण्णइ महसुअलंधो रुक्खे साहाण जह मूलं ॥१२०॥

येन कारणेन सर्वाभ्यन्तरभूतस्तैर्नैव कारणेन पञ्चनमस्कारस्तथाभूतः सन्—सर्वाभ्यन्तरभूतः सन् महाश्रुतस्कन्धो भण्यते, सर्वश्रुतमूलभूतत्वाद्, दृष्टान्तमाह—बुद्धे शाखानां मूलं स्कन्धो यथा भण्यते “खंधाउ पच्छा समुवंति साहा” (५-४१६०) इत्या-
गमवचनल्लोकप्रतीतत्वाच्चेति सिद्धं श्रुतस्कन्धत्वं नमस्कारस्येति गाथार्थः ॥१२०॥ अथ सामायिकाध्ययनस्यैकदेशत्वेऽपि श्रुतस्क-
न्धव्यपदेशे दृष्टान्तमाह—

पउमइहजलदेसो पिहवभूओ खंधसिंधुकुंभंभो । तित्थयरोऽवि अ देवो नरजाइपुढो न तप्पडिओ ॥१२१॥

‘पद्महृदजलदेशः’ हिमवच्छिखरिस्थितस्य पद्मोपलक्षितो हृदः इतस्य जलदेशस्तदंशभूतः सन् तत्पृथक्भूतः स्कन्धसिन्धुकुम्भाम्भो भव-
ति, समाहारद्वन्द्वः, अयं भावः—ततः पृथग्भूतः स्कन्धोऽयं सिन्धुनदीयं कुम्भाम्भ इदमित्यादिव्यपदेशं लभते, अत्र देशोऽपि स्कन्धा-
द्यनेकव्यपदेशमाग्रे प्रदर्शितः, तथा तीर्थकरोऽपि नरजातेः पृथक्भूतः—बुद्ध्या ततः पृथग्विवक्षितो देवो भवति—देवत्वं भजते, न
पुनस्तत्पतितः, तत्र—मनुष्येषु पतितस्तत्पतितः, मनुजोऽयमिति सामान्यनाम्ना पतितोऽपीति, व्यपदेशभेदः पार्थक्ये दर्शित इति-
गाथार्थः ॥१२१॥ अथ विवादापन्ने नमस्कारे योजनामाह—

एवं चिअ सामाइअपिहवभूओ पंचमंगलो खंधो । अण्णह तदिक्कदेसो एसो विउसाण उवएसो ॥१२२॥

एतम्-अमुना प्रागुक्तप्रकारेण 'चित्र'त्ति निश्चितं मामाधिकान् पृथग्भूतः- 'नमो अरिहंताण' मित्यादि 'पदमं मंगल'-
मितिपयन्तनमस्कारालक्षणः स्क्रन्थो भण्यते अन्यथेति-मामाधिकादपृथक्भूतविषयायां सामाधिकाध्ययनसंबन्धविवक्षायां तदेक-
देशः-मामाधिकाप्ययनेकदेशः, एष विदुषां-पण्डितानामुपदेशो-वचनमितिगार्थार्थः ॥१२२॥ अथ पुनरपि पराशङ्कामाह-
मस्म य मगथए उचहाणं नेव संभविज्जावि । ता कह नराण हुज्जा ? इअ संकप्पो महापावो ॥१२३॥
ननु अकन्तविययमुपभानं यादिनां एअत्रिंशद्दिनमानं, तच्च अकस्तवे अकस्य-इन्द्रस्य न संभवेदपि, 'ता' तर्हि 'नराणां'
भनुप्राणां कथं भवेत्?, इति-अमुना प्रकारेण संकल्पो-विकल्पना 'महापापः' महामोहनीयहेतुकोऽयं विकल्प इति गार्थार्थः
॥१२३॥ अथ तद्विकल्पं निराकरोति-

मकन्थओ अ दुविहो देवकओ नहय गणहरेण कओ । दुण्हं सकयत्तणओ असंभवा हुज्ज उचहाणं ॥१२४॥
अकस्तवस्सु द्विविधः-देवकृतः-अक्रादिदेवजनितः तथा गणधरेण कृतश्च, तत्रैकश्चकारो देवकृतेऽनेकभेदसूचकः, नहि देव-
कृतोऽपि अकस्तव एकः स्वरूपेण स्यात्, किंतु अकविजयसूर्याभादिदेवा यथावसरं कर्मक्षयोपशमवैचित्र्याद्विज्ञानं भिन्नान् पठितवन्तः,
अत एव देवकृताः अकस्तवाः अनियतपाठाः, सर्वेषामपि अकस्तवाभिधानं च प्रायः अकृततशकस्तवानुकारित्वादेव, एवं
गानयस्सुनेऽपि चोऽयं, 'दुण्हं' नि द्वयोः-अकृत्तगणधरयोः स्वकृतत्वादुपधानमसंभवि भवेदिति गार्थार्थः ॥ १२४ ॥ अथ
कथमसंभवीत्याह-

उइसमसमुहसाणुण्णापमुहोचहाणकिरिआओ । गुण्णुवे अज्झयणे हवंति सकयंमि नेव गुरू ॥१२५॥

उद्देशसमूहेशनुज्ञाप्रमुखोपधानक्रिया अच्छिन्नपरम्परायाता गुरुपूर्वेऽध्ययने भवति, गुरुहृदेशानुपदेष्टा स एव पूर्वं यस्यैवंविधेऽध्ययने स्युः, स्वकृते-स्वयं रन्ति शक्रस्तवे सामायिकादिद्वादशाङ्ग्यां च गुरुरेव न स्यात्, गुरुत्वे स्वकृतत्वव्याघाताद्, गुरोरभावे चोद्देशादिविधाता कः स्यात् ? न कोऽपीति शक्रस्तवे शक्रस्योपधानाभावेन मनुष्याणामपि नोचितमिति विकल्पनं महदज्ञानमिति गार्थः ॥१२६॥ अथोपधानेऽपि गुरोरनुज्ञा नैकस्वरूपेति दर्शयति—

गुरुआणा य अणुण्णा दुविहा सावयमुणीणमहिगिच्च । सम्मं धरणे सम्मं धरणे दाणे अ कमवयणा ॥१२६॥

गुरोर्वाज्ञा चानुज्ञा द्विविधा-द्विप्रकारा, कथं ?—श्रावकमुनीनाधिकृत्य-आश्रित्य, श्रावकस्यानुज्ञा भिन्ना साधूनां च भिन्नेति, भिन्नत्वं कथमित्याह—‘सम्मं धरणे’ति श्रावकस्य सम्यग् धरणेऽनुज्ञा, तत्रैवं-अणुण्णायमित्यादि यावत्सम्मं धारिज्ञादिति सम्यग् धारणविषयकमेव गुर्वनुज्ञावचनं, न पुनर्दानानुज्ञाऽपि, साधोस्तु ‘सम्मं धारिज्ञादि अणोसिं च पवेजादि’ति स्वयंधारणेऽन्येभ्यो दाने चेत्पुन्यथाऽपि गुर्वनुज्ञावचनमिति क्रमवचनात् क्रमेण द्विधाऽनुज्ञेति गार्थः ॥१२६॥ अथ कथंचित्कदाचिन्नुज्ञावकेणापि नमस्कारादि दीयमानं दृश्यते, तत्र का गतिरित्याह—

जं पुण कत्थचि सावयदाणे आवस्सगस्स अन्भामो । जह उवहाणाभावे तहऽणुण्णा एवऽभावंमि ॥१२७॥

यत्पुनः कदाचित्-तथाविधावसरविशेषे स्वापत्यादिकं प्रति तथाविधभद्रकमिथ्यादृशमपि सम्यक्त्वाभिमुखं विज्ञाय श्रावकदाने-श्रावकेणापि दाने-नमस्कारादिपाठने नमस्कारादेः श्रावकयोग्यस्य श्रुतस्याभ्यासः प्रागुक्तलक्षणो भवतीति बोध्यं, कथमिवेत्याह—‘जह उवहाणाभावे’ति यथोपधानाभावे उपधानवहनाभिप्रायवतस्तदभ्यासः तथाऽनुज्ञाया अल्पभावेऽभ्यासः सम्यगेव, एतेन

पुण्यपापविशेषं जानतो नमस्कारो देवो, नान्यस्य लाघवापादनादित्यादि यदि श्रीमहानिशीथोक्तं सत्यं स्यात् तर्हि नूपुरपण्डिता-
कथानके तथाविधविवेकविकलस्यापि शूलिकाप्रोतस्य मिष्टस्य जलं मार्गयतः पञ्चनमस्कारपाठनं देवत्वहेतुः सुदर्शनकथानके
प्राग्भवे तस्मात्सु सुभगाख्यमहिषीपालस्य क्रयभदासश्रेष्ठिना नमस्कारादिशिक्षणमनुचितं स्यादित्यादिशतपदीकारादीनां मौख्ये
निरस्तं, यतो मुख्ययुक्तिस्तावन्स्वभावतः प्रवृत्तिरुत्सर्गरूपा, उत्सर्गस्त्वपादघटित एव स्याद्, यदागमः—“जात्रइआ उत्सग्गा
तावइआ चैव हुंति अववाया । जात्रइआ अववाया उत्सग्गा तत्तिआ चैव॥१॥” व्यत्र० भाष्ये, तथा चोत्सर्गे निरूपिते काप्यपवादोऽप्य-
नश्यं वक्तव्य एव, सत्त्वं शूलिकाप्रोतमिष्टादिपुरुषेभ्यः कोपयुज्यते अन्यत्र?, अत एव प्रवचनमनैकान्तिकं, यदुक्तं—“तम्हा सवाणुणा सब-
निमेहो य पवणे नत्थि । आयं ययं तुल्लिआ लाहाकंखिब वाणिअउ ॥१॥” चि श्रीउपदे०, न चैवमुत्सर्गेणापवादः पराक्रियते, उत्स-
र्गादपवादो बलीया’ नितिन्यायात् अपवादस्य बलीयस्त्वाद्, द्वयोरपि व्यत्ययनयाऽऽसेवने वामदक्षिणयोरक्ष्णोर्व्यत्ययकरणवदनर्थ-
एव, यतु कश्चिदुपधानद्विद् ग्रन्थतश्चकुनिका श्रीपार्श्वनाथजीवो हस्ती श्रीसुव्रतपार्श्वार्थः श्रेष्ठिपुत्रो मत्स्यथेत्यादय उपधानविकलाः
कथं नमस्कारं श्राविता इत्यादि लपति तत्र महदज्ञानमेव, यतः श्रावणं नागमे निषिद्धं, किंतु तदध्ययनाध्यापने इति, कथमन्यथा
कालिकश्रुतमप्याचारगङ्गादि श्रावकंभ्यः श्रावनेन इत्यादि स्वयमेव पर्यालोच्यमिति गार्थः ॥ १२७ ॥ अथोपधानाभावेऽपि
कथं शुद्धिरित्याह—

तदधिहस्सामग्गीण अभावओ सुद्धभावओ सुद्धी । कस्सइ जा साऽऽल्लोअणचिहिब सवत्थ न पमाणं ॥ १२८ ॥

तथाविधभामय्याः—तपःकरणाशक्तिगुर्वादिलक्षणाया अभावान्कस्यचिन्, न पुनः सर्वस्यापि, शुद्धभावतः उपधानवहनामिमुखस्य

शुद्धिर्या वर्तते सा आलोचनाविधिवत्, यथाऽऽलोचनां जिघृक्षुः शुद्धपरिणामो गुर्वीदिसामग्र्यभावे तदभिमुखोऽनालोचितपातकोऽपि शुद्धो भवति तथाऽयमपि, परं नायं प्रकारः सर्वत्र प्रमाणं, कथंचित्कादाचित्कत्वात्, नहि मरुदेवीसिद्धिमपेक्ष्य द्रव्यचारित्र-ग्रहणो निरादरता युक्तेति गार्थः ॥ १२८ ॥ अथोपधानतपोऽपि श्रुताध्ययनयोग्यस्यैवेति योग्यायोग्ययोः स्वरूपं गाथाष्टकेन विवक्षुः प्रथमगाथासह—

जुगगजुगगविआरो अज्जयणज्जावणंमि जिणभणिओ ।
आमचडजलाहरणविसेसओ महसुअक्खंधे ॥ १२९ ॥
जिनभणितः—तीर्थकृतोक्तः! अयमेतस्य श्रुतस्याध्ययने योग्योऽयोग्यो वेत्येवंरूपेण पर्यालोचनमर्थत्तदध्यापकस्याध्ययनाध्यापने गमः—“आमे षडे निहत्तं जहा जलं तं षडं विणसेइ । इअं सिद्धं तरहस्सं अप्पाहारं विणसेइ” ॥१॥ ३-वृत्तौ १३७-२ नं-वृत्तौ ५५-२ पंच-९८२) इति, महाश्रुतस्कन्धे अर्थात्तदध्ययने विशेषतो योग्यायोग्यविचारो युक्तः, सर्वश्रुताभ्यन्तरभूतत्वेन परम-मन्त्रात्मकत्वादिति गार्थः ॥१२९॥ अथ योग्यस्य सामान्यतो विशेषतश्च लक्षणमाह—
सामान्येन-जोगगो अज्जुगगहिअमई सुहंमण्णो । विहिआराहणरसिओ गुरुचणंसंऽपऽभिमुहो वा ॥१३०॥

ध्ययनं हितमिति मन्यमानः सर्वोऽपि सामान्येन नमस्काराध्ययनयोग्यः, अथोत्तराद्वेन विशेषलक्षणमाह—‘विही’त्यादि, विध्या-

गधनरसिकः—उपधानादितपःप्रभृतिलक्षणत विधिनाऽऽराधने तत्परः, अथवा गुरुपदेशमपि, अपिरेवार्थे, गुरुपदेशमेवाभिमुखः तदा-
राधनादिविषये गुरुपदेशश्रवणे ममृत्सुको ममृत्सुको 'विशेषः सामान्यालिङ्गित एव' तिन्यायान् सामान्यलक्षणयुक्तो यदि तदाराधनविधिरसि-
कम्नाहि विद्येणेतिगम्यं योग्यो भवतीतिगाथार्थः ॥१३०॥ अथ योग्यस्य लक्षणमाह—

युग्गाहिओ अ जो मोऽणरिहो अदवा परस्मुहो विहिओ । महस्सुअग्वंघज्झयणे कुक्कवत्तवग्गुच्च सचणेऽवि ॥१३१॥
अव्युद्ग्राहितः—कृपाक्षिक्रवासिनो यः मोऽनहः—अयोग्यः, कः?—महाश्रुतस्कन्धाध्ययने, तस्य नमस्काराध्ययनं न युक्तमित्यर्थः,
अथवा अव्युद्ग्राहितोऽपि विधितो—विधिकरणान्तराद्भुखः, किमनेनोपधानतपोविधिनेत्येवंरूपेण तद्विधिश्रद्धानविकलः, परं
व्युद्ग्राहिनापेक्षयाऽन्यदोषभाग . मार्गपनिनन्वा, कदानित्कथंचिच्छ्रद्धानसंभवस्याशाप्रतिबद्धत्वाद्, अनहः, किंचित्?—'कृपाक्षि-
कवर्गवत्' यथा कृपाक्षिक्रममूहः पञ्चमङ्गलाध्ययनानहः, आस्तामध्ययनं दूरेण, श्रवणेऽपि न योग्यः, न चैवं दृष्टान्तदार्ष्टान्तिक-
योरङ्गमिल्यागङ्गनीयं, व्युद्ग्राहितस्य कृपाक्षिक्रमार्गाद्विन्नस्यापि संभवादितिगाथार्थः ॥१३१॥ अथ कृपाक्षिक्रवर्गस्याहंत्वामादि-
श्रवणमपि नोचिनं, नन कथामित्याह—

जणणं कुमईवग्गो अरहंनार्हण णाम ससरंता । पइसमयं मह पावं अणंनभवकारणं जणइ ॥१३३॥
यद्—यस्यान्तमनिवर्गोऽहंतादीनां नाम स्मरन् . अपिगम्यः स्मरन्नापि, प्रतिमयमनन्तभवकारणं महापापं जनयति—अर्जयतीति
गाथार्थः ॥१३३॥ अथ तावज्जं पापं कथामित्याह—

निअनिअमयाणुरत्तं अरिहंनार्हचि मणसि काऊणं । झाइज्जा नमजुत्तं कलंकदाणं मणंताणं ॥१३३॥

यत्तदोर्नित्याभिसंवन्धात् यद्-यस्मात्कारणादर्हदादीनपि स्वस्वमतानुरक्तानेव मनसि कृत्वा कुपाक्षिकवर्गो ध्यायेत्, न चार्हदादयः कुपाक्षिकविकल्पितमार्गश्रद्धानभाजो भवन्ति, तेन तत्तथावचनं महताम्-अर्हदादीनां कलङ्कदानमेवेति महापातकं, वस्तुतस्तु तथा-विधाचारपरिकल्पनाकाल एव तथाविधाचारप्ररूपकाणामर्हदादीनामपि तद्वत्कल्पनासंभवाद्, अन्यथा स्वाचारस्य ग्रामाण्यं वक्तुमशक्यत्वाद्, अत एव तथाविधाचारार्हदादीनां कल्पना महापातकमिति गार्थः ॥३३॥ अथ नाम्ना साम्येऽपि भिन्नत्वे दृष्टान्तमाह—

परमेसरुत्तिनामं जहृ एगं भिन्नभिन्नार्थयुतं । निअनिअमयफलहेज्ज आयारायारझाणवसा ॥३४॥

परमेश्वर इत्येकं नाम 'भिन्नाभिन्नार्थयुतं' निजनिजाचारप्ररूपकत्वेन विकल्पितानेकोटिपरमेश्वरवाचकं निजमतफलहेतुर्भवति, कस्माद् ?—आचाराकारध्यानवशाद्, आचारः—सन्ध्यावन्दनाग्निपूजादिलक्षणः आकारः—शङ्खचक्रत्रिशूलगदादिग्रहरणभृद्विचित्रवाहन-लिङ्गादिस्वरूपः, आचारश्चाकारश्च तयोर्ध्यानमस्मदीय आचारः कीदृगाकारभृता केन प्ररूपित इत्यादि मनसा चिन्तनं तद्वशात्-तत्पारतन्त्र्याद्, अयं भावः—दौद्धादीनां मूर्ध्निमपि यो देवः स परमेश्वरत्वेनैवाभिमतः, तच्च नैकमपि निजनिजविकल्पनानुसारेणानेकसंकेतवशान्नानार्थं संपन्नं, तन्नाम्नो ध्यानं कुर्वाणा अपि निजनिजाचारप्ररूपकं तथाविधविविचित्राकारवर्ती च मूर्तिं ध्यायति, तद्व्यानं च तन्मतश्रद्धानाद्यात्मकमेवेतिकृत्वा यद्यत्फलं तत्तन्मताचाराशयेन, तदेव ध्यानेनापि, तदनन्यपरिणामरूपत्वादिति गार्थः ॥३३॥ अथ तथाविधपरिणामाविष्करणायोपायमाह—

पुच्छिज्जांतो लोओ निअनिअआयारभासगं भणई । आयांरं पुण बंभेसरमाइअंभिवरूचाई ॥३५॥

लोको यावान् कुश्रद्धानः स च 'पृच्छ्यमानः' प्रश्नाविपयीक्रियमाणः ननु भोः को भवतां परमेश्वर इत्यंत्रूपेण प्रेर्यमाण इत्यर्थः,

‘निजनिजाचारभाषकं’ स्वकीयव्यकीयमार्गोपेक्षणं परमेश्वरं भणति, एवं च सति परमेश्वराचारयोः ग्रामाण्यं परस्परग्रामाण्यसापेक्षं, नर्धवं-परमेश्वरं ग्रामाण्यं स्वाभिमतानाचारप्ररूपकत्वादेव, आचारं च ग्रामाण्यं तथाविधपरमेश्वरप्ररूपितत्वादेव, परमेश्वरस्याग्रामाण्ये आचारस्याव्यग्रामाण्यमाचारस्याग्रामाण्ये च परमेश्वरस्याग्रामाण्यमेवेति परस्परसापेक्षता, सा च विचार्यमाणा परमेश्वराचारयोः कथं-चिद्व्ययमेव धनयति स्म, अतः स्वाचारानन्यरूपत्वात्परमेश्वरध्यानमकिञ्चित्करमेव मित्यादृशां, तथा आचारं पुनः ब्रह्मेश्वरादिवि-स्वत्त्वाणि भणति, ननु भो भवतां परमेश्वरस्य कीदृगाकार इत्येवं प्रेरितो भणति कश्चिद् ब्रह्ममूर्तिं कश्चिदीश्वरलिङ्गम् . आदिशब्दान्ना-रायणादिमूर्तिप्रभृतिकम्, एवं च मति नार्म्भकत्वेऽपि निजनिजाचाराकारध्यानपारतन्त्र्यान्निजनिजमतक्रियाजन्यमेव फलं परमेश्व-रध्यानेऽर्पतिगाथार्थः ॥१३५॥ अथोक्तं दृष्टान्तं प्रकृते योजयितुमाह—

एवं कृचकृचवग्गो पुच्छिज्जंतोऽचि भणइ अम्हणं । सद्दहणाइसमा जे ते अरिहंताइणोऽभिमया ॥१३६॥
एवमभुक्तन्यायेन कुपाक्षिकवर्गः पृच्छथमानोऽपि भणति-येऽस्माकं श्रद्धानादिसमास्ते एवाहंदादयोऽभिमताः-नमो अरिहंताणमि-त्यादिनमस्कारावन्त्या स्मर्यमाणास्तथाभूता एव ध्यानगोचरीभवन्ति, न पुनरतत्श्रद्धानभाजो, न वाऽस्माद्विपरीतमुपदिशन्तोऽपीति स्पष्टमेव नमस्कारं जपन्तोऽपि प्रतिममयमनन्तभवभोग्यं ह्लिष्टकर्माजियन्तीति गाथार्थः ॥१३६॥ इतिगाथाष्टकेन नमस्कारा-ध्यायनं योग्यायोग्यविचारं विधाय योग्यस्यैव नमस्काराध्ययनाध्यापने योग्ये, नान्यस्येति प्रदर्शयार्थोपधानमपि कथं विनाशेति दर्शयति--

उचहणं पुण नाणा जह नह रइअंमि जेण केणावि । किंतु रयणाचिसेसे पुरिसचिसेसेण जहजुगं ॥१३७॥

उपधानं पुनर्येन केनापि पुरुषेण यथा तथा रचितेन श्रुतेन नाज्ञा-जिनाज्ञा न भवति, किंतु पुरुषविशेषेण-आगमव्यवहारिणा 'रचनाविशेषे' सूत्ररचनात्मके श्रुते 'यथायोग्यं' योग्यस्यानतिक्रमेण, धन्यवैरिवागमव्यवहारकाले उपधानं न भवत्यपि, आगमस्य बलवच्चेन, अनियतविधिरपि कश्चित् कस्यचित्संभवति, नियतविधिनोपधानं श्रुतव्यवहारकाले भवत्येवेति यथायोग्यमितिपदमिति माथार्थः ॥१३७॥ अथ दृष्टान्तमाह—

यथा श्रुतकेवलिना श्रीभद्रबाहुस्वामिना रचिते निर्युक्तिप्रमुखे-आवश्यकादिनिर्युक्त्युपसर्गहरजडासमणेभयवमित्यादि-स्तोत्रादाद्युपधानं नास्ति, अस्ति च श्रीपर्युषणाकल्पसूत्रे, कर्तृसाम्येऽपि रचनाविशेष एवोपधानं भणितं, यत एवं ततस्तदपि-उपधा-नमपि अनेकविधं-नानाप्रकारं कालिकोत्कालिकादि, नियतदिननियततपोलक्षणं जिनाज्ञया, न पुनः स्वेच्छया, अत एवाचाराङ्गे पञ्चाशद्दिनात्मको योगः स्थानाङ्गे तु ग्रन्थगरीयस्त्वेऽप्यष्टादशदिनात्मक इत्यादिस्वरिपरम्परायातविधिनेतिगाथार्थः ॥ १३८ ॥ अथ राकामतोत्सन्नोपमंभारमाह —

इअ पुणिणममयमूलं उस्सुत्तं तिचिहमेअमिहमुत्तं । साहुपइट्ठाचउदस्सिमहानिसीहाण पडिसेहो ॥१३९॥
इति-प्रागुक्तप्रकारेण पूर्णिमासतमूलमेतद् उत्सवं त्रिविधमिहोक्तम्, एतत्किमित्याह-'साहु'चि साधुप्रतिष्ठा 'चउदसी'ति पदैकदेशे पदसमुदायोपचाराच्चतुर्दशीपाक्षिकं महानिशीथं-श्रीमहानिशीथसंज्ञकं सूत्रं ततो द्वन्द्वस्तेषां प्रतिषेधः, साधुप्रतिष्ठाप्रतिषेधः अर्थात् श्रावकप्रतिष्ठेति मार्गनाद्योन्मागदेशनारूपं महोत्सवं, तथा चतुर्दशीपाक्षिकनिषेधः अर्थात् पूर्णिमापाक्षिकाभ्युपगम इत्यत्रापि

मार्गनायोन्मार्गदेशात्मकं महोन्मूत्रं द्वितीयं, श्रीमहानिशीथप्रतिषेधो मार्गनाशलक्षणं, तदपि सर्वश्रुतातिशायितश्रुतप्रतिषेधात्मकत्वेन महोन्मूत्रमिति तृतीयमपि तथाभूतमेवेति राक्रामने महोन्मूत्रविक्रं दर्शितमिति गाथार्थः ॥ १३९ ॥ अथ तदनुजेभ्यः प्रयुक्तानामुन्मूत्राणामनिदेशमाह—

मेसं पयइहमाणं उस्मृत्तं जमिह सइहसामइण । पच्छा इरिआपमुहं किअंतमवि स्वरयरेण समं ॥ १४० ॥
ओपम्- उक्तोन्मूत्रविक्रानिरिक्तं यदिह-गक्रामने उत्पन्नं प्रवर्द्धमानं श्रादानां मामापरिके पश्चादीर्यापथिकाप्रतिक्रान्तिप्रमुखं कियदपि स्वतरेण यम्-श्रीष्टिक्रमतममानमिति गाथार्थः ॥ १४० ॥ अथ यदुन्मूत्रं स्वतरेण समं तत्र यद्यपीहैव वक्तुं युक्तं तथापि स्वतरेण महानिदेशं हेतुमाह—

नग्नरमयंपि कालाणुमचा मृदाण माहुंमतिकरं । तेणं नम्मयवसरं पभणिज्जंनं इहंपि मयं ॥ १४१ ॥
स्वतन्त्रमतमपि कालानुभावान् मृदानां-मयग्विचारणइमुखानाम्, एतेऽपि योगोपधानसाधुप्रतिष्ठादिस्वीकारेण साथव ग्वेत्वेत्येवंपेण साधुभ्रान्तिकरं-चावदृष्टानां साधुयमनाबुद्धिजनकं तेन कारणेन तन्मनाचसरे-अनन्तरं भणित्यमाणौष्टिकमतवक्तव्य-नाचसरे प्रभणित्यमाणमिहापि पौर्णिमीयक्रमेण मने-यम्मतं ज्ञेयमिति गाथार्थः ॥ १४१ ॥ अथ द्वितीयविश्रामोपसंहारमाह—
पयं कुचवत्तकोसिअस्महम्मसकिरणंमि उदयमाचणणे । चकखुण्णत्ताचरहिओ कहिओ थिइओ अ पुणिणमिओ ॥ १४२ ॥

एवं-प्रागुक्तप्रकारेण कुचकौशिकमहत्त्वकिरणे उदयं प्राप्ते 'चक्रवु'त्ति चधुः-स्यकीयं लोचनं तस्य प्रभावो-नीलादिवस्तुग्रह-गताकिम्मेन रहितो-विकृतो द्वितीयः पौर्णिमः-पौर्णिमीयकः कथितः. अयं भावः-उदितं हि महत्त्वकिरणे यथा कौशिको निज-

चक्षुःप्रभावरहितो भवति, अयं हि जगत्स्वभावो यत्तामसकुलस्य सूर्यकिरणा अतिश्यामतया भासन्ते, तथा कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणसंज्ञितेऽस्मिन् प्रकरणे कुपक्षाणां पुरस्तादुद्भाविते कुपक्षविशेषः पौर्णिमीयको निजचक्षुः—कुदृष्टिस्तत्र भावरहितो भवति, तस्य स्वमतिविकल्पिताः कुयुक्तयो न स्फुरन्ति, अथवा कुदृष्टिरपि सुदृष्टिर्भवति, एवंविधः पौर्णिमीयकः कथित इति गाथार्थः ॥१४२॥ अथायं पौर्णिमीयकः कस्मिन् संवत्सरे कस्मिंश्च गुरौ विद्यमाने कथित इति प्रदर्शनाय गाथामाह—

न च हृत्थकायरायं कि असममहिमं मि चित्तसिअपक्खे ।
गुक्खदेवयपुण्णुदए सिरिहीरविजयसुगुरुवारे ॥१४३॥
इअ सासणउदयगिरिं जिणभासिअधम्मसायराणुगयं ।
पाविअ पभासयंतो सहस्सकिरणो जयउ एस्सो ॥१४४॥

प्रथमविश्रामोक्ता बोध्या ॥१४३॥ अर्थतत्प्रकरणकर्तृनामर्गं भिन्नाशीरभिधायिकां गाथामाह—प्राग्वत् ॥१४४॥

इअ कुक्खक्खकोसिअसहस्सकिरणं मि पवयणपरिक्खापपरनामं मि पुण्णिममयनिराकरणनामा तइओ विस्सामो सम्मतो

इति श्रीमत्तपागणनभोमणिश्रीहीरविजयसूरीश्वरशिष्योपाध्यायश्रीधर्मसागराणिविरचिते कुपक्षकौशिक-
सहस्रकिरणे श्रीहीरविजयसूरीदत्तप्रवचनपरीक्षापरनाम्नि प्रकरणे पौर्णिमीयकमनिराकरणनामा
तृतीयो विश्रामो व्याख्यातः ग्रन्थाग्रं २०७२॥

अथ पौर्णिमीयकानन्तरं क्रमग्राप्तं खरतरमनं निरूपयितुमाह—

अह खरतरमयमूलं उन्मुत्तं जं जहा जओ जायं । पढमायरीअं नामुप्पसिं बुस्सुत्तमसि चुच्चं ॥१॥
'अमे'ति पौर्णिमीयकमतनिरूपणानन्तरं खरतगे-वक्ष्यमाणनिरुक्तिकौष्टिकाद्यपरनामा लोकप्रसिद्धः तस्य मतं-तदभिमतप्र-
रूपणालक्षणो मार्गः तस्य तस्मिन् वा मूलम्-आदिभूतं खरतरमतोत्पत्तिनिदानमुत्खनं-प्रवचनमतिक्रम्य यादृच्छिकभाषणं 'यथा'
येन प्रकारेण 'यतः' पुरुषाश्च, उपलक्षणात् यस्मिन् संवत्सरे इत्यादि ग्राह्यं, जातम्-उत्पन्नं, तथैत्यध्याहार्यं, तथा प्रथममाचार्य-
नन्मनाकर्षकं तथा नामोत्पत्तिम्-अमुकहेतुना अमुकनाम संजज्ञे इत्यादिरूपेण खरतरगदिनाम्नामुत्पत्तिं, चकारः समुच्चयार्थः,
उत्पन्नं मौलादुन्मुत्तान् क्रमेण प्रवदेमानं यदुन्मुत्तं जातं तद्वक्ष्ये-भणिष्यामीति गाथार्थः ॥१॥ अथ मूलमुत्खनं जिनवल्लभादेवात-
म्वदुत्पत्तिस्वरूपमाह—

कुगयरगच्छवासी चिह्वाअनिवासी जिणेसरो सरी । जिणवल्लहो अ सीसो तेण कओ दविणदाणेण ॥२॥
कूर्वापुरीयगच्छवासी नैत्यनिवासी जिनेश्वर इति नाम्ना स्मरिणीत्, तेन स्मरिणा द्रविणदानेन पञ्चशतीद्रम्मद्रव्यव्ययेन जिन-
वल्लभनामा श्रावकपुत्रः शिष्यः कृतः, यदुक्तं खरतरं-“इतथ तस्मिन् समये आसिकाभिधानदुर्गवासी कूर्वापुरीयजिनेश्वराचार्य
आसीत्, तत्र ये श्रावकपुत्रान्नं गवेषयि तस्य मठे पठन्ति, तत्र न जिनवल्लभनामा श्रावकपुत्रोऽस्ति, तस्य जनको दिवं गतः,
ते जननीं प्रतिपालयति. पाठयोग्यश्चासौ प्रक्षिप्तः तथा तत्र मठे पठितुं, सर्वेभ्यश्चष्टेभ्यस्तस्याधिकः पाठ आगच्छति, अथ कथं चि-
भनेन जिनवल्लभगण्डेन बहिर्गच्छता टिप्पनकर्मकं प्राप्तं, तत्र विद्याद्वयं लिखितमस्ति, सर्वाकर्षिणी सर्वमोचनी च. ततः कण्ठगतं

कृत्वा यावत्प्रथमा विद्या प्रत्यायाय पठिता तावत्स्फुटाटोपभीषणाः फुल्लुर्वाणाश्चलचलज्जिह्वायुगलाः स्फुरदरुणलोचनाः सर्वा-
भ्यो दिग्भ्य आगच्छन् ते विद्याप्रभावाकृष्टाः महानागाः, निर्भयचेतसा चिन्तितं तेन-भूतप्रत्ययेयं विद्या, पुनरुच्चारिता द्वितीया, त-
स्याः प्रभवेण पुनः पश्चान्मुखाश्चलिताश्चक्षुःश्रवणः, एतच्च तत्स्वरूपं श्रुतं स्वरिणा ज्ञातं च-निश्चितं सात्त्विको गुणाधिकः पुण्यपात्रमेव, त-
स्मादात्ममात्कर्तुं युक्त इति, ततस्तं द्राक्षाखर्वजराक्षोटकखण्डमण्डकमोदकादिदानपुरस्सरं वशीकृत्य तन्मातरं मधुरवचनैः संबोधयामास,
यदृत एव त्वदीयपुत्रोऽत्यन्तप्राज्ञः मूर्त्तिमान् सात्त्विकः, किं बहुना ? आचार्यपदयोग्योऽस्ति, तदेनमस्मभ्यं प्रयच्छ, एषा ताव-
कीना देवकुलिका अन्येषां च निस्तारको भविष्यतीत्यत्रार्थे नान्यथा किंचिद्वक्तव्यमित्यभिधाय द्रम्मशतपञ्चकं तस्या हस्ते प्रक्षिप्य
क्षिप्रं दिदीक्षे, जितवह्मभोऽध्यापितस्तेन समस्ता लक्षणच्छन्दोजलङ्कारतर्कग्रहगणितादिका निरवद्यविद्याः, कदाचित्तस्याचार्यस्य ग्रा-
मादौ प्रयोजनमुपतस्थे, ततो गच्छता पण्डितो जितवह्मभो भणितो-भोस्त्वया तावत् सर्वाऽपि चिन्ता कर्त्तव्या यावत्प्रयोजनमनु-
शील्य हमागच्छामि, विनयप्रणतोत्तमाङ्गेन जितवह्मभेनोक्तं-पूज्यैर्यथाऽऽदिष्टं तथा विद्मस्ये, परमाराध्यैः कार्ये निष्पाद्य शीघ्रमाग-
न्तव्यमिति, गतोऽसौ ग्रामान्तरं, ततो द्वितीयेऽह्नि चिन्तितं जितवह्मभेन-भाण्डागारमध्ये मञ्जूषा पुस्तकभृता दृश्यते, तदेतेषु
पुस्तकेषु किमस्तीति भाल्यामि, यतस्तद्वशं सर्वमपि ज्ञातमस्तीति छोटितमेकं पुस्तकं, तच्च सिद्धान्तसत्कं, तत्रोक्तं पश्यति-“सा-
धुना द्विचत्वारिंशदोषविशुद्धेन पिण्डेन गृहस्थगृहेभ्यो मधुकरवृत्त्या गृहीतेन संयमनिर्वाहहेतवे देहधारणा कर्त्तव्या, न कल्पते य-
तीनां सच्चित्तपुष्पफलादिकं हस्तेनापि स्पृष्टुं, किमङ्ग तादृशमाहारयितुं ? न युक्त एकत्र निवासो मुनीनामित्यादि विचारान् दृष्ट्वा
मनसा विस्मृतश्चिन्तयामास-अहो अन्य एव स काश्चिद्भ्रताचरो येन मुक्तो गम्यते, विसदृशस्त्वस्माकमेव समाचारः, स्फुटं दुर्गतिग-

चायां पनामेनेन न कश्चिदाधार इति चेतन्यालोच्य गम्भीरवृत्त्या पुस्तकादिकं यथास्थितिं कृत्वा गुरुकरीत्या स्थितः, कतिपय-
दिनानन्तरमकृतकायस्ततः समागतः आचार्येधिन्ययति—किमपि स्थानं न ह्रीनं जातं यावज्जिनवल्लभेन मठवाटिकाविहागद्रव्यसं-
भारकोष्ठगारग्रभृति नवं ज्ञातं, तस्माच्चथा योग्यधिन्यनः तथा निश्चितमेव भविष्यति, किंतु सिद्धान्तं विना शया अशया अपिरे
नर्हालङ्कारादिविद्या अनेनाभ्यस्यन्ताः सिद्धान्तश्च यथावस्थितः संप्रतिनकालापेक्षया संपूर्णः साम्प्रतं श्रीअभयदेवस्वरिस्मिमीपे श्रूयते,
नन्यद्धान्तवाचनाग्रहणार्थं तन्पाथ जितवल्लभं प्रेषयामि, गृहीतायां तु सिद्धान्तवाचनायां समस्तविद्यावनितावल्लभं स्वपदे स्वाप-
यिष्यामीति गरिभाष्य वाचनाचार्यं कृत्वा निश्चिन्ननोपेतभोजनादिभ्युक्तिं न चिन्तयित्वा जिनजेलराभिधानद्वितीयशिष्येययावृत्त्य-
कृतमेवं जितवल्लभं श्रीअभयदेववाचार्यममीपे प्रेषितवान्, मरुकोट्टमध्वेनाणहिल्लपाटकं गच्छता रात्रौ मरुकोट्टिमाणश्रावककारित-
जिनभवने प्रनिष्ठा विदधे, ततः पनने प्राप्तः श्रीअभयदेवस्वरिचरतिं पृष्ट्वा प्रविष्टः, तत्र दृष्टो भगवान् तीर्थकरप्रतिरूपः सन्निकृष्टो-
पविष्टमिद्वान्वाचनार्थिप्रचुराचार्यः स्ववर्ग्यभवावधुनदेवाचार्यः, भक्तिभरोल्लसितवल्लभोमाञ्चक्रञ्चुकितान्त्रिनकायलतिकेन चन्दि-
नन्नेन, ततो गुल्फा दर्शनमात्रेणव योग्योच्यं शुद्धान्मकरल्लक इव कश्चिदयं दृश्यते इति परिविभाव्य मधुस्वाण्या पृष्टः—कुतो भवान्
किं न भवनः प्रयोजनम् ? आनन्ध ततो नियोजितकरकुडमलेन भगवद्दर्शनोद्भूतप्रभृतनिरूपमानवहूमानजलपटनिर्घोतान्तरमलेन
यचनाश्रुतचान्द्रिकल्लगामृनिर्मितनरोहिणीचल्लभेन जगदे जितवल्लभेन—भगवन् ! निजावण्डलक्ष्मीप्रीणस्वःपुरीदासिकायाः स-
मागतः श्रीमदाशिकायाः, श्रीजिनेश्वरगुणिना स्वगुल्या प्रेषितस्य मम मधुकरविभ्रमस्य यौगमाकीणवक्राभोजमकरन्दपानं विधातुं,
ततः प्रभुभिरुक्तं यत्किं विहितं भवता यत् सिद्धान्तवाचनाभिप्रायेणात्र समागतः ततः प्रधानदिने वाचनां दातुमागच्छः, यथा यथा गुरुः

जिनवचनवाचनां ददाति तथा तथा प्रमुदितचित्तः सन् स सुशिष्यः सुधारसमिव तामास्वादयति, हर्षोत्फुल्लपद्मसदृशं तं तादृशं शिष्यमभिनीक्ष्य गुरवोऽपि तोषोपदिगुणीकृतवाचनादानोत्साहा बभूवुः, किंवहूक्तेन ? , तथा र ज्ञापनबुद्ध्या श्रीपूज्या वाचनां तस्मै दातुं प्रवृत्ताः यथा स्तोत्रेनैव कालेन सिद्धान्तवाचना परिपूर्णा जाता, तथा गुरोर्ज्योतिषिक एकः पूर्वप्रतिपन्न आसीत्, यदि भवतां काश्चिद्व्योग्यः शिष्यो भवेत् तदाऽसौ मह्यं समर्पणीयो येन तस्मै समग्रज्योतिषं समर्पयामि, ततः पूज्यैर्जिनवल्लभगणिः समर्पितः, तेनापि जिनवल्लभाय ज्योतिषं सपरिज्ञानं समर्पितम्, एवं च गृहीतसिद्धान्तवाचनः सिद्धान्तोक्तक्रियासम्यगनुष्ठानवद्धमानसः सम्यगधिगतसस्फूर्त्तज्योतिषः स्वगुरोः समागमनाय मुक्तकलवचनं प्रतीच्छति, प्रभुभिरभिहितं-वत्स ! सिद्धान्तोक्तसाधुसमाचारस्तावत्समस्तोऽपि त्वयाऽवगतोऽस्तदनुसारेण क्रियोद्वारेण यथा प्रवर्त्तसे तथा विधेयं, श्रीजिनवल्लभगणिना पादयोर्निपत्य भणितं-यथा पूज्यपादा आज्ञापयन्ति तथैव निश्चितं प्रवर्त्तित्वे, प्रधानदिने च चलितो, यथागतमार्गेण पुनर्मरुकोहे ग्रासः, आगच्छता सिद्धान्तानुसारेण देवगृहे विधिलिखितो येन विधिना विधिचैत्यमपि मुक्तिसाधनं, विधिचैत्यस्य विधिरयं-“अत्रोत्सृजजनकमो न च न च स्नात्रं रजन्यां सदा, साधूनां ममताश्रयो न च न च स्त्रीणां प्रवेशो निशि । जातिज्ञातिकदाग्रहो न च न च श्राद्धेषु ताम्बूलमित्याज्ञाज्यमनिश्चिते विधिरुते श्रीजेनचैत्यालये ॥१॥” इत्यादिविधिर्विधेयो येन सर्वं चैत्यवन्दनाद्यनुष्ठानं मुक्तये संपद्यते इति, ततोऽसौ गुरुसमीपे गन्तुं प्रवृत्तः, प्राप्तो माइडग्रामे, आसिकादुर्गादधाक् क्रोशत्रये स्थितः, तत्रैव गुरोर्मलनाय पुरुषः प्रेषितः, तस्य हस्ते लेखो दत्तो यथा युष्मत्प्रसादतः सुगुरुसमीपे वाचनां गृहीत्वा माइडग्रामे अहं समागतोऽस्मि, पूज्यैः प्रसादं कृत्वाऽत्रैवागत्य मम मीलनीयं, ततो गुरुभिरज्ञायि-किमिति जिनवल्लभेनेत्थं निर्दिष्टं ? , नात्रागतोऽभवत् ? , ततो द्वितीयदिने सकललोकेन सार्द्धं समायात आचार्यः, अभिमुखं

गनो जिनगुरुः, प्रगतो गुरुः, शृष्टा क्षेमनात्तां गुरुणा, कथिता यथोक्ता मर्वापि वार्ता, तेन ब्राह्मणमयीचीनज्ञाननिमित्तं मेधादिस्व-
रूपाणि तथा ज्योतिषवलेन भणितानि कानिचिद्यथा गुरोरप्याथयकारिणी जानानि, 'भूतपूर्वकस्तदुपचार' इति न्यायाद्गुरुरेत्सुक्तं,
शृष्टो गुरुणा-किमिति न्यं मध्ये नामनो?, जिनवल्लभगणिनाजमिहितं-भगवन्! सुगुरुमुखाजिनवचनामृतं पीत्वा कथमधुना दुर्ग-
निगुमावाग्मनः समुचिनपात्रं विषययुक्षमदृशं चैत्यवातं सेवितुमिच्छामि?, ततो गुरुणा भणितं-भो जिनवल्लभ! मयेदं चिन्तित-
मामीन्-यत्तुभ्यं स्वपदं दत्त्वा न्वयि म्भगच्छदेवगृहभ्रावकादिचिन्तां निवेज्य पथात्स्वयं सुगुरुसमीपे वसतिमार्गमङ्गीकरिष्ये, ततो
जिनवल्लभगणिना विकम्बगवदनागविन्देन भणितं-भगवन्! अतीव शोभनमेतद्, विवेकस्य हीदमेव फलं यद् हेयपरित्यागेनोपा-
देयमुवादीयते, तर्हि समकमेव सुगुरुसमीपे गम्यते, गुरुणेपनिःश्रस्य प्रत्यपादि-यदुत वत्स! ईदृशी निःस्पृहता नास्त्यस्माकं,
यथा विन्नाकरणसमर्थं पुरुषं विना गच्छदेवगृहवाटिकादिचिन्तां मुत्तया सुगुरुपाश्वे वसतिवासमङ्गीकुर्महे, अवश्यं भवता विधा-
तव्यं यमतिचननं, जिनवल्लभगणिरपि तत्सम्मतेन पत्ने विजहार, श्रीमदभयदेवस्वरिपादान् ब्रह्मादरेण वन्दितवान्, सद्गुरुणाम-
तिग्रेन समाधानं समज्जति, चिन्तितं न यथा परीक्षितस्तथैवैष जज्ञे, ततो मनसि विदन्तोऽपि न कस्यापि प्रतिपादयन्ति यदुत
तत् एवास्मत्पदयोग्यो, यतो देवगृहनिवासिशिष्य इतिहंतोर्गच्छस्य सम्मतं न भविष्यतीति, ततो गच्छाधारको वर्द्धमानाचार्यः स्व-
पदं निवेदितः, जिनवल्लभगणेन क्रियोपसंपदं दत्तवन्त इत्यतः प्रभृत्यस्मदाज्ञया सर्वत्र प्रवर्त्तितव्यमिति, एकांते पुनः प्रसन्नचन्द्रा-
चार्यो भणितः-मदीये पदं भव्यलो जिनवल्लभगणिः स्थापनीय इत्येवं नवाङ्गीवृत्तिं वृत्तिनीभिव मुक्तिनगरस्य भव्यजनेभ्यः प्रति-
पारा सिद्धान्तो कविधिना ममावातेन देवलोकं गताः श्रीअभयदेवस्वर्यः, प्रसन्नचन्द्राचार्यस्यापि सुगुरुपदनिवेशनप्रस्तावो न जातः;

ततस्तेनापि स्वयुःपरिसमाप्तिमये श्रीदेवभद्राचार्याणां विज्ञप्तं यत्सुगुरुपदेशो युष्माभिरेव सफलीकार्योऽवश्यमेव, मया कर्तुं न शक्तिः, ततः प्रतिपत्तं वर्तमानयोगेनैवं करिष्यामः, समाधानं भवद्भिर्विधेयमिति, जिनवल्लभवाचनाचार्योऽपि कतिचिद्दिनानि पतनभूमौ विहृत्य न तादृशो विशेषेण बोधः कस्याप्यत्र गुर्जरत्रामण्डले विधातुं शक्यते येन समाधानमुत्पद्यते (इति) मनसिकृत्यात्मद्वितीय आगममधिधिना सुशकुनेन भव्यजनमनस्सुश्रेष्ठभूमिकासु भगवद्भूषितविधिधर्मवीजनिक्षेपणार्थं श्रीमेदपाटदेशादिषु विहारं चकार, ते च देशाः सर्वेऽपि प्रायेण चैत्यनिवास्याचार्यैर्व्याप्ताः, सर्वोऽपि लोकस्तद्वासितो वर्त्तते, किं बहुना ? तादृशदेशान्तरस्थग्रामनगरादिषु विहारं विदधानश्चित्रकूटाचलदुर्गे प्राप्तः, यद्यपि तत्रत्यक्षुद्रैर्भाषितो लोकस्तथाप्ययुक्तं किमपि कर्तुं न शक्नोति, श्रीपत्तने श्रीगुरुणां महत्याः प्रसिद्धेः श्रवणात्, ततो जिनवल्लभगणिना स्थानं याचिताः तत्रत्यश्राद्धाः, तैश्चोक्तं—चण्डिकामठोऽस्ति यदि तत्र तिष्ठथ, ततो जिनवल्लभगणिना ज्ञानं—दुष्टाभिप्रायेणैवं भणन्ति, तथापि तत्रापि स्थितस्य देवगुरुप्रसादाद्भद्रं भविष्यतीति चिन्तयित्वा भणितस्ते—तत्रैव बहु मन्यध्वं यूयं येन तिष्ठामः, तैरुक्तम्—अतीव सम्मतमस्माकं, तिष्ठथ यूयं, ततो देवगुरुन् संस्पृश्य देवतां चानुज्ञाप्य स्थिताः तत्र, देवता तेषां ज्ञानेन संतुष्टा सती दत्तावधाना रक्षति, ते च श्रीजिनवल्लभवाचनाचार्या इत्यादि यावत् श्रावका अपि स्तोकं स्तोकं समागच्छन्ति, ततः सिद्धान्तवचनानि श्रुत्वा तदनुसारेण क्रियामपि दृष्ट्वा साधारणसङ्घकसुमतिपल्हकवीरकमानदेवधंधकसोमिलकवीरदेवादिभिः श्रावकैः समाधिना श्रीजिनवल्लभवाचनाचार्यो गुरुत्वेन प्रतिपेदे, श्रीजिनवल्लभगणीशानां गुरूपदेशेनातीतानागतादिज्ञानं ज्योतिषज्ञानं चातिशयितमासीत्, भगवदन्तिके साधारणश्राद्धः परिग्रहपरिमाणं ग्रहीतुं प्रवृत्तः, गणिभिः स उक्तः—कियन्मात्रं सर्वसंग्रहे करिष्यसीति ?, साधारणः—भगवन् ! स्तुतं विंशत्या

सहस्रैर्म, विमलज्ञानदृष्टयो जिनवह्मभगणयः श्रावक ! बहुतरं कुरु, ततः कृतानि त्रिशत्सहस्राणि, पुनर्ज्ञानिन-महानु-
भाव ! इतोऽपि प्रभूततरं परिभावय, साधारणः-प्रभो ! मदीयसमस्तगृहसारमूल्यगणनेऽपि पञ्च शतानि न पूर्यन्ते, कौत-
स्कुती ममाधिकतरद्रव्यसंप्राप्तिः ?, पुनर्हृकृत्य प्रभवः-सर्वसाधारणसाधारण धार्मिकश्रावक ! किमसाध्यं पुण्यसंभारस्य ?
मा कुरु गणनतुलां, चणकमात्रविक्रयिणोऽपि पुरुषाः संख्यातिगालक्षपतयो भवन्तीति, साभिप्रायं गुरुवचनमाकर्ण्य निश्चिन्तितं
किञ्चित् काञ्चनसंप्राप्त्यादिकं भद्रं मम भविष्यतीति विचिन्त्येषद्विहस्य च साधारणेनोक्तं-यद्येवं तर्हि भगवन् ! भवतु सर्वपरिग्रहे
ममैकं लक्षमिति, तथा वितीर्णगृहीतपरिग्रहपरिमाणः सन् सदुरुपादोपास्त्यपहस्तिताप्रशस्तान्तरायकर्मणि दिने दिने प्रवर्द्धमानः संपदा
गुर्बाज्ञया विशेषतः प्रवर्त्तमानः साधारणः सकलसङ्घस्य साधारणः समभूत्, सट्कादयोऽपि श्राद्धाः साधारणवत् सर्वत्र जिनवह्मभ-
गणेरज्ञया अवर्त्तितुमारब्धाः, तत्र कृतचतुर्मासिककल्पानां श्रीजिनवह्मभगणिवाचनाचार्याणामाश्विनमासस्य कृष्णपक्षत्रयोदश्यां
श्रीमहावीरदेवगर्भापहारकल्याणकं (आगतं) “पंचहृत्युत्तरं होत्या साङ्गणा परिनिवृद्धे”ति प्रकटाक्षरैरेव सिद्धान्ते प्रतिपादनाद्, अन्यच्च
तथाविधं विधिचैत्यं किमपि नास्ति, ततोऽत्रैव चैत्यवासिचैत्ये गत्वा यदि देवा वन्द्यन्ते तदा शोभनं भवति, गुरुमुखकमलविनि-
र्गतवचनाराधकः श्रावकैरुक्त-भगवन् ! यद्युष्माकं सम्मतं तत् क्रियते, ततः सर्वे श्रावकाः निर्मलगरीरा निर्मलगरीरा गृहीतनिर्मलगू-
जोपकरणा गुरुणा सह देवगृहे गन्तुं प्रवृत्ताः, ततो देवगृहस्थितया आर्थिकया गुरुश्राद्धसमुदायेनागच्छतो गुरुन दृष्ट्वा पृष्टं-को
विशेषोऽद्य ?, केनापि कथितं-वीरगर्भापहारकल्याणकरणार्थमेते समागच्छन्ति, तथा चिन्तितं-पूर्वं केनापि न कृतमेतद्, एतेऽधुना
करिष्यन्तीति न युक्तं, पश्चात् संयतीदेवगृहद्वारे पतित्वा स्थिता, द्वाराग्रासान् प्रभूनवलोक्योक्तमेतया दुष्टचित्तया-मया मृतया यदि

परं प्रविशत, तादृगप्रीतिकं ज्ञात्वा निवर्त्य स्थानं गताः पूज्याः, श्रद्धैरुक्तं-भगवन् ! अस्माकं बृहत्तराणि सदनानि सन्ति, तत एकस्य गृहोपरि चतुर्विंशतिपट्टकं धृत्वा देववन्दनादि सर्वं धर्मप्रयोजनं क्रियते, पट्टकल्याणकमाराध्यते, गुरुणा भणितं-तत्किमत्रायुक्तं ? तत आराधितं विस्तरेण कल्याणकं, जातं समाधानम्, अन्येद्युर्गीताथैः श्रावकैर्मन्त्रितं-यदि विपक्षेभ्योऽविधिप्रवृत्तेभ्यः प्राक्षे जिनोक्तो विधिर्न लभ्यते ततो यदि गुरोः सम्मतं भवति तदा तले उपरि च देवहृद्ग्रहयं कार्यते, स्वसमाधानं गुरुणां निवेदितं, गुरुभिरप्युक्तं-जिनभवनं जिनविम्बं जिनपूजां जिनमतं च यः कुर्यात् । तस्य नरामरशिवसुखफलानि करपल्लवस्थानि ॥ १ ॥ इत्यादिदेशनया ज्ञातं श्रद्धैः श्राद्धप्रधानैः यद्गुरुणामभिप्रेतमेवैतत्, लोकमध्ये च वार्त्ता जाता यथैते देवगृहद्वितयं कारयिष्यन्तीति, वार्त्तामाकर्ण्य ग्रहलादनवृहत्तरेण बहुदेवश्रेष्ठिना कथितम्-एतेऽष्टौ कापालिका देवगृहद्वितयं कारयिष्यन्तीति यावत्, तत्र चोपरिष्टात् श्रीपार्श्वनाथजिनभवनमधस्ताच्च यावच्छ्रीमहावीरभवनं निर्मापितं, श्रीजिनवल्लभवाचनाचार्यैर्विस्तरेण समस्तविधिपूर्वकं चक्रे गरिष्ठा प्रतिष्ठा, सर्वत्र प्रसिद्धिर्जाता अहो एत एव गुरव इत्यादि यावत् मरुकोदटीयश्रावकैः श्रीजिनवल्लभगणिन आचार्या विहारक्रमेण समाहृता इत्यादि यावत् श्रावकाणां धर्मपरिणाममुत्पाद्य पुनर्नगपुरे विहारं चक्रुः श्रीजिनवल्लभगणयः, अत्रान्तरे श्रीदेवभद्राचार्या विहारक्रमं कुर्वाणाः श्रीअणहिल्लपत्तने समायाताः, तत्रागतैश्चिन्तितं-प्रसन्नचन्द्राचार्येण पर्यन्तसमये ममाग्रे भणितं-भवता जिनवल्लभगणिः श्रीअभयदेवस्वरिपदे निवेशनीयः, स च प्रस्तावोऽधुना वर्त्तते, ततः श्रीनागपुरे श्रीजिनवल्लभगणेर्विस्तरेण लेखः प्रेषितः-त्वया शीघ्रं समुदायेन सह चित्रकूटे विहर्त्तव्यं येन वयमागत्य चिन्तितं प्रयोजनं कुर्मः, ततः समागताश्चित्रकूटे जिनवल्लभगणयः, तथा देवभद्राचार्या अपि सपरिवाराः, पं० सोमचन्द्रोऽप्याकारितः, परं नागन्तुं शक्तोऽभूत्, ततो महता विस्तरेण

श्रीदेवभट्टाचार्यैः श्रीअभयदेवराजगिरिपट्टे श्रीजिनवल्लभगणिः स्थापितः, अनेन भव्यलोकः श्रीजिनवल्लभभूरीन् युगप्रधानश्रीअभय-
देवराजप्रभुपक्ताव समालोच्य मोक्षमार्गे प्रवृत्तः, देवभट्टाचार्यादयस्तु पदस्थापनं कृत्वा कृतकृत्यमात्मानं मन्यमानाः श्रीअणहिल्ल-
पाटकादिस्थाने विहारं चक्रिरे, श्रीजिनवल्लभभूरीभिस्तु स्वायुःप्रमाणं गणितं यावत् पद् वर्षाण्यद्याप्यायुरस्तीत्यागतं, ततश्चिन्ति-
नम्-गतावताऽपि कालेन प्रभृतभज्यलोकप्रतिबोधं करिष्याम इत्येवं सुस्थितानां तेषां षण्मासातिक्रमेऽकस्माद्देहास्वास्थ्यं जातं, ज्ञातं
किमेतन् ?, पुनर्निर्गुणं निरूपयन्ति तावदद्भोच्छ्रितं जातं, षण्मासानां स्थाने पद् वर्षाण्यागतानि, तत एतावदेवायुरिति निश्चित्य ते
मदान्त्याः समन्तनहेन साद्रे दन्तमिव्यादृक्कृताः प्रतिपन्नचतुःश्रणा विहितसर्वसच्चक्षामणाः दिनत्रितयमनशनं विधाय सप्तपट्यु-
र्जरकादग्रगतसंवन्धरे ? १६७ कालिककृष्णद्वादश्यां ? २ रजनीचरमयामे पञ्चपरमेष्ठिपरावर्त्तनं कुर्वन्तः श्रीजिनवल्लभभूरीयो महात्मान-
शत्रुर्देवलोके प्राप्ता इत्यादि जिनदत्ताचार्यकृतस्य गणधरसार्द्धशतकस्य दृष्टदृष्टौ, एवंविधे जिनवल्लभव्यतिकरे तदपत्य-
कृतवर्जनमाकर्ण्य न गम्भीरः कार्यः, यतो जनकजननीखर्जुरादिस्वाध्यापणविधिपुरस्सरवशीकरणपञ्चशतीद्रविणास्पृणपूर्वकप्रवाजना-
चार्याभिशानोन्मुखव्यवस्थापनपुरस्सरनाशारणमद्वकप्रमुखनवीनसमुदायव्यवस्थापनार्थिकोत्सूत्रनिवारणप्रमुखसंवन्धमावधटकं समी-
चीनं, अंशं तु योगाद्यनुष्ठानविकल्पापि तथाभूतस्य जिनवल्लभस्य संविग्नश्रीअभयदेवभूरिसकाशात्सिद्धान्तवाचना श्रीअभय-
देवराजसंवन्धपट्टनाय प्रमन्नचन्द्रादीनां कर्णजापरम्परया तन्पट्टधरत्वमित्यादिकं जिनदत्ताचार्यादिभिर्विकल्प्य लिखितं सम्य-
गित्या पर्यालोच्यमानं विशीयन् एवेति कृत्वा अकिञ्चिन्कमेवेति बोध्यं, तत्पर्यालोचनं च खरतरौण्डिकादिनामव्युत्पत्तिवक्तव्य-
मात्मनो वक्ष्यते, अत एव भूयोऽगमनोऽपि जिनवल्लभव्यतिकरोऽग्रे बहुपयोगीनि विचिन्त्य किञ्चित्सम्विस्तरमिहेव लिखित इति

गाथार्थः ॥२॥ अथ जिनवल्लभः कीदृशो भूत्वा किं कृतवानिति ज्ञापनार्थं गाथायुग्ममाह—

सो चइदं निअयगुरुं चित्तउडे चंडिआमहंमि ठिओ । वासार्त्तं अण्णत्थ वसहिमवगासमलहंतो ॥३॥
सुविहिअमच्छरगसिओ तसिओ सुपहा सुविहिअनियत्थो । तेणं केइवि स हा वसीकया वगणरयणाण ॥४॥
सोऽनन्तरोक्तो जिनवल्लभो निजको-निज एव निजक आत्मीयः स चासौ गुरुश्च—प्रवाग्गनाचार्यस्तं श्रीजिनेश्वरस्सरिनामानं
'त्यक्त्वा' अपास्य 'जिनवल्लहकोहाओ'ति वृद्धवचनात् क्रोधादितिगम्यं, क्रोधनिदानं तु 'पंचहृत्युत्तरे' त्यादिव्याख्यायां रामस्या-
त्पण्डकल्याणकप्ररूपणे गुरुणा निवारणेमेव संभाव्यते, तद्व्यंजकं तु वृद्धवादानुगतं प्रागुक्तजिनवल्लभव्यतिकरे गुर्जरत्रावनौ विह-
रतो जिनवल्लभस्य चित्तस्वास्थ्यहेतोः कस्यापि प्रतियोधाभावाच्चित्रकूटे पण्डकल्याणकव्यवस्थापनानन्तरं चित्तस्वास्थ्यं समजनी-
त्यर्थवद्गणधरसान्द्रशान्तकट्टनिवचनमेव, अन्यथा तथाविधार्थोपक्रवाक्याद्यासंभवाद्, एवं क्रोधाग्निर्गतश्चित्रकूटेऽन्यत्र वसत्यव-
काशमलभमानो वर्षारात्रं 'चण्डिकामठे' चण्डिकाभिधाना मिश्रयादृग्देवता तस्याः स्थाने 'स्थितो' वर्षा निवासं कृतवान्, कीदृशो
जिनवल्लभः-?-"सुविहिअ"इत्यादि'सुविहितमत्सरग्रस्तः' सुविहितास्तदानीं श्रीअभयदेवसूरिश्चैवसूरिप्रभृतयस्तेषु यो मत्सरः,
तैरनादृतत्वेन तेष्वान्तरवृत्त्या सेष्यः, तेन ग्रस्तः—तदायत्तः, तद्व्यञ्जकं च तथाभूतेष्वपि सुविहितेषु तन्निश्रामन्तरेणैव यावज्जीवं
स्वेच्छया प्रवर्तनमुत्सृज्यप्ररूपणेन तीर्थवाधाकारि नवीनमतव्यवस्थापनं चेति स्फुटमेव, अन्यथा पण्डकल्याणकव्यवस्थापनस्यासंभ-
वात्, नचायं श्रीअभदेवद्वरिनिश्रयैव प्रवृत्तो भविष्यतीति शङ्कनीयं, तदनिश्रयैव प्रवृत्तेरस्य दर्शयिष्यमाणत्वात्, पुनः कीदृशः—
'ग्रस्तः' ग्रस्त इयं ग्रस्तो, अष्ट इत्यर्थः, कुतः?—'सुपथात्, शोभनः पंथाः सुपथो-जिनोदितमार्गस्तस्मात्, पुनरपि कीदृशः?—'सुवि-

श्रीप्रव-

चनपरीक्षा

४विश्रामे

॥२४१॥

हितनेपथ्यः' साधुवेषधारी, साध्याभास इत्यर्थः, किंच-अनन्तानुबन्धिकषण्योदयमन्तरेणोत्पन्नमार्गप्रवर्तकत्वासंभवात्, अनन्तानुबन्धिकषण्यिणो हि नियमानिमध्यादृष्टय एव, ते च सुविहितमत्सरिण एव स्युः, यद्यपि कदाचित् बाह्यभावेण सुविहितानुकूल्यं ज्ञापयन्ति तथापि ते विषकुम्भामृतपिधानकुम्भकल्पा बोध्याः, यथा साम्प्रतमपि केचन कुपाक्षिकाः वयं तप्रागणसाधूनां महादुभावत्त्वमेव श्रद्दमह इति प्रत्यक्षा दृश्यन्ते, तेन तथाभूतेन सुविहितश्रान्तिजनकेन जिनवल्लभेन 'वचनरचनया' निजवचनचातुर्या कालानुभावात् 'केद्वि' अपिरेवार्थे केचिदेव, न पुनः सर्वेऽपि, श्रद्धाः उपलक्षणात्काश्चिद् श्रविका अपि 'वशीकृताः' स्वायत्तीकृताः, तत्रत्यसङ्घैकदेशः स्वायत्तीकृत इत्यर्थ इतिगाथायुगमार्थः ॥३॥४॥ अथ जिनवल्लभेन किं प्ररूपितमित्याह—

तेसिं पुरओ पढमं छट्ठं कल्लयाणगंपि उचइहं । निअचिंतिअकज्जट्ठं चारिज्जंतेण तेणेव ॥५॥

ये श्रावकाः स्ववशीकृतास्तेषां पुरस्तात्प्रथमम्-आदौ षष्ठं कल्याणक्रमेव प्ररूपितं, त्रिपरीतबोधनिदानं तदुत्पन्नवचनावसरे वक्ष्यामः, किमर्थं षष्ठं कल्याणकं प्ररूपितं ?- 'निअ' इत्यादि, निजचिन्तितकार्यार्थं, मयाऽवश्यं षष्ठं कल्याणकं व्यवस्थापनीयमित्येवंरूपेण चिन्तितं यत्कार्यं तदर्थं, केन ?- 'तेनैव' जिनवल्लभेनैव, षष्ठकल्याणक्रमरूपणामूलं जिनवल्लभ एव, नान्यः कोऽपीत्यर्थः, किं क्रियमाणेन ?- निवार्यमाणेन अर्थातीर्थेन, अयं भावः-प्रवचनोपधात्यनुचितं प्ररूपयन्तं बलवन्तमपि पुरयं तीर्थकृदाज्ञावर्त्ती सद्बोधो निवारयत्येवेति कृत्वा भो जिनवल्लभ मा इत्थं प्ररूपयेत्याक्रोशचनैस्तोर्थनिवारितोऽपि अभिनिवेशात् षष्ठं कल्याणकं तीर्थमवगणय्यैव व्यवस्थापितवान्, अन्यथा सङ्घेन बहिष्कृतेरसंभवात्, न ह्यपराधी तदीयापराधमनुद्गाह्यैव केनापि बहिष्क्रियते इति लोकेऽपि प्रतीतत्वात्, बहिष्कृतत्वं च जिनवल्लभस्य स्वरतरणैव भणितं, तथाहि- "संयत्ताकृतचेत्यद्दृष्टपतिवस्थान्तस्तरां तान्मयतस्तन्मुद्रादह-

जिनवल्ल-
भप्ररूपणा

॥२४१॥

पाशवन्धनवतः शक्तश्च न स्पन्दितुम् । युक्त्यै कल्पितदानशीलतपसोऽप्येतत्कमस्थाधिनाः, रातुल्याघ्नवशस्य जन्तुहरिणव्रातस्य मोक्षः
कुतः ? ॥१॥” इति सङ्क्षेपे, तद्वृत्त्येकदेशो यथा—तथैदं युगीनसङ्ख्यप्रवृत्तिपरिहारेण सप्तबाह्यात्वप्रतिपादनमभीपां भूषणं, नतु दूषणं,
तत्प्रवृत्तेरुत्सृजत्वेन तत्कारिणो दारुणदुर्गतिविपाकश्रुत्या तत्परिहारेण प्रकृतसप्तबाह्यात्वं तेषां चेतसि रुचितत्वादित्यादिना सप्तबाह्य-
त्वकरणं च तदानीं तस्य सिद्धमेव, न च जिनवल्लभस्य यत्सप्तबाह्यात्वं तच्चैत्यवासिसप्तपेक्ष्यैवेति वाच्यं, नैत्यवासिभिरपि सुसाधु-
समुदायस्य वचनाऽपि तथा पराभूतेः कर्तुमशक्यत्वात्, नहि लोकेऽप्युन्मार्गगामी भूयानपि जनः सुमार्गगामिनं वचनाऽप्यपा-
क्षेप्यं कर्तुं शक्नोति, तथा जगज्जवहाराभावात्, श्रीअभयदेवसूयदीनामपि तथापराभूतिप्रसक्तेश्च, नचैतत्कचित् कदाचित्केनापि
असंविमसमुदायेन संविमसमुदायः संघवहिष्कृत इति दृष्टं श्रुतं वा, किंच—स्वतरेणाप्यैदं युगीनसङ्ख्यप्रवृत्तिपरिहारेणेत्याद्युक्तं न पुनश्चेत्य-
वासिसङ्क्षेपेनेत्याद्युक्तं, तस्मात्संघबाह्यता जिनवल्लभस्य तीर्थानभिमतप्रकाशकत्वात् निवारणेऽप्यनिवृत्तत्वाच्च पूर्णिमाप्ररूपकचन्द्रप्र-
भाचार्यवद् बोध्यम्, एतेन श्रीअभयदेवसूयनिश्चां प्रतिषेधैव जिनवल्लभो विहृतवानित्यपि कश्चिद्वाचालो वदन्नेव शुद्रितवागवगन्तव्यः,
श्रीअभयदेवसूयनिश्चितस्य सप्तबाह्यात्वकरणासंभवात्, किंच—यद्ययं सप्तबाह्यो नाभविष्यत्तदा तदानींतनसङ्घं व्याघ्रोपमयाऽपि
नोपावर्णयिष्यत्, तस्मात्सङ्घे निवारयत्वेन गणं कल्याणकं व्यस्थापितं, संयतीनिवारणं तु स्वतरेणाप्युक्तमस्तीति प्रागुक्ततत्प्रतिकरे
बोध्यम्, एवं संयतीनिवारणे भिद्वे संघनिवारणं तु सुतरामेव सिद्ध्यति, संयत्याश्च सङ्घान्तर्भूतत्वादिति गाथार्थः ॥५॥ अर्थैवं प्ररूपयन्
जिनवल्लभो यथा परलोकं प्राप्तस्तथा दर्शयन्नाह—

एवं द्युग्गाहंतो अण्णात्थवि विहरिण कइ वरिसे । निअग्रपयसीसरहिओ कालगओ कालजोएण ॥६॥

एवं पृष्ठकल्याणकप्ररूपेण 'व्युद्ग्रहयन्' तथा विधिक्लिष्टकर्मवशवर्त्तिनो जगन् विप्रतारयन् 'अन्यत्र' चित्रकूटादन्यत्र नाग-
पुरादौ 'कइ वरिसे'ति कति वर्षाणि-कतिसंख्याकानि वर्षाणि विहृत्य प्राकृतत्वात्पुस्त्वं निजमेव-स्वकीयमेव निजकमेवंविधं यत्पदं-
स्थानं तदुचितेन शिष्येण रहितः-शून्यः, स्वपदे कञ्चनापि शिष्यमनवस्थाप्येत्यर्थः, 'कालयोगेन' तथा विधकालसामग्र्या 'कालं'
कालधर्मं मरणं प्राप्तः, स्वपदोचितापत्यशून्य एव परलोकं गत इत्यर्थः, बहुकालं विहरताऽपि जिनवल्लभेनामुक्तः प्रव्राजित इति
श्रुतेरप्यनुपलब्धेः अपत्यशून्यत्वेऽपि नाशङ्केति, किञ्च-अग्रेऽपि प्रसंगतो निरपत्यत्वसूचिका बह्वचो युक्तयो वक्ष्यन्ते इति गाथार्थः
॥६॥ अथ जिनवल्लभवक्तव्यताया उपसंहारमाह—

इअ जिणवल्लहजाओ कुच्चयरा नामओ अ विहिसंघो । खरयरमयवीअंति अ काउमिह समासओ भणिओ ॥७॥
इति-अमुना प्रकारेण 'कूच्चपुरात्' कूर्चपुरीयगच्छात् नामतः चकारोऽवधारणे नामत एव, विधिसङ्घः, परमार्थतोऽविधिसङ्घ एव, यथा
परमार्थतोऽनागमिकोऽपि नाम्ना आगमिकः प्रतीतो, 'जिनवल्लभजातः' जिनवल्लभात्समुत्पन्नः, खरतरमतवीजमतिकृत्वा इह 'समा-
सतः' संक्षेपतो भणितः, अन्यथा 'हंतं सैन्यमनायक' मिति वचनात् जिनवल्लभस्य निरपत्यत्वे तन्मतस्यापि तदन्वेवोच्छिन्नत्वात्त-
द्गणनमयुक्तं स्यादिति गाथार्थः ॥७॥ अथ कथं खरतरमतस्य बीजभूतो विधिसङ्घ इत्याह—

कुच्चयरा विहिसंघो दुग्गमिवऽवलंबिऊण विहिसंघं । जिणदत्ताओ खरयरनामेण पवट्ठिअं कुमयं ॥८॥
'कूच्चपुरात्' कूर्चपुरीयजिनेश्वरसूरिशिष्यजिनवल्लभाद्विधिसङ्घः समुत्पन्नः, तदुत्पत्तिस्तु विक्रमतद्विशदधिकैकादशशतादारभ्य
वर्षाणां विंशतेरवगिवावगन्तव्या, विधिसङ्घमवलम्ब्य जिनदत्तात् खरतरनाम्ना कुमतं प्रवर्त्तितमिति गाथार्थः ॥८॥ अथ जिनदत्तेन

कथं विधिसङ्घ आश्रित इत्याह—

निस्सामिअसमवायं सुणिऊण य सोमचंददवमुणी । स्ररी हवितु सामी जाओ जिणदत्तनामेण ॥९॥
निरपत्ये जिनवल्लभे परलोकं गते सति कश्चिद्धर्मदेवोपाध्यायस्य शिष्यः सोमचन्द्रनामा 'द्रव्यमुनिः' द्रव्यलिङ्गधारी 'निस्सामिअ'-
त्ति निर्गतः—निःसत्ताकीभूतः स्वामी जिनवल्लभनामा यस्यासौ निःस्वामिकः स चासौ समवायश्च जिनवल्लभव्यवस्थापितविधिसङ्घना-
म्ना समुदायस्तं तथाविधं 'मुणिअ' ति ज्ञात्वा अवगम्य स्मरिभूत्वा केनापि संतोषहेतुविधिना सतीर्थ्यदेवभद्राचार्यादाचार्यपदमादाय
जिनदत्तनाम्ना 'स्वामी' तत्समुदायनायको जातः, यदि जिनवल्लभसमुदाये सोमचन्द्रो नाधिष्ठाताऽभविष्यत्तदा तदानीमेव निःस्वामिक-
त्वात्तन्मतं व्युच्छिन्नसंकथमभविष्यत्, तस्मात्सोमचन्द्रेणैव तन्मतमधिष्ठायाद्य यावदच्छिन्नप्रवृत्तिमाद्विहितमिति ॥ अथ जिनदत्तस्वरूप-
ज्ञापनायान्यत्रोक्तं स्वस्तरस्य सम्मतं भवति वा न भवत्यतः प्रत्यहं प्रातःस्मरणीयं गणधरसार्द्धशतकमेव बोध्यं, तदपि प्रसङ्गतो
विचार्यमाणमभिनवनाटकमिवाभातीतिकृत्वा गणधरसार्द्धशतकवृत्त्युक्तं चरित्रं लिख्यते, तथाहि—किल पूर्वं जिनेश्वरसूरिसत्कश्रीधर्म-
देवोपाध्यायस्य संयतीभिर्गीतार्थार्थभिर्धन्यलक्के चतुर्मासी कृताऽऽसीत्, तत्र क्षयणकभक्ता विच्छिगनाम्नः श्रावकस्य पत्नी छाह-
डदेवी नाम्नी पुत्रसहिता तासां साध्वीनां पार्श्वे धर्मं श्रोतुं समागच्छति, ता अपि तस्याः विशेषेण धर्मकथादिकं कथयन्ति, पुरु-
षलक्षणं च शुभमशुभं च गुरूपदेशाद्विदन्ति, तस्याः पुत्रस्य प्रधानलक्षणानि पश्यन्ति, तल्लभनिमित्तं च तन्मातरं ब्रह्माक्षिपन्ति,
किं बहुना ?, तथाऽऽक्षिप्ता यथा कथितकारिणी जाता, ततो भणिताऽऽर्थिकाभिः—धर्मशीले ! एष त्वदीयः पुत्रो विशिष्टयुगप्रधा-
नलक्षणधरः, तदेनं यद्यस्मदुरुणां प्रयच्छसि तदा तव महान् धर्मो भवति, किंच—एष समस्तजगन्मुकुटभूतो भविष्यति, तयाऽपि

प्रतिपन्नं, ततश्चतुर्मास्यनन्तरं धर्मदेवोपाध्यायानां स्वरूपं दत्तं यदस्माभिरत्र पात्रमेकं प्राप्तमस्ति यथा शुष्माकं प्रतिभास्यति, ततः
शीघ्रं समागताः धर्मदेवोपाध्यायाः पृष्ठश्च सः, ज्ञातं च-निश्चितं न सामान्यपुरुष एव; किं तर्हि?, गुरुपदयोग्यो भवित्यति, त-
तस्तन्मात्रा पृष्टा-तत्र सम्मतं यद्येव दीक्ष्यते?, तयोक्तं पुण्यमाज्या-भगवन्! प्रसादं कृत्वा कुरुतेवं येन समापि निस्तारो भवति,
पुनः पृष्टोपाध्यायैः-कियद्वर्षप्रमाणोऽयं?, तयोक्तम्-एकदशशतद्वान्निशत्संवत्सरे ११३२ जात इति, तत एकदशशते एकच-
त्वारिंशत्संवत्सरे शुभलये तस्योपाध्यायैर्दीक्षा प्रदत्ता, नाम च कृतं सोमचन्द्र इति, भणित उपाध्यायैः सर्वदेवगणिः-अथ
कियद्वर्षाण्येव परिपाल्यः, सर्वं वहिर्भूमिनयनादिकं कार्यं, क्रियाकलापं च शिक्षणीयः, तथा मूत्रपाठस्तेन स्वगृहे कृतो नास्ति
अतः 'करेमि भंते! सामाहर्धमित्यादि पाठ्यते, प्रथमव्रतदिने चासौ सोमचन्द्रमुनिर्नीतोऽस्ति वहिर्भूमौ सर्वदेवगणिना, अज्ञा-
नत्वादुद्गतानि क्षेत्राणि त्रोटितानि तेन, ततः शिक्षानिमित्तं रजोहरणं मुखवस्त्रिका च गृहीता सर्वदेवगणिना, भणितश्च-व्रते गृहीते
किं क्षेत्राणि त्रोट्यन्ते?, तद्वच्छ स्वगृहं, ततस्तदैवोत्पन्नप्रतिभेन तेनोक्तं-युक्तं कृतं गणिना, परं मम चोटिका आसीत् तां दापय
येन गच्छामि इत्युक्ते गणेशधर्ममभूद्-अहो लघोरपि कीदृक् सदुत्तरत्वमेतस्य?, कीदृशं प्रतिवचनं प्रदीयते?, एषा चर्चा धर्मदेवो-
पाध्यायस्यग्रे जाता, धर्मदेवोपाध्यायैश्चिन्तितं-भविष्यति योग्य एव; सर्वत्र पत्तने परिभ्रमन् लक्षणपञ्जिकादिशास्त्राणि भणितु-
मारब्धः सोमचन्द्रः, एवं च भावदेवाचार्यधर्मशालायां पञ्जिकागणनार्थमेकदा गच्छन्नुद्धतेन केनापि प्रतिपादितो यथा अहो
सितपटाः! कपालिकाग्रहणं किमर्थं?, सोमचन्द्रेणोक्तं-त्वदीयमुखचूर्णार्थमात्ममुखमण्डनार्थं च, गतोऽसौ निरुत्तरो, न किमपि वक्तुं
शक्तः, भणनस्थाने गतः, तत्रानेकाधिकारिपुत्राः पञ्जिकां भणन्ति, कदाचित्तेनाचार्येण परीक्षार्थं पृष्टोऽसौ सोमचन्द्रः-न विद्यते

वकारो यत्र स नवकार इति यथार्थनाम, प्रतिभावता प्रोक्तं श्रुतिरिति सोमचन्द्रेण-मैत्रमावेदयन्त्याचार्याः, किं तर्हि ? नवकरणं नव-
कार इतिव्युत्पत्तिः कार्या, आचार्येण ज्ञातम्-अहोऽत्यन्तसदुत्तर एषः, अनेन सह वक्तुं न शक्यते, अन्यदा लोचदिने व्याख्यान-
भणनाय नागतो, व्याख्यानव्यवस्था चेदृशी-यद्यप्येकोऽपि छात्रो नागच्छति व्याख्या न, अभणत्याचार्ये सगर्वं भणितमधिकारि-
पुत्रैः-आचार्यमित्राः ! सोमचन्द्रस्थाने एष पापणो धृतोऽस्ति, भणत गूयं व्याख्यानं, ततस्तदनुरोधेन भणितं व्याख्यानं, द्विती-
यदिने समागतः सोमचन्द्रः प्रपच्छ छात्राणि-अतीतेऽह्नि किं मां विना भणितं गुणमभिः ? तैरुक्तं-त्वदीयस्थाने पापणो धृतः,
सोमचन्द्रेणोक्तं-कश्चित्पापणः कश्चिन्नैत्यधुनैव ज्ञास्यते, यावती पञ्जिका भणिता तावती मां पृच्छन्तु, एतानप्यहं पृच्छामि, यथार्थं
यो न व्याख्यास्यति स एव पापणः, भो सोमचन्द्र ! त्वां प्रज्ञादिसौरभ्यगुणाढ्यां कस्तूरिकां जानाम्येव, परमेतैर्मूर्खैः प्रेरितोऽहं
व्याख्यानेऽतः क्षन्तव्यं भवता, एवं पञ्जिकापाठः, अशोकचन्द्राचार्येणोत्थापना कृता हरिसिंहाचार्येण सिद्धान्तवाचना दत्ता
पण्डितसोमचन्द्राय, तथा मन्त्रपुस्तिका, यया सिद्धान्तवाचना स्वयं गृहीता सा कपालिका भगवता तुष्टेन दत्ता, तथा देवभद्राचा-
र्येण तुष्टेन काष्ठोत्क्रणं दत्तं येन महावीरचरितादीनि चत्वारि कथाशास्त्राणि पट्टिकायां लिखितानि, एवं पण्डितसोमचन्द्रगणिज्ञानी
ध्यानी सैद्धान्तिकः सर्वजनमनोहारी श्रावकाणामाह्लादकारी साध्याचारेण ग्रामानुग्रामं विहरति, इतश्च श्रीदेवभद्राचार्यैः श्रुता
जिनवल्लभमूरीणां देवलोकागमनवार्त्ता, समुत्पन्नोऽतीव चित्तसंतापः, अहो सुगुरूणां पदमुद्धोषितमभूत् परं विघटितं, पश्चादेवभद्रा-
चार्यणामीदृशं चित्तं जातं-श्रीजिनवल्लभमूरिः युगप्रधानपदयोग्यपदस्थापनेन नाद्रियते तदा का भक्तिः ? चिन्तितमाचार्यैः-अस्मिन्
गच्छे कस्तत्पदयोग्य इति चिन्तायां पण्डितसोमचन्द्रगणिर्लभ्यो, निश्चितमेव एव योग्यः, श्रावकाणां ज्ञानध्यानक्रियापरत्वेनानन्दकारी,

पथान् सर्वमर्गमेव मोक्षमन्त्रं लेख्यः प्रदत्तः यच्चित्रकूटं शीघ्रं समागन्तव्यं चेन्न श्रीजिनवल्लभमूर्तिपदस्थापनं भविष्यति, न ज्ञा-
यन् कश्चिदुपवेश्यति. श्रीजिनवल्लभमूर्तिपदप्रतिष्ठायापनागतोऽभूस्त्वं, बह्वथ तत्पदे स्थातुं लम्बकर्णा गौरवर्णाः श्रीपर्णपर्णाश्चः
माध्याह्नि मकरः प्रजाः गुरुवाजंजाताः संयता अभ्युद्यता आगन्, परं योग्यतां गुरु एव विदन्ति, किं बहुना?, देवभद्राचार्याः
पट्टिनसोमचन्द्रोऽन्येऽपि माधवधित्रकूटं समाजग्मुः, सर्वेऽपि लोको वेत्ति नामान्येन श्रीजिनवल्लभमूर्तिपदस्थापनं भविष्यति,
न ज्ञायन् कश्चिदुपवेश्यति. श्रीजिनवल्लभमूर्तिप्रतिष्ठिते माधारण्यशुक्रारिते श्रीमहावीरचैत्ये पदस्थापनं भविष्यति, ततः स्वप-
रिभाजिनलघुदिनादर्वागदिने श्रीदेवभद्राचार्यैरुक्तान् भणितः पण्डितः मोक्षचन्द्रगणिः—यदुतास्मिन् दिने गुप्सदीयं पदस्थापनालये
भाविनमसि, पण्डितसोमचन्द्रेणोक्तं—यद्युष्माकं मम्मनं तद्युक्तं, परं यद्यस्मिन् लये स्थापयिष्यते तदा न चिराय जीवितं भविष्यति,
पञ्चां दिनानामुपरि शनश्चर्यारे यल्लग्नं भविष्यति तत्रोपविष्टानामस्माकं चतुर्दिक्षु विहरतां चतुर्विधः श्रीश्रमणसङ्घः श्रीजिनव-
ल्लभमूर्तिचरनेन प्रभूतो भविष्यति, चिन्तनीवित्त्वं च, देवभद्राचार्यैरुक्तं—तदेव वयमपि गवेषयामः, तदपि लग्नं न दूरे, तत्रैव
भवतु. नमस्त्वस्मिन् दिने श्रीजिनवल्लभमूर्तिपदं विस्तरेण संध्यासमये लग्नवेलायां संस्थापिताः श्रीजिनदत्तनामानो युगप्रवराः, ततो
वादिदो वाद्यमाने समानीता वसन्तौ, प्रतिक्रमणानन्तरं वन्दनकं दत्त्वा श्रीदेवभद्रमूर्तिभिर्मणितं—दंशनां कुरुत, ततः सिद्धान्तोक्तोदा-
हरणानुगारिमनोहारिसुधासारणीगीर्वाणवाणीप्रवन्देन तथा कृता पूज्यैः श्रीजिनदत्तमूर्तिभिर्दंशना यथा ह्रस्वशरीरः श्यामवर्णोऽयं
क्षितिग्न्युपवेश्यते? किं न संत्यजे गौरवर्णा लम्बकर्णाः विशाललोचना गच्छमध्ये साधव इत्यादिकालुष्यमपहाय सर्वा प्रजा
मक्षिना भणति—अहो मिहानां पदं मिह ग्नोपविष्टो विशजते, धन्याः श्रीदेवभद्राचार्याः यैरीदृशं पात्ररत्नं परीक्षितं, किमस्मादृशाः

स्थूलमतयो निर्लक्षणा जानन्ति ? अन्यस्मिन् दिने विज्ञप्ता श्रीजिनदत्तसूरयः श्रीदेवभद्राचार्यैः—यदि कतिपयदिनानन्तरं कतिचि-
दिनानि पत्तनाद् वह्निर्विहर्त्तव्यं, श्रीजिनदत्तसूरिभिरुक्तम्—एवं धिवास्यामः, अपरदिने जिनशेखरेण साधुविषये किञ्चित्कलह्लादिकम-
युक्तं कृतं ततो देवभद्राचार्येण गले गृहीत्वा निष्कासितः, ततो यत्र श्रीजिनदत्तसूरयो वह्निर्गच्छन्ति तत्र गत्वा स्थितः, तत्र गतानां
पूज्यानां पादयोर्लगित्वा दीनवागवादीत्—प्रभो ! मदीयोऽयमन्याय एकवारं क्षन्तव्यो, न पुनः करिष्यामि, ततः कृपोदधयः श्रीजि-
नदत्तसूरयस्तं प्रवेशयामासुः, पश्चाद्देवभद्राचार्यैरुक्तं—युष्माभिर्न युक्तं कृतम्, एष दुरात्मा, न भवतां सुखावहो भविष्यति, पामनोद्ग-
स्येव तस्य वह्निर्निष्काशनमेव श्रेयः, पूज्यैरुक्तं—श्रीजिनवल्लभगृष्टे लग्नोऽयं यावदनुवर्त्तयितुं शक्यते तावदनुवर्त्तये, श्रीदेवभद्रा-
चार्यादयोऽन्यत्र विहारं चक्रुः, कालेन स्वःपदं संप्रापुरिति, श्रीजिनदत्तसूरिभिरुक्तं—कुत्र विहराम इति, ततो मरुस्थलादिषु
विहर्त्तव्यमित्युक्तमुपदेशं दत्त्वा गतोऽदर्शनमिति प्रमुखं गणधरसार्द्धशतकवृत्तौ, अत्र जिनदत्तस्वरूपं ? देवभद्राचार्यस्वरूपं ?
जिनवल्लभसमवायस्वरूपं च ? सुदृशा पर्यालोच्यमानमभिनवगटकमिवाभातीति प्रागुक्तं तदिदानीं व्यक्तीक्रियते, तथाहि—बाल-
चेष्टितं हि प्रायः स्वप्नवत् भविष्यद्वावाविर्भावकं भवति, यतः—“पीडण पाणिअं सस्वराण पिट्ठिं न दिंति सिहिडिंभा । होही जाण
कलावो ताणं चिय एरिसी बुद्धी ॥१॥” इति, यथाऽतिमुक्तस्य श्रीवीरविनेयस्य मम नौत्तरतीति बालचेष्टेवात्मनस्तद्भव एव संसारत-
णमृचिका, नौशब्देन शरीरमपि, यतः—“मरीस्माहु नावुत्ति, जीवो वुच्चइ नाविओ । संसारो अण्णवो वुत्तो, जं तरंति महेसिणो” ॥१॥
“(७-१०४*) इति, तथा प्रकृते प्रवज्यादिन एवोद्गतक्षेत्रवोटनं तथा गणिना आक्रोशविषयीकृत्य रजोहरणाद्युद्दालनेऽपि निर्भय-
तया प्रतिवचोदानं चोटिकामार्गणपुरस्सरं परावृत्य गृहगमनभणनं चेत्यादिकं जिनदत्तचेष्टितं किं भाविष्युग्रप्रधानभावमृचकमुत

वैपरीत्यभावनसूचकं चेत्यादिपर्यालोच्यमाने प्रथमपक्षो न दक्षः, क्षोदाक्षमत्वात्, तथाहि—तत्र तावद्भविष्यद्युग्रप्रधानभावसूचकं किमुद्-
तक्षेत्रत्रोटनं कल्पयते उत रजोहरणाद्युद्दालनेऽपि युक्तं कृतमिति भाषणमथवा चोटिकामार्गणपुरस्सरं परावृत्य स्वगृहगमनं चेत्यादि,
यत्किंचिदेतत्, नहि निशान्ते स्पष्टदृष्टोऽपि काकस्त्रप्रः आत्मनः करिशतपरिकल्पितां राज्यपदवीं सूचयति, तस्माद् द्वितीयविकल्प
एव ज्यायान्, तस्यैव विचारश्चमत्वात्, तथाहि—उद्गतक्षेत्रत्रोटनेन धर्माङ्कुरितस्य सङ्क्षेत्रस्य देशेन धर्मनाशको भविष्यामीमि स्तु-
चितं, रजोहरणाद्युद्दालनेऽपि युक्तं कृतमिति भणनेन मदीया दीक्षा ममान्येषां च न श्रेयस्करी भविष्यतीति सूचितम्, आक्रोशेऽपि
निर्भयतया प्रतिवचोदानेन तीर्थनिर्भर्त्सितोऽपि निर्भयतया प्रतिजल्पाको भविष्यामीति तेन सूचितं, चोटिकामार्गणपुरस्सरं गृह-
गमनभणनेन गृहवास एव मम श्रेयानित्यसूचि, एवं प्रामाणिके विचारे कर्तव्यार्होऽपि यत्तदीयरूपाध्यायादिभिः एष इत्यादि विचारितं
तदवश्यं तथाविधभञ्जितव्यतायोगादेव बोध्यं, तथा केनचिदहो सितपटाः ! कपालिकाग्रहणं किमर्थमिति मृदुवचसोदीरितोऽपि
त्वदीयमुखचूर्णार्थमात्मनो मुखमण्डनार्थं चेत्यादि निष्ठुरभाषणेन पञ्जिकाध्ययनमात्रेणापि कश्चित्पापाणः कश्चिन्नेत्यधुनैव ज्ञास्यते
इत्यादि सगर्वभाषणेन चात्मनो मौख्यमेव ज्ञापितवान्, न पुनः कश्चित्सत्पुरुषस्वभावम्, अत एव खरतर इति नाम्नोऽपि हेतु-
जिनदत्तमौख्यमेवेत्यग्रे वक्ष्यते, तथा सम्मतेन सोमचन्द्रस्य लेखः प्रेषित इत्युक्त्या सामान्येन जिनवल्लभपट्टे कश्चिदुपवेक्ष्यति,
परं कोऽपि न जानाति अमुक इति कथं संगतिः ?, किंच—तदानीं सोमचन्द्रो व्यक्तोऽव्यक्तो वा ?, व्यक्तश्चेत्कथं स्वकीयं गणं
गणाचार्यं प्रवाजनाचार्यं स्वकीयसंवाटकादिकं वाऽनापृच्छ्याविमुश्य च सहसा सर्वमपि प्रतिबन्धं परित्यज्य स्वयं श्रीवीरस्य पञ्च-
कल्याणकन्यादी चन्द्रगच्छीयः सन् अतर्कित एव देवभद्रसकाशादाचार्योभूय परलोकगतस्यापि पटकल्याणकन्यादिनः कूर्चपुरीय-

चैत्यचासिनो जिनवल्लभस्य पट्टधरो जातः?, अव्यक्तश्चेद् बालभावादज्ञानाद्वा?, आद्योऽसंभवी, तदानीमेकौनचत्वारिंशद्वर्षीय-
वयस्कत्वाद्, अज्ञानाद्वेति द्वितीयो विकल्पः खरतराणामेवानिष्टः, किंच-अयं यदि युगप्रधानपदवीयोग्यः खरिपदानमात्रेणापि
स्वायचीकर्तुं शक्यश्च तर्हि निजगणाचार्यैः श्रीवर्द्धमानाचार्यादिभिर्निजपद एव कथं न स्थापितः?, नहि निपुणः कोऽप्येतादृशं
पात्ररत्नमन्यत्र गन्तुं ददाति, यत्नछत्तैरपि पुनरप्राप्यत्वादिति संक्षेपतो जिनदत्तश्चर्चितः?॥ अथ देवभद्राचार्यश्चर्चयते—
स संविग्नोऽसंविग्नो वा?, संविग्नश्चेत्तर्हि पदकल्याणकरूपणादिना नवीनमतप्रवर्तकत्वात् सङ्ख्येन बहिष्कृतस्य जिनवल्लभस्य पट्टे

निजविनेयप्रायं सतीर्थ्यमाचार्यीकृत्य तदीयसमुदायस्य समर्पयेदिति वात्तागन्धस्याप्यसंभवः, संभवे वा संविग्नत्वस्यैवासंभवः,
नहि प्रवचनवचदृष्टिः संविग्नः साधुः संविग्नपाक्षिको वा उत्सन्नमार्गमुत्सर्पयेत्, प्रत्युत प्रवचनाहितस्य तदीयमार्गस्योच्छेदाभि-
प्रायेण तदीयसमुदायं तथाविधहितोपदेशदानादिना खनिश्चैव प्रवर्तयेत्, संविग्नानां तथैवाचाराद्, अन्यथोपेक्षणादिना संसार-
वृद्धिलघुतादयो बहवो दोषाः, किंच-स देवभद्रस्तदीयसमुदायस्य सम्मतोऽसम्मतो वा?, आद्येऽनवद्योपदेशेन तथाविधो विधिस-
ङ्घमुख्येनैवः धर्ममार्गेऽवतारयितुं शक्यः, कथं तेन नावतारितः?, असम्मतश्चेत्कथं तच्छिष्यः सोमचन्द्रः सम्मतो जातः इत्यत्रान्त-
र्धन्या काचिन्महती विचारणा कर्त्तव्या, नहि प्रयोजनमनुद्दिश्य मन्दोऽपि प्रवर्त्तते इतिन्यायात्, केन प्रयोजनविशेषेणैवं सादरं देवम-
द्रस्य प्रवृत्तिरिति, ननु संविग्नशिरोमणिना श्रीअभयदेवस्वरिणा अन्यसमये प्रसन्नचन्द्राचार्य एकान्ते भणितः-योग्योऽपि जिन-
वल्लभः चैत्यवासिशिष्यत्वेन गच्छासम्मतत्वाच्चिजपदे स्थापयितुं न शक्तिः, परं भवद्भिरेव मत्पदे स्थापनीय इत्यादिप्रागुक्तप्रकारेण
श्रीअभयदेवस्वरिचचनस्यैव प्रमाणीकरणमत्र प्रयोजनं, तत्र का विचारणेति चेद् अहो अत्रैव महत्या विचारणायाः सत्त्वात्, तथाहि-

यस्तु खरतरेण संगतिघटनाय कर्णजापः कल्पितः, स च रव्यया कर्णसंधानकल्पोऽकिञ्चित्कर एव, न विद्वत्पर्वद्यव्यक्तशब्देनापि वक्तव्यः, तत्र शुक्तिर्यथा—श्रीअभयदेवस्वरिणा एकान्ते प्रसन्नचन्द्रो भणितस्तेन च देवभद्राचार्य इत्यादि तत्सर्वं कोशपानप्रत्यापनीयम्, एतद्विषयेऽपरस्य साक्षिकस्याभावादिव्यकरणेनैव प्रत्ययः समुत्पादनीयः, अथ किञ्चित्साक्षिकाभावेऽपि विश्वसनीयं भवेद् यदि शुक्तिसंगतं स्यात्, तच्च युक्त्या विचार्यमाणमालजालकल्पं, विचारणा त्वेवं—यदि चैत्यवासिशिष्यत्वेन हेतुना स्वरिभिः स्वहस्तेन स्थापितो गच्छसम्मतो न स्यात्तर्हि तथात्वे सत्येव तद्वचनेन प्रसन्नचन्द्रस्थापितो गच्छसम्मतः कथं स्यात्?, किंच परम्परया श्रीअभयदेवस्वरिचचनोद्भावनमकिञ्चित्करमेव, यतो यथा जिनवल्लभस्याचार्यपदमन्तरेणापि स्वरिपट्टधरः क्रियतां, देवभद्रस्योभयत्रापि सामर्थ्यात्, किंच—जिनवल्लभस्याचार्यपदमन्तरेण किं न्यूनं को गणाधारः कोऽप्यात्मीयो नासीदुताचार्यपदमन्तरेण तस्य चारित्रगुणा हीयन्ते अथवा योग्यतैव काचित्स्य तादृशी येनावश्यमस्याचार्यपदं कर्तव्यमेव उतास्मादेवाग्रतोऽप्याचार्यपदप्रवृत्तिर्येनास्त्यपि समवाये रहस्याचार्यपदस्थापनायै स्वरिभिराज्ञा दत्ता?, नाद्यः, गणाधारस्य वर्द्धमानाचार्यस्य स्वहस्तेनैव कृतत्वात्, न द्वितीयः, आचार्यपदमन्तरेणापि विशिष्टचारित्रगुणानामुपलब्धेः प्रतीतत्वात्, न तृतीयः, स्वरिभिरेव तत्पदस्थापनायाः कर्तव्यताऽऽपत्तेः, एकस्मिन्नपि योग्यनामनेकेषामपि स्वरिपदसंभवात्, कथमन्यथा श्रीजिनेश्वरस्वरिणैव जिनचन्द्राभयदेवाचार्यपदे निवेदिता?, अथैवमपि सङ्घासम्मत्या वर्तुं न शक्यत इति चेत्तत्र संघसम्मत्यभावे निदानं किंचैत्यवासिशिष्यत्वमन्यद्वा?, आद्ये दिव्यन्थादिना तदपाकरणस्य सुकरत्वाद्, एवमप्यसम्मतो कथं प्रसन्नचन्द्रस्थापितः सम्मतो भविष्यतीति स्वरिचाराणा किं नासीत्?, मत्पट्टेऽयं स्थापनीय इत्येकान्ते भणितम्, अथ विचारणा आसीदेव, परमेतादृश एवायम-

वगतो यन्नायं सामान्यपुरुषः, किंतु महापुरुषः, स्वयमेव चैत्यवासिसमवायमेव स्थायचीकृत्य प्रवचनप्रभावको भविष्यतीति चेत् तर्हि स्वयमेव तस्याचार्यपदं दत्त्वा कथं न विसर्जितः ? तत्र संघसम्मतेरप्रयोजकत्वात्, किंच-संघासम्मतौ चैत्यवासिशिष्यत्वमेवोद्भा-
वितं तनु खरतरस्या वक्तुमपि न युक्तं, यतश्चैत्यवासिन एव श्रीवर्द्धमानसूत्रेः श्रीउद्योतनसूरिपट्टधरत्वं तैरेव भण्यते, अथान्यत्किञ्चि-
त्कारणमितिविकल्पयेत्तर्हि तद्वाच्यमवाच्यं वा ? वाच्यं चेदुच्यतां, वक्तुं न शक्यते इति चेत्तर्हि अवाच्यस्य मस्तके किं शृङ्गं निर्ग-
च्छति ? यदवाच्याद्वाच्यं भिन्नमिति भणित्वाऽपि वक्तुं न शक्यते इति भण्यते, तस्मादवाच्यमेव वक्तव्यं, तच्च कारणं तदेव संभाव्यं
येन श्रीअभयदेवसूरिभिः शिष्यत्वेनापि प्रतिपत्तुं न शकितः, कथं पट्टधरत्वेनेति, किंच-पट्टधरोऽपि स एवोच्यते यस्तदीयसमु-
दायाधियतिः स्यात्, नहि भिन्नसमुदायाधिपतीभूय प्रवर्त्तमानस्तत्पट्टधरः संभवति, लोकेऽपि नृपादिषु तथैव दर्शनात्, किंच-
समुदायप्रतिबन्धाभावेऽन्यतोऽपि कुतश्चिदाचार्यपदमादाय यथा श्रीअभयदेवसूरिपट्टधरत्वमात्मनः ख्यापयति तथा गौतमादीना-
मेव किमिति न पूच्छते ? समुदायप्रतिबन्धाभावस्योभयत्रापि तौल्यात्, किंच-नियतयोग्यतां सन्निदता सूरिणा यथा प्रसन्नच-
न्द्र एकान्ते भणितः तथा निजपदस्थापितः श्रीवर्द्धमानाचार्य एव भणितुं युक्तः, यतोऽसंभाव्यमपि स्थूलधीभिः संभाव्यते तत्प-
दाधिकारित्वाद्, यो यत्पदाधिकारी सोऽन्यमपि तत्पदाधिकारिणं कर्तुंसमर्थो भवति, न पुनः प्रसन्नचन्द्रः, सूरिपदानधिकारित्वाद्,
एवं च सति देवभद्रो दूरतर एव, यतः 'स्वयं दारिद्रो न परमीथरीकर्तुमीथर' इति सूरिपट्टधरत्वमधिकृत्य श्रीवर्द्धमानाचार्यव्य-
तिरिक्तानां सर्वेषामपि तद्राहित्येन दारिद्र्यात्, किंच-आस्तां प्रसन्नचन्द्रोऽपि, परं सर्वजनसमक्षमेव कथं न भणितः ?, रहसि
भणने प्रयोजनाभावाद्, यदि जिनवल्लभो योग्यस्तर्हि सन्निवसमुदायो न तं पराभवति, विशेषतः सूरिचचनात्, अनुकूल एव

स्यात् न वा ? सोऽपि तं संविद्यसमुदायमिति, अयोग्यश्चेदलं रहः कर्णजापेन, नापि चतुर्थः, नहि जिनवल्लभेन कस्याप्याचार्य-
पदं दत्तं, नाप्यमुकस्य देयमित्यनुज्ञातमपि, किंतु स्वयमेव स्तनिकमताकर्षकनरसिंहोपाध्यायवत् केनाप्यन्तर्वृत्त्या तुष्टिविधिना देव-
भद्रसकाशादाचार्यभूय विंशतिदिनाधिकं माम्नायं जीवितवान्, अतस्तस्याचार्यपदं काशकुसुममिव निष्फलमेव संजज्ञे, इत्यादिवि-
चारणया जिनवल्लभस्याचार्यपदं न श्रीअभयदेवसूत्रिचरसा, न वा तथाभूतः कस्यापि पट्टधरः, किंतु चन्द्रप्रभाचार्यादिवन्मताक-
र्षकः, किंच-कर्णजापकल्पनास्थाने श्रीअभयदेवसूत्रिभिश्चित्रकूटीयसंघस्य ज्ञापितं यदेप मया तथाविधयोग्यताया अभावादनङ्गीकृतः
तत्र समागतः षष्ठं कल्याणकं व्यवस्थापयन् तिरस्करणीय इत्येव विचारणा ज्यायसी चतुरचेतश्चमत्करोति, लिङ्गाल्लिङ्गिनो ज्ञानमि-
ति वचनात्, तत्सद्भावे लिङ्गस्यापि संद्धानात्, कथमन्यथा चण्डिकामठे स्थितोऽपि सङ्घनाह्यः कृतः, खरतरकल्पना तु कर्णजाप-
विषयिणी कोशपानप्रत्यायनीया स्वगृह एव प्रणिगद्यमानाऽपि न हृद्या, किंच-श्रीअभयदेवसूत्रिपाश्चाच्चित्रकूटे गतस्तत आरभ्य न
सूरेर्मिलितो नवा तदाज्ञा मार्गिता न वा संदेशकमपि प्रेषितवानित्यपि लिङ्गं स्फुटमेव, तस्मात्कर्णजापजल्पाको देवभद्रो लोभेन
मृषाभापी न संविद्य इति देवभद्रश्चर्चितः २ । अथ जिनवल्लभस्थापितः समुदायश्चर्च्यते, तथाहि-स समुदायः किं धर्मानुरक्तः
उत स्वमतानुरक्तः ?, आद्यश्चेत्स एव तावदित्थं प्रष्टव्यः-ननु भो जिनवल्लभे परलोकं गते तीर्थं साचार्यकं निराचार्यकं वा ?, साचा-
र्यकं चेत्तर्हि पञ्चकल्याणवाद्याचार्यनिश्रितं तीर्थं तद्व्यतिरिक्तं चातीर्थं स्यत एव सिद्धं, पर्यालोच्य तीर्थमेवाद्विद्यतामलमतीर्थं क्रीता-
चार्यनिश्रया प्रवर्त्तनेन ?, निराचार्यकं चेति द्वितीयः पक्षश्चेत्तर्हि किं जिनवल्लभस्य जिनदत्तस्य चाचार्यपददायकदेवभद्राचार्यस्य
मुधा प्रशंसनादिक्लेशेन ?, किंच-देवभद्रस्य पञ्चकल्याणकत्रादिनः सकाशादाचार्यपदोपादानमपि न युक्तं, पदकल्याणकत्रादिमतेन

तस्य तीर्थवात्त्वात्, किञ्च-जिनवल्लभे परलोकं गते येन केनचिदाचार्येण यः कश्चिदनिर्दिष्टनामा आचार्यीकृत्य रामर्षितस्तदप-
पत्यतां भजेत तर्हि जगद्व्यवस्था विलुप्येत, सर्वेषामपि सर्वापत्यत्वापत्त्या निरपत्यत्वं कस्यापि न स्यादिति प्राक् प्रदर्शितमत्राप्यव-
गन्तव्यं, तथा च स्थाप्यस्थापकग्राहकाणां सोमनन्द्रदेवभद्रविधिसङ्गानां त्रयाणामप्युपहास्यहेतुत्वेन लभ्यतेवेतिकृत्वा यदि
विधिसङ्घो धर्मानुरक्तोऽभविष्यत्तर्हि जिनवल्लभे परलोकं गते सुविहितान्यगच्छाश्रयणमकरिष्यत्, किञ्च-आस्तामेतादृग् कुमतं, सम्य-
ग्मार्गसंविधिन्यप्याचार्ये व्यञ्छिन्ने सुविहितगच्छाचार्याश्रयणं जिनाज्ञा, यदागमः-“पञ्चर्हि ठाणेर्हि कप्यति निगंशीण वा निगंशीण वा
मामाणुगामं दूझित्वा, तंजहा-नाणह्याण् दंसणट्टयाण् आयरिअउवज्झाण् से धिसुंभेज्जा आयरिअउवज्झायाण वा बहिआ
वेआववकरणयाण्”ति । श्रीस्थानाज्ञे(४१३) एतद्बृहस्पत्यकदेशो यथा तथा-‘आयरियउवज्झाण्’ति समाहारद्वन्द्वस्तदाचार्योपाध्यायं वा
से-तस्य भिक्षोः ‘धिसुंभेज्जा’ति विज्जक्-शरीरात् पृथग्भवेत्-जायेत, भ्रियेतेत्यर्थः, ततस्तत्र गच्छेऽन्यस्याचार्यादिरभावात् गणान्तराश्रय-
णार्थमित्यादि स्थानाङ्गपुत्रौ, न पुनरन्यगच्छीगो यः कश्चिद्येन केनापि विधिना आचार्यं कारयित्वोपादाय न तन्निश्रया प्रवर्त्तनं जिनाज्ञा,
तस्मात्स जिनवल्लभमागुदायो न धर्मानुरक्तः, किंतु स्वमतानुरक्तः, परमेतच्चित्रं यत् स्वस्वस्वमन्तरेण युगप्रधान एव न स्यात्, त-
त्कथमिति चेदुच्यते, प्रथमतो जिनवल्लभः पञ्चद्रम्मशल्या क्रीतः, जिनदत्तस्तु आचार्यपदसंयुक्त एव देवभद्रसकाशात् क्रीतः, न च क्रीतत्वं
तेषां गते त्रपाकरम्, अद्यावत्तथैव प्रवृत्तेरविश्रान्तेः, तथा देवभद्रस्यापि चरित्रं चित्रकृद् यत् श्रीअभयदेवस्वरिपद्भरः कर्णजापकल्पनया-
ऽपि जिनवल्लभः खरीकृतः, तस्मिन्नापि परलोकं गते यदि जिनवल्लभपद्भेऽपर आचार्यो न स्थाप्यते तदा का भक्तिरिति भिन्नोद्भावनेनात्मी-
यसतीत्यर्थं सोमनन्द्रमाचार्यीकृत्य विक्कीतवान्, जिनदत्तस्यापि चरित्रमतीनाश्रयकृद् यन्नाममात्रेण स्वयं पुरुषः मन्मार्गपतितोऽप्याना-

श्रीप्रव-
चनपरीक्षा
४ विश्रामे
॥२५५॥

यमिभूय गोत्रान्तरे कन्येव देवमद्रेण दीयमानः परगृहमण्डनं जातः, परगृहमण्डनत्वं चास्य प्रतिज्ञापूर्वकमेव, यतो देवमद्राचार्यैर्षकान्ते
भाणितः पण्डितसोमचन्द्रगणिर्यदुत्तारिमन् दिने शुष्मदीयं पदस्थापनालयं परिभावितमस्ति, पश्चात् सोमचन्द्रेणोक्तं-यद्युष्माकं
सम्मतं तद्वक्तुं, परं यद्यस्मिन् लघे स्थापयिष्यते तदा न चिराय जीवितं भविष्यति, पण्णां दिनानामुपरि शनैश्चरवारं यत्नं भ-
विष्यति तत्रोपविष्टानामस्माकं चतुर्दश विहरतां चतुर्विधः श्रमणसङ्घः श्रीजिनवल्लभस्सरिवचनेन प्रभूतो भविष्यति चिरंजीवि-
त्वं चेत्यादि जिनदत्तेन प्रत्यपादि, न पुनश्चैत्यवास्त्रादिकुसङ्गं परित्यज्य संविग्रभावितो भविष्यति, न चास्मादीयगुरूणां श्रीजिनेश्वर-
स्सरिश्रीअभयदेवस्सरिप्रभृतीनां वचनेन भूयान् जनो भविष्यतीत्यादि, किंच-बहवश्च तत्पदे स्थातुं लम्बकर्णा गौरवर्णाः श्रीप-
र्णप्रर्णाक्षाः साक्षादिव मकरध्वजा गुर्जरजासंयताः अभ्युद्यताः आसन्, परं योग्यतां गुरव एव विदन्तीत्यादिहीलनाचार्यैर्वर्णिता-
ये संयतास्ते संविग्रा असंविग्रा वा ?, नाद्यः, संविग्रानां तथाविधहीलनास्थाने मिलनस्याप्यसंभवत् मिलने प्रयोजनाभावात्
पदकल्याणकवादपदामिलापासंभवाच्च, किंच-लम्बकर्णा इत्यादि वचनं भाण्डचेष्टितवचनवदनार्यवचनमेव, संविग्रेषु प्रयुज्यमान-
मनन्तसंसारिताहेतुः, किंच-संयताः किं कूर्चपुरीयाः चन्द्रगच्छीया वा ?, नाद्यः, जिनवल्लभेनामुकस्य प्रव्रज्या दत्तेति वार्ताग-
न्धस्याप्यननुभूतेः, अत एव जिनवल्लभकाले विधिसंघो द्विविधास्त्रिविधो वेत्यग्रे वक्ष्यते, चातुर्विध्यं तु जिनदत्तादेवेति प्रसङ्गतो
बोधः, अथ चन्द्रगच्छीया इति विकल्पे विचार्यमाणे देवमद्राचार्यसंबन्धिन एव संभवन्ति, न पुनरभयदेवपट्टधरश्रीवर्द्धमा-
नाचार्यप्रभृतिसंबन्धिनः, तेषां तत्र प्रयोजनाभावात्, ये तु देवमद्रसंबन्धिनस्ते ज्ञातव्यतिकराः सङ्घपूजाद्यर्थमेव मिलन्ति, कथं
ते पदप्रलिप्तव्रतः स्युः ?, नाहि लोकेऽप्युद्राहोत्सवोद्यता वरपक्षीयाः सुहृदोऽपि वर इव कन्यां समीहमानाः केनापि दृष्टाः श्रुता वा?,

जिनवल्ल-
भवृत्तादि-
चर्चा

उत्कर्षतोऽपि मुद्राद्यलङ्काराभिलाषिणः, तथा संयता अपि ते वल्लकम्बलाद्याभिलाषिणोऽवगन्तव्याः, तस्माद्ब्रह्मवत्स्वपदलिप्सव इत्यादि-
वचनानि देवतायत्तानां प्रलापझपणकल्पानीति, नहि कौतुकोत्सुका गह्वंगिरो गेयरतिकाः संभूय मिलिता बालका अपि सर्वे रजःप-
र्वणि राज्यप्रलिप्तसर्वो भवन्तीत्येवं सुदृशा समीक्ष्यमाणा जिनदत्तकथा विन्दुसंयुक्ताद्यवर्णा तद्भक्तानां कण्ठपीठे सदा तिष्ठतु, तस्मा-
द्यथोक्तजनकजननीसंभूतो यथोक्तप्रव्रज्यादिनक्षेत्रत्रोटनादिवेष्टाक्रः कणवृत्तिवदवाप्तकिञ्चिद्विद्याको यथोक्तचापल्यमौखर्यादिरुण-
गणालङ्कृतः सोमचन्द्रो विधिमह्वश्चेत्युभाभ्यामपि संभूयान्तर्हृत्या पर्यालोच्य च किञ्चिन्मनःसंतुष्टिनिष्पादनपुरस्सरं संकेतितेन देव-
भद्राचार्येण चित्रकूटे गत्वा श्रीअभयदेवस्वरिपददे जिनवल्लभजिनवल्लभपददे सोमचन्द्रो जिनदत्तनाम्ना संस्थाप्य समर्पितः,
अन्यथा नाम्नाऽप्यज्ञातः सोमचन्द्रः खरीकृत्य समर्पितः युगपत्समस्तस्य जिनवल्लभसमुदायस्य सम्मतः कथं भवेदित्येताव-
न्मात्रं जिनदत्तचरित्रं विचारणीयं, शेषं तु संगतिघटनाय घटितमप्युक्तयुक्तया विघटत एवेतिकृत्वाऽपकर्णनीयमेवेति भावार्थ इति
गाथार्थः ॥९॥ अथोक्तं सूत्रत एव सूचयन्नाह—

गणहरसङ्खटसयस्सा वित्तीए वणिणओ अ जिनदत्तो । सम्मं विआरणिज्जं वणणयवज्जं जहा जायं ॥१०॥

गणधरसङ्खटशतस्य जिनदत्तकृतस्य वृत्तौ जिनदत्तो वर्णितः तत्रेति गम्यं, तद्बृत्तौ वर्णकवर्जं—युगप्रधानोऽयमित्यादि यद्व-
र्णकवर्जनं तन्मुक्त्वा सम्यग्गिचारणीयं 'यथा जातं' यथा संवृतं तत्तथा विचारणीयमिति गाथार्थः ॥१०॥ अथ वर्णकस्य
वर्जनं कथमित्याह—

वणणयवयणं लोआभाणयणाएण पाय पह्वड्डिअं । जह् निअयमायरं को डाइणिवाइत्ति लोउत्ति ॥११॥

वर्णकवचनं लोकाभाणकन्यायेन प्रायः पथपतितं, प्रायो-बाहुल्यं, तद्रूपो यः पन्थाः-मार्गः तत्र पतितं-तदाश्रितं, लोकाभाणकमाह-‘जहे’त्यादि, यथा ‘निजकमातरं’ निजजननीं प्रति डाकिनीवादी-मदीया माता डाकिनीरितिवक्तुं शीलमस्येति डाकिनीवादी कोऽपि न स्यादिति लोकोक्तिः, लोकाभाणकन्यायेनाभ्युपगतस्य गुरोरवर्णवादी न स्यात्, किंतु तद्विपक्षं वर्णवादमेव कुरुते, तेन वर्णकवचनं किंचित्कदाचित्कापि सत्यं स्यात्, प्रायोऽसत्यमेवेति कृत्वा कर्णकवर्जं भणितमिति गाथार्थः ॥ ११ ॥

अथ जिनदत्तवर्णनं प्रायोऽसत्यमेवेत्यत्रोदाहारणमाह—

जिणसेहरचंदप्पहनरसिंहप्पसुहवण्णयाहरणं । किंचिवि सम्मं संबंधसंगयं तं पि नो सबं ॥ १२ ॥

जिनशेखरो-जिनवल्लभसतीर्थ्यः चन्द्रग्रभः-पौर्णिमीयकमताकर्षकश्चन्द्रग्रभाचार्यः नरसिंहो-नरसिंहनामोपाध्यायः स्तनिकमता-कर्षकः ततो द्वंद्वस्तत्प्रमुखाणां-तदादीनाम् आदिशब्दात्पाशचन्द्रपर्यन्ताः सर्वेऽपि ग्राह्याः, तेषां वर्णनं तदेवोदाहरणमत्र बोध्यम्, अयं भावः-जिनशेखरादयस्तदभ्युपगन्तुर्भिर्महता प्रचन्द्येन वर्णितास्तदतिरिक्तैश्च तिरस्कृताः तत्र किंचित्संबन्धसंगतं जननीजन-कादिसंबन्धमात्रसूचकं सम्यग्-सत्यं, तदपि-संबन्धसंगतमपि न सर्वं, किंतु प्रायोऽल्पमेवेति गाथार्थः ॥ १२ ॥ अथोभयस-

म्मतवर्णनोदाहरणमाह—

निक्कासिओ गहेउं गलंमि जिणसेहरोत्ति खरयरया । रुहोलिआ य अहिनवगोअमसामिति पडिचण्णा ॥ १३ ॥

जिनशेखरो गले गृहीत्वा निष्काशित इति खरतराः, गदुक्तं-“अपरदिने जिनशेखरेण साधुविषये किंचित्कलहादिकमयुक्तं कृतं, ततो देवभद्राचार्येण गले गृहीत्वा निष्काशित इत्यादि यावदेव दुरात्मा न भवतां सुखावहो भविष्यति, पामनोष्टस्येव तस्य बहि-

निष्काशनमेव श्रेय इत्यादिप्रकारेण तिरस्कृतः, रुद्रपल्लीयास्तु निजप्रकरणप्रशस्त्यादावभिनवगौतमस्यामीति प्रतिपन्नाः, तत्र विचारणीयं—किं वर्णनं प्रमाणीक्रियते?, निष्काशकस्याभ्युपगन्तुर्देव्यादि विचारणायां यत्तीर्थसम्मतं तदेव सत्यमिति गार्थः ॥१३॥ अथैवमप्युक्तं वर्णनं कथं केन दृष्टान्तेनेत्याह—

जहं सिंहं निअपिअरं वणिज्जंतं मुणिअ मिअपमुह्हा । निअनिअपिअरं गयघडविदारयं वणणयंति मुह्हा ॥१४॥
यथा निजपितरं वर्णयन्तं सिंहं श्रुत्वा मुगप्रमुखा निजनिजपितरं गजघटाविदारकं मुधा वर्णयन्ति, मुगादयः श्वापदा जानन्ति—निजपिता इत्यमेव वर्णयते, तेन यथा सिंहं निजपिता वर्णयते तथाऽस्माभिरपि निजजनको वर्णयते, तत्र सिंहेन वर्णनं सत्यं, शेषमसत्यमिति गार्थः ॥१४॥ अथ प्रकारान्तरेण दृष्टान्तमाह—

अहंवा सासणसूहिं पासिअ पासंतकुमइवग्गंवि । तित्थअणुगरणमित्तं तवभत्ता वणणयंति मुह्हा ॥१५॥
अथवा 'शासनसूहिं' जैनप्रवचनाधिपतिं सुरिमर्थात् स्तुतेवन्दनपूजनादिपूज्यक्रियाविषयीक्रियमाणं दृष्ट्वा 'पाशान्तकुमतिवर्गमपि' प्राशचन्द्रपर्यंतकुपाक्षिकवर्गं तद्भक्ताः दिगम्बरादिपाशचन्द्रपर्यंतानां भक्ता वर्णयन्ति, कथं?—तीर्थानुकरणमात्रं यथा स्यात्तथेति क्रियाविशेषणं, यथा तीर्थे प्रतिक्रमणादिक्रियाणां यानि नामानि निजमतिविकल्पितक्रियाणामपि सूर्यमरीचितापोपतप्तचक्षुर्भिरुमरीचिकायां जलसंज्ञामिव यदन्ति, तथा साधुसाध्वीश्रावकश्राविकादिसंज्ञा तथा तेषां भक्तिः साधर्मिकवात्सल्यमित्यादि तीर्थानुकरणमेव, तच्च मुधा—व्यर्थमेव, वस्तुतस्तथास्वरूपाभावात्, नहि शुक्तिशकले रजतज्ञानात्तद्विद्या प्रवर्तमानोऽपि रजतलाभवानिति दृष्टान्तेन तीर्थानुकारिणोऽपि कुपशस्तीर्थप्रतिपन्नाः, तेषां तद्भक्तैः क्रियमाणं वर्णनमपि अतिरिक्तमेवेति

गाथार्थः ॥१५॥ अथ सर्वमपि वर्णनं नास्त्यमित्याह—

पाओगहणा एगं सच्चमसच्चा य अणुहरा सेसा । जह जिणसासणमेगं सच्चं सेसा असच्चा य ॥१५॥

‘वर्णयवयणं’ति गाथायां प्रायोगहणात्—प्रायःशब्दोपादानादेकं सत्यं यस्यानुकारो विधीयते तत्सत्यं, तत्तु एकमेव भवति, शेषा अनुकारविधायिन एते तीर्थवर्त्तिनः साध्यादय इत्थं कुर्वन्त्यतोऽस्माभिरपीत्यमेव विधेयमित्येवंरूपेण राजचेष्टाविधायिनो नटा इवासत्याः, वर्णनीयगुणानाश्रया इत्यर्थः, तत्र दृष्टान्तमाह—‘जहे’त्यादि, यथा जैनशासनमेकमेव मोक्षमार्गतया सत्यं, शेषाः सर्वेऽपि सुगतादयोऽसत्या एव, मोक्षार्थमपि निजमतिविकल्पतक्रियाविधायिनोऽसर्वज्ञमूला अकिञ्चित्करा, इतिगाथार्थः ॥ १६ ॥ अथ ‘निकास्सिड’त्ति त्रयोदशगाथायां वर्णकवचनमकिञ्चित्करतया दर्शितं यच्च तीर्थसम्मतं तत्सम्यगित्यप्युक्तं तेन तीर्थसम्मतं यजिनवह्मभविष्यं तदाह—

जिणवह्हो अ एवं गुरुणा चत्तो न केणवंगिकओ । अपविओ बहु भमिओ कइजणअसुभाण उदएणं ॥१७॥

एवं जिनशेखरादिदृष्टान्तेन, जिनवल्लभोऽपीतिगम्यं, सोऽपि गुरुणा त्यक्तः, पदक्रत्याणकप्ररूपणादिकं किञ्चिन्निमित्तमात्राद्य चैत्यवासिजिनेश्वरस्वरिणा निकाशितो न केनाप्यङ्गीकृतः, अहं चैत्यवासं त्यक्ष्यामीति वाङ्मात्रमुद्गाढ्य श्रीअभयदेवस्वरिसमीपं गतः, तेनापि परीक्षयाऽनुचितोऽयमिति ज्ञात्वा नाभ्युपगतः, परं लोकानुवृत्त्या त्वं शोभनां क्रियां कुरु पश्चाद्यथावसरं ज्ञास्यते इत्युक्त्या प्रत्युत्तरितः, सोऽपि धीर्याह गुरुवचनं प्रमाणमिति वचनमुत्तया चित्रकूटादौ गतः, किंलक्षणः?—आत्मद्वितीयः, एको जिनशेखरोऽपरश्चात्मतेति द्विरुत्थानक्रेन ‘बहु भान्तः’ बहुकालं बहुक्षेत्रं च आन्तः—पर्यटितः, ‘कतिजनाशुभानामुदयेन’ कतिपयजना-

नां यान्यशुभानि कर्म्मणि तेषां कर्म्मणामुदयेन, प्राग्जन्मसंवन्धिक्लिष्टकर्मोदयमन्तरेणोत्सृज्य भाग्युपदेशविषयो न भवतीति गाथार्थः ॥१७॥ अथ तेन भ्रमता किं विहितमित्याह—

तेण कथो विहिसंधो अप्पच्चिओ सावओ अ तिविहो वा । निरवच्चे परलोगं गयंमि जा दुन्नि चरिसाइं ॥१८॥

तेन—जिनवल्लभेन नाम्ना विधिसङ्घः कृतः, स्ववचोनिर्घटितकृतिपयजनसमुदायो विधिसङ्घनाम्ना व्यवस्थापितः, सच सङ्घः कीदृशः?—‘आत्मद्वितीयः श्रावकः’ आत्मैव द्वितीयोः यत्र स श्रावकः—श्रावकजातीयः, साधुश्रावकलक्षणो द्विविधः सङ्घः इत्यर्थः, साधारणप्रमुखाः श्रावका अनेन स्वायत्तीकृता इतिगणधरसार्द्धशतकेऽभिहिताः, परं श्राविका नोक्ता, साध्यश्च दीक्षिता एव नासन्, ताश्च दूरे आस्तां, साधुरपि कश्चिन्न दीक्षितः, अथवा त्रिविधः, काश्चन श्राविकाः श्रावकायत्ताः संभाव्यमाना अपि इतिकृत्वा त्रिविध इत्यर्थः, ‘निरपत्ये’ अपत्यरहिते परलोकं गते जिनवल्लभे द्वे वर्षे यावद् गते, वर्षद्वयं यावत्साधुरहित एव’ त्रिविधसङ्घ आसीदितिगाथार्थः ॥१८॥ अथैवंविधेन सङ्घेन किं कृतमित्याह—

तेण पलोअंतेणं लहिओ एगो अ सोमचंदमुणी । अण्णुणं चयवंधं काऊणं कारिओ सूरी ॥१९॥

तेन सङ्घेन ‘ग्रलोकयता’ अस्मत्समुदायो निःस्वामिकोऽस्तः कश्चित्स्वामी कर्त्तव्य इति धिया प्रत्यहमन्वेपयता वर्षद्वयेऽतिक्रान्ते एकः सोमचन्द्रनामा मुनिर्लब्धः, अन्योऽन्यं वचोवन्धं व्रतवन्धं वा कृत्वा रहोदृष्ट्या स्वास्वामिरुच्य एकीभूय तेन सङ्घेन स्मरितः, तस्य च नाम जिनदत्तस्मरिरितिकृतमितिगाथार्थः ॥१९॥ अथ जिनवल्लभजिनदत्तयोगाचार्यपदविधिः गणधरसार्द्धशतकादुपलभ्यानः कीदृश इति ज्ञापयन्नाह—

जिणवल्हजिणदत्ताय रिअपयं जारगम्भसारित्थं । सीमंतसमं पुत्थयलिहणं को कुणइ तस्सावि ? ॥२०॥
जिनवल्लभजिनदत्तयोराचार्यपदं जारगर्भसदृशं, तस्यापि पट्टस्य सीमन्तसमं पुस्तकलिखनं—गणधरसादृशतकादिग्रन्थरचनया पुस्तके लिखनं कः करोति ? न कोऽपि करोतीत्यर्थः, यतु खरतरेण कृतं तत्सान्वयर्थनामत्वाद्युक्तमेवेत्यक्षरार्थः । भावार्थस्तत्रयं—चैत्य-
वासिशिष्यत्वेन न गच्छसम्मतो भविष्यतीतिकृत्वा श्रीअभयदेवस्वरिणा नाचार्यपदं दत्तम्, अन्यसमये प्रसन्नचन्द्राचार्यस्योक्तं—
यन्मत्पट्टे जिनवल्लभः स्थाप्यस्तेनाप्यन्यसमये देवभद्राचार्यः, तेन च जिनवल्लभकृतसमुदायसाक्षिकं चित्रकूटे गत्वाऽऽचार्यपदं कृतं, श्रीअभयदेवस्वरिणा च स्वपट्टे श्रीवर्द्धमानाचार्यः स्थापित इत्यादि जिनवल्लभपदस्थापनस्वरूपं गणधरसादृशतके लिखितं, तच्च ग्राग् तत्संबन्धव्यतिकरेऽत्रैव दर्शितम्, एवं जिनदत्तस्यापि व्यतिकरः प्राग् प्रदर्शितो बोध्यः, एवं तयोः पदं विचार्यमाणं जारगर्भ इवापन्नं, जारगर्भस्य च सीमन्तकरणं न केनापि श्रुतं दृष्टं वा ? तद्वदेतादृशो व्यतिकरः पुस्तके लेखनानर्होऽपि खरतरे-
णाविमृश्य लिखितः, नह्येवंविधव्यतिकरः पदस्य दातुमुज्ञातुः उपादातुर्वा गौरवकरः, किंतु महालज्जाकरः, नचैवं तदीयसमुदाय-
स्यापि गौरवमिति सूक्ष्मधिया पर्यालोच्यमिति गार्थः ॥ २०॥ अथ जारगर्भसादृश्यज्ञापनाय दिशमाह—

पवज्जाउट्ठावणुवट्ठाणमुण्णोवि चिइनिवासीवि । सिद्धंतपारगामी सूरीवि विगोवणुत्तीण ॥२१॥
जिनवल्लभस्तावत् क्रीतकृतोऽपि चैत्यवास्यापि प्रव्रज्योपस्थानोपधानशून्यः, नहि जिनवल्लभेन कस्यापि संदिग्धस्य पाश्वे प्रव्रज्या गृहीता, तद्भावाच्च न केनाप्युपस्थापितः, उपस्थापनाऽभावान्नोपधानमपि, आवश्यकदिश्रुताराधनतपोविशेषयोगानुष्ठानाद्यपि न जातम्, एतैः शून्यो—रहितः सिद्धान्तपारगामी संविद्यश्रीअभयदेवस्वरिणाश्च संपन्नः, तथाभूतोऽपि रहः कर्णजापपरम्परया स्वरिणि, सोऽपि

श्रीअभयदेवद्वरिपट्टे श्रीवर्द्धमानाचार्ये विद्यमानेऽपि, तदीयसमवायेनानभ्युपगतोऽपि, सङ्घेन बहिष्कृतोऽपि एकाकी भ्रमन्नपि श्रीअभयदेवद्वरिपट्टधर इत्यादि विगोपनयुक्त्या शास्त्रं लिखितं खरतरमन्तरेण को गर्हभीक्षीरपायी प्रत्येतीति गाथार्थः॥२१॥ अथ प्रकारान्तरेणापि दिग्दर्शनं गाथादशकेन चिकीर्षुः ग्रथमगाथामाह—

जाव दिसाबंधेणं न कओ सीसो सहत्थवासेण । ताव न मंडलिभोगोऽवि होइ कह होइ पट्टधरो ? ॥२२॥

यावत्स्वहस्तवासेन—निजहस्तवासनिक्षेपेण हेतुभूतेन दिग्बन्धेन शिष्यः कृतो न स्यात्, दिग्बन्धस्त्वेवं—कौटिको गणो वैरी शाखा चान्द्रं कुलमुक्तनामा भट्टारकोऽमुक्त आचार्योऽमुक्तश्चोपाध्यायोऽमुक्ता प्रवर्त्तिनी चेत्याद्येवंविधेन दिग्बन्धेन शिष्यः कृतो न भवेत् तावत् मण्डलीसंभोगोऽपि न भवति—सुत्रादिसप्तमण्डलीसंभोगो न स्यात्, सप्तमण्डल्यस्त्वेवं—“सूते अत्थे भोअण काले आवस्सए अ सज्झाए । संथारएऽविअ तहा सूत्तेआ मंडली हुंति ॥१॥” तर्हि पट्टधरः कथं भवेत् ?, मण्डलीसंभोगाभावे पट्टधरत्वं दुरापमेवेति गाथार्थः ॥२२॥ अथ व्यतिरेके ग्रन्थसम्प्रतिमाह—

भिन्नादिसाबंधेणं न हुंति संभोगसीसमार्हणि । ठाणगे चउभंगी गणसंठिइमाइवित्तीण ॥२३॥

भिन्नदिग्बन्धेन—गच्छान्तरीयदिग्बन्धकरणेन निजगच्छसंबन्धिमण्डलीसंभोगशिष्यादीनि, आदिशब्दान्निजपदस्थापनानि ग्राह्याणि, तानि न भवन्ति, अन्यथा दिग्बन्धस्य वैयर्थ्यपिप्तेः, एतच्च स्थानाङ्गे चतुर्थस्थानके चतुर्भङ्ग्यां गणसंस्थित्यादिवृत्तौ भणितमित्यध्याहार्यं, तथाहि—“चत्तारि पुरिसजाया पं०, तं०—धम्मसंठिइं जहाति नाममेगे नो गणसंठिइं, गणसंठिइं जहाति नाममेगे नो धम्मसंठिइं” इत्यादि श्रीस्थानाङ्गे, तद्वृत्तिर्यथा—धर्म त्यजत्येको जिनाज्ञारूपं, न गणसंस्थितिं—स्वगच्छसत्त्वां मर्यादाम्, इह

श्रीप्रव-
चनपरीक्षा
४विश्रामे
॥२६३॥

केश्विदाचार्यैस्तीर्थकरानुपदेशेन संस्थितिः कृता यथा—नास्माभिर्महाकल्पाधतिशयश्रुतमन्यगणसत्काय देयमिति, एवं च योऽन्य-
गणसत्काय न तददाति स धर्म त्यजति, न गणस्थितिं, जिनाज्ञाननुपालनात्, तीर्थकरोपदेशो ह्येवं—सर्वेभ्यो योग्येभ्यः श्रुतं दात-
व्यमिति प्रथमः, यस्तु ददाति स द्वितीयः, यस्त्वयोग्येभ्यस्तददाति स तृतीयः, यस्तु श्रुताव्यवच्छेदसमर्थस्य पराश्लेष्यस्य स्वकी-
यदिबन्धं कृत्वा श्रुतं ददाति तेन न धर्मो नापि गणसंस्थितिस्त्यक्तेति” श्रीस्थानाङ्गवृत्ताविति गायार्थः ॥२३॥ अथ गच्छा-
न्तरीयदिबन्धेन शिष्यादिव्यवहारो न स्यात् तत्कथमिति ज्ञापनाय गाथामाह—

तेषां पञ्जोसवणाकल्पंमि थिरावलीह भणिआइं । साहाकुलपमुहाइं नामेहि नेव दीसंति ॥२४॥

येन कारणेन गच्छान्तरीयदिबन्धेनात्मीयसंबन्धि शिष्यादि न स्यात् तेनैव कारणेन पर्युषणाकल्पे स्थविरावल्यां शाखाकुलप्रमुखानि
भणितानि यानि तानि नामभिः—यथोक्ताभिधानैर्न दृश्यन्ते, अयं भावः—जिनवल्लभवत् संतानरहिता ये परलोकं गतास्तकृत-
दिबन्धादिविकलास्तत्संताना भवितुं नार्हन्त्यतो व्युच्छिन्नसंतानास्तेऽभूवन्, ततः कथं तेषां नामभिस्ते लभ्यन्ते ?, न पुनः साक्षाद्
दृश्यन्त इति गाथार्थः ॥२४॥ अथ प्रकृते योजयति—

जिणदत्तदिसाबंधो न कओ जिणवह्लहेण तस्सावि । न कओऽभयदेवेणं कइमणुणंपि संबंधो ॥२५॥

‘जिनदत्तदिबन्धः’ जिनदत्तस्य सोमचन्द्रपरमूलकस्य दिबन्धः जिनवह्लभेन न कृतः, तस्यापि—जितवल्लभस्याप्यभयदेवेन
श्रीअभयदेवहरिणा न कृतः, एवं च सति कथमन्योऽन्यमपि—परस्परमपि संबन्धः—गुरुशिष्यभावलक्षणः स्यात् ?, न कथमपीति गा-
थार्थः ॥२५॥ अथोक्तानां त्रयाणामपि संबन्धाभावे दृष्टान्तपुरस्सरमाश्रयमाह—

श्रीअभय-
सूर्यादिभिः
संबन्ध-
वदना

जह् कीडिअउट्टाणं संबन्धो तारिसो अ तह तेसिं । चित्तं तदवच्चेणं चरिअं जं तारिसं लिहिअं ॥२६॥

यथा कीटिकोद्भूयोः संबन्धो यादृश इति गम्यं तादृशस्तथा तेषां-श्रीअभयदेवस्वरिजिनवल्लभजिनदत्तानां परस्परं संबन्धः, अयं भावः-कीटिकाभिरुद्भूतं उष्टस्य च कीटिकाभिः संबन्धो-जन्यजनकभावो न स्यात्, नहि बह्वीभिरपि कीटिकाभिरुद्भूत एकोऽपि जन्यते, तथा तेन ताश्चेत्यादि दृष्टान्तः प्रतीत एव, 'तदपत्येन' जिनपतिस्वरिप्रभृतिना तादृशं चरितं-जिनवल्लभजिनदत्तयोर्य-थाभूतं संबन्धमात्रघटकं चरित्रं लिखितं तच्चित्रम्-आश्चर्यम्, अन्यथा कथमसादृश्यथावत् ज्ञायेतेतिगार्थाः ॥२६॥ अथ जिनव-ल्लभस्योपहासहेतुसौभाग्यमाविष्कुर्वन्नाह-

निरवच्चमयस्साविअडवच्चं जिणवल्लहस्स तं तेणं । लोउत्तरसोहगं वणिज्जइ कित्तिअं तस्स ? ॥ २७॥

निरपत्यमृतस्यापि जिनवल्लभस्यापत्यं, चशब्दाच्चत्वारिंशद्वर्षीयाचार्यपदोपेतमेव प्रसूतमितिगम्यं, तत् तदपत्यहेतुकं लोकोत्तरं सौभाग्यम्, अन्यस्य तद्व्यतिरिक्तस्य तादृशं न भवतीति, लोकोत्तरमिति सौभाग्यविशेषणं, 'तस्य' जिनवल्लभस्य 'कियत्' कियन्मात्रं वर्ण्यते ?, वर्णितामशक्यमित्युपहास्यं, जगत्स्थितेर्वहिर्भूतत्वाद्, एतेन स्वरतरा यदवादिषुः-असदीयो गच्छः साधिष्ठायकस्तत्सत्यं संपन्नं, तथाविधाधिष्ठायकमन्तरेण मृतानामप्यपत्यत्वासंभवादितिगार्थाः ॥ २७॥ अथ जिनदत्त-स्याप्युपहास्यास्पदत्वमाह-

लोउत्तरसोहगं जिणदत्तस्सावि जेण निरवच्चो । कालगओ सावच्चो जाओ जिणवल्लहो जेण ॥२८॥

जिनदत्तस्यापि लोकोत्तरं सौभाग्यं येन कारणेन निरपत्यः कालगतोऽपि जिनवल्लभो येन जिनदत्तेन हेतुना सापत्यो जातः,

एतदप्यसंभवि जगद्विलक्षणं संभूतमिति, अयं भावः—‘अपुत्रस्य गतिर्नास्ती’ति वचः श्रुत्वा अहो जिनवल्लभोऽपत्यरहितो मृतो विगतिभाग् मा भवत्विति तद्भक्त्युल्लसितमानसः स्वयं तदपत्यीभूय जिनवल्लभं सुगतिं प्रापितवान् जिनदत्त इत्युपहास्यमिति गार्थः ॥२८॥ अथ खरतरसमुदायमात्रस्यापि लोके हास्यास्पदत्वं दर्शयति—

जीवंतजणयजणिआवच्चाइं हंति एस जगवट्ठो । खरयरनामावच्चं तु उग्गकिरिअंति विवरीअं ॥२९॥

‘जीवज्जनकजनितापत्यानि’ जीवद्विज्जनकैर्जनितान्यपत्यानि जीवज्जनकजनितापत्यानि भवन्ति एष जगन्मार्गो—जगत्स्थितिः, ‘खरतरनामापत्यं तु’ खरतर इति नाम यस्येति, खरतरमात्रग्रहणं, तद्रूपं यदपत्यं तत्तूग्रक्रियमिति तदीयं वचस्तदनुसारेणैव संभाव्यते इत्यर्थो बोध्यं ‘विपरीतं’ विपर्ययहेतुकं, मृतजनकजनितामित्यर्थः, अयं भावः—सं० ११३५ वर्षे क्वचित् ११३९ वर्षे दिवं गतः श्रीअभयदेवसूरिः, जिनवल्लभस्तु सं० ११६७ वर्षे तत्पट्टधरः संपन्नः, (तस्मिन्नेव च दिवं गतः) ततोऽपि वर्षद्वयेऽतिक्रान्ते सोमचन्द्रो जिनदत्तनाम्नाऽऽचार्यीभूय तत्पट्टे जातः, ततश्च खरतरनाम्ना मतप्रवृत्तिरिति मृतजनकात्समुत्पन्नं खरतरनामकमपत्यमित्युपहासस्थानं लोकानामिति गार्थः ॥२९॥ अथ जिनवल्लभजिनदत्तयोस्तथाविधभविष्यतासूचिकां चेष्टामाह—

सप्पाकरिसिणिविज्जालाहुग्गयखित्तोडणं पढमं । भविअवयाणुचिट्ठा लिंगं अइमुत्तयाहरणा ॥३०॥
जिनवल्लभेन बाल्यावस्थायां सर्पाकर्षिणी विद्या तन्मोचनी च टिप्पनकलिखिता प्राप्ता तस्याः भाविफलं—सर्पतुल्यानामनन्त-संसारभाजां दुष्टाशयवतां मनुजानामाकर्षणं—स्वायत्ततां करिष्यति, या च सर्पमोचिनी तस्याः फलं—निरपत्य एव परलोकं यास्यतीति सूचितं, यतस्तेनैव ते मोचिता इति लिखितमस्ति, जिनदत्तेनोद्गतक्षेत्रं त्रोटितं, तत्फलं—सम्यक्त्वाकुलितस्य सङ्घक्षेत्रस्य

देशेन त्रोटको भविष्यतीति प्राक् प्रदर्शितमिति 'भवितव्यतानुचेष्टा' भवितव्यतानुचेष्टा लिंगं-प्रागुक्तफ-
लसूचकम् अतिशुक्तकोदाहरणाद्, यथाऽतिशुक्तेन श्रीमहावीरशिष्येणासांकीनां नौस्तरतीति वदता जले निजपात्रं प्रवाहितं, तथा
तद्भवमोक्षगमने लिङ्गं सूचितमिति गार्थाः ॥ ३० ॥ अथातिदेशोपसंहारमाह—

इच्छेअं जिणवह्मज्जिणदत्ताणं चरित्तमिह वच्चं । गणहरसङ्कसउत्तं वणणयवज्जंति तं भणिअं ॥ ३१ ॥
इत्येवं प्रागुक्तप्रकारेण जिनवल्लभजिनदत्तयोः स्वरूपं-चरित्रं गणधरसार्द्धशतकोक्तं, वर्णनं त्वयश्चार्थमपि भवतीतिकृत्वा वर्ण-
कवर्जमिह प्रकरणे वाच्यं-वक्तव्यं भवतीति तद्गणितमिति गार्थाः ॥ ३१ ॥ इति गार्थादशकेन खरतरपट्टधरपरम्परौपहास्यहेतुरिति
दर्शितं ॥ अथ खरतरमत्तार्क्यको जिनदत्ताचार्यः कथमित्याह—

जिणंदत्ता चउवण्णो समुदाओ अज्ज जाव अच्चिन्नो । संजाओ तं पहमो आयरिओ नामज्जिणदत्तो ॥ ३२ ॥
जिनवल्लभाद्विधिमब्धः प्रवृत्तोऽपि साध्वीनाम्ना विकलस्त्रिविध एवासीत्, जिनदत्तात्तु चतुर्वर्णः, कियत्कालानन्तरं साध्वी-
वेपार्थेन साध्वीसंयुक्तो जातः-संपन्नः समवायो जिनवल्लभस्थापितो विधिसङ्गनाम्नेति, एवंविधः सन्नद्य यावदच्छिन्नो वर्त्तते, तेन
कारणेन चतुर्वर्णात्मीभूतस्य विधिसंघस्य ग्रथमः-आद्य आचार्यो नाम्ना जिनदत्तो नामजिनदत्तः, खरतरमत्तार्क्यको जिनदत्ताचार्य
इति मूलाचार्यः प्रदर्शित इति गार्थाः ॥ ३२ ॥ इत्युद्दिष्टयोर्मूलोत्सवप्रथमाचार्ययोर्वक्तव्यता प्रदर्शिता, अथ खरतरमते नाम्ना-
मुत्पत्तिं दर्शयन्नाह—

अहं चामुंडिअउअट्टिग्वरयरनामाइं तिण्णि जिणदत्ता । जहं जायाइं तहेव य समासओ सुणहं दंसेमि ॥ ३३ ॥

‘अथे’ति मूलोत्सवप्रथमाचार्ययोर्विक्तव्यतानन्तरं चासुण्डिकश्चौष्टिकश्च खरतरश्चेति नामानि ‘त्रीणि’ त्रिसंख्याकानि जिनदत्ताद् यथा जातानि अमुकवर्षेऽमुकहेतुना जातानि तथैव, नान्यथा, चकारः पादपूर्णे, श्रुणुत भो लोकाः !, तन्नामोत्पत्तिजिज्ञासया श्रवणगो-
चरीकुलताहं दर्शयामीतिगार्थः ॥३३॥ अथ प्रथमं चासुण्डिकनाम्न उत्पत्तिमाह—

तेणेविगुत्तरेहिं बारससयवरिस्सएहिं चासुंडा । आराहिया य तेणं चासुंडिअसन्निओ जाओ ॥३४॥

तैव-जिनदत्तेनैकोत्तराधिकद्वादशशतवर्षे १२०१ निजमतवृद्धये ‘चासुण्डा’चण्डिकापराभिधाना मिथ्यादृग्देवताविशेष आरा-
धिता तेन हेतुभूतेन चासुण्डिक इति संज्ञा-नाम जाताऽस्येति चासुण्डिकसंज्ञितो जातः-उत्पन्नः, तथाविधख्यातिमानित्यर्थः,
अयं भावः-चित्रकूटे यस्या मठे जिनवल्लभो वर्षारात्रं स्थित आसीत्, तत्रैव स्थित्वा जिनदत्तेन सा आराधिता निजमतवृद्धये, यथा
आञ्चलिकमताकर्षकेण नरसिंहोपाध्यायेन चम्पकदुर्गे मिथ्यादृग्कालिका देवी निजमतवृद्धये आराधिता तथाऽयं चासुण्डिकाराध-
नाचासुण्डिक इति सान्वयं नाम जिनदत्तादेव प्रवृत्तमितिगार्थः ॥३४॥ अथ सार्द्धगाथाद्वयेनोष्टिकनाम्न उत्पत्तिमाह—

अह् अणण्या कयाई रुहिरं दइट्टण जिणहरे रुहो । इत्थीणं पच्छित्तं देइ जिणपूअपडिसेहं ॥३५॥

संघुत्तिभयपलाणो पट्टणओ उट्टवाहणारूहो । पत्तो जावालपुरं जणकहणे भणइ विज्जाए ॥३६॥

लोएणं सो भणिओ नामेणं उट्टिउत्ति विअनामं । तन्नामसवणरुसिओ लोएहि मिसिमिसेमाणो ॥३७॥

जाओ तामसवयणो भणिओ लोएण खरयरा पयडी । तेणामरिसवसेणं खरयरसन्नत्तिपडिवणं ॥३८॥

‘अथे’ति प्राग्वत् अन्यदा-एकदा प्रस्तावे जिनदत्तेन जिनभवने रुधिरं पतितं दृष्ट्वा रुष्टः सन् अद्यप्रभृति स्त्रीभिर्जिनप्रतिमान

पूजनीया, विशेषतो मूलप्रतिमेवमुपदेशेन स्त्रीभ्यो रुधिरपातप्रभवपातकस्य प्रायश्चित्तं ददाति, एतद्व्यतिकरमाकर्ण्य सङ्घेन चिन्तितम्—अहो प्रवचनोपधातकोपदेशेनैनैवविधः प्रायश्चित्तविधिः कुतोऽप्यस्तो ? यदेकस्यापराधे तज्जातिमात्रस्य जिनपूजाप्रतिषेधरूपं प्रायश्चित्तं दीयते, एवं च सति धर्मानुष्ठानमात्रस्याप्युच्छेदापत्तिः, न हि किमपि धर्मानुष्ठानस्थानं तादृग् यदनादौ संसारेऽनैकैरनेकशोऽननुकूलक्रियाभिर्न विराधितं, तस्माद्विराधितस्थाने तदाराधनाय प्रवृत्तो नोद्वेजयितव्यः, किंतु यत्स्थानं येन विराधितं भवेत्स एव तत्स्थानकविराधनासमुत्थपातकघाताय पुनस्तत्रैव प्रवर्त्तयितव्यः, अत एव प्रतिमापुस्तकविनाशे नवीन-कारापणे शुद्धिः प्रायश्चित्तदाने भणिता, न पुनस्तदाराधनविधेः पराङ्मुखीकर्त्तव्यः, तस्मात् प्रातरप्यप्रवृत्तव्यो, यदि कदाग्रहं न त्यक्ष्यति तदाऽसौ शिक्षा दास्यते, इत्येवंरूपेण या सङ्क्षोक्तिः तस्याः समुत्थं यद्भयं नस्मात् तन्निमित्तात् ‘पलाणो’ति पलायितो,— नष्ट इत्यर्थः, कीदृशो नष्टः ?—उष्ट्रावाहनारूढः, पत्तनाज्जागलपुरं प्राप्तः, उष्ट्रमारुह्य स्वर्णगिरिं प्राप्त इत्यर्थः, तत्रत्यजनकथने—कथं केन विधिना शीघ्रमेव भवानिहागत इति लोकोक्तौ सत्यां द्रव्यलिङ्गिभ्यः संभावितोपद्रवः औष्ट्रिकीं विधां स्मृत्वाऽत्रागत इति प्रत्युत्तरं दत्तवान्, तदानीं पानीयपात्राभावेन घटाचरणाऽपि तन्मते प्रसङ्गतो बोध्या, ततो लोकेनौष्ट्रिकीविद्याधानयमौष्ट्रिक इत्युक्तोऽतो द्वितीयमौष्ट्रिकनामेति सार्द्धगाथाद्वयार्थः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ अथ सार्द्धगाथया वृद्धयोजनसारेण युक्त्या खरतर-नाम्न उत्पत्तिमाह—तदनन्तरोक्तमौष्ट्रिक इति नाम तन्नाम तस्य नाम्नः श्रवणं—लोकमुखादाकर्णनं तेन हेतुभूतेन रुष्टो—रोषं गतः लोकैः सह “मिसमिसेमाणो”ति क्रोधज्वलनेन देदीप्यमानस्तामसवचनो जातः सन् लोकेन भणितः—अहोऽस्य खरतरा प्रकृ-तिरिति, पश्चात्तेन जिनदत्तेनामर्षवशेन खरतरसंज्ञेति प्रतिपन्नम्, अयं भावः—औष्ट्रिक इत्युक्ते लोकं प्रति सरोपं त्रिवलीसमलङ्क-

तललटः सबाणारुणलोचनः मां प्रतीत्यं लोको ब्रूते इति द्वेषाभिभूतोऽसम्यभाषणाय स्फुरदोष्टः सन् तामसचागु- मां प्रति नोपलक्ष्यच्चमित्यादिरूपेण भयोत्पादनपुरस्सरमाक्रोशदाता जातोऽभूत्, पश्चाच्छोकेन भणितम्-अहो खरतरा प्रकृतिरस्य, मौख्यं च जिनदत्तस्य स्वभावसिद्धं गणधरसार्द्धशतकद्वृत्ताव्युपलभ्यते, कथमन्यथा मृदुभाषया प्रष्टोऽपि कायलिका त्वदीयमुखचूर्णा- र्थमित्यादि निष्ठुरभाषी भवेद्?, एतदर्थिना तु प्रागुक्तजिनदत्तचरित्रमेव विलोक्यम्, अद्यापि लोके यस्तामसप्रकृतिर्भवति तस्य खरतरप्रकृतिरिति ख्यातिः स्वर्णगिर्यादौ प्रतीतैव, पश्चात्तेन चिन्तितं-खरतरप्रकृतिकं मां ज्ञात्वा कोऽप्यन्यो मीतो माऽपवद- त्वित्यमर्षवशात्तेनाहं खरतरोऽस्मीति, मां प्रति समीक्ष्य किञ्चिद्वक्तव्यं, नाहं सहिष्ये इति तेन जिनदत्तेन खरतरसंज्ञेति प्रतिपन्नमिति खरतर इति वृतीयं नाम लोकदत्तं, तदपि जिनदत्तेनाभ्युपगतमित्युभयसम्मतं, परं खरतरनाम्नः प्रसिद्धिः कियत्कालानन्तरमेव बह्वी जाता, अत एव गणधरसार्द्धशतकद्वृत्त्यादौ खरतरनाम्नो नाभिधानं, तथा श्रावणिकत्वेन संगोत्रः स्तनिकोऽपि ज्ञानप- द्याम्-‘औष्ट्रिका आचरणायाः ग्रामाण्यं वदन्ति तत्रेदमभिधातव्य’मित्यादिवचनैरुक्तवान्, न पुनः क्वापि खरतरा इति, तदानी- मौष्ट्रिकनाम्न एव प्रसिद्धेरिति सार्द्धगाथार्थः॥३७-३८॥ अथोष्ट्रिकखरतरनाम्नोरुत्पत्तिः कस्मिन् संवत्सरे जातेत्याह—

एवं चउत्तरेहिं बारससयवरिस्सर्गहिं १२०४ नामदुगं। चांमुण्डिअनामजुअं नामत्तिगं तेण जिणदत्ता ॥३९॥

‘एवं’ प्रागुक्तप्रकारेण चतुरत्तरैः-चतुरधिकैर्द्वादशशत १२०४ वर्षैः ‘नामदुगम्’ अभिधानद्विकं जातमित्यर्थः, तच्च नामद्विकं चांमुण्डिकनामयुतं सन्नामत्रिकं स्याद्, एतन्नामत्रिकं जिनदत्तादेव, नान्यस्माज्जिनवल्लभादेस्तथाविधिनिमित्ताभावादेवेतिगाथार्थः ॥३९॥ अथ “दसमयचउवीसेहिं नयरि पट्टण अणहिलपुरि। हुअउ वाद सुचिहित्थ चेइवासी स्यु वहुपरि॥१॥ दुल्लहनरवइसभासमल्य

जिण हेलिहिं जिन्नउ । चइयास उच्छपि देसगुजरहव दिन्नउ ॥२॥ सुविहितगच्छ खरतरविरुद दुल्लहनवइ तिहिं दिअइ । सिरिवद्रमाणप-
डिहिं तिलउ, जिणेसरस्वरि गुरू गहगहइ ॥३॥” इत्यादिवचोभिः श्रीदुल्लभराजसभायां चैत्यवासिभिः सह विवादे जयात् श्रीजि-
नेश्वरस्वरिभिः खरतरविरुदं प्राप्तमिति तदीयाः श्रीजिनेश्वरस्वरिमभ्याख्यांति, तदग्राकृतये गाथामाह—

जे पुण जिणेसरेणं खरयरविरुअं निवाउ उचलद्धं । इचाइयमुल्लवणं लवणं भ्रम्मं कुरस्स तयं ॥४०॥
यत्पुनजिनेश्वरेण—श्रीजिनेश्वराचार्येण नृपाद्—दुल्लभराजसकाशात् खरतरविरुदमुपलब्धं—प्राप्तमित्यादिकमुल्लपनं तदेव तक्रं कु-
त्सार्ये कप्रत्यये तक्रं—प्रागुक्तं धर्मङ्कुरस्य लवनं—छेदनं, तत्र धर्मो ज्ञानादिलक्षणस्तस्याङ्कुरः—सत्यभाषणं, यतः सत्यभाषणादेव संवि-
प्रपाक्षिकोऽपि ज्ञानदर्शनभाग् सन् मोक्षस्य तृतीयः पन्था भणितः, यदुक्तं—“सावज्जजोगपरियज्जणाइ सव्वुत्तमो जईधम्मो । वीओ
सावगधम्मो तइओ संविगगपक्खपहो ॥१॥” अति श्रीउपदेशमाला (५१९) असत्यभाषणे च घोरानुष्ठानपरोऽप्यनन्तसंसारभाग्,
यथा जमालयादयः, यदागमः—“मत्तेआ दिट्ठीओ जाइजराभरणगव्वभवसहीणं । मूलं संसारस्स उ हवति निगंगरूवेण ॥ १ ॥
(३-७८६) चि’ श्रीआवज्जकनि०. विशेषतो महापुरुषस्याभ्याख्यानं ज्ञानादिनाशकमिति गार्थः ॥ ४० ॥ अथ तत्र मृपा-

भाषणे व्यञ्जकमाह—

जणं दुल्लहराया दमचउवीसंमि १०२४ दुल्लहो चेव ।
जो पुण असीइ १०८० विगप्पो तं ससगस्सेव सवणपुडं ॥४१॥

दशचतुर्विंशे—चतुर्विंशत्यधिकदशशत १०२४ वर्षे स दुल्लभराजो दुर्लभ एवं, तदानीं तस्यानुत्पन्नत्वात्, न चानुत्पन्नो विरुदं

दद्यात्, यत्पुनरशीतिविकल्पः—अशीत्यधिकदशशत १०८० वर्षे खरतरविरुदं जातमिति कल्पना तदपि शशकस्य श्रवणपुटमिव, यथाहि—आखेटकपरिवेष्टितः शशकः स्वकर्णपुटेन निजचक्षुषी आवृत्य तिष्ठति तथाऽयमौष्ट्रकोऽपि, अयं भावः—प्रागुक्तयुक्त्या संत्रासितः पलायनदिशमलभमानः कश्चिद्वाचालो वदति—अहो मया “दससयचउवीसेहिं नयरि”ति तत्र चतुर्विंशतिशब्देन चतस्रो विंशतयश्चतुर्विंशतय इतिव्युत्पन्न्या अशीतिरुच्यते इति विकल्प्य जल्पनमपि शशकस्य कर्णपुटमिव नालं भवति, यतस्तदीयजीर्णपट्टावलीषु १०२४ वर्षे श्रीमदणहिल्लपत्तने दुर्लभराजसमक्षमित्यादि लिखितमस्ति, तथा,—‘श्रीपत्तने दुर्लभराजराज्ये, विजित्य चादे मठवासिस्त्रीन् । वर्षेऽब्धिपक्षाभ्रशशि १०२४ प्रमाणे, लेभेऽपि यैः खारतरो विरुद्धः॥१॥इति सं० १५८२ वर्षे जिनहंसस्वरिराज्ये खरतरकृतच्छन्दोनिबद्धपट्टावल्यामितिगाथार्थः ॥४१॥ अथ तथा विकल्पितं कथं न त्राणमित्याह—

जं सो दसबावट्टीवरिसे उववेसिऊण रज्जमि । दससत्तसत्तरीए कालगओ दुल्लहो राया ॥४२॥

यद्—यस्मात् स दुर्लभराजः पट्पट्याधिकदशशतवर्षे १०६६ राज्ये उपविश्य सप्तसप्तत्यधिकदशशत १०७७ वर्षे कालगतः—परलोकं प्राप्तः, क्वचित् सं० १०७८ वर्षे इत्यपि दृश्यते, तत्रायं वर्ष ११ मास ६ राज्यं कृतवानिति लिखितम्, अतस्तदपि युक्तमेव, यतः श्रीपत्तनराजपट्टावली त्वेवं—श्रीवीरात् ४७० वर्षे श्रीविक्रमः संवत्सरः, विक्रमादित्यतः सं० ८०२ वर्षे वनराजेन पत्तनस्थापना कृता, तत्र तस्य राज्याभिषेकश्च ८०२ वर्षे, वनराजराज्यं वर्ष ६०, ततः ८६२ योगराजराज्यं, वर्ष ३५, ततः ८९७ क्षेमराजराज्यं, वर्ष २५, ततः ०२२ भूयडराज्यं, वर्ष १९, ततः ९५१ वैरसिंहराज्यं, वर्ष २५, ततः ९७६ वर्षे रत्नादित्यराज्यं, वर्ष १५, ततः ९९१ सामन्तसिंहराज्यं, वर्ष ७, एते चापोत्कटा राजानः १९६ वर्षवध्वे बोध्याः, ततः ९९८

मूलराजराज्यं, वर्ष ५५, स च सामन्तसिंहभगिनीलीलादेवीसुतः, ततः १०५३ चासुण्डराज्यं, वर्ष १३, ततः १०६६ वल्लभराज्यं, मास ६, ततः १०६६ वर्षे दुर्लभराज्यं, वर्ष ११ मास ६, ततः १०७८ वर्षे भीमराज्यं, वर्ष ४२, ततः ११२० वर्षे कर्णराज्यं, वर्ष ३०, ततः ११५० वर्षे जयसिंहदेवराज्यं, वर्ष ४९, ततः ११९९ वर्षे कुमारपालदेवराज्यं, वर्ष ३१, ततः १२३० अजयपालराज्यं, वर्ष ३, ततः १२३३ बालमूलराज्यं, वर्ष २, ततः १२३५ लघुभीमदेवराज्यं, वर्ष ६३, ततः १२९८ वर्षे तिहुयणपालराज्यं, वर्ष ४, एवं चौलुक्यवंशे एकादश ११ भूपाः ३०० वर्षमध्ये, ततश्च १३०२ वर्षे विसलदेवराज्यं, वर्ष १८, ततः १३२० वर्षे अर्जुनदेवराज्यं, वर्ष १३, ततः १३३३ सारंगदेवराज्यं, वर्ष २०, ततः १३५३ वर्षे लघुकर्णराज्यं, वर्ष ७, एवं वाघे-लान्वये राज्यं वर्ष ५८, ततः अलावदीनादिसुरत्राणराज्यं गुर्जरधरित्र्यामित्यादि विस्तारमिच्छता कुमारपालप्रवन्धो विलोकनीय इतिगार्थार्थः ॥४२॥ अथ खरतरेण खरतरविरुदनिमित्तं विवाद उक्तः स एव नासीदिति प्रदर्शनाय गाथायुग्ममाह—
जंपिअ निवपरिसाए लिंगिविवाए जिणेसरेण सयं । जइऊण य उवलद्ध खरयरचिरुअं तए भणिअं ॥४३॥

तंपि (चि)अ मिच्छावाओ वाओ जाओ न कोऽवि लिंगीहिं ।

पक्कअनिवउवरोहएणुण्णा य पभावयचरित्ते ॥ ४४ ॥ युग्मं ॥

‘अपिचे’ति दूयणाभ्युच्चये यन्नुपपदि-दुर्लभराजसभायां लिङ्गिविवादे-चैत्यवासिभिः सह विवादे श्रीजिनेश्वरसूरिणा जित्वा-जयमवाप्य खरतरविरुदमुपलब्धं-प्राप्तमिति ‘तए’ति त्वया खरतरेण, चकार एवार्थे, त्वयैव, भणितं, न पुनः परमार्थं विवादपरेणेत्यर्थः, तद् दूययति-‘तं चिअ’ इत्यादि, तदेव मिथ्यावादः-अलीकभाषणं, यतो न लिङ्गिभिः कोऽपि विवादो जातः, प्रत्युत दु-

लभराजनृपोपरोधात्तद्वचसैव तेषां स्थित्यर्थमाज्ञां ददध्वमिति नृपाग्रहेण लिङ्गिनामाज्ञा जातेति प्रभावकचरित्रे श्रीअभयदेवसूरि-
संबन्धे दृश्यते, यदुक्तं—“उपरोधेन ततो यूयममीषां वसनं पुरे । अनुमन्यध्वमेवं च, श्रुत्वा तत्र तदादधुः ॥१॥ इत्यादि श्रीप्रभा-
वकचरित्रे, अत्र कालानुभावात् समग्रव्यतिकरमन्तरेण ग्रायः प्रसिद्धे विवादारूढे च विचारे सम्यक् प्रत्ययो न स्यात् ततो बहूपयो-
गित्वात्प्रभावकचरित्रगतः श्रीअभयदेवसूरिसंबन्धो यथा—औनमः ॥ श्रीजैनधर्म(तीर्थ०प्र०)धम्मिलोऽभयदेवप्रभुः श्रिये । भु-
यात्सौमनसोद्भेदभास्वरः सर्वमौलिभूः ॥१॥ आहत्याष्टाङ्गयोगं यः, स्वाङ्गमुद्धृत्य चं प्रभुः । श्रुतस्य च नयाङ्गानां, प्रकाशी स
श्रिये द्विधा ॥२॥ वदन् बालो यथाऽव्यक्तं, मातापित्रोः प्रमोदकृत् । तद्वृत्तमिह वक्ष्यामि, गुरुहर्षकृते तथा ॥३॥ अस्ति श्रीमालवो
देशः, सद्वृत्तरसशालितः । जम्बूद्वीपाख्यमाकन्दफलं सद्गर्णवृत्तखः ॥४॥ तत्रास्ति नगरी धारा, मण्डलाग्रोदितस्थितिः । मूलं नृपश्रियो
दुष्टविग्रहद्रोहशालिनी ॥५॥ श्रीभोजराजस्तत्रासीद्द्वीपालः पालितावनिः । शेषस्येवापरे मूर्त्ती, विश्वोद्धाराय यद्भुजौ ॥६॥ तत्र लक्ष्मी-
पतिर्नाम, व्यवहारी महाधनः । यस्य श्रिया श्रितः श्रीदः, कैलासाद्रिमशिश्रियत् ॥७॥ अन्यदा मध्यदेशीयकृष्णब्राह्मणनन्दनौ । प्रह-
प्रज्ञाबलाक्रान्तवेदविद्याविशारदौ ॥८॥ अधीतपूर्विणौ सर्वान्, विद्यास्थानांश्चतुर्दश । स्मृत्यैतिह्यपुराणानां, कुलकेतनतां गतौ ॥९॥
श्रीधरः श्रीपतिश्चेति, नामानौ यौवनोद्यमात् । देशान्तरदिदृक्षायै, निर्गतौ तत्र चागतौ ॥१०॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥ तौ पवित्रयतः
स्मात्र, लक्ष्मीधरगृहाङ्गणम् । सोऽपि भिक्षां ददौ भक्त्या, तदाकृतिवशीकृतः ॥११॥ गेहाभिमुखमिच्छौ च, लिख्यते स्मास्य
लेख्यकम् । दङ्कविंशतिलक्षाणां, नित्यं ददृशतुथ तौ ॥१२॥ सदा दर्शनतः प्रज्ञाबलादप्यतिसंकुलम् । तत्परिस्फुरितं सम्यक्, सदाऽभ्य-
स्तमिवानयोः ॥ १३ ॥ जनो मत्पार्श्वतः सपकारवत् सूपकारवान् । वर्त्तते निष्ठुरः किन्तु, मम किञ्चिन्न यच्छति ॥१४॥ ब्राह्मणा

अपि गीर्वाणान्मनुखादाहुतिप्रदाः । तर्पयन्ति फलं तु स्यात्तत्कर्मकरतेव मे ॥१५॥ इतीव कुपितो वद्विरहि केनापि भस्म-
सात् । विदधे तां पुरीमूरीकृतप्रतिकृतक्रियः ॥१६॥ ॥त्रिभिर्विशेषकां॥ लक्ष्मीपतिर्द्वितीयेऽह्नि, न्यस्तहस्तः कपोलयोः । सर्वस्वनाशतः
स्त्रियो, लेख्यदाहाद्विशेषतः ॥१७॥ प्राप्तकाले न तौ भिक्षाकृते तस्य गृहाङ्गणे । प्राप्तौ पुष्टं च तद् दृष्ट्वा. विगण्णाविदमूचतुः ॥१८॥
यजमान ! तयोन्निद्रकष्टेनाथां सुदुःखितौ । किं कुर्वहे क्षुधा किं तु, सर्वदुःखातिशायिनी ॥१९॥ पुनरीदृक्क्षुचाक्रान्तः, सद्यश्चिर्भ-
वान् सुधीः, (किमु प्र०) । की(धी)राः सत्त्वं न मुञ्चन्ति, व्यरानेषु भवाद्दशाः ॥२०॥ इत्याकर्ण्य तयोर्विक्रियमाह श्रेष्ठी निशम्यताम् ।
न मे धनान्नवस्त्रादिदाहाहुः खं तु तादृशम् ! ॥२१॥ यादृग् लेख्यकनशेन, निर्धर्म्येण जनेन यत् । कलहः संभवी धर्महानिक्लृप्तिक्रियते
हि किम् ? ॥२२॥ जजल्पतुश्च तावावां, भिक्षाधृत्ती न चापरम् । शक्नुवो नोपकर्तुं हि, व्याख्यावो लेख्यकं पुनः ॥२३॥ श्रुत्वाऽति-
हर्षभूः श्रेष्ठी, स्वपुरस्तौ वरासने । न्यवेशयजनः स्वार्थपूर्कं ध्रुवमर्हति ॥२४॥ तौ चादितः समारभ्य, तिथिवार्षसंगतम् । व्यक्तव-
त्सरमासाङ्कमहितं खटिनीदलैः ॥२५॥ वर्णजात्यभिधामूलद्रव्यसंख्यानवृद्धिभृत् । आख्यातं लेख्यकं स्वारख्याख्यानवद्विगणच-
लात् ॥२६॥ पत्रकेषु लिखित्वा तच्छ्रेष्ठी दध्यावहो इमौ । मम गोत्रसुरौ कौचित्प्राप्तौ मदनुकम्पया ॥२७॥ यद्विशोषकमात्रेऽप्य(ण),
चदतां (वदन्तौ) तावचिस्मृतम् । दस्तरीसंपुटीपत्रनिरपेक्षं हि लेख्यकम् ॥ २८ ॥ युग्मं ॥ ततः सन्मान्य सद्भोज्यवस्त्रादिवहुमा-
नतः । स्वगेहचिंतको तेन, विहितौ हितवेदिना ॥२९॥ जितेन्द्रियो स तौ शान्तौ, दृष्टेति व्यष्टशद्गनी । शिष्यौ मदुरुषार्थेऽभूतां (मृ स्तां)
चेत्तरसंभूषणौ ॥३०॥ इतः सपादलक्षेऽस्ति, नाम्ना कूर्चपुरं पुरम् । मपीकूर्चकमाधातुं, यदलं श्राववानने ॥ ३१ ॥ अल्लभूपाल-
पौत्रोऽस्ति, प्राक्कपोत्रीव धराधरः । श्रीमान् भुवनपालाख्यो, विख्यातः सान्वयाभिधः ॥३२॥ तत्रासीत्प्रशमश्रीभिर्वर्द्धमानो गुणोदधिः ।

श्रीवर्द्धमान इत्याख्यः, स्वरिः संसारपापभूः ॥३३॥ चतुर्भिर्धिकाशीतिशैत्यानां येन तत्त्यजे । सिद्धान्ताभ्यासतः सत्यतत्त्वं विज्ञाय संसृतेः ॥३४॥ अन्यदा विहरन् धारापुर्यां धाराधरोपमः । आगाद्रागब्रह्मधाराभिर्जनशुद्धीवयन्त्रयम् ॥२५॥ लक्ष्मीपतिस्तदाकर्ण्य, श्रद्धालक्ष्मीपतिस्ततः । ययौ प्रद्युम्नशास्त्राभ्यामित्र ताभ्यां गुरोर्नतौ ॥३६॥ सर्वाभिमगपूर्वं स, प्रणम्योपाविशत्प्रभुम् । तौ विधाय निविष्टौ च, करसंपुटयोजनम् ॥३७॥ वर्यलक्षणवर्यां च, दध्यौ वीक्ष्य तनुं तयोः । गुरुराहानयोर्मूर्तिः, सम्यक्स्वपरजित्वरी ॥३८॥ तौ च प्राग्भवसंबन्धाविवानिमिषलोचनौ । वीक्षमाणौ गुरोरास्यं, व्रतयोग्यौ च तैर्मतौ ॥३९॥ देशनाभीशुविध्वस्ततामसौ बोधरङ्गिणौ । लक्ष्मीपत्यनुमत्या च, दीक्षितौ शिक्षितौ तथा ॥४०॥ महाव्रतभरोद्धारधुरीणौ तपसां निधी । अध्यापितौ च सिद्धान्तं, योगोद्धहनपूर्वकम् ॥४१॥ ज्ञात्वौचित्यं च स्वरित्वे, स्थापितौ गुरुभिश्च तौ । शुद्धवासो हि सौरभ्यवासं समनुगच्छति ॥४२॥ जिनेश्वरस्ततः स्वरिपरो बुद्धिसागरः । नामभ्यां विश्रुतौ पूज्यैर्विहारेऽनुमतौ तदा ॥४३॥ ददौ शिक्षेति तैः श्रीमत्पत्तने चैत्यस्वरिभिः । विभ्रं सुविहितानां स्यात्तत्रावस्थानावराणात् ॥४४॥ युवाभ्यामपनेतव्यं, शक्त्या बुद्ध्या च तत्तिकल । यदिदानीं तने काले, नास्ति (न स्तः प्राज्ञौ भवत्समौ) प्राज्ञोऽभवत्समः ॥४५॥ अनुशास्ति प्रतीच्छाव, इत्युक्त्वा गूर्जरावनौ । विहरन्तौ शनैः श्रीमत्पत्तनं प्रापतुष्टुदा ॥४६॥ सद्गीतार्थपरीचारौ, तत्र भ्रान्तौ गृहे गृहे । विशुद्धोपाश्रयालाभाद्वाचं सस्मरतुर्गुरोः ॥४७॥ श्रीमान् दुर्लभराजाख्यस्तत्र चासीद्विशांपतिः । गीष्पतेरप्युपाध्यायो, नीतिविक्रमशिक्षणे (णात्) ॥४८॥ श्रीसोमेश्वरदेवाख्यस्तत्र चासीत्पुरोहितः । तद्देहे जग्मतुर्गुग्मरूपौ स्वर्यसुताविव ॥४९॥ तद्वद्वारे चक्रतुर्वेदोच्चारं संकेतसंयुतौ । तीर्थं सत्यापयन्तौ च, ब्राह्मं पैत्र्यं च देवतम् ॥५०॥ चतुर्वेदीरहस्यानि, सारिणीशुद्धिपूर्वकम् । व्याकुर्वन्तौ स शुश्राव, देवतात्रयसरे ततः ॥५१॥ तद्वद्धान्ध्याननिर्मगचेताः स्तम्भितवत्तदा । मम

ग्रेन्द्रियचैतन्यं, श्रुत्योस्वि स नीतवान् ॥५२॥ ततो भक्त्या निजं बन्धुमाप्याय वचनामृतैः । आह्वानाय तयोः प्रीतीत्प्रेक्षाप्रेक्षी द्विजे-
श्वरः ॥५३॥ तौ च दृष्ट्वाऽन्तरायतो, दध्यावम्भोजभूः किमु ? । द्विधाभूयाद् आदत्त, दर्शनं शस्यदर्शनम् ॥५४॥ हित्वा भद्रासनादीनि,
तद्वचन्यासनानि तौ । समुपाविशतां शुद्धस्वकरचलनिषद्ययोः ॥५५॥ वेदोपनिषदां जैनश्रुततत्त्वगिरां तथा । चाग्निः साम्यं प्रकाश्यता-
वम्यधत्तां तदाशिषम् ॥५६॥ तथाहि—“अपाणिपादो ह्यमनो ग्रहीता, पश्यत्यचक्षुः स शृणोत्यकर्णः । स वेत्ति विश्वं नहि तस्य वेत्ता,
शिवो ह्यरूपी स जिनोऽवताहः ॥५७॥ ऊचतुश्चानयोः सम्यगवगम्यार्थसंग्रहम् । दययाऽभ्यधिकं जैनं, तत्रावामाद्रियावहे ॥५८॥ युवा-
मवस्थितौ कुत्रेत्युक्ते तेनोचतुश्च तौ । न कुत्रापि स्थितिश्चेत्यवसिष्यो लभ्यते यतः ॥५९॥ चन्द्रशालां निजां चन्द्रज्योत्स्नानिर्मल-
मानसः । स तयोरार्षण्यचत्र, तस्थतुस्सपरिच्छदौ ॥६०॥ द्वाचत्वारिंशता भिक्षादोर्गमुक्तमलोलुपैः । नवकोटिविशुद्धं चायातं भैक्ष्यमभु-
ञ्जताम् ॥६१॥ मध्याह्नि याज्ञिकस्मार्त्तदीक्षितानग्निहोत्रिणः । आहूय दर्शित्वा तत्र, निर्व्यूहौ तत्परीक्षया ॥६२॥ यावद्विद्याविनो-
दोऽयं, चिरिञ्छेस्वि पर्यदि । वचते तावदाजगमुर्निघृक्ताश्चेत्यमानुषाः ॥६३॥ ऊचुश्च ते झटित्येव, गम्यतां नगराद् बहिः । अस्मिन्न लभ्यते
स्थातुं, चैत्यचाणसिताम्बरैः ॥६४॥ पुरोधाः ग्राह निर्णयमिदं भूयसभान्तरे । इतिगत्वा निजेशानमिदमाल्यात भाषितम् ॥६५॥
इत्याख्याते च तैः सर्वैः, समुदायेन भूपतिः । वीक्षितः ग्रातरायासीचत्र सौवस्तिकोऽपि सः ॥६६॥ व्याजहाराथ देवाम्मदृग्गृहे जैन-
मुनी उभौ । स्वपक्षे स्थानमग्राण्वनुवन्तौ संप्राप्तुस्ततः ॥६७॥ मया च गुणगृह्यत्वात्, स्थापितावाश्रये निजे । भट्टपुत्रा अमीभिर्मै,
ग्रहिताश्चैत्यपक्षिभिः ॥६८॥ अत्रादिशत मे क्षूणं, दण्डं वाऽत्र यथाहृतम् । श्रुत्वेत्याह स्मितं कृत्वा, भूपालः समदर्शनः ॥६९॥ मत्पुरे
गुणिनोऽकस्माद्देशान्तगत आगताः । वसन्तः केन वार्यन्ते ? ॥७०॥ अनुयुक्ताश्च ते चैवं, ग्राह्यः शृणु महि-

पते !। पुरा श्रीवनराजाऽभूत्, चापोत्कटवरान्वयः॥७१॥ स बाल्ये वद्धितः श्रीमेहवचन्द्रेण स्वरिणा । नागेन्द्रगच्छभूद्भारप्राग्वराहो-
पमास्पृशा ॥७२॥ पश्चाश्रवाभिधस्थानस्थितचैत्यनिवासिना । पुरं स च निवेश्येदमत्र राज्यं दधौ नवम् ॥७३॥ वनराजविहारं च,
तत्रास्थापयत प्रभुः । कृतज्ञत्वादसौ तेषां, गुरुणामर्हणं व्यधात् ॥७४॥ व्यवस्था तत्र चाकारि, सङ्घेन नृपसाक्षिकम् । संग्रदायविभे-
देन, लाघवं न यथा भवेत् ॥७५॥ चैत्यगच्छयतित्रातसम्मतो वसतान्मुनिः । नगरे मुनिभिर्नात्र, वस्तव्यं तदसम्मतैः ॥७६॥ राज्ञां
व्यवस्था पूर्वेषां, पाल्या पाश्चात्यभूमिपैः । यदादिशसि तत्कार्यं, राजन्नेवं स्थिते सति ॥७७॥ राजा ग्राहः समाचारं, प्राग्भूपानां वयं
दृढम् । पालयामो गुणवतां, पूजां तूल्लङ्घयेम न ॥७८॥ भवादृशां सदाचारनिष्ठानामाशिषा नृपाः । एधते युष्मदीयं तद्राज्यं नात्रास्ति
संशयः ॥७९॥ उपरोधेन नो यूयममीपां वसनं पुरे । अनुमन्यध्वमेवं च, श्रुत्वा तेऽत्र तदादधुः ॥८०॥ सौवर्तिकस्ततः ग्राहः,
स्वामिन्नेषामवस्थितौ । भूमिः काप्याश्रयस्यार्थं, श्रीमुखेन प्रदीयताम् ॥८१॥ तदा समययौ तत्र, शैत्रदर्शनिवासवः । ज्ञानदेवाभिधः
कूरसमुद्रविरुदाहृतः ॥८२॥ अभ्युत्थाय समभ्यर्च्य, निविष्टं निज आसने । राजा व्यजिज्ञपत्किंचिदथ (द्य प्र०) विज्ञप्यते प्रभो ! ॥८३॥
प्राप्ता जैनर्यस्तेषामर्प्यध्वमुपाश्रयम् । इत्याकर्ण्य तपस्वीन्द्रः, ग्राहः प्रहसिताननः ॥८४॥ गुणिनामर्चनां यूयं, कुरुध्वं विधुतैनसम् ।
सोऽस्माकमुपदेशानां, फलपाकः श्रियां निधिः ॥८५॥ शिव एव जिनो ब्राह्मत्यागात्परपदस्थितः । दर्शनेषु विभेदो हि, चिह्नं मिथ्याम-
तेरिदम् ॥८६॥ निस्तुपत्रीहिहृष्टानां, मध्येऽत्र (त्रि प्र०) पुरुषाश्रिता । भूमिः पुरोधसा ग्राह्योपाश्रयाय यथारुचि ॥८७॥ विघ्नः
स्वपरपक्षेभ्यो, निषेध्यः सकलो मया । द्विजस्तच्च प्रतिश्रुत्य, तदाश्रयमकारयत् ॥८८॥ ततः प्रभृति संज्ञे, वसतीनां परम्परा ।
महद्भिः स्थापितं वृद्धिमश्रुते नात्र संशयः ॥८९॥ श्रीबुद्धिसागरः स्वरिक्षके व्याकरणं नवम् । सहस्राष्टकमानं तच्छ्रीबुद्धिसागरा-

भिधम् ॥९०॥ अन्यदा विहरन्तश्च, श्रीजिनेश्वरस्वरयः। पुनर्द्धारापुरीं प्रापुः, सपुण्यप्राप्यदर्शनाम् ॥९१॥ श्रेष्ठी महीधरस्तत्र, पुरुषार्थ-
त्रयोन्नतः। युक्तैकां स्त्रधने संख्यां, यः सर्वत्र विचक्षणः ॥९२॥ तस्याभयकुमाराख्यो, धनदेव्यङ्गभूरभूत। पुत्रः सहस्रजिह्वोऽपि,
यदुणोक्तौ नहि प्रभुः ॥९३॥ सपुत्रः सोऽन्यदा स्वरिं, प्रणन्तुं सुकृती ययौ। संसारासारातमूलं, श्रुतो धर्मश्च भक्तितः (तुर्विधः प्र०)
॥९४॥ अथाभयकुमारोऽसौ, वैराग्येण तरङ्गितः। आप्रच्छे निजं जानं, तपःश्रीसंगमोत्सुकः ॥९५॥ अनुमत्या ततस्तस्य, गुरुभिः
स च दीक्षितः। ग्रहणासेवनारूपशिक्षाद्वितयमग्रहीत् ॥९६॥ स चावगाढसिद्धान्तस्तत्त्वकाव्यानुमानतः। चभौ महाक्रियानिष्ठः, श्रीसं-
घांभोजभास्करः ॥९७॥ श्रीवर्द्धमानसूरीणामादेशात्स्वरितां ददौ। श्रीजिनेश्वरस्वरिश्च, ततस्तस्य गुणोदधेः ॥९८॥ श्रीमानभयदेवाख्यः,
स्वरिः पूरितविष्टपः। यशोभिर्विहरन् प्राप, पल्यपद्रपुरं शनैः ॥९९॥ आयुःप्रान्ते च संन्यासमवलम्ब्य दिवः पुरीम्। अलञ्चकुर्व-
र्द्धमानसूरो भूरयः शमात् (क्रमात् प्र.) ॥१००॥ समये तत्र दुर्भिक्षोपद्रवैर्देशदौस्थ्यतः। सिद्धान्तस्तुटिमायासीदुच्छिन्ना वृत्तयोऽस्य
च ॥१॥ ईषत्स्थितं च यत्स्वत्रं, प्रेक्षासुनिपुणैरपि। दुर्भोधदेश्यशब्दार्थं, खिलं जज्ञे ततश्च तत् ॥२॥ निशीथेऽथ प्रभुं धर्मध्यानस्थं क्षाम-
नामरी। नत्वा निस्तन्द्रमाह साभयदेवमुनीश्वरम् ॥३॥ श्रीशीलाङ्कः पुरा कोट्याचार्यनाम्ना प्रसिद्धिभूः। वृत्तिमेकादशाङ्गन्याः स,
विदधे धौतकल्पः ॥४॥ अङ्गद्वयं विनाऽन्येषां, कालाहुच्छेदमाययुः। वृत्तयोऽमुत्र सङ्गनुग्रहायाद्य कुरूधमम् ॥५॥ स्वरिः प्राह ततो
मातः!, कोऽहमल्पमतिर्जडः। श्रीसुधर्मकृतग्रन्थदर्शनेऽप्यसमर्थधीः ॥६॥ अज्ञत्वात्कचिदुत्सवे, विवृते कल्पपार्जनम्। प्राच्यैरनन्त-
संसारभ्रमिभिर्दक्षितं महत् ॥७॥ अनुल्लङ्घ्या च ते वाणी, तदादिश करोमि किम्?। इतिकर्तव्यतामूढो, न लेभे किञ्चिदुत्तरम् ॥८॥
देवी प्राह मनीषाऽत्र, (पीश! प्र०) सिद्धान्तार्थविचारणे। योग्यतां तव मत्वाऽहं, कथयामि विचिन्तय ॥९॥ यत्र संदिह्यते चेतः, प्रष्ट-

व्योऽन मया सदा । श्रीमान् सीमन्धरः स्वामी, तत्र गत्वा धृतिं कुरु ॥१०॥ आरभस्व ततो ह्येतन्माऽत्र संशय्यतां त्वया । स्मृतमात्रा
समायास्ये, इहार्थे त्वत्पदोः शपे ॥११॥ श्रुत्वेत्यङ्गीचकाराथ, कार्यं दुष्करमप्यदः । आचामाम्लानि चारब्धग्रन्थसंपूर्णतावधि ॥१२॥
अक्लेशेनैव संपूर्णा, नवाङ्ग्या वृत्तयस्ततः । निरवाह्यतद्देव्या च, प्रतिज्ञा या पुरा कृता ॥१३॥ महाश्रुतधरैः सर्वाः, शोधितास्ताश्चिरन्तनैः ।
ऊरीचक्रे ततः श्रद्धैः, पुत्तकानां च लेखनम् ॥१४॥ ततः शासनदेवी च, विजने तान् व्यजिज्ञपत् । प्रभो ! मदीयद्रव्येण, विधाप्या
प्रथमाऽऽवृत्तिः (प्रतिः प्र०) ॥१५॥ इत्युक्त्वा सा समदधत्सरणोपरि हैमनीम् । उत्तरीयां निजज्योतिःक्षतदृष्टिं दधौ ॥१६॥
तिरोऽधत्त ततो देवी, यतयो गोचरादथ । आगता ददृशुः स्वयिम्बवत्तद्विभूषणम् ॥१७॥ चित्रीयितास्ततश्चित्ते, पत्रच्छुस्ते प्रभून्मुदा ।
ते चाचख्युलदन्तं तं, श्राद्धानाह्वायंस्ततः ॥१८॥ आयातानां ततस्तेषां, गुरवः प्रेक्षयंश्च तत् । अजानन्तश्च तन्मूल्यं, श्रावकाः
पत्तनं ययुः ॥१९॥ अदर्शि तैश्च सा तत्र, स्थितरत्नपरीक्षिणाम् । अज्ञास्तेऽपि च तन्मूल्यमन्त्रं व्यदधुरीदृशम् ॥२०॥ अत्र श्रीभीमभू-
पालपुरतो मुच्यतामियम् । तद्वत्तो निष्कयो ग्राह्यो, मूल्यं निर्णीयते न तु ॥२१॥ समुदायेन ते सर्वे, पुरो राज्ञस्तदद्भुतम् । मुमुक्षुः
किल शक्रेण, ग्रणयात्प्राभृतं कृतम् ॥२२॥ तदुदन्ते च विज्ञप्ते, तुष्टः प्रोवाच भूपतिः । तपस्विनां विना मूल्यं, न गृह्णामि प्रति-
ग्रहम् ॥२३॥ ते प्रोक्षुः श्रीमुखेनास्य, यमादिशत निष्कयम् । स एवास्ति प्रमाणं नस्ततः श्रीभीमभूपतिः ॥२४॥ द्रम्मलक्षत्रयं कोशा-
ध्यक्षादापयति स्म सः । पुस्तिका लेखयित्वा च, मूर्तिभ्यो ददिरेऽथ तैः ॥२५॥ पत्तने ताम्रलिप्यां चाशापल्यां धवलक्कके । चतुराश्र-
तुरशीतिः, श्रीमन्तः श्रावकास्तथा ॥२६॥ पुस्तकान्यङ्गदृत्तीनां, वासनाविशदाशयाः । ग्रत्येकं लेखयित्वा ते, मूरीणां ग्रददुर्मुदा ॥२७॥
शुग्मं ॥ प्रावर्तन्त नवाङ्गानामेवं तत्कृतवृत्तयः । श्रीसुधर्मोपदिष्टतत्त्वतालककुञ्चिकाः ॥२८॥ पुरं धवलकं प्रापुरथ संयमयात्रया ।

स्थानेऽप्रतिबन्धो हि, सिद्धान्तोपास्तिलक्षणम् ॥२९॥ आचामाम्लतपःकष्टात्, निशायासत्प्रभोजे, रक्त-
दोषो दुरायतिः ॥३०॥ अमर्षणा जनास्तत्र, ग्रीचुरुत्सूत्रदेशनात् । वृत्तिकारस्य कुष्ठोऽभूत्कुपितैः शासनामरैः ॥३१॥ निशम्येति
शुचाक्रान्तः, स्वान्ताभिलाषुकस्ततः(स्वान्तप्रेयाभिलाषुकः) । निशि प्रणिदधत् पत्रगेन्द्रं श्रीधरणाभिधम् ॥३२॥ लेलिहानेश्वरं लेलि-
हानं देहमनेहसा । अचिरेणैक्षत श्रीमान्, स्वमे सचकपोपलः ॥३३॥ कालरूपेण कालेन, व्यालेनालीढविग्रहः । क्षीणाधुरिति संन्यास,
एव मे साम्प्रतं ततः ॥३४॥ इति ध्यायन् द्वितीयेऽद्वि, निशि स्वमे स औच्यत । धरणेन्द्रेण रोगोऽयं, मयाऽऽलिङ्ग्य हृतस्ततः ॥३५॥
युग्मं॥ निशम्येति गुरुः ग्राह, नात्तिर्मे मृत्युभीतितः । रोगाद्वा पिशुना यत्तु, कद्वदास्तद्वि दुस्सहम् ॥३६॥ नागः ग्राहाश्रुतिर्नात्र,
कार्या जैनप्रभावनाम् । एकामद्य विधेहि त्वं, हित्वा दैन्यं जिनीदृष्टतेः ॥३७॥ श्रीक्रान्तीनगरीसत्कधनेशश्रावकेण यत् । वारिधेर-
न्तरा यानपात्रेण व्रजता सता ॥३८॥ तदधिष्ठायकसुरस्तम्भिते वाहने ततः । अर्चितव्यन्तरस्योपदेशेन व्यवहारिणा ॥३९॥ तस्या
श्रुवः समाकृष्टा, प्रतिमानां त्रयीशितुः । तेषामेका च चारुपग्रामे तीर्थे प्रतिष्ठिता ॥४०॥ अन्या श्रीपत्तने चिञ्चातरोर्मले निवे-
शिता । अरिष्टनेमिप्रतिमाप्रासादान्तः प्रतिष्ठिता ॥४१॥ तृतीया स्तम्भनग्रामे, सेट्टिकातटिनीतटे । तरुजालान्तरे भूमिमध्ये विनि-
हिताऽस्ति च ॥४२॥ तां च श्रीपार्श्वनाथस्याप्रतिमां प्रतिमाभिह । प्रकटीकुरु तत्रैतन्महातीर्थं भविष्यति ॥४३॥ पटिभः कुलकं ॥
पुरा नागार्जुनो विद्यारससिद्धो धियांनिधिः । रसमस्तम्भयद्भूम्यन्तःस्थविश्वप्रभावतः ॥४४॥ ततः स्तम्भनकाभिख्यस्तेन ग्रामो निवे-
शितः । तदेया तेऽपि कीर्तिः स्याच्छाश्वती पुण्यभूषणा ॥४५॥ युग्मम् ॥ अदृष्टाऽन्यैः सुरी वृद्धरूपा ते मार्गदर्शिका । श्वानस्वरूपतः
क्षेत्रपालो गन्ता यथाऽग्रतः ॥४६॥॥ उक्तवैत्यन्तर्हिते तत्र, श्वरयः प्रमदोद्बुधराः । व्याकुर्वन्ति स्म सङ्घस्य, निशावृत्तं तददुतम्

॥४७॥ ततश्च सम्मदोच्चलैः, प्रक्रान्ता धार्मिकैस्तदा । यात्रा नवशती तत्र, शकटानां चचाल च ॥४८॥ अग्रे भुत्वा प्रभुर्बृहद्विकौ-
लेयकपदानुगः । श्रावकानुगतोऽचालीत्, वृणकण्टकिना पथा ॥४९॥ शनैस्तत्र ययुः सेढीतीरे तत्र तिरोहितौ । बृद्धाभ्यानौ तत-
स्तस्थुस्तत्राभिज्ञानतोऽभ्रुतः ॥ ५० ॥ पप्रच्छुरथ गोपालान्, पूज्याः किमपि भोः किमु । जाल्यामव्रांस्ति ? तेष्वेकः, भोवाच
श्रूयतां प्रभो ! ॥५१॥ ग्रामे महीलणाख्यस्य, मुख्यपट्टकिलस्य गौः कृष्णाऽऽगत्य क्षुरेक्षीरमत्र सर्वेरेपि स्तनैः ॥५२॥ गृहे रिक्तैव
सा गच्छेदुल्लमानाऽतिकष्टतः । मनाग मुञ्चति दुग्धं न, ज्ञायतेऽत्र न आरणम् ॥५३॥ तत्र तैर्दक्षितं क्षीरमुपविश्यास्य सन्निधौ । श्री-
मत्पार्श्वप्रभोः स्तोत्रं, प्रोचे प्राकृतवस्तुकैः ॥५४॥ जयतिहुअणेत्यादिवृत्तैर्द्वात्रिंशता तदा । अवदत् स्तवनं तत्र, नासाग्रन्यस्तदृष्टयः
॥५५॥ बभूव प्रकटं श्रीमत्पार्श्वनाथप्रभोस्ततः । शनैरुचिद्रतेजसि, विम्बं तत्प्रतिवस्तुकम् ॥५६॥ प्रणतं स्वरिभिः सङ्घसंहितैरेतदञ्जसा ।
गतौ रोगः समग्रोऽपि, कायोऽभूत्कनकप्रभः ॥५७॥ गन्धाम्भोभिः स संस्तप्य, कर्पूरादिविलेपनैः । विलिप्य चार्चितः सौमनसैः
सौमनसैस्तदा ॥५८॥ चक्रे तस्योपरि च्छाया, सच्छाया प्रतिसीरया । सत्रादवारितात्तत्र, सङ्घो ग्राम्यानभोजयत् ॥५९॥ प्रासादार्थं
ततश्चक्रुः, श्राद्धा द्रव्यस्य मीलनम् । अल्लेशेनामिलच्छत्रं, ग्राम्यैरनुमता च भूः ॥६०॥ श्रीमल्लवादिशिष्यश्च, श्राद्धेऽग्रेऽध्वराभिधः । महि-
काख्यपुरात्रासः, समाह्वयि धियां निधिः ॥ ६१ ॥ अनुयुक्तः स सन्मान्य, कर्म्मन्तरविचक्षणः । अथ प्रासाद आरेभे सोऽचिरा-
त्पर्यपूर्णत ॥६२॥ कर्माध्यक्षस्य वृत्तौ यद्गम्य एको दिनं गति । विहितो घृतकर्कशश्च, युक्तौ तन्दुलमानकम् ॥६३॥ विहृत्य भोजनात्तेन,
तेन द्रव्येण कारिता । श्री(स्वा ग्र०)देवकुलिका चैत्ये, सा तत्राद्यापि दृश्यते ॥६४॥ शुभे मुहूर्ते विम्बं च, पूज्यास्तत्र न्यवेशयन् ।
तद्रात्रौ धरणाधीशस्तेषामेतदुपदिशन् ॥६५॥ स्तवनादमुतो गोप्यं, मद्वाचा वस्तुकंद्वयम् । कियतां हि विष्णुयानां, प्रत्यक्षीभूयते

मया ? ॥६६॥ तदादेशादतोऽद्यापि, निंशयतुत्तगिता स्तुतिः। रापुण्यैः पठ्यमानाऽद्य, क्षुद्रोपद्रवनाशिनी ॥६७॥ ततः प्रभृत्यदस्तीर्थं, मनोवाञ्छिततपूरणम् । प्रयुतं रोगशोकादिदुःखदाघनानः ॥६८॥ अप्यापि कलशो जन्मकल्याणकमक्षमहे । आपो भवलकः श्राद्धः, स च स्नपयति प्रभुम् ॥६९॥ विस्वारादनस्य पाश्चात्यभागेऽधरपरम्परा । भेतिह्यात् श्रूयते पूर्वकथिता प्रथिता जने ॥७०॥ नमेस्तीर्थकृतस्तीर्थे, वेगे द्विकचतुष्टये २२२२। आगाढश्रावको गौलोऽकारयत्प्रतिमाग्रम् ॥७१॥ श्रीमान् जिनेश्वरः द्यस्तिस्तथा श्रीबुद्धि-सागरः। चिरमायुः प्रणाल्येतौ, सञ्जयासादिवमीगतुः ॥७२॥ श्रीमानग्रदेवोऽपि, शारासनस्य प्रभावनाम् । पत्तने श्रीकर्णराज्ये, भर-णोपास्तिशोभितः ॥७३॥ विधाय गोगिनीरोधं, भिक्कृतापस्वाशनः। परलोकमलंचके, धर्मध्यागैकधीनिधिः ७४। युग्मं ॥ प्रता-न्तोऽभयदेवद्वारिसुरोरीऽय सतामर्धितः, कल्याणैकनिकेतनं कलिकलाधौलाद्विचत्तप्रभः। भूयाद्देवतुर्नदोदिततमःप्रभवंसुखयौदयः, श्रेयःश्रीनिलगो लयं दिशतु वो ब्राह्मण्यनन्तोदये ॥ ७५ ॥ श्रीचन्द्रप्रभद्वारिपद्मरसीः। सप्रभः श्रीप्रभानन्दः द्यस्तिनेन नेतसि कृते श्रीरामलक्ष्मीशुभा । श्रीपूर्वर्णिचरित्ररोहणगिरौ प्रभुसमूहजुजातेः सुमनश्चित्रं न बकुलश्रीः ॥७७॥ इति श्रीप्रभानन्दद्वारिकृते प्रभावकचरित्रे ॥

अत्र परित्यक्तैतयवासेन श्रीचर्द्धमानद्वारिणा श्रीभरश्रीपतिनामानौ कृष्णबाष्पाणपुत्रौ दीक्षितौ, क्रमेण बहुश्रुतीभूतौ श्रीजिनेश्वरिषु-द्विसागराचार्याचिति स्मरीकृतौ, गुर्वाक्षिया वसतिवागप्रकलीकरणाय पचननगरे प्राप्तौ, पत्तने च नैत्येभ्योऽन्यत्रावस्थानाय वसतिमलभ-मानौ पुरोहितग्रहे गत्वा तत्पुरस्ताभैत्यवासिन्यतिक्रममुक्तवन्तौ, पुरोहितोऽपि गुणपात्रमेतौ मनी निरीक्ष्य स्वगृहं पच रक्षितवान्, गत्वा च राज्ञः पुरस्ताभैत्यवासिन्यतिक्रं मुनिद्विकस्वरूपं च यथावच्छिरूपितवान्, नैत्यवास्याशाविधागिना राज्ञा नैत्यवाशिनेनः गविनयं भणि-

ताः—मदनुरोधेनानयोः स्थितये दत्ताज्ञामित्युक्ते राजोपरोधेन चैत्यवासिभिराज्ञा दत्ता, स्थितौ च तौ तत्र वसतिवासेन, ततः कियत्काला-
नन्तरं पुनरपि धारानगर्यां प्राप्तौ, तत्र महेभ्यमहीधरधनदेव्योः सुतोऽभयकुमारनामा कुमारब्रह्मचारी समुत्पन्नवैराग्यः प्रव्राजितः, सोऽपि
बहुश्रुतीभूतो वर्द्धमानस्वरिवचसा श्रीजिनेश्वरस्वरिणा स्त्रीकृतो वैराग्यनिधिः, तेन च शासनस्त्रीप्रेरितेन नवाङ्गवृत्तयो विहिताः, क्रियमा-
णासु च वृत्तिव्याचाम्लतपसा रात्रौ जागरणाल्लेखनादिप्रयासाच्च रक्तदोषः शरीरे समुत्पन्नः, तद् दृष्ट्वा च मत्सरिभिः अहो उत्सवं फलं,
यदस्य स्त्रेः शरीरे कुष्ठोत्पत्तिर्जातेत्यपभ्राजनामाकलय्य खिन्नः स्त्रिः शासनसुरीं प्रत्युक्तवान्, तथा च श्रीस्तम्भनपार्श्वजिनप्रतिमाप्रक-
टनाद्युपायेन तदुपशान्त्युपायः प्रदर्शितः, स्त्रिश्च तत्तथैव कृत्वोपशान्तरक्तदोषः कियत्कालं प्रवचनं प्रभाव्य शुभध्यानपरायणोऽनशननेन
स्वर्गमसाधयदिति श्रीअभयदेवस्त्रिचरित्रपिण्डार्थः, अत्र चरित्रे दुल्लभराजसभायां श्रीजिनेश्वरस्त्रेर्गमनमपि नाभूत्, तदभावात्कु-
तस्त्यः तत्र विवादोऽ, विवादाभावाच्च खरतरविरुदं वन्ध्यास्तनन्धयकल्पं संपन्नं, नचैवं संबन्धः श्रीप्रभावकचरित्र एवोपलभ्यते,
नान्यत्रेति शङ्कनीयम्, अन्यत्रापि तथैवोपलभ्यमानत्वात्, तथाहि—वच्छा ! गच्छह अणहिल्लपट्टणे संपयं जओ तत्थ । सुविहिअजइ-
प्यवेसं चैइअमुणिणो निवारिंति॥१॥ सत्तीए बुद्धीए सुविहिअसाहूण तत्थ य पवेसो । कायवो तुम्ह समो अब्बो न हु अत्थि कोऽवि-
विऊ ॥२॥ सीसे धरिऊण गुरूणमेयमाणं कमेण ते पत्ता । गुज्जरधरावयंसं अणहिल्लिभिहाणयं नगरं ॥३॥ गीअत्थमुणिंसमेया भमिआ
पइमंदिं वसहिहेऊ । सा तत्थ नेव पत्ता गुरूण तो समरिअं वयणं । ४॥ तत्थ य दुल्लहराओ राया रायव्व सव्वकलकलिओ । तत्थ
(स्म) पुरोहिअसारो सोमेसरनामओ आसी ॥५॥ तस्स घरे संपन्ना (ते पत्ता) सोऽविहु तणयाण वेअअज्झयणं । कारेमाणो दिट्ठो
सिट्ठो स्त्रिप्पहाणेहिं ॥६॥ सुणु वक्खवाणं वेअस्स एरिसं सारणीइ परिसुद्धं । सोऽवि सुणंतो उप्फुल्ललोअणो विम्हिओ जाओ ॥७॥

किं ब्रह्मा रूवजुयं काळणं अत्तणा इह उड्ढणो । इअ चिंततो विप्पो पयपउमं वंदई तेमिं ॥८॥ सिवसासणंस्स जिणसासणस्स सार-
कखरे गहेळणं । इअ आसीसा दिव्वा म्मीहिं सकज्जसिद्धिक्क ॥९॥ 'अपाणिपादो ह्यमनो ग्रीहीता, पश्यत्यचक्षुः स शृणोत्यकर्णः ।
स वेत्ति विश्वं नहि तस्य वेत्ता, शिषो ह्यरूपी स जिनोऽवताहः ॥१०॥ तो विप्पो ते जेपडः चिष्ठह गुह्मी तुमेहिं सह होइ । तुम्ह पसाया
वेअत्थपाग्गा हुंति मे अ सुआ ॥११॥ ठाणाभावा अम्हे चिट्ठामो कत्थ इत्थ तुह नयरे ? । चेइअवासिअमुणिणो न दिति सुविहिअजणे
वसिउं ॥१२॥ तेणवि सच्चंदसाला उवरिं ठावितु सुद्धअसणेणं । पडिलाभिअ मज्झण्हे पस्सिअसिअ सवसत्थेसु ॥१३॥ तत्तो चेइय-
वासिअमुंडा तत्थाग्गा भणंति इमं । नीसरह नयरमज्झा चेइअवज्झा न इह ठंति ॥१४॥ इअ वुत्तंतं सोउं रण्णो पुरओ पुरोहिओ भणइ ।
रायावि सयलचेइअवासीणं साहण् पुरओ ॥१५॥ जइ कोऽवि गुणइद्धाणं इमाण पुरओ विरूवयं भणिही । तं निअरज्जाउ फुडं
नासेमि सकिमियभसणुव ॥१६॥ रण्णो आणसेणं वसहिं लहिउं ठिआ चउम्मामिं । तत्तो सुविहिअमुणिणो विहरंति जहिज्जिअं तत्थ
॥१७॥ इत्यादिरुद्धपल्लीयसङ्गतिलकमुरिक्कतदर्शनससत्तिकावृत्तौ, यद्यप्यत्रापि प्रभावकचरित्रेण सह भूयोऽसंगतं तथापि खरत-
रविरुद्धहेतुः खरतरविकल्पितश्चैत्यवासिभिः सह विवादस्तत्र नास्तीत्यत्रार्थे सम्मतमेवेति दर्शितं, यस्तु गणधरसार्द्धशतकद्वहद्वृत्तौ
विवादः स च खरतरमतमूत्राणामूत्रधारेण जिनपतिश्रिणा संगतिवदनाय विकल्पितः, स एव तच्छिष्येण सुमतिनाम्नाऽत्र लिखितोऽकि-
ञ्चित्करस्तथैव बोध्यः, यतः सोऽभूतोऽपि भूतपूर्वीकृत्य लिखितः, भूयांसि च तत्रान्यान्यप्यसंबद्धवाक्यानि, तत्राभूतत्वं च प्रभावकच-
रित्रादावनुक्तस्यापि नत्र भणनात्, अन्यानामप्यसंबद्धवाक्यानां सत्त्वं त्वेवम्-आत्मनाऽष्टादशभिः पण्डितजिनेश्वरप्रभृतिभिः सह
श्रीवर्द्धमानाचार्याः पत्तने प्राप्ताः इत्याद्युक्तं तच्च विचार्यमाणं खरतराणामपि न सम्मतं, यत एवमिति श्रीवर्द्धमानाचार्यस्यैव खर-

तरविरुद्धं स्यात्, नान्यस्य, उच्यते च तैः श्रीजिनेश्वरसूरैरित्यसंगतिः, तथा तत्रैव चैत्यत्रासिमुख्यः सूरार्चार्य उक्तः, स च द्रोणा-
चार्यस्य भागिनेयः, स च शिष्यीभूतस्तदानीं नास्तीति महत्यसंगतिः स्वधिया भाव्येति, तेन प्रभावकचरित्रासंगतं यावत्तावत्सर्व-
मपि जिनपतिसूरिकल्पितमिति । किंच-एकं चित्रं यत् जिनेश्वरसूरिवर्णने काचपिष्यभूतान्यनेकानि वाक्यानि लिखितानि परं खरतर-
विरुद्धं न लिखितं, किंतु राजा तु न्यायवादी यावन्न किंचिज्जल्पतीत्येतावन्मात्रं भणितं, कुतो राज्ञा खरतरविरुद्धं दत्तं ? मोने
विरुद्धदाननिदानवाक्प्रवृत्तेरेवाभावात्, तस्माद् ज्ञायते गणधरसार्द्धशतकवृत्तिकरणकाले बाहुल्येन खरतरनाम्नः प्रसिद्धिर्नासीत्,
किंतु, तदीयमुखवाद्विधिसङ्घो विधिसमुदायो विधिधर्मो त्यादि लोकमुखवाचौष्टिक इति प्रसिद्धिः, अत एव जिनदत्तशिष्यो जिन-
चन्द्रस्तच्छिष्यो जिनपतिस्तत्प्रतिबोधिनेन भाण्डागारिकनेमिचन्द्रेण षष्टिशतककारेण जिनवल्लभैकगुणानुरागेण जिनवल्लभ-
स्तुतिं कुर्वताऽपि न कापि खरतरगच्छो भणितः, किंतु “पय पणमिअ सिरिचीरजिणु गणहरगोअमसामि” इत्यादि खरतरप्रसिद्ध-
जिनवल्लभवर्णने ‘नंदउ विहिसमुदाओ’ इत्याद्युक्तम्, एवं तत्पक्षीयप्रासादप्रशस्त्यादौ क्वचिद्विधिपक्ष इत्याद्यापि लिखितं दृश्यते,
लोकोक्त्या औष्टिकशब्दप्रवृत्तिः स्तनिककृतशतपद्यां-हुं नन्देन्द्रियरुद्रकाल११५९ जनितः पक्षोऽस्ति राकाङ्क्षितो, वेदाभ्रारुण-
काल१२०४ औष्टिकभन्नो विश्वार्ककाले१२१३ऽञ्चलः । पदव्यर्केषु च१२३६ सार्द्धपौर्णिम इति व्योमेन्द्रियार्के१२५० पुनः,
काले त्रिस्तुतिकः कलौ जिनमते जाताः स्वकीयाग्रहात् ॥१॥ इत्यादिपुरातनकाव्यादौ यत्र कापि खरतराधिकारस्तत्रौष्टिकनाम्नैवेति,
यत्तु खरतरपट्टावल्यां यथा खरतरविरुद्धं लिखितं तथा सदसि चतुमप्ययुक्तं, तथाहि-सं० १०२४ वर्षे श्रीमदणहिल्लपत्तने दुल्लभ-
राजसभासमक्षं विवद्मानैः सरस्वतीभाण्डागारानीतदशैकालिकपुस्तकवाचकत्वप्रतिज्ञया लब्धाऽऽत्मलघुत्वैरन्तराले पत्रं चोरयद्भि-

श्रुत्यत्रासिभिः सह तत्रारुह्यावृत्वेन लब्धगुरुपदाः राजलोके जाग्रत्यप्यहो चौर्यमिति जल्पतोऽहो गृते खरतरा इति प्रशंसातः प्राप्त-
खरतरविरुद्धाः, श्रीजिनेश्वरसूरीणां लघुत्वापादकं, तच्च तेषां न संभवति, किंतु प्रागुक्तप्रकारेण जिनदत्तेनैव प्रकटीकृतं तस्यैव युज्यते,
तस्यावाल्यादपि तादृग्वाग्विलासस्य सर्वजनप्रतीतत्वात्, नच सर्वथाप्यसदेव पट्टावल्यां कथं लिखितुं शक्यते इति शङ्कनीयं, तेषां तथा-
लिखने भयाभावात्, कथमन्यथा खरतरविरुद्धं श्रीजिनेश्वरसूरेवेति ब्रवाणा अपि खरतरगच्छे श्रीउद्योतनसूरिरित्यादिनिजवचनविरो-
धिजिसलमेरुप्रासादे शिलामुत्कीर्य लिखितवन्तः, तत्रत्यं लिखितं, यथा “श्रीमहावीरतीर्थे श्रीसुधर्मस्वामिसन्ताने श्रीखरतरगच्छे श्री-
उद्योतनसूरिः श्रीवर्द्धमानसूरिः श्रीजिनेश्वरसूरिः श्रीजिनचन्द्रसूरिः श्रीअभयदेवसूरिः श्रीजिनवल्लभसूरिः श्रीजिनदत्तसूरिः श्रीजिनचन्द्र-
सूरिः श्रीजिनपतिसूरिः श्रीजिनेश्वरसूरिरित्यादियावत्तत्पट्टालङ्कारश्रीजिनभद्रसूरिराज्ये श्रीजिसलमेरुमहादुर्गे श्रीचाचिगदेवे पृथ्वीशे सति
सं० १५०५ वर्षे० तपःपट्टिका कारिता, तथाऽपरपट्टिकायां यथा “इतश्च चन्द्रकुले श्रीखरतरविधिपक्षे—“श्रीवर्द्धमानाभिधसूरिरा-
जो, जातः क्रमादवुदपर्वताग्रे । मन्त्रीश्वरश्रीविमलाभिधानः, प्राचीकटत् यद्वचनेन चेत्या॥१॥मित्यादि, तथा “श्रीवीरशासने ह्येश-
नाशने जयिनि क्षितौ । सुधर्मस्वाम्यपत्यानि, गणाः सन्ति सहस्रशः॥१॥ गच्छः खरयरस्तेषु, समस्ति स्वस्तिभाजनम् । यत्राभवन्
गुणजुषो, गुरवो गतकल्मषाः ॥ २ ॥ श्रीमानुद्योतनः सूरिवर्द्धमानो जिनेश्वरः । जिनचन्द्रोऽभयदेवो, नवाङ्गवृत्तिकारकः ॥ ३ ॥
इत्यादि श्रोआचाराङ्गदीपिकाप्रशस्तौ, अत्रोद्योतनसूरिवर्द्धमानाचार्यौ खरतरगच्छीयावुक्तौ, तच्च तेपामप्यनभिमतं । किंच-
अत्रापरमपि विचारणीयं, तथाहि—श्रीअभयदेवसूरितच्छिष्यश्रीवर्द्धमानाचार्यप्रभृतिरुक्ते नवाङ्गवृत्तिश्रीक्रपभदेवचरित्रादौ श्रीवर्द्ध-
१ जेसलमेरीयभाण्डागारीयग्रन्थानां सूचीपत्रे पृष्ठे ७५ लेखः त्रयोदशः २ पृथ्वीं शामति प्र० ३ लेखोऽयं सूचीपत्रे तृतीयः

मानस्ररित एव पटुपरम्परोक्ता, अत्र तु श्रीउद्योतनस्ररिपटुधरत्वेन श्रीवर्द्धमानाचार्यो भणितस्तत्र निदानं किं?, सम्यग् न विद्मः, नहि श्रीउद्योतनस्ररिशिष्यः श्रीवर्द्धमानाचार्यः, किंतु चैत्यवासिशिष्यः स्ररिः संभव चारित्राद्युपसंपदं गृहीत्वा विजहारेति प्रतिपादनाद्, उपसंपन्नस्तु स्वकार्यसमाप्तौ गन्तुक एव स्यात्, तस्य च दिग्बन्धादिकं न संभवति, तदभावे च न मण्डल्यादिना संभोगः, तदभावाच्च न पटुधरत्वमिति प्राग् दर्शितमित्याद्यनेकप्रकारं खरतरलिखितं सुदृशां न सम्मत्तमितिगार्थः॥४४॥ अथ लोकदत्तमपि खरतरनाम जिनदत्तेन कथं विकल्पितमित्याह—

खरयरनामं किरिआउग्गत्तणओत्ति चित्तुट्ठीए । परिकप्पिअंति तदवच्चकप्पिअं तस्स मूलंपि ॥४५॥
खरतरनाम क्रियोग्रत्वात्—क्रियाभिरग्रत्वमस्माकमतः, खरतर इति नाम चित्तुट्ठे—मनःसंतुष्टिनिमित्तं परिकल्पितमपि, अर्थाजिनदत्तेन तस्य नाम्नो मूलमपि श्रीजिनेश्वरस्ररिलक्षणं तदपत्यकल्पितं—जिनपतिस्वरिप्रभृतिभिः कल्पितं, जिनदत्तेन खरतरशब्दस्य क्रियोग्रत्वमित्यर्थः कल्पितः, तदपत्येन च तस्य मूलमपि जिनेश्वराचार्यः कल्पितः, तस्य च निमित्तं चैत्यवासिभिः सह विवाद इत्याद्यपि कल्पितमितिगार्थः ॥४५॥ अथोक्तकल्पनायां जनविश्वासः कथं भवतीति विकल्प्य यत्कृतं कुर्वन्ति च तदाह—

जिणं जिणदत्तमए पुराणपाढाणमण्णहाकरणे । परलोअभयाभीआ अज्जवि दीसंति वेसहरा ॥४६॥
जिनदत्तमते पुरातनपाठानामन्यथाकरणे—प्राचीनशास्त्रपाठपरावृत्तिकरणे येन कारणेन ‘परलोकभयाभीताः’ परलोकभयं—नरकादिपातभयं तस्मादभीताः—निश्शुकाः अद्यापि वेपथराः—जिनदत्तापत्यानि साध्याभासरूपाणि दृज्यन्ते, यतः साम्प्रतमपि तपागच्छीयरत्नशेखरस्ररिकृतथावक्रप्रतिक्रमणवृत्तौ श्रीअभयदेवस्ररिरित्यत्र खरतरधुरीणश्रीअभयदेवस्ररिरिति ग्राक्षिप्य लिखितं, तच्च

जेसलमेरौ खास्येनैवाभ्युपगतमेवेतिगाथार्थः ॥४६॥ अथ प्राचीनपाठपरावृत्तिकरणे भयरहिता अतः किं कृतमित्याह—
तेण महावीरचरिअप्पसत्थिपमुहेसु निम्मलापमुहं । चइऊण खरयरित्तिअ लिहिअं लेहाविअं च तहिं ॥४७॥
येन कारणेन जिनदत्तापत्यानि परलोकभयाभीतानि तेन कारणेन महावीरचरित्रप्रशस्तिप्रमुखेषु—गुणचन्द्रगणिकृतश्रीमहा-
वीरचरित्रप्रशस्त्यादिषु निर्मलाप्रमुखं—निम्मलाइत्यादिशब्दप्रमुखं त्यक्त्या—पराकृत्य खरयरीति च लिखित लेखितं च तत्र—तत्स्थाने,
निर्मलादिशब्दस्थाने तैः खरयरीतिकृतं कारितं चेत्यर्थः ॥ तत्कथमितिचेच्छृणु—भवजलहिवायसंभतभविअसंताणतारणसमत्थो ।
बोहित्थो व महत्थो सिरिस्सरिजिणेसरो पढमो ॥१॥ गुरुसाराउ धवलाउ निम्मला साहुसंतई जम्हा । हिमवंताओ गंगुष निग्गया
सयलजणपुञ्जा ॥२॥ इतिश्रीमहावीरचरित्रप्रशस्तौ, अत्रायं विचारः—खरतराणासुत्पत्तिः १२०४ वर्षे सर्वेपामपि सम्मता, तच्च
खरतराणामनिष्टं, अतस्तदपाकरणाय ‘निम्मला साहुसंतई जम्हा’ इत्यत्र ‘खरयरी साहुसंतई’ति लिखितम्, एतच्चरित्रं च ‘नंदसिहिरु-
इसंखे वोक्कते चिक्कमाउ कालंमि । जिट्टस्स सुद्धतइआतिहिंमि सोमे समत्तमिणं ॥१॥’ इतिवचनात् सं० ११३९ वर्षे निष्पन्नम्,
एवं च सति वयं न जिनदत्तमूलकाः किंतु जीर्णा इति श्रुधाख्यात्यर्थं विपरीतलिखनेनात्मा कदर्थितः, तत्सिद्धिरपि न संजाता, अतः
‘कृतश्च शीलविध्वंसो, न चानङ्गः शमं गत’ इतिन्यायः संपन्न इतिगाथार्थः ॥४७॥ अथ कूटलिखनात् सांप्रतं यज्ञातं तदाह—
पुत्थंतरनिण्णयओ जेसलमेरंमि कूडलिहणाओ । खीणसरा संजाया खरखरया तेण चहु खायं ॥४८॥
पुस्तकान्तरनिर्णयात्—खरतरलिखितपुस्तकादन्यस्मात्पुस्तकाभारदपुयीदिभ्यः समानीतपुस्तकाद् यो निर्णयस्तस्मात्तपागब्धीय-
श्रीरत्नशेखरस्वरिकृतश्राद्धप्रतिक्रमणसूत्रवृत्तिसंयन्धिपुस्तकादुपलक्षणात्तदीयश्रासादेषु शिलोत्कीर्णवर्णलिखनादेश्च तच्च प्राग् प्रदर्शितं

जेसलमेरी कूटलिखनं जनप्रसिद्धं जातं, तस्माद् बहु ख्यातं यथा स्यात्तथा खरतराः क्षीणस्वराः—मान्द्यरोगग्रस्ता इव उच्चैःस्वरेण वक्तुमशक्ताः संजाताः, तेन कारणेन कूटलिखनेहेतुरिति गाथार्थः ॥४८॥ अथ चैत्यवासिवादे दूषणान्तरमाह—

किंच विवाओ चेइअवासीहिमसंभवीऽवि आचारे । तत्थवि खरयरविरुअं जयवाए सव्वहा नेव ॥४९॥

किंचेति दूषणाभ्युच्चये, चैत्यवासिभिः सह साधूनां विवादोऽसंभवी, अपिरेवार्थे, असंभवेन, क ?—आचारे—आचारविषयो विवादो न संभवति, चैत्यवासिनां साधूनां आचारः सर्वजनप्रतीत एव, सिद्धे वस्तुनि साधनायोगाद्, दशवैकालिकादिपुस्तकानयनमयुक्तमेव, आचारे इत्युक्तौ कदाचित्पाण्डित्यपरीक्षानिमित्तं तार्किकवादो युक्तोऽपीति ज्ञापितं, तत्रापि—जयवादे खरतरविरुदं सर्वथा नैव—न संभवत्येव, खरतरनाम्नोऽशुभार्थवाचकत्वादिति गाथार्थः ॥४९॥ अथाशुभार्थवाचकत्वेऽपि दूषणमाह—

सदाणं दुब्बिभक्खे खरयरविरुअं अद्धजरईअं । खरसद्दो लोअमुहा तरसद्दो सदसत्थाओ ॥५०॥

शब्दानां दुर्भिक्षे—शुभाशुभार्थवाचकानामन्यशब्दानामप्राप्तौ सत्यां खरतरविरुदमर्द्धजरतीयम्—अर्द्धजरतीयन्यायमापन्नं, अर्द्धजरतीयन्यायस्त्वेवं—खरशब्दः सत्यवाचित्वेनाभ्युपगमे लोकमुखादेव खरशब्दस्य प्रवृत्तिः, तरशब्दः अतिशयार्थे प्रत्ययलक्षणः, स च शब्दशास्त्रादेवेत्यर्द्धजरतीयन्यायो, वैपरीत्यप्रवृत्तिमद्भ्यामुभाभ्यामेव खरतरशब्दस्य व्युत्पन्नत्वाद्, अयोभात्रपि शब्दौ व्याकरणनिष्पन्नावेव गृह्यते तर्ह्यतिशयेन खरः खरतरः इति व्युत्पत्त्या महान् गर्ह्यम उग्रतरो वा भण्यते, स च लोकानां मुखादसंभवीति, लोकमुखाच्च विरुदसंभवे तरप्रत्ययप्रयोगोऽसंभवीति विचारणया स्वर्णगिर्यादौ क्रोधाविष्टवाक्त्रावणे खरतरोऽयमिति भणनं प्रसिद्धं तदेवात्र संभवीति गाथार्थः ॥५०॥ अथ जिनेश्वरपूरेः खरतरविरुदं न जातं तत्र युक्तिमाह—

जइ जयवाए जायं खरयर विरुअं हविज ता नियमा । नवअंगिवित्तिपमुहे वणणयवयणंपि तदवच्चा ॥५१॥

यदि जयवादे जिनेश्वरात् खरतरविरुदं जातं भवेत् ता-तर्हि नियमात् नवाङ्गवृत्तिप्रमुखे, आदिशब्दाब्धीअभयदेवस्वरिशिष्य-
श्रीत्रद्मानाचार्यकृतश्रीक्रमदेवचरित्रादिपरिग्रहः तत्र तदपत्यात्-श्रीजिनेश्वरस्वरिशिष्यादिसकाशाब्धीअभयदेवस्वरिप्रमुख-
पाश्चाद् अर्थान्नुस्वाद्वर्णक्रमम्-अनेन प्रकारेणास्मदीयगुरूणामित्थं खरतरगच्छीयेन मया इदं दृश्यादिकं कृतमित्यादिरूपेण तद्व-
र्णितमभविष्यत्, तच्च कापि नोक्तमिति गाथार्थः ॥५१॥ अथ व्यतिरेकमाह—

नेवं कतयवि दिट्ठं सुणिअं वा खरयराउ अणत्थ । पच्चुअ तवंगणपमुहा जिणदत्ता चेव बुच्चंति ॥५२॥

नैवं कुत्रापि दृष्टं श्रुतं वा खरतरादन्यत्र, खरतरेणोक्तं दृष्टं श्रुतं च, परमन्येनोक्तमिति न दृष्टं श्रुतं चेति, प्रत्युत तपागण-
प्रमुखाः जिनदत्तादेव वदन्तीत्यक्षरार्थः । भावार्थस्त्वयं-यत्र कापि जिनेश्वरसंतानीयकृतेषु ग्रन्थेषु प्रशस्तिः तत्र खरतरविरुदस्व-
रूपं गन्धतोऽपि नोद्भावितं, तथाहि-नवाङ्गीवृत्तिप्रशस्तिस्तु सर्वत्रापि सुलभा सुप्रतीता चेति नेह लिख्यते, यत् तत्र खरतराः श्री-
अभयदेवसूरेः निस्पृहतामुद्भावयन्ति तदसम्यग्, राजादिसकाशाज्जयाद्यवाप्ते क्रियोऽयदेवर्वा निजगुरुणा लब्धस्य विरुदस्य सुशि-
ष्येण विशेषतो दीपनार्हत्वात्, निजजातिवंशादेरिव गुरुगच्छादेर्नामोक्तौ निःस्पृहताया अनपायाद्, यदागमः-संजओ नाम नामेण,
तदा गुत्तेण गोअमो । गहमालि ममायरिआ, विजाचरणपारगा ॥१॥ इत्युत्तरा० १८ (५६९*) तस्माद्गुरुगच्छादेर्नामावश्यं वक्तव्यम्,
अन्यथा श्रीअभयदेवस्वरिभिरित्याद्यापि वृत्तिप्रशस्तौ न युक्तं स्यात्, नन्वेतच्छिष्यैर्लिखितमिति चेच्चिरं जीव, तर्हि तद्वत्खरतरविरुदमपि
तच्छिष्येणैव कथं न लिखितमित्यपि विचागणीयं, किंच-खरतरविरुदं स्वात्मन एव समुत्तर्हि निःस्पृहताऽपि वक्तुं शक्यते,

एतच्च निजगुरोर्जिनेश्वरेश्वररिति कुतो निःस्पृहतावाताऽपि? न च विस्मृतमिति संभावनीयं, चन्द्रकुलस्यापि तथात्वापत्तेः, तस्मात् यदि निजगुरो राजसभायां जयहेतुकं स्वस्तरविरुदभविष्यत्तर्हि सविस्तरं नवाङ्गीवृत्तिपञ्चाशकवृत्त्यष्टकवृत्त्यादौ श्रीअभयदेवस्वरिशिष्याः श्रीवर्द्धमानसूरिश्रमृतयः प्रशिष्याश्च तदनुजाताः श्रीपद्मप्रभसूर्यादयोऽप्यवर्णविष्यन्तः, तैश्च लेशतोऽपि न लिखितं तथाहि-चन्द्रकुले चन्द्रजसो दुर्करतवचरणसोसिअसरीरो। अप्पडिचद्विहारो सूरुव विणिग्गयपयावो ॥१॥ एणपरिग्गहरहिओ विविहसारंगसंगहो निचं। सयलकुलविजयपयडोऽवि एक्कसंसारभयमीओ॥२॥ इदिअतुरिअतुरंगमवसिअरणसुसारही महासत्तो। धम्मारागुल्लूणमणमकडरुद्धवाचावो ॥३॥ स्वमदमसंजमगुणरोहणो विजिअदुजयाणंगो। आसि सिरिचद्धमाणो सरी सबत्थ सुपसिद्धो ॥४॥ सूरिजिणेसरसिरिबुद्धिसायरा सायरुव गंभीरा। सुरगुरुसुक्कसरित्था सहोअरा तस्स दो सीसा ॥५॥ वायरणछंदनिग्घंडुक्कणाडयपमाणसमएसु। अणिवारिअप्पयारा जाण मई सयलसत्थेसु ॥६॥ ताण विणेओ सिरिअभयदेवसूरिचिनाम विक्खवाओ। विजयक्खो पच्चक्खो कयविक्रयसंगहो धम्मे ॥७॥ जिणमयभवणब्भंतरगूढयत्थाण पयडणे जस्स। दीवयसिहिव विमला सूई बुद्धी पवित्थरिआ ॥८॥ ढाणाइनवंगाणं पंचासयपमुद्दपगराणं च। विवरणकरणेण कओ उवयारो जेण संघस्स ॥९॥ इक्को वदो व तिणिण व कहवि तु लग्गेण जइगुणा हुंति। कलिकाले जस्स पुणो बुच्छं सबेहिवि गुणेहिं ॥१०॥ सीसेहिं तस्स रइअं चरिअमिणं वद्धमाणसूरीहिं। होउ पढंतसुणं ताण कारणं मोक्खसुक्खस्स ॥११॥ इति नवाङ्गवृत्तिकारकश्रीअभयदेवसूरिशिष्यश्रीवर्द्धमानसूरिकृतप्राकृतगाथात्मकश्रीक्रमभेदेवचरित्रप्रशस्तौ, एतत्पुस्तकं ताडीयं पत्तननगरे बुद्धशालिकतपागणभाण्डागारेऽस्तीति बोध्य, तथा-पूर्वं चन्द्रकुले चभूव विपुले श्रीवद्धमा-

१. एतस्या वृत्तेः कर्त्ता यद्यपि श्रीजिनेश्वराचार्यः तथापि संशोधिता सा श्रीमद्भिरभयदेवसूरिभिः इति तत्र वर्णनलिखनप्रसङ्गः,

नप्रभुः, ह्यरिर्मङ्गलभाजनं सुमनसां सेव्यः सुवृत्तास्पदम् । शिष्यस्तस्य जिनेश्वरः समजनि स्याद्वादिनामग्रणीः, वन्धुस्तस्य च बुद्धिसागर इति त्रैविध्यपारङ्गमः ॥१॥ सूरिः श्रीजिनचन्द्रोऽभयदेवगुरुर्नवान्ज्जवृत्तिकरः । श्रीजिनभद्रमुनीन्द्रो जिनेश्वरविभोक्त्रयः शिष्याः ॥२॥ चक्रे श्रीजिनचन्द्रसूरिगुरुभिर्धुयैः प्रसन्नाभिधस्तेन ग्रन्थचतुष्टयीस्फुटमतिः श्रीदेवभद्रप्रभुः । देवानन्दमुनीश्वरोऽभवदतत्त्वारित्रिणामग्रणीः, संसारान्बुधिपारगाभिजनताकामेषु कामं सखा ॥३॥ यन्मुखावासवास्तव्या, व्यवस्यति सरस्वती । गन्तुं नान्यत्र स न्याय्यः, श्रीमान्देव-प्रभप्रभुः ॥४॥ मुकुरतुलामङ्कुरयति वस्तुप्रतिविम्बविशदमतिवृत्तम् । श्रीत्रिवुधप्रभच्चिन्तनं विधत्ते नैपरीत्यं तु ॥५॥ तत्पदपद्मभ्रमरश्चक्रे पद्मप्रभश्चरितमेतद् । विक्रमतोऽतिक्रान्ते वेदग्रहरवि ? २९४मिते समये ॥६॥ इति श्रीपद्मप्रभसूरिविरचितश्रीमुनिस्तुव्रतचरित्रप्रशस्तौ, तथा “स्वस्तिश्रीनृपविक्रमसंवत् ? २९३ वर्षे वैशाखशुक्ल ? ५ शनावद्येह श्रीअर्बुदाचलमहातीर्थे अणहिल्लपुरवास्तव्यप्राग्वाटज्ञातीयत ० श्री-चण्डप्रसादमहं ० सोमान्वये त ० आसराजसुतंमहं-श्रीमल्लदेव महं श्रीवस्तुपालयोरनुज महं-श्रीतेजपालेन कारितश्रील्लणसीहवसहिकायां श्री-नेमिनाथचैत्ये इत्यादि यावत् श्रे ० धेलणमसुद्धप्रमुखकुटुम्बसमुदायेन श्रीशान्तिनाथविंशकारितं प्रतिष्ठितं च नवाङ्गीवृत्तिकारकश्रीअयदे-वसूरिसंतानीयैः श्रीधर्मघोषसूरिभिः” रिति श्रीअर्बुदाचलतीर्थे श्रीनेमिनाथचैत्यपश्चिमद्वारे चतुर्दशदेवकुलिकाप्रशस्तिः, एवमन्यत्रापीयमे-व रीतिर्बोधयेति, प्रत्युत तपागगप्रमुखा जिनदत्तादेव ब्रुवन्ति, यदुक्तं-“हुं नन्द्रेन्द्रियरुद्रकाल ? १५९ जनितः पक्षोऽस्ति राकाङ्क्षितो, वेदा-आरुण ? २०४काल और्गिद्विभयो विश्वार्ककालेऽञ्चलः ? २१३ । षट्त्रय्यर्के ? २३६षु च सार्द्धपौर्णिम इति व्योमैर्द्रियार्के ? २५० पुनः, काले त्रिस्तुतिकः कलौ जिनमते जाताः स्वकीयाग्रहाद् ॥१॥ एतत्काव्यं मन्त्रिवस्तुपालतेजपालकावकनिष्पन्नग्रन्थेष्वपि सम्मतितया भणितमित्यत्रौर्गिद्विकशब्देन खरतरो बोध्यः, परं तदानीमुक्तनाम्नैव प्रसिद्धिरिति, तथा “वत्सरैर्द्वादशशतैश्चतुर्भिर्धिकैर्मतैः, भावीविक्र-

मतो गच्छः, ख्यातः खरतराख्यया ॥१॥ इति श्रीजिनसुन्दरसूरिकृते दीपालिकाकल्पे, एवं तपाप्रभृतीनां पट्टावलीष्वपि सं० १२०४ वर्षे खरतरमतोत्पत्तिरिति लिखितं, किंच-नवाङ्गीवृत्तिकारकसंताने ये श्रीधर्मघोषस्वरिप्रभृतयः उक्तास्तेषां नामापि खरतरपट्टावल्यां नास्ति तदपि सूक्ष्माधिया पर्यालोच्यमिति गार्थार्थः ॥५२॥ अथ खरतराभिमतस्यापि सम्मतिमाह—

जिणवच्छहोऽवि कथवि खरयरबिरुअं जिणेसरा जायं । न वइसु अहव तक्कुल जाओऽहं किंतु अण्णगुरुं ॥५३॥
जिनवच्छभोऽपि, अपिशब्दादन्ये तु दूरे, जिनवच्छभोऽपि खरतरविरुदं जिनेश्वराजातमिति नावादीत्, अथवा तत्कुलजातोऽहं-तद-
न्ययजातोऽहमित्यापि नावादीत्, किं त्वन्यगुरुम्-अन्यत् तत्कुलादन्यद्यत्कुलं तदुद्भवो गुरुर्यस्य सोऽन्यगुरुरेतादृशोऽहमस्मीति
ज्ञापितमिति प्रसङ्गतोऽभिहितं बोध्यं, खरतरस्यानिष्टत्वादित्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं-खरतरास्तु श्रीअभयदेवस्वरिशिष्यः जिनवल्लभः
अत एव तत्पट्टधर इति ब्रुवन्ति, जिनवच्छभस्तु नेति ब्रूते, तथाहि-प्रथमं तान्नाजिनवल्लभचरसा श्रीअभयवस्वरूपं यथा-न चकोरदधि-
तमलमदोषमतमोनिरस्तसद्वृत्तम् । नालिककृतावकाशोदयमपरं चान्द्रमस्ति कुलम् ॥१॥ तस्मिन् बुधोऽभवदसङ्गविहारवर्ती, स्वरिजिने-
श्वर इति प्रथितोदयश्रीः । श्रीवर्द्धमानगुरुदेवमतानुसारी हारीभवन् हृदि सदा गिरिदेवतायाः ॥२॥ अनेककविनायकस्तुतपदः सदो-
माश्रयः, स्फुरद्भूषणग्रहस्तुहिनधाम रम्याकृतिः । प्रभूतपतिरद्भुतश्रुतविभूतिरस्तस्मरो, महेश्वर इवोद्भूदभयदेवस्वरिस्ततः ॥ ३ ॥
श्रीवीरान्वयवृद्धये गणभृता नानार्थरत्नैर्दधे, यत्स्थानादिनवाङ्गशेषवधिगणः कैरप्यनुद्धाटितः । तदंश्यः स्वगुरुरूपदेशविशदग्रज्ञः करि-
ष्यच्छ्रुमां, तदद्रीकामुदजीघटत् तमखिलं श्रीसंघतोषाय यः ॥४॥ सत्तर्कन्यायचर्चाचित्तचतुरगिरिः श्रीप्रसन्नेन्दुस्वरिः स्वरिः श्रीवर्द्ध-
मानो यत्पतिहरिभद्रो मुनीइदेवभद्रः । इत्याद्याः सर्वविद्यागर्णवकलशश्रुवः संचरिष्णूरुकीर्त्तेः, स्तम्भायन्तेऽधुनाऽपि श्रुतचरणरमारा-

जिनो यस्य शिष्याः ॥५॥” इत्यादि जिनवल्गुभक्ततायां जिनवल्गुभीयप्रशस्त्यपरनाम्न्यामष्टसप्तिकायां, अत्र यदि जिनेश्वर-
सूरैः खरतरविरुदमभविष्यत् तर्हि जिनवल्गुभोऽपि चान्द्रकुलमित्र विरुदमप्यवर्णयिष्यत्, तच्च न वर्णितम्, अतस्तद्विषये जिनवल्गु-
भोऽपि साक्षिक इत्यर्थः, तथा तद्वंशजो नाहमसीत्यवादीत्, श्रीअभयदेवसूरिजिनवल्गुभयोगुरुशिष्यसंबन्धो नासीदित्यर्थः, नहि
श्रीअभयदेवसूरिणा जिनवल्गुभोऽस्मदीयः शिष्य इत्युक्तम्, एतच्च खरतरस्यापि सम्मतं, यतो गणधरसार्द्धशतकवृत्तौ “चैत्य-
वासिशिष्योऽय”मित्याद्युक्तं, न पुनः प्रब्रज्यादानदिग्वन्धादिनाऽऽत्मसात्कृत इत्यपि भणितं, तथात्वे चैत्यवासिशिष्यत्वलव्यपदे-
शासंभवात्, न वा जिनवल्लभेनाप्यहं श्रीअभयदेवसूरिशिष्य इत्युक्तं, प्रत्युत चैत्यवासिशिष्यत्वमेवोक्तं, यदुक्तं—“लोकाचर्यकूर्चपुरग-
च्छमहाघनोत्थमुक्ताफलोच्चलजिनेश्वरसूरिशिष्यः । प्राप्तः प्रथां भुवि गणिजिनवल्गुभोऽत्र, तस्योपसंपदमवाप्य ततः श्रुतं च ॥१॥”
इत्यष्टमप्ततिकायाम्, इयं च श्रीअभयदेवसूरौ दिवं गते त्रिंशता चतुस्त्रिंशता वा वर्षैर्गतैः ११६४ वर्षे कृत्वा चित्रकूटे श्रीमहावीर-
प्रासादे छाजकाथः शिलामुत्कीर्य लिखिता, अत्र विचारणीयं—श्रीअभयदेवसूरितस्त्रिंशद्वर्षातिक्रमे चतुस्त्रिंशद्वर्षातिक्रमे वा यदि निजगुरु-
तया श्रीअभयदेवसूरिं नोक्तवान् तर्हि कदा वक्ष्यति ? कथं वा तत्पट्टधरो भवितेति ? किंच-चैत्यवासं परित्यज्यापि चैत्यवासिमेव निज-
गुरुतया श्रीजिनेश्वरसूरिं महता प्रबन्धेन वर्णितवान्, न पुनरन्यमपि कंचन श्रीवर्द्धमानसूरिप्रभृतिकमपि, एवं प्रश्नैकपट्टिशतकंऽपि,
तथाहि—“पाँके धातुरवाचि कः क भवतो भीरोर्मनः ग्रीतये, सालङ्कारविदग्धया वद कया रज्यन्ति विद्वज्जनाः । पाणौ किं मुरजिद्विभंति
भुवि तं ध्यायन्ति के वा सदा, के वा मधुरवोऽत्र चारुचरणाः श्रीसुश्रुता विश्रुताः ॥१॥ एतेषां प्रश्नानामुत्तरं श्रीमदभयदेवा-

१ एतत् प्रश्नोत्तरैकपट्टिशतकं स्तोत्ररत्नाकरे सबृत्तिकं मुद्रितं

चार्याः इत्येवंरूपेण श्रीअभयदेवसूरयः सद्वृत्तेन सर्वसाधारणवचसा वर्णिताः, न पुनर्निजगुरुत्वेनेति, चैत्यवासिनं श्रीजिनेश्वरा-
चार्यं च निजगुरुतयैव वर्णितवान्, तथाहि-कः स्यादम्बुधिवारिवायसचित्ते क द्वीपिनं हंत्ययं, लोकः प्राह हय प्रयोगनिपुणैः कः
अत्रोत्तरं सद्वृत्तो जिनेश्वरसूरय इत्येवोक्तवान् जिनवल्लभ इति, गुरुशिष्यसंबन्धः श्रीजिनेश्वरसूरिजिनवल्लभयोरेव, न पुनरभयदेव-
सूरिजिनवल्लभयोरेपीति जिनवल्लभवचसैवात्रबोध्यः, ननु 'तस्योपसंपदमवाप्य ततः श्रुतं चे'ति चतुर्थचरणेन श्रिनवल्लभेनाप्यु-
पसंपदमधिकृत्य संबन्धः स्वीचित इति चेत् सत्यं, तथाविधसंबन्धस्याकिंचित्करत्वात्, तथाहि-उपसंपन्नत्वमपि श्रुतमधिकृत्य श्रिन-
न्धादिप्रकरणव्याकरणादिकमधिकृत्य संभवति, न च चैत्यवासिना सताऽपि योगानुष्ठानं कृतं भविष्यतीति शङ्कनीयं, गणधरसार्द्ध-
शतकोक्तवर्णनविशिष्टस्य योगानुष्ठानासंभवात्, तेन तथाविधं किंचिच्छ्रुतमधिकृत्योपसंपन्नत्वे संभवत्यपि तत्रेदं विचारणीयम्,
उपसंपन्नोऽपि द्विधा-सांभोगिको विसंभोगिकश्च, तत्र सांभोगिको दिग्बन्धादिना समानः, स चैकस्मिन्नेव गणे विद्यमानोऽपि
प्रवाजकाचार्यपिक्षया आचार्यान्तराश्रयी, तस्य च मण्डल्यादिव्यवहारः स्वशिष्यादिवदेव, विसंभोगिकस्तु गच्छान्तरीयो दिग्ब-
न्धादिना विसदृशः, तस्य च शिष्यत्वव्यवहारो विवक्षितकार्यमात्रहेतुकः श्रावकस्येवावगन्तव्यः, श्रावकस्याप्यागमे शिष्यत्वेन
प्रतिपादनाद्, यदागमः-“चंपाए पालिए नाम, सात्रए आसि वाणिए । महावीरस्स भगवओ, सीसो सो उ महप्पओ ॥१॥”ति
श्रीउत्तराध्ययनसूत्रे (७५९*) आस्तामुपसंपद्, किंचिच्छिक्षामात्रेणाप्येकपाक्षिकाभ्युपगमेनापि गुरुशिष्यत्वव्यवहारः प्रवचन-

प्रतीतो, यथा श्रीमहावीरमल्लिपुत्रयोः, नहि मल्लिपुत्रः श्रीमहावीरेण प्रत्राश्रितो न चोपसंपन्नः, किंतु क्वचिच्छाविध-
प्रश्नोत्तरदानमात्रेण शिक्षितः, प्रव्रज्या च त्वच्छिष्योऽस्मीति मल्लिपुत्रवचोमात्राभ्युपगमेनैवैकपाक्षिकाभ्युपगमः, एवं श्रीअभय-
देवस्वरिजिनवल्लभयोरपि कथंचिदसंभावितोऽपि संभवन्नप्यकिंचित्कर एव, तेन जिनवल्लभेनात्मनो भिन्नगणसंबन्धित्वमेव ज्ञा-
पितं तद्युक्तमेव, आधुनिकास्तु पट्टधरत्वादिसंबन्धं पूरुर्वाणा देवतायत्ता इवावगन्तव्या इतिगाथार्थः ॥ ५३ ॥ अथ खरत-
रनामोत्पत्तिमुपसंहरन्माह—

तेनं जह नामदुगं जिणदत्ता अहकमेण संजायं । तह जिणदत्तकवाले तहअं तिलयं च विहिलिहिअं ॥५४॥

येन कारणेन खरतरव्यतिरिक्ताः जिनवल्लभं यावत्सर्वेऽपि जिनेधरात् खरतरविरुद्धं न वदन्ति तेन कारणेन यथा नामद्विकं—चामु-
ण्डिकौष्टिकलक्षणमभिधानद्वयं जिनदत्ताद्यथाक्रमेण—क्रमस्यानतिक्रमेण प्रथमं चामुण्डिकं पश्चाच्चौष्टिकमिति, तथा जिनदत्तक-
पालं—जिनदत्तललाटे तृतीयमपि खरतरसंज्ञापि तिलकमिव तिलकं विधिलिखितं—विधात्रा लिपीकृतं, जिनदत्तादेव प्रागुक्तयुक्त्या
जातं नान्यस्मादपीति केनापि पराकर्तुमशक्यम्, अत एव प्रतिक्रमप्रान्ते जिनदत्तस्यैव कायोत्सर्गो विधीयते, तस्यैव तन्मताकर्षक-
त्वादिति लिङ्गमपि बोध्यमितिगाथार्थः ॥५४॥ अथ सिंहावलोकनन्यायेन प्रसङ्गागतविचारमाह—

जिणवल्लहो अ कत्थवि इअगाहाएडवरद्धभागंसि । नाहं तक्कुलजाओ तंपि अ एअं विआरिजं ॥५५॥

‘जिणवल्लहो अ कत्थवी’ति प्रागुक्तगाथायामपराद्धभागे उत्तर्द्धं नाहं तत्कुलजात इति जिनवल्लभेन यद्भणितं तदप्येवं—वक्ष्यमाणप्र-
कारेण विचार्य—सम्यग्भिद्या पर्यालोच्यमितिगाथार्थः ॥५५॥ अथ विचागणामाह—

एगारससयचउसट्टीए जिणवह्णेण भणिअमिणं । तस्सण्णरूवविआरे सदहसयं आलजालंब ॥५६॥
एकादशतचतुःषष्ट्या ११६४ वर्षैर्गतैः जिनवह्णभेनेदं प्रागुक्तमष्टसप्ततिगतं श्रीअभयदेवस्वरिसंवन्धि स्वरूपं भणितं, सं०
११६४ अष्टसप्ततिका निर्मापिता, तत्र च प्रागुक्तं भणितमित्यर्थः; तस्य-तदुक्तस्यानुरूपः-अनुकूलो यो विचारस्तत्र तदनुसा-
रेण विचारे क्रियमाणे सार्द्धशतकं-गणधरसार्द्धशतकमुपलक्षणाच्च तद्वृत्तिरालजालमिव-मुधाजल्पनमिव भवतीतिगाथार्थः ॥५६॥
अथ जिनवह्णभोक्तानुसारेण विचारमाह-

सूरिंमि दिवं पत्ते तीसं वासाइं जाव चउसूरी । तेसु सिरिवद्धमाणो पट्टहरो खरयरेणुत्तो ॥५७॥
सूरी-श्रीअभयदेवाचार्ये दिवं गते सति त्रिशद्वर्षाणि यावच्चतुःसूरि-चतुर्णां मरीणां समाहारश्चतुःसूरि, चत्वारोऽपि सूरयो
वर्तन्ते इत्यर्थः, तेषु श्रीवर्द्धमानः पट्टधरः खरतरेणोक्तः, श्रीअभयदेवस्वरिपट्टधरः श्रीवर्द्धमानाचार्य इत्येवं गणधरसार्द्धशतकवृत्तौ
खरतरेणापि भणित इत्यर्थः इतिगाथार्थः ॥५७॥ अथ जिनवह्णभः कीदृश इत्याह-

जिणवह्णो अ चेइअनिवासिनिस्साइ वट्टमाणोऽवि । कहमंतरा पविट्ठो पट्टधरत्तेण सूरिपए ? ॥५८॥
जिनवह्णभश्च चैत्यनिवासिनिश्रया-श्रीजिनेश्वरस्वरिनिश्रयैव वर्तमानोऽपि पट्टधरत्वेन सूरिपदे-श्रीअभयदेवसूरिपदे कथमन्तरा
प्राविष्टः?, अत्रकाशाभावेऽपि खरतरेः कथं बलात्प्राक्षिप्तः, चम्पित इत्यर्थः, यथा विवाहमहोत्सवमनिच्छतोरपि वत्सावत्सयोरुद्वाहोत्सवो
ब्राह्मणैर्विधीयते तथा श्रीअभयदेवस्वरिजिनवल्लभयोस्तथाभिग्रायरहितयोरपि खरतरापत्यैः पट्टधरत्वव्यवहारः प्रवर्तित इतिगा-
थार्थः ॥५८॥ अथ खरतरस्य रीतिमाह-

पुंवं जिणवच्छहओ पुविंपिअ पट्ठस्सरिणो तेसिं । जं उज्जोअणस्सरी पुधिं भेण्वि कहम्मिक्को ? ॥५९॥

एवं--प्रागुक्तप्रकारेण जिनवच्छभवजिनवच्छभतः पूर्वमपि पट्ठधरा आचार्यास्तेषां-खतराणां भवन्ति, यत्-यस्मात्पूर्वं भेदे सति उद्योतनसूरिकः कथं, चकारादुद्योतनसूरेः पश्चादपि पट्ठधरत्वघटनैव कृतेत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयम्-उद्योतनसूरेः पूर्वं ये सूरयः पट्ठधरत्वेन खतरणेोक्तास्तेऽन्येषां पट्ठावल्यां न सन्ति, किंतु प्रायो भिन्ना एव, एवं च सति श्रीउद्योतनसूरिं सर्वेऽप्यविवादेन प्रपन्नाः तत्कथं घटते ? खतरपट्ठावली तावदेवं-‘श्रीवीरस्तत्पट्ठे ? श्रीसुधर्मस्वामी तत्पट्ठे ? श्रीजम्बूस्वामी तत्पट्ठे ? श्रीप्रभव-स्वामी तत्पट्ठे ? श्रीशय्यम्भवस्वामी तत्पट्ठे ? श्रीयशोभद्रसूरिः तत्पट्ठे ? श्रीसंभूतयिजयस्तत्पट्ठे ? श्रीभद्रबाहुस्वामी तत्पट्ठे ? श्रीस्थूलभद्रः तत्पट्ठे ? श्रीमहागिरिस्तत्पट्ठे ? सुहस्तिस्सूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीशान्तिस्सूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीहरिभद्रसूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीकालकाचार्यः तत्पट्ठे ? श्रीसांडिह्यस्सूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीरंजतीमित्रसूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीधर्मोचार्यः तत्पट्ठे ? श्रीगुप्ताचार्यस्त-त्पट्ठे ? श्रीसमुद्रसूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीआर्यमहगुप्तासूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीआर्यसुधर्मसूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीगुप्तसूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीवयर-स्वामी तत्पट्ठे ? श्रीअर्यश्चित्तसूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीदुर्ध्वलिकापुण्यमित्रस्तत्पट्ठे ? श्रीआर्यनन्दिस्सूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीनागहस्तिस्सूरिस्त-त्पट्ठे ? श्रीआर्यरेवतीसूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीब्रह्मदीपिसूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीसांडिह्यसूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीहिमवंतसूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीनागा-जुनवाचकस्तत्पट्ठे ? श्रीगोविंदवाचकस्तत्पट्ठे ? श्रीसंभूतदिबवाचकस्तत्पट्ठे ? श्रीलोहितसूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीहर्मसूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीउमास्वातिवाचकस्तत्पट्ठे ? श्रीजिनभद्रगणिधर्माश्रमणः तत्पट्ठे ? श्रीहरिभद्रसूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीदेवसूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीनेमि-चन्द्रसूरिस्तत्पट्ठे ? उद्योतनसूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीवर्द्धमानसूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीजिनेश्वरसूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीजिनचन्द्रसूरिस्तत्पट्ठे ? श्रीअ-

भयंदेवहरिस्तत्पट्टे ४६ श्रीजिनवल्लभहरिस्तत्पट्टे ४७ श्रीजिनदत्तहरिस्तत्पट्टे ४८ श्रीजिनचन्द्रहरिस्तत्पट्टे ४९ श्रीजिनपतिसूर्यः खरतर-
गच्छत्त्रणाह्वयधरो भूवः भाण्डारिकनेमिचंद्रपरीक्षितश्च, तत्पट्टे ५० श्रीजिनेश्वरसूरिस्तत्पट्टे ५१ श्रीजिनप्रबोधसूरिस्तत्पट्टे ५२ श्री-
जिनचन्द्रहरिस्तत्पट्टे ५३ श्रीजिनकुशलहरिस्तत्पट्टे ५४ श्रीजिनपद्महरिस्तत्पट्टे ५५ श्रीजिनलब्धिसूरिः, एतस्याचार्यपदं श्रीतरुणप्रभाचा-
र्येण सं० १४०० वर्षे दत्तं, १४०६ दिवं गतस्तत्पट्टे ५६ श्रीजिनचन्द्रहरिस्तत्पट्टे ५७ श्रीजिनवर्द्धनसूरिस्तत्पट्टे ५८ श्रीजिनराजसूरिस्तत्पट्टे ५९ श्रीजिनचन्द्रसूरिस्तत्पट्टे ६० श्रीजिनचन्द्रसूरिस्तत्पट्टे ६१ श्रीजिन-
हंसहरिचिन्मनः इति खरतरपद्मावल्यां बहून्यसंबद्धानि, तथाहि-श्रीवज्रस्वामिन आरभ्य जिनदत्तं यावत्प्राप्तो बहूनां गुरुशिष्य-
संबन्धाभावेऽपि अदत्तपट्टधारित्वेनैव पट्टानुक्रमो लिखितो दृश्यते, तथाहि-प्रथमं तानजिनदत्तो जिनवल्लभपट्टधरत्वेन संपन्नः,
स चादत्तपट्टधार्येव, नहि जिनवल्लभेन जिनदत्तो निजपट्टे स्थापितो, न वा वाङ्मात्रेणानुज्ञातो, न वा दिग्बन्धादिना शिष्य-
त्वेनाभ्युपगतः, किंतु जिनदत्तः स्वयमेव इक्षुस्थानवतीर्णोऽपि धूर्तवाक्यमिव जिनवल्लभपट्टधरोऽहमित्यादिवाक्यमुद्गान्यादत्त-
पट्टधरो जातः, न च स देवभद्राचार्येण तत्पट्टधरः कृत इति वाच्यं, तदीयपट्टधरत्वमधिकृत्य देवभद्राचार्यस्य दारिद्र्यात्कथं तद्वातुं
शक्नोति ? किंच-तस्यापि जिनवल्लभस्यानुज्ञाया अप्यभावेनादत्तमायान्यस्मै दानमनुचितमित्यपि विचारणीयं, ज्ञात्वा त-
दग्रहणे दाने चोभयोरप्यदत्तमेव, किंच-देवभद्रस्य किं याति यदेवंविधमदत्तमादाय तस्मै दत्तं ? किंच-जिनवल्लभस्याचार्यपदं
खरतरैरेव निजप्रकरणादौ लिखितं दृश्यते, तल्लिखनं त्वकिञ्चित्करतया दर्शितं दर्शयिष्यते चान्यतरदपि, यच्चन्यत्राप्याधुनिकैः
क्वापि जिनवल्लभसूरिरिति लिखितं ततु जिनदत्तापत्नीयानामनुवादोऽनाभोगालिलितः, तेन चतुरधिकद्वादशशतवर्षेभ्यो लिखिते

विश्वासो न कर्तव्यः, किंतु ततः प्राग्निष्पन्नग्रन्थेषु लिखित इति, किंच-बहुकालं भ्रमतापि जिनवल्लभेन कोऽपि न प्रव्राजितोऽतो माऽस्मदीयं कुमतमग्रे प्रवर्ततामित्यप्यभिप्रायो जिनवल्लभस्यानुमेयो बोध्यः, न चैवमसंभवि, प्रायः पापं कृत्वा भूयान् जनः पश्चात्तापवान् भवत्येव, यथा मङ्गलिपुत्रः, एतच्च साम्प्रतमपि दृश्यते, यथा वीजामतीयेन धर्मदासेनाहं चित्रकूटे गत्वाऽस्मदीयं समवायं प्रतिबोध्य श्रीआणंदविमलसूरिं गुरुतया प्रपत्स्ये इति पं० श्रुतसमुद्रसाक्षिकं प्रतिज्ञां कृत्वा चित्रकूटे गतः, तत्रत्यैश्च तदीयैः श्राद्धैः विजने तथा निर्वधः कृतो यथा वक्तुमप्यशक्तो जातः, तथा पाशचन्द्रेणापि पं० श्रीपतिगणिसाक्षिकं प्रतिज्ञातं यन्मया स्वकीयसमुदायेन सह विचार्य श्रीआणंदविमलसूरिं श्रयिष्ये. पश्चाद्वोधपुरे तदीयैः श्राद्धैः तदेव कृतं यथा मौनमेवाश्रितवान्, तेन प्रवर्तितं कुमतं प्रवर्तकाधीनं न स्यात्, किंतु ? तत्प्रतिबोधितगृहस्थाय तमेवात एव लुंपाकमुख्यऋषिमेघजीप्रमुखैस्त्यक्तमपि लुम्पाकमतं न तत्प्रतिबोधितश्रावकैस्त्यक्तं, किंतु विशेषतो नियन्त्रितास्तत्पक्षीया वेषधरा अपीति सर्वजनप्रतीतम्, एवं प्रकृतमतेऽपि बोध्यं, कथमन्यथा जिनवल्लभे परलोकं गते वर्षद्वयं यावन्निराश्रयीभूताः केवलश्रावका अपि श्रीअभयदेवसूरिरिंसतानीयेषु संविशेषु विद्यमानेष्वपि सोमचन्द्रनामानं द्रव्यलिङ्गिनमाचार्योत्कारयित्वा निजसमुदायं सस्वामिकं कृतवन्तोऽद्य यावत्प्राह भागिति दिग्दर्शनेन शेषं स्वधिया बहु पर्यालोच्यं । तथा जिनदत्तवत् जिनवल्लभस्यापि श्रीअभयदेवसूरिपट्टधरत्तमदत्तमेव, विसंभोगस्य पट्टधरत्वा-संभवाद्, विसंभोगिकत्वं च “खोलडिउ जिनवल्लभ” इत्यादिवचोभिर्गीयमानत्वात्तेषामपि प्रतीतमेव, यतस्तदीयाः—श्रीअभयदेव-सूरिपार्श्वे भणन्नप्याहारमन्यत्र तृणकुडीरादौ गत्वा कृतवान् जिनवल्लभ इति, परं जिनदत्तापेक्षया अयं विशेषः—यज्जिनवल्लभस्तदीयसमुदायेन पट्टधरतया कल्पितः, जिनदत्तस्तु स्वास्येनैव तत्पट्टधरत्वमात्मन उद्घोषयामासेति । तथा श्रीअभयदेवसूरिरपि

श्रीजिनचन्द्रस्वरिपट्टधरः कथितस्तदप्ययुक्तं, यतः श्रीजिनचन्द्रेण प्रसन्नचन्द्रः स्वपदे स्थापितः, श्रीअभयदेवस्वरिस्तु न शिष्यो न चाध्यापितो न वाऽऽचार्यीकृतः, किंतु जिनचन्द्रस्य गुरुभ्राता जिनेश्वरस्वरिणैव जिनचन्द्रवद्दीक्षितोऽध्यापितः, स्वरिकृतश्चेति, नहि सुधर्मस्वामी गोतमस्वामिपट्टधरः किंतु श्रीवीरस्यैव, तथाऽयमपि श्रीजिनेश्वरस्वरिपट्टधरो युक्तो, न पुनस्तल्लिखितविधिनेति । तथा श्रीउद्योतनसूरः पट्टधरतया श्रीवर्द्धमानाचार्यो लिखितस्तदप्ययुक्तं, श्रीउद्योतनसूरिणा निजशिष्यः श्रीसर्वदेवस्वरिः पट्टधरतया व्यवस्थापितः, श्रीवर्द्धमानाचार्यस्तु चैत्यवासं परित्यज्य श्रीउद्योतनसूरिपाश्वर्यं चारित्रं गृहीत्वा विसंभोगिकः सन्नेव योगानुष्ठानपूर्वकस्वरवाचनां गृहीतवान्, परं विहारस्तदाज्ञामात्रेणेति, अत एव श्रीवर्द्धमानसूरिसंतानीयैः श्रीअभयदेवस्वरिश्रीवर्द्धमानसूरिप्रभृतिभिस्तथा तदनपत्यजिनवल्लभेनापि श्रीवर्द्धमानसूरिमवधीकृत्य स्वकृतग्रन्थप्रशस्त्यादौ श्रीवर्द्धमानसूरिपट्टधरम्परा लिखिता, न पुनस्ततः प्रागपि स्वरिमवधीकृत्येति, तत्र किं निदानमिति चेच्छृणु, तदीयाः प्राचीनाचार्याश्चैत्यवासिनस् पामभिधानमयुक्तम्, उद्योतनसूरिस्तु विसंभोगित्वेन पट्टधरम्परायां लिखितुमशक्य इति बोध्यं, यत्तु जिनदत्तापत्नीयाः साम्प्रतं लिखन्ति तच्चैत्यवासिसंतानतानत्रपाकरेति मत्वा संबन्धमात्रेणापि पट्टधरत्वकल्पना बोध्या, तथा येषां श्रीउद्योतनसूरिः पट्टधरतया पट्टावल्यां लिखितस्तेषां सर्वेषामपि श्रीसुधर्मस्वामिन आरभ्य सदस्येव पट्टावली दृश्यते, यथा मडाहडगच्छपट्टावली, तथा कुपाक्षिका अपि पूर्णिमीयकादयस्तदनु निर्गतास्तेषामपि श्रीउद्योतनसूरितः पूर्वं श्रीसुधर्मस्वामिन यावत् न पट्टावली भेदः, खरतरस्य तु न तदनुकारगन्धोऽपि, किंतु ये ये युगप्रधानत्वादिगुणैर्विख्यातास्ते ते परस्परं गुरुशिष्यसंबन्धामावेऽप्यनुक्रमतो व्यतिक्रमतोऽननुक्रमतोऽन्यदुद्धन्यायेन समुदायीकृत्य संबन्धापूर्त्तिर्विहिता तैः, नन्वन्धन्यायः कथमिति चेच्छृणु, चान्द्रकुलं तावत्सर्वैरपि वर्ण्यते, तच्च श्रीचन्द्रसूरैर्जातं, स च श्रीत्रज्जसेनशिष्यः

द्वितीयोदयस्य च प्रथमाचार्यः, तौ द्वावपि न लिखितौ, तथा कोटिकरणसंज्ञाहृत् सुस्थितसुप्रतिबद्धावपि नोक्तौ, तथा श्रीउमास्वा-
तिवाचकपट्टे श्रीजिनभद्रगणिक्षमाश्रमणो लिखितः, स च गुरुशिष्यसंबन्धाभावेऽपि कालव्यत्ययेनोक्तः, एवं श्रीवज्रस्वामिनः पूर्वं
श्रीआर्यसुहस्तिनं यावत्पट्टधरास्ते सर्वेऽपि विकल्पिताः, न. पारमार्थिकाः, तथा श्रीसंभृतविजयश्रीभद्रबाह्वोः श्रीमहागिरिश्रीसुह-
स्तिनोश्च गुरुआत्रोर्यत् पृथक्पट्टधरत्वमुक्तं तदप्यसंगतं, तथा श्रीवज्रस्वामिन आरम्य श्रीउद्योतनसूत्रं यावद्ये पट्टधरत्वेनोक्तास्ते वि-
कल्प्य लिखिताः, परं महानुभावा अपि पट्टधरा न सन्तीति बोध्यं, किंच-प्रभावकचरित्रानुसारेण श्रीनागहस्तिप्रभृतयः कियन्तो
विद्याधराखासंबन्धिनस्तेऽपि निजपट्टावल्यां लिखिताः, वक्ति चाहं चन्द्रगच्छीय इत्यादि बहु वक्तव्यमस्तीति, तस्मात्खरतरप-
ट्टावल्या विचारे क्रियमाणे दूषणानि कियन्तो वा दधिमापभोजने कृष्णा विवेच्यते इति न्यायमारूढानि बोध्यानीति, तस्मादुद्यो-
तनसूत्रिमाश्रितानां बहु सम्मता अस्मत्पट्टावल्येव युक्तेतिकृत्वा तत्पट्टावली यथा श्रीवर्द्धमानस्वामी १ तत्पट्टे श्रीसुद्धर्मस्वामी २
तत्पट्टे श्रीजम्बूस्वामी ३ तत्पट्टे श्रीप्रभवस्वामी ४ तत्पट्टे श्रीशय्यभस्वामी ५ तत्पट्टे श्रीयशोभद्रसूत्रिः ६ तत्पट्टे श्रीसंभृत-
विजयश्रीभद्रबाहू ७ तत्पट्टे श्रीस्थूलभद्रः ८ तत्पट्टे श्रीमहागिरिसुहस्तिनौ ९ तत्पट्टे श्रीसुहस्थितसुप्रतिबुद्धौ १० तत्पट्टे श्रीइन्द्र-
दत्तसूत्रिः ११ तत्पट्टे श्रीदिनसूत्रिः १२ तत्पट्टे श्रीसिंहगिरिः १३ तत्पट्टे श्रीवज्रस्वामी १४ तत्पट्टे श्रीवज्रसेनः १५ तत्पट्टे श्री-
चन्द्रसूत्रिः १६ तत्पट्टे श्रीसामन्तभद्रसूत्रिः १७ तत्पट्टे श्रीवृद्धदेवसूत्रिः १८ तत्पट्टे श्रीप्रद्योतनसूत्रिः १९ तत्पट्टे श्रीमानदेवसूत्रिः
२० तत्पट्टे श्रीमानतुङ्गसूत्रिः २१ तत्पट्टे श्रीवीरसूत्रिः २२ तत्पट्टे श्रीजयदेवसूत्रिः २३ तत्पट्टे श्रीदेवाणन्दसूत्रिः २४ तत्पट्टे श्री-
विक्रमसूत्रिः २५ तत्पट्टे श्रीनरसिंहसूत्रिः २६ तत्पट्टे श्रीविक्रमसूत्रिः २७ तत्पट्टे श्रीमानदेवसूत्रिः २८ तत्पट्टे श्रीविद्युधसूत्रिः २९

तत्पट्टे श्रीजयानन्दसूरिः३० तत्पट्टे श्रीरविप्रभसूरिः३१ तत्पट्टे श्रीयशोदेवसूरिः३२ तत्पट्टे श्रीप्रद्युम्नसूरिः३३ तत्पट्टे श्रीमानदेवसूरिः३४ तत्पट्टे श्रीविमलचन्द्रसूरिः३५ तत्पट्टे श्रीउद्योतनसूरिः३६ तत्पट्टे श्रीसर्वदेवसूरिः३७ तत्पट्टे श्रीदेवसूरिः३८ तत्पट्टे श्रीसर्वदेवसूरिः३९ तत्पट्टे श्रीयशोभद्रनेमिचन्द्रौ सूरौ४० तत्पट्टे श्रीसुनिचन्द्रसूरिः४१ तत्पट्टे श्रीअजितदेवसूरिः४२ तत्पट्टे श्रीविजयसिंहसूरिः४३ तत्पट्टे श्रीसोमप्रभसूरिः४४ तत्पट्टे श्रीजगच्चन्द्रसूरिः४५ तत्पट्टे श्रीदेवेन्द्रसूरिः४६ तत्पट्टे श्रीधर्मधोपसूरिः४७ तत्पट्टे श्रीसोमप्रभसूरिः४८ तत्पट्टे श्रीसोमतिलकसूरिः४९ तत्पट्टे श्रीदेवसुन्दरसूरिः५० तत्पट्टे श्रीज्ञानसागरसूरिः५१ तत्पट्टे श्रीकुलमण्डनसूरिः५२ तत्पट्टे श्रीसोमसुन्दरसूरिः५३ तत्पट्टे श्रीमुनिमुन्दरसूरिः५४ तत्पट्टे श्रीरत्नशेखरसूरिः५५ तत्पट्टे श्रीलक्ष्मीसागरसूरिः५६ तत्पट्टे श्रीसुमतिसाधुसूरिः५७ तत्पट्टे श्रीहेमविमलसूरिः५८ तत्पट्टे श्रीआणन्दविमलसूरिः५९ तत्पट्टे श्रीविजयदानसूरिः६० तत्पट्टे श्रीहीरविजयसूरिर्विद्यमानः । इति तपागणसंवन्धिनी पट्टावली, उद्योतनसूरिमाश्रितानां सर्वेषामपि समाना, श्रीउद्योतनसूरिपट्टे च श्रीसर्वदेवसूरिः, स च बृहद्ब्रह्मसंज्ञाहेतुरित्यपि बहु सम्मतं, खरतरैस्तु स्वजात्युद्भवस्वरेण श्रोतॄणां श्रवणकटु रटितमिति बोध्यमिति गाथार्थः ॥५९॥ अथ जिनदत्तमते तात्पर्यमाह—

पायं जिणदत्तमण आयारो एस अण्णहा लिहणं । तं पिअ कत्थवि ऊणं अहिअं वा अहव विवरीअं ॥६०॥

जिनदत्तमते प्रायो—बाहुल्येनैव आचारो यद् अन्यथा लिखनं, लिखने पूर्वापरसंवन्धघटनाघटनविचारशून्यः खरतर इत्यर्थः, तदपि च कचिदूनं वा अथवाऽधिकमथवा विपरीतं चेति त्रिधापि, एतच्चोत्सृज्यरूपणोद्घाटनावसरे वक्ष्याम इति गाथार्थः ॥६०॥ इति नामत्रयोत्पत्तिसिद्धौ खरतरः शङ्कते—

ननु जिणवल्लभसूरी पसंसिओ तुम्ह पुढसूरीहिं । तेणं तहोसवयं अलिअं न विअत्ति वत्तधं ॥६१॥
ननु जिनवल्लभसूरिभूमिकां पूर्वसूरिभिः प्रशंसितः, तेन कारणेन तदोपवचनम्-तदोपाविष्करणवचनमलीकम्-असत्यं, पाप-
हेतुरित्यर्थः, 'न विअ'ति नैवेतिवक्तव्यम्? अलीकवचनं न भवत्येवेति प्रश्नोत्तरवचनमिति गाथार्थः॥६१॥ अथ पराशङ्कावचन-
मसत्यमित्यत्र हेतुमाह—

जिनवल्लभो अ सूरी पसंसिओ जो अ पुढसूरीहिं । सो खरयरअंगिकया भिन्नो नियमेण विण्णेओ ६२॥
यस्तु जिनवल्लभसूरिः प्रसिद्धसूरिभिः श्रीमलयगिरिप्रभृतिभिः कर्मग्रन्थवृत्तौ प्रशंसितः, पूर्वं जिनदत्तमतोत्पत्तेः पूर्वं, स
जिनवल्लभः खरतरैरङ्गीकृता जिनवल्लभाद्भिन्न एव विज्ञेय इति गाथार्थः॥६२॥ अथ भिन्नत्वे यो हेतुः प्रयुक्तस्तत्र युक्तिमाह—
तस्स रामदेवो सीसो ज्ञास इच्छुण्णिकारो अ । कल्लाणगसंश्रवणे पंचेव जिणिंदवीरस्स ॥६३॥

यद्-स्मात्तस्य-भिन्नस्य खरतराभ्युपगतजिनवल्लभादितरस्य षडशीतिचूर्णिकारः-श्रीजिनवल्लभसूरिकृतषडशीतिकर्मग्रन्थस्य चूर्णः
कर्त्ता जिनवल्लभसूरैः रामदेवो-रामदेवनाम्ना शिष्य आसीत्, य उक्त षडशीतिचूर्णो, एवंविधः शिष्यः खरतराभ्युपगतस्य चैत्य-
वासिशिष्यजिनवल्लभस्य कोऽपि नासीदिति खरतर एव द्वितीयो भणितो, नापरः कोऽपि प्रव्राजितो मिलितो वेति, किंच-तथा-
विधबहुश्रुते शिष्ये च विद्यमाने केनाप्यज्ञातो विसंभोगिकः सोमधन्द्रनामा द्रव्यलङ्घी जिनदत्तनाम्नाऽऽचार्योभूय जिनवल्लभस्य
पदद्वारः कथं भवेदिति नेत्रे निमील्य पर्यालोच्यं, तथा कल्याणकसंस्तवने-“सम्मं नमिऊण जिणे चउवीसं तेमि चैव पत्तेअं ।
बुच्छं लुइ? जम्मर दिक्खाइ गाणं४ निवाणं५ कल्लाणे ॥१॥ कत्तिअचहुले पंचमी”त्यादि कल्याणकस्तवने जिनेन्द्रवीरस्य-श्री-

महावीरस्य पञ्चैव कल्याणकान्युक्तानि, खरतराभिमतस्य तु षट्कल्याणकव्यवस्थापकत्वं धरसार्द्धशतके सविस्तरं खरतरस्याप्यभिगतमिति सर्वजनप्रतीत्युक्तिभिर्भिन्नोऽयं जिनवल्लभ इति गाथार्थः ॥६३॥ अथ स जिन-
वल्लभः कीदृश इत्याह—

सो अभयदेवसीसो संभोई अहव सम्मओ समए । तेणं तक्कयपरणपसुहं पि पमाणपय चं ॥६४॥
स जिनवल्लभोऽभयदेवसूरिशिष्यः संभोगी स्वहस्तदीक्षितो न पुनरुपसंपन्नः, अथवापसंपन्नोऽपि संभोगिकः सन् तीर्थसम्मत्तः,
न पुनः खरतराङ्गीकृतजिनवल्लभचतुस्त्रप्ररूपणारसिकः, यत एवं तेन कारणेन तत्कृतप्रकरणप्रमुखं प्रमाणपदग्रामं, तीर्थेन प्रमा-
णीकृतमित्यर्थः, तत्कृतप्रकरणानि प्रकरणानि खरतराभिमतजिनवल्लभकृतानीति खरतरैराख्यायतेऽन्येषामपि तथैव प्रतीतिरिति चे-
त्सत्यं, वितथजल्पने वितथलिखने च शङ्कराहित्यं खरतराणां स्वभाव एवेति प्राक्कथितं, वक्ष्यते च 'जिणवइसूरी'ति गाथायामिति,
तथा स्वभावो यावद्यैः सम्यग् ज्ञातो न स्यात्तावत्तेषां तदनुवादेन तथा प्रतीतिर्दुर्निवार्यैव, अत एव तदीयमुखनिर्गतवाक्यानि
श्रुत्वा तदनुवादभूतानि भूयांसि वाक्यानि प्रवचने प्रवृत्तानि यथा नवाङ्गीवृत्तिकारकश्रीअभयदेवस्वरिः खरतर इत्यादीनि तथा
प्रवृत्तानि यथाऽद्यापि सम्यग्विचारणाक्षमानां नापगच्छन्तीति, परमित्थं विचारणीयं—ये तु कर्णजापपरम्परया आचार्याभूय तत्पट्ट-
धरत्वमात्मन उद्धोषयन्तो न लज्जन्ते तेषां नामसाम्याद्यथा श्रीजिनेश्वरस्वरिशिष्यत्वेन श्रीअभयदेवस्वरैरुप्राप्ता जिनवल्लभ इति
क्वचिल्लिखितं वदन्ति च केचित्तदीयाः सांप्रतमपि तथाऽन्यकृतानि प्रकरणानि स्वाभिमतजिनवल्लभकृतानि वदतां कियती लज्जेति
स्वयमेव विचार्य सुदृशैः, खरतरोक्तानुवादोऽपकर्णनीयः, एवमुक्तेऽपि यस्य सम्यगास्था न स्यात्तेन खरतरपट्टावल्येव प्रागुक्ता

तदनूक्तगुक्तिप्रकारेण विचारणीया, यतस्तद्विचारणायां तन्मतस्य रूपं गृह्यतां करतलाभलकवद्वयतीतिमाथार्थः ॥६४॥ अथ स्वरतरा-
भिमतस्य जिनवल्लभस्य स्वरूपमाह—

स्वरयरमयस्य सीमो नामी आसी य सो अ गुरुवंधू । जिणसेहरनासेणं न सम्मओ अहया ॥६५॥

स्वरतरमतस्य—स्वरतराणां मतः—अभिमतस्तैरङ्गीकृतस्तस्य जिनवल्लभस्येति गम्यं क्षिप्यो नासीत्—क्षिप्यतया प्रवर्धमानः कोऽपि नासीत्, आसीत्वा स गुरुबन्धुः—एकगुरुक्षिप्यो धेयायुष्यनिमित्तं श्रीजिनेश्वरपराणि नियोजितः क्षिप्यस्वरूपेण स्थितः, केन नाम्ना?—जिनक्षेत्रस्वरान्ना, गोऽपि न गम्मतोऽर्थात्तिनवल्लभस्यापितविधिसंघस्य नामिमतः, अनिष्ट इत्यर्थः, अथवा स वंचितः अर्थात् मो-
मनन्देण यदि मां गुरुत्वेन प्रपश्यसे तर्हि त्वां गुरुमिव पालयामीत्यादिना केनापि विधिना गवगको विप्रतासित इति संभावनेत्यर्थ इतिमाथार्थः ॥६५॥ अथ प्रागुक्तारमर्थनाय हेतुमाह—

अपणह तपपट्टधरो जिणदत्तो कटणु तंमि संतंमि ? । सं-सोगी गुरुवंधू जोग्गो-जोग्गो च सं-भवह ॥६६॥

अन्यथा तस्मिन् सति विद्यमाने जिनक्षेत्रे नु इति विर्तोक्तिं तत्पट्टधरो—जिनवल्लभपट्टधरो जिनदत्तः कथं स्यात्?, यतः स जि-
नक्षेत्रो योग्योऽयोग्यो ना गुरुबन्धुः संभोगीतिकृत्वा पट्टधरः संभवति, न पुनर्विसंभोगिको जिनदत्त इति माथार्थः ॥ ६६ ॥

अथ स्वरतराभिमतजिनवल्लभसंताननिर्णयमाह—

स्वरयरमयजिणवद्वहसंतानां जह दधिज ना नूणं । क्खोद्धिओ अ जम्हा जाओ जिणसंहरो मूळं ॥६७॥

स्वरतरमतजिनवद्वहसंतानं—स्वरतराङ्गीकृतजिनवल्लभस्यापत्यप्रवृत्तिर्यदि भवेत् ता-तर्हि नून-निश्चितं स्वरपक्षीयः, नान्य

औष्टिको, यस्माज्जिनशेखरो मूलं जातः, रुद्रपल्लीयसमुदायस्य मूलं जिनशेखरः, स च जिनवल्लभस्य संभोगी गुरुबन्धुः, अत एव तदनुजानां पददात्रली त्वेवं-चान्द्रकुले श्रीवर्द्धमानसूरिस्तत्पद्रे श्रीजिनेश्वरसूरिस्तत्पद्रे श्रीअभयदेवसूरिस्तत्पद्रे श्रीजिनव-
ल्लभसूरिस्तत्पद्रे श्रीजिनशेखरसूरिस्तत्पद्रे श्रीपद्मचन्द्रसूरिस्तत्पद्रे श्रीविजयचन्द्रसूरिस्तत्पद्रे श्रीअभयदेवसूरिरित्यादि, किंच-सं०
१४२२ वर्षे श्रीसंघतिलकसूरिकृतदर्शनसप्ततिकावृत्तिप्रशस्तौ जिनशेखरो महानुभावतया भणितः, यदुक्तं-“तच्छिष्यो जिन-
शेखरो गणधरो जज्ञेऽतिविज्ञाग्रणी”रित्यादि, यस्तु खरतरणे पामरोष्वृवद् बहिर्निष्काशनयोग्यो दुरात्मेत्यादिना वर्णितः स एव तावत्
तत्रेत्यं वर्णितः, तेन “जिणवल्लहसुरिसो पुण पुणोऽवि जिणवल्लहो चैव”ति वर्णनेन न तुष्टिर्निधेया, अयथार्थवर्णनस्याकिंचित्कर-
त्वादिति प्रागदर्शितमिति, एवं जिनवल्लभपद्रे जिनशेखरे विद्यमानेऽन्यस्य जिनदत्तादेः पदद्वयत्वकल्पनं कलङ्क एव, अत्रापि प-
द्वपरम्परा श्रीवर्द्धमानाचार्यत एव लिखिता, न पुनरुद्योतनखररेपीति प्रसङ्गतो जिनदत्तापत्यस्य चितथलिखनमप्यसूचि, किंच-
रुद्रपल्लीयैरपि स्वगच्छोत्पत्तिश्चन्द्रकुलादुक्ता, न पुनः खरतरगच्छात्, यदि श्रीजिनेश्वरसूरः खरतरविरुदमभिविष्यत्तर्हि तत एव
स्त्रीयोत्पत्तिरुक्ताऽभिविष्यदित्यपि बोध्यमिति गार्थार्थः ॥६७॥ अथ यदि खरतरमतोक्तं प्रायोऽसत्यमेव तर्हि तदीयप्रकरणादिषु
सर्वेषामेकवाक्यता कथं स्यादिति पराशङ्कामपाकर्तुमाह—

जिणवइसूरी खरयरमयमेराकरणसुत्तहारसमो । जह जिणसमण मेराकारो वयरो अ सुत्तेसु ॥६७॥

खरतरमतमेराकरणसूत्रधारसमः-खरतरमर्यादाकरणे सूत्रधारकल्पः जिनपतिसूरिरासीत्, दृष्टान्तमाह-यथा जिनसमये-जैन-
शासने सूत्रेषु सूत्रपाठरचनायां मर्यादाकारो वज्रस्वामी अपश्चिमश्रुतधरः, अयं भावः-विकल्पितमपि मतं बहुकालान्तरितं प्रायः

प्राचीनाचार्यैः सह संगतीकृतं शक्यते, यो येन योजयितुं शक्यते तत्तेन विकल्प्य निर्योज्य लिखित, पञ्चाक्ष गणधरसार्द्धश-
तकवृत्त्यादिरूपेण प्रवर्चितं, तत्कल्पना त्वत्वं-यदि वयं श्रीसुधर्मस्वामिनोऽल्लिन्नपरम्परागता न भवामस्तर्हि अन्येषामभिभवनीया भ-
विष्याम इति विचिन्त्य पट्टावली विकल्पिता, सा च गुरुशिष्यत्वादिसंबन्धे सत्येव नान्यथेति कृत्वा प्रत्यासनेष्वाचार्येष्ववश्यं
संबन्धः कल्पनीयः, तेन कथंचित्संबन्धो जिनवल्लभस्य श्रीअभयदेवस्वरिणा सह विकल्पितस्तत्रापि सुखिपदमन्तरेण तत्पट्टधर-
त्वमसंभवीति कृत्वा कर्णजापपरम्परासमुद्भवमाचार्यपदं विकल्पितं, विरुदमपि सहेतुकमिति हेतुः, तत्र दुर्लभराजसभायां श्रीजिने-
श्वरसूत्रेऽन्यवासिभिः सह विवादे जयात्तेषां लोकै राज्ञा च खरतरविरुदं दत्तं, तेनास्मदीयान्वये नवाङ्गीवृत्तिकराः संजाता इत्या-
त्मनो सुधोत्कर्षमुद्बोधोपयंतोऽपि तीर्थेनोपेक्षिताः सन्तस्तीर्थसमा इत्याख्यां सुधजनेभ्यो लब्धवन्तः, तथाऽपरजिनवल्लभकृतानि
पिण्डविशुद्ध्यादीनि प्रकरणान्यप्यस्मदभिमतजिनवल्लभकृतानीति वचनेन जिनवल्लभोऽपि सुधा ख्यातिपदवीमारोपितः, एव-
मास्तामन्यत्, श्रीभद्रबाह्वस्वामिकृतं “जह्वा समणे भयव’मिति स्तोत्रमपि प्रान्ते नवीनगाथां ग्रक्षिष्यास्मदीयश्रीअभयदेवसूरिकृत-
मित्युद्बोधोपितमित्यादि सर्वमपि ‘यो यथा बुद्ध्यते जन्तुस्तं तथा बोधयेद् बुधः’ इति वाक्यं शरणीकृत्य जिनपतिसूत्रिणा ब्रह्माण्डकल्पं
स्वमतं विकल्प्य तदनुसारेण मर्यादा कृता सर्वेषां सम्मता जाता, प्रकरणानि तु प्रायस्तदन्वेव निष्पन्नानि, यानि च पूर्व निष्पन्नानि तानि
चाननुगतविचारनिष्काशनपूर्वकानुगतविचारश्रेयशुक्तानि कृतानि, अत एवैकवाक्यता प्रायो ग्रन्थेष्वपि दृश्यते, न पुनः सर्वथा, यतः
पौपथविधिप्रकरणे सामायिकोच्चारं नमस्कारवयपूर्वकविरुचारोऽनपि तदुद्धाररूपे लिखितः, स चासंगत एवेत्याद्यनेकमसंगतमपि
विकल्पितम्, अथैवंविधेऽपि मर्यादाकरणे देशेन दृष्टान्तमाह—‘जह् जिणे’त्यादि यथा सूत्रेषु-सूत्रपाठेषु श्रीवज्रस्वामिना मर्यादा

कृता, मेघकुमारजमाल्यादीनां नामानि प्राक्तननामपरावृत्त्या लिखितानि, प्रत्यवसर्पिणि चरमश्रुतधरः सूत्रपाठमर्यादां कुरुते, दश-
वैकालिकमूत्रं चाभिनवमातनोतीत्यनादिसंस्थितिः, तेन चरमश्रुतधरेण श्रीवज्रस्वामिना कृता मर्यादा सूत्रपाठरूपा सर्वेषामपि स-
म्मतेति वृद्धसंप्रदाय इति गाथार्थः ॥६८॥ अथ जिनपतिसूरिकृता मर्यादा कस्येव कस्य सम्मतेत्याह—

जह वयरसाभिसुखया मेरा सुमयापि सासणे चेव । तह तम्मयकयमेरा तम्मयवासीण नन्नेसिं ॥६९॥

यथा श्रीवज्रस्वामिना शोभना कृता मर्यादा जैनशासन एवातिशयेन मतैव सम्मतैव, अत्रापिरेवार्थे, नान्यत्र, तथा खरतरमत-
मर्यादा खरतरमतवासिनां सम्मता, नान्येषां प्रवचनविदां शुद्धश्रद्धानवतामिति समुदायार्थ इति गाथार्थः ॥६९॥ अथ खरतरमतम-
र्यादास्वीकारे यत्स्यात्तदाह—

तीए पमाणकरणे अपमाणं सासणं समग्गं पि । कायवं विचरीया जेण दोणहं पि दो पंधा ॥७०॥

खरतरमतमर्यादायाः प्रमाणकरणे समग्रमपि जिनशासनमग्रमाणं कर्तव्यमापद्येतेति गम्यं, येन कारणेन खरतरमर्यादा जैनप्रवच-
नयोर्द्वयोर्विपरीतौ पन्थानौ स्तः, नहि पूर्वोभिसुखमुद्वज्जन् पश्चिमाभिसुखमुद्वज्जन्तं मिलति, न वा तौ समभिलषितमेकं नगरं
प्राप्नुत इति, वैपरीत्यं च प्रवचने स्त्रीणां जिनपूजाऽभिमता तां च संप्रति निषेधयतीत्यादिकमग्रे वक्ष्यमाणं बोध्यमिति गाथार्थः
॥७०॥ अथात्ममीयः कश्चिच्छङ्कते—

ननु वद्धमाणत्तरी जह तह जिणवह्महोऽवि संजाओ । सेसं जिणवइसुत्तणमिअ चे अइसुंदरं चयणं ॥७१॥

ननु भोः यथा श्रीवद्धमानसूरिश्चैत्यवासं परित्यज्य श्रीउद्योतनसूरिपुसंपद्य विसंभोगिकः सन्नेव तदाज्ञया विजहार तथा जिन-

वल्लभोऽपि चैतन्यासं परित्यज्य श्रीअभयदेवसूरिसूरिदोषसंपद्य विसंभोगिक एव सूरैराज्ञया चैत्यवासिनां समुदायं प्रतिबोधयन् विजहार, शेषं तु गदकल्याणकप्ररूपणादिकं सर्वं जिनपतिसूत्रणं जिनदत्तेनैव प्रकाशितं सत् जिनवल्लभस्य मस्तके आरोपितं, आरोपितं, न पुनरयं किञ्चिदपि तीर्थप्रतिकूलं प्ररूपितवानिति चेद् अतिसुन्दरं वचनं, यद्येवं तर्हि अस्माकमभीष्टमेवेति गार्थः ॥ ७१ ॥ अथोक्तं यत्पूर्वपक्षिणा तदेवाभिमतमस्माकमपीत्यत्र दृष्टान्तमाह—

जह उस्माह जिणिंदा विगप्पिआ ससमयाणुयाणण । सवेहि कुवद्धेहि अ तह एस्सो एवमब्बि जुत्तं ॥ ७२ ॥
सर्वैरपि कुपाक्षिकैस्सद्यस्वमतानुवादेन ऋणभादयो जिनाः निकल्पितास्तथा एव, अपिर्गम्यः, एषोऽपि जिनवल्लभोऽपि, एवं युक्तमेवेत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वन्य—यथा कुपाक्षिकाः सर्वेऽपि यथाऽस्माभिः पूर्णिमापाक्षिकादिरूपो मार्गः प्ररूप्यते तथा तीर्थकरैरभ्युक्तमिति स्ववचनानुवादेन तीर्थकराः कल्पिताः, तथा जिनवल्लभोऽपि स्वस्तराभिमतश्रद्धानारोपणेन विकल्पितः, परं न तादृशः, किंतु यथामुत्रकपदकरूपेण पूर्वार्चार्थैर्वर्णितस्तथैव स श्रद्धेयः, अन्यथा “पंचकृत्युत्तरे होत्थ” इति सिद्धान्तवचनमुद्भाव्य षष्ठं कल्याणकं व्यवस्थापयितुस्तदीयवचनमेव सिद्धान्तगन्धसाग्यभावं सूचयतीत्यग्रे वक्ष्यते इति गार्थः ॥ ७२ ॥ अथ मुकुमारतिः कश्चिच्छङ्कते—

गाणु एयं बहू स्वायं जायं कह सयहा अलीअमिणं । जह परवगणावित्ता विसंपि पीअंतङ्गाभोगा ॥ ७३ ॥
ननु भोः सद्यथा अलीकमिदं मतमेवं—दृश्यमानस्वरूपेण बहु क्यार्तं कथं जातम्, ? अहो यथा तपागणसंचन्धिनः साधवस्तथाऽमी अपीति मृगभलोकेषु क्यतिभाजः कथमिति पराशङ्का, उत्तरमाह—यथा परवचनाक्षिप्ताः—परैरुदीरिता अनाभोगात्—सम्यक् तथाचि-

धपरिज्ञानाभावात् त्रिपमपि पिवति, जलमध्ये प्रक्षिप्तं विपमप्यनाभोगात् पिवन्तो बहवो दृश्यन्ते, तर्हि अन्यदहरे आस्तां, तथा इदमपि मतं शेषकुमत्तापेक्षया साधुप्रतिष्ठाचतुर्दशीपाक्षिकोपधानादिभिर्वहुभिर्ममैः साम्यदर्शनादनाभोगात्कथंचित् केषांचित्प्रवचनपरमार्थानभिज्ञानां तथाप्रवृत्तिचिपयीभूतमितिगार्थाः ॥७३॥ अथानाभोगः सम्यग्दृशामपि स्यादिति दर्शयति—

सम्महिट्टीणंपि अ अणभोगो ज्जिणवरेहिं निदिट्ठो । सो अइअरो निणयवयणं जा तअणु बिबरीअं ॥७४॥

सम्यग्दृष्टीनामपि चानाभोगो जिनवरैः संदिष्टः, यदागमः—“सम्महिट्टी जीवो उवइहं पवयणं तु सदहइ । सदहइ असब्भावं अणभोगा गुरुनियोगा ना ॥१॥” इति श्रीउत्तराध्ययननिर्युक्तौ (१६३) स चानाभोगो निर्णयवादं यावदतीचारः सम्यग्दृशां, परस्परं विवादे यावन्निर्णयो न भवति तावदतिचारः, तदनु निश्चये जाते विपरीतं, यदि सम्यग् श्रद्धयाति तदा सम्यक्त्वं निरतिचारम्, अथ न तर्हि मिथ्यात्वमभिनिवेशरूपं, निर्णयेऽपि स्वकीयकदाग्रहामोचनानादितिगार्थाः ॥ ७७ ॥ अथ निर्णये विवादाभावे हेतुमाह—

बहुकालदूरदेसंतरिआणं निणययं पि को कुणइ । उप्पणंमि बिवाग् निणयवयणं जह इआणिं ॥७८॥

बहुकालदूरदेशान्तरितानां—यस्योत्पन्नस्य कुमतस्य कालो भूयान् जातः अथवा दूरं गतः—स्वदेशं परित्यज्य विपक्षभूतातीर्थान्दूरदेशं गतः तस्य निर्णयमपि कः करोति?, न कोऽपीत्यर्थः, एवं सत्यप्युत्पन्ने विवादे निर्णयबचनं भवत्येव, यथा इदानीं विवादे जाते खरतरमतं यथावत्स्वरूपं बिचार्यमाणमसारतैव प्रकटीभूतम्, असत्योक्तस्य तथास्वभावाद्, यदुक्तं—“यथा यथा विचार्येत, विशीर्येत तथा तथा । असत्योक्तं बहीरम्यं, नान्तः खरपुरीषवन् ॥” इतिगार्थाः ॥७८॥ अथानाभोगादिकमाविष्कुर्वन्माह—

कहमणह धारससयचउवरिसे खरयराणसुपत्ति । भासंतावि नवंगीवित्तिकरो खरयरोत्ति धयं ॥७५॥
 कथमन्यथा—यद्यनाभोगो न स्वात्तर्हि कथं द्वादशशतचतुर्वर्षे १२०४ चतुरधिकद्वादशसंवत्सरे खरतराणामुत्पत्तिं भागमाणा
 नवाङ्गीवृत्तिकरः खरतर इति वचो, भाषन्त इति गम्यम्, अयं भावः—खरतरमतस्योत्पत्तिः सं० १२०४ जाता, श्रीअभयदेवसूरिणा
 श्रीस्थानाङ्गवृत्तिः सं० ११२० वर्षे कृता, यदुक्तं—“श्रीविक्रमादित्यनरेन्द्रकालात्, शतेन विंशत्यधिकेन युक्ते । समामहसोऽतिगते
 विष्टब्धा, स्थानाङ्गदीकाऽल्पधियोऽपि गम्या ॥१॥” इति श्रीस्थानाङ्गवृत्तिप्रशस्तौ, इति परस्परं विचारणा यदि कृतास्या चर्हि
 को नाम खरतरकलङ्कं नवाङ्गीवृत्तिककर्तुर्देदाति १, अत एव प्रायः कृपाक्षिकानुवादात्प्रवृत्तिरसम्यगेव स्यात्, यत्तु कश्चित्तदानीं १२०४
 रुद्रपल्लीयखरतरौत्पत्तिरितिसम्यग्, यतो रुद्रपल्लीयसंज्ञा न जिनशेखरत एवोत्पन्ना, किंतु जिनशेखरतशतुर्थपट्टधरात् श्रीअभ-
 यदेवसूरितः, यदुक्तं रुद्रपल्लीयैरेव—“पट्टे तदीयेऽभयदेवसूरिसीद् द्वितीयोऽपि गुणाद्वितीयः । जातो यतोऽयं जयतीह रुद्रपल्ली-
 यगच्छः सुतरामतुच्छः ॥१॥” इति वृत्तिप्रशस्ताविति गाथार्थः ॥७६॥ अथ प्रायः प्रवचनादचोपयोगो भूयान् जनः खरतरच-
 नानामनुवादक एव दृश्यते अतस्तदनुवादापचदनाय काश्चन युक्तीः सूत्रत एव दर्शयन् गाथामाह—
 जं पुण कत्थवि पुत्थयलिहिअं दीसइ अ खरयरे गच्छे । स्मिरिअभयदेवसूरी तप्पदे वल्लहो लिहिओ ॥७७॥
 यत् पुनः कापि पृथक्पत्रादिषु मधस्कप्रकरणादौ वा लिखितं दृश्यते, तल्लिखितोल्लेखमाह—खरतरगच्छे श्रीअभयदेवसूरिस्त-
 त्पट्टे श्रीजिनचल्लभारिरित्यादीतिगाथार्थः ॥७७॥ अथ तल्लिखितं समर्थयन्नाह—

तं खरयरचयणाणं अणुवाओ भइयाणडणाभोगा । जत्त कट्ठाणगच्छं कत्थवि कप्पस्म चकवाणे ॥७८॥

तत्खरतरचर्चानामनुवादः, उक्तचर्चनस्य चादोऽनुवाद इतिकृत्या तत्खरतरचर्चनमेवानुद्योक्तं, न पुनस्तात्त्विकम्, अनाप्तचर्चानामनुवादस्याप्यतात्त्विकत्वाद्, अनुवादोऽपि केषां भवतीत्याह-भद्रकाणां-प्रवचनानुपयोगे सत्यकुटिलानाम्, एतेऽपि सम्यग्ग-क्तारो भविष्यन्तीति सरलमतीनां, सरलमतयो हि प्रायः सरलमेव पश्यन्ति, यदुक्तम्-“सरलगतिः सरलमात्मा सरल-शीलसंपन्नः । सर्वं पश्यति सरलं सरलः सरलेन भावेन ॥१॥” इति, अथासत्यानुवादे दृष्टान्तमाह-“जह्नेत्यादि, यथा कल्पव्याख्याने-पर्युषणाकल्पव्याख्याने क्वचित्कल्याणकपटकं तत्खरतरकृतसंदेहविषयैषधुक्तानुवाद एव, पञ्चाशकादिग्रन्थानुपयोगादिति गाथार्थः ॥७८॥ अथैवमनुवादः कथं स्यादित्याशङ्क्यापराकरणाय दृष्टान्तभूतां गाथामाह-

पढमंगदीविआण उज्जोअणसूरि खरयरे गच्छे । लिहिअं दट्ठुं सरलो को ण भासिज्ज अणुभासं? ॥७८॥

प्रथमाङ्गदीपिकायां-खरतरकृताचाराङ्गदीपिकाप्रशस्तौ “गच्छः खरतरस्तेषु, समस्ति खस्तिभाजनम् । यत्राभूवन्गुग्गुषो, गुखो गतकल्पपाः ॥१॥ श्रीमानुद्योतनः स्मरिर्वदमानो जिनेश्वरः । जिनेचन्द्रोऽभयदेवो, नवाङ्गवृत्तिकारकः ॥” इत्यादौ खरतरगच्छे श्रीउद्योतनस्मरिरुक्तः, एवं जेसलमेरुप्रासादे शिलामुत्कीर्य लिखितं, तादृशं च दृष्ट्वा कः सरलः पुमान् भाषामनुवादं नो भाषेत-न व-देद्? अपितु सरलो जनो वदेदेव, अयं भावः-यथा आचाराङ्गदीपिकादौ श्रीउद्योतनस्मरिप्रभृतयः खरतरगच्छे लिखितास्तथा क्वचि-च्छ्रीअभयदेवस्मरिरित्याद्यपि, तच्च तथा दृष्ट्वा केनचिदस्मदीयेन लिखितं तत्खरतरचर्चनवद्वुवदनमध्यकिञ्चित्करमेवेति बोध्यं, यत्तु कापि “नारसवामसएसुं विक्रमकाला जलहिअहिएसुं । जिणवल्लहकोहाओ कुचयरगणाउ खरयरा ॥१॥” इति दृढसंप्रदायागता गाथा पट्टावल्यादिषु लिखिता दृश्यते तत्तु युक्तमेव प्रतिभासने, यतोऽस्यां गाथायां पूर्वार्द्धेन ? २०४ वर्षे खरतरमतस्योत्पत्तिर-

भिहिता, उत्तरार्धेन जिनवल्लभक्रोधादितिचनेन जिनवल्लभो मूलोत्सवप्ररूपको दर्शितः, क्रोधशब्देन निजगुरुणा सह कलहः सूचितः, तेनायं निजगुरुणा चैत्यवासिजिनेश्वरेण सह कलहं कृत्वा निर्गतो, न पुनर्वैराग्यरङ्गात्, कूर्चपुरादित्यनेन कूर्चपुरीयगणाभिर्गतो, न पुनश्चन्द्रादिसंज्ञितात्, यतः क्रोधाविद्योस्त एव न श्रीअभयदेवसूरिभिरपि स्वनिश्चां प्रापितः, अतः उभयभ्रष्टः सन् चित्रकूटे गत्वा नवीनमतं व्यवस्थापितवानित्यभिप्रायः, अन्यथा पूर्वापरासंगतिरेव स्याद्, उक्तकाले १२०४ जिनवल्लभकाले चोक्तसंवत्सरासंभवादिति पर्यालोच्यं, यतु कापि “गाणाओ चडगळो कोरंटगणाड चित्तवालगणो । कुचयराड नवंगी रायगुरू पुण्णतुल्लाओ ॥१॥” चि गाथा लिखिता, तत्र कूर्चपुरान्नवाङ्गीवृत्तिरिति यदुक्तं तत्खरतरानुवादाद्भुमंतिना गाथायां लिखितं, न पुनस्तात्त्विकम्, एतच्च खरतरस्यापि सम्मतं, नहि खरतरैरपि नवाङ्गीवृत्तिकरः कूर्चपुरीय उच्यते, नवाङ्गीवृत्तिप्रशस्तौ स्वयमेव चन्द्रगच्छस्योक्तत्वादिति गाथार्थः ॥७९॥ अथानाभोगतो ग्रन्थोक्तं पुरस्कृत्य भूत्कुर्वन्तं खरतरं गाथात्रयेण तिरस्कृतं प्रथमगाथामाह—

जं पुण जेहिं पड्डं आचण्णो खरयरोत्ति सो सूरौ । उवणससत्तरीण भणिओऽभयदेवनामेणं ॥८०॥

‘जे पुणजेहि’न्ति येभ्यः प्रतिष्ठामापन्नः खरतरः स सूरिरभयदेवनाम्ना उपदेशसप्तिकायां भणितः, तथाहि “पुरा श्रीपत्तने राज्यं, कुर्वाणे भीमभूपतौ । अभूवन् भूतलख्याताः, श्रीजिनेश्वरसूरयः ॥१॥ श्रीमदभयदेवाख्यास्तेषां पट्टे दिदीपिरे । येभ्यः प्रतिष्ठामापन्नो, गळः खरतराभिधः ॥२॥” इति श्रीरत्नशेखरसूरिराज्ये श्रीसोमसुन्दरशिष्यस्योपाध्यायश्रीचारित्ररत्नस्य शिष्येण पं० सोमधर्मगणिना विरचितायामुपदेशसप्तिकायां वितिगाथार्थः ॥८०॥ अथोपदेशसप्तिकाकृत् कीदृमित्याह—

तकारोऽनाभोगी पचकन्नं जेणडणंनसंसारी । भणिओवि तेण थुणिओ जिणप्पद्धो धम्मपडिवक्खो ॥८१॥

उपदेशसप्तिकाकारकः पं० सोमधर्मः प्रत्यक्षमनाभोगी येन कारणेनानन्तसंसारी भणितोऽपि -श्रीशुनिमुन्दरसूरिभिः स्तनिका-
दिपंक्तौ निवेद्यौष्टिकोऽनन्तसंसारीति कथितोऽपि तेन सोमधर्मेण स्तुतः, अनन्तसंसारीभणितः, तथाचाह-“आज्ञाभङ्गान्तरारयो-
त्थानन्तसंसारनिर्भयैः । सामाचार्योऽपि पाश्चात्यैः, प्रायः स्वरं प्रवर्त्तिताः ॥१॥ उपधानप्रतिक्रान्तिजिनाच्चोदिनिषेधतः । न्यूनिता-
दुष्यमदोषात्, प्रमत्तजनताप्रियाः ॥२॥ यत्तत्प्रासुकमिष्टान्बुधद्वय्यादिसुखावहाः ॥” इत्यादिना गुर्वविल्यां भणितं, तत्रोपधानप्रतिका-
न्तिनिषेधकौ यथा पूर्णिमीयकाञ्चलिकौ तथा आज्ञाभङ्गान्तरारयोत्थानन्तसंसारनिर्भयत्वेन स्त्रीजिनाच्चोदिनिषेधकः खरतरोऽप्युक्तः, तद-
न्तर्गतो जिनप्रभोऽप्यनन्तसंसारी भणितः सोमधर्मगणिना ‘म्लेच्छाधिपतिप्रतिशोधको जिनप्रभसूरिजिनशासनप्रभावक’ इत्यादिवच-
नैरुन्नतिं प्रापितः, म च कीदृशः ?-धर्मप्रतिपक्षः-धर्मद्वेषी, यतस्तदीयवाग्बिलासस्त्वेवं-“वाह्यक्रियादर्शनेन, मोहयन्तो जगज्जनम् ।
तपोभूता अटन्तीति, तपोऽटाः परिकीर्तिताः ॥१॥ तपोटानां मतं चैव, मुद्गलानां मतं तथा । शाकिनीनां मतं चैव, प्रायस्तुल्यानि
वश्यते ॥२॥ संहिष्टपरिणामित्वात्तुल्यमेतन्मतत्रयम् । तस्माद् दूरतरं त्याज्यं, भावशुद्धिमभीप्सता ॥३॥ अयुक्तमुक्तमथवा, मिथ्या-
दुष्कृतमस्तु नः । शाकिनीमुद्गलैर्म्योऽपि, यत्तपोऽटा दुराशयाः ॥४॥ शाकिनीमुद्गलात्तानां, दृश्यतेऽद्याप्युपक्रमः । तपोटेनादितानां तु,
चिकित्सा स्याद्दुराभृशम् ॥५॥ हिनस्ति जन्मन्येकत्र, शाकिनीमुद्गलग्रहः । तपोटकुग्रहस्त्वेव, प्रणिहन्ति भवे भवे ॥६॥ विपर्यस्तधियः
दूराः, पर्द्धिमसहिष्णवः । गुरुलाघवविज्ञानबन्ध्याः शासननिदिनः ॥७॥” इत्यादि तपानिन्दनवाक्यानि, तथा “ज्ञानमुष्णपयःपानं,
दर्शनं सुखमुद्रणम् । चारित्रं तर्कयाम्बेषां, केवलं मलधारणम् ॥१॥” तथा “वर्णान्तरादिप्राप्तं सत्, प्रासुकं च श्रुते स्मृतम् । न्यवारि
शिशिर्ग वारि, तद्रपि नेति गेहिनाम् ॥२॥ अन्धकायमात्रहिंमोन्धं, निरस्य प्रासुकोऽकम् । प्रारूपि गृहिणामुष्णं, वाः पट्कायोपमई-

जम् ॥२॥” इत्यादिः सदाचारोऽपि तेन पापात्मना निन्दितः, एतच्च जिनप्रभस्वरिक्तं तपागणदूषणशक्तके, नचैवमेनैव सदा-
चारो निन्दितः, किंत्वेतत्कुलकमस्त्वयमेव, तथाहि “मुद्राणायणया चुक्का० मग्गाउ जायसंदेहा । बहुजणपिट्ठिविलग्गा दुहिणो
हंथा समाहूआ ॥१॥” इतिगणधरसार्द्धचानके, अत्र वृत्तौ-पौर्णमीयकादिदूषणद्वारा तपो दूषणीयः, यथा लिखितं तथा चाह, अथवा
मलिनगात्रदुर्गन्धपात्रावधणतन्दुलधावनादिपायिनां गुरुकुलवासत्यागिनां तपस्विनामित्यादि भणितं, तच्च सचेतनानां श्रोतॄणां
धर्मप्राप्तिहेतुरप्येतेन विपरीततया परिभाष्य लिखितं तच्चायुक्तमेव, यतो मलादिधारणं तु साधूनामुचितमेव, यदागमः—“सिणाणं
अदुवा ककं, लुद्धं पउमगाणि अ । गायस्सुबट्ठणद्वाए, नायरिति कयाइवि ॥२॥ इति दशवै० (२७२*) तथा “किलिच्चगायमेहवी,
पंकेण व रएण वा । विंसु वा परितावेण, सायं नो परिदेवए ॥१॥ वेइज निजरापेही, आरिअं धम्मणुत्तरं । जाव सरीरभेउत्ति, जल्लं
काएण धारए ॥२॥ इति उत्तरा० (८४-८५*) तथा “आयामगं चैव जवोदणं च, सीअं सोवीरं जवोदणं च । नो हीलए पिड-
नीरस्स पन्तं, कुलाइं परिव्वए जे अभिरू ॥१॥ इति श्रीउत्तरा० (५०६*) तथा पर्युषणाकल्येऽपि “चउत्थभत्तियस्स” इत्यादि प्र-
तीतमेव, एवमागमोक्तं तन्दुलधावनादिपानं तु साधूनां युक्तमेव, यच्चोक्तं ‘गुरुकुलवासत्यागिनां’ तच्चाध्यक्षवाधितं, वस्तुरेवानास-
त्वसूचकम्, एवं जिनप्रभेण तत्पूज्यैश्च यानि कृत्यानि जिनेन साधूनां भूयणतया भाषितानि तानि दूषणतयोद्भाषितानि, अत एव
श्रीमुनिसुन्दरस्मरिभिः प्रागुक्तप्रकारेण स्तनिकवत् खरतरोऽप्यनन्तसंशयैव, तन्मध्यपतितो जिनप्रभोऽपि म्लेच्छाधिपतिप्रतिबोध-
कोऽपि प्रवचनोपघात्येव, उत्सृज्य भाषिणां प्रवचनोपघातकत्वनियमात्, न पुनः प्रवचनप्रभावकः, अन्यथा दिगम्बरादीनामपि प्रव-
चनप्रभावकत्वं स्यात्, यतस्तत्प्रबोधिता राजानोऽद्यापि दक्षिणस्यां विद्यन्ते, तस्माद् म्लेच्छादिप्रतिबोधनोद्भावनमकिञ्चित्करमेव,

यतस्तत्रातिशयोक्तिः स्त्रीपूजानिषेधादिलक्षणमौष्टिकमार्गमेव श्रद्धात्तत्रान्, न पुनस्तीर्थकरभाषितं तीर्थसम्मतं मार्गम्, उपदेशस-
प्तिकाकारस्तु निजपूर्वाचार्यविरचितप्रकरणानुपयोगेनौष्टिककृतप्रकरणविश्वसेन च प्रवचनोपधातकमपि जिनप्रभं म्लेच्छप्र-
तिबोधक्रमत्रेणापि प्रवचनप्रभावकृतया वर्णितवान्, अत एव पं० सोमधर्मस्यानामोगः स्फुट एव-अध्यक्षसिद्धः, ननु जिनप्रभेण
तपागणः प्रशंसितोऽपि दृश्यते, तथाहि-“पुरा श्रीजिनप्रभञ्जरिभिः प्रतिदिननवस्तवननिर्माणपुरस्सरं निरवद्याहारग्रहणाभिग्रहवर्द्धिः
प्रत्यक्षपद्मावतीदेवीवचसा अभ्युदयिनं तपागच्छं विभाव्य भगवतां श्रीसोमतिलकसूरीणां स्वशैक्षादिपठनविलोकनाद्यर्थं यमकश्लो-
पचित्रच्छन्दोविशेषादिनवनवभङ्गिसुभगाः सप्तशतीमिताः स्तवा उपदीकृताः निजनामाङ्किताः, तेष्वयं सर्वसिद्धान्तस्तवो बहुपयोगि-
त्वाच्चित्रियते इति जिनप्रभञ्जरिभिरुक्तसिद्धान्तस्तवावचूर्णो, तथा कापि-“श्रीशत्रुञ्जययात्रायै गच्छता जिनप्रभेण सिद्धपुरे तपाग-
णनायकाः श्रीसोमतिलकसूरयो बह्वादम्बरेण वन्दिता इत्यपि लिखितं दृश्यते तत्कथं घटत इति चेदुच्यते, यत्सिद्धान्तस्तवावचूर्णो
लिखितं तत्तु तदीयैरेव, न पुनः केनाप्याप्तभूतेन सम्मतेनात्मीयेन पूर्वजेनेत्यं लिखितम्, अतः कथं सम्यगास्थापूर्वकनिर्णयः?, किंच-
यत् स्तवावचूर्णो प्रत्यक्षपद्मावतीवचसेत्युक्तं तच्च स्वप्नेऽपि नास्माकं श्रद्धानविषयः, यतो ननु च्छत्रभाषिसमीपे सम्यग्दृष्टिदेवता प्रादु-
र्भवति, किंतु ततो दूरत एव नश्यति, तस्माद् यथा मम स्वप्ने शासनदेवतया भणितं यत् श्राद्धप्रतिष्ठा पूर्णिमापाक्षिकं चानादि-
सिद्धं त्वया न मोच्यमिति सङ्गस्य पुरश्चन्द्रप्रभाचार्येण भणितं तथा यथाऽऽञ्चलिकमतार्कपरसिंहोपाध्यायेन पावकगिरौ मिथ्यादृक्
कालिकादेवी आराधिता लोकानां च पुरो मम चक्रेश्वरी प्रत्यक्षीभूतेति निजमतविश्वासात्पादनाय स्वप्नोद्दिमज्ञापनाय चोक्तं, तथा
जिनप्रभोऽपि किञ्चित्क्षेत्रपालादिकदेवविशेषमाराध्य मम पद्मावती प्रत्यक्षीभूतेति प्रोक्तवानिति श्रद्धेयं, यत्तु सिद्धपुरे सोमतिलकसूरयो

वन्दितास्तच्च घटत एव, यतः प्रायो लिङ्गिनः परस्परं वन्दनादिक्रियाः कुर्वाणाः संप्रत्यपि दृश्यन्ते, तर्हि संविग्रत्वेन सर्वत्र सर्वज-
नप्रसिद्धान् श्रीसोमतिकल्हरीन् कथं न वन्दते ? परमेतद्वन्दनादिकं श्रुत्वा न किञ्चिदुत्सहनीयं, नवा तदनुकूलतया प्रवर्त्तनीयं,
'अदिअ वीरं पडिनिअत्तो'ति सिद्धान्तवचनाच्छ्रीमहावीरं वन्दित्वा गतोऽपि संगमकाऽमरः श्रीसौधर्मेन्द्रेण स्वर्गान्निर्वासितः, न पुनः
श्रीमहावीरवन्दनं चेत्तसि धृत्वा प्रशंसितः, एवमुत्सन्नभाषिणो वन्दनादिक्रियां कुर्वाणा अप्युपेक्ष्य यथाशक्ति तिरस्करणीया इति, किञ्च
—यद्यपि कोऽप्युत्सन्नभाषी तथाविधप्रकृत्या भद्रको निश्चयतः सम्यक्त्वभागपि तथापि 'तन्मध्यपतितस्तद्ग्रहणेन गृह्यते' इतिन्यायात्
यावन्तस्तन्नामधारकास्ते सर्वे संक्लिष्टपरिणामा एव भाष्यन्ते, तेषां दर्शनमपि सम्यग्दशमशुभग्रन्थहेतुः, यदागमः—“उम्मगगदे-
सणाए चरणं नासंति जिणन्नरिंदणं । वावण्णदंसणा खलु नहु लब्भा तारिसा ददंहु ॥१॥” इतिश्रीवन्दनकनिर्युक्तौ (११५४) अस्या-
श्चूणौ “खलु सदा जइ केह निच्छयविहीए अवावण्णदंसणा तहवि वावण्णदंसणा इव दट्टवा, ते अ ददंहुं पि न लब्भा, किमंग
पुण संवासो संश्रुजणा संथवो वे”त्यादि श्रीआव० चू०, अयं भावः—यद्यप्यवसरविशेषे जिनप्रभस्वररिपि सुविहितानुरागीभवेत्तथाप्या-
गमदत्तदृष्टीनां यावत्तन्नाम धत्ते तावद्भट्टमप्यकल्प्यः कथं प्रभावकतया स्तवनाहः ? उपदेशसप्ततिकाकारेण तु तथा वर्णितः, अना-
भोग एव तत्र कारणं बोध्यमितिगार्थः ॥८१॥ अथोपदेशसप्ततिकाविषये किं संपन्नमित्याह—

एरणं तुम्हाणं गंधे भणिअंति वयणमवजुत्तं । अणभोगोऽवि पमाणीकओ अ हुज्जा अभिणिवेसो ॥८२॥

एतेन—प्रागुक्तप्रकारेणानाभोगसिद्धौ युष्माकं ग्रन्थे उपदेशसप्ततिकां लक्षणे श्रीअभयदेवस्वरिभ्यः खरतरगच्छः प्रतिष्ठां प्राप्त
इत्यादिवचनमपि खरतराणामयुक्तं, तत्र हेतुमाह—यत इति गम्यं, यतः कारणादनाभोगोऽपि प्रमाणीकृतः अनाभोगतोऽपि निज-

पक्षार्थः ग्रन्थे भणितं तदप्यस्माकं प्रमाणमिति स्वीकारोऽप्यभिनिवेशो भवेत्, अन्यथा जमाल्यादिशिष्याणामप्यभिनिवेशो न भवेत्, स्वकीयगुरुणोक्तस्यैव प्रमाणीकरणाद्, अनाभोगस्तु छद्मस्थमात्रस्यापि संभवेद्, यदागमः—“नहि नामानाभोगश्छद्मस्थस्येह कस्यचिन्न स्यात् । ज्ञानावरणीयं हि ज्ञानावरणप्रकृति कर्म ॥१॥” इति, एतेन उपदेशसप्तिकाभादाय तथाविधस्यन्यदपि किञ्चिदादाय च खरतरेण न पूत्करणीयमिति दर्शितं, किंच-उपदेशसप्तिकाभ्युपगमे श्रीमुनिमुन्दरस्वरि श्रीजिनमुन्दरस्वरिपं० हर्षभूषणप्रभृति कृतगुर्वाविलीदीपालिकाकल्पश्राद्धविधिविनिधयप्रमुखा ग्रन्था अप्रमाणीकर्त्तव्या भवेयुः, तथा सकलसिद्धान्तोऽपि, यतस्तत्रोत्सृज्य भाषिणां निषिद्धं कुतोऽप्यनुकुलवर्णनमिति गाथार्थः ॥८२॥ अथ खरतरमतभाषितमात्रस्योपसंहारमाह—
तम्हा तम्मयलिहिअं तप्पडिअं अहव लिहिअमण्णेणं । उभयंपि अप्पमाणं जमभिनिवेशा अणाभोगा ॥८३॥

तस्मात्कारणाल्यागुक्तयुक्तिप्रकाराद्ब्रह्ममाणहंतोश्च तन्मतलिखितं—तदीयमतवासिनां जल्पितं सत् कापि लिखितं तदुभयमप्यप्रमाणं, तत्र हेतुमाह—यस्मात् खरतरेण यल्लिखितं तदभिनिवेशात् तद्वृष्ट्याऽन्येनाविदिततन्मतस्वरूपेण लिखितं तदनाभोगादेवेति गाथार्थः ॥८३॥ अथ खरतरलिखितं सर्वथा विद्यासाभावः कथमित्याशङ्क्यपराकरणाय गाथायुग्मे प्रथमगाथा माह—

सवेहिं कुवक्खेहि अ निअंभतो खरयरो सहत्वेणं । जिअदोसदुगेणं भासणभक्खणसरूवेणं ॥८४॥

उत्सृज्य भासित्ता दिज्जा अलिअंपि सम्मइं मूढो । पज्जसिअविदलाई भक्खंतो भणइ सुणिमप्पं ॥८५॥

सर्वेभ्यः कुपाक्षिकेभ्यश्च खरतरः स्वभावेन जातिसहसमुद्भवेन गुणेन निर्भ्रान्तो—निश्शुक्रः पारत्रिकभस्वरहितः, केन ?—भाषणभक्षणस्वरूपेण जिह्वादोषद्विकेनेति गाथार्थः ॥ ८४ ॥ अथ प्रागुक्तं कथमित्याह—उत्सृज्य भाषित्वाद् मुखः सम्मति—

ग्रन्थान्तरनिर्देशमलीकां चोऽप्यर्थे स्वमतव्यवस्थापनार्थं असतीमपि वदति, तथाहि—चउरंगुलपमाणं ठवणायरिअं ठवित्तु मुणिवसभाः । विहिणा कुणंति किरिअं तयभावे दंडगं वाचि ॥१॥ दारुमए आयरिए मुट्ठिपमाणे सुवट्ठयायारं । पणवीसं पडिलेहा हवंति जुत्तो अ तेणेसो ॥२॥ पडिलेहणा उ पुण्णा न तहा अक्खवाइएसु सुसिरेसु । लब्धंति भरिअमज्जे तेण उ कत्थवि त्रिसेसंभि- ॥३॥ सुत्तुत्तेविहु ठवणायरिए किरिआसु पुवसूरीहिं । पडिलेहणाविसेसं ददट्ठणं दंसिआ केऽवि ॥४॥” इति श्रीउमास्वातिवाचक-कृतायां विचारवच्छ्रमायां, तथा “तिहिपडणे कायवा पुवा ज्जुत्तधम्मकज्जेसु । चाउदसीविलोवे पुण्णमिअं पक्खपडिकमणं ॥१॥ तत्थेव पोसहविही कायवा सावगेहिं सुहहेऊ । नहु तेरसीइ कीरइ जम्हा णाणाइणो दोसा ॥२॥ सुरोदयवडिआविअ तेरसि हुता न पक्खिअं कुजा । चाउम्मासिअकरणे एस विही देसिआ समए ॥ ३ ॥ तिहीवुट्ठीए पढमा गहिआ पडिपुण्णभोगसंजुत्ता । इअरावि माणणिज्जा परं न थोवत्ति तत्तुल्ला ॥४॥ इति श्रीहरिभद्रसूरिकृते तत्त्वतरङ्गिणीग्रन्थे, तथा “तदविच्छिन्नं वामगजा-नुमिणंतर ठविय मुहपत्तिं । रयहरणमज्जभागे ठावए पुजपायजुगं ॥१॥ आवस्सयकिइकम्मं दीहरपुत्तीइ कम्मखयहेऊ । जो कुणइ भत्तिजुत्तो सो पावइ परमनिष्ठाणं ॥२॥” इति प्रतिक्रमणभाष्ये ॥ अत्र च विचारवल्लभा च त चरङ्गिणी चैतिग्रन्थद्वयसुक्तकर्तृ-त्वेन खरपुण्यमिवासदेव निजमतस्थीकरणाय मुग्धजनविप्रतारणाय च विकल्प्य सम्मतितया लिखितं, प्रतिक्रमणभाष्यं त्वभ्या-ख्यानकलङ्कितं, तत्रोक्तगाथाद्वयगन्धस्याप्यभावात्, तथा “से णं लेवए गाहावई समणोवासए अहिगयजीवाजीवे” इत्यादि द्विती-याङ्गस्रलेशस्य दृष्टिरियं “तथा चतुर्दश्यष्टम्यादिषु तिथिपूर्णिमादिषु तिथिपूर्णिमादिषु पुण्यतिथित्वेन प्रख्यातासु तथा पौर्ण-मासीषु च तिसृष्वपि चतुर्मासकृतिथिष्वित्यर्थः” इति सूत्रकृदङ्गवृत्तौ एवंविधे पाठे विद्यमानेऽपि पर्युपणापौषधग्रहणाथ खरतररूप-

प्रभाचार्येण पडावश्यकवालावबोधे पौर्णभासीसु चतसृष्वपि चतुर्मासकपर्युपणातिथिवित्थर्थः इत्येवमन्यथापाठं कृत्वा सूत्रकृदङ्ग-
वृत्तावुक्तमित्यादिवचसा वृत्तिः सम्मतितया दर्शिता, एवं “उद्दिष्टमिचउद्सी” इत्यादिगाथा संदेहदोलावल्यां सप्तविंशत्तमा,
संदेहदोलावलीयत्रं च जिनदत्तभूरिकृतं, तद्व्याख्याने चोद्दिष्टा-विशेषपर्वत्वेन प्रवचने प्रसिद्धास्तिथयः, यदुक्तं सूत्रकृदङ्गवृत्तौ
“चाउद्सद्वसुद्दिष्टपुणिमासिणीसु”ति आलापकं विवृण्वता शीलाङ्गाचार्येणोद्दिष्टासु-महाकल्याणकसंबन्धितया-पुण्यतिथित्वेन
प्रख्यातास्विति, ताद्यतुर्मासकसंबन्धितमहाकल्याणकदिनान्युच्यन्ते इत्याद्यसंबद्धमेव भाषितं, तथा ‘साहूणं गोअओ वुच्छि-
ण्णो दूममाणुभावाओ । अज्जाणं पणत्तीसं सावयधम्मो अ वुच्छिण्णो’॥९॥ इति तीर्थोद्गारगाथायाः कापि व्याख्यानुपलम्भेऽपि
श्रावकधर्मश्चात्र प्रतिमारूपो ज्ञेयः, ततः संप्रत्यपि ये श्रावकभ्यो भिक्षां ग्राहयन्ति तदागमवाधितमित्यादि षष्टिशतकवृत्तौ स्वमता-
नुरागेण विकल्पार्थो लिखितः, यतः संप्रति काले विशेषतः प्रतिमावहनेन तुलनां विधाय प्रव्रजतीति पञ्चाशकवृत्तौ श्रीअभय-
देवसूरिभिर्व्याख्यातमित्यग्रे दर्शयिष्यते इत्यादि पर्यालोच्य स्वरतरोक्तौ तदुक्तसम्मतौ च न विश्वसनीयमेव, ननु राकास्तनिका-
भ्यामपि तथोक्तं दृश्यते, तथाहि-“कालगजेहिं कारणिआ चउत्थी पवत्तिआ, तवसेण य चउम्मासिआणि चउद्सीए आयरिआ-
णि”ति ग्रन्थकारोक्तं विद्यमानेऽपि “तवसेण य पक्खिआणि चउद्सीए आयरिआणि”ति कापि परावृत्य लिखितं, तथा “इत्तो
अ अहिगस्स य निप्फत्ति मे निमामेह”ति प्रमुखगाथात्रयात्मके ज्योतिष्करण्डसूत्रे ३ ग्रामृतके (गा० ८९) सूच्यग्रे सुशलप्रवेश इति
न्यायमवगणय्य “छट्ठिसहिआ न अट्ठमि तेरासिसहिअं न पक्खिअं होइ । पडचइमहिअं कइआवि इअ भणिअं वीअरागेहिं’॥१॥ इत्या-
दिगाथादशकं पूर्णिमापाक्षिकान्युपगन्वा त्रक्षिप्तं, गाथावन्धोऽपि गोपालवाक्यसमुद्भव इव प्रतिभाति, एवमसत्यग्रन्थसम्मतनिर्देशेन

सिद्धान्तकलङ्कदानेन च औष्ट्रिकसमाविभावपि तर्हि कथमौष्ट्रिक एव निश्चय इति चेत्सत्यं, यद्यप्येवमविशेषस्तथाप्ययं विशेषः, यद्राकादीनां मध्ये केनचित्तथा प्रक्षिप्योक्तं सत्तदनुज्ञैस्तथैव सत्यतयाऽभ्युपगम्य प्रवर्त्यते, खरतरस्तु न केवलं प्राचीनोक्त-
मात्रेण विश्राम्यति, किंत्वद्यापि नवीनरप्रक्षेपोद्यतोऽध्यक्षसिद्ध एव, यतो जेसलमेरौ तपाकुतप्रतिक्रमणवृत्तौ नवाङ्गीष्ट-
त्तिकारश्रीअभयदेवस्वरिश्रीहेमचन्द्रस्वरिरित्यादि स्वयं सिद्धे पाठे खरतरधुरीणेति सप्ताक्षराण्यन्तरा प्राक्षिप्य नवीनपुस्तकं
लिखितं, तत्र लिखनसंवत्सरोऽपि पुरातनो लिखितः, विवादे च सम्यग्निर्णयं मुग्धेन केनचित्प्राक्षिप्तं भविष्यति तर्हि
किमित्यादि वदन्तोऽपि क्षीणप्राणप्रायाः संजाताः, नचैवमत्र किंचिच्चित्रं संभावनीयं, प्रायः खरतरः पूर्वापरसंवन्धमनालो-
च्यैव पूच्छुरते, अत एव स्वयं चतुर्दशीपाक्षिकाभ्युपगन्तापि केनचित् प्राक्षिप्तं गाथादशकं कण्ठगतं कृत्वा यत्र कापि “तेर-
सिसहिअं न पक्खिअं होइ”ति बुवाणो न लज्जते, न चेत्ति चात्र ‘पन्नरसंमि अ दिवसे कायवं पक्खिअं तु पाएण’मिति पष्ठयां
गाथायां किमुक्तं कथं वाऽहं वच्मि केन वेदं गाथादशकं कृतम्, एवं राकारक्तकृतहृण्डिकां दृष्ट्वाऽप्युद्भ्रान्तः खरतरः पूर्णिमाऽपि
पाक्षिकं सत्यमेवेति स्वपदे प्रचारं कुर्वन् दृश्यते, न तथाऽन्ये, कुपाक्षिका इति खरतरोऽतिआन्त इति समर्थितमिति वाग्दोषो
जिह्वासमुद्भूतः, तथा भक्षणमधिकृत्याह—“पञ्जुसिअ”ति पर्युषितं—रात्र्यन्तरितं द्विदलं—मुद्रादि, आदिशब्दात्पोलि-
कादि, श्रावककुलनिन्द्यमपि भक्षयन्—खादन्नात्मानं मुनिं भणति, पर्युषितद्विदलपोलिकादि मुञ्जानोऽप्यहं साधुरित्यर्थः, पर्युषित-
द्विदलादिग्रहणमनुचितमिति पुरो वक्ष्यते इतिगाथार्थः ॥८५॥ अथ प्रागुक्तप्रकारेण नवाङ्गवृत्तिकरः खरतरो न भवतीति सिद्धेऽपि
पुनः पार्थक्येन दाढ्यार्थमाह—

अहं पापं बहु स्वायं खरयरचयणां खरयरो स्वरी । नवअंगिवित्तिकारो तमसच्च भिन्नमवि वोच्छं ॥८६॥
अथेतिप्रागुक्तयुक्त्यपेक्षया पार्थक्यसूचकः खरतरवचनात्-नवाङ्गवृत्तिकारोऽस्मदीयः खरतर इत्येवंप्रकारेण खरतरवचनाभवाङ्गवृत्ति-
कारः खरतर इति बहु ख्यातं प्रायः, प्रायोग्रहणात्प्रवचनपरमार्थवित्त्वस्मदीयप्राचीनाचार्येषु न ख्यात इत्यर्थः, तद्वहु ख्यातमसत्यं,
भिन्नमपि वक्ष्ये इतिगार्थः ॥८६॥ अथोक्तसमर्थनाय युक्तिमाह —
जइ सिरिजिणेसरो सो खरयरनामेण होइ सुपसिद्धो । ता कहमम्हायरिआ खरयरनामेण धिक्कुळा ॥८७॥

यदि श्रीजिनेश्वरस्वरिः खरतरनाम्ना सुप्रसिद्धो भवेत् ता-तर्हि अस्मदाचार्याः-श्रीसोमसुन्दरस्वरिप्रभृतयः खरतरनाम्ना कथं तान्
धिक्कुर्युः-धिकारं कुर्वन्?, धिक्कारो ह्येवमाह-“हुं नन्देन्द्रियरुद्रकालः १५९ जनितः पक्षोऽस्ति राकाङ्क्षितो, वेदाभ्राष्ट्रण १२०४-
काल औष्ट्रिकभवो विश्वार्कः १२१३ कालेऽञ्जलः । पदत्र्यंकेषु १२३६ च सार्द्धपौर्णिम इति व्योमेन्द्रियार्के १२५० पुनः, काले त्रिस्तु-
तिकः कलौ जिनमते जाताः स्वकीयाग्रहात् ॥१॥” इत्यत्र राकास्तनिकादिवत्खरतरोऽपि कलौ स्वकीयाग्रहाद्-अभिनिवेशज्ञात
इत्युक्तं, तथा “आज्ञाभङ्गान्तरायोत्थानन्तसंसारनिर्भयैः । सामाचार्योऽपि पाश्चात्यैः, प्रायः स्वरं प्रवर्तिताः ॥१॥ उपधानप्रतिक्रान्ति-
जिनार्चादिनिषेधकाः न्यूनिता दुष्पादोषात्प्रमत्तजनताप्रियाः ॥३॥” इत्यत्र स्त्रीजिनार्चाविषेधकः खरतरः सोऽप्यनन्तसंसारी भणित
इत्यादि प्रागुक्तं श्रीजिनेश्वरस्वरिः खरतरत्वे कथं संभवति ?, न संभवतीति न खरतरचिह्नं तस्येतिगार्थः ॥८७॥ अथास्मदीया
आचार्याः न केवलं खरतरोऽनन्तसंसारीत्येवमुक्तवन्तः, किंतु श्रीअभयदेवस्वरिप्रभावकमपीत्याह—
पभणंतावि पभाचयचरिणः अभयदेवहंमचंदाई । उरसुत्तमगगचडिओ पभाचगो होइ न विरोहा ॥८८॥

प्रभावकचरित्रं श्रीअभयदेवस्वरिश्रीहंसचन्द्रस्वरिप्रभृतीन् जिनशासनप्रभावकत्वेन प्रभणन्त एव खरतरं स्तनिकपङ्क्तौ प्रक्षिप्तवन्तः, यत एवं तस्मादुत्सवमार्गपतितः प्रभावको न भवति, कुतो ?-विरोधाद्, विरोधस्त्वेवम्-उत्सवमार्गपतितो यद्यपि कदाचिदन्य-
तीर्थैरपि सहासंभविनमपि जयमवाप्योन्नतिमवाप्नोति तथापि न प्रवचनप्रभावकः, किंतु स्वाश्रितमार्गस्यैवोद्दीपकः, स चोद्दीपितो
मार्गो विशेषतः प्रवचनोपधाती स्याद्, यथा दिगम्बरपक्षीयो जयी जातः सन् गर्वितात्मा श्वेताम्बरपक्षमुच्छेत्तुमेव समीहते, त-
स्मादुत्सवमार्गाश्रितत्वप्रवचनप्रभावकत्वरन्योऽन्यं शीतोष्णस्पर्शयोस्त्वि सहानवस्थानलक्षणो विरोधः, तथा च कृतः खरतर-
नामाङ्कितः स स्वरिरिति गार्थः॥८८॥ अथैवमुक्तो कोऽप्यन्यथाभावमापन्नोऽपि कीदृग् स्यादिति प्रदर्शनाय गाथायुग्ममाह—
एण कोइ मूढो मच्छरगसिओ हुं होइ वायालो । अहमासवत्तिओ चा नेहंतो तंमि मुहरि सिआ ॥८९॥
एसो न दूसिअवो न दूसिओ जेण पुवसूरीहिं । मोऽवि मुहसुद्धिओ ग्वत्तु आणा भंगाइवयणेहिं ॥९०॥
एतेन-प्रागुक्तयुक्तिप्रकारेण सोऽपि मुखमुद्रितो भवतीतिसंवन्धः, सः कः ? यः कोऽपि मूढः-प्रवचनपरमार्थानभिज्ञः अथवा मत्स-
रग्रस्तः यदन्यैरयं तिरस्क्रियते तर्हि मयाऽयमुपष्टम्भनीय इत्येवं मत्सरग्रस्तः वाचालो भवेद्, अथवा खरतरः महालापसंलापादि-
नाऽभ्यासवशतस्तस्मिन् खरतरे स्नेहयन् खरतरो मां मित्रं जानात्विति धिया मुखरीत्याद्, वाचालत्वं चोच्छिखन्नाह-‘एम्नो ने’ त्यादि
एषः-खरतरो न दूषयितव्यः, येन कारणेन पूर्वस्वरिभिः कैश्चिदपि न दूषित इत्येवं वक्ता मुखं मुद्रितं जातं यस्येति मुखमुद्रितो
जातो विज्ञेयः, खलुरवधारणे, वक्तुमशक्त एवेत्यर्थः, कैः ?-आज्ञाभङ्गान्तरा योत्थानन्तसंसारनिर्भयै” रित्या-
दिभिः श्रीमुनिस्तुन्दरस्वरिप्रभृतिस्ममतिवचनैः, प्रागुक्तैः, अयं भावः-न हि स्वयमेव कृतश्चित्कृत्रिमनिमित्तादप्ययमः, किंतु सुविहि-

ताग्रणीश्रीमुनिमुन्दरसुरप्रभृतिभिः पूर्वाचार्यैरेकशो दूषिता इति गाथायुग्मार्थः ॥८९॥ अथ प्ररूपणयापि भेदं दर्शयन्नाह—
जं पुण परूवणाए भेओऽभयदेववल्लहाणंपि । वल्लहजिणदत्ताणं तमणंतर वुळमुस्सुत्ते ॥९१॥

यत्पुनः प्ररूपणया अभयदेववल्लभयोः—पदैकदेशे पदैति न्यायाच्छ्रीअभयदेवसुरिजिनवल्लभयोरपि पुनर्जिनवल्लभजिनदत्तयोश्च भेदः—पार्थक्यं तदनन्तरमुत्सृजे—उत्सृजोद्घाटनावसरे वक्ष्ये इति गाथार्थः ॥९१॥ इति श्रीअभयदेवसुरिः खरतरनाम्ना कलङ्कितो नास्तीति प्रसङ्गतो भणितमिति, अथ खरतरमतोत्सृजदिदर्शयिषया प्रथममुत्सृजभेदानाह—

अह उस्सुत्तं दूविहं किरिआविसयं च वयणविसयं च । किरिआविसयं तिविहं दूविहं पुण वयणविसयंति ॥९२॥
'अथे'ति नामादिव्यवस्थापनानन्तरमुत्सृजे द्विविधं—क्रियाविषयं वचनविषयं च, क्रियैव विषयो यस्य तत्क्रियाविषयं, यद्यपि यत्क्रियाविषयं भवति तद्वचनविषयमपि भवत्येव तथापि मुख्यवृत्त्येति चोच्यम्, एवमग्रेऽपि, वचनं विषयो यस्येति तद्वचनविषयं चेति द्विप्रकारं स्यात्, तत्र क्रियाविषयं त्रिविधं द्विविधं पुनर्वचनविषयमिति गाथार्थः ॥९२॥ अथ त्रिविधं द्विविधं च व्यक्तीकरोति—
अहिअं? ऊणं२ अजदट्टाणं३ चुस्सुत्तमेव किरिआहिं । उम्मगगदेस्सणामगगनासणेहिं दुहा वयणं ॥९३॥

अधिकं१ ऊनं२ अयथास्थानं३ च उत्सृजमधिकमग्निक्रियाविषयमेवकारो व्यवहितः संवध्यते क्रियाभिरेव स्याद्, अयं भावः—
तीर्थकृत्क्रियासु निजबुद्ध्या किञ्चिदधिककरणं तदधिकमुच्यते, एवं न्यूनकरणमपि, या क्रिया यत्र स्थाने भणिता तस्यास्त-
व्यतिरिक्तस्थाने करणमयथास्थानमिति, तथोन्मार्गदर्शनमार्गनाशाभ्यां वचनं—वचनविषयमुत्सृजे द्विधा भवति, एतच्च तीर्थकृद्भाषि-
तादधिकन्यूनमापणाभ्यामेवेति गाथार्थः ॥९३॥ अथ द्वारगाथायुग्ममाह—

श्रीप्रव-
चनपरीक्षा
४विश्रामे
॥३२६॥

गन्भावहारकल्याणगं रयणीपोसहम्मि सामइअं२ । तिगुणुच्चारो पोसहसामइएसुं३ कसेहज्जलं४ ॥९४॥
पज्जुसिअविदलपोलिअगहणं५ विदलति संगरप्पमुहं६ । इच्चाअहिउस्सुत्तं किरिआचिसयं सुणेअवं ॥९५॥
श्रीवीरस्य गर्भापहारः कल्याणकं भवति१ रात्रिपौषधिकानां रात्रिचरमयामे मामायिकं२ सामायिके पौषधे च नमस्कारत्रय-
पूर्वकत्रिदण्डकोचारः३ कसेहज्जलग्रहणं४ पर्युपितद्विदलपूपिकादिग्रहणं५ संगरप्रभुखं द्विदलमिति श्रद्धानं६ इत्यादि क्रियाविषय-
मधिकमुत्सन्नमिति, व्यक्त्या वक्ष्यमाणानामिहोद्दिष्टत्वम्, अन्यथाऽनेकसंख्याकानामुत्सन्नाणां सद्भावात्, तेषां च विचारणे ग्रन्थस्य
लक्षप्रमाणत्वेऽप्यविश्रान्तेः, तेन यानि स्यूलीधनानामपि वक्तुं शक्यन्ते तान्येवात्रोद्दिष्टान्युत्सन्नाणि बोध्यानीति द्वारागाथाता-
त्पर्यम् ॥९४।९५॥ अथ क्रमेण व्यक्तीकृत्य दूषयितुमाह—

नतथवि अहिअं गन्भावहारकल्लाणगंति वीरस्स । जिणवल्लेहेण भणिअं मिच्छाभिनिवेसवस्सगेण ॥९६॥
तेष्वपि—उक्तलक्षणेषूत्सन्नेषु वीरस्य—श्रीमहावीरतीर्थकृतो गर्भापहारकल्याणकं पष्ठमितिधिया जन्मादिकल्याणकदिनानीवाश्वि-
नसितत्रयोदश्यप्याराध्येतिकृत्वा तदाराधनक्रियारूपमधिकमुत्सन्नं खरतरमते वोव्यं, तच्चास्यामवसर्पिण्यां प्रथमतो जिनवल्लभेन
खरतराभिमतेनाभिनिवेशवशेन भणितं—प्रकाशितम्, अत एव तन्मिथ्येतिगार्थः॥९६॥ अथ जिनवल्लभेन भ्रान्त्या यत्सिद्धान्त-
वचनमवलम्ब्य प्ररूपितं तद्राक्यमाह—

भणइ भणिअं च सुत्तेऽवि पंचहत्थुत्तरंतिवयगेहिं । गन्भावहारस्सुं छट्ठं कल्लाणगं वीरे ॥९७॥
जिनवल्लभो भणति—निजश्रावकाणां पुरः सिद्धान्ताभिज्ञताचातुरीमाविष्करोति—भो श्रावकाः ! अद्य पष्ठं श्रीमहावीरगर्भापहारक-

ल्याणकमस्ति, तच्च 'पंचहृत्युत्तरं' चिन्तनैः सिद्धान्तप्रकटाक्षरैः सूत्रेऽपि-पर्युषणाकल्पसूत्रेऽपि, अपिरेवार्थे, सूत्र एव लभ्यते, इत्येवं निजवचनचतुर्थेतिगार्थः ॥९७॥ अथ जिनब्रह्मं दूषयितुं प्रतिवन्दीमाह—

न मुण्डं गणं वयणं उस्मभेणं पंचउत्तरासाढे । अभिईछुट्टेत्ति समं हविज्ज रज्जाभिसेओऽवि ॥९८॥

जिनब्रह्मो न जानत्येतद्वचनं-वक्ष्यमाणगमवाक्यं, कीदृशमित्याह—'उस्मभे' णं अरहा कोसल्लिए पंचउत्तरासाढे अभिईछुट्टे होत्थ'त्ति(२५-३३) श्रीजम्बूद्वीपप्रज्ञसौ समं-तुल्यमर्थान् पंचहृत्युत्तरे इत्यादिवचनेन, तथा सति राज्याभिषेकोऽपि-अककृतश्रीक्रपभराज्याभिषेकोऽपि भवेत्, किं?—कल्याणकमितिगम्यमित्यक्षरार्थः । भावार्थस्त्वयं—'समणे भगवं महावीरे पंचहृत्युत्तरे होत्था, तंजहा-हृत्युत्तराहि चुए चइत्ता गव्वं वक्कते' इत्यादिश्रीपर्युषणाकल्पवाक्यमवलम्ब्य कल्याणकप्रतिचद्वत्वाच्छक्रजी-तत्त्वाच्च गर्भसंहरणमपि कल्याणकमिति जिनब्रह्मविकल्पितवचः, तत्रैवं वक्तव्यं-ननु भो जिनब्रह्म ! यदि कल्याणकाधिकार-प्रतिचद्वत्वाच्छक्रजीतत्वाच्चेति संहरणस्यापि कल्याणकत्वं तर्हि सुतरामद्भुतपुण्यप्रकृतिजन्यस्य श्रीक्रपभराज्याभिषेकस्यापि कथं न कल्याणकत्वं ? तत्राप्येवंविधव्यतिकरस्य सद्भावात्, तथाहि—'उस्मभे णं अरहा कोसल्लिए पंचउत्तरासाढे अभीईछुट्टे होत्थ'त्ति सूत्रस्य व्यक्तियथा 'उत्तरासाढाहिं चुए चइत्ता गव्वं वक्कते, उत्तरासाढाहिं जाए, उत्तरासाढाहिं गयाभिसेअं पत्ते, उत्तरासाढाहिं अगाराओ अणगारिअं पव्वइए, उत्तरासाढाहिं अणंते जावं समुप्पणे, अभिइणा परिणिव्वुए'त्ति श्रीपर्युषणाकल्पपाठसादृश्यं श्रीजम्बूद्वी-पप्रज्ञासावपि, अत्र यथा गर्भसंहरणं शक्रजीतत्वाया प्रथमतीर्थकुद्राज्याभिषेकोऽपि शक्रजीत एव श्रीहारिभद्र्यामुक्तः, तस्माज्जन्मादि-वदनार्थभूतस्य श्रीक्रपभराज्याभिषेकस्यापि त्वया कल्याणकत्वमभ्युपगन्तव्यं स्यादितिगार्थः ॥९८॥ अथ त्वरतरः शङ्कते—

गणु कल्पे णो भणिओ रज्जभिसेओ अ उस भस्सामिस्स । संहरणं पुण सवत्थ वीरचरिए कहं तुल्लं ? ॥९९॥

ननु कपभस्वामिनो राज्याभियेकः 'कल्पे'ति पर्युपणाकल्पे न भणितः, तथाहि 'तेणं कालेणं तेणं समणं उसमे अरहा कोमल्लिए चउत्तरासाढे अभीइपंचमे होत्थ'ति, संहरणं पुनः सर्वत्र-यावन्ति वीरचरितानि तेषु सर्वेष्वपि गर्भसंहरणस्योक्तत्वात् कथं तौल्यं कपभचरितेन सहेति ? , नाम्नाकं राज्याभियेके कल्याणशङ्कापीतिपूर्वपक्षः इतिगार्थार्थः ॥९९॥ अथ तौल्यं दर्शयन् सिद्धान्तयति—

इअ चे गुणाहि सुंदर ! पंचासयसुत्तसुत्तजुत्तीए । हत्थुत्तरजोणं चउरो तह साइणा चरमो ॥१००॥

इति चेद्-यदि ग्रासुक्तं तर्हि हं सुन्दर ! शृणु पञ्चाशत्कक्षत्रं श्रीहरिभद्रस्वरिकृतं पर्युपणाकल्पोक्तकपभचरित्रवद्रुक्तयुक्तया भणितमिति, तद्गणति—'हत्थुत्तरे'त्यादि, तथाहि—पंच महाकल्लाणा संघेसिं जिणाण होइ नियमेणं । भुवणच्छेरयभूआ कल्लाणफला य जीवाणां॥ ? ॥ गब्भे ? जम्मे अ तहा ? निक्खमणे ? चेव गाण ४ निवाणे ५ । भुवणगुरुण जिणाणं कल्लाणा हंति गायवा ॥ २ ॥ तेषु अ दिणेषु धणा देविंदाई करिंति भत्तिणया । जिणजत्तादिविहाणा कल्लाणं अप्पणो चेव ॥ ३ ॥ इअ ते दिणा पसत्था ता सेसेहिं पि तेषु कायवां जिणजत्तादि सहसिं ते अ इमे वद्रमाणस्स ॥ ४ ॥ आसाहमुद्रच्छट्ठी ? चित्ते तह सुद्धतेरसी २ चेव । मग्गसिरकण्हदसमी ३ वेसाहे सुद्धदसमी य ४ ॥ ५ ॥ कचिअकणहे चरिमा गब्भाइदिणा जहकमं एत्ते । हत्थुत्तरजोणं चउरो तह साइणा चरमो ॥ ६ ॥ अहिगयत्तिथविहिया भगवति निंदंसीआ इमं तम्म । संसाणवि एवं चिअ निअनित्थेषु विण्णंआ ॥ ७ ॥ इतिश्रीयात्रापञ्चाशके, तद्बृत्तिर्यथा 'पंचे'ति पञ्चैव महाकल्याणानि—परमश्रेयांसि सर्वेषां सकलकालनिखिलनरलोकभाविनां जिनानाम्—अर्हतां भवन्ति नियमेन—अवश्यंभावेन, तथा वस्तुस्त्वभावत्वात्, भुवनार्थभृतानि—त्रिभुवनजनानन्दहेतुत्वात्, तथा कल्याणफलानि—निश्रेयससाधनानि, चः समुच्चये, जीवानां—

प्राणिनामिति॥ गर्भ-गर्भाधाने जन्मनि-उत्पत्तौ चः समुच्चये तथैतिवाक्योपेक्षे निष्क्रमणे-अगारवासानिर्गमने चैवचि समुच्चयाव-
धारणार्थादुत्तरत्र संभन्त्येते, ज्ञाननिर्वाणे समाहारद्वन्द्वत्वात्केवलज्ञाननिर्वृत्योरेव च, केषां गर्भादिष्वित्याह-‘भुवनगुरूणां’ जगज्ज्ये-
ष्ठानां जिनानाम्-अर्हतां, किमित्याह-कल्याणानि-स्वःश्रेयाणि भवन्ति-वर्चन्ते ज्ञातव्यानि-ज्ञेयानीतिगाथार्थः। ततश्च ‘तेसु’नि
गाहा, तेषु पुनर्दिनेषु-दिवसेषु येषु गर्भादयो बभूवुः धन्या-धर्मधनं लब्धारः पुण्यभाज इत्यर्थः देवेन्द्राद्याः-सुरासुरेन्द्रप्रभृतयः
कुर्वन्ति-विदधति भक्तिनताः-बहुमाननम्राः, किमित्याह-जिनयात्रादि-अर्हदुत्सवपूजास्नात्रप्रभृति, कुत इत्याह-विधानाद्-विधिना,
अथवा जिनयात्रादिविधानानि, अथ कथंभूतं जिनयात्रादीत्याह-‘कल्याणं’स्वःश्रेयसं, कस्येत्याह-आत्मनः-स्वस्य, चैवशब्दस्य समुच्चयो-
ऽर्थः, नन्वपरेषां चेति गाथार्थः॥ यत एवं-‘इअ’ति गाहा, इतो हेतोः पूर्वोक्तात् जीवानां कल्याणफलत्वादिलक्षणात् ते इति येषु जिनगर्भा-
धानादयो भवन्ति दिनानि-दिवसाः, दिनशब्दः पुल्लिङ्गोऽस्ति, प्रशस्ताः-श्रेयांसः, ततः किमित्याह-‘ता’ इति यस्मादेवं तस्मान्छेपरपि-
देवेन्द्रादिव्यतिरिक्तैर्मनुष्यैरपि, न केवलमिन्द्रादिभिर्देवैरपिशब्दार्थः, तेषु गर्भादिकल्याणकृदिनेषु कर्त्तव्यं जिनयात्रादि वीतरागोत्स-
वपूजाप्रभृतिकं वस्तु सहर्षं-मप्रमोदं यथा भवति, कानि च तानि दिनानीत्यस्यां जिज्ञासायां सर्वजिनसंबन्धिनानां तथा वक्तुमशक्यत्वाद्-
र्त्तमानतीर्थाधिपतिवचन प्रत्यासन्नत्वादस्यैव श्रीमहावीरस्य तानि विवक्षुराह-‘ते अ’त्ति तानि पुनर्गर्भादिदिनानि इमानि-वक्ष्यमा-
णानि वर्द्धमानस्य-सहावीरनजिस्य भवन्तीतिगाथार्थः। ‘आस्माद्’ गाहा, आपादशुद्धपृष्ठी-आपादमासशुक्लपक्षे पृष्ठीति थिरेकं दिनं?
एवं चैत्रमासे तथैतिममुच्चये-शुद्धत्रयोदशेवेति द्वितीयं२ चैत्र्यवधारणे, तथा मार्गशीर्षकृष्णदशमीति तृतीयं३ वैशाखशुद्धदशमीति
चतुर्थं४, चण्डः समुच्चयार्थः, कान्तिककृष्णे-चरमा-पञ्चदशीति पञ्चमं५, एतानि किमित्याह-गर्भादिदिनानि-गर्भजन्मनिष्क्रमणज्ञा-

ननिर्वाणदिवसा यथाक्रमं-क्रमेणैव तान्यनन्तरोक्तानि, एषां च मध्ये 'हस्तोचरायोगेन' हस्त उत्तरो यासां हस्तोपलक्षिता वा उत्तरा-
उत्तरफाल्गुन्यस्ताभिर्योगः-संबन्धश्चेति हस्तोचरायोगस्तेन करणभूतेन चत्वार्यध्यानि दिनानि भवन्ति, तथेति समुच्चये, स्वातिना-
-स्वातिनक्षत्रेण युक्तः चरमोस्ति-चरमकल्याणकदिन इति प्राकृतत्वाद्वाद्वाद्यर्थः॥ अथ किमिति महावीरस्यैवैतानि दर्शितानी-
त्यत्राह-'अहिगय'गाहा, अधिगततीर्थविधाता-वर्तमानप्रचनकर्त्ता भगवान् श्रीमहावीरः इतिहेतोर्निर्दिशितानि उक्तानीमानि
कल्याणकदिनानि तस्मात्-वर्द्धमानस्य, अथ शेषाणां तान्यतिदिशन्नाह-शेषाणामपि-न वर्द्धमानस्यैव, क्रमभादीनामपि वर्त्तमानाव-
सर्पिणीभरतक्षेत्रापेक्षया एवमेवेह तीर्थे वर्द्धमानस्येव निजनिजतीर्थेषु-स्वकीयस्वकीयप्रवचनावसरेषु विज्ञेयानि-ज्ञातव्यानि, मुख्यवृ-
त्त्या विधेयतयेति । इह यान्येव गर्भादिदिनानि जिनानां तान्येव सर्वभारतानां सवैरावतानां च, यान्येव चैतेषामस्यामवसर्पिण्यां
तान्येव च व्यत्ययेनोत्सर्पिण्यामपीति गार्थार्थः॥ इति श्रीअभयदेवसूरीकृतयात्रापञ्चाशकवृत्तौ, अत्र पञ्चानामेव कल्याणकानां
मासाः पक्षास्तथेयां नक्षत्राणि चोक्तानि, तत्र यदि गर्भसंहरणदिनोऽपि कल्याणकतया आराध्योऽभविष्यत् तर्हि तद्वत्तस्यापि
मासाद्यकथयिष्यत्, तच्च नोक्तमतो गर्भापहारी न कल्याणकमिति सिद्धं श्रीक्रमचरित्रसाम्यं श्रीमहावीरचरित्रस्यापि, तथोपलक्ष-
णात्तीर्थाभिमतजिनवल्लभकृतकल्याणकस्तवनेऽपि-"सिअनवमि सुविहिमुक्खो नेमिस्सासोअमावसा णाणं पुण्णिमि चुइ नमि
जिणवल्लहं परं देसु पणयाणं ॥ १ ॥" इत्यत्राश्विनमासे त्रयोदश्यां कल्याणकं नोक्तम्, अतः श्रीमहावीरस्य पञ्चैव
कल्याणकानि, तेन पृष्ठकल्याणकवादी तीर्थवाद्य एवेतिगार्थार्थः ॥ १०० ॥ अथ पृथुपणाकल्पव्याख्यानेनापि गर्भसंहरणस्य
कल्याणकामात्रं दर्शयन्नाह-

वक्रत्वाणं पुण पज्जोसवणाकप्पस्स बुण्णिगवणोस्सु । छण्हं वत्थूणं चिअ अण्णत्थवि तयणुसरणंति ॥१०१॥
व्याख्यानं पुनः पर्युपणाकल्पस्य चूर्णिवर्णपु-“छण्हं वत्थूणं ‘चिअ’ति अवधारणे छण्हं वत्थूणमेव, तथाहि-‘जो भगवन्वत्स-
भस्माभिणा सेसतित्थगरेहि अ भगवतो वद्धमाणसामिणो चयणाईणं छण्हं वत्थूणं कालो णाओ दिट्ठो वागरिओ अ तेणं कालेणं”
इत्यादि श्रीपर्यु० च० एवं दशाचूर्णावप्ययमेव पाठः, अन्यत्रापि-आचाराङ्गादौ तदनुसरणं-चूर्णनुसारेणैव बोध्यं, तथाहि-“पंच-
दत्तुचरे होत्थ”ति आचाराङ्गसूत्रं, तत्र टीका यथा-हस्त उत्तरो यासामुत्तरफाल्गुनीनां ता हस्तोत्तरास्ताश्च पञ्चसु स्थानेषु गर्भाधान-
संहरणजन्यदीक्षाज्ञानोत्पत्तिलक्षणेषु संवृत्ताः अतः पञ्चहस्तोत्तरो भगवानभूदिति, अत्र पञ्चसु स्थानेष्वित्येव व्याख्यातं, तच्च चूर्ण-
नुसार्यैव, न पुनः पञ्चसु कल्याणकैष्विति, एतेन कचिद् कल्याणचूर्णं संदेहत्रिषौषध्यनुवादेन कल्याणकषदकव्याख्यानं तदना-
भोगादेवेति प्रदर्शितं बोध्यम्, अनाभोगस्तु ग्रन्थान्तरानुपयोगे महतामपि न विरुद्धः, यदागमः-“नहि नामानाभोगश्छद्मस्थस्ये-
नोऽपि श्रुतानुपयोगस्यागमे प्रसिद्धत्वात्, तस्मादनाभोगादन्यत्र तीर्थसम्मत्तपुरुषसम्मतिमनादाय सूत्रव्याख्याने प्ररूपणे च तीर्थाशा-
तना तीर्थवाहता च स्यादेव, नचैवं जिनप्रभस्याप्यनाभोगः शङ्कनीयः, कुपाक्षिकसमुदायान्तर्वीचित्वेन जिनप्रभस्याप्यभिनिवेशस्य
विद्यमानत्वात्, यतो यत्र कुपाक्षिके यो वर्त्तते स तन्मूलभूताचार्यगतमिथ्यात्ववान् भवति, यथा अद्य यावत् दिगम्बरसमुदाया-
न्तर्वर्त्ती शिवभूतिगताभिनिवेशमिथ्यात्ववान्, कल्याणकषदकप्ररूपणामधिकृत्य तु इवै मूलभूतो जिनवल्लभो बहु विख्यातः, सच
मद्येन निवार्यमाणोऽपि षष्ठं कल्याणकं प्ररूपयन् शिवभूतिवदभिनिवेशचानेव, अतएव तद्व्यपस्थापितसमुदायावलम्बो खरतरमताक-

पंको जिनदत्तोऽपि ष्टुणाश्रन्याथेन जिनवल्लभमभिनिवेशवन्तं व्यञ्जितवान्, तथाहि, “असहायणावि विही पसाहिओ जो न सेस-
सरीहिं। लोअणपहेऽवि वच्चइ वुच्चइ पुण जणिमयणू। हिं ॥१॥” इतिगणभरसार्द्धं ०१२२ गाथा, तद्वृत्तिर्यथा—ततो येन भगवताऽस-
हायेनापि एकाकिनापि परकीयसहायनिरपेक्षम्, अपिर्विस्मये, अतीवाथर्यमेतद्, विधिः—आगमोक्तः पण्डकल्याणकरूपथेत्यादि विषयः
पूर्वप्रदर्शितश्च प्रकारः—प्रकर्षण इदमित्यमेव भवति योऽत्रार्थेऽसहिष्णुः स वावदीत्विति स्कन्धास्फालनपूर्वकं साधितः सकललोकप्रत्यक्षः
प्रकाशितः, यो न शेषसूरीणाम्, अज्ञानसिद्धान्तहरस्यानामित्यर्थः, लोचनपथेऽपि दृष्टिमार्गे, आस्तां श्रुतिपथे, व्रजति—याति, उच्यते पुन-
र्जिनमतज्ञैः—भगवद्वचनवेदिभिरिति गण० वृत्तौ, एवंविधवक्ता त्वनाभोगवान् न भवति, किंत्वभिनिवेशवानेवेति जिनदत्तेनापि सूचितं,
तदुक्ताभ्युपगन्तृत्वेनात्मनोऽपि “पूर्वइ मूलपडिमं पि साविआ चिहनिवासिसम्मत्तं। गवभावहारकल्लणगं पि नहु होइ वीरस्स ॥१॥”
इत्युत्पन्नपदोद्घाटनकुलकचसा तथा ज्ञापितं, किंच—जिनवल्लभ एव तावदित्थं प्रष्टव्यः—भो जिनवल्लभ ! पञ्चकल्याणकत्वादिनः
श्रीहरिभद्रसूरिप्रभृतयः तीर्थसम्मता उत नेति, नेति वक्तुमशक्यत्वेन तीर्थसम्मत्तत्वे सिद्धे तीर्थमपि पञ्चकल्याणकत्वाद्येव सिद्धं,
तथा च असहायणाविंति निन्दुरञ्चमा सर्वानपि पूर्याचार्यान् तिरस्कृत्य तीर्थमम्मत्तं पण्डं कल्याणकं प्ररूपयन् कथं त्वं तीर्थस्पड्य-
पीति स्वयमेव पर्यालोचय, एतेन सिद्धान्तपारगांमी जिनवल्लभसूरिरिति यजिनदत्तापत्तीयानां वचस्तदपि निरस्तं, ‘पंचहत्थुत्तरे’
इत्यादिचनेन पण्डं कल्याणकं व्यवस्थापयन् सिद्धान्तगन्धेनापि शून्यो जिनवल्लभ इत्येव प्रवचनविदामध्यक्षसिद्धत्वादित्यलं
प्रपञ्चेतिनेतिगाथार्थः ॥१०१॥ अथ श्रीवीरचरित्रे सर्वत्रापि गर्भसंहरणपाठनियमे श्रुक्तिप्रदर्शनपुरस्सरसम्पसंहरणाह—
नमहा जं संहरणं चरिण निअमेण संगईचडणं । देवाणं दुप्पन्नं वीरं तिमला पसूअत्ति ॥१०२॥

तस्मात्प्रागुक्तप्रकाराच्चरितं-श्रीमहावीरचरितं नियमेन गर्भसंहरणमर्थचित्करणं यत् तत् संगतिघटनं-पूर्वापरसंवन्धघटकमित्यर्थः-
तदेवाह-‘देवाणंदे’त्यादि, यतो गर्भसंहरणमत एव देवानन्दोत्पन्नं-देवानन्दाया ब्राह्मण्याः कुक्ष्यावतीर्णं श्रीवीरं त्रिशला प्रसूते-
तिअ संगतिः, अन्यथा यस्याः कुक्षौ समुत्पन्नः सैव प्रसूतेति वक्तव्यं स्यात्, तच्च न जातमिति संगतिघटनाय गर्भसंहरणभणनमाव-
श्यकमितिगार्थाथः ॥१०२॥ अथ राज्याभिषेकेऽप्येवमात्तामिति पराशङ्कामपहरति—

नेवं रत्नभिसोऽप्यभयणा भयणा भयिआ य तेण तक्कहणे । तेणो भयंपि कल्लाणगववणसेण रहिअंति ॥१०३॥
राज्याभिषेके तावदेवं न भवति-असंगतिर्न भवति तेन कारणेन तत्कथने भजना भणिता, क्वचित् “चउत्तरासाहे” क्वचित्
‘पंचउत्तरासाहे’ति, तेनोभयमपि-गर्भसंहरणं राज्याभिषेकेत्येति द्वितयमपि कल्याणक्रव्यपदेशेन रहितमिति गार्थाथः ॥ ३ ॥

अथ पुनरप्यधिकोत्सृज्यमाह—

रयणीपोसहिआणं सामइअं सुवणउणंनरं भणिअं । जिनवल्लहेण विहिणा सुत्ते सामइअं न हवे ॥१०४॥
रात्रिपौषधिकानां स्वपतानन्तरं-निद्रावसाने जिनवह्मणेन सामायिकदण्डोच्चारदि विधिना भणितं, तथाहि—“तओ राइअंचरम-
जामे उट्टिज्जण इरिआवहिअं पडिक्कमिअ सक्कत्थएण चेइए वंदिअ पुवं व पोत्ति पेहिअ नमुक्कारपुवं सामाइअसुत्तं कइडिअ संदिमा-
विअ मज्झायं कुणइ, जाव पडिक्कमणवेल”ति जिनवह्मणेन पौषधविधिप्रकरणे भणितं, तत्र युक्तिमाह-‘सुत्ते’ति येन
कारणेन सुते सामायिकं न भवेत्, सामायिकं कृत्वा यदि स्वप्यात्तहि सामायिकरहितो भवेदितिगार्थाथः ॥ १०४ ॥ अथो-
क्तयुक्तिं निगकरोति—

न मुणह् पअं पोसह् पज्जसणं तहेव उचारो । जं पोसहंमि कप्पइ कप्पइ तं तस्स सामइए ॥१०५॥
न जानाति जिनदल्लभ इतिगम्यं, किं न जानाति ?—एतत्सामायिकं पौपधसहचरितं पौपधपर्यवसानं—पौपधसमानकालीनमेव,
तथैवोचारोऽपि “जाव पोसहं पज्जुवासामी”ति पाठात्, तेन न स्वल्पकालीनं, तेन यत्पौपधे कल्पते तदेव तस्य पौपधसंबन्धिनि
सामायिकेऽपि कल्पत इतिगाथार्थः ॥१०५॥ अथ कल्प्यत्वे प्रवचनमाह—

तेणेवागमवयणं उद्धिट्ठकडं पि खुंजइ सइहो । कयसामइओऽवि निसीह् भासवुण्णिप्पमुह्गंथे ॥१०६॥
येन कारणेन यत्पौपधे कल्पते इत्यादि तेन कारणेन उद्धिट्ठकृतमपि—पौपधिकमुद्दिश्य निष्पादितमप्यशनादिकं कृतसामायिकः
श्राद्धो मुड्ठे इत्यागमवचनं, निशीथभाष्यचूर्णिप्रमुखग्रन्थे, यतः—“कामी सधरंगणओ थूलपहणा सि होइ दट्ठवा । छेअणभेअणक-
रणे उद्धिट्ठकडं पि सो खुंजे ॥१॥” इतिश्रीनिशीथभाष्ये उद्दे१५, एतच्चूर्णिस्तु राकामतवक्तव्यताधिकारे लिखितेतिबोध्यम्,
एतेनाधुनैकैः पौपधिकानां भोजनं निषिध्यते तदपि निराकृतमिति बोध्यं, कृतसागायिकस्य भोजनस्य निशीथचूर्ण्यादावुक्तत्वादिति-
गाथार्थः ॥१०६॥ अथ व्यरिरेके दोषमाह—

अण्णह् डवहिंमपुणे लोवे वयभंगपाचयं पयडं । तेणं तम्मयसावयसामइए पोसहे असुहं ॥१०७॥
अन्यथा—कल्प्याकल्प्ये आश्रित्य यदि पौपधसाम्यं न स्यात्, किंतु निद्रानन्तरमपि पौपधस्थितिः, न पुनः सामायिकस्येति,
तर्ह्यत्रथो अपूर्णे सामायिकलोपे व्रतभङ्गपातकं प्रकटमेव स्यात्, तेन कारणेन तन्मतश्रावकस्य पौपधे सामायिकमशुभं स्यात्, पौप-
धवधिकेऽपि सामायिकेऽभ्युपगमेऽपि निद्रोदये विनाशात्, पातकहेतुत्वादितिगाथार्थः ॥१०७॥ अथ जिनाज्ञया निद्राऽपि संयम-

हेतुः कुतः सामायिकविलोपकारिणीतिदर्शयति—

निहाविअ गुरुआणापुवं सा चैव धम्मअणुक्खला । जह संथारापोरसिपढंणतरसाहुनिदत्ति ॥१०८॥
निद्राऽपि च पौषधसामायिकगतो रात्रिप्रथमपौरुष्यनन्तरं गुर्वाज्ञापूर्वं स्यात्, सा च धर्मानुक्खलैव, प्रकृतधर्मप्रसाधनीत्यर्थः ; तत्र दृष्टान्तमाह—यथेत्यादि, यथा संस्कारकपौरुषीपठनानन्तरं साधुनिद्रा, सा च संयमाधारशरीरस्थितिहेतुरेव, यदुक्तं—यद्यपि क्वचिदाचार्यानुज्ञाता द्वितीयपौरुष्यादौ दीर्घसंयमाधारशरीरस्थित्यर्थं निद्रावशोपगता भवन्ति तथापि सदा जागरा एवेति श्रीआचार्येण राज्ञे ज्ञीतोष्णीयाध्ययने प्रथमोद्देशके, एवंविधा निद्रा कथं पौषधिकानां सामायिकविगमहेतुः ? न कथमपीत्यर्थः ; तेन जिनवच्छ-
भेन रात्रिपौषधिकानां पश्चिमे गात्रे यत्सामायिककरणं निर्दिष्टं तद् दुष्टमेवाधिकक्रियारूपत्वादिति गाथार्थः ॥१०८॥ अथ सामायिक-
पौषधयोर्नमस्कारत्रयपूर्वकं त्रिदण्डकोच्चारणं यत् तदपि खरतरमतेऽधिकमुत्सन्नं यथा स्यात्तथा दर्शयति—
मामाअपोसहेसुं उचारो सावगाण तिकखुत्तो । जुत्तोत्ति अ जिणदत्तो भणइ जहा अशुवउच्चारो ॥१०९॥
सामायिकपौषधोरुच्चारः ‘तिकखुत्तो’ति त्रिकृत्यः—त्रीन् वारान् युक्त इति जिनदत्तो भणति, तत्र दृष्टान्तमाह—यथेत्यादि, यथा
श्रावकणामपुत्रतोच्चारः—स्थूलप्राणातिपातविरमणादौ “अहणं भंते ! तुम्हाणं ममीवे थूलगं पाणाइवायं” इत्यादिवाचनयमुच्चार्यते तथा
सामायिकमपीति गाथार्थः ॥१०९॥ अथ जिनदत्ताभिप्रायं तिरस्कुर्वन्नाह—

न सुणइ मूहो लोगडिइं पि बहुकालसज्जं मह कज्जं । तत्तुल्लं कहमिअरं तिहिरिक्खपत्तो अणाईहिं ॥११०॥
मूढः—अभिनिवेशी जिनदत्तो लोकास्थितिमपि न जानाति, यतस्तिथिनक्षत्रग्रलोकनादिभिः बहुकालसाध्यं यत् महत्कार्यं तत्तुल्यं

तदितरद्-अल्पकालसाध्यमल्पं च कथं स्यात्?, न कथमपीत्यर्थः, अयं भावः-महत्कार्यं तावद् दूरग्रामान्तरगमनोद्वाहादिकं, तच्च शुभमतिथिनक्षत्रचन्द्रादियलविलोकनपुरस्सरमेव क्रियते, न तथा तदितरद् आपणादिगमनभोजनादिकार्यमपि, एवं यावज्जीवाभिग्रह-
रूपं विवक्षितव्रतादिकं प्रतिपत्तुकामो मुहूर्त्तादिपुरस्सरं शिरष्युच्चरति, न तथाऽल्पकालीनं सामायिकमपीतिगाथार्थः॥ ११० ॥

अथातिप्रसङ्गमाह-

अण्णहं चासक्खेवप्पमुहं उववासमाइउचारं। जुज्झं तम्मइ मग्गे अण्णंपि महघयाइव ॥१११॥

अन्यथाऽल्पकालीनस्यापि सामायिकादेर्यदि त्रिरुचारोऽभ्युपगम्यते तर्हि अणुव्रतोच्चारोऽप्युपगम्यते, उववासामुच्चारं
वासक्षेपप्रमुखं-चामक्षेपादि समग्रोऽपि नन्दिविधिर्भुज्यते-अधिकर्त्तव्यो भवेत्, किंच-यथा सामायिकाङ्गुचारेऽणुव्रतोच्चारो दृष्टान्ती-
क्रियते तथाऽणुव्रतोच्चारं महाव्रतोच्चारोऽपि दृष्टान्तीकर्त्तव्यः स्यात्, तथा च अत्रापि-अन्यदपि शिरोमुण्डनादिकमपि तन्मते
मार्गे जिनदचाभिमतप्ररूपणालक्षणे युक्तं स्यात्, तच्चाभ्याभ्यनभिमतमतो यत्किञ्चित्त्रिरुच्चारोऽपि सामायिकमपीतिगाथार्थः ॥१११॥

अथ जिनवह्नभोक्तसम्मत्या दूषयितुमाह-

पोसहविहिंसि जिणवत्तलेहणे इगवयणं भणणओ इक्को। दंडगमाउचारो परिचत्तो तेण पयडोऽवि ॥११२॥
पौपधविधौ-पौपधविधिप्रकरणे जिनवह्नभेन-विधियर्मनाममताकर्पकेण एकवचनभणनतः 'नमुक्कारमुच्चरिअ' इत्यादिद्वितीयै-
कवचनभणनेन दण्डकोच्चारोऽप्येकवारः प्रकटः, तथाहि "पोसहमुहपत्तिं पडिलेहिमीति भणिअ वीअखमासमणपुवं पोत्तिं पडिलेहिअ
खमासमणेण पोसहं संदिमाविय वीअखमासमणेण ठाग्मिच्चि भणिचा खमागमणं दाउं उद्धठिओ ईसिमोणयकाओ गुरुवयणमणु-

भणंतो नमोऽकारमुच्चरिअ भणइ--करमि भंते । पोसहं इत्यादि यावदोसिरामिच्छि, एवं सामायिकेऽपि पंचमंगलं पठित्वा करमि भंते !, इत्याद्येवंविधोऽपि तेन लिनदत्तेन त्यक्तः, एकाग्रमुच्चारं परित्यज्य त्रिवारमभ्युपगत इत्यत्र द्विरुच्चारणमधिकमिति गाथार्थः ॥११२॥
अथ पुनरप्यधिकमुत्सवमाह—

साह्रणं उचद्दणं गिहिंअ अहिअंति जेण तक्किचं । आवस्सयजोणं सिद्धं सिद्धंतवुद्धीणं ॥११३॥

गृहिंवत्—श्रावकवत् साधूनामभ्यावश्यकश्रुताराधनार्थमुपधानवहनं यत् तदधिकं, येन कारणेन तत्कृत्यं षडावश्यकाराधनलक्षणं श्रीआवश्यकयोगेनैव सिद्धं, केषां?—सिद्धान्तबुद्धीनां तत्त्वविदां, न पुनः कुपाक्षिकाणामपि, ननु स्वयमुपधानोद्बहनमन्तरेण कथं श्रावकाणामुद्बहायितुं शक्यते इति चेत् भवं, यतः सामायिकपौषधद्वादशत्रतोच्चारादिष्वपीयमेव रीतिः प्रसज्येतेति स्वयं विचारणीयमिति गार्थः ॥११३॥ अथ पुनरपि तदाह—

उस्सग्गेण कसेल्लयजल्लगहणं साहुणावि ही मोह्वा । तंचिअ मट्ठिअ भायणसंगइअं कहं णु तस्सजयणा? ॥११४॥
उत्सर्गेण—मुख्यवृत्त्या कसेल्लकजलग्रहणमुपलक्षणात् काथजलादिपरिग्रहः, ही इति खेदः, मोहात्—चारित्र्यमोहनीयोदयात् तथा श्रद्धा-
नपुनस्सरं तथाविधजलग्रहणं साधोरपि, श्रावकाणां सुतरामित्यपिशब्दार्थः, तथापि—कसेल्लकादिजलग्रहणमपि च मृत्तिकाभाजन-
संगतिकं—कुण्डादौ प्रक्षिप्तं, नु इति विनर्कः, कथं वसजन्तुयतेनेति?, न कथमपीत्यर्थः, यतस्तथाविधं शीतलजलं कुम्भामादिमृत्ति-
काभाजनगतं प्रायः शीघ्रमेव व्रसादिजन्तुयोनिः स्यात्, तद्यतना साधूनां न संभवति, ननु शुद्धविकटमुष्णोदकं वर्णान्तरादिप्राप्तं
शुद्धजलं वा इति श्रीकुलमण्डनसुरिकृतपर्युपणाकल्पवचणौ तथा संदेहविपौषध्यां चोक्तं कथं कसेल्लादिनीरं न गृह्यते इति-

चेद्, उच्यते, सिद्धान्तेऽदृश्यमानत्वात् तथा तीर्थे तथाप्रवृत्तेरनुपलम्भाच्च, यत्तु श्रीकुलमण्डनसूरिवचनं तत्तु संदेहविषयौघी-
लिखितमेव लिखितं तदनुवादरूपं, न पुनस्तत्कृतं व्याख्यानं, संदेहविषयौघाधिकारस्तु जिनप्रभक्षरिः स्वमतप्रवृत्त्यनुसारेणैव व्याख्या-
तवान्, न पुनरागमानुसारेण, यतः पर्युपणाकल्पचूर्णौ शुद्धविकटशब्देनोष्णोदकमेव व्याख्यातं, न तु वर्णान्तरादिग्राहं चेति, तथा
श्रीअभयदेवक्षरिणा स्थानाङ्गवृत्तावपि तथैव व्याख्यातम्, एवं निशीथचूर्णविषयं चोध्यं, “अणयं धा तद्वप्यं पाणगजायं”
इत्यस्य श्रीआचाराङ्गस्य वृत्तौ अन्यतरशब्देन चाचाराङ्गोक्तमेव द्राक्षापानीयादि व्याख्यातमस्ति, न तु काथकसेल्लकादिनीरमपि,
तथा “वर्णान्तरयापत्तं फालुअमलिलं च तयभावे” इति श्रीदेवसूरिकृत्यतिदिनचर्यायां, प्रवचनसारोद्धारे तु सामान्यतो वर्णा-
न्तरादिग्राहमेवोक्तं, नतु व्यक्तयेति, तदपि च तदभावे इति वचनादपरेण सर्वजलानामभावे सत्येव ग्राह्यं, न पुनर्मुख्यतया तद्वा-
ह्यमुक्तम्, अपवादतोऽपि येन केनापि वस्तुना यथा तथा वर्णान्तरापादितं उदकं ग्राह्यं यदि तदा प्रथमवृष्ट्यादौ रजोगङ्गुलनदीतटागादि-
ग्राह्यं भवेत्तच्चानुचितमिति तत्रापि सम्मतं, ननु तर्हि वर्णान्तरादिग्राहशब्देन किमुच्यते इति चेद्, उच्यते, ओघनिर्मुक्तौ धाव-
निकाकृते यन्नीत्राद्युदकमुक्तमस्ति तत्तथा गृहीतं द्रष्टव्यं, किंच-यत्र कापि नीरविचारस्तत्र सर्वत्रापि प्रायः काञ्जिकादिव्याख्या-
नुपलभ्यते, न पुनः काथकसेल्लकादिना तथाभूतमपि, खरतैस्तु सत्यपि काञ्जिकादिनीरे मुख्यवृत्त्या तदेवाहृतं स्वादलास्पद्यात्,
किंच-मुख्यवृत्त्या कसेल्लकादिनीरग्रहणे आयामाम्लशब्दनिष्पत्तिरपि न संभवति, यतः श्रीआवश्यकवृत्तौ आयामः-अवसानं
अर्हं-तुर्यो रमस्ताभ्यां निर्वृत्तमायामाम्लशब्दव्युत्पत्तिरस्ति, तथा योगशास्त्रवृत्तौ आचामः-अव-

श्रावणमामलं च तुर्यो रसः ते एव प्रायेण व्यञ्जने यत्र भोजने ओदनकुंडमापमकथुप्रभृतिकं तदाचामामलं समयभाषयोज्यते; किंच-
काथकसेल्लकादिना जलपरिणमनकालोऽपि स्वबुद्ध्या सम्यक्कथं ज्ञातुं शक्यते?, यतः “वण्णरसगंधफासा जह दवे जम्मि उक्कडा
हुंति । उह तह चिरं न चिहइ असुभेसु सुभेसु कालेसु ॥१॥ इति बृहत्कल्पभाष्यं, तद्वृत्तिर्यथा—यस्मिन् द्रव्ये यथा यथा वर्णग-
न्धरसस्पर्शा उत्कटा उत्कटतरा भवन्ति तथा तथा तेन द्रव्येण सह मिश्रितमुदकं चिरं न तिष्ठति, क्षिप्रं क्षिप्रतरं परिणमत
इति भावः, किमविशेषेण?, नेत्याह—ये अशुभा वर्णादय उत्कटास्तेष्वेव क्षिप्रं परिण मते, ये तु शुभा वर्णादयस्तेपूतकटेषु कालेन
परिणमते, चिरादित्यर्थः॥ इति कल्पवृत्तौ चतुर्थखण्डे पत्र १७५, शुभद्रव्यं च काथकसेल्लकादि, अतस्तत्प्रक्षेपणे नीरस्य परिणम-
नकालो न ज्ञायतेऽगुरुलत्वादेव, किंच—काञ्जिकादिजलग्रहणे जिनाज्ञैव कारणं दृश्यते, न पुनः स्वादमुखलम्पटतेति सर्वजनप्रतीतिं,
काञ्जिकजलं चागमोक्तं परित्यज्य काथकसेल्लकादिजलग्रहणं तु स्वादमुखपरत्वमेव व्यञ्जयति तद्ग्राहिणां, ननु शुभद्रव्यप्रक्षेपे
परिणमनकालापरिज्ञाने सितापानीयस्याप्यग्रहणप्रसङ्ग इति चेन्मैत्रं, सितापानीये तु स्वादार्थं पित्तोपशमनाद्यर्थं वा सिताप्रक्षेपः
क्रियते, सा च नाल्पा संभवति, किंतु बह्वेव, अन्यथा स्वादपित्तोपशमनाद्यसंभवात्, काथकसेल्लकादिनीरं तु स्वल्पेनैव चूर्णेन क्रि-
यते, ततो न तत्परिणतिशुद्धिरल्पस्वादेऽपि गृह्यते, ततो न सितापानीयसाम्यं, किंच—किंचिद्रव्यं तथाविधमेव भवति यन्मधुरं स्वल्पं
च सदापि वर्णं परावर्त्तयति यथा मण्यादि, एवं छगणादिपानीये योज्यं, किंच—सिद्धान्तोक्तायामकाञ्जिकादिजलहीलनां कुर्वतः
खरतरस्य नाम्नाऽपि भिक्षुत्वासंभवः, यतः—“आयामगं च जवोदणं च, सीअं सोवीरं जवोदणं च । नो हीलए पिंडं नीरसं तु, पत-
कुलाइं परिषए जे स भिक्षू ॥१॥” इति श्रीउत्तरा० ताट्कपानीयग्रहणं भिक्षोर्लक्षणमुक्तं तच्च खरतरेण नाभ्युपगतं, न चान-

भ्युपगम एव, किंतु तद्ग्राहिणां हीलनावचोऽपि, यदुक्तं—“युद्धाणाययणगया” इत्यादि गणधरसार्द्धशतके ०५ गाथा, तद्दीक्षायां तपागणसाधूनां वर्णनं यथा मलमलिनगात्रदौर्गन्ध्यपात्रावथावणतन्दुलधावनदिश्राहिणामेकाकिविहारिणां गुरुकुलवासत्यागिनां तपस्विनामित्यादिवर्णनं कुर्वन्नात्मनः स्नानादिकरणं सूचितवान्, अवश्रावणादिहीलेनेन च सिद्धान्तानभ्युपगन्तुं चमपि, यतः सिद्धान्ते तदुपादानात्, तथाहि—“सेजं पुण पाणगजायं जाणेज्जा, तंजहा-उस्सेइमं१ संसेइमं२ चाउलोदगं वा३ अण्णयरं वा तहप्पगारं पाणगजायं” इत्यादि यावत् फासुअं जाव पडिगाहेज्जा ॥ से भिक्खू वा७ सोवीरं वा८ सुद्धविअडं वा९ अण्णयरं वा तहप्पगारं पाणगजायं” इत्यादि वा५ जवोदगं वा६ आयमं वा७ सोवीरं वा८ सुद्धविअडं वा९ अण्णयरं वा तहप्पगारं पाणगजायं” इत्यादि यावत् भिक्खुस्स भिक्खुणीए वा सामग्गिअं” इति श्रीआचा० द्वि० शु० प्रथमाध्ययने सप्तमोद्देशके एतद्दीक्षैकदेशो यथा ‘अहे’त्यादि सुगमं, पानकाधिकार एव विशेषार्थमाह—स भिक्षुर्गृहपतिक्कुलं प्रविष्टो यः पुनः पानकजातमेवं जानीयात्, तद्यथा ‘तिलोदकं’ तिलैः केनचित्प्रकारेण प्रासुकीकृतमुदकम्, एवं तुषैर्यैवैर्वा, तथा आचाम्लम्—अवश्यामं सौवीरम्—आरनालं शुद्धविकटं—प्रासुकम् अन्यद्वा तथाप्रकारं द्राक्षापानादि पानकजातं—पानीयसामान्यं पूर्वमेवावलोकयेत्—पश्येदित्यादि” अत्र शुद्धविकटं प्रासुकमुदकमुक्तं, तच्च चूर्णिकारादिभिरुष्णोदकमेव व्याख्यातम्, अतः सामान्येन प्रासुकोक्तावपि उष्णोदकमेव ज्ञेयं, ग्रन्थान्तरसम्मतस्तथैव दर्शनात्, प्रासुकस्यापि तथात्वेन विशेषितत्वाच्च, यदागमः—“उसिणोदग तत्तफासुअं”ति दशवै० (अ० ५७-१-७७ चू०) अन्यच्छब्देन तु वक्ष्यमाणोद्देशकभणितानि पानीयानि गृहीतानि, तानि चेमानि—से भिक्खू वा२ जाव समाणे से जं पाणगजायं जाणेज्जा तंजहा—अंत्रपाणं वा१० अंवाडगपाणं वा११ कविट्टपाणं वा१२ मातुलुंगपाणं वा१३ अंवाडगपाणं वा१४ दालिमपाणं वा१५

स्वज्जूरपाणगं वा १६ नालिग्रपाणगं वा १७ करीरपाणगं वा १८ कोहलापाणगं वा २० चिंचापाणगं वा २१ अण्ण-
यरं वा तद्व्यगारं पाणगजायं” इत्यादि, न पुनः कसेलकादीनि काप्युक्तानि, तथा “वासावासं० निचभत्तिअस्स भिक्खुस्स कप्पंति सबा-
इं पाणाइं पडिगाहिन्नप्पत्ति, वासा० चउत्थभत्तिअस्म० तओ पाणगाइं पडिगाहिच्चए, तं०-उस्सेइमं वा संसेइमं वा चाउलोदगं वे’त्यादि”
श्रीपर्यु०, इत्याद्यागमोक्तजलेषु आस्तां तावत्तन्दुलधावनानां सिद्धान्तानङ्गीकारकत्वसूचकं, यस्तु तन्दुलधावनानां विषये गृहस्थानां प्र-
णय नामग्राहेण काप्यनुक्तमपि कसेलकग्रहणं सिद्धान्तानङ्गीकारकत्वसूचकं, यस्तु तन्दुलधावनानां विषये गृहस्थानां प्र-
त्याख्यानं कारयति स सिद्धान्तानभिज्ञ एव, प्रतिवर्षं सभामभक्षं वाच्यमानकल्पसूत्रे तन्दुलधावनानां जलस्य स्पष्टोपलम्भात्, न
च तद्व्यग्रहणं मायूनामेवेति वाच्यं, श्रावकाणां तु काप्यागमे पार्थक्येन जलविभागानुपलम्भाद्, अचित्तभोजिनस्तु श्रावका अप्य-
तस्तेषामप्यनान्येव पानार्हाणि, पानागाराणामपि मायूनमानत्वाद्, यथा चावश्यके वन्दनकस्य कः कर्त्तृत्वादेर “पञ्चमहव्यजुतो
अणलसमाणपरिव्रजिअमईओ । संविग्गनिज्जइदी किइकम्मकरां हवइ साहू ॥१॥” इति वचनात्सायुसेव वन्दनकर्त्तृणां प्रोक्तो, न
च श्राद्धादिः, स चानुक्तोऽप्यागमाविरोधेनोपलक्षणाद् गृहीतः, तेनैव विधिना यथा वन्दनकं ददाति तथा तन्दुलादिपानीयमप्य-
नुक्तानां श्राद्धानां युज्यत एव, अन्यथा श्राद्धानां पानार्थं पानीयविभागो दृश्यतामित्यलं विस्तरेण, ननु ‘अदुवा चारथोअण’मि-
त्यादिदृशवकालिकवचनान् “कंजिअयायामासइ संमदुसिणोदगस्स वा असति । फासुअजलं तमज्जं तस्मासइ तसेहि जं रहिअं॥१॥”
श्रीनिशीथभाष्ये संमद्व्यग्रहणेन ‘गवंगरसभायणनिकेअण’ति तच्चर्णो जल्पनीयमुक्तमित्यागमवचनाच्च मुख्यतः साधूनां जर-
त्पानीयमेव युज्यते, न पुनस्तद्व्यग्रहणोदकमपीति ननु तद्व्यग्रहणं भवतामपि स्वादालाम्पद्यादेवेति चेन्मैवम्, उष्णोदकस्यापि मुख्य-

तथा बहुषु स्थानेषु भणनात्, तथाहि 'उसिणोदगतत्तफासुअं, पडिगाहिअ संजए'ति श्रीदशैव०, तथा 'उसिणोदगतत्तभोइणो धम्मे ठिअस्स सुणिस्स हीमउ"ति श्रीसुवक्कदङ्क वैतालीयद्वितीयाध्ययने, तथाऽन्यत्राप्युष्णोदकं साधूनामुत्सर्गतः प्रवचनोक्तमेव बोध्यं, न पुनरेवं कापि कसेलकजलमिति, अधिकत्वं चोत्सर्गपदेष्वनुक्तस्यापि भणनाद्, इदं च विवक्षया न्यूनोत्सरेऽपि पतत्य-
पवादपदेभ्यः परित्यक्तत्वादिति गाथार्थः ॥१४॥ अथ कसेलकपानीयग्रहणे त्रसयतनाद्यभावे यत्स्यात्तदाह—

तसजयणाइअभावे संजमलेसोऽवि दूरतरवडिओ । एवंविहोऽवि मग्गो उम्मगो केरिसो हुज्जा ? ॥१५॥
त्रसयतनाद्यभावे सम्यक्तत्वमपि न संभवति, तस्य लक्षणस्याप्यभावात्, सम्यक्तत्वलक्षणं त्वेवं—“शमसंवेगनिर्वेदानुक्रम्पास्तिकय-
लक्षणैः । लक्षणैः पञ्चभिः सम्यक्, सम्यक्तवमुपलक्ष्यते ॥” इति श्रीयोगशास्त्रे, सम्यक्तवाभावे च कुतः संयमगंधोऽपि ?, आ-
स्तां सर्वविरतिसंयमः, देशविरतिपरिणामोऽपि दूरतरपतितः—अतिदविष्टतरः तद्गन्धस्याप्यभाव इत्यर्थः, अयं भावः—सम्यग्दृष्टि-
देशविरतिर्ना त्रसयतनापरायणो भवति, अयं तु यतिलिङ्गधरोऽपि न तथेति कथं साधुः ?, एवं सत्यपि यदि हे खरतर ! त्वदभि-
मतः पूतरादित्रसजन्तुविराधनाहेतुः शीतलकसेलकजलग्रहणमपि मार्गो—ज्ञानादिरूपो मोक्षस्य भवेत् तर्हि कीदृश उन्मार्गः ?, अय-
मेवोन्मार्गो, नान्य इति गाथार्थः ॥१५॥ अथ पुनरप्यधिकमुत्सन्नमाह—

सावयकुलपडिसिद्धं पज्जुसिअविदलमाइ ज रद्धं । सिद्धंतवयणमलिअं भणिअणं भक्खण सुक्खो ॥१६॥
श्रावककुलप्रतिपिद्धं—नाम्नापि यः श्रावक इति ख्यातिमान् तदीयकुले प्रतिपिद्धं रात्रिभोजनवदिदमप्यकल्प्यमिति वचनप्रज्ञाहेण

? अजीवं परिणयं णचेति पिण्डैपणाप्रथमोद्देशके सप्तसप्ततितमाया गाथायाः पाठान्तरमिदं, तत्रोष्णोदकाधिकारान्

जुगुप्सितं यद् राद्रे सदर्थदाद्रेमिति गम्यं पर्युपितं-रात्र्यन्तरितं द्विदलं सुहमाषादिधान्यविशेषः, आदिशब्दात्तपौलिकादिपरिश्रहः, तादृशमलीकम्-अनुक्तमप्युक्तमित्यसदभ्याख्यानोनासत्यं सिद्धान्तवचनं भणित्वा मूलो भक्षयतीतिगार्थः॥११६॥ अथ पर्युपितं द्विदलादिकं कीदृशं भवतीत्याह—

रस्तन्तरिअं विदलं चलिअरसं पोलिआ उ लालजुआ । ओसन्नं तेण तयं न सुंजई साणुकंपमई ॥११७॥
रात्र्यन्तरितं द्विदलं चलितरसं-विनष्टं संभवेत्, पोलिका च लालायुता-क्षीन्द्रियजन्तुविशेषसंयुक्ता भवेद्, यदागमः—“मि-
च्छन्तमसंचङ्ग विराहणा तस्थ पाणजाईओ । संमुच्छणा य तक्कण दवे अ दोसा इमे हुंति ॥१॥ इति श्रीकल्पमाख्ये, तद्बुद्धिर्निर्या
अगनादिकं रजन्यां परिवास्यमानं दृष्ट्वा शैक्षोऽन्यो वा मिथ्यात्वं गच्छेदुड्डाहं वा कुर्याद्-अहो अमी असंचयिका इति, तथा परि-
वासिते संयमात्मविराधना भवति, तत्र संयमविराधना भाव्यते-सक्तुकादिषु धार्यमाणेपूरणिकादयः प्राणजातयः संसृच्छन्ति,
पूपलिकादिषु लालासंसृच्छना च भवति, उन्दरो वा तत्र तर्कणम्-अभिलापं कुर्वन् पार्श्वतः परिभ्रमन् माञ्जरादिना भ-
क्षयते, एवमादिका संयमविराधना, आत्मविराधना तु तत्राशनादौ लालाविपसर्पो लाला मुञ्चेत् त्वग्विषो वा जिघ्रन् निःश्वासेन
विषीकुर्याद् उदरो वा लालां मुञ्चेद्, द्रवे चाहारे रात्रौ परित्रास्यमाने एते वक्ष्यमाणा दोषा भवन्तीति श्रीकल्पवृत्तौ । तथा “चलि-
तरसं कुथितान्नं पर्युपितद्विदलपूयिकाद्येनैकजन्तुसंसक्तत्वाद्, उपलक्षणात्पुष्पितोदनपक्वानादिदिनद्वयातीतद्व्याद्यपि चेति श्रावक-
प्रतिक्रमणसूत्रवृत्तौ ‘ओसन्नं’ति ओसन्नं-प्रायेण तेन तर्क-कुत्सितं तत् तर्कं द्विदलादि साणुकम्पममिति—त्रसानुकम्पान्वितबुद्धि-
र्न भुंक्त इतिगार्थः ॥११७॥ अथ परः शङ्कते—

नणु पञ्जुसिअविदलप्पमुहं पाएण नीरसं भणिअं । तंचिअ सुणीणमुच्चिअं तप्पडिसेहो न सिं सेओ ॥११८॥
ननु भोः पर्युपितद्विदलप्रमुखं प्रायेण नीरसं भणितमागमे इति गम्यं, 'तं चिअ'त्ति तदेव मुनीनां-जितेन्द्रियाणाशुचितं-
योग्यं, तत्प्रतिषेधः 'सि'त्ति तेषां मुनीनां न श्रेयानिति पूर्वपक्ष इति गाथार्थः ॥११८॥ अथोत्तरमाह-

तन्नो जुत्तं जम्हा गहिअव्वं तं हविज्ज साहणं । जं संजमउवगारी वाहाकारी न कइआचि ॥११९॥
तत्प्रागुक्तं न युक्तं यद्-यस्मात्साधूनां तदेवोचितं यत्संयमोपकारी-चारित्रक्रियापुष्टिकरं, न पुनर्वाधाकारि-संयमक्रियोपहन्तु
कदाचिदपीतिगाथार्थः ॥११९॥ व्यतिरेकेऽतिप्रसङ्गादिदोषमाह-

अएणह भूइप्पमुहं गहिअव्वं न उए घयगुडप्पमुहं । एवं विआणिज्जं पचयणमेरा न मोत्तच्चा ॥१२०॥
अन्यथा नीरसाहारग्रहणमात्राग्रहे भूतिप्रमुखं-भस्मादिकमादिशब्दाच्छटितपतितशुष्कपलाशपत्रादिग्रहः तदेव ग्रहीतव्यं-भोज्यं
स्यात्, सर्वेष्वपि तथाविधत्रस्तुषु भस्मादेरेव नीरसत्वात्, न पुनर्धृतगुडप्रमुखं-धृतगुडदधिदूग्धपक्वानादि, उष्णोभ्योऽपि कूरादिभ्यो
घृतादेरतिशयेन सारस्याद्, एवममुना प्रकारेण विज्ञाय प्रवचनमर्यादा न मोक्तव्या, सा चैवं-श्रावककुलोत्पन्ना हि अभक्ष्यभो-
जिनो न भवन्ति, द्विदलादिकं तु पर्युपितं प्रायो विनष्टस्वभावमनन्तकायादिवदभक्ष्यमिति ज्ञात्वा वर्जनीयमितिगाथार्थः ॥१२०॥
अथ तस्मात्किं कर्तव्यमित्याह -

पञ्जुसिअविदलमार्हं अल्लं पाएण कुहिअलाल्लजुअं । तेणं तव्वइरित्तं जुत्तं साहण कूराई ॥१२१॥
पर्युपितद्विदलादि आर्द्र-जलक्लिनं, न पुनः शुष्कमपि, प्रायेण-वाहुर्येन कथितं च भवेत्, मापादि क्रथि चलितरसं पूषिकादि-

कं तु लालः—संमूर्च्छिमद्वीन्द्रिग्रजीवविशेषास्ताभिर्दुतं—संसक्तं स्यात्, तेनैव कारणेन तद्व्यतिरिक्तं कूरादि साधूनां सर्वसा-
वयवज्जकानां ग्रहीतुं भोक्तुमिति गम्यं युक्तमिति गार्थः ॥ १२१ ॥ अथ कदाचित् कूराद्योदनोऽपि चलितस्सो दृश्यते
तत्र किं कर्तव्यमित्याह—

कूराई पुण पायं न उत्तदोसेहिँ दूसिअसेसं पमुजंति ॥१२२॥
कूराद्योदनजातिः पुनः प्रायो—बाहुल्येन पर्युपितमिति प्रकरणाद्बोध्यं, यथा हि द्विदलादि विनश्वस्व-
भावं न तथैवोदनाद्यपीत्यर्थः, यस्मादेवं तस्माद्बाहुल्यग्रहणात् कदाचित्तथाविधसामग्रीवशाच्चलितरसं भवेदपीति संभावितदोषपरि-
हागय निरीक्ष्य—वस्तुन्तरालिप्ते पात्रे प्रथमं स्वल्पं गृहीत्वा चक्षुषा निरीक्ष्य जिघ्रति पश्चाद्यथोपयोगि गृह्णातीत्यादि निदीथच्च-
र्याश्रुक्तविविना सम्यक् पर्यालोच्य मुनयो दूषितशेषं—कदाचिच्चलितरसं स्यात्तत्परित्यज्य शेषं प्रमुञ्जते—गृहपतिदत्तं सदादाया-
भ्यवहरन्तीति गार्थः ॥१२३॥ अथ तदपि कीदृशमित्याह—

तंपि जइ केवलेण जलेण रंइ हविज जहजायं । अम्हेहवि गो घिप्पइ विअलं जह बुइहवयणाओ ॥१२३॥
तदपि—कूरादिकमपि पुनर्यदि केवलजलेन रांइ स्यात्तद्यथाजातं तन्नादिनाऽसंस्कृतं बुद्धवचनान्नास्माभिर्गृह्यते, अस्माकं बुद्ध-
संग्रदायस्त्वेवं—तन्नादिना रांइ मिश्रं वा कूरादि ग्राह्यम्, इतरद् द्विदलवद्विनश्वस्वभावं परिहार्यमिति गार्थः ॥ १२३ ॥ अथ
तादृग्विदलमक्षणमुपसंहरन्त्याह—

केवलजलेण रंइ तंदुलमाईवि पाय चलिअरसं । विदले मुराणुभावो किं जाओ जेण गो चलिअं ? ॥१२४॥

तन्दुलाद्यपि केवलजलेन राद्धं प्रायश्चलितरसं स्याद्, एतच्चाध्यक्षसिद्धं, विदले किं सुरानुभावो जातो येन तन्न चलितरसम्?, एवं पूषिकादात्रपि भाव्यमिति गाथार्थः ॥१२४॥ अथ प्रवचनमर्यादास्वरूपमाह—

जं जं यदलसद्भावं पवयणमेराद् रक्त्वयं भणिअं । जहं यं भवयगुत्ती भणिआ न तद्दा य अपणेसिं ॥१२५॥
यद्यद् बहलस्वभावं—निरुपाधिकस्वरूपं वस्तु तत्प्रवचनमेरायाः—जिनशासनस्य मर्यादायाः रक्षकं भणितं, दृष्टान्तमाह—यथा ब्रह्मव्रतगुप्तिः, प्राकृतत्वादेकवचनं ब्रह्मव्रतगुप्तयो भणिताः, ताश्चेमाः—“वसहि कह निसिखिदिअ कुइडंतर पुवकीलिअ प-
गीए । अइमायाहार विभूसणा य नव यंभगुत्तीउ॥१॥”ति, न तथा—तेन प्रकारेणान्येषां महाव्रतानां गुप्तयो भणिता इति गाथार्थः ॥१२५॥ अथ तत्र हेतुमाह—

पायं गुत्तिविलोवे लोवो यं भवयस्स जहं दिट्ठो । दिट्ठिपद्दणेहिं तह नत्तेसि मद्दघयाणंपि ॥१२६॥
गुप्तिविलोपे प्रायो ब्रह्मव्रतस्यापि भङ्गो दृष्टिप्रधानैः—सर्वज्ञैर्यथा दृष्टो न तथाऽन्येषां व्रतानामपि, दार्ष्टान्तिकयोजना त्वेवं—यथा ॥१२६॥ अथ पर्युपितयोरपि द्विदलाद्विदलयोः कथिताकथितनियमाभावं प्रदर्श्य व्यवहारनयसमर्थनाय गाथायुग्ममाह—
जइविअ विदलप्पमुहं पज्जुसिअं किंचि होइ अविणट्ठं । किंचिवि ओअणजायं विणट्ठमवि होइ पज्जुसिअं ॥१२७॥

तद्विअ बहलसद्भावं अहिगिच्चा होइ चारु ववहारो । सो चेव संजयाणं पवित्तिनिवित्तिहेउत्ति ॥१२८॥
यद्यपि च द्विदलप्रभुत्वम्, आदिशब्दात्पूषिकादिग्रहः, किंचित्पर्युपितमविनष्टं—चलितरसं न भवेदपि, पुनः किञ्चिदोदनजातं

पर्युपितं विनष्टमपि भवेत्, तथापि बहलस्वभावमधिकृत्य चारुव्यवहारः—शोभनो व्यवहारो भवेत्, 'सो चेव'ति स एव व्यवहारः संयतानां प्रवृत्तिनिवृत्तिहेतुरिति, अयं भावः—द्विदलं हि पर्युपितं बाहुल्येन विनष्टं स्यात्, तेन ततो निवृत्तिः—अपसरणं, गृहिणा दीयमानं सदोषमतो नास्माकं कल्प्यमिति भणित्वा परिहरतीत्यर्थः, कुराद्योदनजातं तु दीयमानं सम्यग् परीक्ष्य शुद्धमस्माकं कल्प्यमिति भणित्वोपादने इति गाथायुग्मार्थः॥१२७॥१२८॥ नन्योदनवद् द्विदलमपि सम्यग् निरीक्ष्य यदचलितरसं तद् गृह्यते तत्र को दोष इति पगशङ्कामुदाहरणेन परिहरति—

सुविहिअनेवत्थजुओ ववहारपरिक्खिओ जहा पुज्जो । न तद्वा कुत्तिथलिंगी ववहारपरिक्खबाहिरिओ ॥१२९॥

सुविहितनेपथ्ययुतः—सुसाधुवेषधारी व्यवहारपरीक्षितः—छत्रस्थगम्यतीर्थवर्तिब्रह्मव्रतादिमूलोत्तरगुणगणान्वितो यथा पूज्यो वन्दनाभ्युत्थानादियावदाराधनविधिना आराध्यो न तथा कुतीर्थलिङ्गी—शाक्यादिलिङ्गधरः, तल्लिङ्गं तु पिच्छिकाकमण्डलुधातु-रक्तवस्त्रादिचिह्नं तेन युक्तोऽभ्युत्थानानर्हः, कुत इति विशेषणद्वारा हेतुमाह—यतः सोऽन्यतीर्थको व्यवहारपरीक्षावाह्यः—अयं जि-नोक्तमार्गांशुशानपरायणो भवत्युत नेति परीक्षाया—अनर्हः, तादृग्लिङ्गे कथंचिन्निश्चयतः किञ्चिद्ज्ञानादिरूपमार्गस्योन्मार्गतया निर्नरुपदिष्टत्वादिति गाथार्थः ॥१२९॥ अथ दृष्टान्तमाह—

तेण मरीइतिदंडी कवित्ता इद्वयंपि सुद्धवयणंपि । भासंतो दुग्भासी भणिओ उसहेण दुग्भागी ॥१३०॥

अत्र कारणेनान्यतीर्थको व्यवहारपरीक्षावाह्यस्तेन कारणेन मरीचिनामा त्रिदण्डिको—भरतसुतः प्रतीतः, स च निजदेशनाप्र-तिबुद्धं याहि यतिममीपि मोक्षमार्गैकहेतुं संपूर्णं साधुधर्मं प्रपद्यस्वेत्युक्ते ऋषिलो जगाद्—किमिति शोभनो मार्गो भवता त्यक्त इत्युक्ते

मरीचिरुवाच—श्रमणास्त्रिदण्डविरता नाहमित्याद्येवमुक्तेऽपि कपिल उवाच, ह्यवयं द्विरुक्तोऽपि साधुमार्गानभिमुखो मदुचितः सहायः संवृत्त इति विचिन्त्य 'कविला इत्थं पि इहं पि' ति हे कपिल ! ममापि पाशे किञ्चिद्धर्म इत्युक्ते तथाविधमर्माभिमुखं प्रव्राजितवाच, अत्र यद्यपि "तत्त्वनि मरीडनामा आइपरिद्यायगो उममनत्ता । मज्झायझाणजुत्तो एगंते स्सायइ महप्पा ॥१॥ वज्जंति वज्जमीरु बहु जीवममाउलं जलारंभं । होउ मम परिमिण्णं जलेण ण्हणं च पियणं च ॥२॥" इत्यागमगम्यदेशविरतिधर्मं विद्यमानेऽपि शुद्धवचनमपि भाषमाणः श्रीक्रपभेण दुर्भाषी—अनुचितभाषी भणितः, यदागमः—“दुग्धमसिण्णमिक्केण मरीई दुक्खसागरं पत्तो । भमिओ कोडाकोडी मागरसरिनामधिजाणं ॥१॥” ति, तत्र निदानं तावदन्यतीर्थिकवेपे विद्यमाने सम्यक्तव्यवहारस्याप्यभावात् कुतो देशविरतिपरिणामन्यवहारोऽपीति व्यवहारपरीक्षायात्यस्यापि मरीचेस्तादृगल्लिङ्गधारित्वे मम मार्गे किञ्चिद्धर्मोऽस्तीतिवचनं जिनाज्ञाया अभावाद्दुग्धवाजुलूपमेव, यतो यद्यपि तादृगल्लिङ्गधरोऽपि मरीचिः किञ्चिद्धर्मवान् तथापि न तन्मार्गस्तादृशः, एवंविधवचनेन तन्मार्गोदीपनमेव स्यात्, न पुनः श्रावकमार्गस्यापीति व्यवहारो बलीयात्, व्यवहारस्तु तादृगल्यपक्षेऽपि इति, यस्तन्मवडश्रमणोपासकस्य सम्यक्त्वव्यवहारः स च श्रीमहावीरश्रावकत्वेनैव, न पुनस्तन्मार्गोऽश्रितत्वेनैव, सोऽपि तथोपदिश्य कञ्चन ब्राह्मजयिग्यत्तर्हि सोऽपि तथैवाविष्यदिति गाथार्थः ॥३०॥ अथोक्तमेवार्थं गाथया सूचयति—

साहसमीवे पुण्णो धम्मो अमहं तु किञ्चि न य पुण्णो । इअभासा तद्धिगे नो जुत्तं तेण मोसस्ति ॥३१॥
साधुसमीवे धर्मः पूर्णः, मम तु किञ्चित्, न पूर्ण इति गाथा तद्धिगे—तादृशे लिङ्गे विद्यमाने न युक्ता, तेन सृष्टा, तेन सृष्टा—असत्येत्यत एवोन्मुत्र भाषिमार्गपतितो, निश्चयनयात्ममगद्विष्टमपि द्रष्टुमप्यकल्प्य इति निर्युक्तिप्रकारवचनं प्राग् प्रदर्शितमिति गाथार्थः ॥३१॥

अथ पुनरपि दृष्टान्तमाह—

जयवडणतिथिआविअ सिद्धतिअ नहु सातेत्थिआ केई । तहवि परतिथिगहिआ जिणपडिमा कप्पण नेवा ॥ १३२ ॥
यद्यप्यन्यतीर्थिका अपि—अन्यतीर्थिकेपमात्रधारका अपि कदाचित्ताभाव्यत्वपरिपाकवशात् सम्यक्त्वावबोधादिसामग्र्यां सत्यां सिद्ध्यन्ति—एकस्मिन् समये उत्कृष्टपदे दशापि मोक्षं यान्ति 'नहु' नैव केचित् स्वतीर्थिका अपि तथा सिद्ध्यन्ति, तथाप्यास्तामन्य-
त्परतीर्थिकाराधनादि, चोऽप्यर्थे, परतीर्थिकगृहीतजिनप्रतिमाऽपि न कल्पते जैनानाम्, उपनयस्त्वेवम्—अन्यतीर्थिकवद् द्विदलं तच्चा-
चलितरसमपि परीक्षावाह्यमितिकृत्वा हेयमिति गाथार्थः ॥ १३२ ॥ अथ पुनरपि लौकिकदृष्टान्तमाह—

लोणवि सुजाइकुलुप्पणो सुपरिकुविओ जहा जुगो । न तहा विवरीओवि अ गुणवंपि विवाहमाईसु ॥ १३३ ॥
लोकैऽपि सुजातिकुलोत्पन्नः—शुद्धमातागितृपक्षोत्पन्नः सुपरीक्षितो विवाहादिकार्येषु योग्यो भवति, न तथा विपरीतोऽपि—हीन-
कुलोत्पन्नोऽपि कदाचिद्गुणवानपि, तद्वद् द्विदलं हि पर्युषितमाद्रे सत् सकलमपि परिहरणीयं, ओदनजातं तु सुकुलोत्पन्नवत् सुपरीक्ष्य
ग्रायिमिति गाथार्थः ॥ १३३ ॥ अथ परिहारसधिकृत्यालौकिकदृष्टान्तमाह—

उत्तमकुले असुद्धो जो जाओ सो णु चेव चइयवो । विवरीअकुलं सयलं सुकुलेहिं चेव चइअवं ॥ १३४ ॥
उत्तमकुले योऽशुद्धो जातः नु इति वितर्कं स एव त्यक्तव्यः—त्याज्यो, विपरीतकुलं तु 'सुकुलेहिं'ति सुकुलोत्पन्नैः सकलं 'चेव'ति
एवार्थे व्यवहितोऽपि सकलमेव त्याज्यम्, एवमोदनजातौ यदशुद्धं तत्ताग्रमन्त्रमेव परिहर्तव्यं, न पुनस्तज्जातिमात्रं, द्विदलपूषि-
कादिकं न पर्युषितमाद्रे गन् हीनकुलोत्पन्नवन तज्जातिमात्रमपि न्याज्यमिति गाथार्थः ॥ १३४ ॥ अथ पुनरपि लोकोत्तरदृष्टान्तमाह—

जह वा परपरिगहिआ जिणपडिमा भइओऽवि उस्सुत्ते। मुणिगुणजुत्तोवि कुसीललिंगिवग्गेऽवि परिचत्तो ॥१३५॥
यथा वा परपरिगृहीता-हरिहरादिबुद्ध्या मिथ्यादृष्टिपरिगृहीता जिनप्रतिमा हरिहरादिप्रतिमेव त्याज्या, उत्सव-उत्सवत्र भाषिमार्गे
पतितः कदाचित्कोऽपि भद्रकोऽपि-वस्तुतोऽव्यापनदर्शनोऽपि व्यवहारनयावलम्बिभिरुत्सवभाषिवस्याज्यः, सम्यग्दर्शां द्रष्टुमक-
ल्पत्वात्, कुशीललिङ्गिर्वर्गे-पार्श्वस्थादिसमुदाये मुनिगुणयुक्तोऽपि-साधुगुणसमन्वितोऽपि पार्श्वस्थादिवस्याज्य इति गाथार्थः
॥१३५॥ अथ दार्ष्टान्तिकयोजनाय गाथामाह—

एवं निअगुणविलयाभावे विदलाइ रत्तिअंतरिअं । कुहणसहावयवग्गे पडिअं परिहेअमेवत्ति ॥१३६॥
एवम्-अनेन प्रकारेण प्रागुक्तयुक्त्या निजगुणविलयाभावे-अविनष्टत्वे, सत्यपीतिगम्यं, विदलादि राज्यन्तरितं, द्वितीयदिने
इत्यर्थः, कदाचित्किञ्चित्स्यात् तथापि कुथितस्वभावकः-कुत्सितः स्वभावः स्वभावः कथनेन हेतुना स्वभावको यस्य स चासौ
वर्गश्च स कथनस्वभावकवर्गः तत्र पतितं द्विदलाद्याद्रं पर्युपितं द्विदलपूषिकादि परिहार्यमेवेति गाथार्थः ॥१३६॥ अथैवं कुत इत्याह—
ववहारो बहु बलवं लोए लोउत्तरे अ मग्गंमि । तस्सुच्छेए तित्थुच्छेओ छेएहि निदिट्ठो ॥१३७॥

व्यवहारो-व्यवहारनयप्रवृत्तिः लोके-लौकिकमार्गे लोकोत्तरे-जैनप्रवचने व्यवहारः-श्रुताद्यनुसारेण बाहुल्यप्रवृत्तिः बहुबल-
वान्-अतिबलिष्ठः, यदागमः-“ववहारो बहु (जिह्वा) बलवं जं छउमत्थं पि वंदए असहा । जा होइ अणाभिन्नो जाणंती धम्मयं एअं ॥१॥”
(३-१२३ भा०) इति, तस्योच्छेदे-तद्विलोपे छेकैः-निपुर्णैर्गणधरादिभिः तीर्थोच्छेदो निर्दिष्टः, यदागमः-“जइ जिणमयं पव-
जह ता मा ववहारनिच्छयं मुअह । ववहारनउच्छेदे तित्थुच्छेओ जओज्वस्सं ॥ १ ॥ (१७२) इति श्रीपञ्चवस्तुके इति गाथार्थः

॥१३७॥ अथ पर्युपितशब्दाद्भ्रान्तस्य एतरस्य भ्रान्तिनिराकरणाय पर्युपितशब्दस्वरूपमाह—
पञ्जूसिअसदत्थो अहिगारवसेण होइ पाणत्ति । जो जत्थ जहा वुत्तो जुत्तो तह चेव णो इहरा ॥१३८॥

पर्युपितशब्दार्थोऽधिकारवशेन—प्रकरणवशेन नानेति—नानाप्रकारोऽनेकप्रकारो भवति, तेन योऽर्थो यत्र प्रकरणे यथोक्तो—येन प्रकारेण पण्डितैर्भणितः स तथैव विचार्यमाणो विचारसङ्गतो भवति, नो इतरथा, यत्र कापि भाविताऽर्थोऽन्यत्र सर्वत्रापि तथैव विचार्यमाणो न युक्तिमङ्गतो भवति गाथार्थः ॥१३८॥ अथ पर्युपितशब्दस्यानेकधा कविप्रयोगं दर्शयति—
कथवि ठाणन्भंसे पुराणभावे कहिंचि वावण्णे । कथवि सीअलभावे रत्तंतरिएवि पज्जुसिओ ॥१३९॥

पर्युपितशब्दः कचित् स्थानग्रंथे—उत्पत्तिस्थानाद्भटे प्रयुक्तः, तथाहि—“बृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः शुष्कं सरः सारसाः, पुष्पं पर्युपितं त्यजन्ति मधुपाः दग्धं वनान्तं मृगाः । निर्द्रव्यं पुरुषं पुरुषं त्यजन्ति गणिका भृष्टं नृपं सेवकाः, सर्वः स्वार्थवशाज्जनोऽभिरमते नो कस्य को बल्लभः ॥१॥ इत्यत्र वृक्षान्निजोत्पत्तिस्थानाद्भट्टं पुष्पं पर्युपितं भणितं, तच्च भ्रमरास्त्यजन्ति, तद्वद्भोगिनोऽपि नराः शु-
क्तोद्धारितं कूरादिकं पाकस्थाल्याः स्थाल्यान्तरे संक्रामितं पर्युपितं भण्यते तद्भोजिनो न भवन्ति, अत एवाद्यापि निर्गतबाष्पं कूरादिकं भोगिनो न भुञ्जते इति लोकोक्तिरपि, भ्रान्तं—पर्युपितमित्यौपपातिकदृष्ट्यादौ, तथाहि—“से किं तं रसपरिचाए, र अणेगविहं पं०, तं०—णिवीतीए पर्णीतरसपरिच्चाए आयंविणए आयामसिथभोई अरसाहारे विरसाहारे अंताहारे पंताहारे ल्हहाहारे सुत्तरसपरिच्चाए”ति श्रीऔपपातिकसूत्रं, एतद्दृष्ट्येकदेशो यथा ‘अंताहारे’ति अन्ते भवं आन्तं—जबन्यथान्यं बल्लादि ‘पंताहारे’-
ति प्रकर्येणान्तं बल्लाद्येव भुक्तावशेषं पर्युपितं वा इत्यौप० वृ०, अत्र भ्रान्तशब्देन पर्युपितं भणितं, यत्तु बल्लादेर्विशेषणं भ्रान्तं तथापि

युक्तमेव, यतो यत् वल्लादिरन्तं गणितं तदेव पर्युषितं प्रान्तं, तत्र पर्युषितं—व्यापकं पुराणमित्यर्थो ग्राह्यः, अत एव भाष्यकारेण प्रान्तशब्दं व्याख्यायता तत्स्थाने व्यापकशब्दप्रयुक्तः, तथाहि—“निष्कावचनगमार्हं अंतं पंतं तु होइ वाचणं”ति श्रीबृहत्कल्प-
विनष्टमिति श्रीचूड० पु०, अत्र बह्वचनकाक्षपि विनष्टं प्रान्तं भणितं, विनष्टत्वं च न कथितादिपर्यायापन्नं, यतस्तच्छ्रवकाणाम-
प्यकल्पं, यदाहुः श्रीहेमाचार्यपादाः—“आगमोऽसंपृक्तं, द्विदलं पृष्ठीतौदनम् । दध्मद्विंशतीति, कथितानं च वडुमिति ॥ १॥ ”
इति योगशास्त्रे त्र० प्र०, तस्मात् व्यापकत्वं नाम विनष्टत्वं विध्वस्तयोनिकमित्यर्थः, तल श्रीभगवत्पद्मोक्तं वर्तय्यादिपर्यायापन्नानां
स्वरूपं बोध्यं, तन्न नवीनवल्लाघपेक्षया नीरसत्वात्, अत एव मन्दाग्नीनां जीर्णमृदादि दीयते, तथा प्रकटमन्तं प्रान्तमिति श-
ब्दव्युत्पत्तिरपि समीचीना, तथा कचिच्छीतलभावेऽपि पर्युषितशब्दो यथा—“अवि स्रुजं वा गुणं वा, सीयणिं पुराणकुम्मासं ।
अद्-बुगसं पुलगं वा, लद्धे पिंडे अलद्रण दधिण ॥१॥ इति श्रीआचाराक्षे प्रथमश्रु (१०७३) तद्वृत्तिर्यथा ‘स्रुज’सि दध्यादिना
भक्तमार्गीकृतमपि तथाभूतं शुद्धं वा—बह्वचनकादि शीतपिण्डं वा—पर्युषितभक्तं, तथा पुराणकुलभापं वा—बहुदिवससिद्धस्थितकु-
ल्भापं कुलसं—निरन्तनधान्यौदनं यदिवा पुरातनसक्तुपिण्डं यदिवा बहुदिवससंभृतगोरसगोभृगण्डकं चेति, तथा पुलकं वा यवनि-
ष्पावादि, तदेवंभूतं पिण्डमवाप्य रागद्वेषविरहाद्विको भगवानिति श्री आचाराक्षनुचौ, अत्र शीतपिण्डं पर्युषितभक्तयुक्तं, भक्तं
च ‘भक्तमगं कूरमन्धो’ति वचनात् कूरादि, तन्न तद्विनसंबन्धि अन्यदिनसंबन्धि चेत्युभयथापि साधूनां कल्प्यमेवेति युक्तं शीतलं
पर्युषितमिति, यत् पुराणकुलभापं—बहुदिवससिद्धस्थितकुलभापमिति पदं शरणीकृत्याभक्ष्यस्यापि पर्युषितद्विदलस्य भोजितं स्वर-
तर-

स्य तन्महामोहविलसितं, यतः बहुदिवससंवन्धिनो ये राट्टाः कुलमापास्तंतिविनष्टाः पामराणामप्यभक्ष्याः अध्यक्षसिद्धाः, अत्रि-
भासे च राट्टान् कुलमापान् दिनत्रितयं यावत्संस्थाप्यावलोकनीयं, नहि हस्तकङ्कणनिरीक्षणार्थं दर्पणान्वेषणं युक्तमिति लोकाभाण-
कोऽपि, ननु कथं तर्हि तथाविधकुलमापग्राहित्वेन भगवतो वर्णनमिति चेत् सत्यं, नहि वयं तद्वाक्यमात्रमपि नाभ्युपगच्छामः,
किंतु अभक्ष्यमात्रमक्षयवद्रक्षस्य तन्नामिप्रायाद्विनाभिग्रायकं तत्पदं, तथाहि-कुलमापस्तावदर्धस्विन्नो माषादिरुच्यते, यदुक्तं-“कु-
ल्मास्तु यावकः” कुले न मस्यति परिणमते चा ब्रूषोदरादित्वात्, कुलमापोऽपि, तथा च बहुदिवससिद्धस्थितकुलमापाः बहुदिवस-
संवन्धिनोऽग्निसंस्कृता वकुलास्ते च तथाभूताः प्रायो नीरमा एव माधूनामुचिताः, न पुनः खरतरमुखयोग्यं द्विदलादि राट्टानाम-
नेकदिवससंस्थितमपि, ननु भवतु विदलं तथाभूतं परं बहुदिवससंभृतगोरसगोधूममण्डकं वेतिवचनात्पर्युषितपूषिकाग्रहणं तु युक्तमेवेति-
चेत्, मैवं, तत्र पर्युषितपूषिकाग्रहणविधेर्गन्धस्याप्यभावात्, तथाहि-यथाऽत्र बहुदिवससंभृतगोरसमण्डकशब्देन बहुदिवससंभृतं घृत-
मेव ग्राह्यं, न तु दध्यादि, दिनद्वयाद्युपरिवर्तिनस्तस्य निषिद्धत्वाद्, यदुक्तं-“दध्यहर्द्वितीयातीतं, कथिरान्नं च वर्जयेदि”ति योगः,
गोरसशब्देन घृतमप्यागमे प्रतीतमेव, यदागमः-“चत्वारि गोरसविगर्हो पणत्ताओ, तं-दुद्धं दहि नवणीयं घयं चे”ति,
श्रीस्थानाङ्गे, (२७४) तथा बहुदिवससंभृतमण्डकशब्देन शुष्कमण्डकाः-खर्वराः जनप्रतीता बोध्याः, तेषामेव संखण्ड्यादाबुद्धरि-
तानामातपस्थापनपुरस्सरं रक्ष्यमाणत्वात्, तच्चाद्यापि जनप्रतीतम्, अत एव नात्र पूषिकाशब्दः, पूषिकानां संखण्ड्यामनुपयोगात्, म-
ण्डकानामेवोपयोगात्, पूषिकानां तु प्रायः प्रतिदिवसं यथोपयोगं विधीयमानत्वेन तद्बुद्धेरसंभवात् कुतः आतपदानादिना खर्व-
रादिकरणमिति. आर्द्रपूषिका तु बहुदिवससंवन्धिन्यः पामराणामप्यनभिमतः कुतः खरतरस्य तत्र तद्भक्षणाभ्यासः प्रादुरभूदिति ?

यद्वा बहुदिवससंभृतं गोरसं गोधूममण्डकं च बहुदिवससंभृतगोरसगोधूममण्डकमितिसमाहारः, यद्वा बहुदिवससंभृतगोरसेन बहुकाली-
नघृतेन युक्तो यो गोधूममण्डकस्तमिति तत्पुरुषोऽपि, तथा च कुतस्तवाभिप्रेतपूषिकाग्रहणवार्त्ताऽपीति विचार्य नोऽभक्ष्यमक्षणाभ्यासः
कर्त्तव्यः, ननु भवतु यथा तथा, शीतलपूषिकाग्रहणेऽस्माकं नीरसभोजित्वं तु संपन्नमेवेति चेद् अहो खस्तर ! यदि तव नीरसाहार-
ग्रहणसमीहा स्यात्तर्हि घृतगुडादित्यामेनोष्णमप्यन्नं भुञ्जानस्य तव नीरसाहारभोजित्वं वयमपि चाहस्वरेणोद्बोधोपयिष्यामः, तदेव
कथं नाचरसि ? ननु तर्हिस्माकं शीतलपूषिकाग्रहणे को गुण इति चेत्, महान् गुणो वक्तुमप्यशक्यः, तत् कथमिति चेच्छृणु, तद्दिनपूषिका-
दिकं प्रायः मध्याह्न एव संपद्यते, तावत्कालं तु भुक्षामहनासमर्थस्य तव तथाविधपूषिकामिस्तावत्कालं महानुपकरोऽन्यथा प्रथमालिका
आलजालकल्पेति कृत्वा करोष्टकृपानीयग्रहणमप्याहारलाभपट्यादेवेत्यलं विस्तरेण, तथा राज्यन्तरितेऽप्यन्नादौ पर्युपितशब्दप्रयोगो
यथा. “गोशालकस्तु उपनन्दगृहे पर्युपितानदानाद् द्विष्ट” इति श्रीआच० घृ०, तथा कचित्प्रचुरकालस्थितावपि, यथा “वासावासं
पञ्चोसविआणं” इत्यादिपर्युपणाकल्पे वर्णनासं पर्युपितानामित्यादि, कचित् पर्युपितो-व्यवस्थितः, यदागमः “जे भिगत्स्व अचेले
परिवुसिण्” इति ॥ श्रीआच० धृताध्ययने उ० (८-१८२) एतद्वीका यथा “अल्पार्थे नञ्, यथाऽयं पुमानशः, स्वल्पज्ञान इत्यर्थः,
यः साधुर्नास्य चेलमस्तीत्यचेलः-अल्पचेल इत्यर्थः संयमे पर्युपितो-व्यवस्थित इत्याचा० टीका । एवं प्रयोगानुसारेण पर्युपितश-
ब्दोऽनेकार्थ इति गाथार्थः ॥१३९॥ अथ श्रुतधरोक्तां गाथामुद्राव्यापि धान्त्या संगरिकाया द्विदलत्वेन प्रवृत्तावधिकगुत्तुञ्चं निराचि-
कीर्षया प्रथमं श्रुतधरोक्तां गाथामाह—

जंमि उ पीलिजंते नेल्लो नट्टु द्दोह् विनि नं विदलं । विदलेऽविष्टु उप्पन्नं पेद्वज्जुअं द्दोह् णो विदलं ॥१४०॥

यस्मिन् पीड्यमानं यन्त्रादाविति गम्यं स्नेहो 'नहु' नैव भवति तच्छ्रुतधरा द्विदलं ब्रवन्ति, द्विदलेऽप्युत्पन्नं स्नेहयुतं द्विदलं न भवत्येवेति गार्थः ॥१४०॥ अथौष्टिकत्रान्तिमाह—

एवं विदलसरूपं भण्डिणवि भण्ड विदलवर्गगणं । संगरिगाई चचलयफलितव विदलसञ्ज्ञोत्ति ॥१४१॥
प्रागुक्तगाथोद्भावेन द्विदलस्वरूपं भणित्वाऽपि संगरिकादिकं द्विदलवर्गगतं—द्विदलजातीयं भणति चपलफलिकेत्र, यथा चपलफलिका द्विदलं तथा फलिकासाम्यात्संगरिकाऽपि द्विदलमिति द्रुवाणः कीदृशः?—'द्विदलसंज्ञः' द्विदला—द्विदलीभूता—स्फुटिता संज्ञा यस्य स तथेति, एकाद्विदलशब्दस्य लोप इति बोध्यमिति गार्थः ॥१४१॥ अथ संज्ञाराहित्यं कुत इत्याह—

जं उक्तालिअसंगरजलतरिआ दीसई फुडं नेहो । चक्खुप्फासणविसंओ पच्चक्खं चक्खुमंताणं ॥१४२॥
यद्—यस्मात्कारणादुत्कालितसंगरिकाजलोपरिवर्तिनी तरिका चक्षुष्मतां चक्षुःस्पर्शनविषयीभूता प्रत्यक्षं स्फुटं स्नेहो दृश्यते, अयं भावः—खरतरेण संदेहदोलाचल्यां संगरिकादौ सर्वथा स्नेहाभावो भणितः, स च प्रत्यक्षवाधितः, यत उत्कालितसंगरिका-जले या स्नेहरूपा तरिका सा चक्षुषा दृश्यते, स्पर्शनेन्द्रियेण चिकणतोपलभ्यते, एतच्चानुभवसिद्धं सर्वेषामपि सलोचनानां, प्रत्यक्षा-पलापस्तु खरतस्मन्तरेण केन कर्तुं शक्यते? अतः ग्रन्थशापलापित्वात् खरतः संज्ञाराहित इति गार्थः ॥१४२॥ अथौ-ष्टिकाभिप्रायरूढां संस्थितिमाह—

जं दोलावत्तीणं भणिअं भणिअं च संगरं विदलं । पच्चयणसारोद्वारो संगरिमाइम्मि अप्पडिण ॥१४३॥
यद्वोलावृत्तौ—पदैकदेशे पदसमुदायोपचाराजितः तच्छ्रुतसंदेहदोलाचल्याः वृत्तौ भणितं, किमित्याह—भणितं चत्ति—भणितं च संगरि-

का द्विदलं प्रवचनसारोद्धारं “संगरिगाह्मि अप्पडिए” चि संदेहदोलवलीचिचिगतपाठमाह, “अथ संगरिपृच्छायासुचरमाह- “जह किर चवलचणया विदलं तह संगराइ विदलंति । दिणचरिआनवपयपरणेसु लिहिआउ फलिवग्गे ॥१॥ किलेत्यासवादे, तत आह एवं भुवते, महात्तुद्विदलचत्ताच्चपलकचनकादिधान्यविशेषवद् द्विदलं तथा संघराण्यपि द्विदलं, संगरिशब्दस्य नपुंलिङ्गत्वं प्राकृतत्वादिति हेतोः, दिनचर्यानिवपदप्रकरणयोः लिखिताः निक्षिप्ताः फलिकावर्गे, तथाहि दिनचर्यायां “फलिकावग्गे तह संगर वल्ला चवला य होला ये”ति, नवपदप्रकरणे तु कक्कसरिकृते न दृश्यते, परं पूर्यैः कृतत्वात्तद्वृत्तौ कापि तत्रैव चान्यत्र श्रुतधरकृते लिखिता भविव्यतीति स्वयं परिभाष्याः, फलिकाश्च प्रायो द्विदला एव भवन्तीति भावः १३८ इत्यातोक्तत्वेन संगराणां द्विदलत्वं समर्थितम्, अथैतत्समर्थनार्थमेव लक्षणसद्भावं भावयति-नय संगरवीआओ तिल्लुप्पत्ती कयावि संभवइ । दलिए दुन्नि दलाइ सुग्गाईणं व दीसंति ॥१३९॥ न च संगरिचीजात्तैलोत्पत्तिः कदापि यन्त्रपीडनादिकालेऽपि संभवति, दलिते च संगरिचीजे दे दले मुद्दादीनामिव दृश्यते, ततः संपूर्णलक्षणसद्भावात्संगरं द्विदलमेव, अत एव “दहिए विगइगयाइं घोळवडां घोळसिहरणि करंओ । लवणकणदहिअमहिअ संगरिगाइंमि अप्पडिए ॥१॥ इति प्रवचनसारोद्धारगाथाद्वितीयाद्ध व्याख्यानयद्भिः श्रीआनंदद्वारिभिः स्ववृत्तावुक्तं-लवणकणैः जीरकलवणलेयैर्युक्तं दधि तदपि हस्तेन मथितं वक्षेण गलितं तच्चापि रात्र्युपितं सत्कल्पते निर्विकृतिप्रत्याख्यानवतां, कापि देशे संगरिकाद्यापि तत्र प्रक्षिप्यते इत्याशङ्क्याह-परं संगरिकादावपतितं सति, तत्र तु द्विदलदोषसंभवात् न कल्पत इत्यर्थः, इत्यन्यैरप्याचार्यैः संगरस्य द्विदलत्वं प्रतिपन्नमेवेत्यर्थः १३९॥ इतिसंदेहदोलवलीवृत्तिः, तवासंगतसम्प्रतिदर्शनादेतद्वृत्तिकर्त्ता असं-वद्भ्रमप्रलाप्येवात्र गन्तव्यः, एतन्मतस्यैतादृशस्वभाव एवेति प्राग्प्रदर्शितं बोध्यं, ननु कथमसंवद्भ्रमप्रलापित्वमिति चेच्छृणु, द्विदलविचारं

क्रियमाणे द्विदलत्वप्रतिपादिका सम्मतिर्न दर्शिता, किंतु फलिकावर्गगतत्वप्रतिपादिका, सापि द्विदलत्वसिद्धये स्याद्यदि यद्यत्फलिकावर्गगतं तत्तत्सर्वं द्विदलमिति नियमः स्यात्, स च नास्ति, यतः फलिकावर्गगतमपि राजिकादिकं द्विदलं, तच्च संदेहदोलावलीवृत्तिकारस्याप्यभिमतं, यतः फलिकाः प्रायो द्विदला भवन्तीति तेनानन्तरमुक्तम्, अत्र प्रायोग्रहणात् फलिकावत्संगरिकादिकमपि द्विदलं न भवतीति दृढवादात्, तथैव तीर्थं प्रवृत्तिदर्शनाच्चेत्यस्माभिरुक्तेः कथं फलिकावर्गगतत्वप्रतिपादिका सम्मतिस्त्राणायेति स्वगलपादुकाजनेन जनेन नावगता, नहि पञ्चेन्द्रियत्वेन साम्ये देववन्मनुष्या अपि चारित्रानविकारिणः संपद्यन्ते, किंच-आनन्दसुरिकृतवृत्तिः सम्मतितया प्रदर्शिता, सा च वृत्तिः सम्प्रत्यनुपलभ्यमानापि वार्त्तमानिकसर्वसम्मतश्रीसिद्धसेनसूरिकृतप्रवचनसारोद्धारदृष्ट्या सह विसंवादिनी कथमन्येषां प्रमाणं स्यात् ? किंच-संदेहदोलावलीवृत्तिकारकाले विद्यमानायामपि बृत्तौ तां विहाय कथं नद्विसंवादिनी खपुष्पमिवासती सम्मतितया प्रदर्शिता, तस्माद्यथा तिथिबृद्धौ प्रथमैव तिथिः प्रमाणमिति प्रदर्शनार्थं श्रीउमास्वातिवाचककृता विचारचल्लभा सम्मतितया प्रदर्शिता तथाऽसौ वृत्तिरपि बोध्या, तेन विदुषा संदेहदोलावलीवृत्तिकारोऽसंबद्धप्रलापी दूत एव परिहर्त्तव्यः, अत एवास्मदीया बृद्धा यथा स्तनिकानां ज्ञानपदी तथा खरतराणां संदेहदोलावलीति गार्थः ॥ १४३ ॥ अर्थं कथमसंगतसम्मतिप्रदर्शनमित्यत्र हेतुमाह—

जं खलु अज्ञप्पभिद् नद्यगणविमारओ न को होही । इअ सुणिरुणं लिहिअं मूढमणेणव तरुणुव्व ॥ १४४ ॥

यस्मात्कारणात् खलुरवधारणे क्रियया मह योजनीयः, अद्यप्रभृति-इदानींतनकालादारभ्याग्रे तद्वचनविशारदः-प्रवचनसारोद्धारपरमार्थवेत्ता कोऽपि 'न होही'ति न भविष्यत्येवेति ज्ञात्वा मूढमनसा-अज्ञानावृत्तिचेन तेन लिखितमिति, असंबद्धसम्मतिदाने

दृष्टान्तमाह—किंचत् ?—तरुणवत्, पदैकदेशे पदसमुदायोपचाराचरुणप्रभाचार्यः खरतराणां प्रसिद्धः तद्वत्, स च पलावश्यकचालाव-
बोधे पर्युपगमादिने पौषधव्यवस्थापनाय 'पूर्णिमासु न तिसृष्वपि चतुर्मासकतिथिद्वि'त्यत्र 'पूर्णिमासु चतसृष्वपि चतुर्मासकपर्य-
पणातिथिषु' इति विकल्प्य उक्तं न अत्रकृदग्रनृचावित्येवरूपेण द्वितीयाश्चतुर्मास्यभ्याख्यातवान्, यथा तेन मूढेन नातः परं कोऽपि
सूत्रकृदश्चतुर्वाचयिता ज्ञाता वा श्रोता वा भविष्यतीतिनिश्चित्यालीकैव सम्मतिर्दिक्षिता तथाऽनेनापि, जिनदत्तादारभ्याज्ञ यावत्त-
थाभतरास्मतिदानेऽस्य गृहरीतिः, यतो जिनदत्तेन नवपदप्रकरणवृत्तिस्तथैवाभ्याख्याताऽतो मूलानार्यप्रवृत्तिः सर्वैरभ्यभ्युपगतेति-
माथार्थः ॥१४४॥ अथ प्रवचनसारोद्धारयुत्तरमिष्टायमाह—

नयिस्तीणं संगरपसुहापडिणं चिण्णं चिण्णं चिण्णं तत्पडिणं पुण भवे निगमा ॥१४५॥
तत्पुत्रो—प्रवचनसारोद्धारयुत्तौ उक्तरूपलवणादिसंयुक्तदधि । विगङ्गायं चिण्णं तत्पडिणं पुण भवे निगमा ॥१४५॥
तिक्तं ज्ञेयं, पतिते पुनः—तत्र संसारादौ पतिते तु नियमात्—निश्चयेन निर्विकृतिकमेव भवेत्, प्रवचनसारोद्धारयुत्तौ "दधिवि-
कृतिगतान्याह—“दधिं विगङ्गायां घोलयत्वा घोलसिद्धिरिणी करंभो । लवणकणदहिअमहिअं संगरिगांमि अप्पडिण् ॥१॥”ति,
दधिविषये विकृतिगतानि पञ्च, घोलयटकानि, तथा घोलो—वस्त्रगलितं दधिं तथा शिखरिणी—करमथितखण्डयुक्तदधिन्यपन्ना, तथा
करम्बको दधियुक्तकूरनिष्पन्नाः, तथा लवणकणयुक्तं दधि मथितं राजिकारवाटकमित्यर्थः, नञ् संगरिकादिके अपतितेऽपि चि-
कृतिगतं भवति, संगरिकापुंस्फुल्लशकलादौ पतिते पुनर्भवत्येव २८॥ इति गाथार्थः ॥ ४५ ॥ अथ खरतराभिप्रायं दूषयितुं
युक्त्यन्तरमाह—

जं जमि उ अप्पडिण विगइगयं तं च तंमि पडिअंमि । तप्पडिणक्खी विगई जह द्ययपडणे तहाभूअं ॥१४६॥
यद्दध्यादिकं यस्मिन्नपतिते-संगरिकादिक्केपतिते विक्कतिगतं-निर्विकृतिकं भवति, तच्च-दध्यादिकं च तस्मिन् पतिते-संगरिकादिकं पतिते तत्रापिपक्षी-निर्विकृतेविपरीता विक्कतिरेव स्यात्, यथा घृतेऽपतिते निर्विकृतिकं यदि तत्क्रादिकं तत्र घृते पतिते विक्कतिरेवेति खरतराभिमतानन्दसूरिणा व्याख्यानं कर्त्तव्यं स्यात्, तच्च कथं न कृतमिति विचार्यमिति गाथार्थः ॥१४६॥ अथे-
ष्टापत्तिं दूषयितुमाह—

नेवं संगरिपडणे विगइगयं किंपि हुज्ज विगईवि । तेणं तप्पडिणविअ वक्ख्वाणे पचयणे मेरा ॥१४७॥
विक्कतिवत् संगरिकादिपतने किमपि दध्यादिकं विक्कतिर्भवेत्, तेन कारणेन तदपतितेऽपीति अपिशब्देन व्याख्याने श्रीसिद्ध-
सेनसूरिकृते प्रवचने मेरा-मर्यादा स्याद्, अयं भावः-संगरिकादावपतितेऽपि सलवणं दधि निर्विकृतिकं भवति, पतिते तु सुतरां
स्यादित्यपिशब्दघटितं यच्छ्रीसिद्धसेनसूरिणा व्याख्यातं तदेव प्रवचनव्याख्यानमर्यादाविधायि स्यात्, न पुनः खरतरमतमभ-
श्यविकल्पनयेति गाथार्थः ॥१४७॥ अथ यावद्विकृतिगतं तावन्निर्विकृतिकप्रत्याख्यानवतां कल्प्यं स्यात्, संगरिकादियोगे चाभश्यत्या-
दकल्प्यमिति विकल्पं तिरस्कर्तुं नियमाभावमाह—

जं जं विगइगयं खलु तं सच्चं निविअंमि कप्पंति । णो निअमो जिणसमए महुमंसाईण नब्भावा ॥१४८॥
यद्यद्विकृतिगतं तत्तत्सर्वं खलुरवधारणे निर्विकृतिकप्रत्याख्यानवतां कल्प्यमिति न नियमः जिनसमये-जैनप्रवचने, कुतो ?-
मधुमांसादीनामपि तद्भावात्-निर्विकृतिकत्वाद्, यदुक्तं प्रवचनसारीद्वार एव-“महुपुगलरसयाणं अद्धंगुलयं तु होइ संसद्धं । गुलपु-

गलनवणीए अहमलयं तु संसृष्टं ॥१॥” इत्यादिग्रन्थेन मासादीनामपि निर्विकृतिकानि भणितानि, न च तानि प्रत्याख्यानवतां शु-
क्तेरुक्तानि, किंतु पुद्गलपरिणामस्तीर्थकृद्भिस्तथा दृष्टः यथा स्वादिमाहारे गुडः, तदज्ञापनार्थमागमे भणितानि, भक्ष्याभक्ष्यवि-
चारे तु संगरं द्विदलमिति प्रवृत्तिरागममूलिका श्रावककुलक्रमायाता वा स्यात्तर्हि मांसादिविकृतित्यागवचत्त्यागोऽपि स्वतः सुखा-
वसेयः, तथा च व्यर्थमेव चतुर्थचरणकथनं स्वाद्येनेतिकृत्वा न कश्चिदानन्दस्ररिरौष्ट्रिक औष्ट्रिकविकल्पितो वेतिगाथार्थः ॥१४८॥
अथ तथाविधसम्मतिदातारमुपालम्भयन्नाह—

ता कहमभक्खसंकं भाविअ विदलंति संगरिप्पसुहं । आणंदस्ररिवयणा लिहिअं संदेहदोलाण ॥१४९॥
यदि आनन्दस्ररिरौष्ट्रिको न स्यात्तर्हि सर्वमपि निर्विकृतिकं तत्प्रत्याख्यानवतां नियमेन कल्पत एवेति नियमाभावेऽप्यभक्ष्यशङ्का
भावयित्वा—उद्भाव्य संगरिप्रमुखं द्विदलमित्यानन्दस्ररिवचनात्कथं संदेहदोलावल्यां लिखितं?, तद्विलेने चोभयोरपि प्रवचन-
परमार्थनिभिज्ञता सर्वजनप्रतीता स्याद्, इह यद्यप्यन्यमभक्ष्यवर्गाद् विदलवर्गाच्च परित्याजनेन वक्ष्यमाणन्यूनक्रियारू-
पोत्सृजेऽप्यन्तर्भवति तथापि विवक्षया भक्ष्यवर्गे द्विदलवर्गे च प्रक्षेपादाधिक्यं त्वविरुद्धमिति तात्पर्यमिति गाथार्थः ॥४९॥
अथाधिकोत्सवमुपसंहरन्नाह—

एवं ग्वरयरकुमण छविहसुस्सुत्तमहिअमिह वुत्तं । तं पायं बहुवायं अण्णं पि इमाइ जुत्तीण ॥१५०॥
एवं—प्रागुक्तप्रकारेण खरतरकुमतेऽधिकमुत्सृजं गडविधमुक्तं तत्प्रायो बहुवादं—प्रायशो बाहुल्येन बहुः—भूयान् वादो—निजकृत-
प्रकरणादौ लिखितत्वेन विवादो यत्रेति तत्तथा, अनया युक्त्या अन्यदप्युत्सृज्यातं तन्मते स्वतो बोध्यमिति गाथार्थः ॥ १५० ॥

इत्यधिकोत्पन्नविधिर्दधितः, अथोनमुत्सवमाह—

अद् ऊणं उस्सुत्तं किरिआरूवंडपणेगहा तेसिं । तत्थवि जं बहुत्तायं किंचि पवक्खामि जह्णायं ॥५१॥

अथेति 'यथोद्देशं निर्देश' इति न्यायादधिकोत्पन्नप्रकरणानन्तरमूनक्रियारूपमुत्सवं, तदप्यनेकधा-अनेकप्रकारं तेपाम्-औष्टि-काणां मते, वर्त्तते इति गम्यं, तत्रापि बहुल्यातं-सर्वजनप्रतीतं यत्किंचित्, न पुनः सर्वमपि, प्रवक्ष्यामि, यथा ज्ञातं, गुरुमु-खादितिराम्यमिति गाथार्थः ॥५१॥ अथोनोत्सवविषये द्वास्वगाथायुग्ममाह—

श्रीजिणप्पअनिसेद्धो१ पोमहपडिसेहणं अपब्बमि२ । पोमहभोअणचाओ३ सावयपडिमाणमुच्छेओ४ ॥५२॥

सममाणं समणीहिं समं विहारो जिणाय नाणत्ति५ । मासंकप्पविहारो न संपयंद ऊणमुस्सुत्तं ॥५३॥

स्त्रीजिनपूजानियंथः१ अपर्बणि-चतुप्पर्वोच्यतिरिक्ते श्राद्धानां पौषधकरणनियंथः२ पौषधिकानां भोजननियंथः३ श्रावकप्रति-मानियंथः४ श्रमणीभिः मह श्रमणानां विहारनियंथः५ संप्रति मासकल्पव्युच्छेदः६, उपलक्षणाद् गृहिणां पानस्याकारादयोऽपि तेन निषिद्धास्तेऽपि 'गिहिणो पाणागार'ति वक्ष्यमाणगाथाया बोध्याः इत्यनमुत्सवमिति द्वास्वगाथायुग्मार्थः ॥५२॥५३॥ अथ

स्वरतरमतमूलमुत्सवमाह—

इत्थीणं जिणप्पआपडिसेद्धो स्वरयराण मूलेण । जिणदत्तेण य भणिओ पासिअ रुहिरं खु जिणभवणे ॥५४॥

जिनपूजानियंथः स्वरतराणां मूलेन-आद्याचार्येण जिनदत्तेन भणितः-प्ररूपितः, स्त्रीणां जिनपूजानियंथे निदानमाह-'पासिअ'ति गुरुंयार्थे जिनभवने रुधिरं, पतितमिति गम्यं, दृष्टव, अयं भावः-पत्तनगरे एकदा जिनभवनगतं जिनदत्तेन (तत्र रुधिरं) दृष्ट्वा तथा-

पङ्गावराष्ट्रनिधौ नृपायतुमाह—

स्य यो दण्डो-जिनपूजानियधलक्षणो भवति स जिनदत्तमते, एवेतिगम्यं, जिनदत्तमत एव, नान्यत्र, युक्तो-युक्तिसंगतः, कृष्ण-
वाससि मपीतिलकमिव, यतः कीदृशो ?-नीतिः-न्यायस्तत्स्वरूपं नीतिस्वरूपं तेन युक्तो-रहितः, जिनदत्तमतेऽयं न्यायो युक्तो,
नान्यत्र, अन्यायस्यापि न्यायतयाऽभ्युपगमादिति गाथार्थः ॥१५॥ अथ तन्मते न्यायो नास्त्येवेत्यत्र हेतुमाह-
न सुणइ पवयणमेरं न सुणइ जिणआणखंडपापमं ।

न जानाति प्रवचनमेवं—प्रवचनमर्यादां, तथा जिनाज्ञाखण्डनपापमपि न जानाति, यद्यपि जिनाज्ञाखण्डने महापातकमिति व-
चोमात्रेण सर्वेऽपि कृपाशिक्षा ब्रुवाणा दृश्यन्ते तथाऽयमपि, परमभिनिविष्टो ह्युद्धमपि सूत्रमेव मन्यतेऽतः सम्यगुत्सृज्यैवापरि-
ज्ञानात् शुक्लवत् पाठमात्रमेवोच्यन्नवगन्तव्यः, तथा जनव्यवहारं—लोकस्थितिमपि न जानाति, कैः कृत्वेत्याह?—अतिप्रसंगदोषैः—अति-
प्रसंगदोषान्न जानातीत्यर्थ इति गाथार्थः ॥१५६॥ अथ प्रवचनमर्यादामाह—
केणानि कहिं पमाया विराहिअं किंचि भस्मिअं माणं । नं-

केनापि-पुंस्त्रीनपुंसकानामन्यतरेणापि कचिद्-अवसरविशेषे प्रमादाद्-अनाभोगाशक्यपरिहरादिलक्षणात् किंचिद्भार्मिकं स्थानं-जिनप्रतिमादि चारित्रपर्यन्तं विराधितम्-आशातनादिना सातिचारं कृतं खण्डितं वा भवेत् तस्मिन् यद्विराधितं तस्मिन्नेव पुनरप्रमादात्प्रवृत्तिः 'से' तस्य स्वतो गुर्वादिनोदनाद्वेति जिनशासनमर्यादा, अयं भावः-केनचित्कथंचित्किंचिप्रमादादशक्यपरित्यागाद्वा धर्मस्थानं विराधितं स्यात्, तस्य तस्मिन्नेवाप्रमादात्पुनः प्रवर्तने तत्प्रत्ययमशुभकर्म विशीर्येत, अत एवास्तामन्यत्, खण्डितचारित्रा अप्यार्द्रकुमारादयः पुनश्चारित्रप्रतिपत्त्या स्वर्गापवर्गमागिनोऽनेके प्रवचने प्रतीताः, तथा प्रायश्चित्तविधावपि प्रमादात्प्रतिमा-पुस्तकादिविनाशे नवीनकारापणादिना शुद्धिरित्यपि प्रतीतमेव, न पुनः सर्वथा तज्जातेरपि ततः प्रशङ्कणमिति गाथार्थः

॥ १५७ ॥ अथानिप्रसङ्गमाह-

अण्णह् अइप्पसंगो पुरिसेवि विराहणाइ पच्चक्खं । तस्स व तवग्गस्स य चाण चाओ अ तित्थस्स ॥ १५८ ॥
यदि प्रागुक्तं नाभ्युपगम्यते तर्हि पुरुषेऽप्यतिप्रसङ्गः, पुरुषेऽपि विराधनादिकमनेकधा प्रत्यक्षं दृश्यते. तद् विराधनादिकं दृष्ट्वा तस्य विराधकस्य वा-अथवा तद्वर्गस्य-पुरुषमात्रस्य त्यागे-विराधितधर्मस्थानपरिहारे तीर्थस्य-चोऽप्यर्थे तीर्थस्यापि त्यागो भवति, अयं भावः-स्त्रीणामप्यविध्यं सार्वदिकं तु न संभवति, सर्वजनप्रतीतिवाधात्, नमस्कारादिपाठगणनाया अप्यकल्प्यत्वात् पक्षेऽत्र, किंतु कादाचित्कं, तत् पुरुषेऽपि समानं, कादाचित्कत्रणवतः पुरुषादपि कदाचित्तथाविधव्रणाद्युद्धरुधिरपातस्य संभवात् जिनभवेन, ननु व्रणवतस्तत्र प्रवेशो न युक्त इति चेत्सत्यं, यद्येवं तर्हि तत्र गतस्यापि पुरुषस्य कदाचित्पादादिस्खलनादिसंभवेन तत्रभवतुधिरपातोऽनिवार्य एव, एवं विशुचिकावात्यादिप्रभवमप्यपानिच्यमौदारिकशरीरसाधारणं कदाचिजातं तदा स्त्रीपुरुषमात्र-

प्रवेशनिषेधसक्तिः शुनी तत्र गृहे नृत्यन्ती भातीति बोध्यमिति गाथार्थः ॥१५८॥ अथातिप्रसङ्गं व्यक्त्या गाथयाऽऽह—

जं जं धम्ममहाणं नरनारिविराहिअं इहं नियमा । जिणदत्तघरायारा सव्वं उच्छिन्नपुव्वं तं ॥१५९॥

यद्यद्धर्मस्थानं—जिनपूजादेशविरतिसर्वविरतिलक्षणमिह नियमाद्विराहितं स्यात्तत्सर्वं जिनदत्तघराचारात्—तद्गृहरीतेरुच्छिन्नपूर्वं स्यात्, तज्जातिमात्रस्यापि पुनस्तत्करणादुपदेशात्त्रयतिषेधाच्च कुतस्तीर्थप्रवृत्तिरिति गाथार्थः ॥१५९॥ अथोत्सवपापापरिज्ञाने हेतुमाह—
निअबुद्धिविगप्पेणं असुहं पि सुहंति मणणमाणो अ । उस्सुत्तणागरहिओ कहं वराओ सुणइ पावं? ॥१६०॥

निजबुद्धिविकल्पेन—जिनानुक्तमपीदं सुन्दरं दृश्यत इत्येवमात्मीयकुविकल्पनया अशुभमपि—जिनाज्ञात्रहिर्भूतत्वेनानन्तसंसारहेतु-
शहेतुभूतमपि शोभनं—तथाविधकर्मपरिणतिबलेन जमालेरिव स्वविकल्पनं मोक्षाङ्गमिति मन्यमानः उत्सवज्ञानरहितः—उत्सवानुत्सव-
विवेकपरिज्ञानशून्यो वराकः—तपस्वी कथं पापम्—उत्सवहेतुकह्लिष्टकर्मग्रन्थलक्षणं कथमवगच्छति?, नावगच्छतीत्यर्थ इति गाथार्थः
॥१६०॥ अथोत्सवपापविपाकमाह—

उस्सुत्तभासगाणं बोहीनासो अणंतसंसारो । तहंसणं पि पावं परूविअं पुण्णपण्णेहिं ॥१६१॥

उत्सवभाषकाणां—जिनाज्ञोत्तीर्णग्रन्थकाणां बोधिः—जिनधर्मप्राप्तिस्तस्या नाशः—अनन्तकाललभ्यत्वादिकरणमतोऽनन्तसंसारः,
यदागमः—“कालमणंतं च सुए अद्वापरिअट्ठओ अ देसुणो । आसायणचहुलाणं उक्कोसं अंतरं होइ ॥१॥” इति श्रीआव० नि० (८५३)
अत्राशातनावहुल उत्सवभाष्येव बोध्यः, तस्यैव प्रतिममयं भावतस्तीर्थोच्छेदपातकलिप्तत्वाद्, एतच्च तीर्थव्यवस्थापनावसरे दर्शि-
तमिति, यद्यनन्तस्यापि पर्यवसानं भवति तथाप्यनन्ताभिरुत्सवर्षव्यवमर्षिणीभिर्जायमानत्वेनापर्यवसानतोच्यते, अत एव पुण्य-

प्राज्ञः—तीर्थं करादिभिस्तद्दर्शनमपि—उत्सृज्य भाषिणां चक्षुषा निरीक्षणमपि पापं पापहेतुत्वात्प्ररूपितं—भाषितं, यदागमः—“जे जिणवय-
मुत्तिणां वयणं भासंति जे उ मण्णन्ति । मद्धिद्वीणं तद्धमणं पि संमारचुइडि करं । १॥” इति भाष्यकारवच इति गाथार्थः ॥१६१॥
अथ लोकव्यवहारमाह—

परमणं भुंजंनो कम्मवसा कोऽवि अपणहासूओ । नण्णेस्सि परमणं जुत्तंति न लोअववहारी ॥ १६२ ॥
परमाचं—पायसं भुञ्जानः कर्मवशात्—तथाविधवेदनीयोदयादन्यथाभूतो—विशुचिकावान्त्यादिभाग् भूतः यावदायुः पर्यवसाना-
दीर्यनिद्रामागन्तः, एवंविधं परमाचमृतः परमपरेणां—सुतातिरिक्तानां न युक्तं भोक्तुमिति न लोकव्यवहारः, किन्त्वास्तामन्ये, तस्यापि
नादृगवस्थां विहाय शेषकालं तत्परमात्र योग्यमेवेति लोकव्यवहार इति गाथार्थः ॥१६२॥ अथ लोकव्यवहारेऽतिप्रमङ्गमाह—

इश्शिकम्मसणमाई भेण भिण्णा उ माणवाणेगे । ता तुहुवणसरत्ता भुंजंति कइशु करई ॥ १६३ ॥
एककागनादिभेदं—यत्तन्नोऽजानयानत्वादिमव्यादिमानां कूरादिभेदाग्नेषु विवक्षितैककम्मिन्नपि भेदेऽनेके—वहवो मानवा—म-
नुष्याः भिक्षाः—पूर्वस्वभावास्वभावान्तरमापन्नाः, कालावस्थानिरीक्षणयोग्योभनपूर्वावस्थातः श्रुश्रामशनादिहेतुकां रोगादिग्रस्तावस्था-
मापन्ना इत्यर्थः, एवं मति हे जिनदत्त ! त्वदृष्टदेशरक्ता—एकाग्रगन्धेऽपि तज्जातिदण्डो युक्त इति त्वद्वचनरचनरञ्जिताः तु इति वितर्क
कथं कूरादिकं भुञ्जते ?, किन्त्वावयोरपि मता वृभुक्षेत्र श्रेयस्करी त्वद्वक्तानां, सा च त्वदीर्यरपि नादृता, कथं तर्हि स्त्रीजनमात्रेण
पूजानियेथोऽस्तीकृत इति नेत्रे निर्मील्य विचार्य लोकव्यवहारवाच्येन न भवितव्यमिति गाथार्थः ॥ १६३ ॥ अथ जिनदत्तेन स्त्रीणां
जिनपूजा निषिद्धा. दिग्गम्भरेण च स्त्रीणां मुक्तिश्चेत्यनयोर्मध्ये को दक्ष इति दिग्दर्शयया प्रथमं द्रव्योरुपदेशमाह—

जिणदत्तो जिणपूजारहिआ रमणीउ जंति निवाणं । सिद्धणरिहावि रमणी पूएउ जिणं भणइ खमणो ॥१६४॥
स्त्रियो जिनपूजां कुर्वन्त्यति भगतीतिगार्थः ॥१६४॥ अथानयोः को दक्ष इत्याह—
एवं दुण्हवि दक्खो खमणो निअमेण जेण जिणपूआ । सुत्तिउवाओ भणिओ कज्जं पुण कारणायस्सं ॥१६५॥

एवम्—अमुना प्रकारेणोपदेशप्रवृत्तयोः जिनदत्तक्षपणयोः क्षपणको दक्षो—निपुणो, येन कारणेन जिनपूजा तावन्मुक्त्युपायः—
मोक्षहेतुः, स च भणितः—प्रकाशितः, कार्यं पुनः कारणायत्तमिति कारणे सिद्धे कार्यमनिष्ठाविषयोऽपि सिद्ध्यति, यथा तीर्थकृतां
सिद्धिगनिच्छतामपि तदनुकूलानुष्ठानविधाचित्वात् स्वत एव सिद्धिसिद्धिः, 'सामग्री हि कार्यमवश्यं जनयती'ति न्यायात्, क्षपणको
जिनदत्तापेक्षया दक्षो, न पुनर्धर्मिणां प्रशंसनार्ह इतिगार्थः ॥१६५॥ अथ जिनदत्तस्य क्षपणकापेक्षया निरुद्धत्वे हेतुमाह—
कारणनियेधनेन—श्रुक्तिकारणजिनपूजाप्रतिषेधेन कार्यमपि—जिनपूजाजन्यश्रुक्तिलक्षणं फलमपि नियमाश्रयिदं भवति तेन कार-
णेन क्षपणकाजिनदत्तवचनाङ्गीकारेण द्विगुणं स्त्रीणां कार्यकारणरूपोभयपदार्थनियेधनेन पापं विज्ञेयमिति सिद्धं क्षपणकात् खरतरो
निरुद्ध इति गार्थः ॥१६६॥ अथौदारिकशरीरत्वेनापाविन्यसाम्येऽपि स्त्रीणां जिनपूजा निषिद्धा, न पुनः पुरुषाणामित्यत्र हेतुमाह—

पुधं विराष्टिओ सोऽणंतोदिअपावरासिनारीहिं । पावावणयणकाले गल्लगहो जेण निम्मविओ ॥१६७॥
पूर्वं—पूर्वजन्मन्यनन्तोदितपापराशिभिः जिनदत्तोपात्ताभिर्जिनदत्तो विराधितः कचिन्महत्यामापदि पातितोऽभूत् तेन कारणेन—

प्राज्ञन्मर्मेरेण मर्देरिण्य इमाः स्त्रियो जिनपूजाविधानेनानन्तान् पापराशीन् सा श्रक्षिपन्तिविधिया पापपनयनकाले-जिनपूजाक-
रणेन पापराशिक्षयावसरे गलग्रहो निर्मापितः-पापराशिक्षयहेतुजिनपूजातो गले गृहीत्वा प्रथकृताः, ननु जन्मान्तरविराधितास्ता
इत्यत्र किं लिंगमिति चेदुच्यते, जिनपूजातः प्रथकरणमेव लिङ्गमिति गार्थः ॥६७॥ अथ खरतरः शङ्कते-
पाणु तित्थभ्यरेण समो सरी भणिओ जिणागमे पयडं । तेण पवडिअपूआपण्डिसेहे कह णु उस्सुत्तं ? १६८॥

ननु भो जिनागमे तीर्थकरेण समः-तीर्थकरसमानः खरिः-आचार्यः प्रकटं भणितः तत्प्रवर्तितपूजाप्रतिषेधः नु वितर्के कथ-
मुच्यते ? न कथमपीति गार्थः ॥१६८॥ अथोत्तरमाह-

एवं चे दत्तंजलि उरसुत्तं तुह मयंमि संपण्णं । पुत्तिनिसेहप्पमुहं तम्मयसूरीहि जं बुत्तं ॥१६७॥
मुखपौनिकाप्रमुखं तन्मतसुरिभिः-आञ्चलिकाचार्यैरुक्तम्, एतावता दिगम्बरादिपाशपर्यन्ता नोत्सृजिणो भवेयुः, तत्तन्मार्गस्य तदी-
यतदीयाचार्यैरुक्तत्वात्, न चेष्टापत्तिः, त्वदीयपूर्वजैराकाञ्चलिकागमिकादयो गणधरसार्द्धशतकवृत्तौ “मुद्राणाययणगये”ति गार्था-
नम्हा सो जिणसरिसो मम्मं जो जिणमयं पयासेह । इहरा उ पावपुंजो परिचज्जो पुण्णसन्नेहि ॥१७०॥

तस्मात्प एवाचार्यो जिनसदृशः यो जिनमतं सम्यक् यथावस्थितं प्रकाशयति, इतरथा स पापपुञ्जः-केवलपापात्मा परित्याज्यः-
दूरे दूरेण परिहरणीयः, कैः?-‘पुण्यसंज्ञैः’ पुण्या-मिश्र्यात्वादिकालुष्याप्रतिहता संज्ञा येषां ते तथा, यद्वा पूर्णसंज्ञाः सम्यग्दृष्ट्य

इत्यर्थस्तैः पुरुषैर्जिनवचनविधितथग्रहणोर्दशनमाद्यतोऽपि त्याज्य इतिमाथार्थः ॥१७०॥ अथ श्रुतं यत्प्रमाणं तदहं-
श्रुतिकंयपि पमाणं न चिअ जं अमहमाचसंजणिअं। निरचजं अणिवारिअमण्येहि चट्टसमुआणुसमं ॥१७१॥
सरिकुतमपि-आचार्यप्रवर्तितमपि चिअरि एवंकारंथे तदेव प्रमाणं-सत्यथाऽभ्युपगन्तव्यं यद्व्यगडभावेन-निर्मोयितया वृ-
जुभावेनेत्यर्थः संजनितं सम्यक् पर्यालोचनया विहितं, तदपि निवधं-निष्पापं प्रवचनानुपपाति तथाऽन्यैरनिवारितं-‘मा इत्थं
कुर्व’ इत्येवंरूपेण नान्यैर्वैद्व्युत्तस्मात्काल्यचिभिः प्रतिगिब्रम्, एवंविधमपि चट्टश्रुतानामनुसृतं तत्काल्यचिर्मर्गीनार्थमस्मृतं यथा प-
रुपणाचतुर्थी, नहि तदानीं कालकाचार्यप्रवर्तिता चतुर्थी केनापि प्रतिगिब्रान, न वा नानुमता, अत एवाथ यावद्विचित्रप्रवृत्तिमती तीर्थ-
सम्भवेति साथार्थः ॥१७१॥ अथ श्रीजिनपूजानियेधकोऽपि चतुर्थीपर्युपणाप्रवर्तकवद्विविगतीति सरतगजद्वापराकरणायाह-
जिणपूआपट्टिसेधो माचज्जो अमहमाचणाएणणो। अपणनिचारिअचट्टसुअअणणुमओ तंण विचरीओ ॥१७२॥

जिनपूजाप्रतिषेधस्तावत्सावधः “जिणपूआविधक्खरो हिंसाएणणणो जयह विग्घ” सित्यादिवचनाजिनपूजाविधक्खरो महापातकी,
प्रवचनोपधाती च, अत एव व्यगडभावाच्चीर्णा, न पुनरव्यगडभावाच्चीर्णा, एवंविधोऽपि न केनापि न निवारितः, अपितु कलिकाल-
सर्वज्ञश्रीहिमचार्यप्रभृतिभिरनेकैर्वैद्व्युत्तरनेकजो निवारितोऽपि स्याभिनिवेशमत्यजन् सर्वगीत्या उद्वेगारुह्य जावालपुरं गतः, यदुक्तं-
“जिनदत्तक्रियाकोशच्छेदोऽयं यत्कृतस्ततः। गच्छोक्तिगीतितस्तंभूदाक्खोण्डं पलायन।१॥”मिति युद्धः, नैवेव वद्व्युत्तानां न
सम्भत इत्येवमाचरणालक्षणतो विपरीतो-विस्मयः, अत एवाथापि चट्टश्रुतेनिवार्यत एव, पर्युपणाचतुर्थी तु तन्प्रवर्तनकाले सर्वेभ्य-
भ्युपगता, न पुनस्तन्प्रतिषेधोभूतः कोऽप्यागीन, श्रीजिनपूजानियेधकालं च तन्प्रतिषेधभूता अस्मिन्नपरम्परागततीर्थवर्तिनः श्री-

जिनपूजाव्यवस्थापका आस्माकीना नादिथीदेवद्युरिथीहमाचार्यप्रभृतयो भूयामो येषां भयेनोष्टमारुह्य पलायनं जिनदत्तस्य
स्त्रीजिनपूजानियेधेतुं संपन्नम्, एतेन केचिदज्ञाः पर्युषणाचतुर्थीवत् स्त्रीजिनपूजानियेधोऽप्याचार्यप्रवर्तितः प्रमाणमिति वदन्ति
नेजपि निरुक्ताः, यत्किंचिदाचार्यप्रवर्तितस्य प्रामाण्याभ्युपगमे प्रवचनमात्रस्याप्युच्छेदापत्तेरित्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥१७२॥
अथ स्त्रीजिनपूजानियेधे निगमनमाह—

एवमपि तित्थस्मरय पयद्विअं तहविहेण पुरिसेण । तं सबं अिणआणा नउण्णपि अणंतकुरुव ॥१७३॥
एतेन—प्रागुक्तयुक्तिप्रकारेण तथाविधगमव्यवहारियुगप्रधानादिपुरुषेणाच्छिन्नपरम्परागततीर्थसम्मतं प्रवर्तितं तदेव जिनाज्ञा,
न पुनरन्यदपि जिनदत्तसदृशेन तत्समुदायसम्मतमप्युक्तं प्रमाणं भवति, किंवद्?—अनन्तरोक्तवत्—स्त्रीजिनपूजानियेधो न तीर्थप्र-
माणं तद्वत्, तथाऽन्यदप्युक्तं वक्ष्यमाणं च खरतरमनाकर्षकप्रवर्तितं न प्रमाणमिति गाथार्थः ॥१७३॥ अथेह प्रकरणे स्त्रीजिनपूजा-
विषये सिद्धान्ताक्षराणि कथं न दर्शितानीति स्वकीयानामपि केषांचिच्छङ्का स्यात्तदपाकृत्य प्राह—

इह सुत्तम्मम्मईण पओअणं नत्थि जेण तवयणं । मूढमुदसुदरूवं सामाचारिस्ति अम्महाणं ॥१७४॥
इह प्रकरणेऽमुकसिद्धान्ते स्त्रीणां जिनपूजा भणितेत्येवंरूपेण सूत्रसम्मत्या प्रयोजनं—फलं नास्ति, तत्र हेतुमाह—येन कारणेन
स्त्रीजिनपूजानियेधरूपाऽस्माकं सामाचारितीति मूढमूलमुदरूपं तद्वचनं—तेषां साम्प्रतीनानां खरतराणां वचनं विद्यते, अयं भावः—ननु
भोः भगवन्! स्त्रीपूजानियेधः किं मद्योक्तोऽच्छिन्नपरम्परागतो नित्येवंरूपेणोदीरितोऽप्यौष्टिको भणति—न हि वयं स्त्रीजिनपूजा सिद्धा-
न्ते निषिद्धेति ब्रूमः, किन्त्वस्माकं गच्छमामाचारीति, एतद्वचनं मूर्खानां मुखमुद्रा स्याद्, एतद्वचनश्रवणमात्रेण जिनवचनानवगत-

परमार्थास्तुष्टिभाजो भवन्ति-अहो एतेऽपि सम्यग्वादिनो दृश्यन्ते इति, ये तु जिनवचनपरमार्थज्ञास्ते तावदित्थं विचारयन्ति-राज-
धनमादाय नश्यच्चौरः हेरिर्कैर्युहीत्वा राजसमीपमानीतो निजकुलाचारं पूरुवर्णः-अहो अयं सत्यवादीतिष्ठत्वा किं राज्ञां मोच्यते?,
एवमयमपि, अन्यथा लुम्पाका अपि तथा वक्ष्यमाणा उपेक्षणीयाः सत्यवादितया वा वक्तव्याः स्युरित्यादि स्वयमेव पर्यालोच्य,
गणसामाचारीवक्ता तथाविधो धूर्तो न विश्वसनीयः, किंतु यथा ननु भो चौर! त्वत्कृत्यं शुभमशुभं वेति नोदितो जगत्स्थिति-
लोपाशक्तोऽशुभमेव ब्रूते, तदण्डोऽपि तन्मुखदेव कर्त्तव्यो भवेद्, एवमत्रापि ननु भो जिनदत्तापत्य ! स्त्रीजिनपूजानिवेधरूपा त्वद-
भिमता सामाचारी किं सम्यगुतासम्यग्वा?, इत्येवमुदीरितो यदि मृदुः स्यात्तर्हि सम्यगिति वक्तुमशक्तोऽसम्यगेव, परं गच्छसामा-
चारीति शरणं श्रयते, तदा च तद्वचनादेव तथा दण्डयोग्यः कर्त्तव्यः, अथ धूर्तः कश्चिद्वाष्ट्यभाग् ब्रूते-सम्यगेव, तदानीं प्रष्टव्यः-
भो तादृक्सामाचारी श्रीसुधर्मस्वामिनोऽच्छिन्नपरम्परागता उत त्वदभिमताचार्यत्प्रवृत्तेति?, तत्र प्रथमं विकल्पं वक्तुमशक्तो जिन-
दत्ताचार्यादेव प्रवृत्तेति ब्रूते, तत्रैवमभिधातव्यं-भो खरतर ! स आचार्यः किमागमव्यवहारी उत श्रुतव्यवहारी?, प्रथमो वक्तुमश-
क्यः, तदानीमागमव्यवहारस्य व्युच्छिन्नत्वात्, श्रुतव्यवहारे च श्रुतव्यवहारसुल्लङ्घ्य प्रवर्त्तमानो द्रष्टुमप्यकल्प्यः, यो यो यद्यद्व्य-
वहारवान् स स तं तं व्यवहारं पुरस्कृत्य प्रवर्त्तमानो जिनज्ञाराधको, नान्यथा, एवं च सति श्रुतव्यवहारवानप्यागमव्यवहारिणो-
ऽप्यधिकमात्मानं मन्यमानः कृत्यं स्त्रीजिनपूजानिवेधरूपं प्ररूपयन् कीदृशो भण्यते?, वक्तुमप्यशक्य इत्यर्थः, यतोऽद्यप्रभृत्येतादृशं
प्ररूपणं न केनापि कृतम्, अनेन च धाष्ट्यमवलम्ब्य विहितमतः सामाचारीति वचनं न तुष्टिहेतुः, सामाचारीवचनमप्याधुनिकानामेव.
प्राचीनास्तु तदीयास्तीर्थक्रान्तिरेव स्त्रीणां जिनपूजा निषिद्धा इत्यवादिपुः, यदुक्तं-आशातनाभङ्गभयादेव स्त्रीणां स्नहस्तेन जिनविम्बपूजा

प्रतिपिदा, यदुक्तं—“संभवद् अकालेऽचिद् द्रुमुं महिलाण नें देवाणं । पूआई अहिगारो न ओघओ सुत्तनिदिहो ॥१॥ न छिविति जहा देहं ओसरणे भावजिनवर्गिदाणं । तह तपडिमंषि सया पूअंति न सड्ढनारीओ ॥२॥” इत्यादि जिनदत्तसूरिकृतस्य कुलकस्य जिनकुशलसूरिकृतानां वृत्तौ, अत्र स्त्रीजनमात्रस्य पूजा निषिद्धा, सापि जिनोक्तेति तीर्थकरकलङ्कदानं, या तु गाथाद्वयसम्मतिदर्शिता सा च स्वयं कृतैव शास्त्रोक्तमिति शास्त्रस्यापि कलङ्कदानं, नहि काप्यागमे एतद् गाथाद्वयमस्तीति, अत एव खरतरजातिस्वाभाव्यान्ममनिदानं प्रायः कलङ्कमेव बोध्यं, ननु तथाविधोऽपविध्यहेतुकामाशातनां दृष्ट्या श्रीजिनेन्द्रविषयकपरमभक्त्युल्लसितमानमोऽस्मद्गुरुः स्त्रीणां जिनपूजां निषिद्धवान् तत्र को दोष इति चेन्मैवं, तीर्थकृद्गणधरादीनां तीर्थस्य च महाशातनाकारित्वाजिनामन्तरं तीर्थकृद्देशेनापि कृतस्य कृत्यस्य महानर्धहेतुत्वाद्, यदाहुः श्रीहरिभद्रसूरिपादाः—“समतिपवित्री सबा आणावज्झति भवफला चेव । तित्थकुरुहेसेणावि ण तत्तओ सा तदुद्देसा ॥१॥” इति पञ्चाशकसूत्रे, अस्या वृत्तिर्यथा—स्वमतिप्रवृत्तिः—आत्मवृद्धिपूर्विका चेष्टा मर्वा—समस्ता द्रव्यस्तवभावस्तवविषया आज्ञावाह्या—आप्तोपदेशशून्या इति हेतोर्भवफलैव—संसारनिबन्धनमेव, आज्ञाया एव भवोत्तारणहेतुतया प्रणणत्वादिति, ननु या तीर्थकरानुद्देशवती सा भवफला युक्ता, नत्त्वितरा, जिनपक्षपातस्य महाफलत्वादित्याशङ्क्याह—तीर्थकरोद्देशेनापि—जिनालम्बनतोऽपि, आस्तां ततोऽन्यत्र, स्वमतिप्रवृत्तिर्भवफलैवेति प्रकृतं, कुत एवं?—यतो न तत्ततः—परमार्थतः सा—तीर्थकरोद्देशवती स्वमतिप्रवृत्तिस्तस्मिन् तीर्थकरे उद्देशः—प्रणिधानं यस्याः सा तदुद्देशा, य एवाज्ञावाह्यो वर्त्तत इत्यभिधीयते, नापरः इति श्रीपञ्चाशकवृत्तिः । किंच तथाविधाशातनाहेतुरपाविध्यं स्त्रीणां नाधुनिकादिकालविशेषजन्यं, किंतु सर्वकालीनं स्त्रीस्वभावजन्यं, तच्च तीर्थकरादिकालेऽपि समानं, एवं च मति स्त्रीणां जिनपूजा जिनादिभिर्न निषिद्धा जिनदत्तेन च निषिद्धेति

तीर्थकरादिभ्योऽपि किं जिनदत्तो लघुतरः? येन कदाचित्केनापीत्थं न प्ररुणितमयं चैतादृशः परमभक्तो येन तीर्थकरपूजाऽपि निषि-
द्धेत्यादियुक्तिभिः न तिरस्करणीयः, परिहरणीयो दर्शनतोऽपीति गाथार्थः॥१७४॥ अथ क्रिवत्केन हेतुना तिरस्करणीय इत्याह—
पागयआगमसङ्ख्यकरणं भासंतु सिद्धसेणोऽवि । जिणगणहरआसाई का वत्ता दुमगजिणदत्ते? ॥७५॥

प्राकृतागमसंस्कृतकरणं—प्राकृतभाषया आगमः—सिद्धान्तः स प्राकृतागमस्तस्य संस्कृतकरणं—संस्कृतभाषया रचनं प्राकृतसि-
द्धान्तं संस्कृतं करोमीति रचनावचनं भाषमाणः सिद्धसेनोऽपि—श्रीसिद्धसेनदिवाकरोऽपि जिनगणधराशाती—तीर्थकृदाद्याशातनाकारी
संपन्नः, अत एव तद्गुणा आक्रोशविषयीकृत्य पाराश्रितप्रायश्चित्तेन शुद्धीकृतः, का वार्त्ता द्रमकजिनदत्ते?, पष्ठयर्थे सप्तमी प्रा-
कृतत्वाद्, वराकस्य जिनदत्तस्य का वार्त्ता?, तद्विषये वार्त्तापि नोचिता, अत्यन्तानुचितप्ररूपकत्वेनाग्राहनामेत्यर्थः, उपनययोजना
त्वेन—श्रीसिद्धसेनदिवाकरेणापि प्रवचनगौरवनिमित्तं परमभक्त्या प्राकृतस्य सिद्धान्तस्य संस्कृतकरणे गुर्वभिलाषेण निजगुरुविवंजसो,
गुरुणा पार्ष्णिप्रहारेणाहतो पुरोः पादयोर्लग्नः, क्षंतव्यो ममापराधः प्रायश्चित्तं च दातव्यमित्युक्ते गुरुणा भणितो—वत्स ! संस्कृतभाषया
रचितः सिद्धान्तो यदि चालादीनामुपकारकोऽभविष्यत्तर्हि त्वदपेक्षया सर्वाक्षरसंनिपातनिपुणत्वेन महाशक्तिभाजो गणधरा एव तथा-
ऽरचयिष्यन्, तैस्तु सत्यपि सामर्थ्ये प्रवचनानुपकारिणी संस्कृतसिद्धान्तरचनेति विचिन्त्य प्राकृतभाषानिबद्धः सिद्धान्तः कृतः,
अतस्तव संस्कृतरचनामिप्रायो वचनं चेत्युभे अप्यनुचिते, गणधरादिमहापुरुषाणां महाशातनाहेत् इति भणित्वा पाराश्रिकप्रायश्चित्तं
दत्तम्, एवं स्त्रीस्वभावजन्ये जिनदत्तत्रिकल्पितापाविन्ये सत्यपि यदि स्त्रीणां जिनपूजाऽनुचिताऽभविष्यत्तर्हि जिनकल्पप्रतिपत्त्या-
दिवद्गणभृदादय एव न्यपेधयिष्यन्, तैस्तु न निषिद्धा, अतस्तन्निषेधनं जिनदत्तस्य केवलं गणभृदाद्याशातनैव, यच्च त्ययोक्तं

जिनन्द्रविषयकपरमभक्तयुद्धमिदं तत्तु देवायत्तपुरुषवाक्यवद्वान्मन्त्रव्यं, सिद्धसेनोऽपि किमिन्द्रियपोपनिमित्तं तथा वचन-
यानासीदिति स्वयमेवालौक्यं, किंच-श्रीसिद्धसेनस्य गुर्वाज्ञामार्गनिमित्तं तथावचनमभूत्, जिनदत्तस्य गुरोरभावात्स्वयमेव विक-
ल्प्य नदृचितोपदेशद्वारा प्रवर्तितमपि, अस्य च प्रायश्चित्तं तीर्थव्यतिरिक्तः को ददातीति वक्तव्यमिति गाथार्थः ॥ १७५ ॥ अथ
तीर्थायम्मतस्य बीजनपूजानियेषस्य भाषणे फलमाह—

नित्यगसम्भवात्मणरसिओ तित्थस्स होइ आमाई । सो आसायणयद्धलो निअसेण अणंतसंसारि ॥१७६॥
तीर्थायम्मतभाषणरसिको जिनदत्तादिमद्वजः तीर्थस्य-साध्यादिचतुर्वर्णात्मकसाक्षात्को ह्याशातनाबहुलो नियमेन-निश्चयेनान-
न्तसंगरी, यदागमः—“आमायणवहल्लाणं उक्कोसं अंतरं होइ”ति श्रीआव० नि० इति गाथार्थः ॥ १७६ ॥ अथोक्तयुक्तया मूढश-
ब्दापि निरन्तेति दर्शयति—

गणणं ग्वल्लु मगंगंतरेहिमिच्चाइमागमं वयणं । देसंतो दूरिकओ पवयणपरमत्थमसुणंतो ॥१७७॥
एतेन-प्रागुक्तप्रकरणं स्वत्तुवधाणे ‘मगंगंतरेहि’न्ति आगमवचनं मकारोजलाक्षणीको देशयन् प्रवचनपरमार्थमजानन् दूरी-
कृत इत्यक्षार्थः, भावार्थम्वयं-कश्चिन्प्रागजन्मोपाजिततथाविधसम्भोहकर्मोदयान् सम्यग्जिनवचनपरिज्ञानज्ञान्यो मार्गामार्गविवे-
ककरणाजक्तः पृच्छते-ननु भोः ! पुरुषक्रमायातमामाचारी मार्गो मन्यते, स च प्रवचने प्रमाणमेव, यदागमः—“कहणं भंते ! स-
मणा निगंगथा कंखामोहणिजं कम्मंते वेदंति ?, गो० ! तेहि तेहि पाणंतरेहि दंमणंतरेहि चरित्तंतरेहि लिगंतरेहि पवयणंतरेहि
पावयणंतरेहि कणंतरेहि मगंगंतरेहि इत्यादि यावन् कंखामोहणिजं कम्मं वेदंति”ति श्रीभग० श्रुत० १ उ० ३ (२९) एतद्वृत्त्येक-

देशो यथा-तथा मार्गः-पूर्वपुरुषक्रमागता सामाचारी, तत्र केषांचिद् द्विष्यत्यवन्दनानेकविधकायोत्सर्गकरणादिकाऽऽवश्यकसामाचारी तदन्येषां तु न तथेति किमत्र तच्चमिति, समाधिश्च गीतार्थाश्लिष्टप्रवृत्तिताऽसौ सर्वापि न विरुद्धा, आचरितलक्षणोपेतत्वाद्, आचरणां लक्षणं चेदं-“असद्वेण समाह्वणं जं कथ्यद् केणई असावज्जं । न निवारिअमण्णेहिं बहुमणुमयमे अमायुरिअं॥१॥”ति(पंच० ४७६) प्रवचनवचना”स्त्रीभगवतीवृत्तौ, इत्येवमागमवचनात् स्त्रीपूजानियेधात्मिकाऽपि सामाचारी कथं न प्रमाणमित्येवंविधं यद्रचनं तत्प्रवचनपरमार्थानभिज्ञस्यैवेति बोध्यं, यतः स्त्रीजिनपूजानियेधात्मिका सामाचारी नाचरणालक्षणेपेता, किंतु विपरीतैवेत्यत्र प्रागुक्तव्यतिकरो विचार्यः, किंच-बहुप्रसूतमन्याचरितं च प्रायस्तदेव भवति यदागमव्यवहारियुगप्रधानादिमूलकं स्याद्, यथा पर्युषणाचतुर्थी, अन्यथा “जस्म जं परंपरागयं तस्म तं पमाणं” इत्यादिवचनानुपपत्तेः, यतः परम्पराऽपि किं यत्किंचित्पुरुषमूलकेऽपि परम्परागताभ्युपगमे दिगम्बरादिपाशककारेण च शतपदीकारः स्तनिको दूषितः, एवं राकारक्तादयोऽपि परस्परं भाव्याः, अत एव श्रुतव्यवहारापेक्षया ‘पात्रयणंतरेहि’-मिति किमत्र तच्चमिति, समाधिश्चैव चारित्रमोहनीक्षयोपशमविशेषेणोत्सर्गापवादादिभावितत्वेन च प्रावचनिकानां विचित्रा प्रवृत्तिः, नामौ सर्वथापि प्रमाणम्, आगमाविरुद्धप्रवृत्तेरेव प्रमाणत्वादिति व्याख्यानं श्रीभगवतीवृत्तौ, तत्र सर्वापि प्रवृत्तिः प्रमाणतया न भणिता, यतः श्रुतव्यवहारिणा प्रवृत्तिं तदेव प्रमाणं स्याददागमालुपातिः, अन्यथा प्रवचनव्यवस्थाविप्लवः प्रसज्येतेत्यलं विस्त-

रंगंति गाथार्थः ॥१७७०॥ अथ पुनरपि न्यूनमुन्मत्तमाह—

अट्टमिचउदसिपुण्णिमअमावसासुविअ पोसहो णऽण्णो । इअ संवरपडिसेहो जिणदत्तमाग महामोहो ॥७८॥
अष्टमीचतुर्दशीपूर्णमावास्यासु 'वियं'ति एवार्थे तास्वेव पौषधो, नान्यः, अन्यासु तिथिषु न युक्त इत्यर्थः, इत्यमुना प्रकारेण संवरप्रतिपेधो जिनदत्तमेतं महामोहः—अनन्तभवप्रमणहेतुर्ज्ञानमिति गाथार्थः ॥१७८॥ अथोक्ताशयसंगतिप्रकारमाह—

अट्टमिपमुदतिहीसुं निअमेणं पोसहो गिद्धीण वण । पडिवाइसु पुण नियमाभावो भणिओ अ तत्तत्थो ॥१७९॥
अष्टमीप्रमुवतिथिषु नियमेन, प्रतिपदादिषु पुननियमाभावाद्गृहिणां—श्रावकाणां व्रते पौषधो भणितः, क्व?—तत्त्वार्थे—तत्त्वार्थभावादावित्यर्थः, तत्त्वार्थादिकमाह—“दिग्देशानर्थदण्डविग्निसामायिकपौषधोपवासोपभोगपरिमाणातिथिसंविभागव्रतसंपन्नश्चे”ति

नत्त्वार्थसूत्रं, 'पौषधोपवासः' पौषधः पूर्वत्यनर्थान्तरं, सोऽष्टमीं चतुर्दशीं पञ्चदशीमन्यतमां वा तिथिमभिगृह्य चतुर्थद्युपवासिना व्यपगतस्नानानुलेपनगन्धमाल्यालङ्कारेण न्यस्तमर्चसावद्ययोगेन कुशसंस्तारकफलकादीनामन्यतमं संस्तरकमास्तीर्य स्थानं वीर्यमननिपद्यानसम्यतममास्थाय धर्मजागरिकापरेणानुष्ठेयो भवतीति नत्त्वार्थभाष्यं, तद्वीका यथा 'पौषधोपवासो नाम'ेत्यादिना पौषधश्चरूपं निरूपयति, कृत्वा पौषधशब्दः पूर्वसु वर्तते, पर्वणि चाष्टम्यादयः, भाधनं कृतेति ममासः, नामशब्देन वाक्यस्यालङ्कारः, यस्य वा नियमविशेषः तस्येदं नाम पौषधोपवास इति मोऽथाहप्रायतं पौषधोपवास इत्यादिना भाष्येण, अनर्थानन्तरमित्येकाग्र्यता, सोऽष्टमीमित्यादि, सः—पौषधोपवासः उभयपक्षयोरष्टम्यादिति तिथिमभिगृह्य—निश्चिन्य बुद्ध्या अन्यतमां चेति—प्रतिपदादिति थिम्, अनेन चान्यासु तिथिर्वनियमं दर्शयति, नावद्यन्तयाऽन्यासु कर्त्तव्यः, अष्टम्यादिषु तु नियमेन कार्यश्चतुर्थद्युपवासेनेति

तत्त्वार्थवृत्तौ सप्तमाध्याये इति गार्थः ॥७९॥ अथ तत्त्वार्थवृत्तावेव वक्ष्यमाणं पदं भ्रान्त्युत्पादकमुद्भाव्य समर्थयितुमाह—
तत्तत्त्ववित्तिमादृशु न स पट्टिदिवसमिति वयणमभिधानं । तत्परमत्थो अद्वयिमाईसु पुणो पुणुच्चारो ॥१८०॥
तत्त्वार्थवृत्त्यादिषु तत्त्वार्थवृत्तिश्रीआवश्यकद्वयचिन्तयार्थादिषु न प्रतिदिवसेति वचनाभिधानं, मकारोऽल्लाक्षणिकः, 'पौषधोषवासा-
तिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ, न प्रतिदिवसानुष्ठेयौ' वित्येवंरूपेण यद्वचनं तस्याभिधानं—कथनं तत्परमार्थः—तस्य
तात्पर्यमष्टम्यादिषु तिथिषु पुनः पुनरुच्चारः कर्त्तव्य इत्यर्थार्थः, भावार्थस्त्वर्थः—'पौषधोषवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसा-
नुष्ठेयौ, न प्रतिदिवसानुष्ठेयौ' इति श्रीतत्त्वार्थवृत्त्याद्यनुसारेण निषेधस्य विद्यमानत्वात् कथं प्रतिपदादिषु भजनेति पराकृतं, तद-
नुष्ठेयं, यतः तत्र प्रतिनियतदिवसमनुष्ठेयं न पौषधादिचिकीर्षया स्वाभिमतो दिवसो ग्राह्यः, स च पौषधाद्यकरणे प्रायश्चित्तप्राप्तिवशा-
त्पुण्यपट्व्यादिरूपो नियमेन ग्राह्यः, शेषस्त्वनियमेनेति, तथा मा भवतु तदनुष्ठितानुष्ठानापर्यवसानं चारित्र्योच्चारजनप्रतिमाप्रतिष्ठा-
वद्धा पौषधोच्चारानुष्ठानापर्यवसायि मा भवन्नित्यर्थः, तत्र कालनियमार्थमाह—'न प्रतिदिवसमाचरणीया' इति, यद्वा स्वाभिप्राया-
स्त्वद्वित्रादिदिवसानुगामित्वप्रतिषेधायाह—न प्रतिदिवसमाचरणीया इति, अयं भावः—नहि सकृदुचरितः पौषधो द्वितीयादिदिवस-
गामी भवितुमर्हति, नत्रा जिनप्रतिष्ठावत्सकृत्तथातिथिसंविभागः प्रतिदिवसमनुगच्छति, किं त्वतिथिसंविभागचिकीर्षुभिः प्रति-
दिवसमुभावपि यथाशक्ति कर्त्तव्यावेव, कथमन्यथापधानाहनादिविधौ प्रथमदिवसे श्राद्धा अष्टादशादीन् पौषधान्न ग्राहन्ते?,
तस्मान्पौषधोषवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयविति प्रथमं वाक्यं विवक्षितदिवसानुष्ठानस्यैव ज्ञापकं, न प्रतिदिव-
साचरणीया इति द्वितीयं वाक्यं तु कालनियमज्ञापकम्, अन पत्र पौषधोच्चारालाभकोऽपि "जात्र दिवसं अहोरत्तं पञ्जुवामामी"-

त्यादि, न पुनः क्वापि "दिवसं अहोरात्रं दुनि अहोरात्रं वे"त्यादिपाठः संप्रदायादागतः, न चैतत्कालपरिचयः, तन्नाशयश्चिह्नता तथैव प्रदर्शितत्वात्, तथाहि-यथाऽणुव्रतानि तथा गुणव्रतान्यपि सकृदुद्गृहीतानि यावज्जीवं भावनीयानि, शिक्षापदव्रतानि सामायिक-देशावकाशिकपौषधोपवासतिथिसंविभागाख्यानि चत्वारि, प्रतिदिवसमनुष्ठेये द्वे सामायिकदेशावकाशिके, पुनः पुनरुच्चार्य इत्या-वन्, पौषधोपवासतिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयो, न प्रतिदिवसाचरणीयो, पुनः पुनरष्टम्यादितिथिष्वनुष्ठीयेते इति, शि-क्षा-अभ्याससंज्ञाः पदानि-स्थानान्यभ्यासविषयास्तान्येव व्रतानि शिक्षापदव्रतानि, गुणव्रतानि तु न प्रतिदिवसग्राह्याणि सकृदग्रा-ह्याण्येव इति तन्वार्थवृत्तौ पत्र १९४ सर्वपत्र २६३, अत्रोक्तवाक्यद्वयस्यापि पुनः पुनरष्टम्यादितिथिष्वनुष्ठेयेते इति परमार्थः प्रद-र्शितः, अत एव प्रथमपञ्चाशकवृत्तौ श्रीअभयदेवस्युरिभिः पौषधोपवासतिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयावित्येकमेव वाक्यं निगदितमिति गार्थायः ॥८०॥ अथ विरोधमाह—

सिक्त्वा पुन अन्भासो करणिजं पइदिणं खु तंपि वयं । अट्टमिमाइसु कज्जो नत्तासु विरुद्धवयणमिणं ॥८१॥

शिक्षा पुनरभ्यासां भण्यते, तत्र व्रतं प्रतिदिनं-दिनं २ प्रति करणीयं-कर्तव्यम्, अन्यथाऽभ्यासस्यैवासंभवाद्, अभ्यासो हि प्रतिदिनं कर्तव्याहः, यदुक्तं—“अज्ञानस्य क्षयं हृद्वा. बलमीकस्य च वर्द्धनम् । अवन्ध्यं दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मसु ॥१॥” इत्येवं मत्पथ्यष्टम्यादिष्वेव पौषधो विधेयो नान्यास्त्विति विरुद्धवचनमिदमिति गार्थायः ॥८१॥ अथ प्रतिवन्दीमाह—

सिक्त्वापयणमु चउसुवि तिणिण वयाइं तु सम्मयाइं तुहं । पइदिणकरणिज्जाइं किं पोसद्वपंतभेणुणं ॥८२॥

शिक्षाव्रतेषु चतुर्षु त्रीणि व्रतानि सामायिकदेशावकाशिकातिथिसंविभागनामानि तु तत्रापि-स्वस्तरस्यापि प्रतिदिनं करणीयानि

सम्भूतानि, किं पौपधपल्लिभेदेन—पौपधस्य पल्लिभेदः कियते तत्र किं कारणं ? को या पौपधस्यापराध इति गार्थार्थः ॥ ८२ ॥
अथातिप्रसङ्गज्ञानाभावमाह—

न मुण्ड अदृश्यसंगं अस्मिन्निर्णयं संविभागकरणंमि । नवमीपमुत्तिहीसुं उच्यसंतोधि निहृज्जो ॥ ८३ ॥

नवमीप्रमुखतिथिषु—पौषधिको हि पारणके साधुभ्यो दत्तैव भुंक्ते इत्यादिरूपेण नवम्यादिषु तिथिष्वर्थादतिथिसंविभागमुपदि-
शन्नापि निहृज्जो—लङ्कारहितोऽतिथीनां साधूनां संविभागेऽतिप्रसङ्गं न जानाति, यदि शिक्षाव्यतरूपोऽपि पौषधोऽष्टम्यादितिथिष्वेव
युक्तस्तर्कातिथिसंविभागोऽपि तथैव युक्तो भवेत्, तथा च नवम्यादिषु तत्प्रतिषेधप्रसङ्गः, न चार्थादतिथिसंविभागो नवम्यादिष्वेव
संभवतीति शङ्कनीयम्, अष्टम्यादिष्वपि जिनचल्लभेनापि भणनात्, तथाहि—“जो पुण आहारगोसही देसओ सो पुणो पचन्नुत्ताणे
तीरिअ समसमणदुगेण मुत्तपुत्ति पडिलेहिअ समसमणेण वंदिचा भणइ—इच्छाकारेण संदिसह भत्तपाणं पारावेह, पोरसि पुरिमद्ध
बडविहार एकासणं निधिअं आयंविहं वा कयं, जा कावि वेला ताण पारावेमि, तओ सङ्कत्थण चेट्ठए वंदिअ सज्जायं सोलस वीसं
ना सिलोगे काळं जत्तासंभवमत्तिहिसंविभागं वाळं सुहत्थपाण पडिलेहिअ नमोआरुपुबमरत्तदुहो भुंजे” इति पौषधविधिप्रकरणे,
मनु सोऽतिथिसंविभागो द्वादशव्रतं न भण्यते, किंतु यदागमः—“साहण कप्पणिअं जं नवि विण्णं कदंछि किंपि तद्धि । धीरा ज-
हुत्तकारी सुसावगा तन्न भुंजति ॥१॥” इति श्रीउप०, इति चेन्निरं जीव, ‘तुण्यतु दुर्जेन’ इति न्यायाथथा द्वादशव्रतस्वरूपाभावेऽपि
निर्झराहेतुत्वेन साधुदानमभ्युपगम्यते तथैकादशव्रतस्वरूपाभावेऽपि निर्झराहेतुत्वेन प्रतिदिनं पौषधोऽप्यभ्युपगन्तव्यो, न्यायस्य
समानत्वादिति गार्थार्थः ॥ ८३ ॥ अथ पौषधो हि प्रतिक्रमण्यभियतकालानुष्ठानं भविष्यतीतिपराशङ्कामपाकरोति—

पट्टिकमणं पच्छित्तं रमणीदिणपमुहपावसंधी । तद्धिष्टतो संवररूवे कट्ट पोसहे जुत्तो ? ॥८४॥
प्रतिक्रमणं—अत्रिकर्तृयसिकपादिकचतुर्मासिकसांवत्सरिकलक्षणं पञ्चविधमपि रजनीदिनप्रमुखपापसंन्धिप्रायश्चित्तं तद्गुह्यतः
संवररूपे पौषधं कथं युक्तो ? न कथमपीत्यर्थः, प्रायश्चित्तं च यथोक्तमेव भवति, नाधिकमिति गाथार्थः ॥८८॥ अथ प्रायश्चित्तं
नाधिकं भवतीति दर्शयति—

असिद्धसंयं उचयासा पच्छित्तं आगमुत्तमुक्रोसं । न तद्वा सेसतवेसुं संवररूवेसु निअमोडवि ॥८५॥
अशीतिग्रन्थम्—अशीत्याशधिकं शतमशीतिगतमुपवासाः उत्कृष्टं प्रायश्चित्तमागमोक्तं, न तथा संवररूपेषु शेषतपस्सु—गुणरत्न-
संगतरादिषु नियमोऽपि, एतावदेव तपः कर्त्तव्यं नाधिकमिति नियमः न कापि केनाप्युक्त इति गाथार्थः ॥८६॥ अथ गाथाचतु-
ष्टयेन वृद्धाभिप्रायमाह—

अत्रया सिकलचउकं पडिनिअयदिणंमि अंतमं जुअलं । इअ हरिभट्टपमुहाण वयं सिद्धंतसुपसिद्धं ॥८६॥
नत्था पडिनिअसुद्धो विवक्खिअत्थाण चायगो होइ । सावि विवक्खत्वा दुविहा निअमानिअमेहिं णायव्वा ॥८७॥
णिअमेणऽट्ठमिपमुद्धा अणिअमेणेहरासु अ तिहीसु । तेणं न प्पडिदिवसाचरणीआ निअमपडिसेद्धो ॥८८॥
अयंचति इद्धवादाभिप्राये, शिक्षाचतुर्कं—शिक्षाव्रतचतुष्टये प्रतिनियतदिनेऽन्तिमं युगलं—पौषधातिथिसंविभागलक्षणमिति—अमुना
प्रकारेण हरिभट्टप्रमुखानां वचः सिद्धान्तप्रसिद्धं—सिद्धान्ते श्रीआवश्यकवृत्त्यादिलक्षणेऽतिप्रसिद्धमिति गाथार्थः ॥ ८६ ॥ तत्र
'पौषधोपव्रानातिथिसंविभागो नु प्रतिनियतदिवसानुष्टेयावि'त्यत्र प्रतिनियतग्रन्थो विवक्षितार्थानां वाचको भवति, साऽपि विवक्षा

द्विविधाः काः भ्यां ?—नियमानियमाभ्यां ज्ञातव्या, एका नियमेन विवक्षाऽपराऽनियमेन विवक्षा चेति गाथार्थः ॥८७॥ अष्टमीप्रभु-
खासु तिथिषु नियमेन—अकरणे प्रायाश्चित्तसंभवाविश्रयेन पौषधः कार्यः, इतरासु च—प्रतिपदादिषु चानियमेन—अनिश्रयेनेति, तेन का-
रणेन न प्रतिदिनसाचरणीयाविति नियमप्रतिषेधो बोध्य इति गाथार्थः ॥८८॥ अथ दृष्टान्तवाक्यमाह—
उह साह्रणं दाउं सुजिज सुसावओ न इअराणं । अहव दिवबंभगारी नय रत्तिमभिग्गहो अम्हं ॥८९॥
सुश्रावकः साधुभ्यो दत्तैव शुद्धीत, नेतरेभ्यः श्रावकादिभ्यः, अत्र श्रावकेभ्यो दत्तैव शुद्धीतेतिनियमनिषेधो, न पुनस्तद्दान-
निषेधः, तथा दृष्टान्तान्तरमाह—‘अहव’सि अथवा दिवसे ब्रह्मचारी न च रात्रिमिति, रात्रिमङ्गीकृत्य दिवा ब्रह्मचारी न रात्रावित्यर्थः
इत्यभिग्रहोऽस्माकमिति ब्रुवाणस्य श्रावकस्य न रात्रौ ब्रह्मचारित्वनिषेधः संपन्नः, किंतु नियमाभावः, अन्यथाऽवश्यमब्रह्मसेवनं
प्रसज्येत, तच्च प्रवचनेऽत्यन्तं निन्द्यमित्येवं दृष्टान्तद्वयेनाष्टम्यादिषु नियमेनान्यासु चानियमेनेति पौषधोऽभ्युपगन्तव्यः, अत एव
सुबाहुप्रभृतीनां त्रयः पौषधा विपाकश्रुताङ्गे भणिता लभ्यन्ते, तथाहि—“तए णं से सुबाहुकुमारे अण्णया चाउइसद्धुमुहिद्धुणिणमा-
सिणीसु जेणेव पोसहसाला तेणेव उवा०२ पोसहसालं पमज्जति उच्चारपासवणभूमिं पडि०२ दब्भसंथारयं संथारेति दब्भसंथारयं
दुरुहति२ अट्ठमभजं पणेहति२ पोसहसालाए पोसहिए अट्ठमचिअं पोसहं पडिजागरमाणे२ विहरति”चि श्रीविपाकश्रुताङ्गे, तथा
नवपदप्रकरणेऽन्यतिथिसंविभागानियम उक्तः, तथाहि—“अयं च यद्यपि श्रावकेण सदा कर्तव्य एव, यदुक्तं—‘पइदिणं भत्तपाणेण,
ओसहेण तहेव व । अणुगहेह मे भयवं’, सावए उ निमंतए॥१॥” गृहं ग्रविष्टे च साध्यात्रयं विधिर्यथा “निहिमागयस्स साहुस्स, आसणं
निअमओ य दायवं । वंदिअ सयं विअइ अहवा अण्णं दवावेइ ॥२॥” इत्यादि, तथापि पौषधोपवासपारणकेऽवश्यं साधुसंभवेऽसु

कृत्वा भोक्तव्यम्. अन्यथा त्वेनियमं इति नचपदवृत्तौ इति गाथार्थः ॥८९॥ अथ दूषणान्तरमाह—

किञ्च मुणिसंविभागो नचमीपञ्चवासु चेव नऽण्णासु । चउपवी तचपोसहगहिआ कह पक्खिअंते सो ॥९०॥

किञ्चेति दूषणभ्युच्चये, खरतरमतेऽतिथिसंविभागो नचमीप्रतिपदोरेव तिष्ठयोः संपद्यते, नान्यासु तिथिषु, यतश्चतुष्पर्वो तपःपौ-
पयगृहीता—चतुर्थादितपःसमन्विता पौषधनियता. तथा च कथं पाक्षिकान्ते—पाक्षिकपारणके पूर्णिमाभावाः स्योः 'सो'चि अतिथि-
संविभाग इत्यश्वरार्थः, भावार्थस्त्वयं—पौषधोपवासतिथिसंविभागो तु प्रतिनियतदिवसानुष्टेयावित्यागमवलेन चतुष्पर्वमेव पौषधो
जिनाज्ञा, नान्यान्विनि खरतराकृतं, तत्रेदं प्रष्टव्यं—भोः खरतर ! प्रतिनियतदिवसशब्देन चतुष्पर्वमेवोच्यते उत यथासंभवदिवसां वा ?
आद्येऽतिथिसंविभागोऽष्टम्यादिषु तिथिष्वेव कर्त्तव्यः स्यात्, नचम्यादौ तु चतुष्पर्वान्नाभावाद्, द्वितीये पौषधिकानां भोजनानङ्गीकारेण
चतुष्पर्व्यो चतुर्थादितपःसमन्वितः पौषधः, अतिथिसंविभागस्तु तत्पारणक एवेति नियमे सिद्धे प्रतिपन्नचमीभ्यामतिरिक्तासु तिथिष्वति-
थिसंविभागो न जिनाज्ञेति संपन्ने कथं पूर्णिमायामवास्यायां वाऽतिथिसंविभागः कार्यते ? पौषधमधिकृत्य यथा प्रतिपद्वितीयाद्या-
भिनयस्तथाऽतिथिसंविभागमधिकृत्य पूर्णिनामावासे अपि, तस्माद्यथा श्रीआवश्यकचूष्यदिौ पौषधिकानां पारणके नियमेनातिथिसं-
विभागोज्यत्र त्वनियमेन तथा पौषधोऽष्टम्यादिषु नियमेन शेषतिथिष्वनियमेनेति गाथार्थः ॥९०॥ अथ पुनरपि न्यूनमुत्पन्नमाह—
जं भोअणपडिसेदो पोसहिआणं तम्मूणमुत्सुत्तं । भुत्तिजुअपोसहाणं जिणभणिआणं तु पडिसेदो ॥९१॥

यत्पौषधिकानां भोजनप्रतिपद्यस्तदूनमुत्त्वं भवति, अधोनन् व्यक्तीकरोति—'भुत्ति'चि यतो भुत्तिक्युक्तानां—भोजनसंयुक्तानां
पौषधानां जिनभाषितानां तुल्यार्थे जिनोक्तानामपि नियधः स न्यूनमुत्पन्नमिति गाथार्थः ॥९१॥ पौषधिकानां भोजने युक्तिमाह—

चाउदसदृइचाह आगमुत्ते अ पुणिणमाइदिणे । केवलपोसहवयणं तवनिअमो चउदसीइ दिणे ॥९२॥
'चाउदसदृइदिठ्ठपुणिणमासिणीसु पडिपुणं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणा विहरंती'ति प्रवचनोक्ते पूर्णिमादिने उपलक्षणादभावा-
स्यायां केवलपौषधवचनं भणितं, चतुर्दशीदिने च तपोनियमश्चतुर्थलक्षणं तपोभणितम्, अर्थात्पूर्णिमायामभावास्यां च भोजनमेव
संपन्नम्, अन्यथा पाक्षिके चतुर्मासकत् षष्ठतप एवोक्तमभविष्यत्, तच्च नोक्तम्, अतः पौषधिकानां भोजनं सिद्धमपि प्रतिवेधयतो
जिनदत्तस्य न्यूनशुत्वमिति गार्थार्थः ॥९२॥ अथ ग्रन्थसम्मतिमाह—

सावयपडिकमणाईवुणिणत्पमुहेसु भोअणं भणिअं । पोसहिआणं पोसहविहिपगरणमाइसुवि दिट्ठं ॥९३॥
श्रावकप्रतिक्रमणादिचूर्णिप्रमुखेषु पौषधिकानां भोजनं भणितं, तथा पौषधविधिप्रकरणादिषु च दृष्टं, पूर्वोद्धे भणित-
मितिशब्देन चरितार्थत्वेऽपि यदत्र पृथक् दृष्टमिति भणितं तत्पौषधविधिप्रकरणे विधिप्रपायां च घृणाक्षरन्यायेन यथार्थं पतित-
मित्यनादरसूचनार्थं बोध्यं, यथा भणितं तथा चाह “तत्थ जइ देसओ पोसहिओ सो भत्तपाणस्स गुरुसमकूळं पारावित्ता
आवस्सिअं करेत्ता इरिआसमिओ गंतुं घरे ईरिआवहिअं पडिकमइ आगमणमालोअणं करेइ, चिइवंदणं, तओ संडासे य पमज्जेत्ता
पाउंछणगे निसीअइ, मायणं पमज्जइ, जहोचिए भोअणे परिवेसिए पंचमंगलमुच्चरेइ, तओ वयणं पमज्जित्ता असुरसुरं अचवचवं
अहुयमविलंबिअं अपपरिसाई मणवयणकायगुत्तो भुंजइ साहुव उवउत्तो. जायाए मायाए वा भोचा फासुअजलेण सुहसुद्धिं काउं
ननकारसरणेण उट्ठाणं, देवे वंदेइ, दणं दाउं संवरणं काउं पुणेऽवि पोसहसालाए गंतूण सज्झायंतो चिट्ठइ”ति आह्वप्रतिक्रमण-
सूत्रचूर्णौ, तथा “चाउदसदृइदिठ्ठपुणिणमासिणीए पवं मासस्स अट्ठमि पक्खस्स उदिट्ठा—अभावसा पुणिणमा इति चन्द्रमाः पूर्णमा-

सम्य तस्यैयं पूर्णिमा, पट्टिपुणं पोसहन्ति आहारपोसहादि, पोसहिओ पारणं अवस्सं साहुण भिक्षुत्वं दाऊण पारंति, तेनान्यते समणे निगंथे फामुएसणिज्जं असणं४ पट्टिलाभेमाणे विहरती”ति भीम्वक्कदक्कचूर्णो, अत्राहारपौषधिकस्य पारणं भणितं, तच्च पूर्णिमाज्जावास्योदिनं संभवति, यतोऽत्रैव पट्टिदशकोपरि—“अयमाउसो निगंथे पावयणे अट्टे सेसे अणट्टे जम्हा एवं प्रतिपद्यते तम्हा उस्सिहसुल्लिहा जाव पवेसा, जम्हा एवं तम्हा चाउसुडुमीसु० तम्हा पारणए समणे निगंथे, तेणं एआरुवेण विहारेणं विहरमाणे चह्णि वासाणि प्राप्नुवंतीति चतुर्दश्यट्ठम्योस्तप उक्तं, पारणकं तदुत्तरदिवस एव स्यात्, स च दिनः पौषधसंयुक्तः पूर्णिमाऽमा-
वास्या वा स्यादिति स्वयमेव पर्यालोच्यं । तथा “जे भिक्षु असणादी दिजा गिही अहव अण्णतिथीणं । सो आणाअणवत्थं भिच्छ-
चविराहणं पावे ॥ जुत्तमदाणमसीले कडसामइओ उहोइ समण इवा तस्समजुत्तमदाण चोअग ! सुण कारणं तत्थ ॥२॥ कामी
सचरंगणओ धूलपण्णा सि होइ दट्टवा । छेअणभेअणकरणे उदिट्टकंडं पि सो भुंजे ॥३॥ इति श्रीनिशीथभाष्ये, जं च उदिट्टकंडं
कडसामइओवि भुंजइ. ' एवं सो सबविरओ भवति, एतेणं कारणेण तस्स न कप्पइ दाउंति श्रीनिशीथभाष्यचूर्णो उदे०
२५, तथा 'नं सचिओ करिजा तवो उ जो वणिओ समणधम्मे । देसावगासिएणं जुत्तो सामाइएणं वा ॥१॥ इयं गाथा श्रीआवड्य-
कचूर्णो पौषाधिकारंज्झीति बोध्यम्. अथ यथा दृष्टं तथा चाह—जो पुण आहारपोसही देसओ सो पुण्णे पक्खखाणे तीरिए अ
समासमणदूगेण मूहपुत्तिं पडिलेहिअ खमासमणेण वंदिअ भणइ-इच्छाकारेण संदिसह भत्तं पारावेह भत्तं पुरिमइदं चउबिहार
एकामणं निवीअमायविलं वान्यं, जा कावि वेला ताए पारावेभि, तओ सकथएणवि चेइए वंदिअ सज्जायं सोलस वीसं वा सिलोने
काउ जद्दामंभवमतिथिसंविभागं दाउं मूहदथपाए पडिलेहिअ नमुक्कारपुवमरत्तदुट्ठो भुंजइ, भणिअं च—“रागहोसविरहिआ वणलेवाइ-

उद्यमं भुञ्जति । कइदितु नमुद्धारं विहीनं गुरुणा अणुणाया ॥१॥” इत्यादि जिनचल्लभकृतपौषप्रविधिप्रकरणे, अत्रोपधान-
वाहिपौषविधिरयं न पुनः पौषघटनवतामपीति कश्चिद्वाचालो ब्रूते, तन्मुखवणपाचनहेतवे तद्योग्यनिधिप्रपैच यथा—“तजो जइ
पारणइत्तओ तो पचकृत्वाणें पुण्णे खमासमणदुगेण पुवं मुहपोत्तिं पडिलेहिअ चंदिअ मणइ-सगवन् ! भातप्राणी पारावेह, उवहाण-
वाही मणइ-नमुद्धारसहिअं चउविहारं, इअरो मणइ-पोरसिं पुरिमड्डं वा तिविवाहारं एकासणं निवीअं अंविळ वा जा कोवि वेला तीए
भत्तपाणं पारावेसि”ति इत्यादिस्वरतरपेयपानीययुतायां विधिप्रणयामिति, अत्रोपधानवाही पौषधिको भिन्न एवोक्तः, अतस्तत्पौषध-
विधिप्रकरणे यद्भोजनं तत्सामान्येनैव बोध्यमिति गाथार्थः ॥९३॥ अथ पुनरपि तथाह

सावयपडिमाधम्मो बुच्छिण्णो दूसमाणुभावाओ । इअ दुज्जणदुब्बयणं अणंतभवकारणं णेअं ॥९४॥
दुण्यमानुभावतः-पञ्चमकालमाहात्म्यात् श्रावकप्रतिमाधर्मो “दूसणवयसाभाइअपोसहपडिमाअवंभसच्चित्ते । आरंभपेसजइद्विज्जए
समणभूए आ॥१॥”ति गार्थेकैकादशप्रतिमालक्षणो न च्छिन्न इति दुर्जनदुर्वचनमनन्तभवकारणम्-अनन्तभवभ्रमणहेतुरिति गाथार्थः
॥९४॥ अथहेतुमाह—

जणं दूसमसमए सावयपडिमाण पालगो जोगगो । उस्सग्गेण चरित्ते पंचासयवित्तिचयणंति ॥९५॥
यइ-यस्मात् णमित्यलङ्कारे दुस्समासमये उत्सर्गेण-मुख्यवृत्त्या श्रावकप्रतिमापालकश्रावित्ते योग्यः पञ्चाशकोपाये, श्रीहरिमद्र-
स्सरिकृतपञ्चाशकवृत्तौ भणितः, तथाहि-“जुत्तो पुण एस क्रमो ओहेणं संपुई विसेसेण । जम्हाअसुहो कालो दुरणुचरो संजमो एत्थ
॥१॥ अस्या वृत्तिः- ‘जुत्तो’ गाहा, यद्यपि क्रमान्तरेणापि प्रवज्या स्यात् तथापि युक्तः-संगतः पुनरिति विशेषणार्थः एषः-अनन्त-

नेक्तः प्रतिमानुष्ठानादिक्रमः प्रवक्ष्यामितिपत्तौ परिपाटिः, कथमित्याह “ओघेन” सामान्येन, न तु सर्वथैव, तद्विनापि बहूनां प्रवक्ष्यामितिपत्तौ, कालापेक्षया विशेषमाह-साम्प्रतं-वर्तमानकाले विशेषेण-विशेषतो युक्त एव क्रमः, कुत एतदेवमित्याह-यतः कारणादनुमः-अनुमानुभावः कालो दृश्यमालक्षणो वर्तते, ततश्च दुरुचरो-दुःखासेव्यः संयमः-संयतत्वमत्र-अशुभकालेऽतः प्रवर्जितुं कामेन प्रतिमाभ्यासो विधेय इति भाव इति गाथार्थः॥ तन्वान्तरप्रसिद्ध्या प्रतिमापूर्वकत्वं प्रवक्ष्यायाः समर्थयन्नाह-तंतंतरेषुवि इमो आमममेवोपसिद्धो चेत् । ता इह जडव्रतं खलु भवविरहं इच्छामाणेहि॥१॥ति, अस्या वृत्तिः-तन्वान्तरेष्वपि-दर्शनान्तरेष्वपि, आस्तां जैनप्रवचने अनन्तरोक्तः आश्रमभेदो-भूमिकाविशेषो ‘व्रतचारी गृहस्थश्च, व्रानप्रस्थो यतिस्तथे’त्यादिनोक्तस्वरूपः इति पाठान्तरं न च इतः-अशुभकालदुरुचरसंयमलक्षणादेतुद्वयाद् अथवा इतो-जैनप्रवचनात्तन्वान्तरेष्विति, प्रसिद्धकथैव-सिद्ध एव, न तु साध्यो, यस्मादेवं तन्-नस्मादित्युक्तन्यायेनेह प्रतिमापूर्वं वा प्रवक्ष्यायां यतिनव्यं-यत्नो विधेयः, भवविरहं-संसारत्रियोगमिच्छद्भिः-वाञ्छद्भिः निखिलान्तरप्रवचनसारागमावलम्बिभिरिति गाथार्थः॥९५॥ अत्र दृश्यमाकाले विशेषतः प्रतिमापूर्वकमेव चारित्र्यप्रतिपत्तिरुक्ता, तेन यः कश्चित् “माह्वं गोशरथो वृच्छित्तो दूषमाणुभावाथो । अज्ज्ञाणं पणवीसं सात्रयधम्मो अ वृच्छित्तो॥१॥”ति गाथायां आश्रमधर्मयान प्रतिमाहूयो लेय इति काल्पनिकमर्थमुद्भाव्य मुग्धान् व्युद्वाहयति सोऽपि प्रतिक्षिप्तो बोध्यः, एवंविधस्यार्थस्य क्वाप्यागमेऽनुपलब्धादिति गाथार्थः ॥९५॥ अथ पुनरपि न्यूनमुत्थमाह-

समणानां सम्मणीहिं गामाणुग्गामविहरणं न म्मुहं । इअ उवपसी पयवणमेराओ दूरओ पेण ॥९५॥

अमर्षीभिः गाध्वीभिः गत श्रमणानां-निर्ग्रन्थानां ग्रामानुग्रामविहरणं-ग्रामानुग्रामविहारकरणं न शुभमित्यमृता प्रकारेणोपदेयवचनं

प्रवचनपर्यादातो दूस्तो दूरं ज्ञेयमिति पार्थः ॥९६॥ अथ साध्वीभिः सह साधुविहारे सम्प्रतिप्रदर्शनाय गाथामाह—
 ठाणास्यारप्पसुहे निसीह भासाइछेअंगथे वा । साहूण साहुणीहिं समं विहारो जिणाणाण ॥९७॥
 स्थानाचारग्रमुले—स्थानाङ्गाचाराङ्गग्रमुले निशीथभाषयादिच्छेदग्रन्थे वा साधूनां साध्वीभिः समं विहारो जिनेनानुज्ञातः, यथाऽनुज्ञा-
 तस्तथा चाह—“पंचहिं ठाणेहिं समणे निगंथे निगंथि गेण्हमाणे वा अवलंबमाणे वा णाइकमति, तंजहा—निगंथि च यं अण्णयरे
 पसुजाइए पक्खिजाइए वा ओधाएआ तत्थ निगंथे निगंथि गिण्हमाणे वा अवलंबमाणे वा णाइकमति १, निगंथे निगंथि दुगं-
 सि वा विसमंसि वा पक्खलमाणिं वा पचडमाणिं वा गेण्हमाणे वा अवलंबमाणे वा णाइकमति २, निगंथे निगंथि सेतंसि वा
 पंकंसि वा पणगंसि वा उदगंसि वा उक्कसमाणीं वा उज्झमाणीं वा गेण्ह ० अव ० णाति ० ३, निगंथे निगंथि आरुहमाणे वा
 ओरुभमाणे वा णाइकमति ४, खित्तइत्तं दित्तइत्तं जक्खविट्ठं जाव भत्तपाणपडिआत्तिक्खितं निगंथे निगंथि गेण्हमाणे वा
 अवलंबमाणे वा णातिकमति ५, श्रीस्थानाङ्गे (४३७) एतद्वृत्तिर्यथा—‘पंचहिं’मित्यादि सुगमं, नवरं ‘गिण्हमाणे’त्ति बाह्यादा-
 वंज्रे गृह्णन् अवलम्बानः पतन्तीं बाह्यादौ गृहीत्वा धारयन्, अथवा ‘संवर्गिअं तु गहणं करेण अवलंबणं तु देसंमि’त्ति, नातिक्रामति
 स्वाचारमाज्ञां वा गीतार्थस्थविरो निर्यन्त्रभावेन, यथा कथंचित् पशुजातीयो—दसगवादिः पक्षिजातीयो ग्रध्रदिः ‘ओहाएअ’त्ति
 उपहृत्य तत्रेति उपहननं गृह्णाति, नातिक्रामति, कारणिकत्वात्, निष्कारणत्वे तु दोषाः, यदाह—मिच्छत्तं उट्ठाहो विराहणा फास-
 भावसंबंधो । पडिगमणार्हं दोसा भुत्ताभुत्ते अ णायवा ॥५१॥ इत्येकं, तथा दुःखेन गम्यते इति दुर्गः, स च त्रिधा—बुद्धदुर्गः श्वाप-
 ददुर्गो स्लेच्छादिमनुष्यदुर्गः, तत्र दुर्गो, उक्तं च—“तिविहं च होइ दुगं रुक्खे १ सावय २ मणुस्स ३ दुगं च”त्ति, तथा विषमे

चा-गर्भपापायाकृते पर्वते वा प्रसन्नलिते वा गत्या प्रपतन्ती वा भुवि, अथवा "भूर्मीए असंपत्तं पत्तं वा हत्थजाणुगादीहि । पक्खलणं णायवं पडणं भूर्मीइ गत्तेहि॥१॥"ति गृह्णन्नातिक्रामति द्वितीयं२, तथा पङ्कः पनको वा सजलो यत्र निमज्ज्यते स सेक-
न्नत्र वा, पङ्कः पनको वा-आगन्तुकप्रतनुद्रवरूपः कर्दम एव ओल्यां वा अपकमन्ती-यङ्कपनकयोः परिलहसन्तो अपोहमानां वा
-येके उदकं वा नीयमानां गृह्णन्नातिक्रामति, गाथा चेह- "पंको खलु चिक्खल्लो आगंतुं पतणुओ दवो पणओ । सुच्चिअ सजलो
सेओ मीइटाइ जत्थ इविहेवि ॥१॥"ति, 'पंकपणएसु नियमा ओकसणं बुज्झणं सिआ सेए । निमिअंमि निमज्जया सजले सेए सिआ
दोवि ॥१॥"ति तृतीयं३ तथा नावं 'आलहमाणे'ति आरोहयन् 'ओरुहमाणे'ति अवरोहयन्नुत्तारयन्नित्यर्थो, नातिक्रामतीति चतु-
र्थं४, तथा क्षिप्तं-नष्टं रागभयापमानैश्चितं यस्यः सा क्षिप्तचिन्ता तां वा, उक्तं च- "रागेण वा भएण वा अहवा अवमाणिआ महं-
तेण । एतेहिं खिन्नचित्तं"ति, तथा दमं-सन्मानादुर्पवचितं यस्यः सा इमचित्ता तां वा, उक्तं च-इति एस असम्माणा खित्तो
सम्माणाओ भवे दित्तो । अग्गीव इंधणेणं दिप्पइ चित्तं इमेहिं तु ॥१॥ लाभमएणवि मत्तो अहवा जेऊण दुज्जयं सहुं"ति, यक्षेण-
देवेणाविष्टा-अधिष्ठिता यक्षाविष्टा तां वा, अत्रोक्तं- "पुबभववेरिणं अहवा रागेण रागिआ संती । एतेहिं जक्खइड्ड"ति, उन्मादस्-
उन्मत्ततां प्राप्ता उन्मादप्राप्ता तां वा, अत्राप्युक्तं- "उम्माओ खलु दुविहो जक्खवाएसं अ मोहणिज्जे अ । जक्खवाएसो बुत्तो मोहेण
इमं तु वुच्छामि॥१॥ रुत्तंगं दट्ठणं उम्माओ अहव पित्तमुच्छाडि"ति, उपसर्गम्-उपद्रवं प्राप्ता उपसर्गप्राप्ता तां वा, इहाप्युक्तं- "तिविहे अ
उवमग्गे दिव्वे माणुस्समं तिरिकत्ते अ । दिव्वे अ पुबभणिण ए माणुस्सं आभिओगे अ॥१॥ विज्जाए-मंतेण य च्चुण्णेण व जोइआ अणप्पव-
मं"ति, महाधिकरणेन साधिकरणा-युद्धार्थमुपस्थिता तां वा, मह प्रायश्चित्तेन सप्रायश्चित्ता तां वा, भावना चेह-अहिगणंमि कंयंमि

उ स्वामेऽयुताद्विधा य पञ्चित । तत्पदगयाभरणं होइ किलता व वक्षमाणा ॥१॥” तथा भक्तपात्रे अभवं प्रत्याख्यातो यया सा भक्तपानप्र-
त्याख्याता प्रत्याख्यातभक्तपाना वा तां, इह गाथा-अर्द्धं वा हेतुं वा समणीणं विरहिणं कर्हिं वस्तम् । मुञ्छाण वडिआण कप्पइ गहणं परिणा-
ण ॥१॥ चि ५ । तथा अर्थः-कार्यमृत्प्रवाजनतः स्वकीयपरिणेशादेर्जातं यया साऽर्थजाता पतिचौरादिना संयमाचाल्यमानेत्यर्थः तां वा, इह
गाथा-अहोचि जीणं कर्जं संजायं एस् अट्टजाया उ । तं पुण संजमगावाचालिज्जंतं समवलं ॥१॥ ति पञ्चममिति श्रीस्थानाद्भक्त-
चौ, तथा आचारज्ञे यथा-से भिक्खू वा भिक्खुणी वा आयरिअउवज्जाय सद्धिं जाव दूतिज्जेडा वा” इत्यादि श्रीआचारज्ञसूत्रे द्वितीयश्रुतस्कन्धे
जावअणासायमाणा ततो संजयामेव आयरिअउवज्जाय सद्धिं जाव दूतिज्जेडा वा” इत्यादि श्रीआचारज्ञसूत्रे द्वितीयश्रुतस्कन्धे
ईयाध्ययने तृतीयोद्देशके, एतद्वृत्तयेकदेशो यथा साम्प्रतमाचार्यादिना सह गच्छतः साधोर्विधिमाह ‘से’ इत्यादि, स मिथुराचार्या-
दिभिः सह गच्छंस्तावन्मात्रायां भूमौ स्थितो गच्छेत् इत्यादि संस्पर्शो न भवतीति आचार्यचौ, अत्र यद्यपि भिक्षुणीशन्दः
खोक्तोऽपि न व्याख्यातस्तथाऽप्यादौ व्याख्यातोऽपि नोध्यः, प्रतिसूत्रं व्याख्याने वैयर्थ्यापत्तेः, अथ व्यक्त्या विहारविधिस्तु
निशीथादिभ्यो यथाऽवगम्यः स्यात्तथा चाह-जे भिक्खू समणिचिआण वा परगणिचिआण वा निगंथीए सद्धिं गामाणुगामे दूडा-
माणे पुरओ गच्छमाणे पिट्ठओ रीयमाणे ओहयमणसंक्रप्ते चित्तारोगसागरं संपविट्ठे करयलपलत्थमुदे अट्टजाणोवगणं विहारं करेइ
जाव करितं वा साइजति” इति श्रीनिशीथसूत्रे उदे ८, एतद्भाष्यं यथा-गिमंथीणं गणधरपरूवणा खित्तमगणा वसधी ।
सेआयरवीआरे गच्छस्स य आणणा दारा ॥१॥ पिअधम्मो ददधम्मो संविग्गे वजतो अ तेअंसी । संगहुवगगहं सलो सुचत्थविदू
गणाधिपती ॥२॥ आरोहणपरिणाहो चित्तमंसो इंदियाइपडिणुणो । अह ओओ तेओ तेण होति अणोत्तपता देहे ॥३॥ खित्तस्स तु

पडिउद्या कायब। हंति आजुपुद्गीण। किं वचति अ गणधरो? जो बहती सो तणं चरति॥१४॥ संजतिगमणं गुरुगा। आणादी सउणि-
पंमिपेहणया। तुच्छेणवि लोभणयाआसिआवणादी भवे दोसा॥१५॥ तुच्छेणवि लोहिजइ भरुअच्छाहरणि निअडिसइट्ठेणं। णंतनिमंत-
गवट्ठेणं चेतिनरुदाण अकखिवाणा ॥१६॥ एमादिआरणेहिं ण कप्पई संजईण पडिलेहा। गंतबं गणहरेणं विहिणा जो वणिणतो पुबि
॥१७॥ गुत्ता गुत्तद्वयाग कुलपुत्ते मत्तमंतगंभीरं। भीतपरीमहदविते अजासिजातरो भणितो ॥१८॥ षडकुट्टा सकुवाडा सागारिअ
मणिणिमानवंपत्ता। निप्पचवायजोगा विच्छिन्नपुरोहडा वसयी॥१९॥ णासन्ननातिदूरे विहिमा परिणतवत्ताण पडिवेसे। मज्झत्थडविकारा-
णं अकुउट्ठलमाविआणं च॥२०॥ भोई मयहरमाई बहुसयणे। वित्तको कुलीणो य। परिणवया अमीरू अणभिग्गहिओ अकोहल्लो ॥२१॥
वीआरं चउगुरुगा अंतोडविअ तचिवजिअचेवा। नतिगविजत्थ पुरिसा उविति वेसिस्थिआओ अ ॥२२॥ जत्तो दुस्सीला खलु वेसि-
स्थिणपुंगुमहट्ठनेरिन्हा। सा तु दिसा पडिकुट्टा पढमा वित्तिआ चउत्थीआ॥२३॥ चारभउवोडमिंदा सालगतत्तणा य जे अ दुस्सीला। उ-
न्नामिन्वीचंमिअ अपुमेसु अ पति तु तदट्ठी॥२४॥ हेट्ठउवासणहेउं णेगागमणंमि गहणउड्डाहो। वाणरमकडहंसा छगलगसुणगाति
नेरिन्हा॥२५॥ जइ अंतो वाचातो वहिं तामिं ततिअया अणुणाया। सेन्ना णाणुणाया अज्जाण विआरभूमीओ॥२६॥ पडिलेहिअं च खित्तं
मंजइग्गम्म आणणा होइ। णिक्कारण मगंतो कारण पुरतो व समगं वा॥२७॥ णिप्पचवायसंवंधिभाविते गणधरप्पवितिततिओ। असति
मणं पूल मन्धेण मदिं कयकरुणमहिता वा॥२८॥ उभयट्ठाइनिविट्ठं मा पेह्छे समंणि तेण पुरतो ता। तं तु ण जुजति अविणयविरुद्धमयं
च जयणाण॥२९॥ इति धीनिशीथभाप्येउमोदंशकं, एतत्तर्चाणंयथा-‘जे भिक्खु सगणेच्चिआए वे’त्यादि, इआणि खेपसंकमणेज्जि
दारं, ‘निगंधीणं’ दामाहा। एग्गिओ मंनतीगणहंगं भवति, ‘विअधम्मं णामेने णो दइधम्मं एवं चउभंगो, ततिअभंगिल्लो गणधरो,

संविगो दवे भावे अ, दवे भिगो, भावे साह संसारभउविगो, मा कओवि पमाण छलिजिहामिचि सततोवउत्तो अच्छति, वजं-
पावं तस्स भीरू 'उअतेअस्सि'त्ति 'आरोह' गाहा उस्सेहो आरोहो परिणाहो भण्णति, एए जस्स दोऽवि तुल्ला
उवचिअंसो-वलीअसरीरो, इंदिअपडिपुण्णो णो विगल्लिदिओ, न चक्खुविगलादीत्यर्थः, 'अहो'ति एस ओओ भण्णति, तेओ जो
सरीरे अणोतप्पता 'त्रपौवि लजायाम्' अलजनीय इत्यर्थः, वत्थाईएहि जो संगहकारो, ओसहमेसज्जेहि उवगहपरो, क्रियापरो कुसलो,
सुत्तथे जाणतो विदू भण्णति, एरिसो गणाधिपती भण्णति, गणधरप्ररूपणेति द्वारं गयं । इआणि खेत्तयेहणेतिद्वारं 'खित्तस्स उ'
गाहा, खेत्तपडिलहणकमो जो सो वेव आणुपुवी संजतीण खेत्तं संजतेहि पडिलेहिअवं, णो संजतीहि, तत्थवि गणधरेण, चोअग
आह-कि वच्चति गणधरो ? उच्यते, जो वहति सो तणं चरति, एवं जो गणभोगं भुंजति, ततो आयरिअस्स चउगुरुं आणाइआ
य दोसा, जहा सगुणी वीरल्लसउणस्स गम्मा भवति एवं ताओवि दुट्ठगम्माउ भवति, सबस्स अभिलसणिजा भवति, भंसयेसि-
अब विसयद्वीहिं पेछिअंति, तुच्छं-स्वल्पं तेणवि लोभिअंति आसिआवणं-हरणं एवमादिदोसा भवंति 'तुच्छेणवि' गाहा, भरुअ-
च्छे रूववतीओ संजतीओ दइदुं आगंतुगवणियओ निअडिअसइदत्तणं पडिपण्णो, विसंभिया, गमणकाले पवत्तिणिं विण्णवेति,
वहण्णणे भंगलठाणं, ताहं निवत्तेमि, संजईओ पट्टवेह, पट्टविआ, वहणे चेह्वंदणद्धा आरुढा, पयट्ठिअं वहणं अक्खिवणंति, एवं
हरणदोसा भवंति, 'एवमादि' गाहा, पुवंति ओहनिज्जुत्तीण दारं, इयाणि वसहिसिजायरेत्ति दो दारा 'गुत्ता गुत्तदुवारा' गाहा,
वतीपरिक्खिचा गुत्ता, जस्स कवाडं अत्थि सा गुत्तदुवारा, 'घणकुड्डा' गाहा, पक्किट्टिगादि घणकुड्डा, सह कवाडेण सकवाडा, सेजा-
यरमाउभगिणीणं जे धरेति संजतिवसहीणं पेरेत्तेण ट्टिआ दइत्तेणगादि पच्चयाया णत्थि, महत्तपुरोहडा य 'णासन्न' गाहा, विहवा-डारं

ग्रन्थं ना—परियवया मज्झत्थत्ता ण कंठप्पसीला गीआदिविकाररहिआओ संजईणं भोअणादिकिरिआसु अक्रोउआ धम्मणं साहू-
माहूणीहि भाविआ, एरिसा पडिवेसवासिणीओ, वसद्धिचिगयं, इआणि सिज्जायरेत्ति दां, 'कुलपुत्ते'ति तिण्णि दारा पडिआसिद्धा,
मो अ इमो 'मोग' गाहा, सत्तमंतो महंतमन्नि पओअणं अल्लवसति, उप्पणो पुण पओअणे अमीरू अणभिगहिअभिच्छतो सेसं
कंठं, दारं, इआणि विआरेत्ति, अणावायमसंलोगादी चउण्हं भंगाणं तेसि कयमो पसत्थो ? तेसि किं विआरभूमी अंतो पसत्था
चाहं पसत्था ? मप्पति—'वीआरे' गाहा, उस्सगेणं संजईणं अंतो विआरभूमी जइ चाहि विआरभूमि गच्छति तो आयरिअस्स चउ-
गुरू, अंतो नतिअभगे अणुण्णायं, तत्थवि त्थीआवायं अंतो, विसेसभंगेसु चउगुरूं, ततिएवि जइ पुरिसा आवायंति वेसिस्थिआओ
अ तहावि चउगुरूं, 'अंतो उ' गाहा, परदागभिगामी दुस्सीला, हेडोवासण हेउं जत्थ लोहकरा थायंति, जत्थ य वानराइ तिरिआ
नदा निट्ठति, जत्थ य इमे उवेत्ति, 'चारभडा' गाहा, पंचालचड्डाइ घोडा सालातुरगपरिअट्टगा उब्भामगवेसिस्थिग अपुमेसु अ
तदट्ठिणो अण्णे आगच्छंति, 'हेट्टु'ति अस्य व्याख्या—'हेट्टु उ' गाहा, गुल्लप्पदेसोवासणहेउं ते जइ उदिण्णमोहा संजतिं गेण्हंति
तो उट्ठाओ, 'तेरिच्छ'ति अस्य व्याख्या—वाणरपच्छंदं, एए किल इत्थिअं अभिलसंति । 'जइ अंतो' गाहा, चड्डिआवि अ इत्थिआ-
वातो तइयभंगो तो अणुण्णाओ । दारं । इआणि गच्छस्स आणणंतिदारं, 'पडिलेह' गाहा, जया खेत्तातो खेत्तं संजतीओ संचारेअंति
तदा निब्भण निरावाहं साहू पुरओ थिआ ताओ अ मग्गओ थिआ आगच्छंति, भयादिकारणे पुण साहू पुरओ मग्गतो पक्खि-
पक्खिअं वा समंतओ वा ठिआ गच्छंति, 'निप्पच' गाहा, संजईणं संचधिणो जे संजया तेहिं सहितो गणधरो अप्पचित्तिओ
अप्पतनिओ वा निप्पचवाए पेत्ति, मप्पचवाए मन्थेण सद्धि पेत्ति, जो वा संजओ सहस्सजोही ईमच्छे वा कयकरणे

तेषां सहितो गतिः, 'उभयद्वा' गाहा एते आयसिआ भणति-पुरओवि अ संजतीतो गच्छंतु, किं कारणमाह-काडअसन्ननिविट्ठं संजइ मा वइणो पेछेहिन्ति, सावा चइणं, तम्हा पुरओ गच्छंतु, तं ण जुज्जति, कम्हा? तासिं अविणओ भवति लोगविट्ठं च, तम्हा उभयं जयणाए करेखा, का जयणा?, जत्थ एगो काडअं सण्णं वा वोसिरिति तत्थ सवे निसिरिति तत्थ सवे चिहंति, ताओवि चिहंति, ददुं मणओ चैव चिहंति, ताओवि पि ओ मरीसं चितं करेति, एवं दोसा ण भवति। श्रीनिशीथचूर्णायष्टमोद्देशको अत्र सामान्येन सा-
ध्वीभिः सह साधुविहारविधिरुक्तः॥ अथ मार्गे वहापगमे गमनविधिमाह-दुहतो वाघाओ पुण चउत्थभंगंमि होति णातधो । एमेवय परपक्खे पुवे अवरंमि अ पदंमि॥१॥ दुहतो वाघायं ता पुरतो समणां तु मंगतो समणी। खुहेहिं भणावेत्तीं कज्जे देअं च दावेति ॥२॥ समणाणं जो उ गमो अट्ठहिं खुचेहिं वणिगतो एतो । सो चैव निरवसेसो चोचत्थो होइ समणीणं ॥३॥ इति श्रीनिशीथ-
भाष्ये उ० ११ । एतच्चूर्णयथा 'दुहतो वा' गाहा, पुवदं कंठं, पक्खे गिहत्थिअण्णतित्थिणीते, तेसु एवं चैव चउभंगो, दोसा य वत्तधा, एगतरे उमयपक्खे वा वित्ते वत्थाभावे खंडपत्तदब्भचीवरहत्थपिहाणादि जयणा कायधा, सावयभयादिसु अ संजइओ मज्जे छोटुं ठाणादी चेदेअ, दुहतोवि अचैलाणं पथे इमो गमणविही- 'दुहतो वा' गाहा, अगतो साह गच्छति पिट्ठतो समणीतो, अदि संजतीतो किंचि वत्तधा तो खुट्ठगेहिं भणावेति, जं किंचि देअं तंपि खुट्ठगेहिं चैव दंवावेती, सभए पुण पिट्ठतो अगतो पासतो वा संजया गच्छंति, न दोसो, वित्तिअचउत्थेसु भंगेसु सवपयत्तेण संजईण वत्थां दायधां, समणाणं गाहा, चउरो संजतिसुत्ता चउरो गिहत्थन्नतित्थिणो सुत्ता, एए अट्ठ, संजताणवि संजणसु चउरो सुत्ता गिहत्थन्नतित्थिणसु चउरो, एसेव विवच्चासो दोसा य वत्तधा निशी-
थचूर्णविकादओहेअके १, इति मार्गगमने स्तेनादिना वज्रापगमने गमनविधिः। आदिशब्दाद् बृहत्कल्पादिर्यथा 'से गमंसि वा

ज्ञात्र गयहाणिमि वा सपरिवर्त्तवन्ति अथादिनिर्गन्धं हंसं निगन्धे सुदो मासा वत्थए"ति श्रीवृहत्कृत्यसूत्रम्, एत-
द्रापरं यथा-एतेषु क्रमो निअसा निगन्धीणं पितृणा यो । जं इत्थं णाणत्तं नमहं वोच्छं समासेणं ॥१॥ निगन्धीणं गणहं परुत्तणां
स्विन्नमगणा चैव । यमही विहार गच्छस्स आणणा वारए चैव ॥२॥ भत्तट्ठाए अ विही पडणीए भिद्धस्सणिगमे चैव । निगं-
थानं मासो कग्गहा तामि दूवे मासा ? ॥३॥ पिअधम्मे दग्धम्मं संविग्गे चज्ज उअतेअसी । संगहुवग्गहकुसलो सुत्तयविज्ज गणाधिपती
॥४॥ आरो० ॥५॥ त्विन्नस्स० ॥६॥ संजति० ॥७॥ तुच्छेण० ॥८॥ एएहि० ॥९॥ जत्थाधिवती खरो समणाणं सो अ जाणइ वि-
मेयं । एआरिमंमि खित्ते अजाणं होइ पडिलेहा ॥१०॥ गुत्ता गुत्त० ॥११॥ घणकु० ॥१२॥ नाम्न० ॥१३॥ भोइमहत्तरगादी बहुसयणो
पिद्धओ कूलीणो अ परिणयवओ अभीरु अणमिगहिओ अकुत्तहल्ली ॥१४॥ कुलपुत्त सत्तमंतो भीअपरिस भइओ परिणओ अ धम्मट्ठी-
ओ (मदी) अज्जासेज्जायसो भणिओ ॥१५॥ अणावायमसंलोगा आवाया चैव होइ संलोगा । आवायमसंलोगा आवाया चैव संलोगा ॥१६॥
वीआरं० ॥१७॥ जजो दू० ॥१८॥ चारभ० ॥१९॥ हेद्धा उवा० ॥२०॥ जइ अं० ॥२१॥ पडिले० ॥२२॥ निप्पच० ॥२३॥ उभय० ॥२४॥
इति श्रीवृहत्कृत्यसूत्रम्, एतन्वृत्तं यथा - 'एसेव' गाहा कंठा, निगन्धीणं दारगाथाद्वयं, तत्थ पढमं दारं निगन्धीणं केरिसो गणहरो
उयंअओ ? नम्म परुत्तणा - 'पिअधम्मं' गाहा, पिअधम्मं नामगे णो दग्धम्मं चउमंगो, ततिअभगे ठविज्जति, ण य सेसो, संविग्गे दवे मिओ,
आरे जो पुत्तरचावरनं० मिलोओ, वजं-पावं तम्म भीरु ओअतेअस्सिति, 'आरोह' गाथा, आरोहो णाम नातिदीहो नातिमंडलो, परि-
णादो णाम नातिमूलो नातिनणुओ, अद्वा आरोहा उचनं परिणाहो वाहणं विक्खंभो, समचउरंसंठाणमित्यर्थः, चित्तमसो नाम
णो पंतुलिआदीणि दीमंति, अणोत्तपता-देहेनि ओत्तपता निम्मेज्जवात्परिभुत्तवं अणोत्तपता तेजोपुत्तवात्परिभुत्तवं, "देहीनि

वदतो चाणीं, संव देहीति याचतः । ग्रहपद्विंशजननी, श्राग्वध्यंरयोरिव ॥१॥” संग्रहो वत्थादीहि उवंग्रहो गणादीहि, गणहर-
परूणत्ति गतं, इआणिं खित्तमगणा, पडिलेहणा इत्यर्थः, ‘खित्तस्स य’ गाहा तं पुण खेतं पडिलेहिअहं, किं संजतीओ गच्छति उदाहु
संज्ञया गच्छति १, उच्यते, ‘संजतीमणे’ गाहा कंठा, जहा सउणीवंदे वीरछगो लीणो, अवंताओवि केणइ पुरिसेण सबाओऽवि
अभिभूयते, जं वा रूजति तं करिज्जति, से जधा वा अंवपेसिआति वा सत्रापका; पेछिज्जति वा पडिणीणं, अविअ महिलाओ
तुच्छओ आहारादिलोभेणं ‘तुच्छेणवि’ गाहा कंठा, ‘एतेहि’ गाहा कंठा, आह-ता को वचति १, उच्यते, गणधरो, जो चरति सो
तणं वहति; हत्थिस्स चारी हत्थी चैव समत्थो वहेडं पगसराणं, एवं तस्स भरस्स गणधरो चैव समत्थो, अहता जयहा हत्थिस्स
अण्णे चैव सहसादिणो आपोति, एवमिहावि गणहरो दुक्खणओ होजा तो अण्णो तग्गुण एव पडिलेहओ जाति. तं पुण केरिस्सं
खेतं १ ‘जत्थाधि’ गाथाद्रयं कंठं. ‘वसही’ति तत्थ वसही केरिमा १, गुत्ता-वतिपरिखित्ता कुट्टपरिखित्ता वा, गुत्तद्वारा सक-
वाडा, ‘वणकुट्टा’ गाहा कंठा, सिजायरो कुल्लपुत्ता सत्तमतो जो ण केणवि खोभिज्जति, गंभीरो अचवलो, उचारपासवणारय-
णाए अंतो न किंचिवि भणति: ‘ओमासण’त्ति परिसो अजाण वसहिं ओमासिज्जति, दिण्णाए भणति-जइ चित्तेसि मए
धूआसुण्हाओ वा जहा सारक्खिअद्याओ, जइ पडिवज्जति तो ठविज्जति, जइ अ अजाओ अचवलो गच्छति अण्णपरिवाडीए,
‘मासण’ गाहा कंठा, ‘भोइअ’ गाथाद्रयं, सिज्जायरो परिसो, अण्णपरिवाडीए ‘विओरे’त्ति सण्णाभूमी; उस्सग्गेणं पुरोहडे विज-
माणे असतिए दिण्ढंति ‘वीआसवहु’ गाहा, पुरोहडे विज्जमाणे अ जइ पडिज्जति, ‘अणावात’ गाहा चउसुवि ४, अंतो चिअत्ति वइणीओ
अवभंनरे पुरोहडे ततिअर्थडिलं आवाते असंलोकं वजेत्ता जति पढमे वितिण चउत्थे वा वोसरति, जो एम ततिआ अणुणाया,

एषां हि इत्येवमेषां ज्ञानात्ता अस्त्येव सा तति एषु पुत्रं तत्तु विधवा, आह—किं पुण पदमं वीअं चउत्थं थंडिलं अंता पडिसिद्धं,
उच्यते—‘जचो’ गाथा, एतोचि अप्पसारिअंतिकाउं पढमवीआणि ओमाणी चंचति, इस्सीला वेसिन्धिणपुंसत्तिः ‘चारमड’ पुबुद्धं
एते इस्सीला. उन्नामइगमहिलाणं वेसिन्धीणं नपुंसगाण य अद्दणं पढमविधिणु थंडिलेसु एति घोडा चट्टा सोवगा परिअट्टा-
गा हेट्ठि हिंटाह्वाविता नंमिं हेट्टाउवासणं पुबुद्धं तेसिं अप्पसारिअंतिकाउं पढमे थंडिलेसु गच्छंति, तेरिच्छंति वाणरपच्छं, एते-
चि उचमंगति, एते अंतो गयं, जइ अंतो वाधाओ’ गाथा कंठा, खेत्तमगणावसधीविआराणि गयाणि । इआणि संजतीगच्छस्स आण-
णनिदारे । ‘पडिउंल्लिअं च’ गाथाजयं कंठं, संवेधेति आमसे भाविते, जतिणीगच्छस्स आणणत्ति गंतं, इआणि वारए चेवत्तिदारे
इति श्रीचृहृत्कल्पचूर्चो ॥ अथ बृहत्कल्पचूर्चिल्लिख्यते सूत्रं ‘से गामंसि वा’ इत्यादि सूत्रं प्राग्वद्, अथ भाष्यविस्तरः ‘एसेव’ व्याख्या
एत एव—निर्ग्रन्थश्लोक्त एव यः ‘मिहवावय’ इत्यादिकः क्रमो नियमो निर्ग्रन्थीनामपि ज्ञातव्यो भवति, यत्पुनस्त्र विहारद्वारे नानात्वं
तदहं वक्ष्ये समासेन । प्रतिज्ञातमेव निर्वहति—निर्ग्रन्थीणं भक्तद्वारं व्याख्या—निर्ग्रन्थीनां यो गणधरो—गच्छवर्त्तापकस्तस्य प्र-
रूपणा कसेव्या, ततः श्रेयस्य संयतिप्रायोग्यस्य मार्गेणा—प्रत्युपेक्षणा वक्तव्या, ततस्तासां योग्या वमतिर्विचारमूभिश्च, ततो
गच्छस्य—संयतिवर्गस्यानयना, ततो वारको—घटवत्स्वरूपं, तदनन्तरं भक्तार्थता—समुद्देशनं तस्य विधिः—व्यवस्था, ततः प्रत्यनी-
करूपोपद्रवतो निवारणं, ततो भिक्षायां निर्गमः, ततो निर्ग्रन्थानां कस्मादेको मासस्तासां च कस्मात् द्वौ मासौ ?, एतानि द्वारा-
णि वक्तव्यानीति दारगाथाद्वयसमुदायार्थः, अथावयवार्थं प्रतिद्वारमाह—तद्यथा ‘पिअधम्मं’ व्याख्या—प्रियः—इदो धर्मः श्रुतत्वारि-
वरूपो यस्य स प्रियधर्मा, यस्तु तस्मिन्नेव धर्मे दृढो—द्रव्यज्ञेनाद्यापदुदयेऽपि निश्चलः स दृढधर्मा, राजदन्तादित्वाद्दृढशब्दस्य

पूर्वनिपातः, संविशो द्विधा-द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतो-मृगः सदैव त्रस्तमानसत्वाद्, भावतो यः संसारभयोद्विग्नः पूर्वरात्रा-
पररात्रकाले संग्रथते-किं वा मया कृतं? किं वा कर्तव्यं शेषं? किं वा शक्यमपि तपःकर्मदिकमहं न करोमीत्यादि, 'वज्रं चि-
अकारप्रश्लेषादवधं-बापं सूचनात्सूत्रमिति कृत्वा तद्व्रीहः-अवधमीरुः, ओजस्तेजश्चोभयमपि वक्ष्यमाणलक्षणं तद्विद्यते यस्य स ओज-
स्वी तेजस्वी वेति, संग्रहो द्रव्यतो वस्त्रादिभिर्मन्त्रतः स्वार्थस्याम, उपग्रहो द्रव्यत औषधादिभिः भावतो ज्ञानादिभिः, एतयोः संय-
तीविषययोः संग्रहोपग्रहयोः कुशलः, सूत्रार्थविद्-गीतार्थः, एष एवंविधो गगाधिपतिः-आर्थिकाणां गणधरः स्वापनीयः ४॥ अथौजस्ते-
जसी व्याचष्टे-'आरोह' व्याख्या, आरोहो नाम-शरीरेण नातिदैर्घ्यं नातिदृक्त्वता परिणाहो-नातिस्थौल्यं नातिदुर्बलता, अथवा आरो-
हः-शरीरोच्छ्रयः परिणाहो-वाह्नोर्विष्कम्भः, एतौ द्वावपि तुल्यौ न हीनाधिकप्रमाणौ 'चिअमंसो' चि भावप्रधानत्वाभिर्देशस्य चित्त-
मांसत्वं नाम वपुषि पांशुलिका नाज्वलोक्यन्ते, तथा इन्द्रियाणि च प्रतिपूर्णानि, न चक्षुःश्रोत्राद्यवयवविकलतेति भावः, अथै-
तद्विद्यते यस्य स तेजस्वीति, गतं गणधरप्ररूपणाद्वारम्, अथ क्षेत्रमार्गणाद्वारमाह-'स्वित्सम उ०' व्याख्यो-क्षेत्रस्य संयतीप्रायोग्य-
स्यानुपुन्या 'धुइमंगलमामंतण' इत्यादिना पूर्वोक्तप्रकारेण गणधरेण कर्तव्या, आह-किं-केन-हेतुना गणधरः स्वयं-
मेव प्रत्युपेक्षणाय व्रजति?, उच्यते, यो वलीवद्दंशरीं चरति स एव नृणभारं वहति, एवं यो निर्ग्रन्थी गणस्याधिपत्यमनुभवति स
एव सर्वमपि तच्चिन्ताभरमुद्धति, आह-संयत्यः किमर्थं न गच्छन्तीत्युच्यते-'संजई०' व्याख्या, यदि संयत्यः क्षेत्रं प्रत्युपेक्षितुं
गच्छन्ति तत्राचार्यस्य चतुर्गुरवः आज्ञादयश्च दोषाः, यथा शकुनिका पक्षिणी इयेनस्य गम्या भवन्ति 'पेसि' च यथा वा मांसपेसिका

आसंप्रशिका वा सर्वस्याप्यभिलषणीया तथा अपि, अत एव 'पेहणय'ति विषयार्थिना प्रयन्ते, तथा तुच्छास्ततो येन तेना-
प्याहारादिना लोभेन प्रलोभ्य आसिआवणं-अपहरणं तानां क्रियते, एवमादयो दोषा भवन्ति । इदमेव भावयति-'तुच्छेण०'
ज्याख्या-तुच्छनादास्वस्यादिना श्री लोभ्यते, अत्र भृगुकच्छप्राप्तेन निकृतिशब्देनोदाहरणं, कथमित्याह-'णंत'ति वस्त्राणि तैर्निम-
न्त्रणां कृत्या वहति प्रवहणे नैत्यवन्दनार्थमारुहनां तेनाक्षेपणम्-अपहरणं कृतमिति, जह भृगुअच्छे आगंतुगवाणिअओ तबण्णी-
असइओ संजईओ रुचवईओ दइट्टण कवइमइहनणं पट्टिवणो, ताओ तस्स विसंभिआओ, गमणकाले पवत्तिणि विण्णवेइ-वहणठाणे
मंगलट्टा पणिनाइणं करेमि. नो संजईओ पट्टवेइ, अम्हेवि अणुग्गहिआ होज्जामो, तओ पट्टविण गया, कवइसइहेण भण्णति-
परमं चेइआइ वंदइ, नो पडिनाइणं करेमिति, ताओ ज्ञाणंति-अहो विवेको, तओ चेइअवंदणत्थमारुहणं पयइइअं वहणं जाव आ-
मिआविआओ। एणहि० ज्याख्या-एतः कारणः संयतीनां क्षेत्रप्रत्युपेक्षा कर्तुं न कल्पते, केन पुनः प्रत्युपेक्षणायां गन्तव्यमित्याह-
गन्तव्यं मणपरेण विधिना, कः पुनर्विधिरित्याह-यः पूर्वमत्रैव मामकल्पप्रकृते म्धविरकल्पिकविहारदारे वर्णितः, आह-कीइओ
क्षेभं प्रत्युपेक्षणीयम्?, उच्यते, 'जन्थाधि०' 'जहिअ० ज्याख्या-यत्र ग्रामादावधिपतिभोगिकादिषु यः शूरः, चारभटादिभिरनभिभ-
यनीय इत्यर्थः, स च भ्रमणानां-माभूनां विजेषं जानाति यथेष्टग्रमणीणां दर्शने व्रतमीदृशश्च समाचारः, एतादृशे क्षेत्रे साक्षीयोगे
भ्रमणानां प्रत्युपेक्षणा भवति. तथा यत्र दःशीलजनः नस्तरश्चापदभयं वा यत्र नास्तीदृशे निष्प्रत्यपाये क्षेत्रे आर्थिकाणां प्रायोग्य-
प्रत्युपेक्षणा कर्तेज्या भवति। अथ वसतिद्वारमाह-'गुत्ता गुत्त' ज्याख्या-गुत्ता इत्या कुरुतेन वा परिशिप्ता, गुत्तद्वारा-कथाद्वयो-
पेनद्वारा. यस्यां च ग्राम्यानामृच्छयुक्तः कर्षभृतः? न केनापि क्षोभ्यते. महदपि च प्रयोजनं कर्तुमप्यवस्यति. गम्भीरो

नाम संयतीनां पुरसाद्याचारणं दृष्ट्वाऽपि त्रिपरिणामं न याति, तथा भीता-चकिता पर्यवस्य स भीतपर्यवद्, आश्लिङ्गसारतया यस्य
भ्रकृदिसात्रमपि दृष्ट्वा परिहारः सर्वोऽपि भयेन कम्पायमानस्तिष्ठति, न च कचिदन्याये ग्रथुं करोति, मार्दवम्-अस्तब्धता तद्वि-
द्यते यस्य स मार्दविकः एवंविधो यदि कुलपुत्रको भवति तत 'ओभासण'न्ति संयतीनामुपायस्यावभाषणं कर्तव्यम्, अवभाषिते
च यद्ययमुपाश्रयसमुजानीते ततो भण्यते-'चिन्तन'न्ति यथा स्वकीयाया दुहितुः स्नुषाया वा चिन्तां करोति तथा यद्येतासामपि
प्रत्यनीकताद्युपगर्गक्षणे चिन्तां कर्तुमुत्सहसे ततोऽत्र स्थापयामः, स ग्राह-वाढं करोमि चिन्तां, परं कथं पुनस्तद्वक्षणीयाः ?,
ततोऽभिधातव्यं यथा किलाक्षिणीं स्वहस्तेन परहस्तेन वा दूयमाने रक्ष्यते तथैता यथात्मगानुषः परमानुषैर्वा उपद्रूयमाणा
रक्षसि तत एता रक्षिता भवन्तीति, यद्येवं प्रतिपद्य स्वीपाश्रयस्य दानं करोति ततः स्थापनीयाः, अथाप्रतिपद्यमाने स्थापयन्ति
ततश्चत्वारो गुरुकाः, अन्याचार्याभिप्रायेणामुमेवार्थमाह-'घणकुट्टा' ० व्याख्या-घनकुट्ट्या-पक्षेष्टिकादिमयभित्तिका मकपाटा-कपाटो-
पेतद्वारा सागारिकमत्कानां मातृभगिनीनां गृहाणि पर्यन्ते-पार्श्वतो यस्याः सा सागारिकमातृभगिनीगृहपर्यन्ता, गाथायामनुक्तो-
ऽपि गृहशब्दो द्रष्टव्यः, निष्प्रत्यपाया-दुर्जनप्रवेशादिप्रत्यपायसहितता विस्तीर्णं पुरोहडं-गृहपश्चाद्भागो यस्यां सा विस्तीर्णपुरोहडः,
एवंविधा वसतिः संयतीनां योग्या । 'नासन्ना' ० व्याख्या-विधवाश्रुताः परिणतवयसश्च-स्थविरस्त्रियस्तासां तथा मध्यस्थानां-
कन्दर्पादिभावविकलानामविकाराणां-गीतादिविकाररहितानां अकुतूहलानां-संयत्यो भोजनादिक्रियाः कथं कुर्वन्तीति कौतुकव-
जितानां भावितानां-साधुसाध्वीसामाचारीवासितानां संयन्धि यत्प्रतिवेशम्-प्रत्यासन्नं तत्र नामन्ने नातिदूरे संयतीप्रतिश्रयो ग्राहः,
अथान्याचार्यपरिपाट्या शय्यातरस्थरूपमाह-'भोइ' ० व्याख्या-भोइ ० भोगिकः-महत्तरादि बहुस्वजनः-बहुपाक्षिकस्तथा

प्रेरकः—पिङ्गादीनां स्वगृहे प्रविशतां निवारकः कुलीनः परिणतवयाश्च प्रतीतः, अभीरुः—उत्पन्ने महत्यपि कार्ये न विभेति—कथ-
मेतत्कर्तव्यमिति, अनभिगृहीतः—आभिग्राहकमिथ्यात्वरहितः—अकुलहलः—संयतीनां भोजनादिदर्शने कौतुकवर्जितः, यस्तु कुलपुत्रकः
सत्त्ववान्—न केनाप्यसिम्बवनीयः भीतपर्यन्तं प्राग्वत् भद्रकः शासने बहुमानवान् परिणतो वयसा मत्या वा धर्मार्थी—धर्मश्रद्धाद्धिर्वि-
नीतो—विनयवान्, एष आर्थिकाणां शय्यातरो भणितस्तीर्थकैरिति, गतं चस्तिद्वारं। अथ विचारद्वारमाह—‘अणावाय ०’ व्याख्या—
अनापाता असंलोकाः अनापाता संलोकार आपाता असंलोकाः चेति चतस्रो विचारभूमयः, एतासु संयतीनां
विधिमाह—‘विआरे’ व्याख्या, यदि पुरोहद्वे विद्यमाने संयत्यो ग्रामाद्ग्राहिविचारभूमौ गच्छन्ति ततश्चतुर्वर्षे स्थण्डिलेषु प्रत्येकं
चतुर्गुरुकाः, अन्तरंऽपि च—ग्रामाभ्यन्तरे पुरोहदादौ आपातासंलोकलक्षणं तृतीयं स्थण्डिलं वर्जयित्वा शेषेषु त्रिष्वपि
स्थण्डिलेषु गच्छन्तीनां त एव चत्वारो गुरुकाः, यत्र कुलजनानां स्त्रीणामापातो भवति तत्र गन्तव्यं, किं पुनः कारणं
प्रथमादीनि स्थण्डिलानि तासां नावुज्जायन्ते?, उच्यते, ‘जतो दु ०’ व्याख्या—‘जतो’ स्ति यस्यां दिशि दुःशीलाः—
परदारमिगामिनः पुरुषाः तथा वेद्याः स्त्रियो नपुंसकाश्च हेट्टुचि अधोनापिताः तिर्यश्च चत्वारो वानरादयः आप्तन्ति सा तु
—सा पुनः दिग् प्रथमा द्वितीया चतुर्थी च प्रतिकुष्टा—निषिद्धा, प्रथमादीनि स्थण्डिलानीत्यर्थः, अर्थेनामेव निर्युक्तिगाथां व्याचष्टे
—‘चारमडा ०’ व्याख्या—चारमटाः—राजपुरुषाः षोढाः—चट्टाः मिण्डा—राजपरिवर्तकाः सोलाः—तुरगाचिन्तानियुक्ता एवमादयो
ये तरुणाः सन्तो दुःशीलाः प्रथमाद्वितीययोः स्थण्डिलयोरनापातत्वादेकान्तमिति कृत्वा उद्भूतः स्त्रीषु वा वेद्यासु वा असंमुञ्चि-
नपुंसकस्तेषु पूर्वप्रासेषु तदर्थं—तेषामुद्भवासकस्त्रीप्रभृतीनां प्रतिषेधनार्थमायानतीति चतुर्थे स्थण्डिले संचलितत्वाद् एते दुःशीलादयः

संयतीवर्गं पश्येयुः, संयतीवर्गेण तेन वा इत्येवम् इत्यतस्त्वदपि निषिद्धयंतं, 'हेतुः' व्याख्या-अधस्तादुपासनम्-अभोलोचकर्म तदेतत्त्वे अधोनापितेषु पूर्वप्राप्तेष्वनेकेषां मनुष्याणामधोलोचकर्मकारापकाणामागमने सति यदुदीर्णमोहास्ते संयतीं गृह्णन्ति ततो ग्रहणे उद्बुद्धो भवति, तथा वानरमयूरहंसाः छगलाः शुनकादयस्तिर्यङ्मस्तत्रायाताः संयतीभूपसर्गवेद्युः, यत एवं ततः किमित्याह- 'उद्बुद्धं अंतो' व्याख्या-यद्यन्तः-ग्रामाम्यन्तरे व्याघ्रातः-पुरोद्बुद्धादेरभावस्ततो बहिस्तासां तृतीया विचारभूमिरापातासंलोकरूपाः-नुज्ञाता, तत्रापि स्त्रीणापेवापातो ग्राहो, न पुरुषाणां, श्रेया विचारभूमयोऽनापातासंलोकाद्या आर्थिकाणां नानुज्ञाताः। गतं विचार-द्वारं । अथ संयतीगच्छस्यानयनमिति द्वारमाह-'पडिले' व्याख्या-एवं च सति विचारभूम्यादिविधिना प्रत्युपेक्षितं च संयती-प्रायोग्यं क्षेत्रं ततः संयतीवर्गस्यानयनं तत्र क्षेत्रे भवति, कथमित्याह-विष्कारणे निर्भये निरावाधे वा सति साधवः पुस्तः स्थिता गच्छन्ति, कारणे तु समकं वा साधूनां पार्श्वतः पुस्तो वा साधूनामग्रतः स्थिताः संयत्यो गच्छन्ति । 'निष्पद्यवा' व्याख्या-निष्प्र-त्यपाये संयतीनां संबन्धिनः-स्वज्ञातीयाः साविनाथ-सम्यक्परिणतजिनवचनाः निर्विकाराः संयतास्तैः सहः गणधर आत्मदि-तीय आत्मवृत्तीयो वा संयतीविचक्षितं क्षेत्रं नयति। अथ स्तेनादीनां भयं वर्त्तते ततः मार्थेन मार्द्वं नयति, यो वा संयतः कृतकरणः-इष्टास्त्रकृताभ्यामस्तेन सहितः संयतीस्त्र नयति, स च गणधरः स्वयं पुस्तः स्थितो गच्छति, संयत्यस्तु मार्गतः स्थिताः, अ-त्रैव मतान्तरमुपन्यस्य दूषयन्नाह-'उभय' व्याख्या-एके सूरयो ब्रुवते-उभयं-कायिकीसंज्ञे तदर्थमादिशब्दादपरस्मिन् वा कचि-त्प्रयोजने निविष्टम्-उपविष्टं मन्तं संयतं व्रतनीं च मा प्रेरयतु इत्यनेन हेतुना संयत्यः पुस्तो गच्छन्ति, अत्राचार्य आह-तत्र यदुक्तं तच्च न शृज्यते, कुत इत्याह-पुस्तो गच्छन्तीनां तामामविनयः साधुगु संजायते, लोककिरुद्धं चैवं स्फुटं भवति-अहो महिलाप्र-

धानममीषां दर्शनं, यत एवमतो मार्गतः स्थिता एव ता गच्छन्ति, उभयं च-कायिकीसंज्ञारूपं यतनया कुर्यात्, कापुनर्यतनेति चेदुच्यते, यत्रैकः कायिकसंज्ञां व्युत्सृजति तत्र सर्वेऽपि तिष्ठन्ति, तथा स्थितांश्च तान् दृष्ट्वा संयत्योऽपि नाग्रतः समागच्छेयुः, ता अपि प्रष्टुत एव शरीरचिन्तां कुर्वन्तीति गतं गच्छस्यानयनमिति द्वारं । इति बृहत्कल्पभाष्यवृत्तिप्रथमखण्डे प्रथमोद्देशकप्रान्ते । एवं व्यवहारवृत्तावपि बोध्यं । तथा-पहगमणवसहिआहारसुअणथंङ्खिविहिपरिट्टवणं। नायह नेव जाणह अजावट्टावणं चेव ॥१॥ इति श्रीउपदेशमालायां, अत्रायिकावर्त्तनं वर्त्तापनं न जानात्यनेन प्रकारेणार्थिकया प्रवर्त्तनीयं, ग्रामादौ स्थितौ गमने च सम्य-गाचारपरिज्ञानशून्यः प्रवर्त्तमानः पार्थस्थो भण्यते इत्यर्थः, यस्तु जानाति स तु प्रागुक्तविधिना ग्रामादौ विहरन् साध्वीभिः सहापि जिनाज्ञाराघको बोध्यः । न पुनः स्वनिश्रिताः साध्य एकाकिन्यो भ्रमन्ति, स्वयं च तद्विरहितो ग्रामादौ यात्यायाति चेत्यादि । आगमोक्तविधिना शरीरचिन्तानिमित्तमपि बहिर्गमनं साध्वीनामनुचितं, कथं स्वेच्छया तासां ग्रामानुग्रामविहारकरणमुचितमिति सूक्ष्मधिया पर्यालोच्यं ॥ नन्वेवं विहारकरणविधिरपि साध्वीनामेवागमे भणितस्तासामेवानार्यलोकेभ्यः शीलखण्डनादिभयसंभवात्, कुपाक्षिकवेषधारिणीनां तु सम्यक्त्वस्याभावेन शीलगुणलेशस्याप्यभावात् तासां शीलखण्डनादिभयमिति स्वेच्छयाऽपि ग्रामानुग्रामपरिभ्रमणेऽपि न कश्चिद्दोषः, तथा च सिद्धान्तसम्मतिप्रदर्शने किं प्रयोजनमिति चेत्, सत्यं, नहि वयं कुपाक्षिकवेषधरास्तद्वे-धधारिणीभिः सह परिभ्रमन्तिवतिधिया सिद्धान्तसम्मतिं दर्शयामः, किंतु तद्वत्सा सुगन्धजनानां शङ्कापातकं यत्तत्पराकरणमेव प्रयोजनमिति गार्थार्थः ॥९७॥ अथ पुनरपि न्यूनमुत्पन्नमाह-

अहुणा मासविहारं बुच्छिन्नं भणइ छिन्नसन्नो आ । जिणदत्तो जिणदत्तोवएसपरमत्थममुणंतो ॥९८॥

अधुना-सम्प्रति काले मासविहारं-मासकल्पेन विहरणं व्युच्छिन्नं भणति जिनदत्तो नाम खरतरसताकर्षकः, कीदृशः? -छिन्न-
संज्ञाकः-छिन्ना संज्ञा-सुदृष्टिलक्षणा यस्य स तथा, किं कुर्वन्? -अजानन्, कं? -जिनेन-तीर्थकृता दत्तो य उपदेशस्तस्य परमार्थे
-रहस्यमिति गार्थार्थः ॥९८॥ अर्थवत् कुत इत्याह—

जम्मोत्तु मासकल्पं अबो सुत्तंमि नत्थि अ विहारो । इअ सिद्धंतंमि पुडं दिट्ठं दिट्ठिप्पह्मणेहि ॥९९॥
यद्-यस्मात्कारणान् मासकल्पं सुक्त्वा अन्यः सन्ने विहारो नास्तीति सिद्धान्ते दृष्टिप्रधानैः-सुप्ताधुमिदं । यथा दृष्टं तथा चाह-
पडिचंथो लह्हुअत्तण न जणुवयारो न देसविण्णणं । णाणाराहणेए दोसा अविहारपक्खंमि ॥ १ ॥ अस्या अर्थः-प्रतिबन्धः—
ज्ञायतासादिवस्तुष्वभिपङ्गः लघुत्वं च-कथ्यते स्वगृहं परित्यज्यान्यगृहेषु व्यासक्ताः अनुपकारश्च-विचित्रदेशस्थितजनानामुपदेश-
दानाभावेन 'देसविण्णणं'ति न-नैव देशेषु-विविधमण्डलेषु संचरतां यद्विज्ञानं-विचित्रलोकलोकोत्तरज्ञानं 'णाणाराहणं'ति नाज्ञा-
राधना, आज्ञा चैवं-'मोत्तूण मासकल्पं अण्णो सुत्तंमि नत्थि उ विहारो'ति, एते दोषाः अविहारपक्षे ॥ कदाचित्संयमवायाकारिदु-
र्भिक्षलान्यादिकारणवशाद्भव्यतो मासकल्पाभवेने तु वसतिपाटकरावर्ततेनान्ततः शयनभूमिपरावर्तनेनापि चायमवश्यं विधेय एव,
यदुक्तं-“कालाहदोसो पुण ण द्धओ एस कीए निअमा । भावेण उ कायवो संथारागवचयाईहि ॥१॥ संस्तारकव्यत्ययादिभिरि-
त्यर्थः । इति पञ्चाशकवृत्तौ ॥ तथा मासाद्धर्मवस्थाने वसतिरप्युपहता भवति, यदागमः-पंचविहे उवघाए पं०, तं०-उगमोवघाए०
उत्पायणोवघाए० एसणोवघाए० परिकम्मोवघाए० परिहरणोवघाए० । इति श्रीस्थानाक्षे, एतद्वृत्त्येकदेशो यथा-तथा परिहरणां
आसेवा तयोपध्यादेरकल्पयता, तत्रोपयेयथा एकाकिना द्विण्डकसाधुना यदासेवितमुपकरणं तदुपहतं भवतीति समयव्यवस्था 'ज-

अण अपण्डितवृत्तं जडवि चिरेण न उवहमे'ति वचनाद्, अस्य चायमर्थः—एकाकी गच्छन्त्यो यदि जागर्ति दुग्धादिषु च न प्रतिबन्धते तदा यद्यसौ गच्छे चिरेण गच्छति तथाप्युपधिर्नोपहन्यते, वसतिरपि मासचतुर्मासयोरुपरि कालातिक्रान्तेति, तथा मासद्वयं चतुर्मासद्वयं चावर्जयित्वा पुनस्तत्रैव वसतामुपस्थानेति च तदोपाधिधानाद्, उक्तं च—“उज्जासासुमईवा काला-
तीता उ सा भवे सेजा । सा चेव उवद्वाणा दुग्गुणा दुग्गुणं अवज्जिता ॥१॥” इति श्रीस्थानाङ्गवृत्तौ, तथा “संवच्छरं वावि परं
पमाणं, बीजं च घातं न तर्हि वसिजा । सुतस्स मग्गेण चरिज्ज भिक्खु, सुतस्स अत्थो जहं आणवेह ॥१॥” इति श्रीदश० (५१०*) ।
तद्वृत्त्येकदेशो यथा—संवत्सरं वापि, अत्र संवत्सरशब्देन वर्षासु चातुर्मासिको ज्येष्ठावग्रह उच्यते तमपि, अपिशब्दात् मासमपि, परं
प्रमाणं—वर्षाक्रतुवद्वयोरुक्तद्वयेकत्र निवासकालमानम्, तद्वितीयं च वर्षं चशब्दस्य व्यवाहित उपन्यासो द्वितीयं वर्षं च वर्षासु,
चशब्दान्मासं च क्रतुवदे, न तत्र क्षेत्रे वसेत्, यत्रैको वर्षाकल्पो मासकल्पश्च कृतः, अपि तु संज्ञदोषाद्वितीयं तृतीयं च परिहृत्य
वर्षादिकालं, ततस्तत्र वसेदित्यर्थः, सर्वथा, किं बहुना ?—सर्वत्रैव सत्रस्य मार्गेण चरेद्भिक्षुः—आगमादेशेन वसेतेति भावः, तत्रापि
नौषत एव च यथाश्रुतग्राही स्याद्, अपि तु सत्रस्यार्थः—पूर्वापरविरोधितव्यशक्तिकषटितः पारमार्थिकोत्सर्गापवादगर्भो यथाऽऽङ्गाप-
यति—निष्ठुक्कः तथा वसेत्, नान्यथा, यथेहापवादतो नित्यवासोऽपि वसतावेव प्रतिमासादि साधूनां संस्तरकमोचरादिपरिवर्त्तेन,
नान्यथा, शुद्धापवादायोगादित्येवं वन्दनप्रतिक्रमणादिष्वपि तदर्थप्रत्युपेक्षणेनानुष्ठानेन वसेत्, न तु तथाविधलोकहेर्या तं परि-
त्यजेत्, तदाज्ञातताप्रसङ्गादिति श्रीदशवै० वृत्तौ ॥ इत्यनेनग्रन्थमिदेष्वपि मासकल्पव्युच्छेदवचनं महापापमितिगाथार्थः ॥१९॥
अथ यद्वचनं तस्य अन्वितजतकं तदाह—

जं मासकल्पअविहारुद्य वयं पंचवत्थुए अत्थि । तं तेणेअ कमेणं नवकप्पा निअमओ नडहुणा ॥२००॥
यत् 'मासकल्पाविहार'दितिवचनं पञ्चवस्तुके-पञ्चवस्तुकृतावस्ति-विद्यते तत्तेन क्रमेणैकस्मिन् क्रस्मिन्मासकल्पं विधा-
यान्यत्र समीपवर्त्तिनि ग्रामेऽपि मासकल्पमित्यादिक्रमेण नय कल्पाः नियमतो-निश्चयेनायुना न सन्तीतिभावार्थः, अत एवात्राया-
नादीनां दौर्लभ्ये मासकल्पभङ्गो भणितः, यदुक्तं-जह दकुखिणादीसाए पडिलेहंति तो इमे दोसा-भत्तपाणं न लभंति, अलभंते जं
विग्राहणं पावेंति, एसणं वा पेछेति, जं वा भिक्खुं अलभमाणा मामकल्पं भजंति"ति श्रीआचर्यकपारिष्ठापनिकानिर्भुक्ति-
प्रान्ते वृत्ताचिन्तिगार्थः ॥२००॥ अथ हेतुमाह—

कालपरिहाणिदोसा खित्ताभावेण ऊणया अहवा । अहिण पाडगवसहीसंथारगवच्चयार्हंति ॥२०१॥
"कालस्म य परिहाणी संजमजुग्गाइं नत्थि खित्ताइं । जयणाइं वट्ठिअवं न हु जयणा भंजए अंगं ॥१॥" इत्यागमवचनात्कालप-
रिहाणिदोषात् क्षेत्राभावेन ऊनता स्याद्, अयं भावः—दुष्पमकाले नगराणि ग्रामतुल्यानि ग्रामाश्च भ्रेतवनोपमा भविष्यतीति प्रायो
मासकल्पयोग्यानि क्षेत्राण्यल्पानि, ततोऽपि चतुर्मासकयोग्यान्यल्पानीतिकृत्वा माऽधिक्रावस्थानेन कुलादिषु प्रतिबन्धभाजः साधवोऽ-
भूवन्ति मासकल्पोऽप्येकत्रैकादिदिनैरुन एव कर्तव्य इत्याचरणा कृता. न पुनर्व्युच्छेदधिया यावज्जीवमेकैवावस्थातव्यमिति
क्वापि दृष्टं श्रुतं वा, तथात्वे चान्यत्र स्थितानां जनानां साधुदर्शनाद्यभावेन कथं धर्मप्राप्तिः स्याद्?, अथाचरणयोनेतायां हेतुमाह-
'अश्रवे'त्यादि अथेत्यपवादपदेऽधिक्रावस्थाने पाटके च सति संस्तारकन्यत्ययादिभिरेकत्र क्षेत्रेऽवस्थातव्यम्, अयं भावः—कदाचि-
त्तथाविश्रान्तान्यादिमन्द्रावेऽक्षमो विहारादौ पाटकपरावर्त्तनेन तिष्ठति, तत्सामग्र्यभावे च वसतिपरावर्त्तनेन संस्तारकन्यत्ययेनापि

स्यातव्यमिति प्रागुक्तपञ्चाशकवृत्त्याद्यनुसारेण सा आचरणा ऊनताविषयिणी बोध्या, अन्यथैवं विकल्पासंभवात्, नहि व्युच्छिन्ने मासकल्पे पाटकादिपरावृत्तिभणनं सप्रयोजनं स्याद्, यद्यपि कृपाधिकस्य देशान्तरपरिभ्रमणमग्निवत्तत्तद्देशनिवासिनां जनानामहि-
तायैवेति कृत्वा नित्यवास एव श्रेय इति तदर्थं शास्त्रसम्मतिप्रदर्शनमरुचितमेव, तथाऽपि मासकल्पाविहारवदिति वाक्यमुदघोषयन् तीर्थान्तर्वर्तिनां कतिचिन्मुग्धानां प्रमादरुचिकानां च साधूनां शङ्काहेतुर्भवतीति तन्निरासाय सार्थकमेवेति गार्थार्थः ॥ २०१ ॥

अथ तात्पर्यमाह—

एतं करणाणुपणा नत्थवि जो भणइ मासवुच्छेअं । सो खित्तमुच्छकइमंइओ पंडिअमणणो ॥२०२॥

एवं—प्रागुक्तप्रकारेण मासकल्पादिकरणानुज्ञा जिनाज्ञा, तथापि यो मासकल्पव्युच्छेदं भणति स क्षेत्रमूच्छा—नित्यवासलाभ्युपटथं तल्लक्षणो यः कर्दमः—कचवरः तत्र तत्संबन्धी वा मण्डकः सन् पण्डितं मन्यः—स्वगृह एवात्मानं पण्डितं मन्यते इति गार्थार्थः ॥२०२॥

अथोनमत्सन्नमुपसंहरन्नाह—

गिहिणो पाणागारा पंचासयमाइवुत्तअविलुत्ता । इत्तचाइ अणेगविहं उस्सुत्तं तम्मए ऊणं ॥२०३॥

गृहिणां पानाकाराः पाणस्स लेवेण वा अलेवेण वा अळेण वा बहलेण वा ससित्थेण वा असित्थेण वे'ति पानस्य षडाकाराः न संभवन्तीति निजमतिविकल्पनया पञ्चाशकाद्युक्ता अपि लुप्ता—णिगन्तर्गम्यः लोपिता—नाङ्गीकृताः, तत्र पंचाशकादिर्यथा—“इह पुण अद्धारुवं णवकारादी पइदिणुवओगिचि । आहारगोअरं जइगिहीण भणिओ इमं चेव ॥१॥ गहणे आगारे सामाइए चेव विहिसमाउत्तं । भेए भोणे सयणालणाए अणुबंधभावे अ ॥२॥त्ति” पंचा० सूत्रे (१८७-८) तद्वृत्तौ च० गृहिसाधुसाधारणप्रत्याख्यानं तदाकारा-

दयश्च भणिताः, परं न भेदः, तथाऽऽस्ताभन्यद्, असंभन्यपि पारिष्ठापनिकाकारो गृहणामस्वलितपाठोच्चारवशाद्भणितः, तथाहि-ननु परिष्ठपनिकादय आकाराः साधूनामेव घटन्ते, ततो गृहणामयुक्तमेतत्, नैवं, यतो यथा गुर्वदयः पारिष्ठापनिकस्यानधिकारिणो यथा वा भगवतीयोगवाहिनो गृहस्थसंसृष्टाद्यनधिकारिणोऽपि पारिष्ठापनिकाद्याकारोच्चारणेन प्रत्याख्यान्ति, अल्पमुत्सवमुच्चारणीय-मिति न्यायाद्, एवं गृहस्था अपीति न दोषः, इत्यादि प्रथमपञ्चाशकवृत्तावित्यादि अनेकविधमनमुत्सवं तन्मते-क्षरतरमते भव-तीति-गाथार्थः-॥३॥ अथोभयस्वभावं यदयथास्थानमुत्सवं तदाह-
अहं जहजहट्टाणं उभयसहायं हविज्ज तद् बुच्छ । अभिवद्दिअंमि सावणि पज्जोसवणावि ओसवणा ॥२०४॥

अथ-अनन्तरमधिकन्यूनोत्सवप्ररूपणानन्तरमुभयस्वभावमयथास्थानं यथा भवेत्तथा वक्ष्ये इति पूर्वार्द्धम् । अथ किं तदित्याह-अभिवर्धिते-अभिवर्द्धितसंवत्सरे श्रावणादिमामवृद्धौ कदाचिच्छ्रावणेऽपि-श्रावणमासेऽप्यपश्रावणा-अवगतं श्रावणमागमादिभ्यो य-स्याः सा, कोप्यागमे सांवत्सरिकप्रतिक्रमणादिपञ्चकृत्यविक्षिप्तं श्रावणेऽपि पर्युषणापर्वं भवतीति श्रावणाभावात् पर्युषणायाः अय-थास्थानमुत्सवं भवति, तद्योभयस्वभावं, भाद्रपदो हि पर्युषणायाः स्थानं भवति तस्यागे च न्यूनमुत्सवम्, अस्थानभूते च श्रावणे तदारीपणमधिकमित्युभयस्वभावमुत्सवमिति गाथार्थः-॥२०४॥ अथ यथाऽऽगमोक्तं तथा चाह-

जणं सवीसराण मासे सेसेहि सत्तरीए अ । पज्जोसवणा सवणामिअंमि मासंमि भद्वए ॥२०५॥
यद्-यस्मात् णमित्यलङ्कारे सर्विशतिरात्रे मासेऽतिक्रान्ते सप्तत्या च दिनैः शेषैः श्रावणामृते-सिद्धान्तोक्तत्वेन श्रावणयोरमृतमिव यस्तस्मिन् भाद्रपदे मासे पर्युषणा भवति, यदागमः-“समणे भयवं महावीरे वासाणं सवीसराण मासे वड्ढंते सत्तरि राइदिण्हि

संसंहि वासावाप्तं पञ्चासवेति"ति श्रीसप्तमवायाङ्गे, एवं चागममयादिषा पर्युषणादधिकरः श्रावणवृद्धौ भाद्रपदे भाद्रपदवृद्धौ च द्विती-
यभाद्रपद एव पर्युषणा सिद्ध्यति, अन्यथा 'सचरि राहंदिष्टहि-सेसे'हिनति प्रवचनवाधा स्यात्, नन्वेवं 'सवीमइराए मासे वइकते'ति
प्रवचनवाधाऽपि किं दृक्पथं नावतीर्णोतिचेन्मेवं, तत्र प्रवचनवाधागन्धस्याप्यभावाद्, यतोऽभिवाङ्मोमासोऽवर्गपरत्र वा दिनगण-
नापत्कौ नोपन्यस्यते, कालचूलकत्वाद्, अन्यथा कार्तिकसितचतुर्दश्यां चतुर्मासिकप्रतिक्रान्त्या "पंचपहं मासाहं दसपहं पक्खणं
पंचासुत्तरसयराहंदिआणं" इत्यादि चातुर्मासिकक्षामणकालपाकः, तथा 'तेरसपहं मासाणं छवीसपहं पक्खणं तिणिंसयनउइराहंदि-
आणं'मित्यादि सांवत्सरिकक्षामणकालपाकश्च वक्तव्यो भवेत्, तच्च तवाप्यनिष्टमिति भाद्रपद एव पर्युषणा आगमसिद्धेतिगाथार्थः
॥२०५॥ अथोक्तमेव दृढयति—

उह चाउमासिआहं कत्तिअमासाइमासनिअयाइ । तह महवए मासे पडजोसवणावि जिणसमए ॥ २०६ ॥

यथा चातुर्मासकानि कार्तिकमासादिमासाः—कार्तिकफाल्गुनाषाढमासास्तैः सह नियतानि—नियमितानि, कार्तिकचतुर्मासिकं
कार्तिकसितचतुर्दश्यामेव, फाल्गुनचतुर्मासिकं फाल्गुनमास एव आषाढचतुर्मासिकं त्वाषाढमास एवेति नियतमासप्रतिबद्धानि तथा
पर्युषणापि जिनसमये—जिनसिद्धान्ते भाद्रपद एव मासे नियता चतुर्मासिकपर्युषणाऽपि मासनियतेत्यर्थ इति गाथार्थः ॥२०॥ अथ
मासनियते पर्युषणापर्वणि जिनदत्तः कीदृग संपन्न इत्याह—

मासाइअंमि बुद्धे पढमोऽवयवो एमाणमिअ वयणे । जंपतो जिणदत्तो अजइहाणेण उरसुत्ती ॥२०७॥

मासादौ बुद्धे आदिशब्दाच्चिथिरिति मासतिथ्योर्वृद्धौ सत्यां प्रथमोऽवयवः प्रमाणम्, आषाढादिमासवृद्धौ प्रथमो मासः तिथिवृद्धौ

च प्रथमा तिथिः प्रमाणमितिवचनं 'जंपतो' चि ब्रुवाणो जिनदत्तः अयथास्थानेनोत्सन्नोतिगाथार्थः ॥२०७॥ अथ मासादिबुद्धौ

तत्स्वरूपमाह—

बुद्धौ पदमोऽवयवो नपुंसको निअयनामकज्जेसु । जणं तक्कज्जकारो इअरो सन्वुत्तमे सुमओ ॥२०८॥
बुद्धे-मासादौ बुद्धे सति तदीयः प्रथमोऽवयवः, सूर्योदयद्वयस्पन्धिनी तिथिवृद्धेत्युच्यते, तत्राद्यसूर्योदयावच्छिन्ना तिथिः प्रथ-
मोऽवयवो द्वितीयोदयावच्छिन्ना च द्वितीयोऽवयवो भण्यते, यदा चैकस्यां संक्रान्तौ मासद्वयस्योदयः स्यात्तदा मासद्विद्विरुच्यते,
तत्र प्रथममासोदयावच्छिन्ना संक्रान्तिरेव प्रथमोऽवयवो भण्यते, परस्तु द्वितीय इति, एवं च सति तिथिमासयोराद्ययोरंशयोः प्रथ-
मतिथ्यादिसंज्ञा स्यात्, तत्र प्रथमा तिथिर्मसो वा निजकनामकार्येषु-आषाढादिमासेषु प्रतिपदादितिथिषु चेदं कर्तव्यादिरूपेण
स्वस्वनामाङ्कितकृत्येषु नपुंसक इव नपुंसको बोध्यः, यथा हि नपुंसकः स्वापत्योत्पत्तिमधिकृत्यासमर्थस्तथा तत्तन्नामाङ्कित-
कृत्येवैव प्रथमा तिथिः प्रथमो मासो वा न समर्थः, न पुनः सर्वेष्वपि कार्येषु, नहि नपुंसकोऽपि स्वापत्यं प्रत्यहेतुरपि भोजनादि
कृत्यं प्रत्यप्यहेतुरेवेति, नपुंसकत्वे हेतुमाह 'जणं'णमित्यलङ्कारे यद्-यस्मादितरो द्वितीयतिथ्यादिसंज्ञितस्तत्कार्य-
करो-विवक्षितकार्यकरणसमर्थः सर्वोत्तमः-पूर्वावयवापेक्षया प्रधानः सुमतः-सर्वजनसम्मतः, अनादिपरम्परसिद्धोऽग्रे वक्ष्यमाण-
इत्यर्थः, अयं भावः-यथा किल विवक्षिता तिथिश्चतुर्दशी, सा च प्रवचने पाक्षिकपर्वत्वेनाभिमता, तस्याश्च कृत्यं चतुर्थतपः पाक्षिक-
प्रतिक्रमणं चेत्यादि, तत्कृत्यकरो द्वितीय एवांशो, न पुनः प्रथमोऽपि, तस्य तत्कृत्यमधिकृत्य नपुंसकत्वं सामर्थ्याद्, एवं विक्षि-
तो मासो भाद्रपदः, सोऽपि सम्प्रति चतुर्थाविच्छिन्नस्य श्रीसंघस्य पशुपणापर्वत्वेन प्रवचने प्रतीतः, तस्यापि कृत्यं सर्वसाधुचैवन्दना?

लोचना २५४ मतपो ३ लोच ४ सांवत्सरिकप्रतिक्रमण ५ लक्षणानि पञ्च कृत्यानि नियतानि, तान्यधिकृत्य प्रथमो भाद्रपदो नपुंसक-
वदसमर्थः, नपुंसकत्वं च ज्योतिर्विदां प्रतीतमेव, यदुक्तं—“यात्राविवाहमण्डनमन्यान्यपि शोभनानि कर्माणि । परिहर्तव्यानि बुधैः,
सर्वाणि नपुंसके मासि ॥१॥” इति, तस्मात्सर्वोत्तमो द्वितीय एव भाद्रपदोऽधिकर्तव्यः, एवमष्टम्यादयस्तिथयः कार्तिकादयश्च मा-
सा अपि योजनीया इति गाथार्थः ॥२०८॥ अथ परोक्तमुपहास्यवचनमुद्गाव्य दूषयितुं गाथायुग्ममाह—

एएणऽहिए मासे पुण्णापुण्णायवच्चमच्चुछुहं । तह लब्भलाहु लोए न होइ किं जेण सो कीवो ? ॥२०९॥
एवमुपहासवयणं नगिणस्स वडंकिअपि पइ पुरिसं । जं चाउमासपमुहे निअगलपासंपि न सुणेइ ॥२१०॥

एतेन—प्रागुक्तप्रकारेणाधिके मासे पुण्यं—दानादिलक्षणमपुण्यं—हिंसादिलक्षणं पापम् आदिशब्दात् तज्जन्यं कार्यस्त्रगादिलक्षण-
मपत्यं—गर्भधरणप्रसवादिलक्षणं मृत्युः—पञ्चत्वं क्षुधा उपलक्षणात्पृष्ठादिपरिग्रहः, पुण्यं चापुण्यं चादिर्यस्य पूजादेस्तत्पुण्यापुण्यादि तच्चा-
पत्यं च मृत्युश्च क्षुधा चेति समाहारद्वन्द्वः, तथा लभ्यलभो लोके किं न भवति ? येन सोऽभिवर्द्धितो मासः क्लीबो भण्यते, उप-
लक्षणात्किं स मासः काकेन भक्षित इत्येवमुपहास्यवचनं नयस्यालङ्कृतं—यस्माभ्रणादिभिः सर्वाङ्गविभूषितमपि पुरुषं प्रतीत्र बोध्यं,
यथाहि कश्चिद्भूतान्तो विवस्त्रीभूय परिभ्रमन् विभूषितमपि पुरुषमुपहसति तथाऽयमपीति, भूतार्तत्वे हेतुमाह—‘जं चाउ’ति यद्-
यस्मात् चातुर्मासिकप्रशुखे—चातुर्मासिकसांवत्सरिककृत्येषु निजगलपाशमपि न जानातीत्यक्षरार्थः भावार्थस्त्वयम्—अत्र कश्चिच्छ्राव-
णिकोऽतिवाचालतया ब्रूते—ननु भो अधिको मासः किं काकेन भक्षितः—किं वा तस्मिन् मासे साधुदानजिनपूजादिकृत्यजन्यं पुण्यं
न भवति उत हिंसाद्याश्रवसेवातः पातकं न भवति उत गर्भाधानग्रमनादि न भवत्यथवा कृष्णायामंभवः किं वा तन्मासे बुभुक्षा

न लगति कस्याचित्पांश्च यल्लभ्यं तस्य लाभो न भवतीत्याद्युपहसन् यक्षवैशोऽजितवसनोऽप्यलंकृतपुरुषं शत्रुपहसन्निवागन्तव्यः,
कथमन्यथा पञ्चभिर्मासैश्चतुर्मासिकं त्रयोदशमासैश्च द्विदशमासात्मकं संवत्सरमभिवर्द्धितवर्षं द्रुवाणोऽपीत्यमत्रपोऽभविष्यत्, ननु सर्व-
त्राप्यागमे “चतुर्ह मासाणं अष्टुर्ह पक्ष्वाणं” इत्यादि तथा “वारसण्डं मासोणं” इत्यादि पाठ एवोपलभ्यते, न पुनस्तत्स्थाने क्वापि
“पंचह मासाणं दसण्डं पक्ष्वाणं” इत्यादि, तथा “तेरसण्डं भासाणं छवीसण्डं पक्ष्वाणं” इत्यादिपाठ इति, तस्मादागमचलेनैव प-
ञ्चभिरेपि मासैश्चतुर्मास्येव त्रयोदशमासैश्च संवत्सर एव स्वीक्रियते इति चेच्चित्रं, पञ्चमवदनेऽप्यमृतवृद्धदुर्दोऽब्रुवः, नहि क्वाप्यागमे
‘मद्वचयसुद्वपंचमीणं पञ्जोसवड्’ति पाठवत् “अभिवर्द्धितवर्षे सावणसुद्वपंचमीणं पञ्जोसविज्जति”ति पाठ उपलभ्यते इति, किं
कैर्कनाधिको मासो भक्षित इति वैधर्मिकचनमेव बोध्यं, तस्माद्यथा चतुर्मासाद्यपेक्षयाऽधिको मासो न प्रमाणं तथा अविस्मव-
कल्पविहारादौ ‘आमाडे मासे दुपया’ इत्यादिस्वर्यचारे तथा लोकेऽपि शुद्धवर्षान्तरमात्रेषु नियतवासादिप्रतिबद्धाक्षतवर्तीया-
दीपोत्सवादिषु पक्ष्वाधिको मासो न प्रमाणतया व्यवह्रियते, तस्मात्तत्पर्येमाह-यत्कृत्यं प्रतिमासं नामग्राहं नियतकृत्यं तत्
तस्मिन्नेव मासे विधेयं, नान्यत्रेति, विवक्षया तिथिविज्ञानाधिकभासोऽप्युपेक्षणीयः, अन्यत्र तु गण्यतेऽपि, तथा द्वि-विवक्षितं
हि पाक्षिकप्रतिक्रमणं तच्चतुर्दश्यां नियतं, सा च यद्यभिवर्द्धिता तदा ग्रथमां परित्यज्य द्वितीयापि कर्तव्या, दिनगणनायां त्वस्या
अन्यासां वा दृष्टौ संभवन्तोऽपि षोडश दिनाः पञ्चदशैव गण्यन्ते, एवं क्षीणायां चतुर्दशापि दिनाः पञ्चदशैवेति बोध्यं, तद्वदत्रापि
विवक्षितं कृत्यं सांवत्सरप्रतिक्रमणादि, तच्च मासमधिकृत्य भाद्रपदे नियतं, स च यद्यभिवर्द्धितस्तदा प्रथमं भाद्रपदं परित्यज्य
द्वितीयोऽधिकर्तव्यः, दिनगणनायां त्वस्यान्यस्य वा मासस्य दृष्टौ संभवन्तोऽप्यशीतिदिनाः पञ्चाशदेव गण्यन्ते, यथा परस्या-

श्रीप्र-

चनपरीक्षा

श्वविश्रामे

॥४११॥

प्यभिमतः पञ्चमास्यपि चतुर्मासीतयेति, यदुक्तं साधुदानादिपुण्यकृत्यं तच्च न मासानियतं, किंतु दिनमात्रप्रतिबद्धं, तच्च यं कञ्चन दिनमवाप्यापि कर्तव्यमेव, तथापि क्षणविशेषनियतत्वेन, रात्रिकर्तव्यसिक्कप्रतिक्रमणयोरपि निरालम्बनं जिनोक्तबेलामतिक्रम्य परावर्त्य वा करणेऽनाज्ञैव, पाक्षिकर्तव्यसिक्ककृत्याद्यपेक्षया तु प्रथमोऽपि मासः प्रमाणमेव, मासकुक्षिनिपतितत्वात्पाक्षिकर्तव्यसिक्ककृत्यादेः, पातकं तु प्रतिप्राणिनं प्रतिसमयं तथाविधाभ्यवसायादिमासप्रयत्नरूपमुत्पद्यते, अपत्यमृत्युशुधादीनां तु मासादिबृहत्कालापेक्षा दूरे, समयस्याप्यपेक्षा नास्ति, अन्यथा मनुष्यक्षेत्राद्गृहिर्वर्तिनां तिर्यग्देवादिजनतृणां तद्भावापत्तेः, तत्र समयादिरूपस्य कालस्याभावादित्यादि स्वयमेव पर्यालोच्य बालचेष्टितं परिहर्तव्यमिति गाथायुग्मार्थः ॥१॥२१०॥ अथ पराभिप्रायेणाशङ्क्य दूषयितुमाह—
पाणु कीणवि परमाणं भद्रवय नरस कञ्जमवि दुगुणं । अपमाणे उचहासो इहं पि किं कायमुहवाडिर्धो ? ॥२११॥
ननु द्वितीये भाद्रपदे प्रमाणे तस्य भाद्रपदस्य कार्यं सांवत्सरिकप्रतिक्रमणादि तदपि द्विगुणं स्यात्, द्वयोरपि भाद्रपदयोः सांवत्सरिकादि कृत्यं युक्तं भवेदित्यर्थः, अप्रमाणे उपहासस्त्वदुद्भाविताः किमधिको मासः काकेन भक्षित इत्यादिलक्षणा इहापि द्वितीयमासस्याप्रमाण्ये वक्तव्ये किं काकमुखपतित इत्यक्षरार्थः, भावार्थस्तत्र—स्वतरेण भाद्रपदे बृद्धे प्रथम एव मासः प्रमाणतयाऽभ्युपगतः, तत्र स्वरतर एव प्रवृत्त्यः—ननु भो श्रावणिक! द्वितीयो भाद्रपदः प्रमाणमुत्ताप्रमाणं वेति विकल्पद्वयी, अत्र प्रमाणमिति चेत् तर्हि प्रथमभाद्रपद इव द्वितीयेऽपि भाद्रपदे पर्युषणाकृत्यं कर्तव्यं भवेद्, अप्रमाण्ये च काकभक्षणाद्युपहासस्तदुद्भाविताऽपि किं काकेन भक्षित इत्युपहासस्यैवोपहासो भवदलशयकल्प इति गाथाार्थः ॥२११॥ अथाभिवाद्भिते मासादौ यस्य प्रमाण्यं तदाह—

अथथास्था-
नोत्सव

जं रविउदयं लहिउं समप्पई जा तिही अ जो मासो । सो खल्ल उदयो तन्नामं किंयकज्जेसु पवरतमो ॥२१२॥
यं रव्युदयं-सूर्योदयं लब्ध्वा-प्राप्य या तिथिः-प्रतिपदादिलक्षणा यां सूर्यसंक्रांतिं प्राप्य यो वा मासः श्रावणादिः समा-
प्यते तन्नामाङ्कितकार्येषु-तिथिमासनियतकार्येषु प्रवरतमः-अतिप्रधानः, तदुदयसंयुक्ता तिथिर्मासो वा प्रमाणतयाऽभ्युपगन्तव्य
इतिगार्थः ॥२१२॥ अथोक्तप्रकारेण तिथिपतेऽपि गतिर्दिशितैवेत्यह—

तेणं तिहिपडणे पुण पुद्वा न य उत्तरां य पवरतिही । किं संबंधाभावे लब्धं लंभिज्जणं किंची ॥२१३॥
येन कारणेन तिथ्यादेः समाप्तिवृत्तकोदयः प्रधानस्तेन कारणेन तिथिपतने-तिथिक्षेपे पुनः पूर्वा तिथिर्युक्ता, न च प्रवरतिथि-
रप्युत्तरा-अग्रतना, चतुर्दशीपाते त्रयोदशी ग्राह्या, न पुनः पूर्णिमादिरित्यर्थः, अत एव वृद्धप्रज्ञादागतं श्रीउमास्वातिवाचकवचनं
यथा “क्षेपे पूर्वा तिथिः कार्या, वृद्धौ कार्या तथोत्तरा । श्रीमद्गीरस्य निर्वाणं, कार्यं लोकागुसास्तः ॥१॥ इति, यतस्त्रयोदश्यां
द्वयोरपि तिथयोः समाप्तत्वेन चतुर्दश्या जपि समाप्तिवृत्तकः स सूर्योदयः संपन्न एव, अथोत्तरा न ग्राह्यत्वोत्तरादेन हेतुमाह-‘किं
संबंधे’त्यादि, संबन्धाभावेऽपि किंचित्किं लभ्यं लभ्यते?, अपि तु न लभ्यते इत्यर्थः, चतुर्दश्याः संचन्धस्तु त्रयोदश्यामेव वर्तते,
न पुनः पञ्चदश्यामपि, तत्र चतुर्दशीसंबन्धगन्धस्याप्यभावाद्, अत एव विधिप्रपायामपि “जया पक्षिआए पवतिही पडइ
तया पुवतिही चैव घेत्तवा, न उत्तरा, तन्मोगगन्धस्सवि अभावाउ”ति, एतच्च घृणाक्षरन्यायेन सम्यगपतितम्, अन्यथा चतुर्मासक-
चतुर्दशीपाते पूर्णिमैव ग्राह्यत्वादि कथमवश्यत्?, लोकेऽपि भो देवदत्त! यज्ञदत्तलभ्यं त्वं देहीति वक्तुमपि न शक्यते, तथात्वे च
जगद्व्यवस्थाविस्तृतः प्रसज्येतेति, अत एव “जइ तंमि दिणे चउइसी-तोः पक्षिजं चाउम्मासिअं वा, अहं न तो देवसिअं

चोत्पादिः जिनवृद्धेन पौषधविधिप्रकरणे मणितं, किं च विधिप्रथायां चतुर्मासचतुर्दश्याः पाते पूर्णिमोक्ता, सांप्रतीनैस्तु चतुर्दशीमात्रस्थाने पूर्णिमामावास्या गृह्यन्ते इति तच्चित्रं, तस्मादुत्तरत्र दिने क्षीणतिथेः संबन्धाभावात् न तन्निथिलस्य लभ्यते इति गाथार्थः ॥२१३॥ अथ पराशरस्य कुत्सितत्वमुद्राव्य तिरस्करोति—

बुद्धीण पुनः प्रथमा तिथिः पूर्णा हानौ च मूलतोऽपि गलिता इति वचनं दुर्बचनं—मृषाभाषणं न निपुणैः श्रोतव्यं, किन्तु अपक्व-

र्णयितव्यमिति गाथार्थः ॥२१४॥ अथाश्रोतव्ये हेतुमाह—

जम्हा तीण्डवयवो पहाणुदयसंजुओ अ बीअदिणे। हीणा पुण पुष्वदिणे पुण्णा पण्णेहिं दिट्ठत्ति ॥२१५॥
यस्मात्कारणात् 'तीण'ति तस्या एव तिथेः प्रधानोदयसंयुक्तोऽवयवो द्वितीये दिने वर्तते, हीना पुनः पूर्वदिने पूर्णा वर्तते, तद्दिनत्वं नाम तिथेर्नाशः, किन्तु यदा घटिकाद्वयमिता त्रयोदशी चतुर्दशी च चतुष्पञ्चागदादियटिकामिता स्यात्तदा तस्यास्तिथेर्हीनत्वं प्रतिपद्यते, तया पण्टिघटिकामितस्य ख्यादेवार्गस्य पूर्त्तरभावाद्, एवंविधा च पूर्णा प्राञ्चैः—पण्डितैः ज्योतिःशास्त्रनिपुणैर्दृष्टेति गाथार्थः ॥२१६॥ अथ तिथेर्हानौ खरतरस्याद्भ्रजतीयमाह—

अट्टमिपडणे सच्चानि चउदसिपडणे अ पुणिणमापमुहा। इअ अट्टजरइकुक्कुरि कीडइ जिणदत्तनिलयंमि ॥२१७॥

अष्टमीपतने सप्तमी चतुर्दशीपाते च पूर्णिमाप्रमुखाः—पूर्णिमामावास्य इति अर्द्धजरतिकुक्कुरी जिनदत्तनिलयंमि—जिनदत्तगृहे कीडतीति, अयं भावः—यदाऽष्टम्यादितिथिः पतति तदाऽष्टम्यादिसंवन्धि कृत्यं सप्तम्यामष्टमीतिधिया क्रियते, चतुर्दशीपाते चतुर्दश्यां

मूलतोऽपि गतायां आराध्यत्वेन पर्वरूपायां पूर्णिमायां चतुर्दशीकृत्यं क्रियते, अत्र च चतुर्मासकृत्यतिरिक्ता पूर्णिमा अमावास्या च आचक्राणामेव 'चाउदसदृष्टमुद्दिष्टपुणमासिणीसु पडिपुणं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणा विहरंती'ति प्रवचनवचनात् पौषधव्रतमात्र-मङ्गीकृत्याराध्यत्वेनाभिमतता, न पुनः क्वापि साधूनामपीयममुकविधिनाऽऽराध्येति, तथा च पाक्षिकृत्यमधिकृत्य यथा त्रयोदशी तथा पूर्णिमाद्यपीति कथं पाक्षिकृत्योपयोगिनी, क्षीणा च चतुर्दशी त्रयोदश्यां सर्वात्मना स्थितेति त्रयोदश्यां द्वयोरपि विद्यमानत्वाच्चतुर्दशीकृत्यं त्रयोदश्यामेव युक्तमिति, अत्र च चतुर्व्यो युक्त्यः सन्ति, किञ्चिद्विस्तरार्थिना तु मत्कृततत्त्वतररक्षिणीतो बो-ध्या इति गाथार्थः ॥२१६॥ अथ समाप्तिसूचकोदयस्य ग्राधान्यसमर्थनाय दृष्टान्तमाह—

आमूला सहगारो मंजरिपञ्जंतओ मंढंतोऽवि । न पहाणो किंतते फलं पहाणं मणुअजुगं ॥२१७॥

आमूलात्—मूलादारभ्य मञ्जरीपर्यन्तो महानपि सहकारो न प्रधानः, किंत्वन्ते मनुजयोग्यं फलमेवोपगम्यं, फलमेव प्रधानम्, आमूलफलपर्यन्तस्याखण्डस्य बृक्षस्य प्रधानोऽवयवः फलं तदतिरिक्तस्याप्राधान्यात्, फलार्थमेव शेषावयवेष्वपि प्रयत्नकरणाद्, अत एव फलित एव सहकारे श्रुत्यादिना यत्नकरणं, नान्यथा, फलोपेक्षकाणां तु वटादिबृक्षसदृश एव सहकारोऽपीति गाथार्थः ॥२१७॥ अथ दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोजनाय गाथामाह—

फलमरिसो म्मो उदओ जम्मि ममप्पइ तिही अ मासो अ । भंजरिपञ्जंतसमो सेसां फलसाहगो समण ॥२१८॥

फलसदृशः स उदयः—सूर्योदयो यस्मिन्नुदये तिथिः समाप्यते—यमुदयमुपलभ्य तिथिः समाप्तिं याति, चः पुनरर्थे, मासो वा न संक्रान्तिं प्राप्य मासः समाप्तिं याति सैव संक्रान्तिः फलसदृशी, तथाविधसूर्योदयसमन्विता तिथिर्मासो वा विवक्षितनियत-

कार्यहत्तरित्यर्थः, शेषः पुनस्तिथ्यादेरवयवः मञ्जरीपर्यन्तमहकारसमः फलमाधको, विवक्षितफलरूपस्याभिमततिथ्यादेर्हतुमात्र एवे-
त्यर्थः, समये-स्वसमये परसमये च, एतावता तिथिद्वयो द्वितीया तिथिः मासद्वयो च द्वितीयो मासो विवक्षिततिथ्यादेर्वृक्षकल्प-
स्य फलसदृशो मनुष्यकल्पानामभिमतः, शेषस्तु आस्तां विशिष्टचेतना मनुजाः, प्रशस्तवनस्पतयोऽपि सहकारादयः सूर्यसंक्रान्ति-
प्रथमं मासं परित्यज्य द्वितीयमास एव पुष्पफलादिकं प्रयच्छन्ति, यदागमः-“जइ फुल्ला कणिआरया चूअग अहिमासयंमि शुडुंमि।
तुह न खमं फुल्लेडं जइ पचंता करंति डमराडं ॥१॥”ति श्रीआव० नि० (१२५५) यस्तु द्वयो प्रथमं मासं प्रमाणयति स च प्रशस्त-
वनस्पतिष्वपि नान्तर्भावनीयः, यतो वनस्पतिभ्य उद्वहत्यावासमनुजभवो मोक्षमपि याति, अयं तु नियमादनन्तसंसार्येवेति गाथार्थः
॥२१८॥ अथ लोकव्यवहारमाह—

जम्हा लब्भा अहिअं न देइ दित्तोचि दायगो कोऽवि । तत्थवि पुराणसीई लोअव्वहारओ पेया ॥२१९॥
यस्मात्कारणाहीत्तोऽपि-दीप्तिमानपि दायको लभ्यादाधिकं न कोऽपि ददाति, अर्थात् दापयत्यपि कोऽपि कारणिकः, तत्रापि
लोकव्यवहारतः पुराणरीतिर्ज्ञेया-पूर्वं यथा रीत्या देयलभ्यादिव्यवहार आसीत्तथैव रीत्याऽधुनाऽपि न्यायप्राप्तौ व्यवहारो भवेत्,
नान्यथेति गाथार्थः ॥२१९॥ अथ तिथिविषये पूर्वरीतिमाह—

पुवं रविउदयजुआ एगा घटिआवि लब्भलाहगरी । अपणावि ताववेक्खाल्लुत्ता किं पिहिअ पंडाए ? ॥२२०॥
पूर्वम्-अनादिकालतोऽद्य यावद् रव्युदययुता एकापि घटिका लभ्यलभकारी आसीद्, ग्राहदायिकाऽभूदित्यर्थः, तत्र-
त्यं तावत्पाक्षिककल्पं चतुर्थीदि, पाक्षिकत्वेन चाभिमतता चतुर्दशी, सा चैकघटिकामिताऽपि यस्मात्पिक्वचकक्षयोदययुता पाथि-

कृत्यदायिकाऽऽसीत्, एतच्च परस्याप्यभिमतम्, अधुनापि तत्रापेक्षायुक्ता-यथा पूर्वमेकादपि घटिका स्यादययुता पाक्षिक-
कृत्यादिहेतुरासीत्तथेदानीमपि-द्वितीयदिने तादृशी तु तिथिरस्त्येव अतस्तावत्या एवापेक्षा युक्ता, किं पिहितमञ्जूपाकल्पया
ग्राचीनया तिथ्या स्यात् ? न किमपीत्यर्थ इतिगाथार्थः ॥२२०॥ अथ पूर्वरीतिलोपे यत् स्यात्तदाह--

लभ्याधिकलाभाकाङ्क्षी अदत्तमपि मुद्रितां मञ्जूपां गृह्णन् निगूढं दारुणं लभते, अयं भावः-अद्या-
लभ्याधिकलाभाकाङ्क्षी अदत्तमपि मुद्रितां मञ्जूपां गृह्णन् सन् स्नेनवान्-चौरवद् दारुणं निगूढं लभते, अयं भावः-अद्या-

खिलदिनं यावच्चतुर्दशी, सा च लभ्याधिकफलदायिनी भवत्विति शृगालकदाशया नियतकृत्यमधिकृत्याकिञ्चित्कस्वेनादत्ता-नाडा-
सा आशामात्रफलजनकत्वेन मुद्रितमञ्जूपाकल्पा पूर्वा तिथिस्तां च गृह्णन् चौरवद् दारुणं शूलिकारोपणकल्पमनन्तसंसारपरिभ्रमणं
लभते इतिगाथार्थः ॥२२१॥ अथ प्रकृते योजयति--

तस्मात्तिथिर्मासो पुष्टो पुष्टयुस्तजुत्तिविमओत्ति । सुणिऊण वीअमासो णेओ णिअणामकज्जकुरो ॥२२२॥

यस्मात्पूर्वोक्तं तस्मान्निथिवद्भिन्नदितायां तिथौ या पूर्वा निधिस्तद्वत् पूर्वो मासोऽपि पूर्वोक्तयुक्तिविषय इति ज्ञात्वा द्वितीय-
मासो-आद्रपदादिलक्षणो निजनामकार्यकरः पर्युषणा भाद्रपदे कार्तिकचतुर्मासिके कार्तिके इत्यादिनिजमानाङ्कितानि यानि कार्याणि
तेषां क्रमो ज्ञेय इति गाथार्थः ॥२२२॥ अथ पुनरप्ययथास्थानमुक्तमाह--

इरिआण पडिक्कमणं पच्छा सामाहअंमि अजहपमं । भासंतो उम्मसंतो न सुणइ समयाइपरमत्थं ॥२३॥

मामायिके-श्रावकाणां मामायिकक्रियायामीर्यापथिकायाः प्रतिक्रमणं पश्चात्, मामायिकोच्चारानन्तरमित्यर्थः, एतन्नायथापदं-

अयथास्थानं भाषमाण उन्मत्त इव-देवतायत्त इव न जानाति समयादिपरमार्थ-सिद्धान्तपरम्परादिरहस्यमिति गाथार्थः ॥ २२३ ॥

अथ समयादिपरमार्थमाह—

चित्तविसेहोहिनित्तं भणिआ इरिआ भहानिस्सीहंमि । न य कत्थवि सामइअं असुद्धचित्तेण कायव्वं ॥२४॥
चित्तविशोधनिमित्तमीर्या-ईर्यापथिकाप्रतिक्रमणं श्रीमहानिशीथे भणिता, तथाहि—“से भयवं ! जहुत्तविणओवहाणेण पंच-
मंगलमहासुअकखंधमहिजित्ताणं पुब्बाणुपुब्बीए पच्छाणुपुब्बीए अणाणुपुब्बीए सरवज्जणमत्तविंदुपयक्खवरविसुद्धं थिरपरिचिअं काळण
महता पवंधेण सुत्तं अत्थं च विण्णाय तओ णं किमहीएज्जा ? गोअमा ! इरिआवहिअं, से भयवं ! केण अट्टेणं एवं वुच्चति जहा णं
पंचमंगलमहासुअकखंधमहिजित्ताणं पुणो इरियावहिअं अहीए ? गोअमा ! जे एस आया गमणागमणाइपरिणामपरिणए अणेगजी-
वपाणभूअसत्ताणं अणोवउत्तपमत्ते संघट्टणअवदावणकिलामणं काळण अणालोइअअपडिक्कंते चेव असेसकम्मकखयट्टयाए किंवी
चिइदंणसज्झाणाइसु अभिरमेज्जा तथा से एगगगचित्ता समाही भवेज्जा न च, जओणं गमणागमणाइअणेगअणवाचारपरपरिणामा-
सत्तचित्तयाए केइ पाणी तमेव भावंतरमच्छिइडिअ अट्टदुदुदज्जवसिए किंचि कालं खणं विरत्तेज्जा, ताहे तं तस्स फलेण विसंवएज्जा,
जया उण कहिंवि अण्णाणमोहमायादोसेण सहसा एगिदिआणं संघट्टणं परिआवणं वा कयं हवेज्जा तथा य पच्छा हा हा हा हुदुडु
कयममहेहिंति घणरागदोसमोहमिच्छत्तण्णाणंधेहिं अदिट्टुपरलोगपच्चयाएहिं कूरकम्मनिग्घिणेहिंति परमसंवेगमावण्णे सुपरिप्फुडं
आलोइत्ताणं निदित्ताणं गरहित्ताणं पायच्छित्तमणुचरित्ताणं निस्सल्ले अणाउलचित्ते असुद्धकम्मकखयट्टा किंचि आयहिअं चिइवंद-
णाइ अणुट्टेज्जा, तथा तयट्टे चेव उवउत्ते से हवेज्जा, जया तस्स णं पग्गेगगगचित्तसमाही हवेज्जा तथा चेव सबजजजीवपाणभू-

असत्तानं जहिदृफलसंपत्ती हवञ्जा, ता गोअमा ! अपडिक्कताए इरिआवहिआए न कणइ चेव काउं किंचिवि चिइवंदणसज्झाणा-
इअं फलासायमभिक्षुगाणं, एणट्टेणं गोअमा ! एवं बुच्चइ-जहाणं गोअमा ! ससुत्तथोभयं पंचमंगलं थिरपरिचिअं काऊण तओ
इरिआवहिअं अज्झीए, से भयवं ! कयराए विहीए तमिरिआवहिअमहीए, गोअमा ! जहाणं पंचमंगलमहासुक्खवंधंति (१९-२०)
श्रीमन्नानिशीतृतीयाध्ययने, उपलक्षणाद् “ईर्यापथप्रतिक्रमणमकृत्वा नान्यत्किमपि कुर्यात्तदशुद्धतापत्ते” रिति श्रीहरिभद्री-
यदशवैकालिकवृत्तिरपि, न च क्वापि सामायिकमशुद्धचित्तेन कर्त्तव्यम्, अयं भावः—यावदीर्याप्रतिक्रान्तिप्रतिबद्धं बृहच्चैत्य-
वन्दनादि धर्मानुष्ठानं श्रीमहानिशीथोक्तप्रयोजनया ईर्याप्रतिक्रान्त्या चित्तशुद्धिं विधायैव कर्त्तव्यं, सामायिकं पुनरशुद्धेनैव चित्तेन
कर्त्तव्यमित्येवं काव्यागमेऽनुपलम्भान्, तथा परम्पराया अप्यभावाद्युक्तिभ्रमत्वाभावाच्च कथं सामायिके पश्चादीर्येति गाथार्थः
॥२२४॥ अथ परः शङ्कते—

आहावस्सयचुण्णिणप्पसुहेसु करेमिभंनइच्चाइ । काऊण य सामइअं पच्छा इरिअत्ति पयडवयं ॥२२५॥

आह परः—ननु भो आवश्यकचूर्णिप्रमुखेषु—श्रीआवश्यकचूर्णिप्रमुखेषु—श्रीआवश्यकचूर्णिप्रमुखेषु—श्रीआवश्यकचूर्णिप्रमुखेषु—श्रीआवश्यकचूर्णिप्रमुखेषु—
दिनकृत्यवृत्तिआद्विधिप्रमुखेषु ‘करेमि भंते’ इत्यादि यावत् सामाअं काऊण पच्छा इरिआवहिआए पडिक्कमइत्ति प्रकटवचः—
स्पष्टवचनमागमे विद्यत एवेति, तत्र श्री आवश्यकचूर्णिप्रयथा ‘सामाअं नाम सावज्जोगपरिचज्जणं निरवज्जोगपडिसेवणं च, तं
सावएण कथं कायवं ? सो दुविहो-इड्ढि पत्तो अणिड्ढि पत्तो अ, जो सो अणिड्ढि पत्तो सो चेइअघरे साहुसमीवे घरे वा पोस-
हसालाए वा जत्थ वा वीसमइ अच्छइ वा निबात्रो सवत्थ करेइ सवं, चउठाणेसु निअमा कायवं, तंजहा-चेइघरे साहुसूले

पोसहसालाए धरे वा आवसमयं करेतांति, तत्थ जइ साहुसगासे करेति तत्थ का विही ?, जइ पारंपरभयं नत्थि, जइवि केणइ समं विवाओ नत्थि, जइ कस्सर्वा ण धरोति, मा तेण अंछविअंछिअं कइदिज्जाति, जइ धारणं दहूण ण गेहति मा नासिज्जाति, पढमं जइ अ वावारं ण वावारेति ताहे धरे चेव सामातितं काऊण उवाहणाओ मोचूण सच्चितदन्वविरहिओ वच्चति, पंचसमिओ तियुचो इरिआए उवउचो जहा साहु, भासाए सावज्जं परिहरंतो, एस्सणाए कढं लेददुं वा पडिलेहिनु एवं आदाणनिकुखेवणे, खेलं सिंघाणे ण विगिंचति, विगिंचतो वा पडिलेहिअ पमज्जिअ थंडिले, जत्थ चिद्धति तत्थ गुत्तिनिरोहं करोति, एताए विहीए गंता तिविहेण णमिऊण साहुणो पच्छा साहुसकखिअं सामाहतं करेति करेमि भंते ! सामाहयं सावज्जं जोणं पच्चकखामि दुविहं तिविहेण जाव साहु पज्जुवामामि चिकाऊण, जइ चेइआइं अत्थि तो पढमं वंदति, साहुणं सगासातो रयहरणं निसिज्जं वा मग्गति, अह धरे तो से उग्गहिअं रयहरणं अत्थि, तस्स असति पोत्तस्स अंतेण, पच्छा हरिनावहिआए पडिक्कमइ, पच्छा आलोइत्ता वंदति, आयरिआदी जहा रायणिआएत्ति, पुणोवि गुरुं वंदित्ता पडिलेहित्ता निविट्ठो पुच्छति पढति वा, एवं चेइएत्ति, असति साहुचेइआणं पोसहसालाए सनिहे वा, एवं सामाहयं आवससयं वा करेति, तत्थ नवरि गमयं तत्थि, भणति—जावनिअमं समानेमि, जो इइदिपत्तो सो किर एतो मव्विइटीए एति तो जणस्स अट्ठा होति, आदिता य साहुणो मणुरिसपरिणहेण, कत्तसामाहएण य पाएहिं आगंतव्वं, तेण ण करेति, आगतो साहुसगासे करेति, जइ सो सावओ ण कोइ उट्ठेति, अह अहामहउत्ति पूआ कया होहित्ति भणत्ति चि ताहे पुव्वरइअं आसणं करति, आयरिआ णं उट्ठित्ता अच्चंति, तत्थ उट्ठंतमणुट्ठंते दोसा भाणिअत्ता, पच्छा सो इइदिपत्तो सामातितं काऊण पडिक्कतो वंदित्ता पुच्छति, सो किर सामातितं करंतो मउडं ण अवणेति, कुंडलाणि णाममुहं पुफ्तं बोलपावार-

गमादि वासिरति, अण्णे भणति-मउडं पि अवणेति, एसा विही सामाइयस्सत्ति' एवं श्रीआवश्यकवृत्त्यादिष्वपि बोध्यमिति गाथाार्थः

॥२५॥ अथ सिद्धान्तमाह-

इअ चे धुवुं करूवा पढमा इरिया विगत्तिअत्ति तुहं । इरिआजुगं पि जुगं धुवं कचाए पमाणं किं ? ॥२६॥

अर्थ-“जइ चेइआइ अत्थि तो पढमं वंदंति” पादवाच्येन सेर्यापथिका चैत्यवन्दनक्षणेन क्रियान्तरेण व्यवहिता पश्चादीर्या-
पथिका न सामायिकहेतुत्वेन-सामायिकसंबन्धिना, किंतु यावद्गन्तव्यं तावदनुक्तत्वेन गन्तव्यक्रियानिवृत्तौ चोक्तत्वेन गन्तव्य-
क्रियाव्यावृत्तिवृत्तिका व्यावृत्त्यर्थमिधायिका, न पुनः श्रीमहानिशीथोक्तप्रयोजनवत्ती, ननु श्रीआवश्यकवृत्त्यादौ ‘जइ चेइआइ
अत्थि तो पढमं वन्दती’त्यादिवाक्यं नास्ति तत्र किं वक्तव्यमिति चेत्सत्यं, मुखवह्निकाप्रतिलेखनादिविधिरनुक्तोऽपि यथा परम्परा-
द्यागतो गृह्यते; तथा चूर्णाधुक्स्तु चैत्यवन्दनादिविधिः सुतरां ग्राह्यो, वाघकाभावात्, किंच-यदि सामायिके पश्चादपीर्यापथिका-
प्रतिक्रान्तिः श्रीमहानिशीथोक्तप्रयोजनवत्यभविष्यत्तर्हि श्रीहरिभद्रस्वरितेन दृग्वैकालिकवृत्तौ ईर्यापथप्रतिक्रमणमकृत्वा सामायिक-
व्यक्तीरितं नात्यात्मिकमपि कुर्यादिति विशिष्याभणिष्यद्, अन्यथा श्रीआवश्यकवृत्त्युक्तवचसा सह द्विरोधो दुर्निवार एव स्यात्,
तथा “श्रुत्वैवमल्पमपि पुष्कलिनाऽनुचीर्णमीर्याप्रतिक्रमणतः किल धर्मकृत्यम्। सामायिकादि विदधीत ततः प्रसूतं, तत्पूर्वमत्र च
पदावनिमार्जनं विः ॥२॥ इति श्रीमह्वाचारवृत्तौ श्रीदेवेन्द्रस्वरिसमीपस्यायिभिः श्रीधर्मघोषद्विरिभिरुक्तं नाभविष्यद्, यतः श्रीदेवे-
न्द्रस्वरिकृतेन “काऊण य सामइअं इरिअं पडिक्कमिअ गमणमालोण” इत्यादिश्रावकदिनकृत्येन सह विरोधः स्यात्, तथा चरिता-
नुवादे प्रथममीर्या दृढरथावकेण प्रतिक्रान्तापि, यदुक्तं-“जो एतेसि सावगो भविस्सति तेण उवयारेण अतीहामि, एगंपसे अञ्जति

पलीणो, तत्थ ढड्डरेण सावओ, सो सरीरचिन्तं काउण साहूण पडिस्सयं वचति, ताहे ढड्डरेण तिन्नि निसिहीयाओ कयाओ, एवं सो इरिआ-
दि ढड्डरेण सरेण करेति, सो पुण मेहावी तं उवधारेति, सो तेणेव कमेण अतिगओ, सन्वेसिं साहूणं वंदणं कयं, सो सावओ न वंदिओ, ताहे
आयरिएहिं भणिअं—नवगसड्डो सिन्ति, पञ्चा पुच्छति॥ इति श्रीआव० चूर्णो श्रीआर्यरक्षितकथानके, तथा “चउवीसत्थएणं भंते !
जीवे किं जणइ ? चउवीसत्थएणं दंसण विसोहिं जणइ” इति श्री उत्त० २९, एतड्डीकायां—सामायिकं च प्रतिपत्तु कामेन तत्प्र-
णेत्तारः स्तोतव्याः, ते च तन्वतस्तीथकृत एवेति तत्सूत्रमाह—चतुर्विंशतिस्त्वेनैतदवसिप्पणीप्रभवतीर्थकृदुत्कीर्त्तनात्मकेन दर्शनं
—मस्यसूत्रं तस्य विशुद्धिः—तदुपधातिकर्मापगमेन निर्मलीभवनं दर्शनविशुद्धिस्तां जनयति९ उत्त० दृ०, अत्र सामायिकं च प्रतिप-
त्तु कामेनेत्यादिग्रन्थसंगतिघटकवचसा तीर्थकृदुत्कीर्त्तनपूर्वकमेव सामायिकं भणितं, तच्चर्यापूर्वकमेव सामायिकं कुर्वतः स्यात्, नान्य-
थेति सूक्ष्माधिया पर्यालोच्यं, किंच—नवपदप्रकरणादिकर्त्तारः स्वयमादावेवेर्या प्रतिक्रामयन्तः कथं निजकृतिषु सामायिके पश्चा-
दीरेति वदयुः?, नहि स्वपदे कुठारं शठोऽपि कुरुते, तस्मात् पश्चादीरेति न महानिशीथोक्तप्रयोजनवती, किंतु भिन्नार्थेत्याद्यनेक-
युक्तिविस्तरार्थिना मत्कृतामीर्यापथपदत्रिशिकां विलोकयिष्यन्तीति धिया नात्र ता युक्तयः प्रदर्श्यन्ते, किंतु किंचित् स्थू रधीगम्यं
यथा ‘इति चेत्’ पूर्वोक्तं चेत्तहिं सामायिकमपि शुद्धचेतसा कर्त्तव्यं, शुद्धिबिधात्री तु प्रथमा ईर्याप्रतिक्रान्तिर्ध्रुवाङ्कुरा, द्वितीया
पश्चादीर्येत्यादिलक्षणा विकल्पिता—भिन्नार्थान्येकार्यतया विकल्पितेति वास्तवारोपरूपमीर्यापथिकायुगं तत्र भंते योग्यं, परं ध्रुवाङ्क-
त्यागे—प्रथमेर्याप्रतिक्रान्तिपरित्यागे किं प्रमाणं?, न किमपीत्यर्थः, एतावता चित्तशुद्धिहेतुं प्रथमेर्या परित्याज्य द्वितीयां च निष्प्र-
योजनार्थे प्रतिक्रामयन्ति ते महाऽज्ञानिनो विपरीतोत्सृज्यभाषिण इति गाथार्थः ॥२२६॥ अथ स्थूलयुक्त्यैव तात्पर्यमाह—

तस्मा पदमा पेहिअकल्पा कल्पदुमोवमा इरिआ । सा पुण पच्छाइरिआ गमणनिवित्तोअ पडिकमणं ॥२२७॥
यस्मात्पूर्वोक्तं तस्मात् ग्रथमा ईयप्रतिक्रान्तिः पौपधाद्यशेषानुष्ठानसाधारणपीठिकाकल्पा कल्पदुमोपमा क्रियाणां साधिका,
या पुनः पञ्चादीयां “पच्छा इरिआवहिआए पडिकमइ”त्ति पदमात्रगम्या तत्रेयाया अर्थो गमनं तस्याः प्रतिक्रमणं—निवृत्तिरीया-
प्रतिक्रान्तिः मार्गादौ गमनागमनक्रियानिवृत्तिरूपोऽर्थः संपन्नः, तत्राप्यधिकारवशात् क्वचिच्चशुद्धिहेतवीर्याप्रतिक्रान्तिपूर्विकैव
मार्गगन्तव्यक्रियानिवृत्तिः क्वचिच्च गमनागमनाद्विपरिणतिरहितस्य कृतसामायिकस्य गन्तव्यक्रियानिवृत्तिमात्रमेव, अत्रापि युक्ति-
रीयांपथषड्विंशिक्रान्तो ज्ञेयेतिगाथार्थः ॥२२७॥ अथापेक्षया न्यूनाधिकस्वभावमप्यथास्थानं यत्तदाह—
जइवि सुपासे निफणा नव पासे ऊणमहिअमवि कमसो । तहवि सुपासा पासे ठवणं अजहापयंयि भये॥२२८॥
यद्यपि सुपार्श्वे तिस्रः फणाः ऊनमुत्सन्नं, यतः सुपार्श्वे पञ्चैव फणा भवन्ति, पार्श्वे—पार्श्वनाथे नव फणाः, अधिकमुत्सन्नं, यतः
श्रीपार्श्वनाथस्य सप्तैव फणा भवन्ति, यतः—“एकदण्डानि सप्त स्युर्यदि च्छत्राणि पर्वते । तदोपमीयते पार्श्वमूर्ध्नि सप्तफणः फणी॥१॥
इति वाग्भट्टालङ्कारे, तथापि श्रीसुपार्श्वसकाशात् फणाद्रयमुपादाय श्रीपार्श्वनाथशिरसि योजयतोऽयथास्थानमपि स्याद्, एतच्च जि-
नदत्तेनैव दिग्भ्वरेण प्रतिमानां नम्रत्वकरणमिव मतभेदकरणाय प्ररूपितम्, अत एव स्वर्णगिरौ पितृलमर्यां श्रीपार्श्वनाथप्रतिमायां
जीर्णायां नचीनफणाद्रयनियोजनं विहितं सम्प्रत्यपि दृश्यते, रंगये गत्वा विलोकनीयमिति गाथार्थः ॥ २२८ ॥ अथ क्रिया-
विषयोत्सन्नस्य निगमनमाह—

एवं अजहद्वृष्टाणं उस्सुत्तं दंसिअं समासेण । एअं सुत्तं किरिआविसयं तिविहंयि निविहं ॥२२९॥

एवम्-अमुना प्रकारेणायथास्थानं क्रियाविषयं तृतीयमुत्सवं दर्शितम्, एतस्मिन् दर्शिते क्रियाविषयं त्रिविधमवि-अधिकन्यु-
नायथास्थानलक्षणं त्रिप्रकारमप्युत्सवं निर्दिष्टं-यथोद्देशं प्रदर्शितमिति गाथार्थः ॥२२९॥ अथ मौलं द्वितीयविकल्पमाह—

अहं पुण उचएसविसयसुस्तं बीअमेव दुविणत्पं । उन्मग्गदेसणा मग्गनासणा तं पि दंसेमि ॥ २३० ॥

अथेति क्रियाविषयकोत्सजानन्तरं पुनरुपदेशविषयमुत्सवं द्वितीयमपि द्विविकल्पं-विकल्पद्वयभाग, तत्रोन्मार्गदेशनात् मार्ग-
नाशनाच्च, चकारो गम्यः, उन्मार्गदेशनामार्गनाशनाभ्यां द्विविकल्पमित्यर्थः, यद्भवति तदपि दर्शयामीति गाथार्थः ॥ २३० ॥
अथोक्तमेव व्यक्तीकरोति—

अहिअं उचएसंतो पढमे भंगे अ ऊणमवि बीए । किरिआओणंतगुणं पावयरं वयणविसयं तं ॥२३१॥

अधिकं-पदकल्याणकादि प्राशुक्तमुपदिशन्-प्ररूपयन् प्रथमे भङ्गे-उन्मार्गदेशनालक्षणे, वर्त्तते इति गम्यं, ऊनमपि-स्त्रीजिन-
पूजानिवेधादिकमपि प्ररूपयन् द्वितीयभङ्गे इत्येतच्चोत्सवं क्रियातः-क्रियाविषयोत्सजादनन्तरगुणम्, अनन्तरप्रापहेतुत्वात्, सर्वेष्वपि
दोषेषु भाषादोषो हि व्यापकः, यदाहुः-“एकत्रासत्यजं पापं, पापं निःशेषमेकतः । द्वयोस्तुलाविभूतयोराद्यमेवातिरिच्यते ॥१॥”
इति योग० दृ०, अत एव पापतरम्-अतिपापरूपं वचनविषयं तत्, सम्यक्त्वप्राप्तावुत्कृष्टकालान्तरप्राप्तिहेतुत्वाद्, यदागमः-
“कालमणंतं च सुए अद्धापरिअट्ठओ अ देसणो । आसायणवहुलणं उक्कोसं अंतरं होइ ॥१॥ इति० श्रीआव०, अत्राज्ञातनावहु-
लस्तावदुन्मार्गप्ररूपको मार्गनाशकश्च ग्राह्यः, तस्यैव तीर्थोच्छेदपातकलिप्तत्वेनाज्ञातनावहुलत्वादिति गाथार्थः ॥ २३१ ॥ अथ
प्रकारान्तरेणाप्युन्मार्गप्ररूपणायाह—

अथचा धीणं जिणचरपूआपडिसेहणं अतित्थंवि । तित्थंतिअ भासंतो उम्मग्गपरूवगो पावो ॥२३२॥
 'अथे'ति प्रकारान्तरोक्तकः स्त्रीणां जिनचरपूजाग्रतिषेधकमतीर्थमपि तीर्थमिति भाषमाणः उन्मार्गप्ररूपकः पापात्मा ज्ञातव्य इति सार्थार्थः ॥२३२॥ अथ तीर्थस्वरूपमुद्भाव्य तद्योपको मार्गनाशकः स्यादित्याह—
 तित्थं गुण अच्छिन्नं श्रीजिणपूआपरूवणं भरहे । तंवि न तित्थंति वयं भासंतो मग्गनासगरो ॥२३३॥
 तीर्थं पुनः सततप्रवृत्तिमनुप्रसहं यावदच्छिन्नं वर्तते, तत्र भरतक्षेत्रे स्त्रीजिनपूजाप्ररूपकमेव, तचीर्थाप्यतीर्थमिति वचनं भाषमाणो मार्गनाशकः, यद्यप्युन्मार्गभाषका बोद्धादयो लौकिकमिश्रयादयोऽपि भवन्ति तथापि ते नोत्तमभाषिणः, किं तु उपचारादिसाध्य-
 वत्सनामविपकल्पाभिप्रहितकमिश्रयात्वमाजः, उत्तमभाषिणां हि मिश्रयात्वमुपचारादौरेष्यसाध्यतालपुटविपकल्पमभिनिवेशरूपं, तन्न पदमात्राद्यश्रद्धाने तदतिरिक्ताखिलमपि जैनप्रवचनं श्रद्धतां भवति; यदागमः—“पयमकुलं च इहं विजो न रोगं सुत्तनिषिद्धं । सेसं रोअवोविहं मिच्छादिह्दी जमाल्लि ॥१॥” इति, एतच्च नियमादनन्तसंसारहेतुरेव, यदुक्तं—“उस्सुत्तभारागणं वोहीनासो अणंतसं सारो” इति, इहं भगोचित्वं चामीयामहंदादीनामवर्णवादात् स्फुटमेव, यदागमः—“पंचंतिं ठाणेहिं जीवा दुल्लहोदित्ताए कम्मं पकरंति, तं—अरुहंताणं अवणं वदमाणे १ अरुहंतपणं चत्तसं धम्मस्स अ०२ आयरिउवज्झोयाणं अ०३ चाउवणस्स संघस्स अ०४ विविक्कितवधं भचेराणं देवाणं अ०५” इति श्रीस्थानाज्ञे, अवर्णवादिष्वं चोत्तमिणां तीर्थमप्यतीर्थतया भाषमाणानां स्फुटमेव, अतीर्थरूपस्यापि निजमतिविकल्पितस्य मार्गस्य प्ररूपकः श्रीक्रमादिजिनग्वेत्यलीककलद्दानात् महापातकमिति चोध्यं, नन्वेवं तीर्थक्रदादीनां कथ-
 मवर्णवादीति चेन्नृणु, श्रीवीरेण दुष्प्रसंगं यावदच्छिन्नं तीर्थं जगन्नितयपूज्यं तीर्थक्रतामपि नमस्करणीयमिति श्रीवीरप्रवर्तितमध्य-

पलभ्य प्रतिसमयमवर्णवादी सन् तीर्थकृतमप्यवर्णवाद्येव, यो यदाराध्यस्यावर्णवाद्येवेति तीर्थकृदवर्णवादी, तथाभूतश्च श्रुतचारि-
त्ररूपधर्मस्याप्यवर्णवादी स्फुटमेव, तथा च तीर्थान्तर्वर्तिनामाचार्यादीनामपि तथैवेति स्वधियैव धीधनानां प्रतीतमेवेति गाथार्थः
॥२३३॥ ननु लौकिकमिथ्यादृगपेक्षया उन्मार्गादिदेशको लोकोत्तरमिथ्यादृग कीदृग् स्यादित्याह—

लोहअमिच्छत्ताओऽणंतगुणं मगगनासणाइवयं । पावं तित्थच्चाण तुल्लेऽविअ तावया अहिअं ॥२३४॥

लौकिकमिथ्यात्वाद् उन्मार्गदेशनादिवचः—उन्मार्गदेशनादिवचनमनन्तगुणपापं—मिथ्यात्वबन्धमधिकृत्यानन्तगु-
णपातकनिमित्तं, तत्र हेतुमाह—तीर्थत्यागे त्युल्येऽपि च तावता उन्मार्गदेशनादिनाऽधिकमित्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—ननु लौकि-
कमिथ्यादृग् तावत् मूलतोऽपि जैनमार्गं नाङ्गीकुरुते, लोकोत्तरमिथ्यादृष्टिस्तु भूयांसं जिनोक्तमार्गमङ्गीकृत्य किंचिन्मात्रमपलपति,
तत्कथं लौकिकमिथ्यात्वापेक्षया लोकोत्तरमिथ्यात्वमनन्तगुणमिति पूर्वपक्षे प्राप्तेऽभिधीयते, यदुक्तं भूयांसं जिनोक्तमार्गमङ्गीकुरुते
तन्मृषाभाषणमेव, यतो जिनोक्तो मार्गस्तीर्थं, तच्चोत्सव्रभाषिणा मूलतोऽपि त्यक्तं, तस्यागे चांशतोऽपि जिनोक्तमार्गमङ्गीकारात्
कथं भूयोऽङ्गीकार इति वचनं सत्यं?, किं तु मृपैवेत्यर्थः, तथा च यथा बौद्धादिभिर्जनप्रवचनं त्यक्तं तथोत्सव्रभाषिणाऽपीति तु-
ल्येऽपि त्यागे बौद्धादिः पृष्टः सन् जैनमार्गं जैनमार्गतयैव व्रते, यथाऽस्मद्व्यतिरिक्ता एते जैना इति, अयं कृपाक्षिकस्तु पापात्मा
पृष्टः सन् जैनमार्गमप्यजैनमार्गतया व्रते, यथा नैते जैनाः, किंतु वयमेव जैना इति जैनमार्गव्यतिरिक्तेऽपि जैनसंज्ञावादिन इत्ये-
तावता मार्गनाशालीकवचसाऽधिकं—बौद्धादिभ्योऽधिकं, तच्चाधिक्यमनन्तगुणकारेण बोध्यं, किंच—जैनमार्गद्वेषोऽपि बौद्धादिभ्योऽ-
धिक एवेति तीर्थबहिर्भूतस्य तीर्थद्वेषिणोऽपि यदि भूयोऽङ्गीकारस्तर्हि कस्याल्पाङ्गीकार इति स्वधिया विचार्य भूयो जैनमार्गाङ्गी-

कारिण्यो न वक्तव्यमिति गार्थः ॥२३४॥ अथ गाथायुग्मेनोपसंहारमाह—

जम्हा उ संकिलिहोऽभिनिवेशी होइ तित्थपडिक्खे । लोओ उ भणइ तित्थं तित्थं खलु तित्थअणुकूलो ॥२३५॥
नेणं सम्भवसिद्धी लब्धइ परतित्थएसु न वियडवत्ते । इअ सुणिअ हंतु भग्घा भहपया तित्थभत्तिवया ॥२३६॥

यस्मादभिनिवेशी—कुपाशिकः संक्षिप्तः—निक्षिप्तपरिणामवान् तीर्थप्रतिकूलः—तीर्थहितप्रद्युत्तिमान् प्रागुक्तयुक्तया भवति, लोक-
स्तु—बौद्धादिस्तु खलुस्वधारणे तीर्थमेव—जैनमार्गमेव तीर्थ—जैनमार्गं भणति तीर्थानुकूलो—वचसा सम्यग्भाषमाणस्तीर्थानुकूलप्र-
न्निमान् भवति, तेन कारणेन तद्वचसिद्धिः, अपेर्गम्यत्वात् तद्वचसिद्धिरपि—चरमशरीर्यपि लभ्यतेऽन्यतीर्थिकेषु, यतोऽन्यतीर्थिका
उत्कर्षतो दश सिद्ध्यन्त्येकस्मिन् समये, यदुक्तं—“सिद्धइ गिहिअजसलिंग चउइराट्ठाहिअसयं च”चि, न चाव्यक्ते—कुपाशिकवर्गे
—चरमशरीरी स्याद्, अयं भावः—अन्यतीर्थिको हि जैनमार्गश्रद्धानभाग् तद्वचसिद्धिकोऽपि स्यात्, किं तु तथाविधयोग्यतावशात्
कथिदेकज्जादिभवसिद्धिकोऽपि भवेत्, तस्य जैनमार्गं जैनमार्गतया द्रुवाणस्य तथाविधवचोदोषाभावाद्, उत्सन्नमार्गपतितस्तु स-
न्मार्गमाश्रितोऽपि न चरमशरीरी स्यात्, तच्छ्रद्धानेन मृतस्तु नियमादनन्तसंसार्येव, तस्य तीर्थमतीर्थत्वेनातीर्थं च तीर्थत्वेन भाष-
माणस्य तथाविधवचोदोषमद्भावादिति भावः । ‘इअ सुणिअ’चि इति—अमुना प्रकारेण ज्ञात्वा ‘तीर्थभक्तिवचसः’ तीर्थं तीर्थत्वेन
वक्तव्यं, तदपि त्रैलोक्योचर्मं सर्वगुणनिधानमित्यादिभक्त्या वचो येषां ते तथाभूता भव्याः ‘भद्रपदानि’ मङ्गलस्थानानि भवन्तु,
प्राकृतत्वात् पुंस्त्वनिर्देशः, अयं भावः—आस्तां स्वयं कायेन तदाराधनं, वचोमात्रेणापि तीर्थस्वरूपं सम्यग् निरूपयन् त्रैलोक्यपू-
ज्यलक्ष्मीस्थानं भवतीमिगार्थः ॥२३४-२३६॥ अथ तृतीयविश्रामोपसंहारमाह—

एवं कुक्कुत्सकोसिअसहस्सकिरणंमि उदयमावणे । चक्रसुत्पदावरहिओ कहिओ महओ खरयरोऽवि ॥२३७॥

एवं-प्रागुक्तप्रकारेण कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे उदयं प्राप्ते चक्रसुचि-चक्षुः स्वकीयलोचनं तस्य यः प्रभावो-महिमा नी-
लादिवस्तुग्रहणशक्तिस्तेन रहितो-विकलसूतीयः खरतरोऽपि कथितः, अयं भावः-उदिते हि सहस्रकिरणे यथा कौशिको निज-
चक्षुःप्रभावरहितो भवति, अयं जगत्स्वभावो यत्तामसकुलस्य सूर्यकिरणः अतिश्यामतया भासन्ते, यदाह श्रीसिद्धसेनदिवाकरः-
“मद्धर्मबीजवपनानवक्रौशलस्य, यष्ट्येकवान्धव ! तवापि खिलान्यभूवन् । तवाद्भुतं खगकुलेष्विह तामसेषु, सूर्याश्रवो मधुकरी-
चरणावदाताः ॥१॥” इति, तथा कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणसंज्ञितेऽस्मिन् प्रकरणे कुपक्षाणां पुरस्तादुद्भाविते कुपाक्षिकविशेषः खरतरो
निजचक्षुः-कुश्रद्धानरूपा कुट्टहिस्तत्प्रभावरहितो भवति, तस्य मतिविकल्पिताः कुयुक्तयो न स्फुरन्ति, अथवा कुट्टहिरेव सुदृष्टी-
भवतीत्येवंविधः खरतरः कथित इतिगार्थः ॥ २३७ ॥ अथायं खरतरः कस्मिन् संवत्सरे कस्मिंश्च गुरौ विद्यमाने सत्यस्मिन्
प्रकरणे भणित इति प्रदर्शनाय गाथामाह-

नवहत्थकायरायंकिअसममहिमंमि चित्तसिअपव्वे । गुरुदेवयपुण्णुदए सिरिहीरविजयसुगुरुचारं ॥२३८॥

प्रथमविश्रामोक्ता बोध्या ॥ २३८ ॥ अथैतत्प्रकरणकर्तृनामगर्भेतामाशिरभिधायिकां गाथामाह-

इअ सासणउदयभिरिं जिणभासिअधम्मसायराणुणयं । पाविअ पभासयंतो सहस्सकिरणो जयउ एस्सो ॥२३९॥
व्याख्याऽत्रापि प्राभवत् ॥ २३९ ॥ इअ कुक्कुत्सकोसिअसहस्सकिरणंमि पद्यपणपरिक्रवावरनामंमि खरय-
रमयनिराकरणनामा चउदयो विममामो समनत्तो ॥

इति श्रीमत्तपागणनभोनभोमणिश्रीहीरविजयसूरीश्वरशिष्योपा-
ध्यायश्रीधर्मसागरविरचिते स्वोपज्ञकुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे
श्रीहीरविजयसूरिदत्तप्रवचनपरीक्षानाम्नि प्रकरणे खरतर-
मतनिराकरणनामा चतुर्थो विभ्रामो व्याख्यात इति ।

अथ पञ्चमो विश्रामः ॥

अंचलमतो-
त्पत्तिः

॥४२९॥

अथ क्रमप्राप्तमांचलिकमतं निरूपयितुमाह—

अहं अंचलिअं कुमयं लोअपसिद्धंवि किंचि दंसेमि । तेरुत्तरचारसए चिक्रमओ अहमकम्मसुदया ॥१॥
'अथे'त्यौष्ट्रिकनिरूपणानन्तरम् 'आंचलिकम्' अञ्चलं—पह्लवो धर्मानुष्ठानादौ श्रावकाणां प्ररूपयन्तीत्याञ्चलिकास्तेषामिदमाञ्चलिकं
'कुमतं' कुत्तिसंतश्रद्धानरूप लोकप्रसिद्धमपि—सर्वलोकसम्मतमपि, यद्यपि सर्वेऽपि कुपाक्षिकाः प्रवचने प्रतीता एव तथापि तेऽप्यभ्या-
ञ्चलिकः प्रकृतो वक्ष्यमाणश्च लुम्पा क इति द्वितयमात्रालगोपाङ्गनानामपि प्रतीतमिति ज्ञापनार्थमिदं विशेषणं, यत एवं तत एव
किंचिद्विशयामि, न पुनः खरतरवद्विस्तरेणेति पूर्वोद्धृतम्, अथोत्तरादेनोत्पत्तिकालमाह—'तेरुत्तरे'त्यादि, त्रयोदशोत्तरद्वादशयते
वै विक्रमतोऽथमकम्मोदयाद्—अशुभकर्मोदयाज्जातमित्यध्याहार्यमिति गार्थः ॥१॥ अथ यतः पुरुषादुत्पन्नं तमाह—

पुण्णिणमिओ नरसिंहो नमिणं एगनयणदुव्वयणो । केणवि अचराहेणं तेहि वि चारिहिकओ आसी ॥२॥
पौर्णिमीधिकः—पूणिमापक्षसंचन्धी नाम्ना नरसिंहः 'एकनयनदुर्वचनः' एकं नयनं—लोचनं यस्य स एकनयनो दुष्टं व-
चनं यस्य सं२ ततो विशेषणसमासः, क्काणाक्षोऽपि जिनदत्तवन्मुखरीत्यर्थः, अत एव केनाप्यपराधेन 'तेहि वि'न्ति तैरपि—पौर्णिमीय-
कैरपि बहिष्कृत आसीदिति गार्थः ॥२॥

सो पुणं कमेण छउणयगामे पत्तो अतत्थ तम्मइया । लोअणरहिआ नाहीतिसइहीवि महिइहिआ बुइहा ॥३॥

स पुनर्नरसिंहः क्रमेण कियता कालेन पर्यटन् कर्कश्यामासन्ने छुणयग्रामे प्राप्तः, तत्र च तन्मृतिका-पौर्णिमीयकमतरक्ता लोचन-
रहिता नाढानाम्नी श्राद्धी महर्द्धिका वृद्धा च वयसा कुटुम्बमान्या चासीदिति गाथार्थः ॥३॥

तीर्ण वंदणदाणावसरे मुहपत्तिआवि णो पत्ता । देहंचलेण वंदणस्मिअ भणिअं तेण पावेण ॥४॥
तथा वन्दनदानावसरे 'मुखवस्त्रिका' मुखवस्त्रिकापि नो प्राप्ता, तदानीं तेन पापेन नरसिंहेन देवञ्जलेन वन्दनकमिति भणित-
मिति गाथार्थः ॥ ४ ॥ अथ तन्मतसाविध्यदात्र्या नाड्याः स्वरूपमाह--

सा पुण पुवं पुणिमगुरूप केणावि दूमिआ आसी । नरसिंहस्सवि भङ्गणी दोहिवि पयडीकयं कुमयं ॥५॥
सा नाढी निज दुम्बे बहुमान्या केनचिद् पौर्णिमगुरुणा-पौर्णिमीयकाचारेण 'दूमिअ'त्ति दूमिता दोदूयां प्रापिताऽसीद्, अयं
भावः--कश्चिदाचार्यः तत्र प्राप्तः, तेन च तत्रत्यश्राद्धादिसमुदायो धर्मनिर्वाहणोदन्तेन प्रष्टः, तेन च नाढीप्रसादेनोक्तं, तदानी-
माचार्योऽपि कीदृशी नाढी?, देवगुरुप्रसादेनेति कथं नोच्यते? इत्युक्तवान्, एकदा च वन्दनकदानावसरे नाढी नासीत्, कुटुम्बेन
चोक्तं-यावन्नाढी नायाति तावत्प्रतीक्षणीयम्, आचार्यश्च तन्मानम्लानीकृते तामन्तरेणैव वन्दनकं दापितवान्, तदुदन्तं च स्वरूपं
चाकर्ण्य सा नाड्यपि सामर्पाऽभूत्, तद्वृत्तान्तं च निश्चय नरसिंहस्तत्रागतः, सा च तस्य भगिनी, वन्दनकदानावसरे देवयोगात्
तस्या एव मुखवस्त्रिका न प्रभूता, नरसिंहेन चोक्तं-हे नाढि! नास्त्यागमे मुखवस्त्रिका श्राद्धानामिति प्ररूपणया तव मानम्लानि-
कराचार्यां नुरक्तश्राद्धसमुदायस्य मुखवस्त्रिकात्याजनेन तत्रामयं प्रमाणपदवीं नेष्यामी, देवञ्जलेन द्वादशवर्षवन्दनकं, दत्तं च तथा
सकुटुंबिकया तत्, ततो दृग्विकलनादिगणकाश्चनगमिहाभ्यां कारणानुरूपं कार्यमिति न्यायादाश्चलिकमतोत्पत्तिरिति द्वाभ्यां कुमतं प्रक-

टीकृतमितिगाथार्थः ॥५॥ अथ नाढ्या किं कृतमित्याह—

नीप सूरिपयंपिअ दवाचिअं अट्टसहसदविणेणं । तस्स उज्जरक्खिण्णं नामेणं चिइनिवासीहिं ॥६॥

तथा नाढ्या अष्टसहस्रद्रविणदानेन चैत्यनिवासिभिः—नटीपद्रीयचैत्यवासिभिरिभार्यरक्षितेन नाम्ना—आर्यरक्षितसूरिरिति नाम्ना
सूरिपदं दापितमितिगाथार्थः ॥६॥ अथ नरसिंहेन किं कृतमित्याह—

निअमयबुद्धिनिमित्तं पावग्गिरिकालिआसिहा देवी । आराहिआ य मिच्छादिट्ठी इगवीधुवासेहिं ॥७॥

निजमतवृद्धिनिमित्तं पावकगिरौ या कालिकाभिधा—कालिकानाम्ना मिथ्यादृष्टिहिंसाप्रिया देवी सा एकविंशत्योपवासैरारा-
धिता—स्वायत्तीकृतेतिगाथार्थः ॥८॥ अथ तदनन्तरं नरसिंहः किं कृतवानित्याह—

पच्चक्खा चक्केसरि अमहंति सुसं वइं सु सो पावो । पावजणाणं पुरओ वुण्णहवयणं पयासंतो ॥८॥

अस्माकं चक्रेश्वरी प्रत्यक्षेति मृषा अवादीत् स नरसिंहः प्रापो—नवीनमताकर्षणाभिनिवेशमिथ्यात्वपापलिप्तः पापजनानां
पुरतः—तदुचितपर्षदि व्युद्ग्रहवचनं प्रकाशयन् मुग्धजनान्, विप्रतारयन्नित्यर्थः ॥८॥ अथ मुग्धजनानां विप्रतारणमुत्सन्नवचने-
रेव स्यादिति तान्याह—

उस्सुत्तं पुण पयडं पढमं मुहपोहआइ पडिसेहो । जुत्ती जइलिंगं तं णो जुत्तं सावयाण भवे ॥९॥

उत्सन्नं पुनः प्रकटं तन्मतोत्पत्तिकालादारभ्याद्य यावत्सर्वजनप्रतीतं प्रथमं लुम्पाकानां प्रतिमाप्रतिषेधवत्, मुखपोतिका—मुख-
वस्त्रिका तस्याः प्रतिषेध इति पुर्याद्धेन प्रथमोत्सन्नमाविष्कृतं, अथ उत्तरार्धेन तदुद्भावितां शुक्तिमाह—‘जुत्ति’ति शुक्तिस्तत्र

मुखवस्त्रिका यतीनां लिङ्गं तच्च श्रावकाणां नो युक्तम्-उचितं भवेदिति तद्वचनमिति गाथार्थः ॥९॥ अथतिप्रसङ्गं न दूययितुमाह--
पोत्तिंअमित्तेण जइ लिंगं किं नाम नेह साम्भण । समणो इवत्तिं समण भणिओवि जओ जिंणिदेहिं ॥१०॥
पोत्तिका-मुखवस्त्रिका तन्मात्रेण यदि लिङ्गं यतीनां-साधूनां लिङ्गं वा, नामेति कोशलमन्त्रणे, किम्?--इह-जगति प्रवचने
वा सामायिके न स्यात्, तत्र तु सुतरां स्यादित्यर्थः-तत्र हेतुमाह--'समणे'त्यादि, यतः कारणात् समये-सिद्धान्ते जिनेन्द्रः श्रमण
इवेति-श्रावकः श्रमण इव सामायिके भणितोऽपि, अयं भावः-मुखवस्त्रिकामात्रेण यदि श्रावकः श्रमणलिङ्गीस्याच्चहिं तीर्थकरः
सामायिके श्रमण इव श्रावको भणितः, तच्च तन्मते न युक्तम्, अतः सामायिकमपि परिक्षरणीयं स्यात् यतिसमताभवनेहेतुत्वा-
दिति गाथार्थः ॥१०॥ अथ श्रावकस्तसामायिकं घटिकाद्वयप्रमाणं, तच्च साधूभिर्नोङ्गीकृतमतो न यतिसमतेति निराकर्तुमाह--
मुणिजगणअंगीकरणा लिङ्गं जइ मुखसत्तदणमाई । अन्भतरमवि चउद्धं अरिहणमुद्धारमाईणि ॥११॥

अत्र यथा श्रावकाणां सामायिकमल्पकालीनं न साधुगमनामुत्तमं तथा मुखवस्त्रिकादिग्रहणमपि यावत्सामायिकादिक्रियोप-
योगि स्तल्पकालीनमेवेति कथं साधुसमतासूचकमिति सत्यामपि प्रतिबन्धां युक्त्यन्तरमाह--'मुणि'सि मुनिजनाङ्गीकरणाद्यदि लिङ्ग-
मर्थात् मुखपोतिका, तर्हीति गम्यं, शुद्धश्रद्धानाद्याभ्यन्तरमपि पुनर्वर्णनमर्हजमस्कारादीनि, यतिभिर्यथोङ्गीकृतानि तथैव आ-
वर्करीपीति तवाभिप्रायेण माधुसन्ता श्रावकाणां नोचितेति श्रावकैस्तान्यपि परिहरन्त्यानि भवेयुरिति गाथार्थः ॥११॥ अथ आ-
वकाणां सामायिकमभ्युपगच्छता स्तनिकेनावश्यं मुखवस्त्रिकाऽभ्युपगन्तव्येत्यत्र युक्तिमाह--

सांमाइअंमि उ कए समणो इव सावओ इव सावओ हवइ जग्हा । इभवयणा मुणिंलिंगं कंअंमि न विरुद्धमिह समण ॥१२॥

“सामाहंमि उ कए समणो इव सावओ हवइ जम्हा । एएण कारणेणं बहुसो सामाहअं कुज्जा ॥१॥” इति सिद्धान्तवचनं तत्रार्थवचनादिह-प्रवचने ‘समए’ति कालविशेषावसरे सामायिकादिक्रियाकरणकाले कथञ्चिन्मुनिलिङ्ग-साधुलिङ्गात्तुकारि चिह्नं श्रावकाणामपि न विरुद्धम्, अन्यथा श्रमण इवेत्यादिवचनासंभवाद्, अत्रेशब्दो ह्युपमात्राची, सा च भूयोभिः समानधर्मेरेव स्याद्, यतः ‘तद्विन्नत्वे सति तदतभूयोऽसाधारणधर्मवच्चं सादृश्य’मिति सादृश्यलक्षणं, न च तत्राध्यवसायिरूपं ग्राह्यं, बाह्यचिह्नमन्तरेण तथाव्यवहाराभावात्, तत्र सादृश्यं भिन्नत्वं चैवं-साधूनां क्रियोपयोगि रजोहरणमुखवस्त्रिकादि तथा श्रावकाणां चवलक-मुखवस्त्रिकादि, एवं साम्येऽपि साधूनां सूत्राणि कनिषद्यादयोपेतं पट्टकस्यूतदशिकाकलितं रजोहरणं श्रावकाणां तु दण्डमात्रनिचद्रदशिकात्मकं नाम्नाऽपि चवलकरूपं रजोहरणं, मुखवस्त्रिकाऽपि साधूनां मुखप्रमाणा, श्रावकाणां तु पोटशङ्कुलप्रमाणा, तथा परिहितचोलपट्टकः साधुः कञ्छोटिकासंयुक्तपरिहितवस्त्रः श्रावकः, सवेणीकमस्तकः श्रावको लुञ्चितकैगमस्तकस्तु साधुः, स च यावज्जीवाभिग्रही श्रावकस्तु परिमितकालाभिग्रही चेत्यादि वैसदृश्यमपि बोध्यं, अत एव श्रमणवच्छ्रावकः सामायिके भणितः, तथा च कथञ्चित्सादृश्यं न मुखवस्त्रिकादिचिह्नमन्तरेण स्यादिति सिद्धान्तयुक्तैव मुखवस्त्रिकादौ धर्मसाधनोपकरणे सिद्धे तत्प्रतिषेधवचनं तीर्थासम्मतं महार्मिध्यात्वमोहनीयबन्धहेतुरितिगार्थाः ॥२॥ अथ व्यवहारनयाभिप्रायेण सामायिकस्वरूपमाह—

धम्मोवगरणरहिओ कयसामइओऽवि अकयसामइओ । ववहारनए साह जह लिंगायारपरिचत्तो ॥१॥
धर्मोपकरणानि-रजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तै रहितः कृतसामायिकोऽध्यकृतसामायिको व्यवहारनये भवति, रजोहरणाद्युपकरणशून्यः सन् “करेमि भंते ! सामाहअं” इत्यादिपाठोच्चारेण सामायिकपरिणामवानपि व्यवहारनये सामायिकवान् न स्याद्,

यथा लिङ्गाचारपरित्यक्तः साधुर्व्यवहारतये साधुर्न भवति, तत्र लिङ्गं रजोहरणादि आचारस्तु प्रतिलेखनप्रतिक्रमणादिनियतक्रिया-
रूपस्ताभ्यां परित्यक्तः-शून्यः अन्तर्वृत्त्या कृतमहाव्रतोचारोऽपि गृहलिङ्गी-गृहोचितव्यापाररहितोऽपि साध्वनुष्ठानरहितो न
साधुव्यपदेशभाक् स्याद्, एवमनन्यगत्या व्यवहारतः सामायिकव्यञ्जकं रजोहरणादिलिङ्गमेव, तत्र सशिवशिरःप्रभृतिषु चिह्नेषु
सत्सु कथञ्चित्साध्वनुकृतिमात्रमेव मन्यते, न पुनः सर्वेथेति युक्त्या स्फुटं यथा स्यात्तथा सिद्धा मुखवस्त्रिका श्रावकादीनामपि
सामायिकादिक्रियासाधनोपयोगिनीतिगार्थः॥३॥ अथागमानुयायियुक्तिसिद्धामपि मुखवस्त्रिकां मृगधजनप्रत्यायनार्थं नामग्राहे-
णापि सिद्धान्तसिद्धां दर्शयितुमाह-

उद्यमरणे पुण तुह्य भणिअं समणेहिं सावयाणंपि । अणुओगाइस्तु आवस्सयकिरिआसाहणंमि फुटं ॥१४॥

अनुयोगादिषु-अनुयोगद्वारपञ्चाशकधृस्यादिध्वावश्यकक्रियासाधने-उभयसंध्यप्रतिक्रमणादिक्रियाकरणे स्फुटं यथा स्या-
त्तथा श्रावकाणामस्युपकरणं-रजोहरणादिकं श्रमणैः-साधुभिस्तुल्यं-समानं भणितं, तथाहि-“किन्तं लोउचरिअं भावावस्सयं?, रजं
णं समणो वा ममणी वा सावओ वा साविआ वा तच्चित्ते तस्मणे तल्लेसे तदज्झवसिण् तदज्झवसाणे तदप्पिअकरणे अण्णत्थ
कत्थइ मणं अकुर्वमाणे उभयकालं आवस्सयं करिंति” चि श्रीअनुयोगसूत्रम्, एतद्व्युत्पेक्षेदेशो यथा-‘तदप्पि तत्करणः’ करणानि-त-
त्साधकतमानि देहरजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तस्मिन्-आवश्यके यथोचितव्यापारनियोगेनार्पितानि नियुक्तानि येन, सर्वथा सम्यग् य-
थास्थानन्यस्तोपकरण इत्यर्थः इति श्रीअनुयोगद्वारवृत्तिः, तथा “तस्माहणं जाणिं सरीरओहरणमृहणंतगादिआणि दद्याणि ताणि
किरिआकरणत्तणओ अप्पिआणित्ति” अनुयोगचूर्णो, तथा यदुक्तम्-“उपासकदशाङ्गादावनुक्तत्वाच्छ्रवकाणामावश्यकमयुक्तमिति

तदनुक्तम्, अनुपदिष्टस्यासिद्धत्वात्, तथाहि—यद्यप्युपासकशान्नादौ नोपदिष्टं सम्प्रति न उपलभ्यते तथाऽप्यनुयोगद्वारे तदुपदिष्टं, तथाहि—जं इमं समणो वा समणी वा सावर्था वा साविआ वा तच्चित्ते तम्मण” इत्यादि वच इहापि बोध्यं, उपधानादिपाठवत् तथाविधपाठस्यापि व्युच्छिन्नत्वात्, एवं यावत् सुभद्राश्राविकानिदर्शनतश्च आवकस्य विधेयतया प्रतिपत्तव्यमिति पञ्चाशकवृत्तौ, अत्र व्यक्तमेव नामग्राहेण साधनामिव श्रावकाणामपि मुखवस्त्रिका आवश्यकक्रियोपयोनिनी भणितेति गाथार्थः ॥१४॥
अथ ग्रन्थान्तरसम्प्रतिमाह—

तह पणहावागरणे संवरदारंमि आइमे पूआ । मुहणंतयपमुहेहिं सइहाणामणेसणाहेऊ ॥ १५ ॥

तथा प्रश्रव्याकरणे—प्रश्रव्याकरणनाम्नि दशमाङ्गे आदिमे—प्रथमे संवरद्वारे मुखान्तकप्रमुखैः—मुखवस्त्रिकाजपमालिकाप्रमुखैः श्राद्धानां—श्रावकाणां पूजाऽनेपणाहेतुः साधोर्भवतीति भणितमिति बोध्यं, यथा भणितं तथा चाह—“नवि वंदणमाणणपूअणाए मि-
करं गवेसविअवं”ति श्रीप्रश्रव्याकरणाङ्गे प्रथमसंवरद्वारे, एतद्वृत्त्येकदेशो यथा—‘नवी’त्यादि भैक्षं—भिक्षासमूहो गवेययितव्यम्—
अन्वेषणीयं नापि वन्दनेन—स्तवनेन यथा ‘सो एसो जस्स गुणा विअरंति अवारिआ दस दिसासुं । इअरा कहासु सुवसि पच्चकरं
अज्ज दिट्ठोसि॥१॥”ति, नापि माननया—आसनदानादिप्रतिपत्त्या नापि पूजनया—तीर्थनिर्माल्यदानमस्तकगन्धक्षेपमुखवस्त्रिकानम-
स्कारमालिकादानलक्षणया” इत्यत्र यदि श्रावकाणां मुखवस्त्रिकाया अनुपयोगो भवेच्चाहं तद्वानेन तदावर्जनार्थं पूजाऽपि न भवेदिति
स्वयमेव पर्यालोच्यमिति गाथार्थः ॥१५॥ अथ मुखवस्त्रिकाप्रतिषेधनानन्तरं स्तनिकेन किं प्रतिषिद्धमित्याह—

उवगरणे पडिसिद्धे पडिसिद्धं सावयाण पडिकमणं । विवरीअं पडिसेहं कैइवि वहुकालअंतरिअं ॥ १६ ॥

उपकरणे—प्रतिक्रमणादिक्रियासाधकतमे मुखवह्निकारजोहरणादौ प्रतिपिद्धे—श्राद्धानां नोचितमित्युपदेशदानादिना त्याजिते 'कारणाभावे कार्यस्याप्यभाव' इति न्यायात् तत्कार्यम्—आवश्यकक्रियारूपं प्रतिक्रमणं तदपि श्रावकाणां निपिद्धं, मुखवह्निकाद्य-भावे प्रतिक्रमणासंभवात्, केचिद् ब्रुद्धास्तु प्रतिषेधं विपरीतं भणन्ति—प्रथमं तेन प्रतिक्रमणं श्रावकाणां प्रतिपिद्धं, पश्चात्कार्ये निपिद्धे कारणस्यानुपयोगान्मुखवह्निकादि निपिद्धं, तदपि ब्रह्मकालान्नरितं, यदा पौर्णिमीयकैवर्हिङ्कृतस्तदानीं प्रतिक्रमणं निपिद्धं, कियता कालेन तथाविधसामग्रीयोगात् सं० १२१३ व्षे छउणयग्रामे नाटीसांनिध्यात् मुखवह्निकादि प्रतिपिद्धमिति गाथार्थः ॥१६॥ अथ पुनरप्युत्तव्रशुद्धावयितुमेतत्प्रवृत्तिकालसंप्रतिकालयोर्विरोधं दर्शयन् प्रथमं पर्युपणास्वरूपमाह—

पज्जोसवणापुबं चउथिदिणे समयवईइ नयणाओ । जं आयरणाहरणं पज्जोसवणाचउत्थीण ॥१७॥
अतंपदीवचनात्—महेन्द्रसिंहसूरिकृतशतपदीनाम्नः स्तनिकमतसामाचारीग्रन्थात् पूर्वम्—आञ्चलिकमतं ब्रुचिकाले पर्युपणा चतुर्थदिनेऽभ्युपगताऽभूत्, पौर्णिमीयक्रमतात्रिगत्याञ्चलिकमताकर्पकेण चतुर्थीपर्युपणा न त्यक्तेत्यर्थः, यद्—यस्मात्कारणादाचरणोदाहरणे चतुर्थ्या पर्युपणा दर्शिता, आचरणाद्वारे अशठाचरणाप्रमाणकरणाय श्रीकालिकाचार्यप्रवृत्तिता चतुर्थ्येवोदाहरणतया दर्शिता, तथाहि—“जं जीअं सोहिकरं संवेगपरायणेण दंतेण । इक्केणवि आहणं तेण उ जीएणं धंवंहारे ॥१॥ इति व्यवहारे उ० १०, इति कल्पनिशीथन्यचद्वारग्रन्थत्रयाभिप्रायान् ज्ञायते विशिष्टपुरुषा एव केचिदशटत्वेनात्र मन्तव्याः, तदावसितं तु प्रमाणमेव, यथा कालकार्यैः पर्युपणाऽऽचरिता, तथाहि “जुगप्पहाणेहिं चउत्थी कारणे पवत्तिआ, सा चेवं अणुमया सवसाहणं”ति निशीथे उ० १०, पर्युपणाकल्पे चेत्यादि यावदाचरणाद्वारग्रान्ते इत्येवंरूपमन्यदप्यशठाचरितं प्रमाणमेव ११ इत्यशठाचरणाविधिः १०२”

इति शतपद्याम्, अत्र यदि तेषां चतुर्थी अप्रमाणमभिव्यजति हि आचरणाद्वारचनया एवासंभवः, प्रयोजनाभावात्, संभवे चाऽ-
गुणवर्तिता चतुर्थीनिर्दिशनासंभवात्, तस्मात् माहेन्द्रवरिणा सं० १२९४ वर्षे शतपदी पूर्वशतपदीतोऽंशेन विस्तरवती रचिता
तदानीं चतुर्थ्येव पर्युषणात्वेनाभिमत इति दृश्यं इति गाथार्थः ॥१७॥ अथाञ्चलिकमते कतिदिनैः पर्युषणेत्याह—

एगुणवर्णद्विणेहिं पञ्जोसवर्णवि तम्मए तेणं । अभिवद्विणवि सावणभद्वए सावणाइंमि ॥१८॥

एकोनपञ्चाशत्या दिनैः पर्युषणा तन्मते तेन कारणेन येन कारणेन चतुर्थ्या पर्युषणा, अयं भावः—आञ्चलिकस्तावत् पूर्णिमाप-
क्षाच्चिर्गतः, पूर्णिमापक्षस्तु पूर्णिमायामेव पाक्षिकं चतुर्मासिकं च, चतुर्थ्या च पर्युषणेतिकृत्वाऽयमपि तथैव कृतवान्, तथा च
पूर्णमातश्चतुर्थ्या दिन गणनया एकोनपञ्चाशदेव दिना भवन्ति, श्रावणभाद्रपदेऽभिवद्वितेऽपि 'श्रावणादौ' श्रावणप्रथमभाद्रपदयोः
पर्युषणाऽऽसीद्, अयं भावः—यथा चन्द्रसंवत्सरे तथा श्रावणभाद्रपदयोर्वृद्धावपि, परं दिनगणनया श्रावणे प्रथमभाद्रपदे चैकोन-
पञ्चाशता दिनैर्भवत्यत एव एके श्रावणभाद्रपदाधिकमासयोः पर्युषणामेकोनपञ्चाशता दिनैः कुर्वते अपरेत्वेकोनाशीत्याऽपीति शतप-
द्यामेवाचरणावैचित्र्यद्वारे भणितं, न चैतदाञ्चलिकव्यतिरिक्तानामेवेति गङ्गानीयं, यथासंभवं क्वचिदेतस्यापि कस्मिंश्चित्पक्षेऽन्तःपाति-
त्वाद्, अन्यथा एके चैत्यवासं कुर्वन्त्येकं च वसतिनिवासं १ एके पठमं द्वादश मंगलं अपरं तु हवद २ चैत्यवन्दनायामेकं नमः सिद्धेभ्य
इत्येकपदमपरं त्वेकमपि न भणन्ति ३ एके नमस्काराद्युपधानविधिं मन्यन्ते अपरं तु न ४ इत्यादि यावदेकं सामायिकं श्रावकाणां
प्रथममीर्यापथप्रतिक्रमणमपरं तु सामायिकग्रहणानन्तरं १८ एके पर्वतिविः प्रतिक्रमणवेलायां अपरं तु सूर्योदये २६ इत्यादौवेक-
स्मिन् पक्षेऽस्याप्यन्तर्भावाद्, अन्यथा तृतीयपक्षाभ्युपगमे चैत्यवसत्यनिरिक्तवामादिप्रसङ्गेनाव्याकुलता स्यात्, तस्मान्कचिद्

द्वयोः पक्षयोरैकतरपक्षेऽवश्यमन्तर्भाववदंकोनपञ्चाशद्दिनपर्युषणाभ्युपगमेऽप्यन्तर्भावोऽस्यावसातव्यः, एकोनाशीतिपक्षे तु स्तनिक-
व्यतिरिक्तोऽपि कश्चित्पूणिमापाक्षिकाऽभ्युपगन्ताऽवगन्तव्यः, चतुर्दशीयकानां तु दिनगणनया खरतरव्यतिरिक्तानामशीतिर्दिनाः
संभवन्ति, खरतरस्य तु पञ्चाशदिति, नन्वेकं पञ्चाशत्ता दिनैरपरे त्वशीत्येत्यादिविकल्पः कथं नोद्भावित इति चेदुच्यते, पौर्णमीयक-
निर्गतत्वेन पौर्णमीयक एव सहसा दक्षपथमवतीर्णस्तेन तद्विकल्प एवोद्भावित इति संभाव्यते, यद्वाऽनेके भेदा नोक्तास्तद्वदयमपीति
माथार्थः ॥१८॥ अथ चैत्रादिमासवृद्धौ विशेषमाह—

चित्ताइअंमि बुद्धे पञ्जोसवणावि वीसइदिणेहि । अभिवद्धिअंमि वीसा इद्याइअमागमं भणइ ॥१९॥
चैत्रादौ बुद्धे—चैत्रवैशाखज्येष्ठापादेषु, बुद्धेऽपि विंशतिदिनैरपि पर्युषणां स्तनिकेनैवाभ्युपगता, तत्र भ्रान्त्या सिद्धान्तमपि वदति,
यथा—“अभिवद्धिअंमि वीसा इअंमि सवीमई मासे”ति इत्यादि आगमं भणति, आगमस्तु तन्मतेऽच्छिन्नपरम्परात्यागेन न
न संभवतीत्यग्रे दर्शयिष्यते इति माथार्थः ॥१९॥ अथ संप्रतिप्रवृत्तिं दूषयितुमाह—

जं पुण पंचमिदिवसे पज्जोसवणावि संपइ तेसि । नं अइहजरइणायं संपत्तं पाचकुमयंमि ॥२०॥
यत्पुनः सम्प्रति तेषां—पल्लविकानां पञ्चमीदिवसेऽपि पर्युषणा तद्वद्जरतीयन्यायं संप्राप्तं पापकृमते—स्तनिकमते इति गाथार्थः
॥२०॥ अथार्द्धजरती व्यक्तीकरोति—

जणणं चुण्णीवयणं पमाणयंतंपि सयवईकारं । संपइ पमाणयंता पल्लविआ पंचमीवयणा ॥२१॥
यद्—यस्मात्ताणमित्यलङ्कारे ‘चूणिवचनं’ पर्युषणाकल्पनिष्ठीयादिचूणिवचनं प्रमाणयन्तमपि ज्ञतपदीकारं संप्रति प्रमाणयंतः

पल्लेविकाः पञ्चमीवचना इत्यद्वैतरती, अयं भावः-शतपदीकारेण चूर्णिः सिद्धान्ततयाभ्युपगता, चूर्णौ च युगप्रधानश्रीकालका-
चार्यप्रवर्तिता चतुर्थी तीर्थसम्भताऽद्य यावदच्छिन्ना प्रवर्तते, एवं सत्यपि पर्युषणा सिद्धान्तोक्ताऽस्माकं सम्भतेति महत्यसंगति,
द्वयोर्मध्येऽन्यतरस्यावश्यं त्यागापत्त्या, चतुर्थीत्यागे शतपदीकारोऽपि त्यजनीय एव स्यात्, न च तदानीं शतपदीकारश्चतुर्थी प्रमाण-
तया हुवाणोऽपि पञ्चमीमेव स्वयं कृतवानिति शङ्कनीयं, चतुर्दशीपाक्षिकपरिहाराभिधित्सया चतुर्दश्यां पाक्षिकं न कालकाचार्य-
प्रवर्तितं, किंतु कियता कालेन चतुर्थीयुषणानुरोधेनान्यैराचार्यैराचीर्णमिति समर्थितवान्, तथाहि-किंच-अधुनाऽऽचार्यैरपि
पाक्षिकमागमाभिप्रायेण पञ्चदश्यामेवाभ्युपगतं, यथा स्थानकञ्जुत्तिः-“एवं च कारणेण कालगायारिणि चतुर्थीं पञ्जोसवणं
पवत्तिशं, समत्थसंवेण य अनुमविशं, तवसेण य पक्षविआणिवि चउदसीए आयरिआणि, अण्णह आगसुत्ताणि पुण्णिमाए”
इति, अथ यदैव कालकाचार्यैः पञ्चमीतश्चतुर्थ्यां पर्युषणा कृता तदैव पञ्चदशीतश्चतुर्दश्यां पाक्षिकमपीतिचेत्तन्न, यतः पर्युषणाकल्पे
“अजकालगेहिं कारणिआ चउत्थी पवत्तिआ, सा चेव खाइं गया सबसाहूणं”ति, अनेन पर्युषणाविषयैव चर्चेति, न पुनः क्वापि
पाक्षिकस्येति, अपिच-स्थानकञ्जुत्तिःकृताऽपि ‘तवसेण य पक्षविआणिवि चउदसीए आयरिआणि’ इत्येवमुक्तं, न पुनरुक्तं कालका-
चार्येण पाक्षिकमपि चतुर्दश्यामानीतमिति १२ इति शतपद्यां द्वादशाधिकशततमद्वारे, अत्र श्रीकालकाचार्यचरिताऽन्याचार्याचरि-
तयोः परस्परं भेददर्शनेन काश्चिद्विशेषो वक्तव्यः, स च सूक्ष्मधिया पर्यालोच्यमानः श्रीकालकाचार्यचरितायाश्चतुर्थ्याः प्रामाण्य-
मन्तरेण न संभवति, अन्यथा स्तनिकमते चतुर्दशीपाक्षिकचतुर्थीपर्युषणयोर्द्वयोरपि पूर्वाचार्याचरितत्वेन परिहार्थत्वे विशेषभावाद्
अथ यदैवेत्यादिशिष्यनोदनाद्युद्भावनस्याकिञ्चित्करत्नमेवापद्यते, किंच-पूर्वाचार्यैरपि चतुर्थ्यनुरोधेन पाक्षिकं परावर्तितं, न

पुनः श्रीकालकाचार्यचरिताया अपि चतुर्थ्या उल्लङ्घनं विहितं, तस्या अतिवलंबच्चाद्, अत एव पूर्णिमापक्षोऽद्यापि पूर्णिमायां पाक्षिकं चतुर्मासिकं च कुर्वाणोऽपि पर्युषणां तु चतुर्थ्यमिव विदधाति, तन्मतेऽनादिसिद्धमपि चतुर्दश्यां पाक्षिकं पूर्वाचर्येणा-
चरितं, स चाचार्यश्चतुर्थीप्रवर्तकश्रीकालकाचार्यव्यतिरिक्त एवेति कृत्वा नास्माकं सम्मतमिति विकल्पः, अत एव शतपदीकारे-
णापि क्वापि चतुर्थीपर्युषणा न दूषिता, न चा केचित्पञ्चम्यां पर्युषणां कुर्वति केचिच्चतुर्थ्यामेवेति आचरणवैचित्र्ये दर्शितं, प्रत्युत
पौषत्रयवर्षस्थितिद्वारे पर्युषणायामष्टमतपस उत्तरपारणकं प्रतिपद्येवोक्तं, तथाहि—“रूपा अंतैरिआ मणिआं-तुम्भे अमावसाए उ-
ववासं काउं पडिवयाए सवखजविहीहिं साहू उत्तरपारणए पडिलाभेत्ता पारेह, पञ्जोसवणाए अहमंतिकाउं पडिवयाए उत्तरपारणयं
भवइ” इति निशीथदशमोद्देशकोक्तः, तथा—अट्टमच्छुचउत्थंसंवल्लरचाउं मासपक्षेखेसु। न करेइ सायवहुलो न य विहरइ मासकल्पे-
णं ॥१॥” इत्युपदेशमालावचनाच्च पर्युषणादिनत्रयस्यापि पर्वत्वं सुप्रतीतमेव, अतो दिनत्रयेऽपि पौषधमविरुद्धमेवेति इति पौषधवि-
चारः ३६॥ इति शतपद्यां, अत्राष्टमतपस उत्तरपारणकं प्रतिपद्येवोक्तं, न पुनः क्वापि शतपद्यामपि द्वितीयायामुत्तरपारणकं, नवा केचि-
त्प्रतिपदि केचिच्चु द्वितीयायामपीति वैचित्र्यमपि दर्शितं, तेन चतुर्थीपर्युषणामधिकृत्य शतपदीकारकाले विप्रतिपत्तिर्नासीदिति
बोध्यम्, अन्यथा प्रवचनविरुद्धमन्यद् बहुविधं प्रलपन्नपि तदपि प्रालपिष्यत्, तच्च क्वापि नोक्तं, तद्विषयकचर्चागन्धोऽपि नोद्भावि-
तः । किंच शतपद्युद्धारेऽपि “अंतरावि अ से कप्पइ पञ्जोसविचए, नो से कप्पइ तं रयाणि उवायणाविचए” इति श्रीपर्युषणाकल्पे
पञ्चाशदिनातिक्रमः साक्षान्निपिद्धोऽत एव श्रीकालकाचार्येण परं चतुर्थ्या पर्वकृतेऽन पुनः पञ्चम्यामिति शतपद्युद्धारे ३८द्वारे, अथ
पर्युषणामधिकृत्य समुदायार्थस्त्वेवं-स्तनिक्रमते पूर्वं पर्युषणा चतुर्थ्यमिव, श्रावणभाद्रपदवृद्धौ च दिनगणनया एकोनपञ्चाशदिनेरेव,

चैत्रादिद्वयो च विंशत्या दिनेः, सर्वत्रापि चतुर्मासकं त्वापाढपूर्णमायामेव, संप्रति तु “अभिवृद्धिं अमि वीसा” इत्यादिवचन-
बलेन श्रावणभाद्रपदद्वयो चतुर्मासकं श्रावणेऽपि, परमेतत्सर्वजनविरुद्धं, यतस्त्रीण्यपि चतुर्मासकानि कार्तिकफाल्गुनापाढमासनि-
यानि, यत्तु जैनटिप्पनकानुसारेण श्रावणभाद्रपदद्वयपि आपाढद्वयैरेव गण्यते इति तत्र युक्तं, जैनटिप्पनकस्य व्युच्छिन्नत्वात् सं-
प्रति श्रौतटिप्पनकेनैव व्यवहारप्रवृत्तिः, तदनङ्गीकारे दीक्षाप्रतिष्ठादिमुहूर्तपरिज्ञानं दूरे, मासद्वयद्विरपि कथं ज्ञायते ? तस्माच्छ्रान्त-
भाद्रपदद्वयद्विर्नापाढतया व्यवहर्त्तव्या, किंतु श्रावणादित्येवेति, किंच-श्रतपद्यामपि श्रावणेऽपि चतुर्मासकमिति विचारो नोद्भावितः,
तेन ज्ञायते श्रतपद्यामनुक्तस्यापि प्रवृत्तिराशुनिकैव कियत्कालानन्तरं प्रवृत्तेति गाथार्थः ॥२१॥ अथ कृतागमशरणस्य स्तनिक-
स्यागमः शरणमेव न भवतीति दशयितुमाह—

तित्था चुअस्स आगमस्सरणं साहाउ पत्तसरणुव्व । जं सुत्तत्थुभयंपिय तित्थायत्तं जिणितुत्तं ॥२२॥
तीर्थान्-श्रीत्रीप्रवर्त्तितान्छिन्नतीर्थान्छ्रुतस्य-श्रष्टस्य नरसिंहस्यागमशरणं शाखातश्च्युतस्य पत्रशरणवन्न भवति, अयं भावः-
‘स्वाधिरुदशाखाभङ्गाच्चहि पत्रमालम्बायाल’मितिन्यायात् स्वाधिरुदशाखातः पततः पुरुषस्य तच्छाखापत्रावलम्बनं श्राणाय न भवति,
तथा तीर्थाच्छ्रष्टस्य कुपाधिकमत्रस्याप्यागमस्त्वाणं न भवति, तत्र हेतुमाह-‘जं सुत्ते’त्यादि यद्-यस्मात्कारणान् मन्त्रार्थोभयमप्याग-
मं तीर्थार्थयत्तं-तीर्थवशं “प्रवचनं-द्वादशाङ्गी तस्याधारः तीर्थमपि प्रवचनं भण्यते” इत्यागमवचनाद्, यद्वा ‘प्रवचनं-वेत्यर्थो-
वा इति श्रावचनिकः-कालापेक्षया बहुवागम’ इत्याद्यागमवचनाच्च द्वादशाङ्ग्यादि यावच्छ्रुतं तावत्प्रवचनं भण्यते, तच्च तीर्थे
एव स्यात्, न पुनस्तीर्थवाहो कुपाशिकादिममुदाये, एतच्च जिनैर्द्रोक्तं-तीर्थकरणे भाषितमिति गाथार्थः ॥ २२ ॥ अथ तीर्थान्-

यत्तच्चमेव समर्थयति—

इदं आगमो अ तिविहो अत्ताणंतरपरंपरापुवो । दो गणहरसीसंता तइओ तित्थप्पवित्तंतो ॥२३॥

इह—प्रवचने आगमस्त्रिविधः—आत्मानन्तरपरंपरापूर्वः, आत्मा चानन्तरं च परम्परा चेतिशब्दाः पूर्वं यस्य स तथा, आत्माग-
मोऽनन्तरागमः परंपरागमश्चेतिभावः, यदागमः—“अहंवा आगमे तिविहे पं०, तं०—अत्तागमे अणंतरागमे परंपरागमे” इति
श्रीअनुयोगद्वारे, तत्राद्यौ द्वौ गणधरशिष्यान्तौ, सुधर्मजम्बूद्वाम्बन्तावित्यर्थः, तृतीयस्तु तीर्थप्रवृत्त्यन्तो—यावत्तीर्थयुयापीति
गार्थार्थः ॥ २३ ॥ अथ संप्रत्यागमः कीदृगिन्याह—

संपइ तइओ आगम तित्थहुमसूरिमाइकुमुमममो । फलसरिम्सो सुहजोगो मोगल्लो महुरो रस्सासाओ ॥२४॥
संप्रति—वर्त्तमानकाले तृतीय आगमः—परम्परागमलक्षणो वर्त्तते, न पुनरात्मागमानन्तरागमलक्षणौ, तयोर्व्युच्छिन्नत्वात्, स च
तीर्थद्रुमसरिशाखाकुसुमसमः—तीर्थलक्षणो यो द्रुमः—कल्पवृक्षादिलक्षणः तत्र सूरिलक्षणा शाखा तत्र कुसुमसमः—पुष्पसमानः, फल-
सदृशो यस्तस्माच्छुभयोगः—मनःप्रभृतीनां शुभव्यापारः, मनसोऽशुभव्यापारे प्रवर्त्तनं श्रुतमेव निगृह्णाति, यदागमः—“पहावंतं निगि-
ण्हामि, सुअरस्सीयमाहिअं । न मे गच्छइ उम्मगं, मगं च पडिअइअ ॥” नि श्रीउत्तरा० (८७०) मधुरः फला (रसा) स्वादो मोक्षः,
मधुरफला (रसा) स्वादकल्पो मोक्ष इत्यर्थः, तत्र यथा द्रुममन्तरेण न शाखासंभवः, शाखामन्तरेण च न कुसुमोत्पत्तिः, तदभावाच्च
न फलं, फलाभावात्कुतो मधुररसास्वादः ?, तथा तीर्थमन्तरेण न सूरिः, यतः पञ्चवस्तुके—“परम्परागतः सूरिः स्वशिष्यं प्रति स-
म्यगुद्देशादिविधिना सिद्धान्तमध्याप्य पुस्तकैश्चलिखितं सूरिमन्त्रं ददाती”त्युक्तमस्ति, सूरिमन्तरेण च परम्परागमलक्षणास्तृतीय

आगमोऽपि न संग्रहति, तमन्तरेण न शुभयोगस्तदभावात्कुतो मोक्षः ? इति गाथार्थः ॥२४॥ अथ तीर्थं कथमासीदित्याह—
नित्यं तु कालगज्जा अचिञ्चनं जाव दुष्पसद्वसूरी । पञ्जोसवणचउत्थीठिअंति का तत्थ संकावि ? ॥२६॥
तीर्थं तु श्रीकालकाचार्याहुप्रसभसूरिं दावत् पर्युषणाचतुर्थीश्रितमिति का तत्र शङ्कापि ? , यदि श्रीवीरस्थापितं तीर्थं चतुर्थी-
मेवाश्रितं विद्यमानं तर्हि तीर्थाद्बहिर्भवनेहेतुः पञ्चमीशङ्कापि न युक्ता, किं तेन सुवर्णेन येन कर्णो व्रुटयेते इति लोकाभा-
णकान् किं पञ्चम्याः प्रयोजनं ? , तीर्थाद्बहिर्भूयते इति गाथार्थः ॥ २२ ॥ अथ कुपाक्षिकस्तीर्थनिर्णय एव स्यादतस्तद-
भिप्रायमाविष्कृत्य दूयन्नाह—

संपइ नित्यमजुत्तं कुणइ अजुत्तं पि जो उ नदइसी । इअ आगमपरमत्थो मत्थयसूलं खु किंसूलो ? ॥२४॥

संग्रति तीर्थमयुक्तं करोति, चक्रागत्ररूपयति च, यस्तु तद्वद्विषितोऽर्थादवर्णवादी स युक्तमपि—अपिरेवार्थे युक्तमेव करोति, एवं
परमिप्राये मत्युच्यते 'इअ'ति इत्यमुना प्रकारेण प्रागुक्तयुक्त्या आगमपरमार्थः—सिद्धान्तरहस्यं मस्तकशूलं—श्रीवृजनस्य मस्त-
कशूलमिव. किं मूलं यस्य स तथा, कस्माद्गुरोः सकाशादवाप्त एवमाशयनिमित्तोपदेशः ? , कोऽपि गुरुर्नासीत्, किंतु निजमति-
विकल्पोत्थः, स च ज्ञानादीनां नाशहेतुरेव, यदागमः—विंशोहयते अणुकाहयते, जे आयमावेण विआगेज्जा । अट्टाणिण इति
चद्वगुणार्णं, जो णाणसंक्रणं म्रुसं चण्ज ॥१॥”ति श्रीश्वक्कदिति (५५९*) गाथार्थः ॥ २६ ॥ अथानन्यगत्याऽपि तीर्थमेव
यथार्थप्रवृत्तिमदिति दर्शयति—

आगमविरुद्धचारी आगमवंतं पि नित्यमवि हुज्जा । ना को अण्णो आगमचारीति अ भण्णई लोण ? ॥ २७ ॥

आगमवदपि आगमः—सिद्धान्तो विद्यते यस्य तदागमवद् एवंविधमपि तीर्थकरणमस्करणीयत्वातीर्थकारादपि बलवद् यदी-
तिगम्यं यद्यागमविरुद्धचारि—आगमविरुद्धपर्युषणावतुष्यीदि तेन चरितुं शीलमस्येति तच्चा, आगमविरुद्धचारि स्यात् तर्हि
अन्यः—तीर्थाद्वि व्यतिरिक्तः कोऽपि चागमचारी भण्यते लोके—मनुष्यलोके त्रैलोक्ये वा, न कोऽपीत्यर्थः, त्रैलोक्यपूज्यमपि तीर्थे
यदि प्रवचनविरुद्धं भाषेत प्रवेत्त वा तर्हि तीर्थमप्यतीर्थं भवेत्, तथा च तीर्थोच्छेदेऽतीर्थभूताः कुपाक्षिका अपि न भवेयुः, सत्येव
तीर्थे कुपाक्षिकाणां संभवः, तीर्थोच्छेदे तीर्थाग्रवृत्तौ वाऽन्यतीर्थिका भवन्ति, न पुनर्जमाल्यादयः कुपाक्षिका अपि, नहि वणिजा-
मभावे वणिक्पङ्क्तिबालव्यपदेशभाक् कोऽपि वणिग् संभवति, यस्मिन् मत्येव यस्ततः पृथग्भूय तद्विरुद्धाचारवान् स्यात् स तद्वाहो
भण्यते, एवं च मति चतुर्थ्याश्रिते तीर्थे विद्यमाने स्तनिकस्तद्वत्पञ्चम्याश्रितस्तीर्थवाह इत्यनन्यगत्यैव तीर्थं सम्यगितिगाथार्थः
॥२७॥ अथ तीर्थग्रन्थनीकोऽनन्यगत्या कीदृग् स्यादित्याह—

तत्थः पडिवक्खभूओ तित्थयराइणमहिअपडिवक्खो । सोचि जइ हुज्ज दक्खो सुक्खो दुब्भक्खसुहवडिओ ॥२८॥
तीर्थप्रतिपक्षभूतः—तीर्थप्रतिकूलक्रियामक्तस्तीर्थकारदीनामपि प्रतिपक्षो—द्वेषी चकार एवार्थे प्रतिपक्ष एव, सोऽपि यदि दक्षो—नि-
पुणो भवेत्तर्हि मूर्खो—जडो दुर्भिक्षमुखपतितः—दुर्भिक्षे त्रेपां क्षयो भवति तन्मुखे प्रथममयमेव पतितः, एतावता मूर्खस्य जगति
दुर्भिक्षोऽवगन्तव्यः, तथा चानन्यगत्याऽयमेव मूर्खचक्रवर्त्तीतिगाथार्थः ॥२८॥ अथ तीर्थानभिमतवादिनः पातकं गाथाद्वयेनाह—

नित्थपडिक्खलवयणं न तावमित्तेण पावहेउत्ति । किंतु अरहंनपमुहा मुसं वयत्तत्थवत्तीण ॥२९॥

नतोऽचिअ पइसमगं नित्थुच्छेअं पइच्छई पाओ । तंडुलमच्छुविच्छा पइसमगं णंन भवजणिआ ॥३०॥ “युग्मं”

तीर्थप्रतिकूलवचनं-तीर्थानभिमतग्रहणं न तावन्मात्रेण पापहंतुरिति-न तीर्थानभिमतग्रहणमात्रपापानकंहंतुः, किंतु ? अहं-
मृत्वा-अहं हृणधरादयः सर्वेऽप्यद्य यावत् सूरयोऽर्थापत्त्या मृषावदा-मृषाभाषिण इति वदति कृपाक्षिक इति गम्यं, तत्रार्थापत्तिस्त्वेवं-
यद्यपि तीर्थकरादयो मृषा भाषन्ते इति न माझाद्वृत्ते तथाऽप्यञ्जितं दुष्प्रसभं यावत् त्रैलोक्यस्यापि तीर्थं पूज्यमिति श्रीवीरेण सौधर्मा-
दिभिश्च भाषितं, तच्च तेषामरुचिचिपयोऽर्थापत्त्या तीर्थकरवचस्वेवेयमरुचिः, कथं तीर्थकृता वीरेणैतादृशं तीर्थं पूज्यतयोक्तमित्या-
दिरूपा, सा च तीर्थकरादीनां मृषाभाषित्वसूचिका बोध्या, तच्च महापातकं, ततोऽपि च प्रतिप्रसमं अयं पापस्तीर्थोच्छेदं प्रतीच्छति,
ततस्तत्तदुलमन्स्यवदिच्छा-तदमिलापः प्रतिप्रसमयमनन्तभवजनिका-प्रतिप्रसमं अनन्तकालपरिभ्रमणहेतुवीजभूतं कर्म कृपाक्षिको
वधनानि, न चैदनुपपत्तिकं, शतवर्षजीविनोऽप्यायुरसंख्येयसमयात्मकं भवति, तादृशोऽप्युत्सृज्यभाषी नियमादाशतनात्रहुलोऽनन्तान-
न्तगुणा अत्युत्सर्गिण्यवसर्पिणीः प्ररिभ्रमन्ति चातुर्गतिसंसारं, नात्र विभज्यमानाः प्रतिप्रसमयमनन्ता अप्यायान्ति, तत्रापि यस्तन्म-
तामक्तः क्रियावाञ्छं विजेषतस्तथा बोध्य इति गाथाग्रमुपार्थः ॥२९॥ ॥३०॥ अथ लौकिकमिथ्यादृशपेक्षया कीदृग् स्यादित्याह-
तेणेयानिनिवेमी अर्णतगुणसंक्लिष्टपरिणामो । लोड्अमिच्छ ओ अफासणिज्जो अ सवेमिं ॥३१॥
येन कारणेन प्रागुक्तं तेनैव कारणेनाभिनिवेशी-कृपाक्षिको लौकिकमिथ्यात्वाद्-हरिहरादिश्रद्धाधतः सकाशादनन्तगुणसंक्लिष्ट-
परिणामो-मिथ्यात्वन्यमधिकृत्य महादृष्टपरिणामः, प्रतिप्रसमं तीर्थहान्यन्वेवणाद्भावतस्तीर्थोच्छेदपातकार्जनात्, सर्वपामास्तासार्ह-
तानामन्यतीर्थिकानां चोऽप्यर्थे लौकिकमिथ्यादृशामप्यसृष्टयः, यतो लौकिकमिथ्यात्वं वत्सनागविपकल्पं, तच्च मन्याशुपचारेण
मुखमाध्यम्, अभिनिवेशमिथ्यात्वं तु तालपुटविपकल्पमुपायग्रनेरस्यमाध्यम्, अतस्तत्संज्ञानं कदाचिद्धौकिकमिथ्यात्वं परित्यज्य

लोकोत्तरमिथ्यात्ववासितो भवेत्तदा पुनर्जन्मान्तरेऽपि दुष्टभ्रवोधिः स्याद् अतः सर्वेषामप्यस्पृश्य इति गार्थः ॥३१॥ अथ सुग-
जनत्रासकं कुर्यादक्षिकवचनं यथा—

जो पुण पुत्तं तित्थं अहवा पुत्थेण निन्धमुद्धरिअं । इचाई बुचंतो पावेसुडवडणारिओ णेओ ॥३२॥
यः पुनः कश्चित्कुपाक्षिको लुम्पाकादि तीर्थं पुस्तकं मन्यते, यतः पुस्तकपरंपर्येव मर्म्यमार्गावाप्तिः स्यात्, किं तीर्थेन प्रयोजन-
मित्यभिप्रायवानित्यर्थः, अथवा पुस्तकेन तीर्थमुद्भूतं, व्यूच्छिन्नमपि तीर्थं पुस्तकं—सिद्धान्तपुस्तकमवाप्य प्रादुर्भूतमस्माभिरित्यादि
ब्रवाणः पापेष्वपि—यावन्तः पापात्मानस्तेष्वपि अनायो—नीचो ज्ञेयो, यतस्तथा वक्ता महानृतवादी, स च सर्वपापेभ्योऽप्यधमो
भवति, यदुक्तं—“एकत्रासत्यजं पापं, पापं निश्चेष्टमेकतः । द्वयोस्तुलाविधृतयोराद्यमेवातिरिच्यते ॥१॥” इत्यादि भोगवाक्त्रवृत्तौ,
तीर्थं च व्युच्छिन्नं तीर्थकरमन्तरेणास्तां पुस्तकादि केवलानां अपि प्रादुर्भूतमज्ञक्यं, तीर्थव्यवस्थापनेन च तीर्थकराधिक्यप्रसङ्गादिति
गार्थः ॥३३॥ अथानृतत्वमेव स्पष्टयति—

जह्णं सवणं मोक्षं वंगं भणिअं तह णेव कत्थई पुत्तं । जं तं पुरिस्सायत्तं पुरिस्सोऽवि परंपरायत्तो ॥३३॥
यथा श्रवणं—धर्मश्रुतिर्मोक्षाङ्गं भणितं, यदागमः “चत्वारि परमं गाणि, दुष्टहाणि अ जंतुणो । माणुमत्तं सुई सद्धा, संजमंमि अ
वीरिअ ॥१॥” इति, श्रीउत्त० १५ तथा कुत्रचित्—काप्यागमे पुस्तकं नैव—नोक्तमेव, तत्र हेतुमाह—“जं तं” न्ति यद्—यस्मात् तत्पुस्तकं
पुरायायत्तं—पुरापरतन्त्रं, आस्तां वाचनं, लिखनमपि पुरापरमन्तरेण न स्यात्, तथा च लिखनं शोधनं वाचनं चेति व्रितयमपि पुरा-
यायत्तं, नहि पुरापरनिर्गन्धं पुस्तकं किंचिदपि स्थानुरूपं पुस्तकं जनयति, नवा शोधयति वाचयति चेति, कथं पुस्तकपरम्परा धर्म-

प्रवृत्तिहेतुः?, तस्मात्पुस्तकं पुरुषायत्तं, पुरुषोऽपि परंपरायत्तः, स्वोत्पत्तौ लिप्यादिशिक्षायां च आचीनजनकगुर्वाद्यपेक्षाया अवश्यं
भावात्, पुरुषपरम्परा त्वनेन कृपाक्षिकेण नाभ्युपगता, अतः पुस्तकाद्यकिञ्चित्करमेव संपन्नम्, अत्र च काश्चन युक्तयः पर्युषणा-
दृशशतके दर्शितास्ततोऽवलोक्या इतिगाथार्थः ॥३३॥ अथ पुस्तकमात्रेण तीर्थप्रवृत्तिर्न भवतीति दृष्टान्तयति—

किं गुरुनिरविकृत्वोविअ चत्थुअस्सत्थाओ निम्मविज्जावि । जिणपासायप्पसुद्धं ता कह तित्थं पि पुत्थयओ ? ॥३४॥

किं गुरुनिरपेक्षोऽपि—गुरोरपेक्षारहितोऽपि, चण्डदात्तथाविधजातिस्मरणादिविज्ञानराहित्यं बोध्यं, वास्तुकलास्त्राद्—वास्तुक-
ग्रन्थमात्राजिनग्रासादप्रभुत्वं—जिनभवनराजमन्दिरादिकं निर्माणयेद्?, अपि तु न निर्माणयेत्, ता—तर्हि पुस्तकाचीर्थमपि कथं प्रव-
र्तयेत्?, तत्र पुस्तकमपि कम्यचिन्केवलसूत्रसंरन्धिं तत्रापि कस्यचिन् किञ्चिदित्यत्रापि युक्तयो बह्व्योऽपि स्वधियाऽवगन्तव्याः,
किञ्चिच्च पर्युषणादृशशतकादवसेयमितिगाथार्थः ॥३४॥ अथ किं कर्तव्यमित्याह—

तम्हा नित्थे संते धम्मो नित्थंमि न उणमणत्थ । नित्थं पुण चाउत्थिअमिह सिद्धं कालगज्जाओ ॥३५॥

यस्मात्पुस्तकं तीर्थप्रवृत्तिमधिकृत्याकिञ्चित्करं तस्मात्तीर्थे विद्यमाने धर्मः—श्रुतचारित्ररूपस्तीर्थे, एवो गम्यः, तीर्थे एव, न तु
णमित्यलङ्कारे यद्वा न पुनरन्यत्र, तीर्थादन्यत्र धर्मो न भवत्येवेत्यर्थः, तीर्थं पुनरिह—भरतक्षेत्रे कालकाचार्यात्—कालकक्षुरारभ्य
चातुर्थिकं सिद्धं, एवकारोऽत्राप्यध्याहार्यः, भाद्रपदसितचतुर्थीपर्युषणाश्रितमेव सर्वजनप्रतीतं निशीथचूप्यर्पिदिभ्योऽवसातव्यमिति
गाथार्थः ॥३५॥ अथ चतुर्थीप्रवर्तनादन्यत्किं जातमित्याह—

तधम्मओ चउमासं पक्खिसादिवसंमि सम्मयं नित्थे । एवं कालविसेसे पडिकमणं पंचहा निअयं ॥३६॥

यद्वशतः—चतुर्थीप्रवृत्तिवशाच्चतुर्मासं पाक्षिकदिवसे तीर्थं सम्मतं, यदुक्तं—“कालगजेहिं कारिणिआ चउत्थी पवत्तिआ, तवसेण य चउम्मासिआणि चउइसीए आयरिआणि’त्ति” धर्मोपदेशमालावृत्त्यादौ, यतु क्वचित् ठाणावृत्त्यादौ ‘तवसेण य पक्खिआणि चउइसीए आयरिआणि’त्ति लिखितं दृश्यते तद्वाकारक्तेन केनचित्पाठः परावर्त्तितो बोध्यः, अत्र च युक्तिः पौर्णमीयकमतनिराकरणे द्वितीयविश्रामे दर्शिता, एवं प्रागुक्तयुक्त्या कालविशेषे प्रतिक्रमणं पञ्चधा—पञ्चप्रकारं नियतं—नियन्त्रितमिति गाथार्थः ॥३६॥ अथ कालनियतानि पञ्च प्रतिक्रमणान्याह—

देसिअराइअपक्खिअ चउमासिअ वञ्छरंनि पंचविहं । पडिकमणं पुण पावा निअत्तणं नामनिप्फत्ती ॥३७॥
द्वैवसिकं च रात्रिकं च पाक्षिकं च चातुर्मासिकं च सांवत्सरिकं चेति समाहारः, इत्यमुना प्रकारेण पञ्चविधं—पञ्चप्रकारं दिवसादिकालनियतम्, अस्य प्रतिक्रमणस्य नामनिष्पत्तिः पणान्निवर्त्तनं प्रतिक्रमणमिति गाथार्थः ॥३६॥ अथ नाममात्रे पञ्चविधं प्रति-
क्रमणं यदुक्तं तत्प्रयोजनमाह—

आइदुगे अणुकरणं कुवक्खिआणंपि होइ तित्थेण । अंतिमत्तिगं तु तित्था बाहिरभावस्स सह चिण्हं ॥३८॥
आदिद्विकं—रात्रिकं—द्वैवसिकं प्रतिक्रमणे कृपाक्षिकाणां तीर्थेन सहानुकरणम्, अपिरेवार्थेऽनुकरणमेव, यथा नटो राजादीनामनुकरणचेष्टापरायणो भवति तथाऽयमपि प्रतिक्रमणादिक्रियया तीर्थानुकरणकारी स्यात्, न न्वनुकरणमात्रेण तीर्थान्तर्वर्त्ती स्यात्, नटस्यापि राजादिन्यपदेशापत्तेः, अन्तिमत्रिकं तु—पाक्षिकचातुर्मासिकसांवत्सरिकलक्षणं प्रतिक्रमणत्रयं तीर्थाद्बहिर्भावस्य महाचिह्नम्, एतैश्चिह्नैस्तीर्थान्बहिः प्रायो बालकैरपि ज्ञायत इत्यर्थः, तत्कथमिति चेच्छृणु, द्वैवसिकं रात्रिकं चेति प्रतिक्रमणद्वयं यथा तीर्थं दिवसमात्रयोः पर्यन्ते करोति

तथा कुपाक्षिकविशेषा अपि, परं यद्यपि तत्प्रतिक्रमणं नाच्छिन्नतीर्थपरम्परागतं, किन्तु निजमतिकल्पितं, तथापि नामकालयोः साम्यान् तीर्थानुकरणं, पाक्षिकप्रतिक्रमणं चानादिसिद्धं तीर्थेन चतुर्दश्यामेव विधीयते, चतुर्मासप्रतिक्रमणं तु श्रीकालकाचार्यादा-
रस्य संप्रति चतुर्दश्यामेव, कुपाक्षिकस्तु नाममात्रेणापि पाक्षिकचातुर्मासिकप्रतिक्रमणं पञ्चदश्यामेव, तच्च चिह्नं तीर्थाद्वहिर्भावनसूचकं
कुपाक्षिकाणां स्फुटमेव, यद्यपि कुपाक्षिकविशेषः स्वस्वश्चतुर्दश्यामेव पाक्षिकं प्रतिक्रमति तथापि चतुर्दशीपाते पञ्चदश्यङ्गीकारेण
तत्तुल्य एव, एवं पयुषणाचतुर्थ्यङ्गीकारेऽपि चतुर्थीपाते पञ्चम्यङ्गीकारेण मासवृद्धौ च श्रावणाङ्गीकारेण च विशेषकुपाक्षिकेभ्यो न
भिन्न एवेति बोध्यमितिगार्थः ॥३८॥ अथ प्रस्तुतस्याञ्चलिकस्य यैश्चिह्नैर्नस्तीर्थाद्वहिर्भावोऽवगम्यते तेऽपि विशेषमाह—
जेहंचलिओ निन्धे पायं न्वमणुव निन्धचाहिरिओ । पयडो तेसुवि चिण्हेसु तिणिण पुत्तिप्पमुहयाइं ॥३९॥
यैश्चिह्नैराञ्चलिकस्तीर्थाद्वहिः क्षपणकवन्—पिच्छिकादिचिह्नैः दिगम्बर इव प्रकटो भवति तेष्वपि चिह्नेषु ‘पुत्तिप्रमुखकानि’ मुख-
वस्त्रिकाप्रतिक्रमणपयुषणाचतुर्थीनिषेधरूपाणि त्रीणि चिह्नानि आनालगोपाङ्गनानामपि प्रतीतानीति गम्यमितिगार्थः ॥३९॥
अथ प्रतीतचिह्नेष्वपि गार्थान्यमाह—

तेसु भगिणसु भणिअं पायं मयलं पि सेम्मचिण्हगयं । नत्थचि पोत्तिअचाओ निअअणुगयसावयाइणं ॥४०॥
नेणु—त्रिषु भणितेषु शेषचिह्नगणं सकलमपि प्रायो भणितं बोध्यं, तत्रापि—तेऽपि निजानुगतश्रावणादीनां मुखवस्त्रिकात्यागो
महाचिह्नं तीर्थाद्वहिर्भावेन इतिगार्थः ॥४०॥ अथ मुखवस्त्रिकात्यागो महाचिह्नं ततः किमित्याह—

तेण मुहवत्तिटावणपगरणमिह वद्धमाणआयरिओ । पुणिमपक्खविओविअ कामी अण्णेस्सि का वत्ता ? ॥४१॥

येन कारणेन तीर्थाद्बुद्धिर्मवेले स्तनिकस्य महच्चिह्नं तेन कारणेनेह मुखवर्धिकास्थापनप्रकरणं पूर्णिमापक्षस्थितोऽपि च श्रीवर्द्ध-
मानाचार्यः अकार्षीत्, तथाहि—“मोहतिमिरोहसूरः नमिडं वीरं सुआणुसारेण । साहेमि अ मुहपत्तिं सड्ढाणमणुहट्टाए ॥१॥ इह केइ
समयतत्तं अमुणता सावयाण मुहपत्तिं । पडिसेहंति जईणं उवगरणमिणं तिकाऊणं ॥२॥ एवं च वीवराणि वि जुंअंति न सावगाण परि-
हेडं । जम्हा ताणि वि मड्डिमज्जिणाण उवगरणभूआइं ॥३॥ जं च जइवि फुसंतो पाए मुहणंतएण पळित्तं । पावड् किं पुण सड्ढो तं
पिअ निअकप्पणमिच्चं ? ॥४॥” इत्यादि कुलकं ज्ञेयं, न चैवं श्रीवर्द्धमानसूरं च प्रवृत्तिः, किं त्वन्येषामपीत्युत्तरार्द्धमाह—‘अण्णेसिमि’
त्यादि, अन्येषां तीर्थस्थितानां सूरिप्रवराणां का वार्त्ता?, तीर्थवाह्यो राक्षारक्तोऽपि निजसमुदायाद्बहिर्भूतस्तनिकप्रतिबोधाय मुख-
वर्धिकाव्यवस्थापकं प्रकरणं कृतवान् तर्हि तीर्थवर्त्तिनः सूरयः कुर्वन्ति तत्र किमाश्रयमिति भावः, तथाहि—प्रथमं श्रावकाणां श्राविकाणां
च प्रतिक्रमणविचारो लिख्यते—यथा “से किं तं लोउत्तरिजं भावावसमयं?, २ जणं समणो वा समणी वा सावओ वा साविआ वा
तच्चित्ते तम्मणे तल्लेसे तदज्झवमाणे तदद्वेयउत्ते तदपिअकरणे अण्णान्थ कत्थइ मणं अल्लुबेमाणे उभओकालं
आवस्समयं करेति” चि(२७) श्रीअनुयोगदारसूत्रे, एतद्वृत्तिः—यदिह श्रमणादयस्मन्त्रिचादिविशेषणविशिष्टा उभयकालं प्रतिक्रम-
णाद्भावस्य कं कुर्वन्ति तल्लोकोत्तरिकं भावावश्यकमिति संदृक्कः, तथा ‘समणेण गावण्णय अवस्सकायवयं हवइ जम्हा । अंतो अहोनि स-
स्सा तम्हा आवस्सयं नाम ॥१॥ इति श्रीअनुयो० सूत्रे (२०) अत्र सूत्रे प्रसूतो च माधूनां श्रावकाणां च सदृशमेव पड्डिधावश्यकान्तर्गतं
प्रतिक्रमणं प्रकटमेवोक्तं, तथा “साविगा एगा मिच्छादिट्ठिअस्म दिण्णा, आवस्समयं वेकालिअं करेति, पच्चक्खाइ अ” ति श्रीअ० त्वद्वय-
कचूर्णौ योगसंग्रहाधिकारे, तथा “असइ साहुवेइआण पोपहसालाए सगिहे वा एवं सामाइअं वा करेति” । श्रीआवश्यकचूर्णौ प्रत्या-

स्यानाध्ययने, अत्राप्यावश्यकचूर्णो स्थानद्वयेऽपि षड्धावश्यकरूपं प्रतिक्रमणं सुव्यक्तमुक्तं श्रावकाणां. षड्धावश्यकक्रमस्तु श्री-
आवश्यकचूर्णश्रुत एव ज्ञेयः, ननु स साधुदेशनोक्तोऽस्ति ततः श्रावकाणां कथं लभ्यते इति चेदुच्यते, साधूनां श्रावकाणां च षड्-
धावश्यकक्रमस्य पूर्वोक्तश्रीसिद्धान्ताक्षरैः सदृशस्यैव लभ्यमानत्वाद्, उपलक्षणव्याख्या वणाद्, अन्यथा श्रमण्या अपि तत्क्रमाभावः
प्रसज्येत, यथा च—“पंचसद्व्ययजुतो अणलस माणपरिविज्जअ मई अ । संविग्गनिज्जट्ठी किइकम्मकरो हवइ साहू॥१॥” (नि १२०)
इति श्रीआवश्यकोक्तचन्दनविधिः साधुदेशेन निर्दिष्टोऽपि श्रमणीश्रावकश्राविकात्रयस्यापि प्रतिपद्यते तथा षड्धावश्यकक्रमोऽ-
प्यवश्यं प्रतिपत्तव्यः, केवलं तु श्रावकं प्रतीत्य कुत्रापि समयस्य षड्धावश्यकविधेरन्यत्रानुपलम्भात्, किं च—श्रावकाणां षड्धाव-
श्यकविधिविषयं विभागं स्वमत्या संभाव्य क्वाप्यागमे पूर्वागमज्ञप्रणीतप्रकरणेषु पूर्वाचार्यपरम्परायां चाहश्यमानानुवादं यः कल्पयति
ममतां न प्रमाणं, स्वच्छन्दप्रवृत्तत्वेन श्रीसर्वज्ञाताभङ्गकारित्वादिति १॥ इति मुखवस्त्रिकादेर्यत्कार्यं प्रतिक्रमणादि तदर्थितं, तच्च कारण-
मन्तरेण न भवतीति तत्कारणं मुखवस्त्रिकादिति, दर्शयति श्रावकाणां रजोहरणमुखवस्त्रिकाविचारो यथा—“से किं तं लोउत्तरिअ”
इत्यादि प्रागुक्तं, तत्र तदपि अकरणेति—तदपि तत्करणः’ करणानि—रजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तस्मिन्—आवश्यकके यथोचितव्यापार-
नियोगेनार्पितानि करणानि येन स तथाविधो, द्रव्यतः स्वस्थानन्यस्तोपकरण इत्यर्थः इति श्रीअनुयोगद्वारवृत्तौ श्रीवीरनिर्वा-
णान्तमहस्रवर्षसंज्ञानैः श्रीहरिभद्रसूरिभिः कृतायां, तथा “तस्माद्वेण जाणि सरीरओहरणमुहणंगडाणि दव्वणि ताणि किरिआ-
करणत्तणओ अप्पिआणि” इति श्रीअनुचूर्णौ, तथा “तदपि तत्करणः’ करणानि—तत्साधकतमानि देहरजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तस्मिन्—
न—आवश्यकके यथोचितव्यापारनियोगेनार्पितानि—नियुक्तानि येन स तथा, अमूनि च तच्चिन्तादिविशेषणानि लिङ्गविपरिणामतः

श्रमणीश्राविकयोऽपि योज्यानि इति श्रीअनुयो० वृत्तौ मलधारिश्रीहेमचन्द्रस्मरिभूतायाम्, अत्र चूर्णौ वृत्तिद्वयेऽपि च तदपित-
करण इति विशेषणस्य श्रमणश्रावकादिसंबन्धिनः सदृशमेव व्याख्यानं कर्त्तुं त्रिभिरेपि ग्रन्थकृद्भिः, तत्र करणशब्दस्य रजोहरणमुख-
वस्त्रिकादिरूप एवार्थः प्रदर्शितः, तथा-अवणामा दृन्जहाजायं, आवत्ता वारसेव उ। सीसा चचारि गुत्तीओ, तिन्नि दो अ पवेसणा॥१॥
एगनिक्खमणं चैव पणवीसं विआहिआ। आवस्सएहिं परिसुद्धं, किइकम्मं जेहिं कीइ ॥२॥ किइकम्मंपि कुणंतो न होइ किइक-
म्मनिजाराभागी। पणवीसामन्नयरं साहू ठाणं विराहतो ॥३॥ इति श्रीओआवश्यकनिर्युक्तौ (१२१५-६-७) दुओणयं जाए वेलाए
पढमं वंदति ताहे निक्खिड्डणं वंदइ, जहाजायं सामणो जोगिनिक्खमणे अ, सामणो रयहरणं मुहपत्तिआ चोलपट्टो अ, जोगिनिक्ख-
मणे अंजलिं सीसे काळण नीइ' इति श्रीआवश्यकचूर्णौ, एवं श्रीअनुयोगद्वारेण पइविधावश्यकक्रिया मुखवस्त्रिकारजोहरणादिव्या-
पारपूर्विका प्रोक्ता, वन्दनक्रनिर्युक्ताविह यथाजातावश्यकं रजोहरणमुखवस्त्रिकाऽविनाभूतं दर्शितं, तच्च साधूनां श्राद्धानां च शेष-
चतुर्विंशत्यावश्यकवत् प्रायः समानमेव युज्यते, श्राद्धानेव केवलानाश्रित्य वन्दनकविधेः क्वापि सिद्धान्तेऽनुपलम्भात्, नचैवं श्राव-
काणां चोलपट्टोऽपि प्रसज्येतेतिवान्यं, यतो यथाजातावश्यकं सामान्येनोक्तमपि पूर्वाचार्यसंप्रदायात् किंचिद्विशेषेणैव ज्ञेयं, अन्यथा
श्रमण्याः अपि मुखवस्त्रिकाचोलपट्टः प्रसज्येतेत्यलमतिप्रसङ्गेन। तथा 'सो अ किर सामाइअं कर्त्तितो मउडं अवणेति, कुंडलं नाममुहं
पुष्पतंबोलं पावारसाई वोसिरति" श्रीआवश्यकस्य वृत्तौ नच्चूर्णौ च "उत्तरिअं नाम पाउरणं" श्रीनिशीथचूर्णं उहेसे १४, अत्र
श्रीआवश्यकचूर्णौ वृत्तौ चोत्तरीयमोचनेन सामायिकग्रहणविधिः श्रावकाणां साधात्कथितोऽर्थापस्या मुखवस्त्रिकाग्रहणं ज्ञापयति, तथा
'तएणं से कुंड कोलिण् ममणोवाएण अणया कयाई पुढावरण्हकालमयंमि जेणेव असोमवणिआ जेणेव पुढविसिलावट्टए तेणेव उवा-

गच्छद्, नाममुद्गं च उत्तरिजगं च पुढविसिलावद्गुणं ठवद्? समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिअं धम्मपक्कन्ति उवसंपज्जित्ताणं वि-
हरति” ओ उपासकदशाङ्गपष्टाध्ययने, अत्रैव देवपरीक्षानन्तरं “तेणं कालेणं सामी समोमडे, तए णं से कुंडकोलिए इमीसे कहाए
लद्धट्ठे ढट्ठे जहा कामदेवो तथा निगच्छइ जाव पज्जुवासइ” उपास० ६ अध्ययने, कामदेवश्च गृहीतपौषध एवात्रैव द्वितीयाध्ययने
एवं निर्गतो यथा—“तए णं से कामदेवे इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे एवं खलु समणे जाव विहरइ, तं सेअं खलु ममं समणं भगवं
महावीरं वदिता नमसिंसा तओ पडिनिअत्तस्स पोमहं पारित्तएत्तिकट्ठु एवं संपहेइ” इत्यादि, इह कुण्डकोलिकेन मुक्तोत्तरीयेन
मुखवस्त्रिकादिना गृहीतपौषधेन धर्मानुष्ठानं कृतम्, अन्यथा कामदेवोपमानेन तत्पारणाभिप्रायो न घटते, तथाहि अबट्ठि (वहट्ठु) कुसु-
ममेहर मुद्यदद्वाहिगारमज्झमि । ठवणायरिअं ठविउं पोसहसालाइ पुण सीहो ॥१॥ उम्मुक्कभूसणो सो इरिआइपुरस्सरं च मुहपत्तिं ।
पडिलेहंतो पच्छा चउव्विहं पोसहं कुणइ ॥२॥ इति व्यवहारचूलिकादौ सिंहश्रावकस्य स्थापनाचार्यस्याग्रे मुखवस्त्रिकयैव पौषधग्रहण-
विधिः प्रकटमेव भणितः, तथा श्रीआवद्यकनिर्युक्तौ वन्दनकाध्ययने “अक्खे वराए वा कट्ठे पुत्थे अ चित्तकम्मे अ । सम्भा-
वमसम्भावं ठवणाकायं विआणिज्जा ॥१॥” (१५२९) इत्यनया गाथया गुरोरभावे स्थापनाचार्याग्रे वन्दनादिकर्त्ता मुख्यवृत्त्या
मायुर्योक्तः, यथा “पंचमहद्वययुतो अणलस माणपरिविज्जिमईओ । संविगानिज्जट्ठी किङ्कम्मकरो हवइ साह ॥१॥” परं माधु-
वच्छावकैणापि वन्दनकं दीयते, न च तस्य रजोहरणं कापि सिद्धान्ते भणितं, मुखवस्त्रिका त्वनेकेषु स्थानेषु भणिता, अञ्चलेन पु-
नर्वन्दनकं कापि न दृश्यते, यश्च कृष्णवासुदेवदृष्टान्तस्तैर्भण्यते तत्रापि यथा मुखवस्त्रिकया वन्दनकं न भणितं तथाऽञ्चलेनापि नोक्तं,
यत्तु “अमइ पुनस्स अतेणं”ति आचक्ष्यकचूर्णक्षराणि दृष्ट्वा पुतलवन्देन आन्ताः गन्तस्तेऽञ्चलेन वन्दनकं वदन्ति तत्रापि ते मुग्धाः

प्रस्तावं न विदन्ति, यतः तत्र सामायिकव्रतविवरणे सामायिकग्रहणानन्तरं “अहं घरे तो से उवगहिअं रयहरणं अत्थि, तस्स असइ पोत्तस्स अंतेण” इति अक्षराणि सन्ति, तेषामयमर्थः—अथ गृहे सामायिकं करोति तदा तस्यौपग्रहिकं रजोहरणमस्ति, तेन भुवं प्र-
मार्जयति, तस्यौपग्रहिकरजोहरणस्य असइति असचेऽभावे तस्य वस्त्रस्यान्तेन—अञ्जलेन संस्कारकादिभुवं प्रमार्जयति, एतैरक्षरैः स्वा-
ध्यायसंस्कारकादिभूमिप्रमार्जनमेवोक्तं, न वन्दनादि, किंच—पुत्तशब्देन मुखवस्त्रिकापि भण्यते, यत आचक्ष्यकमनिर्युत्तावुक्तं—“वा-
सत्तण्णावरिआ निक्कारण ठंति कज्ज जयणाए । हत्थत्थंगुलिसन्ना पुत्तावरिआ व भासंति॥१॥” (नि० १४२७) किंच वन्दनकभाष्येऽपि
श्रावकस्य मुखवस्त्रिकायामेव वन्दनादिविधिरुक्तः, तथाहि—“न य विच्छिणं वामगजाणुं निसिद्धण तत्थं गृहपत्तिं । स्यहरणमज्झ-
भांगंमि ठावए पुज्जपायजुगं ॥१॥ एवं सुम्मावओऽविह् दुवालसावत्तवंदणं दिंते । गृहपुत्तिमज्झभांगंमि ठावए पुज्जपायजुगं ॥२॥”
इति । अथ स्तनिकेन श्राद्धानां मुखवस्त्रिकानिषेधवत्स्थापनाचार्यस्थापनमपि प्रतिपिद्वमतः प्रसङ्गतस्तदप्याशङ्क्य निराकरणं (क्रियते),
यथा ननु किं श्रावकस्यापि क्वाप्यगारमे स्थापनाचार्यस्थापनमस्ति ? अस्तीति वृमः—गुरुविरहंमि अ ठवणा गुरुवणमोवदं सणत्थं च ।
जिणविरहंमि य जिणविंवसेवणामंतणं महलं ॥१॥ रण्णुव परुत्तलस्सवि जह सेवा मंतदेवयाए वा । तह चेव परुत्तलस्सवि गुरुणा
सेवा विणयहेल ॥२॥ इत्यादि (३४६५) विद्वेषपाचक्ष्यकादिवचनप्रामाण्याद्, अथ यतिसामायिकग्रस्तावे भदन्तशब्दं व्याख्या-
नयता ‘गुरुविरहंमी’त्यादि भाष्यकृता साधुमाश्रित्योक्तं न श्रावकमिति चेत्तर्हि प्रष्टव्योऽत्र भवान्—किं श्रावकः सामायिकमुच्चरन् भद-
न्तशब्दं भणति न वा ? यदि भणति तर्हि साधुवत्साक्षाद्गुरोरावे सोऽपि स्थापनाचार्यं स्थापयति, उभयत्रापि न्यायस्य समान-
त्वाद्, द्वितीयस्तु पक्षो न घटते एव, भदन्तशब्दवज्जमामायिकस्याहंतेवोच्चरणीयत्वादिति, किंच—यदि सकलसिद्धान्तसद्भावा-

विज्ञेन समग्रसामाचारिसमाचरणचतुरेणापि साधुना गुरोरभावे स्थापनाचार्यस्य पुरत एव यथोदितकृत्यं क्रियते यथा “भरुअच्छंमि
अ विजाण नडपिहए वासनाग नागहरे । ठवणा आयरिस्सा सामायरी पंजणया ॥१॥ (आव० नि० १४?३) तर्हि तथाविधविश-
दसमयमारविचारचतुरचेतस्केन सदाजन्योऽन्यकार्यकदम्बकप्रवणमनस्केनोपासकेन सुतरामेतद्विधेयमित्यागमप्रमाणमुपदर्श्य युक्ति-
मपि दर्शयामः, तथाहि—यदि स्थापनाचार्यमन्तरेणापि वन्दनाद्यनुष्ठानं विधीयते तदा यद्वन्दनकनिर्युक्तौ “आयप्पमाणमित्तो चउ-
द्विसि होइ उगहो गुरुणो” (१२३३ वृत्तौ) इत्याद्यर्थरग्रहणप्रमाणमुक्तं तत्कथं वदामियत्ति?, नहि गुर्वभावे गुरुगतावग्रहप्रमाणं
वदमानकं स्यात्, ग्रामाभावे तत्सीम्नो व्यवस्थावत्, तथा तत्रैव यदपरमुक्तं ‘चउस्सिरं तिगुत्तं च दुपवेसं एगनिक्खमणं’
(१२?४) इत्यादि, तदपि न युक्तं भवेत्, यतश्चतुःशीर्षत्वं वन्दनकदावतत्प्रतीच्छक्योः सद्भावे सति संभवति, तच्च स्तनिका-
भिप्रायेण कथं नुज्यते?, साक्षाद्गुर्वभावे स्थापनाचार्यस्यानभ्युपगमात्, द्विप्रवेशकनिक्रमणविचारणा तु गुरोरभावेऽवधिभूतस्था-
पनाचार्यस्थापनाच्चिर्गमप्रवेशाभावेन दूरापास्तैव, अथैतद्दोषपरिजिहीषुः परः प्रेरयति—ननु वयमपि हृदयमध्ये गुरुं स्थापयामस्त-
न कथंचिदपि तद्वातुर्निर्गमप्रवेशौ स्यातां, तदसन्ने च न पञ्चविंशत्यावश्यकसंपूर्तिः, तदसंपूर्तौ च वन्दनकाशुद्धिः, एवमपाकृतः
सन् भूयोऽपि मुखरतया परो ब्रवीति—ननु न केवलं वयं हृदयमध्ये एव गुरुं व्यवस्थापयामः, किं तर्हि निकटतरचित्तिकटकुड्या-
दावपि स्थापयित्वा तद्विधापयामः, हन्तव्यं द्रुवता भवताऽपि शून्यहृदयतया ‘अक्खे वराडए वा कट्ठे पुत्थे अ चित्तकम्मे अ । स-
न्मायममन्भानं ठवणावयिअं विआणाहि ॥१॥ इत्यागमवचनान् स्वमुखेनैव स्थापनाचार्यस्थापनाऽस्मदभीष्टाऽमन्यत, तस्मान्च्छा-

वकेणापि चन्दनादिकं चिकीर्षुणा गुरोरभावे साधुवत् स्थाप्य एव स्थान्तप्रमाणेन युक्तिवलेन च स्थापितेऽपि स्थापनाचार्ये निजानल्पकुर्विकल्पसंकल्पितकुयुक्तिशतं सुगन्धजनप्रतारणपरः परः प्रजल्पति यथा देशान्तरस्थितं गुरुं वयमपि व्यग्र-
स्थाप्यैवानुष्ठानं कुर्मो, नान्यथा, ततश्च नावध्यभावादिदूषणानुपङ्गः, मैवं वोचः, एवं हि गुर्वनुष्ठानकर्तारन्तरा गजाश्वरथपदातिकोटी-
संढककटकटकादिसंचरणादिना पङ्क्तिधावश्यके कायोत्सर्गादिष्वनेके उच्छेदनकादयो दोषाः प्रसज्येयुरित्यलं कदाग्रहग्रहकदर्शितचे-
तसा सममतिप्रसङ्गेनेति स्थापनाचार्यस्थापनेत्यादि अनेकयुक्तिभिः पूर्वाचार्यमुखवस्त्रिकादिव्यवस्थापनं कृतमिति गाथार्थः ॥४॥
अथ मुखवस्त्रिकाविचारे कथिते सर्वमपि तन्मतसंगन्ध्युक्तमेवेति दर्शयति—

सच्छन्दमहविगपिपअमयमूलच्छेदगं जिणिदुत्तं । इक्कंपि जुत्तिजुत्तं नाहिमयं किं बहुहिं पि ? ॥४२॥

स्वच्छन्दस्य—गुरुपारन्तव्यविरहितस्य या मतिः—युद्धिः यद्वा भावनिर्देशात्स्वच्छन्दत्वेन या मतिस्तया विकल्पितं यन्मतं—कुपा-
श्विकमार्गस्तस्य यन्मूलं—प्रथममुत्सृज्य क्षपणकानां नाशयन्नतं १ पौर्णिमीयकानां पूर्णिमापाक्षिकं २ औषट्काणां स्त्रीजनपूजानिवेधः ३
स्तनिकानां मुखवस्त्रिकानिवेधः ४ सार्द्धराकानां फलादिपूजानिवेधः ५ आगमिकानां श्रुतदेवतास्तुतिनिषेधः ६ लुम्पाकानां प्रतिमानिवेधः
७ कटुकानां संग्रति साधुदर्शनाभावः ८ बन्ध्यानामागमिकवच्छ्रुतदेवतानिवेधः ९ पाशस्य निद्रादिकरणे साधूनां जिनोपदेशनिषेधः १०
इत्यादि, तस्योच्छेदकं तादृक्शरूपणाविपपराकरणामृतकल्पं जिनोद्भोक्तेमकमपि युक्तिप्रयुक्तं—विचार्यमाणं युक्तिक्रमं नाभिमतं—न
सम्मतं, यद्यप्येतदागमे भणितं परमन्यत् किमपि सिद्धान्तवचनं दर्शयन्त्वित्यादिवचोभिः प्राक् प्रदर्शितवचने रुचिर्न भवेत्, ज्ञातधर्म-
कथाज्ञोक्तदुपदीकृतजिनपूजोपेक्षकलुम्पाकन्नत्. किं बहुमिरपि वचनैः? स्यान् तादृक्शरूपस्य सिद्धान्तवचनशतैरपि, किमपि न

स्यादित्यर्थ इति गार्थः, ॥४२॥ अथ सिद्धान्तैकवचनाल्लिख्यस्य बहुभिरपि किमपि न स्यादित्यत्र दृष्टान्तमाह—

इक्ष्मि पईवंमि अ दीवंते नेव पासई किंची । लोअणसत्तिविमुत्तो पईवकोडीहिं किं तस्स? ॥४३॥

चोऽप्यर्थे, एकस्मिन्नपि प्रदीपे दीप्यमाने किञ्चिन्न पश्यति, तत्र हेतुमाह—यतः सः 'लोचनशक्तिविमुक्तः' लोचनयोः—अक्ष्णो-
र्या शक्तिः—वस्तुरूपविषयकज्ञानजनकशक्तिस्तथा विमुक्तो—विशेषेण मुक्तः—सर्वथा दृक्तेजोरोहितस्तस्य पुरुषस्य प्रदीपकोटिभिरपि
किं?, न किमपीत्यर्थः, इति गार्थः ॥४३॥ अथ दार्ष्टान्तिकमाह—

एवमणुओगचयणं पुत्तिरयहरणपयामयं पयडं । इक्ष्मि दीवकण्णं उम्मीलिअनयणसंणीणं ॥४४॥

एवमणुओगचयनं—'सु किं तं लोउत्तरिअं भावावस्मयं?' इत्यादि प्रागुक्तं श्रीअनुयोगद्वारसूत्रवाक्यं, कीदृशं?—मुखवस्त्रिकारजो-
हरणप्रकाशकं—श्रावकधर्मोऽपि रजोहरणमुखवस्त्रिकाद्युपकरणं प्रतिक्रमणक्रियोपयोगि भणितं, कथं?—'प्रकटं' स्पष्टं, न पुनरव्यक्तम्,
एतद्वचनमेकमपि 'दीपकल्पं' प्रदीपकल्पं—प्रदीपतुल्यं, केयाम्?—उन्मीलिते—उद्घाटिते नयने—लोचने येषां ते उन्मीलितनयनास्ते
च ते संज्ञिनश्चेति समाम्, उद्घाटितलोचनोऽपि यद्यसंज्ञी स्यात्तदा न किञ्चिदभीष्टार्थमिद्विः, संज्ञ्यपि यदि निमीलितलोचनो
लोचनरहितो वा स्यात्तथाप्येकश्चिन्कर इति द्वयोरपि विशेषणयोः प्रयोजनमिति गार्थः ॥४४॥ अथ स्तनिकस्य विंशत्या
दिनैः पर्युषणाकरणे प्रयोजनमाह—

जं पुण धीमदिणेहिं पज्जोस्सवणाडमिचिड्ढिणवरिसे । तं तित्थवड्ढचज्झो सयंति पचायणट्ठाए ॥४५॥

यन्पुनः अभिवर्धिते वर्षे विंशत्या दिनैः पर्युषणा तत्स्वयमहं तीर्थवाहवाह इति प्रत्यायनार्थं बोध्यं, तोर्थवाहो राकारक्तस्त-

तोऽप्यहं बाल इति जनानां प्रत्याथनार्थं विंशत्या दिनेः पर्युपणेति भावः, यद्वा सर्वेऽपि कुपाशिकाः प्रवचनबालास्ते च परस्परं कथं-
चिद्विप्रतिपन्ना अपि पञ्चाशता दिनेरेव पर्युपणां कुर्वन्ति, अयं तु तेभ्योऽपि चैलक्षणपर्युचकं विंशत्या दिनेरेव पर्युपणाकरणेन सर्व-
कुपाशिकेभ्यः स्वात्मानं बालं ज्ञापयतीति भाव इति गाथार्थः ॥४५॥ अथ विंशत्या दिनेर्यज्जगितं तदाह--

जं तं साभिगगहिअं पञ्चगहाणीइ जाव पंचासा । अभिवइद्धिण उ वीसा निअमाभावेण मुणिचवणं ॥४६॥

यद्-यस्माच्चत् स्वाभिग्रहिकं पञ्चकहान्या तावत् क्रियते यावत्पञ्चाशदिना भवन्ति, अभिवद्धितवर्षे तु विंशतिदिनाः
स्वाभिग्रहिकं भवति, तत्र नियमाभावेन मुनिवचनं स्यात्, पृच्छतां गृहस्थानां पुरस्तात्तिष्ठामो न वेति संदिग्धमेव साधवो वदन्ती-
ति, स्वयं निश्चयेऽपि गृहस्थसाक्षिकनिश्चयाभावात्स्वाभिग्रहिकं भण्यते इति गाथार्थः ॥४६॥ कथमभिवद्धिते विंशतिदिनेभ्योऽन्यथा
पञ्चाशदिनेभ्यश्च गृह्णितामेव भवतीति दर्शयति--

तत्तोवि परं नियमं भासंतो नाहिगरणदोसमुणी । इअ भासगाहअत्थो जुणणीण चण्णिओ पसडो ॥४७॥

ततः--प्रागुक्तात् स्वाभिगृहीतकालात् परं नियमं--गृहस्थानां पृच्छतां पुरो वयमत्र स्थिताः स्म इति निश्चयं भापमाणो नाधि-
करणदोषमुनिः स्याद्--अधिकरणदोषभाग् साधुर्न भवेद् इति--अपुना प्रकारेण भाष्यगाथार्थो भणितः, क ?-चूर्णो--निशीथचूर्णो
प्रकटः--स्पष्टः, तथाहि--“इत्थ उ अणभिगगहिअं वीमइराइं सवीसइमासो । तेण परमभिगगहिअं गिदिणायं कसिअं जावा ॥१॥ असिवाइ-
कारणेहिं अहवा वारं न सुदइ आरद्धं । अभिवइद्धिअंमि वीमा इअंमि सवीसइमासो ॥२॥ इति श्रीनिशीथभाष्ये उक्ते ०१० । एत-
च्चूर्णिर्थथा “इत्थ उ” गाहा, इत्थचि--आसाहपुणिमाण, मावणवट्टलपंनमीण पजोमचिणत्ति अप्पणा अणभिगगहीअं, अहवा जइ गिह-

स्था पुच्छंति-श्रजो! तुभ्ये इत्थ वरिसाकालं ठिआ अह न ठिआ?, एवं पुच्छिएहिं 'अणभिग्गहिअं'ति संदिग्धं वक्तव्यम्, इहान्यत्र वा नाद्यापि निश्चयो भवतीत्यर्थः, एवं संदिग्धं कियत्कालं वक्तव्यम्?, उच्यते-'वीसइरायं'ति जइ अभिवड्ढिए वरिसे तो वीसतिरातं जाव अणभिग्गहिअं, अह चंदवरिसे तो सवीसतिरातं मासं जाव अणभिग्गहिअं भवति. तेणं-तत्कालात्परतः अप्पणो आभिमुल्लेखेन गृहीतमिह व्यवस्थिता इति, गिहीण य पुच्छंताण कहेति-ठिआ मो वरिसाकालंति, किं पुण कारणं वीसतिराते सवीसतिराए मासे वा गए अप्पणो अभिग्गहिअं गिहिणायं करंति आरतो न करंति?, उच्यते, 'असिवा' गाहा, कदाचि असिवं भवे, आदिग्गहणातो रायदुट्टादी, नासं वा न सुइडु आरद्धं वासिउं, एवमाइएहिं कारणेहिं जइ अच्छंति तो अहिगरणादिदोसा, अह न अच्छंति तो गिहन्था भणंति-एते सबणपुत्तगा न किंचि जाणंति, लोगो घरादीणि छांदेति, हलादिकम्माणि वा संठवेति, अभिग्गहिए गिहिणाए अ आरओ कए जम्हा एवमाइआ अहिगरणादिदोसा तम्हा अभिवड्ढिअंमि वरिसे वीसतिराते गते गिहिणातं करंति, तिसु चंदवरिससु सवीसतिराते मासे गते गिहिणातं करंती'ति निशीथचू० १०३०, अयमभिप्रायः-श्रावणेऽप्यष्टमतपथैत्यपरिपाटिमांस्तरिकप्रतिक्रमणादिकृत्यविशिष्टं पर्युषणापर्वं न कर्त्तव्यमिति गाथार्थः ॥४७॥ अथाष्टमतपःप्रभृति-कृत्यविशिष्टा, पर्युषणा कदा कर्त्तव्येत्याह-

जं पुण पज्जोसवणा पवं सवेसिं सम्मयं समए । तं भइवए मासे चउथिदिणे नव्वहा मेरा ॥४८॥
यत्पुनः सर्वपासावाल्लोपाङ्गनानामपि समये-श्रावणे पर्युषणापर्वं सम्मतं-प्रतीतं तद्भाद्रपदे मासे चतुर्थीदिनेऽर्थाच्छीकालकाचार्यादिरभ्य दुष्प्रसहं यावत्संग्रतिकाले भवतीति, अन्यथा मेरा-मर्यादा न स्यात्, किंच-क्वाप्यागमे श्रावणमासविशिष्टं पर्युषणा-

पूर्वेत्युक्तं नास्तीति गार्थः ॥४८॥ अथ संप्रति पञ्चकहान्या कथं न क्रियते इत्याह—

संपइ पंचगहाणीपसुहविही संवयणओ छिन्नो । साभिगहगिहिणायं उभयंपि अ भहवइ भइं ॥४९॥

संप्रति—वर्तमानकाले पञ्चकहानिप्रमुखविधिः संवयनतः—तीर्थगिराद् व्युच्छिन्नः, अत एव कचिदियं गाथापि—“वीसहिं दि-
पोहिं कप्पो पंचगहाणीइ कप्पठवणा य । नवमयतेणउएहिं बुच्छिन्नं संघआणाए ॥१॥”सि, तस्मात्स्वाभिग्रहगृहिज्ञातमुभयमपि-
स्वाभिगृहीतं गृहिज्ञातं चेति द्वितयमपि भाद्रपदे—भाद्रपदनतुर्थ्या भद्रं—मङ्गलं तीर्थाभ्युपगतत्वादिति गार्थः ॥४९॥ अथ स्तनि-
कस्य ग्रथिलयसूचकं यथाच्छन्दत्वमाह—

किं चागमंमऽणुत्तं तित्थाणुमयंपि तत्थ अहंछंदो । एअं सुंदरमेवं नेवंति मई महापावं ॥५०॥

स्तनिकमते श्रीहरिभद्रसरिप्रभृतीनां पूर्वाचार्याणामनङ्गीकाराद् वृत्तिप्रकरणचरित्राद्यनङ्गीकाराच्च लुम्पाकवत् सिद्धान्तोऽपि केव-
लसूत्र रूप एव, तत्र—“सुत्तं गणहरइअं१ तहेव पत्तेअबुद्धइअं चर । सुअकेवल्लिणा इअं३ अभिबदसपुव्विणा इअं४ ॥१॥”ति
गाथा न सिद्धान्तोक्ता, किंतु बृहत्संग्रहिणीगता, संग्रहिणी च पूर्वाचार्यरचितं प्रकरणमिति माता मे वन्द्येति न्यायमापन्नः सन्
तदीयामेव तां गाथां पूत्कुर्वाणोऽपि न लज्जते, तथा केवलसूत्रवादी मिथ्यादृष्टिरेव भवति, यदागमः—“अपरिच्छिअसुअनिहसस्स
केवलमभिबसुत्तचारिस्स । सबुजमेणवि कयं अण्णाणतवे चहुं पडइ ॥१॥ जह दाइअंमिवि पहे तस्स विसेसे पहस्सऽयणंतो । प-
हिओ किलिस्सइ च्चेअ तह लिंगायासुअमित्ते ॥२॥ (४१५-६) श्रीउपदेशमालायाम्, अत्र दिग्मात्रमार्गदर्शको यथा पथिकं
कुशयति तथा केवलसूत्रवादी धर्मश्रोतारं संसारे पातयतीति वृत्तायुक्तम्, अत्र युक्तिस्तु पर्युषणादशशतकटीकातो ज्ञेया, एवं

मत्यपि 'क्वित्' ति दूषणाभ्युच्चये, आगमेऽनुक्तं-स्तनिकाभिमतगमे कापि नोक्तं तीर्थानुमतं-तीर्थस्य सम्मतं तत्र यथाच्छन्दः-स्वे-
च्छाचारी यत एवं तदेवं सुन्दरमेवं च नेति मतिः, सा न मतिर्महापापं, केवलनामपि वाचामगोचरगतिकम्, अयं भावः-तीर्थाभिमतं
तदभिमतसिद्धान्तानुक्तं चेति ज्ञात्वाऽपि सिद्धान्तोक्तकारित्वमात्मनो मन्यमानः किंचित्स्वीकरोति किंचित्च नेति यथाच्छन्दत्वं
ग्राथित्यसूचकं, तथाहि-चैत्यवन्दनकायोत्सर्गेऽष्टोच्छ्रवामसानं ललितविस्तरावृत्तौ श्रीहरिभद्रसूरिभिरेवोक्तं, न पुनः कापि तदभि-
मतसिद्धान्ते? आद्वानामालोचनायां प्रायश्चित्तदानविधिः प्रकरणेष्वेवोक्तः? आश्वनामीयापिधिकादिसूत्रपठनं साधुसदृशं न सि-
द्धान्तोक्तं? आद्वानां वन्दनके द्वादशावर्तविधिर्न सिद्धान्तोक्तः 'किङ्कर्मकरो हवइ साहु'ति वचनात्? पौषधग्रहणविधिः पारण-
कविधिश्च नामोक्तः? तथा पौषधोच्चारदण्डकविधिर्ग्रन्थिक्रमामायिकविधिश्च न सिद्धान्तोक्तः? नामायिकदण्डकोऽपि चूयद्युक्तो-
ऽपि 'दुविहं तिविहण'मिन्यवास्ति, न पुनर्मणेरमित्यादि व्यक्तिः? साधुमाध्वीनां मुखपोतिकाप्रतिलेखनविधिभिन्नः काप्युक्तो ना-
स्ति? योगविधिगन्धार्पणद्वानकपदप्रतिष्ठाविधिः सूरिमन्त्रसाधनविधिर्नेति न सिद्धान्तोक्तः? आद्वान्तिसमक्षं पर्युषणाकल्पकरण-
लौकिकदिष्टिपनकोपरिदीक्षादानपर्युषणादिवरणं चेत्यादिकं तीर्थाभिमतमेव क्रियते, न पुनः सिद्धान्तोक्तं, तथा प्रतिक्रमणसूत्रं?
पुष्पलस्यग्री? सिद्धान्तं बुद्धानं? तृतीयादिस्मामायिक? पर्वान्यदिनपौषधः? सिद्धान्तवृत्ति? तीर्थकरादिचरित्र? श्रीहरिभद्रसूरिप्रभु-
सरान्निकरण? श्रीहरिभद्रसूरिप्रभुसगीनाथ? यतिप्रतिष्ठा? आरात्रिक? कुसुमाञ्जलि? जिनाग्रप्रदीप? चतुर्विंशतिजिनपट्टक-
? ननग्रद्वयं युक्तजिनप्रतिमा? पञ्चकल्याणीप्रतिमा? क्षामणदण्डकादीनां तीर्थाभिमतानामपि सिद्धान्तानुक्तत्वेन हेतुना परित्या-
गवचनानि त्वपरिमितानि लिखितमुशक्यानि स्वधिया बोध्यानीति गाथार्थः ॥५०॥ अथोक्तप्रकारेण स्तनिकस्योपलक्षणादन्येषामपि
तीर्थमन्तरेण नान्यन्तिकमपि शरणमिति केन प्रकारेण तीर्थान्निर्वर्त्तनी स्यान् केन च तीर्थवाद्य इति विभक्तिपुः प्रथमप्रकारमाह-

जं जं जेणं जेणं स्त्वेणं तित्थसम्मगं समणं । तं तेण सख्वेणं रीअंतो तित्थमज्झत्थो ॥५१॥

समये-जैनप्रवचने यद्यद्वस्तु येन येन रूपेण तीर्थसम्मतं-तीर्थेनाङ्गीकृतं, यथा भाद्रपदसितचतुर्थीपर्युषणा पर्वत्वेनाभ्युपगता तीर्थेन, तद्वस्तु तेन स्वरूपेण रोचयन्-रुचिविषयीकुर्वन् श्रद्दधदित्यर्थः स तीर्थमध्यस्थो भवति-तीर्थान्तर्वर्त्ती स्यादिति गाथार्थः ॥५१॥ अथ सामान्येन तीर्थान्तर्वर्त्तित्वमभिधाय तीर्थवाह्यत्वं प्रकृतं स्तनिकमधिकृत्य विशेषेणाह-

तित्थाओ विचरीअं थणिअमंगं तं थणिअविचरीअं । एवंपि धम्मपिम्मं निक्कारणकज्जउप्पत्ती ॥५२॥

तीर्थाद्विपरीतं स्तनिकमतम्-आञ्जलिकमतं 'तं पि'ति तीर्थमपि स्तनिकविपरीतं-स्तनिकमताद्विपरीतस्वरूपं, चरणप्ररूपणाभ्यामन्योऽन्यं प्रतिपक्षतैवेत्यर्थः, यद्यप्येकप्रतिपक्षताभणनेन द्वितीयप्रतिपक्षता सिद्ध्यति तथापि बुधचन्द्रयोरैवैकपाक्षिकया अपि प्रतिपक्षतायाः संभवात् तच्चिरामार्थ उभयप्रतिपक्षता दर्शिता, स्तनिको हि तीर्थञ्चायामिच्छन्नेव तीर्थं द्रुपयति, तीर्थं तु स्तनिकादिसमुदायस्तीर्थप्रतिपक्षभूतो ह्येव एव संसारवृद्धिहेतुरित्युपदिशति, यदागमः-“जे जिणवयणुत्तिणं वयणं मासंति जे उ मणंति । सद्विहीणं तदंसणंपि संसारवृद्धिकरं ॥१॥”ति श्रीविशेषावश्यकभाष्ये । एवंमपि परस्परं प्रतिपक्षतायामपि सत्यां यदि धर्मप्रेम-परस्परं धर्मप्रीतिः स्यात्तर्हि निष्कारणकार्योत्पत्तिः पटादिलक्षणकार्योत्पत्तिः प्रसक्तैति गाथार्थः ॥ ५२ ॥ अथ स्तनिकस्य गाथात्रयेण हितमुपदिशन् प्रथमगाथाभाह-

तमहा तित्थं चड्डं तित्थाहिअमभिनिवेस महपावं । चड्डणमणउत्थिअतित्थासमणं परं सेअं ॥५२॥

यस्मात् तीर्थप्रतिकूलता धर्मविरोधिनी तस्मात्तथाविधधर्मपरिणत्या यदि तीर्थाज्ञा कर्तुमशक्या तथाऽप्ययमुपदेशो-यत्तीर्थं त्यक्त्वा तीर्थाहितं-तीर्थस्य पीडाकारि रोगकल्पमभिनिवेशं महापापं त्यक्त्वा अन्यतीर्थिकाश्रयणं-ज्ञाक्यादिदर्शनावलम्बनं परं-केवलमु-

लुप्तं वा श्रेयो-महलं, कृपाक्षिकमार्गाश्रयणापेक्षयाऽन्यतीर्थिकमार्गाश्रयणं सुन्दरमेवेति गार्थः ॥५३॥ अथ तत्र दृष्टान्तमाह—
जह नाम कोइ दुहगो निचाऽमियभायणं तु महुरंषि । विसमवि चइउं चउरो भक्खंतो मिच्छकंदाइ ॥५४॥
यथा नामेति कोमलामन्त्रेण दर्भगोऽमृतभाजनं-पीयूषपात्रं तु त्यक्त्वा मधुरमपि विपं त्यक्त्वा म्लेच्छकन्दादि-लशुनादि भक्षयन्-
चतुरो भवति, यद्यपि लशुनादिभक्षणं कुलीनानां मेन्द्रं दुर्गन्धदुःस्वादं भक्षितुमनुचितं, विपं तु किञ्चिन्नालिकेरकर्पूरादिसंयोगजन्यं
मुम्बाद्यं सुगन्धि सुवर्णं न भवति, तथापि तथाविधमपि विपं त्यक्त्वा, अपिरेवार्थे व्यवहितः संवध्यते, त्यक्तैव तुच्छभक्षणीयमपि
तथाविधं लशुनं भक्षयन् न जीवितव्यान्मुच्यते, तथा 'जीवन्नरो भद्रशतानि पश्यती'ति न्यायात् पुनरपि स सुभोजनं लभते, तथा-
ऽन्यतीर्थिकः कश्चिज्जथाविधोऽपि इह परत्र वा चोधिं लभते, अभिनिवेशी तु नियमाहुर्लभवोध्येव, यदागमः—“पंचहिं ठाणेहिं
जीवा दल्लहचोहिअत्ताण् कम्मं पक्खेति, तं०-अरहंताणं अवणं वयमाणे? अरहंतपणत्तस्स धम्मस्स अव०२ आयरिअउवज्झा-
याणं अ०३ नाउक्खणस्स संघस्स अ०४ विविक्कतवचंभचेराणं देवाणं अ०५” इति श्रीस्थानाङ्गे, अत्र त्वेकस्याप्यवर्णवादेन दुल्लभ-
चोधिता भणिता, उत्सृज्यमापी तु युगपत्सर्वेषामप्यवर्णवादीति प्रागुक्तमिति गार्थः ॥५४॥ अथोत्सृज्यमार्गाश्रयणापेक्षया श्रेयोऽन्य-
तीर्थिकनीर्थाश्रयणमित्यत्रापि दृष्टान्तमाह—

तेणेव जिणवरेणं जइल्लिगधरो अक्कज्जकरो । तम्हा चइउं लिंगं सुसावगो सुंदरो भणिओ ॥५५॥
येन कारणेन प्रागुक्तं तेनैव कारणेन यदि यतिल्लिङ्गधरो अकार्यकार्यकरः-अब्रह्मसेवाद्यासक्तः, तस्मात्कारणाद्यतिल्लिङ्गं त्यक्त्वा
सुश्रावकः शोभन इति जिणवरेण भणितः, अयं भावः शोभनः, यतः-“नय पवयणुइहकरे कंठगयपाणसेसेऽवि”ति प्रवचनवचः,
तथा यदि मित्र्यात्वं तृभयोरप्यावश्यकं तर्ह्युत्सृज्यभाषणं हि तीर्थस्य महाज्ञातना, तत्परित्यागेनैव तच्छोभनमिति गार्थः ॥५५॥

अथेह शेषप्रसिद्धोत्पन्नज्ञापनाय गतिमाह—

पुणिमपक्षलिअपच्छादरिआपमुहाइं जाइ इअराइं । ताइंचिअ तिअ(तियचउ)विस्सामुत्ताइं इहंपि नेआइं ॥५६॥
पूर्णिमापाक्षिकं पञ्चादीर्या श्रावकाणां सामायिके इत्यादीनि यान्युत्सवत्राणि तानि तृतीयचतुर्थविश्रामोक्तानीहापि ज्ञेयानीति
गाथार्थः ॥५६॥ अथ चतुर्थविश्रामोपसंहारमाह—

एवं कुवक्खकोसिअ० कहिओ इह पंचमो थणिओ ॥५७॥ नवहत्थकायरायं० ॥५८॥ इअसासणउदयगिरि० ॥५९॥

एवं—प्रागुक्तप्रकारेण कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे उदयं प्राप्ते चक्षुषुत्ति—चक्षुः स्वकीयलोचनं तस्य यः प्रभावो—महिमा नीला-
दिवस्तुग्रहणशक्तिस्तेन रहितो—विकलः पञ्चमः स्तनिकः—आञ्चलिकः कथितः, अयं भावः—उदिते हि सहस्रकिरणे यथा कौशिको
निजचक्षुःप्रभावरहितो भवति, अयं जगत्स्वभावः यत्तामसकुलस्य ह्ययंकिरणा अतिश्रयामतया भासन्ते, यदाह श्रीसिद्धसेनदिवकरः
—“सद्बर्भवीज०” तथा कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे कुपक्षाणां पुरस्तादुद्भाविता कुपाक्षिकविशेषः पल्लविकोऽपि निजचक्षुः—कुश्रद्धानरूपा
कुदृष्टितत्प्रभावरहितो भवति—तस्य स्वमतिविकल्पिताः कुमुक्तयो न स्फुरन्ति, यद्वा कुदृष्टिरेव सुदृष्टिर्भवतीत्येवं स्तनिको भणित
इति गाथार्थः ॥५७॥ अथायं स्तनिकः कस्मिन् संवत्सरे कस्मिंश्च गुरौ विद्यमाने सत्यस्मिन् प्रकरणे भणित इति प्रदर्शनार्थं गाथामाह—
व्याख्या प्रथमविश्रामोक्ता बोध्या ॥५८॥ अथैतत्प्रकरणकर्तृनामगर्भितामाशिरभिधायिकां गाथामाह—अत्रापि व्याख्या प्राग्वत् ॥५९॥
इअ कुवक्खकोसिअसहस्रकिरणंमि० अंचलिअमयनिराकरणनामा पंचमो विस्सामो सम्मत्तो ॥

इति कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे प्रवचनपरीक्षापरनाञ्चि स्तनिकनिराकरणः पञ्चमो विश्रामः समाप्तः

॥ ॐ ॥

नमः शिवाय नमः शिवाय नमः शिवाय

अमहाबाहू-आपडानी योण-निवासी

शेः मोहननाथ कोराजास तरुथी

नमः शिवाय नमः शिवाय नमः शिवाय

तेमना धर्मपत्नी

भारुङ्गाभाह्ये

नयपदनी आणी

गान पयमी, मोन अनादशी. वीश-स्थानक अत रेहिणीता तप करेसा

ते निमित्त करेसा डिभयोभां

गानमदित निमित्त आ पुनतक स्थापन करवाभां आवेस छ. विक्रम सं. १८८५

नमः शिवाय नमः शिवाय नमः शिवाय